HENRIKAS SENKEVIČIUS

BE DOGMOS

HENRIKAS
SENKEVIČIUS

BE DOGMOS

Romanas

Iš lenkų kalbos vertė
ALDONA LIOBYTĖ ir ANTANAS PARAŠČIAKAS

VILNIUS 1980

U(Lenkų)
Se 84

Henryk Sienkiewicz. BĖŽ DOGMATŲ
PIW. Warszawa

S 70304—229
M 852(10)—80 208—80

© Vertimas į lietuvių kalbą, leidykla „Vaga", 1980

Roma, 1883, sausio 9

Prieš keletą mėnesių buvau sutikęs savo kolegą ir bičiulį Juzefą Sniatinskį, pastaruoju metu iškilusį į pirmaujančius mūsų rašytojus. Kalbantis mudviem apie literatūrą, Sniatinskis didžiulę reikšmę skyrė dienoraščiams apskritai. Jis sakė, jog žmogus, palikęs dienoraštį — nesvarbu, ar jis prastai, ar gerai parašytas, kad tik būtų nuoširdus — pateikia būsimiesiems psichologams ir rašytojams ne tik savo meto vaizdą, bet ir vieninteli, tikrą apie žmones pasakojantį dokumentą, kuriuo galima pasikliauti. Jis taip pat buvo įsitikinęs, jog ateityje grožiniai kūriniai bus rašomi tik dienoraščių forma; pagaliau teigė, jog rašantysis dienoraštį nusipelno savo visuomenei, nes darbuojasi jos labui.

Kadangi aš, turėdamas trisdešimt penkerius metus, neprisimenu, jog būčiau ką gero nuveikęs mūsų visuomenei, kad ir dėl to, jog visą gyvenimą, iki baigdamas universitetą, su menkomis pertraukomis esu praleidęs užsienyje,— nors apie tai galvoju su pašaipa ir skepticizmu, kiaurai perėmusiu visą mane, gerokai kremtuosi ir užtat pasiryžau rašyti dienoraštį. Jeigu tai bus darbas visuomenės labui, nors tuo būdu pasitarnausiu jai.

Tačiau noriu būti visiškai nuoširdus. Rašyti dienoraštį imuosi ne tik dėl šių sumetimų, bet ir dėl to, jog pati toji idėja mane traukia. Sniatinskis tikina, jog kai žmogus įpranta užrašinėti savo įspūdžius ir mintis, vėliau tat būna vienas iš maloniausių darbų gyvenime. Bet jeigu išeis atvirkščiai, tegu galas ima tą mano dienoraštį! Apgaudinėčiau save, jeigu būčiau tikras, jog jis tokiu atveju nutrūks lyg pertempta styga. Daug ką įmanyčiau padaryti dėl visuomenės, bet nuobodžiauti dėl jos — ne, šito nieku gyvu neišgalėčiau.

Taigi pasiryžau nepabūgti pirmųjų sunkumų; bandysiu apsiprasti ir pamėgti šitą darbą. Sniatinskis vis man kartojo: „Tiktai nesivaikyk stiliaus, nerašyk literatūriškai." Lengva pasakyti!

Puikiai suprantu, jog kuo rašytojas didesnis, tuo mažiau jo kūriniuose literatūriškumo; bet aš esu diletantas, ir forma nelabai man paklūsta. Iš savo patyrimo žinau, jog žmogui, daug mąstančiam ir itin jautriam, kartais atrodo, kad tik surašyk viską, ką galvoji ir jauti, ir išeis nepaprastas dalykas. O kai šitas darbas pradedamas, nors rašytum pats sau, kaipmat griebiesi stilistinių formulių, pozos, nuvalkiotos frazeologijos; mintis nesiduoda rankai, pirštams ir plunksnai perkeliama į popierių, ir galima pasakyti, jog ne galva kreipia plunksną, o galvą plunksna, ir iš po jos plaukia lėkšti, tušti, dirbtini žodžiai. Šito labiausiai bijau — mat, nors ir stinga man įgūdžio, iškalbingumo, išmonės, meninio betarpiškumo ir kitų panašių dalykų, vis dėlto skonį iš tiesų turiu neblogą — ir galiu savo stiliumi taip pasibjaurėti, jog rašyti toliau bus tiesiog nebeįmanoma. Bet šitai pamatysime toliau. Dabar norėčiau savo dienoraštį pradėti trumpa biografine įžanga.

Esu Leonas Plošovskis, man, kaip anksčiau minėjau, trisdešimt penkeri metai. Kilęs iš pasiturinčios šeimos, kurios ištekliai lig šiol gerokai didesni negu vidutiniai. Aš pats esu tikras, jog savo šeimos turtų nepadidinsiu, bet jų ir neišgaišinsiu. Gyvenu taip, jog man nebereikia nei kopti aukštyn, nei kam nors įsiteikinėti. Dėl brangiai atsieinančių ir alinančių pasismaginimų galiu pasakyti, kad esu skeptikas, žinąs, kiek kas verta, arba kitais žodžiais — viso ko vertė velnioniškai menka.

Mano motina mirė po savaitės, man atsiradus. Nežmoniškai ją mylėjusį tėvą po šios mirties ėmė kankinti melancholija. Pasigydęs Vienoje, nebepanoro grįžti į savo dvarą, kur nuo atsiminimų jam plyšdavo širdis; perleido Plošovą savo seseriai, mano tetai, o pats 1848 metais persikėlė į Romą, iš kurios daugiau kaip trisdešimt metų niekur nebuvo išvažiavęs, nenorėdamas pasitraukti nuo motinos kapo. Pamiršau mat pasakyti, kad jis karstą su motinos kūnu iš Lenkijos atsigabeno į Romą ir palaidojo Kampo Santo kapinėse.

Babuino gatvėje turime nuosavus namus, vadinamus „Kaza Ozorija"— pagal mūsų giminės herbą. Jie kiek panašūs į muziejų, nes tėvas turi sukaupęs puikiausių kolekcijų, ypač iš pirmųjų krikščionybės amžių. Šiandien jos tapusios pagrindine jo gyvenimo idėja. Jaunystėje tėvas išsiskyręs iš kitų tiek savo išore, tiek proto sugebėjimais. Pavardė ir dideli turtai atvėrė jam visus kelius, tad į jį buvo dedamos ne bet kokios viltys. Tat ži-

ñau iš jo Berlyno universiteto kolegų. Tuo metu jis itin domėjęsis filosofija, ir visi buvo įsitikinę kad jo vardas ilgainiui įgaus bent tokį garsą kaip Ceškovskio, Libelto[1] ir kt. Pramogos ir neregėtas pasisekimas moterų tarpe atitraukė jį vėliau nuo rimto mokslinio darbo. Salonuose jis buvo vadinamas *Léon l'Invincible**. Tačiau nors ir turėdamas tokį pasisekimą, jis nesiliovė domėjęsis filosofija, ir visi tikėjosi, jog vieną gražią dieną jis išleis įžymų veikalą, kuris išgarsins jį Europoje.

Šios viltys sužlugo. Iš buvusio išvaizdos prašmatnumo šiandien beliko tik galva — gražesnės ir tauresnės gyvenime nesu matęs. Dailininkai irgi taip įsitikinę, o neseniai vienas jų man sakė, jog tobulesnį patricijaus tipą sunku įsivaizduoti. Išsimokslinimo požiūriu mano tėvas buvo, yra ir liks tik labai gabus ir labai išprusęs bajoras diletantas. Esu linkęs manyti, jog diletantizmas yra visų Plošovskių dalia, ir apie tai papasakosiu vėliau, kalbėdamas apie save.

Turiu pridurti, jog žinau tėvą tebelaikant rašomajame stale jau pageltusį filosofinį traktatą „Apie trejybiškumą". Šį rankraštį esu skaitinėjęs, jis man buvo nuobodus. Temenu, jog ten kažkaip gretinama realioji deguonies, vandenilio ir azoto trejybė su transcendentine, krikščionybės suformuluota dievo tėvo, dievo sūnaus ir dievo šventosios dvasios trejybe. Be šitų, ten dar apstu analogiškų trejybių — nuo gėrio, grožio, tiesos iki loginio silogizmo, sudaryto iš didžiosios ir mažosios premisų ir išvados,— keistas Hegelio ir Hoenė-Vronskio[2] idėjų kratinys, išradingo, bet visiškai bergždžio minties darbo vaisius. Esu tikras, jog tėvas niekad šio traktato nespausdins, jau vien dėl to, kad spekuliatyvinė filosofija sužlugo jo galvoje pirmiau negu visame pasaulyje.

Šito sužlugimo priežastis buvo motinos mirtis. Tėvas, nors ir pramintas *l'Invincible* ir garsėjęs kaip širdžių kerėtojas, buvo be galo jautrus žmogus, mano motiną dievinte dievinęs. Iškėlęs savo filosofijai daug skaudžių klausimų ir negavęs nei atsako, nei paguodos, jis pamatė, kokia ji bejėgė ir bergždžia gyvenimo negandose. Tai turėjo būti siaubinga jo gyvenimo tragedija — vienu mostu neteko dviejų atramų: ir širdis, ir protas buvo giliai sužeisti. Kaip esu minėjęs, tada jį užniko melancholija, o kai pasigydė, grįžo prie religijos. Girdėjau pasakojant, jog bu-

* Nenugalimas Leonas *(pranc.)*. Čia ir toliau išnašos vertėjų.

vo metas, kai jis melsdavosi kiaurą dienas ir naktis, klūpodavo gatvėse prieš visas bažnyčias, jį apimdavo tokia religinė ekstazė, jog Romoje vieni jį laikydavo pamišėliu, kiti — šventuoju.

Matyt, tikėjimas jam teikė daugiau paguodos negu filosofinės trejybės, nes palengva jis apsiramino ir sugrįžo į tikrovę. Visa jo jausmo galia nukrypo į mane, o estetinės ir intelektualinės simpatijos — į pirmuosius krikščionybės amžius. Jo gyvas ir imlus protas reikalavo peno. Metus pagyvenęs Romoje, jis atsidėjo archeologijai ir kitoms studijoms, supažindinusioms jį su senovės istorija. Kunigas Kalvis, pirmasis mano auklėtojas ir drauge didelis Romos žinovas, paskatino tėvą tyrinėti amžinąjį miestą. Prieš keliolika metų tėvas susipažino, o galiausiai ir susidraugavo su didžiuoju Rosiu, su kuriuo ištisas dienas praleisdavo katakombose. Būdamas nepaprastai gabus, netrukus jis taip nusimanė apie Romą, jog kartais net patį Rosį nustebindavo. Ne sykį buvo ėmęsis rašymo, tačiau niekad nebaigdavo ką pradėjęs. Galimas daiktas, kad jis visą laiką skirdavo kolekcijų gausinimui ir veikiausiai nieko daugiau nepaliks, tik savo kolekcijas, nes tyrinėdamas nesitenkino viena kuria epocha ar viena kuria specialybe. Palengva viduramžių baronų Roma ėmė jį traukti lygiai kaip ir pirmieji krikščionybės amžiai. Buvo metas, kai jam galva sukosi nuo Kolonų ir Orsinių[3], paskui priartėjo prie renesanso ir su didžia meile įniko į jį. Nuo užrašų, antkapių, pirmųjų krikščioniškosios architektūros paminklų studijavimo jis perėjo prie vėlyvesnių laikų, nuo bizantiškosios tapybos — prie Fiezolės[4] ir Džoto[5], nuo jų — prie kitų keturioliktojo ir penkioliktojo amžiaus menininkų; itin pamėgo raižinius, paveikslus; jo kolekcijoms tatai išėjo tik į naudą, bet iš pradžių puoselėta svajonė parašyti didelį veikalą apie tris Romas taip ir liko neįvykdytų ketinimų šalyje.

Savo kolekcijų ateitį tėvas užsimojęs sutvarkyti labai savotiškai. Jis nori po savo mirties jas padovanoti Romos miestui, bet su sąlyga, kad jos būtų sudėtos atskiroje salėje, kurioje būtų užrašyta: „Ozorijų-Plošovskių muziejus". Aišku, bus padaryta pagal jo valią — mane tik stebina tėvo įsitikinimas, jog šitaip jis daugiau pasitarnausiąs savo visuomenei negu kolekcijas pergabendamas į tėvynę.

Neseniai jis man yra sakęs:

— Žinok, ten jų niekas nematytų, jokios naudos iš jų niekas

negautų, čia atvažiuoja žmonių iš viso pasaulio, ir kiekvienas šį atskiro žmogaus triūso vaisių priskirs visai mūsų visuomenei.

Man nedera svarstyti, ar čia nėra kiek ir giminės tuščiagarbiškumo, ar tik ne noras, jog Plošovskių pavardė būtų iškalta marmure amžinajam mieste, ir bus nulėmęs šį tėvo sprendimą. Trumpai sakant, manau, kad šitaip būta iš tiesų. Pagaliau man vis vien, kur tos kolekcijos atsidurs.

Tuo tarpu mano teta, pas kurią, beje, šiomis dienomis važiuoju į Varšuvą, piktinasi sumanymu palikti šias kolekcijas Romoje, o kadangi niekas pasaulyje neįstengia jos sulaikyti, kad ji nepasakytų ką galvojanti, tai savo pasipiktinimą ji be jokios atodairos lieja kiekviename laiške tėvui. Prieš keletą metų, lankydamasi Romoje, ji dėl to kasdien kivirčijosi su tėvu, ir jie gal būtų susipykę ne juokais, jeigu jos įkarščio nebūtų žabojęs nepaprastas prisirišimas prie manęs.

Mano teta yra keleriais metais vyresnė už tėvą. Tėvas, palikdamas gimtinę po jį ištikusios nelaimės, savo dalį iš bendro turto atsiėmė pinigais, o jai liko senoji giminės nuosavybė — Plošovo dvaras. Teta jį tvarko jau daugiau kaip trisdešimt metų, ir tvarko puikiai. Tai ne visai paprasto charakterio moteris, todėl jai paskirsiu keletą žodžių. Būdama dvidešimties metų, ji turėjo jauną sužadėtinį, kuris mirė užsienyje kaip tik tuo metu, kada ji buvo susiruošusi pas jį keliauti. Nuo to laiko atstumdavo visus, kas tik jai piršosi, ir liko sena panelė. Mirus mano motinai, ji lydėjo tėvą į Vieną ir Romą, kur gyveno keletą metų, globodama brolį su didžiausiu prieraišumu, kurį vėliau patyriau ir aš. Tai iš tiesų kilni dama, kiek despotiška, išdidi ir rėžianti teisybę į akis, kupina pasitikėjimo savim, kurį duoda turtai ir aukšta padėtis visuomenėje,— o iš esmės tikras kilnumo ir gerumo įsikūnijimas. Po šiurkščiu kevalu glūdi auksinė, nuotaiki širdis, mylinti ne tik savuosius, ne tik mano tėvą, mane, tarnus, bet visus žmones. Teta tokia dorovinga, jog, tiesą pasakius, net nežinau, ar tai jos privalumas, nes kitokia būti ji nė neišgalėtų. Jos labdaringumas tapo priežodžiu. Ji vaiko elgetas kaip koks policininkas, tačiau globoja juos lyg šventasis Vincentas iš Paulo. Yra labai religinga. Nė menkiausia abejonė niekada nebuvo įsiskverbusi į jos sielą. Ką tik darytų, remiasi nepajudinamais principais, todėl niekad nesvyruoja, rinkdamasi kelią. Dėl to ji

visada rami ir be galo laiminga. Varšuvoje teta dėl savo šiurkštumo vadinama *le bourreau bienfaisant**.

Kai kas, ypač kai kurios moterys, jos nemėgsta, tačiau apskritai visuose sluoksniuose ji didžiai gerbiama.

Plošovas yra netoli Varšuvos, kurioje teta turi nuosavus namus, todėl žiemas praleidžia mieste. Taip pat kiekvieną žiemą stengiasi mane atsikviesti pas save, ketindama apvesdinti. Va ir dabar esu gavęs iš jos paslaptingų užuominų pilną laišką, kuriame maldauja kuo greičiau parvažiuoti. Reikės pagaliau jos paklausyti, nes jau seniai bebuvau tėvynėje, o teta rašo, jog senstanti ir prieš mirtį norinti pasimatyti.

Prisipažįstu, nedžiugina manęs kelionės į tėvynę. Žinau, kad tetos maloniausia svajonė — apvesdinti mane; ir aš kiekvieną kartą, ten nuvažiavęs, ją skaudžiai apviliu. Siaubas ima tik pagalvojus apie tokį ryžtingą žygį, po kurio reiktų pradėti tarsi kitą gyvenimą, kai tuo tarpu ir šis gyvenimas yra mane gerokai išvarginęs. Pagaliau tetos pažiūra į mane kelia man ir nerimo. Kaip kitados mano tėvo pažįstami, taip ir ji dabar žiūri į mane kaip į didelių gabumų žmogų, iš kurio reikia tikėtis nepaprastų dalykų. Man regis, kad, skatindamas šį jos požiūrį, aš piktnaudžiaučiau jos pasitikėjimu, o išklodamas jai, jog iš manęs ne tik didelių dalykų, bet ničnieko neverta tikėtis, apie savo ateitį tik spėliočiau ir drauge senutei suduočiau skaudų smūgį.

Veikiausiai, mano nelaimei, daugelis artimų žmonių pritaria šiai tetos nuomonei. Jeigu jau išėjo iš kalbos, tegul bus leista man pačiam pasipasakoti apie save, o tat nebus lengva, nes esu iš tiesų sudėtinga asmenybė.

Atsiradau šiame pasaulyje su labai dirgliais nervais, įjautrintais ištisų kartų kultūros. Pirmaisiais vaikystės metais mane auklėjo teta, o jai išvažiavus, kaip mūsų luomo šeimose įprasta — bonos. Kadangi gyvenome Romoje, svetimoj aplinkoj, o tėvas norėjo, kad aš gerai mokėčiau gimtąją kalbą, tad viena mano bona buvo lenkė. Ji lig šiol tebegyvena mūsų namuose Babuine ir tvarko namų ūkį. Tėvas taip pat mane uoliai lavino, ypač nuo penktųjų mano amžiaus metų. Turėdavau ateiti į jo kambarį, ir nuo mudviejų pašnekesių aš smarkiai išprusau, gal net per anksti. Vėliau, kai studijos ir archeologijos tyrinėjimai bei kolekcijų telkimas paglemžė visą jo laiką, man buvo parū-

* Žiauri geradarė *(pranc.)*.

pintas mokytojas — kunigas Kalvis. Tai buvo jau senas žmogus, be galo tyro tikėjimo ir giedros sielos. Labiausiai jis mėgo meną. Man net atrodo, kad ir religiją jis suvokdavo iš estetinės pusės. Muziejuose, žiūrėdamas į meno kūrinius, arba Siksto koplyčioje klausydamasis muzikos, jis tiesiog skendėdavo ekstazėje. Tačiau šis karštas polinkis į meną neturėjo nieko bendra su pagonybe, nes jį žadino ne pasitenkinimo troškimas, ne proto išvedžiojimai, o grynas jausmas. Kunigas Kalvis mėgo meną taip nuoširdžiai ir paprastai, kaip veikiausiai ir Da Fiezolė, Čimabujė[6] ar Džotas — o svarbiausia, mėgo nuolankiai, nes pats neturėjo nė krislelio talento. Kuo mažiau pats išgalėjo padaryti, tuo giliau jautė. Nemokėčiau net pasakyti, kurią meno rūšį jis labiausiai mėgo, tačiau atrodo, kad daugiausia jį traukė meno harmonija, atitinkanti jo paties vidinę darną.

Nežinau kodėl, bet kada tik prisimenu tėvą Kalvį, tučtuojau išvystu Rafaelio paveikslo senelį, stovintį greta šventosios Cecilijos ir besiklausantį dausų muzikos.

Tarp mano tėvo ir kunigo Kalvio greit užsimezgė draugystė, trukusi iki pat Kalvio mirties. Tai jis sutvirtino tėvo meilę archeologijos tyrinėjimams ir apskritai amžinajam miestui. Be to, juos siejo prisirišimas prie manęs. Abu jie laikė mane be galo talentingu vaiku, kurio laukia dievaižin kokia ateitis. Man kartais dingteli, kad aš jiems buvau tam tikros darnos įsikūnijimas, savotiškas jų pasaulio priedas, tad jie man puoselėjo beveik tokius pat jausmus kaip Romai ir jos paminklams.

Tokia atmosfera, tokia aplinka negalėjo man nepadaryti įtakos. Buvau auklėjamas gana savotiškai. Vaikščiodavau su kunigu Kalviu, o dažnai ir su tėvu, po galerijas, muziejus, po Romos apylinkes, po vasarnamius, griuvėsius ir katakombas. Kunigas Kalvis, toks pat jautrus gamtos grožiui kaip ir menui, anksti išmokė ir mane pajusti poetišką Romos Kampanijos melancholiją, vandentiekio griuvėsių arkų ir linijų, išryškėjančių dangaus fone, harmoniją, pinijų siluetų tobulumą; pasitaikydavo, kad, dar nemokėdamas keturių aritmetikos veiksmų, jau pataisydavau paveikslų galerijose anglus, kurie painiodavo Karačį[7] su Karavadžu[8]. Anksti ir lengvai išmokau lotyniškai, nes italų kalba, kuria, būdamas Romos gyventojas, šnekėjau laisvai, palengvino man šį mokslą. Turėdamas vienuolika metų, išsakydavau apie italų ir užsienio menininkus savo nuomonę, kuri, kad ir kokia naivi, nekliudydavo kunigui Kalviui ir tėvui nustebusiems su-

sižvalgyti. Nemėgau, pavyzdžiui, Riberos[9], nes juodos ir baltos spalvos jo paveiksluose mane kiek baugindavo, tačiau mėgau Karlą Dolčį[10], žodžiu, tėvo, kunigo Kalvio ir pažįstamų namuose buvau laikomas nepaprastu vaiku; ne sykį girdėjau mane giriant, ir tat žadino mano savimeilę.

Savo ruožtu mano nervai tokioje aplinkoje ir atmosferoje anksti pakirdo ir visam laikui liko jautrūs. Tačiau keistas dalykas, jog toks auklėjimas man nepadarė gilesnės ir griežtesnės įtakos, kaip galima būtų tikėtis. Menininku netapau, aišku, dėl to, kad neturėjau talento, nors mano muzikos ir piešimo mokytojai buvo kitokios nuomonės. Tačiau ne sykį esu svarstęs, kodėl nei tėvas, nei kunigas Kalvis nesugebėjo man įskiepyti net savo pačių potraukių. Ar jaučiu meną? Taip. Ar jis man reikalingas? Kaipgi! Bet jie mėgo jį, o aš jaučiu jį kaip diletantas, man jis tik papildo malonius ir smagius gyvenimo įspūdžius. Menas apskritai priklauso mano pomėgių, bet ne aistrų pasauliui. Negalėčiau be jo išsiversti gyvenime, bet viso gyvenimo jam neatiduočiau.

Kadangi Italijos mokykloms daug ką galima buvo prikišti, tėvas mane pasiuntė mokytis į Mecą, į kolegiją, kurią baigiau be didesnio triūso, bet gavau visus, kokius tik įmanoma, pagyrimus ir dovanas. Beje, kai iki baigimo bebuvo likę metai, pabėgau pas Don Karlą[11] ir su Tristano būriu du mėnesius valkatavau Pirėnuose. Padedant Prancūzijos konsului Burgose, buvau suieškotas ir grąžintas į Mecą atgailauti; turiu pasakyti, jog atgaila nebuvo pernelyg sunki, mat ir tėvas, ir auklėtojai sielos gilumoje didžiavosi tuo mano poelgiu. Pagaliau puikiai išlaikiau egzaminus, ir man greitai viskas buvo atleista.

Aišku, draugų simpatijos tokioje mokykloje kaip mūsiškė Mece linko į Don Karlą, aš buvau laikomas didvyriu; kadangi buvau ir pirmas mokinys, tad drauge man atiteko ir visos mokyklos mokinių vado vieta, ir dėl šito su manim rungtyniauti niekam nė į galvą nešovė. Augdamas norom nenorom buvau įsitikinęs, kad ir vėliau, išėjus į platesnį gyvenimą, klosis taip pat. Šitaip galvojo ir mokytojai, ir draugai, tačiau daugelis mano bendramokslių, kuriems tuomet nė nedingtelėdavo, jog kada nors galėtų su manimi varžytis, šiandien Prancūzijoje yra įžymūs žmonės literatūros ar mokslo, ar politikos baruose, o aš neišsirinkau net profesijos, ir iš tiesų nesumočiau, ką daryti, jeigu man būtų liepiama ją pasirinkti. Šiaip visuomenėje stoviu tvir-

tai: jau paveldėjau motinos palikimą, kada nors paveldėsiu ir tėvo. Šeimininkausiu Plošove, sėkmingai arba ne taip sėkmingai tvarkysiu visą turtą, bet jau pats šisai darbas palaidoja viltį, jog kada nors gyvenime galėčiau iškilti ir turėti kokį didesnį vaidmenį.

Niekad nebūsiu pavyzdingas šeimininkas ir administratorius, tą puikiai žinau, mat nors ir neketinu vengti šito darbo, bet taip pat nenoriu jam paaukoti viso gyvenimo jau vien dėl to, kad esu platesnių polėkių.

Kartais save klausiu: ar mes, Plošovskiai, neapgaudinėjame savęs, tardamiesi esą didelių gabumų? Tačiau jeigu šitaip būtų, apsigaudinėtume mes vieni, o svetimi, pašaliniai žmonės negalėtų suklysti. Mano tėvas buvo ir tebėra kaip reta gabus žmogus. Apie save nenorėčiau plačiau dėstyti, kad nebūtų panašu į tuščią pagyrūniškumą, tačiau esu kuo nuoširdžiausiai įsitikinęs, jog galėčiau pasiekti nepalyginamai daugiau, negu kad esu pasiekęs.

Pavyzdžiui, Varšuvos universitete (tėvas ir teta norėjo, kad universitetą baigčiau tėvynėje) bičiuliavomės su Sniatinskiu. Abu jautėme potraukį literatūrai ir bandėme šioje srityje jėgas. Jau nesakau, kad buvau laikomas gabesniu studentu už Sniatinskį, bet, dievaži, visi dalykai, kuriuos tada parašiau, buvo geresni, teikė daugiau vilčių negu Sniatinskio rašiniai. O šiandien? Sniatinskis palyginti aukštai iškilo, o aš tebesu daug vilčių teikiąs ponas Plošovskis, apie kurį žmonės, linguodami galvas, sako: „Kad tik jis kibtų į ką nors!"

Žmonės nepaiso tokio dalyko, jog ne visi moka norėti. Ne kartą esu pagalvojęs — jeigu neturėčiau jokio turto, būčiau priverstas ką nors veikti. Ir iš tiesų šitaip būtų. Reikėtų kuriuo nors būdu pelnytis duonos kąsnį, tačiau širdyje esu įsitikinęs, jog ir tuo atveju nepanaudočiau nė dvidešimtos savo gabumų dalies. O juk ir Darvinas, ir Baklis[12] buvo turtingi žmonės, seras Džonas Lebokas[13] yra bankininkas, didžiuma įžymiųjų prancūzų gyvena pertekliuje; taigi, pasirodo, turtai anaiptol nekliudo, o padeda žmogui iškilti bet kurioje srityje. Aš net linkęs manyti, kad man pačiam jie daug pasitarnavo, apsaugodami charakterį nuo to luošumo, kuris būtų neišvengiamas gyvenant skurde. Tuo noriu pasakyti, jog mano charakteris silpnas, kita vertus, kova jį net būtų užgrūdinusi — tačiau, šiaip ar taip, juo mažiau rasi ant kelio akmenų, juo rečiau suklupsi ar išgriūsi.

Taip pat nepasakysiu, kad dėl mano bergždžio gyvenimo būtų kaltas dykinėjimas. Viskuo domiuosi ir lengvai viską įsidedu į galvą. Daug skaitau ir daug atsimenu. Gal ir neįstengčiau apsišarvuoti geležine ištverme, varyti ilgo, lėto, plačių užmojų darbo, bet visa tai turėtų atstoti sugebėjimas dirbti lengvai. Pagaliau niekas manęs neverčia rašyti tokių kaip Litrė[14] žodynų. Kas nesugeba šviesti pastoviai lyg saulė, gali blykstelėti bent kaip meteoras. Tačiau toji bergždžia praeitis... Veikiausiai bergždžia bus ir ateitis... Koktu man darosi, ima kamuoti nuobodulys, taigi šiandien neberašysiu.

Roma, sausio 10

Vakar baliuje pas kunigaikštį Malatestą išgirdau posakį — *l'improductivité slave**. Man radosi lengviau — kaip nervų ligoniams, kurie apsidžiaugia išgirdę, jog jų ligos simptomai aiškūs, jog daug kas panašiai kenčia. Teisybė, teisybė! Kiek daug turiu nedalios draugų — nežinau, kiek jų visuose slavų kraštuose, nes ten nesu buvęs, bet užtat kiek jų mano tėvynėje! Apie šitą *l'improductivité slave* mąsčiau kiaurą naktį. Nekvailas turėtų būti žmogus, šitaip sugalvojęs. Kažko panašaus mumyse esama, kažkaip nesugebame gyvenime panaudoti visko, kas mumyse susitelkę. Galima pasakyti, jog dievas įdavė mums į rankas strėles ir lanką, tik pašykštėjo pamokyti, kaip tą lanką įtempti ir leisti strėles. Pasikalbėčiau apie tai su tėvu, juo labiau kad jis mėgsta tokius dalykus svarstyti, tik bijau užgauti jo žaizdas. Užtat mano dienoraštyje, be abejo, tokių svarstymų bus per akis. Gal tat ir gerai, gal tat ir bus jo didžiausia vertybė? Juk savaime suprantama, kad rašysiu apie tai, kas labiausiai man rūpi. Kiekviename žmoguje glūdi kokia nors sava tragedija. Manoji tragedija — tasai Plošovskių *l'improductivité*. Dabar neįprasta žmonėms pasakotis tokius dalykus. Dar nesenais laikais, romantizmui klestint ir širdyse, ir poezijoje, žmonės savo tragedijomis puošėsi lyg prašmatniais apsiaustais, o dabar jos dėvimos kaip medžiotojų liemenės — po marškiniais. Tačiau dienoraštis visai kas kita, dienoraštyje galima ir reikia būti nuoširdžiam.

* Slaviškas neproduktyvumas *(pranc.)*.

Čia dar būsiu dvi dienas, taigi per tą laiką, prieš pradėdamas užrašinėti kiekvienos dienos įvykius, pamėginsiu peržvelgti savo praeitį, kad daugiau prie jos nebegrįžčiau. Kaip anksčiau minėjau, neketinu rašyti plačios autobiografijos. Kas aš esu per žmogus, aiškiai parodys ateitis. Smulkmeniškai kapstytis po praeitį būtų priešinga mano prigimčiai. Tai panašu į pakyrėjusį aritmetinį sudėties veiksmą: rašai atskirus skaičius, vieną po kito, brėži brūkšnį ir sudedi. Visada baisiai nemėgau aritmetikos, o sudėties tiesiog nekenčiau.

Tačiau noriu turėti bent patį bendriausią supratimą apie sumą, kad pats sau pasidaryčiau šiek tiek aiškesnis, tad, irgi tik bendriausiais bruožais, pasakoju toliau.

Po universiteto baigiau žemės ūkio mokyklą Prancūzijoje; mokiausi sėkmingai, bet didesnio potraukio mokslui neturėjau, kaip ir bet kuris žmogus, žinąs, kad ateityje jo laukia ūkininkavimas, ir suvokiąs, kad šis verslas žemiau jo galimybių, kad jis neatitinka nei jo gabumų, nei kitų užmojų. Tačiau mokslas žemės ūkio mokykloj man davė du naudingus dalykus. Pirma, žemės ūkis man jau nebėra lyg pasakėlė apie užburtą pilį, ir bet koks ūkvedys manęs jau nebeapmulkins; antra, dirbdamas laukuose, gryname ore, įgavau sveikatos ir jėgų, padėjusių man sėkmingai atsilaikyti vėliau, kai gyvenau Paryžiuje.

Mat vėlesniais metais aš gyvenau čia Romoje, čia Paryžiuje, trumpam apsilankydamas Varšuvoje, kur mane retkarčiais pasikviesdavo teta — ji arba pasiilgdavo manęs, arba susimanydavo apvesdinti su kokia nors savo nužiūrėta vėjavaike. Paryžius ir jo gyvenimas mane neapsakomai traukė. Tačiau nors ir buvau geros nuomonės apie save, nors ir tariausi esąs protingesnis negu kad šiandien manau, nors dėl savo nepriklausomos padėties ir pasitikėjau savimi, tačiau kurį laiką toje pasaulio scenoje vaidinau tik naivuolių vaidmenis. Pirmiausia nežmoniškai įsimylėjau panelę Rišemberg, Prancūzų Komedijos aktorę, ir užsimaniau ją žūt būt vesti. Neaprašinėsiu tų tragikomiškų painiavų, nes šiandien, tai prisiminus, man truputį ir gėda, ir juokas ima. Vėliau dar ne kartą buvau vedžiojamas už nosies, o ir pačiam pasitaikydavo, kad varioką palaikydavau auksiniu pinigu. Prancūzė, beje, taip pat ir lenkė, nors ir iš aukštuomenės, nors ir dorovinga, bet jeigu jauna, man panaši į fechtuotoją.

Kaip fechtuotojui būtina kasdien treniruotis su špaga, kad neprarastų įgūdžių, taip ir šios panelės fechtuojasi, kad geriau išmoktų žaisti jausmais. Būdamas jaunas, ne bjauresnis už velnią vaikinas iš geros visuomenės, aš ne sykį buvau kviečiamas į tokias treniruotes. Kadangi dėl savo naivumo į jas žiūrėdavau rimtai, ne kartą teko ir rimtai nukentėti. Žaizdos, teisybė, nebūdavo mirtinos, bet nudiegdavo gana skaudžiai. Beje, esu įsitikinęs, jog šiame pasaulyje ir šioje visuomenėje kiekvienas turi atseikėti duoklę naivumui. Bet šitai truko palyginti neilgai. Paskui atėjo metas, kurį galiu apibūdinti žodžiu *la revanche**. Atsiteisiau tada už savo nesėkmes, o jeigu kada ir buvau mulkinamas, tai šito pats norėdavau.

Galėdamas visur lengvai patekti, pažinau įvairius visuomenės sluoksnius, pradedant legitimistų namais, kur paprastai nuobodžiaudavau, baigiant naująja, gausiai tituluota aristokratija, sukurta Bonapartų ir Orleanų. Gal tai buvo ne Paryžiaus aukštoji visuomenė, bet, pavyzdžiui, Nicos... Diuma sūnus, Sardu[15] ir kiti grafų, markgrafų bei kunigaikščių titulus gavo kaip tik iš šios padermės, kuri, neturėdama rimtesnių istorinių tradicijų, o būdama pertekusi titulų ir pinigų, nieko daugiau neveikia, tiktai naudojasi gyvenimo smagybėmis. Šiam sluoksniui priklauso ir stambieji finansininkai. Aš tarp jų maliausi dėl to, kad mane traukė moterys — švelnutės, jaudrių nervų, ieškančios įspūdžių ir geidžiančios malonumų, bet neturinčios jokių idealų. Jų tarpe dažnai pasitaiko ir visai nupuolusių, tokių kaip ir jų skaitomi romanai, nes moralė čia negrindžiama nei religija, nei tradicijų diktuojamomis pareigomis. Ir drauge šių žmonių pasaulis labai prašmatnus. „Treniruotės" jame užtrunka labai ilgai, kiauras dienas ir naktis, jos būna pavojingos, nes čia neįprasta švaistytis atšipusiomis rapyromis. Čia gaudavau skaudžių pamokų tol, kol pats pakankamai išsimiklinau. Pasirodyčiau tuščiagarbis, o be to, ir prastai išauklėtas, jei pasakočiausi apie savo sėkmes. Tiek tepasakysiu, jog stengiausi kaip įmanydamas laikytis savo tėvo jaunystės tradicijų.

Žemiausios šios visuomenės dalies pakopos tarsi sutampa su viduriniųjų sluoksnių viršūnėmis. Šios viršūnės daug pavojingesnės negu atrodo, nes joms nė iš tolo neprimesi vulgarumo. Jų cinizmas grakščiai ir sumaniai dangstomas. Aš likau nesmar-

* Revanšas *(pranc.)*.

kiai apipešiotas tik todėl, kad, jau prieš atsidurdamas ten, turėjau neblogai išmiklintą snapą ir gana aštrius nagus.

Kalbant apie Paryžiaus gyvenimą, galima pripažinti, jog kiekvienas, išsprukęs iš to malūno, jaučiasi kiek nusialinęs, tad ką jau besakyti apie mane, juo labiau kad aš išsprukdavau tik tam, kad vėl galėčiau sugrįžti. Žmogus tik vėliau ima suprasti, kad jo pergalės prilygsta Pyro triumfui. Iš prigimties tvirtas mano organizmas atsilaikė prieš tą gyvenimą, bet nervai sutriko.

Užtat Paryžius bent turi vieną privalumą, palyginti su kitais centrais. Nežinau kito tokio miesto pasaulyje, kur mokslo, meno, įvairiausių bendražmogiškų idėjų ląstelės plazdentų ore ir skverbtųsi į žmonių galvas, kaip Paryžiuje. Žmogus tenai ne tik norom nenorom pasisavina naujausias žmonijos mintis, bet jo protas kartu atsipalaiduoja nuo vienašališkumo, tampa tolerantiškas ir civilizuotas. Kartoju — civilizuotas, nes Italijoje, Vokietijoje ir Lenkijoje esu sutikęs žmonių, net turinčių labai geras galvas, tačiau nė iš tolo nenorinčių pripažinti, kad už jų pasaulio egzistuoja dar kas nors; jie taip atžariai buvo užsidarę savo kiaute, jog žmonės, turintys savitą požiūrį, tiesiog negalėjo su jais rasti jokios kalbos.

Prancūzijoje, tiksliau Paryžiuje, tokių dalykų nesama. Kaip veržlus srautas nugludina akmenis, trindamas juos vieną į kitą, taip ir gyvenimo srautas ten nugludina ir humanizuoja protus. Aišku, ir aš, tokių įtakų veikiamas, tapau civilizuotu žmogumi. Sugebu būti daug kam atlaidus, pasipūtėliškai nešūkauju, išgirdęs priešingą mano pažiūroms mintį arba ką visiškai nauja. Galimas daiktas, jog toks pakantumas visokioms pažiūroms gimdo tam tikrą abejingumą ir slopina energiją, bet kitoks nebejstengčiau būti.

Žmonijos minties srovės nešė mane — aš plaukiau. Nors draugystės, salonai, buduarai, klubai surydavo man daug laiko, bet neatsidėjau vien tiems dalykams. Pažinau daug mokslo ir meno garsenybių, sutapau su tuo pasauliu, tiksliau, tebesu sutapęs iki šiol. Būdamas iš prigimties smalsus, labai daug skaičiau, o kadangi, ką perskaitęs, lengvai perprantu, galiu pasakyti, jog smarkiai išprusau. Einu maždaug koja į koją su savo amžiaus intelektualiniu gyvenimu.

Esu žmogus, gerai save pažįstąs. Kartais pasiunčiu po velnių tą antrąjį „aš", analizuojantį ir kritikuojantį mane, neleidžiantį atsiduoti jokiam įspūdžiui, jokiai veiklai, jokiam jausmui, jo-

kiam malonumui, jokiai aistrai. Galimas daiktas, kad autoanalizė rodo protą esant labiau subrendusį, bet drauge ji be galo slopina jauseną. Nuolatinei savikritikai eikvoji dalį savo dvasinės visumos, vadinasi, patį gyvenimą ir jo įspūdžius priimi tik likusia dalimi.

Tai lygiai tokia pat kančia, kaip paukščiui vienu sparnu skraidyti. Be to, pernelyg išsikerojusi autoanalizė daro žmogų nebetinkantį jokiems darbams. Jeigu ne ji, Hamletas pačiame pirmajame veiksme būtų kiaurai persmeigęs dėdę ir be niekur nieko paveldėjęs sostą.

Mane ji kartais apsaugoja, sulaiko nuo lengvapėdiškų žingsnių, bet dažniausiai slegia, neleidžia susikaupti ir atsidėti kokiam vienam darbui. Manyje yra du žmonės, kurių vienas be atvangos svarsto ir kritikuoja, o kitas tik šiaip sau gyvalioja, neparodydamas jokio ryžtingumo. Mane gniuždo ir tai, jog aš žinausi niekad šia našta nenusikratysiąs,— aišku, kad, mano akiračiui plečiantis, ir autoanalizė bus gilesnė, net mirdamas nesiliausiu kritikavęs mirštančio Plošovskio, nebent karštinė sudrumstų man protą.

Matyt, iš tėvo paveldėjau sintetišką mąstymą, nes visuomet stengiuosi visus reiškinius apibendrinti, ir joks kitas mokslas manęs taip netraukė kaip filosofija. Tačiau mano tėvo laikais filosofija turėjo perdėm visuotinį pobūdį — ji aprėpė visatą ir žmogaus būtį, todėl galėjo atsakyti į visus klausimus. Šiandien ji įgavusi tiek proto, jog prisipažįsta nebegalinti visko aprėpti ir egzistuojanti kaip atskirų mokslo šakų filosofija. Iš tiesų, kai apie šitai pagalvoji, norisi pasakyti, jog ir žmogaus protą ištiko tragedija, kuri ir prasidėjo jam suvokus savo negalią. Kadangi rašau grynai savo paties dienoraštį, tai ir kalbėsiu apie šiuos dalykus tik savo paties požiūriu. Aš nelaikau savęs filosofijos specialistu, nes, kaip esu sakęs, neturiu jokios specialybės, tačiau, kaip ir visi mąstantys žmonės, domėjausi naujausiomis filosofijos srovėmis, buvau ir esu jų veikiamas, tad turiu aiškią teisę kalbėti apie tai, kas man darė įtakos, kas formavo mano intelektualinę ir moralinę individualybę.

Pirmiausia reikia pažymėti, jog mano religiniai įsitikinimai, kuriuos išsinešiau iš Meco kolegijos, sugniužo skaitant gamtos ir filosofines knygas. Tat nereiškia, kad būčiau ateistas. Toli gražu! Gera buvo senais laikais,— tada, kas nepripažindavo dvasios, ištardavo žodį „materija", ir viskas būdavo aišku. Šian-

dien tik parapiniai filosofai bėra tokie atsilikę. Šiandien filosofija tokių dalykų neišsprendžia, į panašų klausimą ji atsako „nežinau" ir tą „nežinią" įspaudžia į sielą. Šiandien psichologija geba labai tiksliai analizuoti įvairius psichinius reiškinius, bet, paklausta apie sielos nemirtingumą, taip pat atsako „nežinau". Ir ji iš tiesų nežino ir negali žinoti.

Dabar man bus lengva apibūdinti savo sąmonę. Taigi — nežinau, nežinau, nežinau! Šitas sąmoningas žmogaus proto negalios suvokimas — tikra tragedija. Ką jau kalbėti apie tai, kad mūsų dvasinė prigimtis be atvangos šaukte šauks, reikalaudama atsakyti į panašius klausimus,— tat iš tiesų rimti, realūs, žmogui svarbiausi klausimai. Jeigu anapus esama kažko ir jeigu tai prilygsta amžinybei, tai šio gyvenimo nelaimės ir negandos — niekis. Apie jas būtų galima pasakyti Hamleto žodžiais: „Tegu sau šėtonas dėvi gedulą, o aš vaikščiosiu su sabalų kailiais." „Sutikčiau mirti,— sako Renanas[16],— jeigu žinočiau, kad iš to man bus kokios naudos." O filosofija atsako „nežinau".

Žmogus blaškosi toje didžioje nežinioje, jausdamas, kad jam būtų geriau ir lengviau, jeigu galėtų patikėti viena ar kita puse. Ir ką daryti? Ar kaltinti filosofiją, kuri, užuot kūrusi sistemas, kasdien sugriūvančias lyg kortų nameliai, pripažino savo negalią ir ėmėsi tyrinėti ir sisteminti protui prieinamus reiškinius? Nel Manau, jog ir aš, ir bet kas kitas turėtų teisę pasakyti jai: „Stebiuosi tavo blaivumu, žaviuosi analizės tikslumu, bet juk tatai ir padarė mane nelaimingą. Neturi galios, kaip pati prisipažįsti, atsakyti į man svarbiausią klausimą, bet tau užteko jėgų išklibinti mano pasitikėjimą mokslu, kuris į jį buvo atsakęs ne tik kategoriškai, bet raminamai ir guodžiamai. Ir nesakyk, jog tu, nieko neteigdama, leidi man tikėti bet kuo. Tavo metodas, tavo siela, tavo esmė — abejonė ir kritikizmas. Šį savo mokslinį metodą, šį skepticizmą ir kritikizmą taip giliai įspaudei man į sielą, kad jie tapo mano antrąja prigimtimi. Tarsi pragaro ugnimi išdeginai visus sielos nervus, kurie žmonėms padeda tikėti paprastai ir naiviai, ir šiandien, kad ir norėčiau tikėti, nebeturiu kuo. Negini man klausyti mišių, jeigu to noriu, bet užkrėtei mane skepticizmu taip smarkiai, kad šiandien net į savo paties skepticizmą žiūriu skeptiškai ir nežinau, nežinau, nežinau, ir kankinuosi, ir šėlstu toje tamsybėje..."

Vakar rašiau kiek susijaudinęs. Tačiau man atrodo, kad paliečiau ir savo paties, ir apskritai žmonių sielos sopę. Esti gyvenime laikotarpių, kai tokiems klausimams esi abejingas, bet kartais jie mane graužia be jokio gailesčio, juo labiau kad su jais slepiesi nuo kitų žmonių. Gal būtų geriau visai apie juos negalvoti, tačiau jie pernelyg svarbūs. Mat žmogus galiausiai nori žinoti, kas jo laukia ir kaip savo gyvenimą rikiuoti! Mėginau ne kartą sau įsakyti: „Gana! Iš šito užburto rato neišbėgsi, tad geriau į jį nesiskverbk!" Man užtenka visko per akis, kad galėčiau nugyventi amžių kaip sotus ir linksmas gyvulys, bet šituo ne visada galiu pasitenkinti. Sakoma, jog slavams įgimtas potraukis į misticizmą, į antgamtiškus dalykus. Pastebėjau, pavyzdžiui, jog visi didieji mūsų rašytojai galiausiai virsta mistikais. Tad nenuostabu, jog kartais ir paprasti žmonės dėl to kiek pasikankina. Apie tą savo vidinį nerimą turėjau rašyti, norėdamas pats sau tiksliai nusakyti savo sielos būseną. Be to, žmogui reikia kartkartėmis pačiam prieš save pasiteisinti. Pavyzdžiui, kad ir aš, savo sieloje nešiodamasis tą amžinąjį „nežinau", neatmetu religijos priesakų ir dėl to nelaikau savęs nenuoširdžiu. Tarytum vietoj „nežinau" sakyčiau „žinau, jog nieko nėra". Bet šisai mūsų skepticizmas nėra atviras neigimas, tai greičiau skausmingas ir kankinantis įtarimas, jog gali nieko nebūti, tai tirštas rūkas, apsiautęs mūsų galvas, užgulęs krūtines ir temdąs mums šviesą. Tad ir tiesiame rankas į saulę, kuri gal šviečia už to rūko. Ir manau, kad tokioj būsenoj atsidūręs ne aš vienas. Ir daugelio, be galo daugelio žmonių maldas per sekmadienio mišias galima būtų nusakyti žodžiais: „Viešpatie, išsklaidyk rūką!"

Negaliu apie šiuos dalykus rašyti visiškai ramiai. Religinių priesakų laikausi dar ir dėl to, kad trokštu tikėti, nes tasai mielas mokslas, kurio dvasia buvau auklėjamas, tikėjimo pasekme laiko malonę, tad laukiu malonės. Laukiu, kad į mano sielą ateitų tokia būsena, jog galėčiau įtikėti taip giliai ir be menkiausios abejonės, kaip esu tikėjęs vaikystėje. Tai kilnūs siekiai, nesaistomi jokio savanaudiškumo, nes juk daug patogiau būti tik sočiu ir linksmu gyvuliu.

Jeigu prireiktų mano išorinį religingumą pateisinti ne tokiais kilniais, o praktiškesniais sumetimais, aš jų turėčiau dau-

gybę. Šit — nuo vaikystės esu įpratęs, kai kurių religijos priesakų laikymasis tapo man įpročiu. Kaip kad Henrikas IV yra sakęs, jog dėl Paryžiaus apsimoka klausyti mišių, taip ir aš sakau: dėl artimųjų ramybės apsimoka klausyti mišių. Mano sferos žmonės apskritai laikosi religijos priesakų, o mano sąžinė galėtų prieš tai protestuoti tik tada, jeigu įstengčiau sau pasakyti ką nors griežčiau negu „nežinau". Ir pagaliau vaikštau į bažnyčią, nes esu dvigubas skeptikas, vadinasi, skeptiškai žiūriu net į savo paties skepticizmą.

Ir dėl to man sunku. Mano siela vieną sparną velka žeme. Tačiau man būtų dar blogiau, jeigu dėl tų dalykų taip jaudinčiausi visada, o ne tik dabar, kai rašau šiuos puslapius. Laimė, šitaip nėra. Jau minėjau, kad būna laikotarpių, kada aš esu visai abejingas. Kartais gyvenimas pastveria mane į savo glėbį, ir aš, nors ir žinodamas, ką privalau galvoti apie jo smagybes, pasineriu į jas be atodairos. Ir tada *to be, or not to be** moralas netenka jokios reikšmės. Keistas, bet lig šiol menkai tetirtas dalykas — kokią neapsakomą reikšmę čia turi visuomenės nuomonė. Paryžiuje, pavyzdžiui, man ramiau ne tik dėl to, kad tas malūnas mane apkurtina, kad aš siautėju bendrame šurmulyje, kad mano galvai ir širdžiai terūpi „treniruotės", bet ir todėl, kad žmonės ten, apie tai net negalvodami, gyvena taip, lyg būtų tikri, jog visas jėgas reikia išnaudoti šiame gyvenime, nes, jam pasibaigus, teliks tik cheminio irimo procesas. Ir mano pulsas tvinkčioja, pritardamas bendram pulsui, persiimu bendra nuotaika. Linksminuos ar nuobodžiauju, mušu kitus ar esu mušamas, bet jaučiu savotišką ramybę.

Roma, Babulnas, sausio 13

Beliko vos keturios dienos iki išvažiavimo, tad noriu dar apibendrinti tai, ką apie save išdėsčiau. Esu kiek gyvenimo nualintas žmogus, labai jautrus ir nervingas. Sugebu iš panagių save analizuoti, čia man padeda tinkamas išsilavinimas, o ir apskritai save laikau išprususiu žmogumi.

Skepticizmas, šisai dvigubas skepticizmas neleidžia man turėti jokių pastovių įsitikinimų. Žiūriu, stebiu, kritikuoju, ir kar-

* Būti ar nebūti *(angl.)*.

tais man atrodo, jog suvokiu dalyko esmę, bet galiausiai imu ir tuo abejoti. Apie savo požiūrį į religiją jau esu kalbėjęs. Kai dėl visuomeninių įsitikinimų, esu konservatorius, bet toks, koks mano sąlygomis galiu būti ir kiek tai atitinka mano polinkius. Nereikia nė sakyti, jog toli gražu konservatyvizmo nelaikau dogma, kurios negalima būtų kritikuoti. Esu pernelyg civilizuotas žmogus, tad nepalaikau be atodairos nei aristokratijos, nei demokratijos. Tokiais niekais galvos kvaršinamos tik užkampiuose arba tuose tolimuose kraštuose, kur idėjos, kaip ir mados, ateina keliolika metų pavėlavusios. Kai buvo panaikintos privilegijos, šis klausimas, mano supratimu, liko bereikšmis, o ten, kur jis dėl visuomenės atsilikimo tebėra gyvas, tapo nebe principų, o tuščiagarbiškumo ir nervinių emocijų dalyku. Aš pats mėgstu išprususius, išlavintų emocijų žmones ir ieškau jų ten, kur lengviausia rasti.

Mėgstu juos kaip ir meną, gražią gamtą ir gražias moteris. Estetiniu požiūriu mano emocijos ne tik išlavintos, bet gal net pernelyg rafinuotos. Tatai nulėmė mano įgimtas jautrumas ir auklėjimas. Šis estetinis jautrumas teikia man tiek pat džiaugsmo, kiek ir nesmagumų, bet jis man taip pat yra labai pagelbėjęs ir tebegelbsti — jis gina mane nuo cinizmo arba galutinio nuopuolio ir iš dalies atstoja man moralės pagrindus. Susilaikau nuo daugelio veiksmų ne tiek dėl to, kad jie nedori, bet kad atkarūs. Jautrumas grožiui nulemia ir mano jausmų subtilumą. Apskritai man atrodo, kad esu gal kiek ir sugedęs žmogus, bet padorus, o atvirai kalbant, tarytum kybau ore, nes nesilaikau jokių — nei religinių, nei visuomeninių dogmų. Taip pat neturiu ir tikslo, kuriam galėčiau paaukoti gyvenimą.

Baigdamas šiuos apibendrinimus, dar norėčiau pridurti keletą žodžių apie savo gabumus. Tėvas, teta, draugai, o kartais ir svetimi žmonės laiko juos tiesiog nepaprastais. Manyčiau, kad mano protui nestinga sumatumo. Bet ar *l'improductivité slave* neišsklaidys puoselėjamų vilčių? Sprendžiant iš to, ką lig šiol esu nuveikęs, o greičiau iš to, jog nieko nesu nuveikęs ne tik kitų, bet ir savo labui, reikia manyti, kad šitaip ir bus.

Šisai numanymas atsieina man daug brangiau, negu kad atrodo. Mano ironija, kai mąstau apie save, atmiešta širdgėla. Matyt, molis, iš kurio dievas sutvėrė Plošovskius, yra gana nederlus, jeigu jame taip lengvai viskas sukeroja, bet nesubrandina vaisiaus. Jeigu būčiau net genialių gabumų, tai, turint gal-

voje šitą bergždumą, šitą veiksmų bejėgiškumą, iš manęs išeitų savotiškas genijus be portfelio, kaip kad esti ministrų be portfelio.

Šis apibūdinimas „genijus be portfelio", man atrodo, apytiksliai perteikia situacijos esmę. Turėčiau už tai gauti išradėjo patentą! Ak, ir vėl guodžiuosi — juk ne aš vienas, dievaži, ne aš vienas turėčiau tokį vardą! Mūsų būtų ištisas legionas! *L'improductivité slave* egzistuoja savo ruožtu, o genijus be portfelio — tai mūsų, grynai Vislos krašto vaisius! Dar kartą sakau — mūsų ištisas legionas! Nežinau nė vieno užkampio žemėj, kur taip niekais eitų puikūs talentai, kur net šį tą duodantys duotų taip mažai, taip neapsakomai mažai, palyginti su tuo, kuo juos viešpats yra apdovanojęs.

Roma, Babuinas, sausio 14

Antras laiškas iš tetos, primygtinai reikalaująs kuo greičiau atvažiuoti. Važiuoju, brangioji teta, važiuoju — pats dievas paliudys, jog tai darau iš meilės tau, šiaipjau daug mieliau likčiau čia. Tėvas negaluoja, kartkartėmis pajunta stingstant visą kairiąją kūno pusę. Mano prašomas, pakvietė gydytoją, bet esu tikras, jog prirašytus vaistus padėjo į spintą, kaip jau deda kelioliką metų. Sykį buvo atidaręs tą spintą ir, rodydamas į šimtus buteliukų ir butelių, stiklainių, stiklainėlių, dėžučių, pasakė: „Susimildamas, jeigu tat visa būtų išgėręs ir suvalgęs sveikiausias žmogus, ir tai vargu būtų atlaikęs, o ką jau bekalbėti apie ligonį!" Lig šiol toks požiūris tėvui didelės žalos nepadarė, tačiau dėl jo ateities būgštauju.

Kita priežastis, nenuteikianti važiuoti, yra tetos kėslai. Aišku, jai rūpi mane apvesdinti. Nežinau, ar teta jau turi ką nužiūrėjusi, duok dieve, kad neturėtų, bet šio savo kėslo ji net neslepia. „Lengva numatyti,— rašo ji,— jog dėl tokio jaunikio kaip tu beregint kils Baltosios ir Raudonosios rožės karas." Bet aš esu pailsęs, nenoriu, kad dėl manęs kiltų bet koks karas, o ypač nenoriu baigti rožių karo vedybomis, kaip Henrikas VII. Antra vertus, aišku, tetai šito negaliu pasakyti, bet pats sau prisipažįstu — nemėgstu lenkių. Esu trisdešimt penkerių metų, kaip ir kiekvienas pagyvenęs žmogus turėjau įvairiausių meilės istorijų; esu susidūręs su lenkėmis — ir iš tų visų nuotykių ir paty-

rimų susidariau įspūdį, jog tai pačios nepakenčiamiausios ir nuožmiausios moterys pasaulyje. Nežinau, ar jos doresnės už prancūzes ir itales, tik žinau, kad jos daug labiau mėgsta patetiką. Net šaltis nukrečia, apie tai pagalvojus. Mat suprantu elegišką nusiteikimą prie sudužusio ąsočio, pirmą kartą išvydus po savo kojom šukes, bet deklamuoti elegiškas eiles prie daug kartų vielomis raišioto ąsočio — jau panašu į operetę. Nepavydėtinas vaidmuo tenka „susijaudinusiam klausytojui", kuris padorumo dėlei turi į tai žiūrėti visiškai rimtai! Keistos, nepermanomos, karštų galvų ir žuvies temperamento moterys! Jų jausmams ne tik stinga džiaugsmo, bet jie nėra natūralūs. Jas labiau traukia pati jausmo forma, jos menkai tepaiso jo vidinio turinio. Dėl to niekad nenumatysi, kaip lenkė gali pasielgti. Susidūręs su prancūzėm ir italėm, jeigu tavo prielaidos paremtos logika, gali maždaug numatyti pasekmes. Su lenke — nė iš tolo! Kažkas yra pasakęs, jog vyras klysdamas tvirtina, kad dukart du yra penki, ir tai lengva nuneigti, o moteris klysdama įrodinėja, kad dukart du yra lempa, ir tada nors galva sieną daužyk. Taigi lenkių logika gali teigti, kad dukart du yra ne keturi, o lempa, meilė, neapykanta, katinas, ašaros, pareiga, žvirblis, panieka — žodžiu, nieko nenumatysi, nieko neapskaičiuosi, nuo nieko neapsisaugosi. Veikiausiai dėl šitų vilkduobių lenkių dorybingumui gresia mažesnis pavojus negu kitoms moterims, nes tuos, kurie pabando kėsintis į jį, apima mirtinas nuobodulys. Tačiau esu pastebėjęs vieną dalyką, kurio joms negaliu dovanoti,— šitomis vilkduobėmis, šitais spąstais, tvoromis, įnirtinga gynyba jos nori ne tiek atblokšti priešininką, kiek išpešti kuo daugiau naudos iš grumtynių.

Kartą esu apie tai kalbėjęs, žinoma, kiek galėdamas atsargiau, su viena labai apsukria moterimi, tiesa, puslenke, nes jos tėvas buvo italas. Išklausiusi mane, ji atsakė:

— Tamstos požiūris į šį dalyką toks kaip lapės į karvelidę. Tamstai nepatinka ir drumsčia nuotaiką, jog balandžiai paprastai gyvena aukštai ir turi lakesnius sparnus negu vištos. Visi tamstos žodžiai — greičiau pagyrimas lenkėms.

— Kaip tai?

— Juo lenkė nepakenčiamesnė kaip svetima žmona, juo ji gali būti geidžiamesnė kaip sava.

Buvau priremtas, kaip sąkoma, prie sienos ir nesumaniau ką atsakyti. Gal ir iš tiesų mažumėlę esu panašus į lapę šalia kar-

velidės? Tačiau nė kiek neabejoju, kad jeigu apskritai man reikėtų vesti, ir dar lenkę, tai žmonos ieškočiau ne tik iš aukštai gyvenančių, bet ir iš baltųjų balandžių pulko.

Beje, esu kaip toji žuvis, kuri, paklausta, su kokiu padažu norėtų būti patiekta, atsakė, jog visiškai negeidžianti būti patiekta. Čia grįžtu prie priekaištų jums, mielosios tautietės. Apskritai mylite daugiau meilės dramą negu pačią meilę. Kiekvienoje jūsų tūno karalienė — ir šituo labai skiriatės nuo kitų moterų. Kiekviena jūsų galvoja teikianti malonę ir atliekanti didžią geradarybę jau tuo, kad leidžiasi mylima, nė viena nesutinka būti priedu, papildyti vyro gyvenimą, kuris juk turi kitus tikslus. Jūs norite, kad mes dėl jūsų gyventume, o ne jūs dėl mūsų. Pagaliau labiau mylite vaikus negu vyrą. Jo dalia — būti satelitu. Tat esu matęs, ne kartą stebėjęs — tokios esate visos, tik kur ne kur žėri išimtys lyg deimantai smiltyne. Ne, mano karalaitės, būkite dievinamos iš tolo. Imti ir visam laikui nustumti į šalį visus tikslus, visus idealus, rūkti kasdien lyg kodylui ant žmonos altoriaus, ir dar savo paties žmonos, o gerbiamosios ponios,— šito žmogui mažoka!

Ir mano savianalizės balsas tučtuojau klausia: „O, tiesą sakant, ką tu gali nuveikti geresnio, ar turi kokių ketinimų, planų? Jeigu jau kam lemta aukotis, tai tik tau."

Bet ne, velniai nematė! Vedus reikia taip pakeisti gyvenimą, išsižadėti šitiek savo įpročių, patogumų, pomėgių, ydų, jog nebent tikra ir didelė meilė galėtų tat atlyginti. Man šitaip neišeis. Santuokai būtinas nepaprastas pasitikėjimas moterimi ir tvirta valia, o šitų dalykų aš niekad neturėsiu. Dar sykį kartoju: „Nenoriu būti patiektas su jokiu padažu."

Varšuva, sausio 21

Atvažiavau šįryt, pakeliui sustodamas Vienoje, todėl kelionė pernelyg nepakyrėjo. Metas vėlyvas, sudirgę nervai neduoda miegoti, tad sėduosi rašyti. Iš teisybės tai jau virsta įpratimu, ir savotiškai maloniu. Kiek džiaugsmo namie, kokia nuostabi mano tetulė. Iš džiaugsmo ji veikiausiai taip pat nemiega, o per pietus neįstengė net valgyti. Būdama Plošove, ji be atvangos kivirčijasi su ponu Chvastovskiu, savo ūkvedžiu, nepėsčiu bajoru, kuris žodžio neleidžia pasakyti, šoka į akis. Tik kai jiedu

taip susibara, jog išrodo, kad susitaikyti nebeįmanoma, teta nutyla ir ima valgyti su apetitu, net įnirtingai. Šiandien turėjo pasitenkinti tik tarnų išplūdimu, o šito jai negana. Tačiau jos nuotaika liko kuo giedriausia; kiek buvo visą popietį svaidomuose į mane pro akinius jos žvilgsniuose beribio prieraišumo — neįmanoma aprašyti. Jos pažįstamų ratelyje esu vadinamas fetišu, ir už tai teta gerokai pyksta.

Aiškus dalykas, mano spėliojimai ir nuogąstavimai pasitvirtino. Čia ne tik ketinama mane apvesdinti, bet ir numatyta su kuo. Teta įpratusi po pietų vaikščioti dideliais žingsniais ir balsiai galvoti. Nors ji ir stengėsi viską išlaikyti paslaptyje, aš nugirdau tokį monologą:

— Jaunas, dailus, turtingas, gabus — nebent kvaila būtų, jeigu kaipmat jo neįsimylėtų.

Rytoj važiuojame į vakarėlį, kurį jaunimas kelia damoms. Tai būsianti šauni pramoga.

Varšuva, sausio 25

Būdamas *homo sapiens*, pokyliuose dažnai nuobodžiauju; nepakenčiu jų kaip kandidatas į vedybinę porą, bet kartais mėgstu juos, nes esu menininkas, žinoma, menininkas be portfelio. Kaip gražu žiūrėti, sakysim, į plačius, skaisčiai apšviestus ir gėlėmis išpuoštus laiptus, kuriais aukštyn lipa baliniais drabužiais apsirengusios moterys. Visos tuomet atrodo labai išnašios, o kai žiūri iš apačios, tai su besidriekiančiais šleifais jos panašios į angelus, kuriuos sapnavo Jokūbas. Mėgstu šį judrumą, šviesas, gėles, plonas medžiagas, tarytum vaiski migla apsiautusias jaunutes merginas, o ką jau kalbėti apie nuogus kaklus, krūtines ir pečius, kurie, nusiėmus pelerinas, atrodo stangrūs, lyg išlieti iš marmuro. Mano pojūčiai taip pat mėgaujasi kvapsniais, aš labai mėgstu gerus kvepalus.

Balius puikiai pasisekė. Reikia pripažinti, jog Staševskis moka tokius dalykus tvarkyti. Atvažiavau drauge su teta, bet išsiskyrėm su ja vestibiulyje, nes Staševskis specialiai atbėgo priešais, norėdamas jai paduoti ranką, lipant laiptais. Vargšė tetulė turi ilgą šermuonėlių apsiaustą ir dėvi jį per visas iškilmes, todėl visi ją vadina Garbingąja Pelerina. Įėjęs į saloną, stabtelėjau netoli durų, norėdamas apsidairyti. Patiri keistą jausmą, po kelerių metų vėl atsidūręs savų žmonių tarpe. Puikiai numanai,

jog tai artimesni žmonės negu tie, su kuriais susitikinėjai svetur, tačiau žiūri atsidėjęs, nagrinėji juos, lyg būtum svetimas. Ypač moterys patraukė mano dėmesį.

Šiaip ar taip, šaunūs žmonės čia susiburia. Mačiau ir dailių, ir negražių veidų, bet visi jie buvo paveikti per daugelį amžių gludintos civilizacijos. Moterų kaklai ir pečiai, nors dar kartais ir apvalainі dėl jaunumo, man priminė Sevro porcelianą. Jie žavi kažkokiu ramiu grakštumu, elegancija. Kokias kojas, kokias rankas, kokias dailias galvas mačiau! Iš tiesų, čia nemėgdžiojama Europos, čia pati Europa.

Išstovėjau gal ketvirtį valandos, drauge svarstydamas, kurią iš tų galvų, iš tų krūtinių teta nuskyrusi man. Tuo metu priėjo Sniatinskiai. Jį buvau matęs prieš keletą mėnesių Romoje, ją taip pat pažinojau. Mėgstu ją — jos veidas nuostabiai malonus, be to, ji iš tų retai pasitaikančių lenkių, kurios nepasiglemžia vyro gyvenimo, o atiduoda jam savąjį. Po valandėlės prie mūsų atsirado kažkokia jaunutė mergaitė, kuri, pasisveikinusi su Sniatinska, ištiesė balta pirštinaite apmautą rankutę ir paklausė:

— Nebepažįsti manęs, Leonai?

Truputį suglumau, išgirdęs tą klausimą, nes iš karto visai nenutuokiau, kas ji per viena, tačiau ėmiau kratyti rankutę, linkčioti galvą ir šypsodamasis memlenti: „Kur čia ne! Kaipgi! Žinoma, žinoma!", nes nenorėjau pasirodyti nemandagus. Manyčiau, kad išrodžiau gana paikai, nes ponia Sniatinska nusijuokė ir tarė:

— Bet tamsta jos iš tiesų nebepažįsti: čia Anelka P.

Anelka! Mano pusseserė! Nėra ko stebėtis, kad nepažinau! Esu ją matęs prieš kokį dešimt ar vienuolika metų, kai dar dėvėjo suknutę iki kelių. Atsimenu, jog tai buvo Plošove, sode, ji tada mūvėjo rausvas kojinaites, ir uodai be gailesčio ją kandžiojo, tad ji trypčiojo lyg kumelaitė. Kaip aš ją galėjau pažinti: juk negi ši žibuoklėmis papuošta krūtinė, šie balti pečiai, dailus veidas tamsiomis akimis — žodžiu, negi toji žydinti mergina — ta pati plonakojė striksinti kieliukė? O, kokia ji gražì! Na ir peteliškė išriedėjo iš tos lėlytės! Aišku, pasveikinau ją kuo nuoširdžiausiai antrą kartą. Kai Sniatinskiai nuėjo kitur, o ji pasakė, jog teta ir motina pasiuntusi ją atsivesti manęs, padaviau jai parankę, ir pasukome į salono vidurį.

Staigiai, vienu akimirksniu aš tarsi praregėjau. Aišku, kad teta turi galvoje Anelką! Šit kur visa paslaptis, tai bent siurpri-

zas! Teta visuomet labai mylėjo šitą mergaitę ir be atvangos krimtosi dėl ponios P. pašlijusių finansinių reikalų. Man tik buvo keista, kodėl šios moterys neapsistojo tetos namuose, bet nenorėjau dėl to sukti galvos, nes man labiau rūpėjo pati Anelka, kuri, kaip lengva numanyti, dabar mane domino kiek kitaip, negu pirma pasitaikiusi graži mergina. Mudviem einant, turėjau gana laiko ir pasišnekučiuoti, ir patyrinėti ją, nes žingsniavome į kitą salono galą, be to, ir kamšatis tolydžio didėjo. Pagal šių metų madą buvo dėvimos vidutinio ilgumo pirštinaitės, nesiekiančios alkūnių, taigi pirmiausia užmačiau, jog Anelkos ranka, priglausta prie manosios, išrodo tamsoka nuo pernelyg gausių gyvaplaukių. Pati Anelka ne brunetė, nors iš pirmo žvilgsnio ją galima palaikyti juodbruve. Jos plaukai bronzinio atspalvio, blizgantys, akys šviesios, nors ir jos išrodo tamsios dėl be galo ilgų blakstienų; užtat antakiai visiškai tamsūs ir iš tiesų labai dailūs. Šiai mažai, žemakaktei galvutei savitumo teikia vešlūs plaukai, antakiai, blakstienos ir gyvaplaukiai ant skruostų, labai švelnučiai ir šviesūs. Visa tai, laikui bėgant, gali neišeiti jos grožiui į gera, bet dabar, pačioj jaunystėj, tat rodo organizmo gyvastingumą, gajumą, kurio dėka toji mergina nėra šalta lėlė, o šilta, gyva ir žavinga moteris.

Mano emocijos išrankios ir toli gražu ne į bet kokį padirginimą atliepia, bet šį kartą, nesiginu, jos žavumas sujaudino mane. Tokios moterys man patinka. Teta — kuri jeigu ir būtų girdėjusi apie Darviną, veikiausiai jį laiko kokia „bjaurastimi"— nesąmoningai prisitaikė prie jo natūralios atrankos teorijos. Taip! Tokios moterys man patinka! Šį kartą ne šiaip sau masalas užmautas ant vąšelio.

Iš jos rankos į manąją ėmė dilgčioti lyg kokios elektros srovės. Pagaliau mačiau, kad ir aš jai patinku, o tat visada suteikia žvalumo. Tyrinėjau ją kaip menininkas, ir rezultatai taip pat patenkino mane. Esama veidų, kurių bruožuose tarsi įsikūnijusi muzika ar poezija. Anelkos veidas kaip tik buvo toks. Ji anaiptol ne vidutinybė.

Bajoriškų šeimų mergaitėms kuklumas įskiepijamas kaip vakcina vaikams nuo raupų. Taigi nepasakysi, kad ji nekukli, esama joje ir nekaltumo, o pro šį nekaltumą sprūsta karštas temperamentas. Kas per derinys! Taip ir norisi tarti: „nekaltas velniūkštis!"

Beje, manyčiau, kad, išrodydama tokia tyra, Anelka mažumėlę ir koketiška. Kaipmat pastebėjau, kad ji puikiai jaučia esanti žavinga. Taigi, žinodama, sakysim, kad jos gražios blakstienos, nuolat be jokio reikalo jas nuleidinėja žemyn. Labai žaviai moka pakreipti galvą ir žiūrėti į pašnekovą. Iš pradžių kalbėdama ji buvo kiek sukaustyta, nedrąsi, tačiau po valandėlės pasijutome taip, tarsi niekad nė nebūtume buvę išsiskyrę nuo anų laikų Plošove.

Tetulės pomėgis balsiai mąstyti — neįkainojamas daiktas, tiktai su ja dėtis į šį sąmokslą nenorėčiau. Vos tik su Anelka priėjome prie ponių ir vos aš, pasveikinęs jos motiną, persitariau su ja keletu žodžių, tetulės akys, matydamos mano pagyvėjimą, nušvito, ji gūžtelėjo pečiais ir tarė Anelkos motinai:

— Kaip nuostabiai dera jai tos žibuoklės! Gal ir gerai sugalvota, kad jis pirmą kartą ją pamatytų baliuje!..

Anelkos motina labai sutriko, Anelka irgi, ir aš tuoj pat sumečiau, kodėl jiedvi neužsuko į tetos namus. Matyt, čia buvo ponios P. sumanymas. Ji su teta, be abejo, jau seniai buvo viską sutarusios. Anelka veikiausiai apie tas sutartuves nieko tikra nežinojo, bet mergaitės tokiais atvejais yra įžvalgios, ir ji tai galėjo bent numanyti.

Todėl, norėdamas išblaškyti šią nejaukią nuotaiką, kreipiausi į Anelką:

— Iš anksto įspėju, jog šoku prastai, bet kadangi būsi be atvangos iš manęs stvarstoma, pažadėk man vieną valsą.

Anelka, užuot atsakiusi, padavė man karnetą* ir ryžtingai pasakė:

— Rašyk, ką tik nori.

Prisipažįstu, jog nemėgstu būti už virvutės tampomo manekeno vietoje, nemėgstu, kad kas mane kur stumtų, todėl, norėdamas iš pat pradžių aktyviai įsikišti į senųjų ponių politiką, paėmiau karnetą ir parašiau: „Ar supratai, kad mus norima apvesdinti?"

Anelka perskaičiusi nukaito, o paskui mažumėlę pablyško. Valandėlę tylėjo, lyg būgštaudama, kad jos balsas gali sudrebėti, ar lyg svyruodama, ką atsakyti. Pagaliau kilstelėjo savo puikiąsias blakstienas ir, žvelgdama man tiesiai į akis, atsakė:

---

* Knygutė, kurioje dama baliuje užsirašo, su kuo ir kokį šokį šoksianti.

— Taip!

Dabar ėmė ji klausinėti, tiesa, ne žodžiais, o akimis. Jau esu sakęs, kad jai taip pat padariau gerą įspūdį, o, be to, jeigu ji numanė apie tetos ir mamos susitarimą, tai jos mintys be atvangos turėjo suktis apie mane. Ir dabar aiškiai mačiau jos akyse žodžius: „Žinau, jog mama ir teta norėtų, kad mes pasižintume, suartėtume. Taigi... taigi?"

Todėl aš, užuot atsakęs, apglėbiau ranka jos liemenį, švelniai priglaudžiau ją prie savęs ir ėmiau sukti valso taktu. Atsiminiau savo „treniruotes".

Toks nebylus mano atsakymas galėjo kiek apkvaitinti merginą, ypač po to, ką jai parašiau. Bet pagalvojau: „O kodėl jos neapkvaitinus?" Aš nieku gyvu nežengsiu žingsnio, kurio nenoriu žengti, o ji pati tesižino, man tat menkai dar terūpi. Anelka puikiai šoka, o šitą valsą ji šoko kaip tikra moteris — svajingai pasiduodama šokintojui. Pastebėjau, kad žibuoklės ant jos krūtinės smarkokai virpa, nors valso tempas buvo lėtas. Supratau, kad jai kažkas darosi. Meilė — prigimties poreikis, ypač uoliai tramdomas iš aukštuomenės kilusių mergaičių, bet juo labiau nenuslopinamas. Todėl kai merginai pasakoma: „Šitąjį gali mylėti", kartais labai skubama tuo pasinaudoti.

Anelka, matyt, vylėsi, jog aš, išdrįsęs parašyti tuos žodžius, po valso tą šneką tęsiu toliau. Tačiau aš tyčiomis pasitraukiau į šalį, palikdamas ją lūkuriuojančią. Norėjau pasižiūrėti į ją iš toliau. Taip, ji man tikrai patinka. Tokios moterys traukia mane lyg magnetas. Ak, jeigu ji turėtų trisdešimt metų ir nebūtų man peršama panelė!

Varšuva, sausio 30

Ponia P. su dukterimi persikėlė pas mus. Vakar visą dieną praleidau su Anelka. Jos sieloje daugiau puslapių negu kitų jos amžiaus mergaičių. Daugelį tų puslapių prirašys tik ateitis, bet esama vietos labai patraukliems dalykams. Jaučia ir supranta viską, be to, klausosi su ypatingu atsidėjimu, plačiai išplėstomis akimis žiūrėdama į kalbantįjį. Moteris, mokanti klausytis, labiau patinka vyrams, nes šitoks dėmesys glosto vyrų savimeilę. Nežinau, ar Anelka tat numano, ar vadovaujasi tik lemtingu moterišku instinktu. Galimas dalykas, kad ji tiek iš tetos prisiklausiusi apie mane, jog kiekvieną mano žodį laiko orakulo išmin-

timi. Beje, ji truputį ir koketiška. Šiandien man paklausus, ko ji gyvenime labiausiai geistų, atsakė: „Pamatyti Romą"— ir nuleido savo tankias blakstienas. Buvo neapsakomai graži. Ji puikiai mato, jog man patinka, ir dėl to jaučiasi laiminga. Jos koketiškumas žavus, nes srovena iš džiaugsmo kupinos širdies, trokštančios patikti kitai savo išsirinktai širdžiai. Nė truputėlio neabejoju, jog toji siela plazdena prie manęs kaip drugelis prie žiburio. Vargšė mergaitė, jausdama vyresniųjų pritarimą, pernelyg skuba juo pasinaudoti. Sulig kiekviena valanda tai aiškiau matyti.

Man veikiausiai turėtų kilti klausimas: jeigu nenori vesti, kodėl stengiesi iš paskutiniųjų, kad šioji mergina tave pamiltų? Tačiau visai neturiu noro atsakyti į tą klausimą. Man dabar taip gera ir malonu! O ir iš tiesų — ar aš čia dedu kokių pastangų? Nesistengiu atrodyti nei kvailesnis, nei patrauklesnis, nei antipatiškesnis negu esu — štai ir viskas.

Anelka gerti kavos šį rytą atėjo apsivilkusi kažkokia dukslia, dryžuota palaidine, po kuria jos kūno formas galėjai tik įsivaizduoti, bet vien nuo šito įsivaizdavimo kvaito galva. Jos akys buvo kiek mieguistos, iš jos dvelkė kažkokia patalo šiluma. Ji man neapsakomai patinka.

Sausio 31

Teta kelia pobūvį Anelkai. Aš vaikštau vizituodamas. Aplankiau Sniatinskius, užsibuvau ilgai, nes man pas juos malonu. Sniatinskiai gyvena kiaurai nesutardami, bet jų nesutarimai visai kitokie, negu kad paprastai būna šeimose. Jeigu, pavyzdžiui, šeimoje tėra vienas apsiaustas, tai dažniausiai jį stveria katras sau, o jiedu ginčijasi dėl to, jog jis nori atiduoti jai, o ji — jam. Be galo juos mėgstu, nes tik ten matau, kad laimė gali būti pasiekiama ne vien knygose, bet ir realiame gyvenime. Be to, Sniatinskis yra guvaus proto žmogus, jautrus kaip Stradivarijaus smuikas, puikiai numanąs savo laimės vertę. Jis jos norėjo ir gavo. Šito jam pavydžiu. Man su juo šnekučiuotis visada būdavo malonu. Pavaišino mane nuostabia juoda kava — gal tik literatai šitokią geria, ir ėmė klausinėti, kaip man po tokio ilgo laiko išrodanti Varšuva ir maniškiai. Teiravosi ir apie pastarąjį vakarėlį, ypač jis rūpėjo poniai Sniatinskai, nes ji kiek nutuokia apie tetos kėslus, be to, būdama kilusi iš Volynės, vadinasi,

iš to paties krašto kaip ir Anelka, o ją pažįsta irgi gerai, tai nenukenčia nekišusi savo rausvos nosytės ir į šiuos reikalus.

Aš, suprantama, vengiau kalbėti apie asmeniškus dalykus, tad mes daug šnekučiavomės apie mūsų luomo žmones apskritai. Pagyriau jų grakščią eleganciją, ir Sniatinskis, nors kartais savo aplinką griežtai pakritikuoja, bet iš tiesų godžiai gaudo bet kokią pagyrą, iškart nušvito ir ėmė man pritarinėti:

— Malonu,— tarė jis galiausiai,— girdėti tokius dalykus iš tavo lūpų, nes tik tu viską gali geriausiai palyginti, be to, esi greičiau pesimistas.

— Nemanyčiau, mielasis,— atsakiau,— kad ir ši mano nuomonė būtų ne pesimistiška.

— Nesuprantu kodėl?

— Matai, ant kiekvienos tokios rafinuotos kultūros galima užrašyti kaip ir ant dėžių su stiklais ar porceliano indais: *„Fragile!"** Tau, dvasinėmis šaknimis siekiančiam Atėnus, man ir bet kam kitam gera ir malonu gyventi tarp žmonių su tokiom trapiom emocijom, bet jeigu ant šitokių pamatų norėsi ką nors pastatyti, perspėju: sijos nukris ant galvos. Ar tau neatrodo, kad šie elegantiški gyvenimo diletantai gali pralaimėti kovoje dėl būvio su šiurkštesnės dvasios, tvirtesnių raumenų ir storesnės odos žmonėmis?

Sniatinskis, ūmaus būdo žmogus, pašoko, ėmė vaikščioti po kambarį, paskui karštai užsipuolė mane:

— Čia vienas bruožas, ir jis teigiamas, kaip pats sakei, tačiau nemanyk, jog kitų dorybių mes neturim. Atvažiavai iš už jūrų marių, o šneki, tarytum čia būtum visą amžių pragyvenęs.

— Nežinau, ką jūs daugiau turite, bet žinau, jog niekur pasaulyje nėra tokio skirtumo tarp visuomenės klasių kultūros, kaip čia. Iš vienos pusės — klestinti, o gal jau ir atgyvenusi kultūra, iš kitos — absoliuti barbarybė ir tamsa.

Mes ėmėm ginčytis, ir iš jų išėjau tik sutemus. Jis pažadėjo, jeigu dažniau pas juos užsuksiu, supažindinti mane su viduriniojo luomo žmonėmis, kurie nei pernelyg rafinuoti, nei užsikrėtę diletantizmu, nei tokie tamsūs, žodžiu, jis supažindinsiąs su atspariais žmonėmis, kurie šį tą veikia ir žino, ko nori. Kalbėjomės viens kitą pertardami, juoba kad išgėrėme po keletą

* Greitai dūžta! *(Pranc.)*

stikliukų konjako. Man išeinant, Sniatinskis dar šūktelėjo nuo laiptų:

— Iš tokių kaip tu jau nieko nebeišeis, bet iš tavo vaikų gali išaugti žmonės; tik pirmiausia tu turi, o greičiau visi jūs turite nusigyventi, nes kitaip nė jūsų vaikaičiai nesigriebs jokio darbo!

Tačiau man atrodo, kad apskritai tiesa buvo mano pusėje. Šitą pašnekesį ir užrašau dėl to, kad nuo pat sugrįžimo be atvangos galvoju apie tą kultūrų nevienodumą. Aiškus daiktas, mūsų visuomenės klases skiria praraja, ir neįmanoma, kad tos klasės sutartų ir darbuotųsi iš vieno. Sniatinskis turėtų sutikti, jog mūsų visuomenė susideda iš tam tikra prasme pernelyg civilizuotų ir visai necivilizuotų žmonių. Taip bent man atrodo! Sevro dirbiniai ir žalias molis, o tarp jų — nieko daugiau. Vieni — *très fragile**, kiti, anot Ovidijaus, *rudis indigestaque moles***. Aišku, jog Sevro dirbiniai anksčiau ar vėliau suduš, o iš molio ateitis nužies, ką panorės.

Vasario 2

Vakar pas mus buvo šokių vakarėlis; Anelka iš tiesų patraukė visų akis. Jos balti peteliai kyšojo iš muslino, tiulio (pagaliau nė pats nežinau, iš kokių dar medžiagų) lyg iš jūros putų išnyrančios Veneros pečiai. Varšuvoje jau pasklidusios kalbos, jog aš vedu ją. Pastebėjau, kad Anelka vakar per kiekvieną šokio posūkį ieškodavo manęs akimis, o šokintojų kalbų klausėsi atsainiai. Vargšė mergaitė, kaip nemoka slėpti, kas dedasi jos širdyje, kaip išsiduoda, nebent tik aklas šito nepastebėtų. O kai prie jos prieinu, ji tokia nuolanki, tokia rami, tokia laiminga! Ji man vis labiau patinka, pradedu pasiduoti. Juk Sniatinskiams taip gera drauge! Nebe pirmą kartą klausinėju save: ar Sniatinskis paikesnis, ar gudresnis už mane? Aš nė vienos savo gyvenimo problemos nesu išsprendęs, esu niekas; skepticizmas žudo mane, esu nelaimingas, jaučiuosi pavargęs. Jo protas ne menkesnis už manąjį, tačiau jis dirba, turi malonią žmoną, bet turi, bjaurybė, susikūręs ir gyvenimo filosofiją, kuri yra jo lai-

* Labai trapūs *(pranc.)*.

** Neaptašyti luitai *(lot.)*.

mės paspirtis. Tikrai aš esu paikesnis. Šniatinskio filosofijos raktas — jo gyvenimo dogmos. Dar prieš vedybas jis man yra kalbėjęs: „Yra vienas dalykas, į kurį nesikėsinu su savo skepticizmu, kurio nekritikuoju ir nekritikuosiu. Kaip literatui, dogma man yra visuomenė, kaip žmogui — mylima moteris." Aš tada pagalvojau: „Mano protas narsesnis, jeigu jis nevengia tokių jausmų nagrinėti." Tačiau šiandien matau, jog šis narsumas nuėjo perniek. Antra vertus — ji tokia puiki, šioji mano ilgablakstienė dogma! Tiesiog jėgų netenku. Nel Čia kažkas daugiau — ir net suvokiu kas. Šio ypatingo potraukio, kokį jaučiu jai, neįmanoma paaiškinti vien natūralios atrankos dėsniu. Ji mane pamilo, ir taip tyrai ir nuoširdžiai, kaip niekas manęs nemylėjo. Kaip čia viskas kitoniška negu per „treniruočių valandas", kada pats suduodavau ir atremdavau smūgius! Moteris, labai patinkanti vyrui ir pati karštai mylinti, jeigu tik jausmas bus patvarus, gali būti tikra laimėsianti. „Paklydęs paukštis", pasak Slovackio, tikrai grįš prie jos kaip į savo ramybės gūžtą, ir grįš juo greičiau, juo labiau slėgs jį klaidžiojimo kely vienišumas ir nerimas. Niekas taip nepalenkia, nejaudina, netraukia vyro širdies kaip meilė jam. Anksčiau prirašiau dievaižin ko apie lenkes, tačiau smarkiai klystų, kas galvotų, jog dėl to menko puslapiūkščio arba iš baimės, kad galiu būti apkaltintas nenuoseklumu, dabar pasielgsiu taip, kaip, mano išmanymu, derėtų pasielgti.

Negaliu atsistebėti, kaip ši mergina žadina mano meninius polinkius! Po baliaus atėjo maloniausia valandėlė, kai, visiems išvažinėjus, paprašėme arbatos atnešti į saloną ir gėrėme ją keturiese. Aš, norėdamas pasižiūrėti, kas dedasi kieme, priėjau prie lango ir kiek atitraukiau užuolaidą. Buvo jau aštuonios ryto, taigi pro stiklus ūmai plūstelėjo dienos šviesa, kuri nuo žibančių lempų atrodė tokia žydra, kad aš net suglumau. Tačiau dar labiau suglumau, išvydęs toje žydrumoje Anelką. Tarytum ji būtų buvusi Kaprio salos žydrojoje grotoje. Kokiais atspalviais švytėjo jos nuogi pečiai! Nieko nepadarysi, tokia jau mano prigimtis, toks esu jautrus — šią valandėlę tiesiog žado netekau, Anelka taip suvirpino man širdį, tarytum šis grožis būtų spinduliavęs iš jos pačios. Ilgai ir visai kitoniškai negu iki šiol spaudžiau jai ranką, linkėdamas labos nakties, o ji, tebelaikydama savo rankutę manojoje, atsakė:

— Laba diena, o ne labanaktis, laba diena!

Tačiau jeigu aš nesu aklas, šio balso melodija bylojo drauge su jos akimis:

— Myliu, myliu!

Ir aš galėjau sakyti beveik tą patį.

Teta, žiūrėdama į mudu, iš džiaugsmo kažką murma. Išvydau jos akyse ašaras.

Išvažiuojame į Plošovą.

Plošovas, vasario 5

Jau antra diena, kai mes kaime. Kelionė buvo įstabi. Giedra, šaltis! Sniegas girgždėjo po pavažomis ir žaižaravo laukuose. Leidžiantis saulei, tie didžiuliai balti plotai ėmė spindėti violetine šviesa. Liepose palei Plošovą kranksėjo ir šurmuliavo varnų pulkas. Žiema, kieta žiema mūsų krašte — puikus dalykas. Joje esama savotiškos galios ir rimties, o pirmiausia — nuoširdumo. Lygiai kaip nuoširdus draugas kad rėžia teisybę į akis, taip ir ji be niekur nieko griebia už ausų. Užtat ji daro žmones žvalesnius. Visi buvome patenkinti, kad važiuojame į kaimą. Be to, senosios ponios džiaugėsi, matydamos pildantis jų puoselėjamas svajones; aš džiaugiausi, savo pečiu jausdamas šalia manęs sėdinčios Anelkos petį; ji veikiausiai irgi dėl to paties jautėsi laiminga. Keletą kartų pasilenkusi pabučiavo tetai ranką — šiaip sau, iš džiaugsmo pertekliaus. Ji buvo labai daili su pūkuota boa ir kailine kepurėle, iš po kurios vos matėsi jos tamsios, beveik dar vaikiškos akys ir veidas rausvais, šalčio nugnaibytais skruostais. Iš jos trykšte trykšta jaunystė.

Plošove gera, jauku. Ypač mėgstu didžiulius, senovinius židinius. Teta brangina mišką kaip akies vyzdį, tačiau malkų negaili, ir židiniuose nuo ryto iki vakaro liepsnoja ugnis; liepsnos ūžia, pokši, smagindamos širdį! Visą pusdienį vakar prasėdėjome prie ugnies. Daug pasakojau apie Romą, jos paminklus, ir manęs buvo klausomasi su tokiu atsidėjimu, jog pats sau atrodžiau juokingas. Teta, man pasakojant, neatitraukė akių nuo Anelkos, net prisispyrusi žiūrėjo, ar iš jos veido spinduliuoja pakankamas susižavėjimas. Tačiau jo būta net per akis. Vakar ji man pasakė:

— Kas kitas per visą amžių nepastebėtų nė pusės tų grožybių, kurias tu įsidėmėjai.

Teta tučtuojau kuo ramiausiu, bet tvirtu balsu pridūrė:

— Aš visuomet šitaip sakiau.

Gerai, kad čia nėra kito panašaus į mane skeptiko, dėl to man būtų gana nepatogu.

Savotiškas disonansas mūsų nuotaikoje yra Anelkos motina. Šitiek gyvenime patyrusi, šitiek rūpesčių pakėlusi, ji linksmumą prarado visam amžiui. Ji tiesiog bijo ateities ir nesąmoningai įtaria net bet kokioj sėkmėj glūdint likimo klastą. Baisiai nelaimingas buvo jos gyvenimas su vyru, paskui užgriuvo aibės rūpesčių, nes reikėjo stengtis išlaikyti savo rankose didelį, bet apleistą dvarą. Pagaliau ją be atvangos kankina migrena.

Anelka atrodo esanti iš tų moterų, kurių pas mus gausiau negu manoma ir kurioms dėl dvaro galvos nesopa. Mėgstu ją už tai, nes tat rodo ją turint tauresnių polinkių. Be to, dabar mane žavi kiekvienas jos bruožas. Švelni simpatija, kurstoma geismo, tarpsta lyg žolė po šilto lietaus. Šįryt pamačiau koridoriuje tarnaitę nešant Anelkos suknelę ir batukus — ir šie batukai taip mane sujaudino, tarsi tai, kad Anelka juos turi ir avi, būtų jos didžiausia dorybė.

Apskritai mes, vyrai, esame be galo silpni. Laikau pirštą prie savo paties pulso ir stebiu, kaip kyla ši mano jausmų karštinė. Pulsas labai jau tankus.

Plošovas, vasario 8 ar 9

Teta vėl pradėjo savo įprastas grumtynes su ponu Chvastovskiu. Tai toks originalus jos įprotis, jog iš tiesų verta vieną tokį ginčą aprašyti. Tetai verkiant reikia kivirčytis, kad atsirastų apetitas, o Chvastovskis, beje, puikiai tvarkąs Plošovą, yra karšto būdo, nesileidžia už nosies vedžiojamas, tad jų barniai būna baisiai įnirtingi. Tik įėję į valgomąjį, jiedu pradeda piktai šnairuoti viens į kitą; valgant sriubą, pirmoji ietį sviedžia paprastai teta, pradėdama pokalbį, pavyzdžiui, šitaip:

— Nebežinau jau nuo kada meldžiu poną Chvastovskį papasakoti ką nors apie žiemkenčius, o ponas Chvastovskis kaip tyčia kalba apie ką tik nori, tik ne apie juos.

— Ponia grafiene, rudenį sudygo gražiai, o dabar kone per

metrą priversta sniego, tad ką aš galiu apie juos žinoti. Nesu viešpats dievas.

— Ponas Chvastovski, neminėk tamsta viešpaties vardo be reikalo.

— Aš už jį per sniegą nesikasu, vadinasi, jo ir neįžeidžiu.

— Tai gal aš įžeidžiu?

— Žinoma!

— Ponas Chvastovski, tamsta nepakenčiamas žmogus!

— Ir dar kaip pakenčiamas, nes šitiek iškenčiu.

Šitokiu ar panašiu būdu barnis eina karštyn. Reti būna pietūs, kad jiedu bent keletą kartų nesusirautų. Galop teta nutyla ir ima godžiai valgyti, tarsi norėdama savo apmaudą išgiežti valgiams. Iš tiesų jos apetitas geras. Sulig kiekvienu nauju valgiu jos nuotaika taisosi ir pagaliau visai pragiedrėja. Po pietų, kai aš paduodu parankę Anelkos mamai, Chvastovskis savąją atkiša tetai, ir jiedu eina gerti kavos, ko puikiausiai sutardami. Teta klausinėja jį apie sūnus, o jis bučiuoja jai rankas. Iš tiesų jie vienas antrą myli ir gerbia. Pono Chvastovskio sūnus esu matęs, kai jie dar mokėsi universitete. Veikiausiai tai šaunūs vaikinai, tik baisūs radikalai.

Anelka iš pradžių būgštaudavo dėl tų susirėmimų per pietus. Išaiškinau jai, kad čia nieko pikta nėra, ir dabar, prasidėjus barniui, ji vogčiomis dirsčioja į mane iš po savo ilgų blakstienų ir šypsosi lūpų kampučiais. Ir tokia ji miela, kad, rodos, imčiau ją ir praryčiau! Nesu matęs gyvenime, jog kuri kita moteris būtų turėjusi tokius alebastrinius smilkinius su tokiom žydrom gyslutėm.

Vasario 12

Ir gamtoje, ir manyje vyksta tikros Ovidijaus metamorfozės. Šaltis atlėgo, giedros dienos pasibaigė, viską apsiautė tiršta prieblanda. Neišgaliu surasti tinkamesnių žodžių aprašyti, kas dedasi kieme, tepasakysiu tiek: viskas trūnija. Ne, klimatas čia nuožmus. Romoje per didžiausias darganas saulė pasirodo po dešimt kartų per dieną; o čia net dvi dienas kambariuose reikėjo žibinti lempas nuo ryto iki vakaro. Ši tamsi ir lipni drėgmė skverbiasi į mintis, nudažo jas juodai ir prislegia. Mane tat veikia bjauriai. Teta su Chvastovskiu šiandien barėsi ilgiau negu kada nors. Chvastovskis įrodinėjo, kad teta, neleisdama kirs-

ti miško, naikina jį, nes seni medžiai eina niekais, o teta atsikirtinėjo, girdi, ir šiaip daug miško išnaikinama, ji nekišianti rankų prie to darbo. „Aš senstu, tegu ir miškas senstal" Šis posakis man priminė vieną bajorėlį, kuris, turėdamas didžiulius geriausios žemės plotus, teišdirbdavo dirvos tiek, kiek šuo uodega užkloja.

Bet tiek to! Didžiulį nemalonumą man nenoromis padarė Anelkos motina. Šiandien oranžerijoje ji ėmė man su motinišku, bet kokčiu išdidumu pasakoti, kaip apie Anelką sukosi vienas mano pažįstamas — Kromickis. Pasijutau, lyg kas man rakštį būtų traukęs šakute. Lygiai kaip anoji žydra šviesa kad žadino mano širdyje švelnius jausmus Anelkai, nors ji pati nė piršto nepajudino, taip ir dabar, išgirdęs apie Kromickio merginimąsi, pasijutau atšalęs nuo jos, nors ji čia buvo niekuo dėta. Tą bežd žionę Kromickį pažįstu jau keleri metai ir nemėgstu jo. Jis kilęs iš Austrijos Silezijos, kur kitados Kromickiai valdę didžiulius dvarus. Romoje jis pasakojosi, kad jo protėviai jau XV amžiuje turėję grafų titulus, ir viešbučiuose jis užsiregistruodavo „grafas fon Kromickis". Jeigu ne juodos, mažos akutės, žibančios kaip dvi spragintos kavos pupelės, ir tokie pat plaukai, jis atrodytų tarytum išpjautas iš sūrio luobo, mat jo oda kaip tik tokios spalvos. Be to, jo galva panaši į lavono galvą. Aš juo tiesiog fiziškai bjaurėjausi. Fe, kaip dėl to mano akyse nusmuko Anelka. Puikiai žinau, kad dėl Kromickio ir jo ketinimų jos negalima kaltinti, tačiau vis dėlto ji mano akyse gerokai nusmuko.

Nepermanau, kodėl jos motina taip plačiai apie tat pasakojo, nes jeigu ji norėjo mane paskubinti, tai prašovė pro šalį. Ponia P., aišku, turi didžių privalumų, jeigu sugebėjo įveikti tiek bėdų gyvenime ir gražiai išauklėti dukterį. Tačiau ji perdeda ir įkyri su savo migrenomis ir makaronizmais.

— Prisipažįstu,— sakė ji,— aš nesipriešinau. Kartais tiesiog nebepakeliu rūpesčių naštos, juk aš moteris, neišmananti ūkio reikalų, šiek tiek perpratau juos, padėdama daug sveikatos ir jėgų, nes man rūpėjo vaiko likimas. Kromickis yra labai apsukrus. Jis varo didelį biznį Odesoje, kažką tiekia, kažkokie sandėriai dėl naftos Baku ...*que sais-je!** Bet, matyt, jam didelė kliū-

* Argi aš žinau! *(Pranc.)*

tis, kad jis ne šio krašto pilietis. Taigi ir pagalvojau, kad jeigu jis vestų Anelką, dvaras išbristų iš skolų, o tapdamas dvaro savininku, drauge galėtų pakeisti pilietybę.

— O Anelka? — paklausiau nekantraudamas.

— Mačiau, kad jis nelabai jai patinka, bet ji tokia gera mergaitė! Be to, man numirus, ji liktų našlaitė, taigi...

Daugiau nebesiteiravau, nes mane tas suerzino labiau, negu išgaliu čia pasakyti, ir nors suprantu, kad vedybos neįvyko tik dėl Anelkos, tačiau kažkodėl apmaudu, kam ji leidosi merginama tokio bjauraus padaro, o svarbiausia, jog kokią valandėlę, matyt, svyravo.

Mano nervai vargu ar būtų atlaikę, atsidūrus jos vietoje. Tik užmirštu vieną dalyką — ne kiekvieno žmogaus nervai tokie kaip mano, o Kromickis, nors jo veidas vaškinio popieriaus spalvos, o galva kaip lavono, moterų laikomas patraukliu vyru.

Įdomu, kokius biznius jis varo. Užmiršau paklausti, ar jis dabar Varšuvoje, nors greičiausiai čia, nes, rodos, kas žiemą atvažiuoja. Kai dėl jo biznių, tepasakysiu tiek: gali jie sektis jam puikiai, tačiau abejoju, ar jie turi tvirtą ir nepajudinamą pagrindą. Aš ne vertelga ir nesugebėčiau sutvarkyti nė vieno komercinio reikalo, tačiau nusituokiu apie tai. Be to, esu pastabus žmogus ir gana lengvai darau išvadas. Taigi aš netikiu, kad mūsų bajorai turėtų genialių sugebėjimų verslui. Manyčiau, kad Kromickio apsukrumas nėra paveldėtas ir įgimtas, tai greičiau šia linkme išsivysčiusi neurozė. Esu matęs panašių pavyzdžių. Nei iš šio, nei iš to kartais išsigimsta bajoras, tampa pirkliu, kartais jam iš pradžių net nusišypso laimė, jis susikrauna turto. Tačiau nemačiau nė vieno, kuris prieš mirtį nebūtų subankrutavęs.

Tokie gabumai arba paveldimi, arba įgyjami, pradedant nuo abėcėlės. Chvastovskio sūnūs gal ir nesužlugs, nes jų tėvas atsitiktinai prarado viską, ir jie pradeda nuo nulio. Tačiau kas su kitų užgyventu turtu, be komercinių tradicijų puola į verslą, tas tikrai paslys. Dar kartą sakau, kad mūsų bajorai apimti finansinės neurozės. Komercija negali remtis iliuzijomis, ir kiek toje bajoriškoje komercijoje yra svaičiojimo, vienas dievas težino.

Pagaliau linkiu „fon Kromickiui" laimės.

*Pax! Pax! Pax!** Nemalonus įspūdis jau išblėso. Ir kaip Anelka viską nujaučia! Dėjausi esąs ko geriausios nuotaikos, nors iš tikrųjų buvau liūdnas, mano elgesys su ja buvo tik truputį šaltesnis, tačiau ji ir tą skirtumėlį pastebėjo, pajuto. Šiandien, kai žiūrinėjome albumus vieni, o vieni mudu dažnai liekame, nes mudviem stengiamasi nekliudyti, ji mažumėlę sutriko, veidas pasikeitė. Kaipmat supratau, kad nori man kažką pasakyti, tik svyruoja, būgštauja. Po valandėlės dingtelėjo beprotiška mintis, jog ji prisipažins mylinti mane. Tačiau ūmai atsiminiau, kad prieš mane lenkė. Tokia geltonsnapė, arba, jeigu norite, karalaitė, greičiau galą gaus, bet pirmoji neištars „myliu". Malonę padaro, jeigu užklausta išstena „taip". Pagaliau Anelka išsklaidė mano abejones, staigiai užvertė albumą ir, truputį mikčiodama, paklausė:

— Kas yra, Leonai? Juk tau kas nutiko, tiesa?

Ėmiau įtikinėti, jog man nieko nėra, juokiausi ir raminau ją, bet ji, purtydama galvutę, varė savo:

— Jau antra diena matau, kad tau kas yra. Žinau, kad tokį žmogų kaip tu bet koks menkniekis gali suerzinti. Ir aš jau knaisiojausi po savo sąžinę, ar nedaviau kokios dingsties, ar ko nepasakiau, bet...

Čia jos balsas virptelėjo, tačiau ji pažvelgė man į akis.

— Juk aš tau nieko pikta nepadariau? Ar ne?

Vieną akimirksnį vos neišsprūdo: jeigu ir stinga ko man, tai nebent tavęs, mano brangioji Anelka! — tačiau kažkokia baimė, kaip sako Homeras, pašiaušė man plaukus. Ne jos išsigandau, o tos sklendės, kuri būtų užsišovusi. Paėmiau jos ranką, pabučiavau ir, nutaisęs ko linksmiausią balsą, pasakiau:

— Esi geras vaikas, mano brangioji, nesirūpink, man nieko, ničnieko neatsitiko... Be to, esi viešnia Plošove, aš turėčiau rūpintis, kad tau būtų gera!

Vėl pabučiavau jai rankutę, šį sykį net abi. Visa tai iš bėdos buvo galima palaikyti giminišku meilumu, ir — o, kokia niekinga žmogaus prigimtis — toji mintis šią valandėlę man suteikė drąsos, ji pasirodė lyg vartai, už kurių galima pasislėpti. Šį bailumo jausmą vadinu niekingu todėl, kad prieš nieką daugiau

* Taika, taika, taika! *(Lot.)*

nesu atsakingas, tik prieš save patį, o savęs juk neapgausi. Pagaliau jaučiu, jog neteks atsakyti net prieš save, nes mane jausmai visada vedžiodavo kur panorėdami, ir šiuo metu mano santykiai su Anelka perdėm jų galioje.

Dar tebejaučiu šią valandėlę ant lūpų saldumą nuo prisilytėjimo prie jos rankos. ir tai žadina beribę aistrą. Anksčiau ar vėliau pats užtrenksiu tuos vartelius, pro kuriuos šiandien dar galėčiau išsprukti. Tačiau ar iš tiesų galėčiau tą padaryti? Taip, jeigu man kas iš šalies pagelbėtų.

Tuo tarpu aiškiai matyti, kad ji mane myli. Viskas mane stumte stumia prie jos. Šiandien iškėliau sau tokį klausimą: „Jeigu tai neišvengiamas dalykas, ko aš delsiu?" Atsakiau šitaip: nenoriu pragaišinti nė vienos jaudulio akimirkos, nė vieno virpesio, nė vieno įspūdžio, to žavesio, kuris glūdi nebaigtuose tarti žodžiuose, sutrikusiuose žvilgsniuose, lūkesy. Noriu šiuo romanu atsidžiaugti iki galo. Priekaištavau moterims, kad jos išorines jausmo formas vertina labiau negu patį jausmą, bet juk ir man dabar rūpi viską patirti. Nebejaunam žmogui tas labai svarbu! Ne kartą esu pastebėjęs, kad jausmingesnių vyrų charakteris yra moteriškas. O aš, be to, jausmų srityje dar esu truputį epikūrietis.

Po šito pokalbio su Anelka mudviejų nuotaika tapo kuo puikiausia. Vakare padėjau jai karpyti lempoms gaubtus, kad galėčiau palytėti jos rankas, jos suknelę. Tyčia kliudžiau jai darbą, ji įsisiautė lyg vaikas ir kartkarčiais šaukdavosi tetos vienodu, plonu balseliu, kaip maža mergytė:

— Tetule, Leonas mane erzina!

Vasario 21

Ir koksai galas mane nunešė į tą vyrų sueigą Varšuvoje pas patarėją S. Patarėjas S. iš paskutiniųjų stengiasi suburti įvairių srovių atstovus, kad prie arbatos ir užkandžių jie galėtų lengviau rasti bendrą kalbą, nors iš teisybės jis nė pats gerai nežino, kuo tas bendrumas turėtų remtis. Aš, kone visą laiką praleidžiąs užsieny, atvažiavau į šią sueigą, norėdamas patirti, kuo gyvena čionykščiai protai, pasiklausyti jų samprotavimų. Žmonių gausumas varė nuobodulį, be to, viskas dėjosi kaip ir

kiekviename pernelyg gausiame susirinkime. Vienodų pažiūrų žmonės būrėsi atskiruose kambariuose, kur kalbėjosi apie rūpimus dalykus, pritarinėdami vienas kitam, girdami kits kitą ir taip toliau.

Pažinau daug čionykščių patarėjų ir spaudos atstovų. Užsienyje tarp rašytojo ir žurnalisto — didelis skirtumas. Pirmasis laikomas menininku ir mąstytoju, antrasis — amatininku (kitaip nemoku pavadinti). Čionai tokio skirtumo nėra, ir šių abiejų kategorijų žmonės vadinami vienu vardu — literatais. Dauguma jų verčiasi ir žurnalistika, ir literatūra. Apskritai jie kur kas padoresni negu užsienio žurnalistai. Nemėgstu spaudos, laikau ją žmonijos rykste. Kas iš to, kad ji skuba supažindinti žmones su įvykiais: pateikdama paviršutinišką informaciją, neapsakomai klaidina viešąją nuomonę, ir šito nė vienas bešališkas žmogus negali nepastebėti. Laikraščiai užslopino proto blaivumą, padedantį atskirti tiesą nuo melo, užslopino teisingumo jausmą, supratimą, kas teisėta ir kas neteisėta, blogis sujžūlėjo, smurtas ėmė byloti teisingumo vardu, žodžiu, žmonijos sąžinė tapo amorali ir akla.

Šiame susirinkime buvo ir Stavovskis, laikomas šviesiausiu protu kraštutinių pažangiųjų tarpe. Iš jo kalbų buvo matyt, kad tai gabus žmogus, bet sergąs dviem ligom — kepenim ir savuoju „aš". Su šiuo „aš" jis vaikšto tarsi su pilna vandens stikline ir, regis, sakyte sako: „Atsargiai, nes išsilies!" Ši baimė taip įteigiama visiems kitiems, jog niekas jo akivaizdoje neišdrįsta suabejoti juo. Jis kelia pagarbą dar ir todėl, kad tiki tuo, ką kalba. Šis žmogus be reikalo laikomas skeptiku. Atvirkščiai, tokį temperamentą seniau turėdavo fanatikai. Jeigu Stavovskis būtų gimęs prieš šimtą ir keletą dešimčių metų ir būtų tribunolo narys, jis lieptų piktžodžiautojams rauti liežuvius, kaip buvo daroma anais laikais. Šiandien jo fanatizmas nukreiptas kitur — jis dega neapykanta tam, ką seniau būtų mylėjęs, tačiau ir šio fanatizmo esmė ta pati.

Pastebėjau, kad mūsų konservatoriai spiečiasi aplink Stavovskį ne tik iš smalsumo — tas būtų suprantama,— jie apdairiai su juo koketuoja. Ne tik čia, bet gal ir visur ši partija nepasižymi didesne drąsa. Kiekvienas jų į Stavovskį žvelgė meilikaujančiomis akimis, o ant kaktos tarsi buvo parašyta: „Nors aš ir konservatorius, tačiau..." Ir šisai „tačiau" bylojo, kad pasiruošta atgailai ir bet kokiai nuolaidai. Tat buvo pernelyg aišku,

nes kai aš, skeptiškai žiūrįs į visas sroves, ėmiau prieštarauti Stavovskiui ne kam nors atstovaudamas, bet kaip žmogus, šiuo atveju galvojąs kitaip, mano įžūlumu daugelis ėmė net stebėtis. Buvo kalbama apie vadinamąsias išnaudojamas klases. Stavovskis ėmė postringauti, kad jų padėtis beviltiška, kad jos per silpnos, nepajėgia gintis, ir kai aplink jį pradėjo burtis vis daugiau žmonių, aš jį nutraukiau:

— Atsiprašau, ar tamsta pripažįsti Darvino kovos dėl būvio teoriją?

Stavovskis, pats būdamas gamtininkas, mielai pasuko kalbą į tą pusę.

— Žinoma,— tarė jis.

— Tada aš tamstai pasakysiu, jog esi nenuoseklus. Mat jeigu aš, būdamas krikščionis, rūpinčiausi silpnaisiais, bejėgiais, engiamaisiais, tai nebūtų kuo stebėtis: man šitaip liepia Kristus, bet tamsta, remdamasis kovos dėl būvio teorija, turėtum pasakyti: jie silpni, kvaili, taigi turi paklusti jei ne vienam, tai kitam, čia yra pagrindinis gamtos dėsnis, ir trauk juos devyniosl Kodėl tamsta šitaip nesakai? Kaip išaiškintumei šitą prieštaravimą?

Gal Stavovskį suglumino priešgyniavimas, prie kurio buvo nepripratęs, gal iš tiesų tokios mintys jam į galvą neateidavo, jis iš pradžių nesusizgribo, ką atsakyti, sutriko, net nesumodamas pavartoti žodžio „altruizmas", kuris, šiaip ar taip, menkai ką tereiškia.

Po šito mūsų konservatoriai siūbtelėjo į mano pusę, ir aš lengvai būčiau tapęs šio vakaro didvyriu, bet buvo jau vėlus metas, man pasidarė nuobodu, ir prieš pusiaunaktį norėjau sugrįžti į Plošovą. Pamažu ėmė skirstytis ir kiti.

Aš jau buvau apsivilkęs kailinius ir, kiek suirzęs, ieškojau savo pensnė, kuri buvo užsibrukusi tarp kailinių ir surduto, kai prie manęs priėjo Stavovskis ir, matyt, sugalvojęs atsakymą, tarė:

— Tamsta mane klausei, kodėl aš...

Tačiau aš jį pertariau, nes vis tebeieškojau pensnė ir man buvo pikta, kad jos nerandu.

— Gerbiamasis,— pasakiau,— atvirai kalbant, šis klausimas man nerūpi. Matai, kad jau vėlu, visi skirstosi, be to, maždaug numanau, ką tamsta pasakysi, tad leisk palinkėti labos nakties.

Atrodo, kad įsigijau mirtiną priešą, ypač dėl paskutiniųjų savo žodžių.

Buvo pirma valanda po vidurnakčio, kai sugrįžau į Plošovą, bet čia manęs laukė labai maloni staigmena — Anelka buvo patiekusi arbatą. Radau ją valgomajame, apsirengusią, tik plaukai buvo sušukuoti nakčiai. Iš to džiaugsmo, kurį patyriau ją pamatęs, supratau, kaip giliai ji įsigavusi man į širdį. Kokia miela būtybė, kokia ji atrodė nuostabi žemai pakaušyje supintais plaukais! Juk man tereikia tik žodį tarti, ir už mėnesio arba dviejų turėčiau teisę išpinti šias kasas ir paleisti jas ant pečių! Negaliu apie tai ramiai galvoti. Net tikėti nesinori, kad laimė būtų taip lengvai pasiekiama.

Užsipuoliau ją, kodėl taip ilgai neinanti miegoti, bet ji atsakė:

— Nė trupučio nenorėjau miego, tad paprašiau mamą ir tetą, kad leistų palaukti tavęs. Mama mažumėlę prieštaravo, girdi, nedera, bet aš paaiškinau, kad mes juk giminės, ir žinai, kas mane užtarė? Teta.

— Šauni ta tetulė. Išgersi su manim arbatos?

— Gerai.

Ir ji subruzdo pilstyti arbatą į puodukus. Mačiau jos skubrias ir dailias rankutes, kurias taip magėjo išbučiuoti. Kartkartėmis ji pakeldavo į mane akis, tačiau, sutikusi mano žvilgsnį, kaipmat jas nuleisdavo. Pagaliau ėmė mane klausinėti: kaip praėjo vakaras, kokį įspūdį jis padarė. Abu kalbėjom prislopintais balsais, nors senųjų ponių miegamieji buvo toli, tad negalėjom jų pažadinti. Mes buvom nuoširdūs ir draugiški vienas kitam, kaip tikrai vienas kitą mylintys giminaičiai.

Pasakojau jai, ką mačiau, ką pastebėjau, kaip tikram bičiuliui. Paskui kalbėjau, kokį apskritai įspūdį daro čionykštė visuomenė žmogui, atvažiavusiam iš tolimos šalies. Klausėsi manęs tylėdama, išplėstomis akimis, laiminga, kad aš patikiu jai savo mintis.

Paskui tarė:

— Kodėl tu, Leonai, šito neaprašai? Kad man tokios mintys neateina į galvą, nėra ko stebėtis, bet čia niekas apie tai negalvoja.

— Kodėl neaprašau? — atsakiau.— Dėl daugelio, labai daugelio priežasčių, apie kurias vėliau kada nors tau papasakosiu, bet gal ir dėl to, jog neturiu arti savęs žmogaus, kuris mane

dažniau, kaip kad tu, klausinėtų: „Kodėl tu nieko neveiki, Leonai?"

Abu nutilome. Anelkos blakstienos veikiausiai dar niekad nebuvo taip žemai nusileidusios ant skruostų, ir aš kone girdėjau, kone mačiau pro suknelę, kaip plaka jos širdis. Mat iš teisybės ji galėjo tikėtis, jog dabar užbaigsiu, pasakydamas: „Gal nori visam laikui likti su manim ir klausinėti panašių dalykų?" Bet aš pernelyg mėgavausi tuo žaidimu, kai tarsi slysti nuokalne, kai viskas kybo lyg ant plauko, mėgavausi tąja širdimi, kuri plakė man tarytum ant delno, ir nenorėjau, kad visa tai baigtųsi.

— Labanaktis,— tariau po valandėlės.

Ir ši tikrai angeliška būtybė nė iš tolo nepasirodė esanti apvilta. Atsistojo ir liūdnoku balsu, tačiau be jokio apmaudo pasakė:

— Labanaktis!

Paspaudę viens kitam rankas, nuėjome kas sau. Tik jau nusitvėręs durų rankeną, ūmai stabtelėjau:

— Anelka!

Mes vėl grįžome prie stalo.

— Pasakyk man, bet nuoširdžiai, ar tu kartais savo širdy nelaikai manęs fantastu, keistuoliu?

— Ne!.. Keistuoliu? Ne! Kartais pagalvoju, jog turi keistenybių, bet tuoj pat sakau sau, jog tokie žmonės kaip tu negali būti be keistenybių.

— Dar vienas klausimas. Kada pirmą kartą tau dingtelėjo, jog turiu keistenybių?

Anelka staiga išraudo. Buvo nuostabi, kai jos skruostai, kakta, kaklas užtvino raudoniu. Po valandėlės atsakė:

— Ne, tai sunkoka. Negaliu pasakyti...

— Jeigu aš atspėsiu, bent pasakyk „taip". Aš tau pasakysiu tik vieną žodį.

— Kokį? — paklausė ji, aiškiai sutrikusi.

— Karnetas. Taip ar ne?

— Taip,— atsakė Anelka, nuleisdama galvutę.

— Taigi pasakysiu, kodėl parašiau aną sakinį. Ogi todėl, kad tarp mūsų atsirastų kokia gija, kad mes turėtume kokią bendrą paslaptį, o kita vertus...

Ir aš parodžiau jai į puokštę, kurią sodininkas rytą atnešė iš šiltnamio.

— O kita vertus, matai — gėlės greičiau išsiskleidžia giedroje, taigi dar noriu, kad tarp mūsų visada būtų giedra.

— Aš galiu kartais tavęs nesuprasti,— kiek patylėjusi, atsakė Anelka.— Bet aš taip tikiu tavimi, taip tikiu!..

Ir vėl abu nutilome. Pagaliau paspaudžiau jai ranką atsisveikindamas.

Palei duris dar stabtelėjome, atsisukome tą pačią akimirką ir pažvelgėme viens į kitą. Ak, kaip ši jausmų versmė tvinsta ir tvinsta. Dar valandėlė, ir ji paplūs per krantus.

Vasario 23

Žmogus kaip ir jūra — su savo potvyniais ir atoslūgiais. Šiandien man atoslūgis — neturiu valios, energijos, nesinori nieko veikti, net gyventi. Tai atsitiko be jokios priežasties — be niekur nieko. Nervai! Bet užtat mane slegia apmaudžios mintys. Ar toks fiziškai nualintas, išsekusios dvasios žmogus turi teisę vesti? Nenoromis ateina į galvą Hamleto žodžiai: „Stok į vienuolyną; kam tau perėti nusidėjėlius?" Į vienuolyną tai aš neisiu; mano palikuonys, mano būsimieji „nusidėjėliai" bus panašūs į mane, vadinasi, nervingi, sudirgusių jausmų, niekam tikę, žodžiu — genijai be portfelio, bet tegu prasmenga jie skradžiai! Šią akimirką man terūpi Anelka, o ne jie. Ar turiu teisę ją vesti, ar galiu šią jauną, gaivią, kupiną tikėjimo pasauliu ir viešpačiu dievu būtybę susaistyti su savo abejonėmis, su savo dvasine negalia, su beviltišku skepticizmu, kriticizmu, su savo nervingumu? Kas iš to išeis? Aš juk nebeturėsiu antrosios dvasinės jaunystės, nebeatsigausiu, mano smegenys nebepasikeis, nervai nebesutvirtės — tad negi ir ji turės nuvysti šalia manęs? Ar tai ne siaubinga? Negi aš galiu tarsi polipas čiulpti savo auką ir tukti jos krauju?

Man tiesiog protas temsta. Mat jei jau šitaip, tai kam žengiau prie šitos ribos, ant kurios dabar stoviu. Ką dariau nuo to laiko, kai pažinau Anelką? Virpinau savo pirštais jos sielos stygas ir gėrėjausi koncertu. O juk tai, kas man buvo *Quasi una fantasia** sonata, jai galėjo būti *Quasi una dolore*** sonata. Iš

* Sonata-fantazija *(It.)*.

** Sielvarto sonata *(it.)*.

tiesų taip! Grojau jos širdies stygomis nuo ryto iki vakaro — ir blogiausia, kad, šią valandėlę taip sau priekaištaudamas, žinau, jog nepajėgsiu atsilaikyti, jog rytoj ir poryt grosiu lygiai taip pat kaip vakar ir užvakar, nes šis potraukis neperveikiamas, niekas daugiau manęs pasauly nevilioja, nes šios merginos geidžiu kaip moters, myliu ją. Kuriam galui save apgaudinėti? Myliu!

Tad ką gi daryti? Mesti viską, bėgti į Romą? Sitaip pasielgdamas, ją apvilčiau, padaryčiau nelaimingą. Kas žino, kaip giliai tasai jausmas užgavo jos širdį. Vesti ją — vadinasi, paversti ją savo auka ir padaryti nelaimingą kitaip. Užburtas ratas! Tiktai Plošovskių padermės žmonės gali jame atsidurti. Po šimts pypkių, menka man dabar paguoda, kad tokių Plošovskių pas mus ir daugiau yra, kad mūsų — ištisas legionas. Kaip nuožmiai ši padermė yra pasmerkta išnykti, ir nors mes baisiai nemokam prisitaikyti gyvenime, mums dar viskas ir nesiseka! Aš gi tokią Anelką galėjau sutikti prieš dešimt metų, kada mano gyvenimo burės dar nebuvo taip sudriskusios kaip dabar!

Jeigu ši geraširdiškoji tetulė Plošovska žinotų, kokią skriaudą man padarė, pati to nenorėdama, geriausių troškimų vedama, be galo susikrimstų. Tarsi man neužtektų tos tragedijos, kurią išgyvenu suvokdamas savo menkumą, klaidžiodamas migloje,— še dar viena: būti ar nebūti — kur tau! — daug blogiau!

Vasario 26

Vakar buvau nuvažiavęs į Varšuvą, kur turėjau susitikti su p. Juliumi Kv., kurio dvare investuota dalis mano kapitalo, paveldėto mirus motinai. Ponas Julius Kv. gavo iš Kredito draugijos paskolą ir nori pinigus sugrąžinti.

Bet tegu galas rauna tuos būdus, kuriais šiame krašte tvarkomi reikalai! Kv. pats mane iškvietė, pats paskyrė datą, ir aš tuščiai jo laukiau klaurą dieną. Dar kvies kokius penkis kartus ir dar penkis kartus nepasirodys. Kv. turtingas žmogus, pats nori nusikratyti ta skola ir gali ją sumokėti bet kada. Bet tokia jau čia tvarka.

Iš savo patiės patyrimo seniai priėjau išvadą, kad piniginiuose reikaluose mes esame be galo lengvapėdiški ir labiausiai

nesilaikantys žodžio žmonės. Aš, mėgstąs aiškintis visų reiškinių priežastis, ne kartą esu tą dalyką svarstęs. Ir štai ką galvoju. Mano supratimu, šis reiškinys būdingas tik žemdirbių tautai. Prekyba pas mus vertėsi žydai, ir jie negalėjo mūsų išmokyti laikytis žodžio, o žemdirbiui dažnai tenka būti nesąžiningam, nes ir žemė negirdėtai nesąžininga, jam dažnai tenka nepaisyti terminų, nes ir žemė nepaiso. Šį bruožą įgauna ir tie, kurie ją kapsto. Tuo būdu jis įauga į visuomenės moralę ir palengva tampa paveldima yda. Iš teisybės, šio dalyko išaiškinimas nepataisė man nuotaikos, nes visą dieną nemačiau Anelkos, o svarbiausia — taip pat bus ir po kelių dienų, ir čia jau nieko nepadarysi.

Tetos bute radau Kromickio vizitines korteles — vieną man, dvi — senosioms ponioms. Būgštaudamas, kad jam nešautų į galvą dar sykį apsilankyti Plošove, ir neturėdamas ką veikti, nuėjau pas jį, norėdamas palikti savąją kortelę. Kaip tyčia radau jį namuose ir turėjau išsėdėti kokį pusvalandį.

Iš pat pradžių jis pareiškė ketinąs aplankyti Plošovą, bet aš atsakiau, kad mes čia esam atvažiavę tik pailsėti ir šiom dienom grįžtame į Varšuvą. Teiravosi apie Anelkos motiną ir — labai atsargiai — apie Anelką. Tikriausiai norėjo, kad aš manyčiau, jog klausinėja tik šiaip sau, kaip pažįstamas. Esu toks jautrus, jog mane ir tat užgavo. Na ir atkarus šis bestija! Matyt, Batuchano totoriai po pergalės ties Lignica[17] ir šiandieninėj Austrijos Silezijoj gerai pasiautėjo, nes Kromickio akys, panašios į kavos pupeles, be jokios abejonės, ne sileziškos kilmės.

Jis man buvo neapsakomai malonus, mat esu turtingas žmogus. Tiesa, jis nieko iš manęs nereikalauja, aš jam nieko neduosiu, ir iš mano turtų jam niekad nieko neteks, bet jis, kaip būdinga finansininkui, jau kupinas pagarbos turtui. Iš pradžių šnekėjomės apie rūpesčius, kurie slėgė, o tikriau tebeslegia Anelkos motiną. Kromickio galva, daug ką pavyktų pataisyti, jeigu ponia P. sutiktų parduoti dvarą. Kromickis tą jos užsispyrimą laiko grynu romantizmu, jis viską suprastų, jeigu šito įmanoma būtų išvengti, bet jeigu dalykai ir toliau klosis taip kaip dabar, dvarą vis tiek reiks parduoti, nebent iš kur nors atsirastų pinigų. „Jeigu atsirastų pinigų, visai kas kita būtų."

Tai plepus žmogus, jis ilgiausiai postringavo apie mūsų lepšiškumą. Jo supratimu, pinigai pas mus gulį po kojomis, tereikią tik pasilenkti. Jis pats — puikiausias pavyzdys. Jo tėvas, kaip ir visi diduomenės ponai, buvęs paskendęs skolose, jam

pačiam likę ne daugiau kaip šimtas tūkstančių guldenų. O šiandien?

— Šiandien, jeigu man pasiseks vienas sandėris Turkestane, kaipmat viską išmokėsiu. Žydai ir graikai milijonus susikrovė, tiekdami prekes, tad klausiu, kodėl mes negalėtume šito pasiekti. Savęs nekeliu pavyzdžiu, bet tik klausiu! Ten visiems vietos užteks, todėl ir klausiu!

Mano supratimu, šis žmogus turi prekybininko apsukrumo, bet apskritai yra kvailas. Kad esame nesumanūs žmonės — seniai žinomas daiktas. Tikiu, jog vienam kitam gal ir pasisektų susikrauti milijonus, tiekiant prekes, bet visa tauta turi darbuotis namuose, o ne ieškoti milijonų Turkestane.

Ačiū dievui, kad Anelka nesusiejo savo gyvenimo su tuo žmogumi. Gal jis ir turi privalumų, bet tai visai kitokio moralinio tipo žmogus. O jeigu ji gali atitekti blogesniam negu aš, tai ar verta man svyruoti?

Vasario 28

Senosios ponios ima kiek nerimauti, kad viskas nesiklosto taip greitai, kaip jos norėtų. Ypač, atrodo, kremtasi teta, kuri iš prigimties yra nekantri. Tačiau senąsias ponias guodžia ir tramdo ramybe ir laime švytintis Anelkos veidas. Ji tiki manimi be atodairos, žvilgčioja į mane beribio pasitikėjimo kupinomis akimis. Ji taip užvaldė mano mintis, jog nuo ryto iki vakaro tik apie ją ir tegalvoju. Kaskart vis karščiau jos geidžiu. Jau nebenoriu koncertų — noriu jos pačios.

Kovo 4

Ši diena man taip pasibaigė, jog turiu kaip įmanydama šaltakraujiškiau susitelkti, kad galėčiau ją aprašyti nuosekliai, nepradėčiau nuo pabaigos. Tačiau nepajėgiu ištverti. Taigi burtai mesti arba tas pat kaip ir mesti. Nemokėčiau nieko parašyti, jeigu šito būčiau nepasakęs.

O dabar galiu pradėti. Apie vidudienį ankstyvųjų pietų atvažiavo Sniatinskiai. Šiandien teatre vaidinamas jo naujausias veikalas, tad vakare jie turėjo sugrįžti į miestą. Kad ir kaip ma-

lonus atsiskyrėliškas gyvenimas čia, tačiau apsidžiaugėme, jiems atvažiavus. Anelka nuoširdžiai prisirišusi prie Sniatinskos, manyčiau, kad jai norėjosi kam nors išlieti krūtinėje susitvenkusius jausmus. Ponia Sniatinska iš pat pradžių suvokė, kas čia dedasi, ir stengėsi kaip išgalėdama pabrukti savo petelius po tuo vežimu, kad tik jis greičiau pasijudintų. Vos tik jiems atvažiavus ir persitarus keletą žodžių apie mūsų gyvenimą šiame užkampy, Sniatinska iškart kreipėsi į tetą:

— Ak, kaip čia gera, kaip ramu! Suprantu, kad ir jaunajai porai čia gera, nepasiilgsta jie Varšuvos.

Ir aš, ir Anelka puikiai supratome, jog ponia Sniatinska, pavadindama mudu jaunąja pora, ne mūsų amžių turėjo galvoje. Be to, ji bent dešimt sykių per pietus tyčia kartojo —„jaunoji pora", „jaunieji", tuo lyg norėdama atskirti mus nuo senųjų ponių.

Tačiau ponios Sniatinskos akys švietė tokiu palankumu mums, ji taip moteriškai smalsavosi, pastačiusi auseles, apie ką mudu kalbamės, ir tat šiai moterėlei be galo tiko, kad aš su mielu noru atleidau jai už tą nuoširdų landumą. Pamačiau, jog tas pabrėžtinas mano ir Anelkos vardų poravimas nė kiek manęs neerzina, o veikiau glosto širdį.

Regis, kad ir Anelka jos klausėsi su malonumu. Anelka Sniatinskiams per pietus buvo meili ir dėmesinga, lyg tikra jauna šeimininkė, pirmą kartą priimanti savo pačios namuose svečius. Tetai širdis salo, tatai matant, ji ir pati kiek tik galėdama įtaikavo Sniatinskiams. Beje, pastebėjau neregėtą dalyką, kuriuo nieku gyvu nebūčiau patikėjęs, jeigu nebūčiau matęs savo akimis. Sniatinskai nurausta ausys, kam nors pagyrus jos vyrą. Rausti dėl vyro po aštuonerių bendro gyvenimo metų... nel Ar tik aš, rašydamas apie lenkes, nebūsiu pripliauškęs kvailysčių?

Pietūs pavyko kuo puikiausiai. Tokia pora gali pastūmėti į vedybas aibes žmonių, mat kiekvienas, žiūrėdamas į juos, nejučiomis pasako: „Oho, jeigu šitaip, tai vedu!" Bent aš pirmą kartą mačiau sutuoktinių porą ne pilka gyvenimo prozos migla apsiaustus, ne sušiokiadienėjusius, ne slepiančius savo abejingumą vienas kitam, bet trykštančius džiaugsmu.

Anelka veikiausiai ir mudviejų ateitį įsivaizdavo tokią, tat mačiau iš jos švytėte švytinčio veido.

Po pietų su Sniatinskiu likome valgomajame, mat žinojau, kad jis mėgsta išmesti vieną kitą taurelę konjako po kavos; se-

nosios ponios nuėjo į saloną greta, Anelka su Sniatinska užlėkė į viršų pasižiūrėti kažkokio albumo su Volynės vaizdais, o aš ėmiau Sniatinskį klausinėti apie jo pjesę, dėl kurios jis nerimavo. Kiek vėliau kalba nukrypo į senus laikus, kai mudu mėginome iškilti dar neapsiplunksnojusiais sparnais. Sniatinskis man papasakojo, kaip pripažinimą jis išsikovojęs tik palengva, kaip ne kartą buvo suabejojęs savo jėgomis ir kaip dažnai dar ir dabar abejojąs, nors jau yra gerokai prasimušęs.

— Pasakyk man,— paklausiau,— ką tu veiki su savo šlove?

— Kaipgi — ką veikiu?

— Na, ar ją nešioji ant galvos kaip mitrą, ar kaip auksavilnį kailį ant pečių, ar ji stovi ant tavo rašomojo stalo, ar kabo salone? Klausiu todėl, kad neturiu nuovokos, kas tai per dalykas, ką su juo veikiama įsigijus.

— Tarkim, aš tą šlovę turiu, tad atsakysiu tau šitaip: reikia būti apsigimusiam menkystei, kad vadinamąją šlovę nešiotum ant galvos, ant pečių, pasidėtum ant stalo ar pasikabintum salone. Prisipažįstu, iš pradžių ji glosto savimeilę, bet tik dvasios paliegėliui gali toks glostymas atstoti visas kitas laimės atmainas. Kitas dalykas, kai suvoki, jog tavo darbas pripažįstamas ir randa atgarsio — tuo visuomeniškas žmogus gali būti patenkintas. Bet ar gali suteikti laimės man salone su pokvaile mina ištarti žodžiai: „Šitiek malonių valandėlių patyriau su tamsta", arba jeigu, suvalgius ką nors sunkiai virškinama, koks nors laikraštis tučtuojau parašys: „Pranešame skaitytojams liūdną žinią, jog mūsų garsiajam X. X. skauda pilvą"— ar gali man tat suteikti laimės? Fui, kuo tu mane laikai?

— Paklausyk,— tariau,— aš taip pat nesu tuščiagarbis,— tačiau žmonės nori būti vertinami. Tai įgimtas poreikis. Dievaži, nesu tuščiagarbis, bet pasakysiu tau atvirai: kai žmonės mato kokius nors mano gabumus, kai kalba apie juos, kai apgailestauja, ir nors tuomet mano menkystė išryškėja labiau negu šiaip kada, vis dėlto mano savimeilę tat glosto, man malonu tat girdėti, nors ir šiek tiek apmaudu.

— Nes tu savęs gaili, ir, beje, pagrįstai. Neapversk visko aukštyn kojomis. Aš nė iš tolo neįrodinėju, jog kam nors būtų malonu, išgirdus jį vadinant asilu.

— O žmonių pagarba, atsirandanti drauge su šlove?

Sniatinskis, labai judrus žmogus, mėgstąs kalbėdamas lakstyti po kambarį, sėdinėti ant visų stalelių, stalų, šį kartą atsisėdo ant palangės ir pasakė:

— Pagarba? Klysti, mano brangusis. Mes esame keista visuomenė, čia vyrauja grynai respublikoniškas pavydas. Aš rašau komedijas, darbuojuosi teatro labui — gerai! Šiek tiek išgarsėjau — dar geriau. Ir manai, kad šitų komedijų man pavydės — tik kitas komediografas? Netiesa! Man jų pavydės inžinierius, banko tarnautojas, pedagogas, gydytojas, geležinkelių agentas, žodžiu, žmonės, kurie niekad nerašė ir nerašys komedijų. Jie visi, susitikę su tavimi, pabrėžtinai rodys, kad tu esi niekas, o už akių tave niekins, tyčia žemins, norėdami pasirodyti pranašesni už tave. Jeigu kuris nors jų siūdinsis surdutą pas mano siuvėją, pirmai progai pasitaikius, pagūžčios pečiais ir pasakys: „Sniatinskis? Būta čia ko! Siūdinasi pas Pacikevičių kaip ir aš!" Šit kokie dalykai, šit ką duoda tau šlovė!

— Tačiau ji vis tiek turi vertę, jeigu žmonės dėl jos įmanytų sprandus nusisukti.

Sniatinskis kiek pagalvojo ir atsakė labai rimtai:

— Asmeniškame gyvenime šlovė tiek teverta, kad iš jos galima padaryti suolelį kojoms pasidėti mylimai moteriai.

— Šitie žodžiai tau pelnytų naują šlovę.

Sniatinskis, ūmai pašokęs, prilėkė prie manęs:

— Taip, taip! Kraukis laurus į dėklą, drožk pas mylimąją ir sakyk: „Va, dėl ko žmonės sprandus sau sukasi, ką laiko laime, didžiausiu turtu, aš jau turiu, jau pasiekiau, o dabar statyk ant to savo kojas!" Jeigu taip pasielgsi, būsi mylimas visą amžių, aišku. Norėjai žinoti, ko verta šlovė, tai dabar jau žinai.

Toliau dėstyti savo mintis Sniatinskiui sutrukdė įėjusi žmona ir Anelka. Jos buvo susiruošusios eiti į oranžeriją.

Toji ponia Sniatinska vis dėlto velnio nešta! Ji atėjo tarsi paprašyti vyro leidimo, ir kai šis, perspėjęs, kad ji tinkamai apsirengtų, sutiko išleisti, ji pasisuko į mane ir šelmiškai paklausė:

— O Anelką tamsta leidi?

Kad Anelka nukaito iki ausų, suprantamas daiktas, bet kad aš, senas vilkas, vėtytas ir mėtytas visais pašaliais, iš pradžių irgi sutrikau, to sau negaliu atleisti. Vis dėlto, šiaip taip susiėmęs, priėjau prie Anelkos, pakėliau jos ranką prie lūpų ir pasakiau:

— Plošove Anelka įsakinėja, ir aš pirmasis esu pasirengęs jos klausyti.

Norėjau pasiūlyti Sniatinskiui, kad ir mudu eitume į oranžeriją, bet susilaikiau. Jaučiau, jog turiu pasišnekėti apie Anelką, apie savo vedybas, nes mačiau, kad ir Sniatinskis pagaliau prabils apie šitą dalyką. Aš net palengvinau jam šį uždavinį, tik išėjus damoms paklausdamas:

— Vadinasi, tu vis dar tvirtai tebetiki savo gyvenimo dogmomis?

— Dabar labiau negu bet kada, o tiksliau — visuomet tikėjau pastoviai. Nėra pasauly labiau nuvalkioto žodžio negu meilė, todėl net koktu jį kartoti, bet tau, akis į akį, pasakysiu: meilė bendrąja prasme, meilė konkrečia prasme — ir šalin bet kokią kritiką! Taip, tai gyvenimo kanonai. Svarbiausias mano filosofinis principas — apie juos nefilosofuoti. Ir tegu griebia mane nelabasis, jeigu esu dėl to kvailesnis už kitus. Meilės dėka gyvenimas įgauna reikšmę, be jos — nė surūdijusio skatiko nevertas.

— Pakalbėkim apie tą konkrečią meilę, arba geriau tą žodį pakeiskime kitu — moteris.

— Gerai, pakalbėkime apie moterį.

— Mano brangusis, ar nematai — į kokį neįmanomai silpną pagrindą atremta tavo paties laimė?

— Į tokį pat silpną kaip ir gyvenimas.

Tačiau aš, tai sakydamas, neturėjau galvoje mirties, kuri išskiria žmones ir iškasa bedugnę, tad pridūriau:

— Susimildamas, neapibendrink savo paties laimės. Tau pavyko, bet gali ir nepavykti.

Tačiau Sniatinskis nebenorėjo apie tai nė girdėti. Pasak jo, iš šimto vedybų devyniasdešimt būna pavykusios. Moterys, jo supratimu, yra geresnės, tyresnės, tauresnės už mus.

— Mes, palyginti, esame pašlemėkai! — šaukė jis, mosikuodamas rankomis ir kratydamas pilkšvų plaukų kuokštą.— Niekas daugiau, tik pašlemėkai! Aš šitaip sakau, nes stebiu gyvenimą, moku jį stebėti bent jau kaip dramaturgas.

Jis apsižergė kėdę lyg arklį ir, jos atkaltę atstatęs į mane, varė toliau, vis tebesikarščiuodamas:

— Nodo šalyje, kaip sako Diuma, esama beždžionių, kurių neįmanoma sutramdyti, betgi tu turi akis ir beždžionės iš Nodo šalies nepasirinksi; apskritai moteris neapvilia vyro, neišduoda, nebent jis pats jai širdį užgauna, pažemina arba papiktina ir atstumia ją savo menkystiškumu, savo egoizmu, siauraprotiškumu, savo ribotu ir smulkmeniškų charakteriu. Ir ją mylėti reikia!

Tegu ji jaučiasi ne tik tavo patelė esanti, bet brangiausias žmogus, tavo vaikas, draugas; glausk ją prie savęs, kad jai būtų jauku, ir tada būk ramus, tada ji pati stipriai prie tavęs šliesis, ir jūs pagaliau suaugsite nelyginant Siamo dvyniai. Jeigu šito neįstengsi padaryti, nieku ją paversi, atstumsi savo dvasios skurdumu, ir ji paliks tave! Paliks, kai tik pajus kieno nors tauresnes rankas į save ištiestas, ir privalės palikti, nes tokios šilumos, tokio atjautimo jai reikia kaip oro.

Ir taip jis mane ėmė spirti kėdės atkalte, jog turėjau trauktis; šitokiu būdu atsidūrėme prie lango. Čia pašokęs kalbėjo toliau:

— Kokie jūs esate bukagalviai! Mūsų amžiuje, kada visuomenė tokia išsekusi, kada taip stinga visuotinės laimės, atsparos, vilties, nesiryžtate susikurti bent asmeninės laimės, tos vienintelės atramos! Šąlate aikštėje ir namie sau židinio neužsikuriate! Paikiau nebegali būti! Aš tau tiesiai sakau: vesk!..

Ir parodė pro langą į Anelką, grįžtančią su jo žmona iš oranžerijos.

— Va kur tavo laimė! Va ji brenda kailiniais batais per sniegą! Kartoju — vesk! Ji už auksą brangesnė! Ką čia auksas — už briliantus, ar tu supranti! Tu neturi kur gyventi ne tik fizine, bet ir intelektualine, ir moraline prasme, neturi atramos, neturi ramybės, o ji tau viską duotų. Tik su savo filosofijomis nepražiopsok jos, kaip pražiopsojai savo gabumus ir trisdešimt penkerius gyvenimo metus.

Šie gražūs, taurūs žodžiai labiausiai atitiko mano troškimus, tad paspaudžiau jam ranką tardamas:

— Ne, jos nepražiopsosiu, nes ją myliu.

Ir draugiškai apsiglėbėm.

Tuo tarpu įėjo jaunosios ponios. Sniatinska, išvydusi mus glėbesčiuojantis, prašneko:

— Išeidamos girdėjome judu ginčijantis, bet matau, kad viskas baigėsi gražiuoju. Ar negalima būtų sužinoti, apie ką kalbėjotės?

— Apie moteris, ponia,— atsakiau.

— Ir prie kokių išvadų priėjote?

— Kaip matote, glėbesčiuojamės, o kas bus toliau, netrukus pamatysime.

Tačiau Sniatinskiams neteko nieko pamatyti, nes privažiavo jų rogės. Trumpa žiemos diena kaipmat pasibaigė, ir jiems rei-

kėjo grįžti. Oras buvo gražus, tykus, o sniegas alėjoje lygus tarsi parketas, tad mudu su Anelka pasišovėme juos palydėti iki vieškelio.

Atsisveikinę su šia malonia pora, grįžome namo. Jau temo, bet vakaro gaisai švietė mums į akis, tad Anelkos veidą mačiau puikiai. Buvo lyg susijaudinusi. Sumečiau, kad ji su Sniatinska pasikalbėjo labai atvirai, gal net vylėsi, kad aš dabar ištarsiu tą laukiamą žodį. Jau ir man jis veržėsi iš lūpų, bet, keistas dalykas, aš, lig šiol galvojęs, jog savo jausmus gebu tvardyti kaip reta kas, aš, laikęs save „koncertų" meistru, kuris per „treniruotes", jeigu ir nepakankamai sumaniai, bet šaltakraujiškai atmušinėjo taikliausius smūgius, dabar buvau susijaudinęs lyg studenčiukas. Tai visai naujas jausmas! Būgštaudamas, jog nesuregsiu sakinio, tylėjau.

Šitaip tylėdami, ėjome priebučio link. Padaviau jai parankę, nes sniegas buvo slidus, suplūktas rogių pavažų, ir kai ji atsišliejo į mano petį, pajutau dar kartą, kaip geidžiu tos moters. Po valandėlės šis jausmas pavirto virpuliu, tarsi kibirkštys šmirinėjančiu visais mano nervais.

Įėjome į priebutį.

Čia nieko nebuvo, nebuvo net žiburio, tik pro krosnių durelių plyšius švysčiojo besikūrenančios ugnies liepsnelės. Prieblandoj ir abiem tylint ėmiau vilkti Anelkai kailinukus, ir kai ūmai iš po kailinukų plūstelėjo nuo jos į mane šiluma, apglėbiau ją ir, prispaudęs prie savęs, glustelėjau lūpas jai prie kaktos.

Šitaip pasielgiau beveik nenumanydamas, ką darau. Anelka, matyt, žado neteko, nes nė kiek nesipriešino. Tačiau iš mano glėbio ūmai išsprūdo, kai kitoj priemenėj išgirdo einant tarną, kuris nešė žibintą. Ji nulėkė į savo kambarį viršuje, o aš įsiaudrinęs nuėjau į valgomąjį.

Kiekvienam apsukresniam vyrui panašių valandėlių gyvenime pasitaiko, yra pasitaikę jų ir man, bet paprastai būdavau tada ramus ir viską darydavau sąmoningai. Dabar mintys ir įspūdžiai mano galvoje sukosi viesulu. Laimei, valgomasis buvo tuščias; teta ir Anelkos motina sėdėjo toliau, mažajam salonėly.

Įėjau pas jas, bet mano mintys buvo kažkur toli, tad vargais negalais tesupratau, ką juodvi man kalbėjo. Mane suėmė nerimas. Įsivaizdavau Anelką jos kambarėlyje suspaudusią smilki-

niūs rankomis; stengiausi įsijausti ir suprasti, kas dėjosi šią valandėlę jos širdyje ir galvoje.

Tuo tarpu ir Anelka atėjo. Atsidusau su palengvėjimu, mat, nežinau kodėl, bet maniau kad šį vakarą ji nebepasirodys. Buvo smarkiai įraudusi, o akys žvilgėjo, tarsi būtų ką tik nubudusi. Veikiausiai mėgino pudra priblėsinti įkaitusį veidą, nes ant kairiojo skruosto dar buvo matyti jos dulkių. Aš vėl susijaudinau. Pajutau, jog labai ją myliu.

Įknibusi į kažkokį darbą, sėdėjo nuleidusi galvą, bet pastebėjau, kad ji kvėpuoja smarkiau, o porą sykių sugavau jos greitą, klausiantį ir pilną nerimo žvilgsnį. Tad, norėdamas išblaškyti šį nerimą, įsikišau į senųjų ponių kalbą, o jos šnekėjosi apie Sniatinskį:

— Sniatinskis man šiandien priekaištavo, jog iš manęs gyvas Hamletas, nes per daug filosofuoju, bet aš jam įrodysiu, kad jis klysta, ir ne vėliau kaip rytoj.

Žodį „rytoj" ištariau pabrėždamas ir pastebėjau, jog Anelka puikiai tat suprato, nes atsidėjusi pasižiūrėjo į mane, bet teta, nieko nenumanydama, paklausė:

— Tai rytoj pasimatysite?

— Reikia nuvykti į jo veikalo spektaklį; jeigu Anelka sutiks, gal rytoj ir išsirengsime.

Mylima mergaitė pakėlė į mane sutrikusias, bet kupinas pasitikėjimo akis ir neapsakomai maloniu balsu atsiliepė:

— Aš mielai su viskuo sutinku.

Šią valandėlę buvau panūdęs viską užbaigti, ir veikiausiai turėjau užbaigti, bet žodis „rytoj" jau buvo ištartas, tad susilaikiau.

Jaučiuosi lyg žmogus, kuris, pirštais užspaudęs akis, ausis ir nosį, neria į vandens gelmę.

Bet esu tikras, kad toj gelmėj rasiu brangiausią perlą.

Kovo 6, Roma, Kaza Ozorija

Nuo vakardienos aš jau Romoj. Tėvas ne toks silpnas, kaip kad tikėjausi rasiąs. Kairioji ranka ir kairysis šonas pusiau paralyžiuoti, bet gydytojai mane ramina, kad širdžiai paralyžius negresia ir toks ligonis gali gyventi ilgus metus.

Taigi Anelka liko apimta nežinios, lūkesčio, susirūpinusi. Tačiau kitaip pasielgti negalėjau. Sniatinskiams apsilankius, rytojaus dieną, vadinasi, tą pačią dieną, kada buvau apsisprendęs pasipiršti Anelkai, gavau laišką iš Romos, kuriame tėvas pranešė apie savo ligą: „Skubėk, mylimas vaikeli,— rašė jis,— norėčiau dar tave apglėbti prieš mirtį, mat jaučiu, jog laivas, atplaukiąs manęs pasiimti, jau prie kranto." Aišku, gavęs tokį laišką, išvažiavau pirmuoju traukiniu tiesiog į Romą. Išvažiuodamas galvojau, jog tėvo neberasiu gyvo. Veltui teta mane ramino, girdi, jeigu pavojus būtų rimtas, tėvas būtų siuntęs arba liepęs išsiųsti telegramą, o ne laišką. Aš žinojau, kad prie visų kitų tėvo keistenybių reikia priskirti ir tai, jog jis nemėgsta telegrafo. O teta tik dėjosi esanti rami, iš teisybės ir ji buvo nusigandusi.

Slegiamas skubos ir sunkių minčių apie galimą tėvo mirtį, negalėjau ir nenorėjau pirštis. Būtų visai nežmoniška ir ciniška šnabždėti jausmingus žodžius tokiu metu, kada, galimas daiktas, tėvas išleidžia paskutinį atodūsį. Visi tat suprato, o labiausiai tat buvo aišku Anelkai. Atsisveikindamas pasakiau jai: „Parašysiu tau iš Romos." Ji atsakė: „Pirmiausia tegu dievas duoda tau ramybę!" Ji manimi visiškai pasitiki. Pagrįstai ar ne, bet moterų atžvilgiu esu laikomas lengvabūdžiu žmogumi, ir tą nuomonę Anelka, be abejo, yra girdėjusi, bet gal kaip tik dėl to ši brangi būtybė man rodo tokį pasitikėjimą. Numanau ir suprantu, ką ji galvoja ir jaučia. Beveik girdžiu, kaip tyra jos siela byloja man: „Tu šmeižiamas, tu nesi lengvabūdis, o lengvabūdiškumą tau prikiša tie, kurie nemokėjo tavęs mylėti nei taip tyrai, nei giliai, kaip aš kad myliu." Ir Anelkos teisybė. Jeigu mano būdas kiek ir vėjavaikiškas, tai, be jokios abejonės, tą nulėmė vėjavaikiški, menki ir tušti žmonės, su kuriais tolydžio susidurdavau. Nuo to galėjo mano širdis visiškai pagesti ir išsekti, ir jeigu šitaip būtų atsitikę, tada šitokia būtybė kaip Anelka būtų turėjusi atsiteisti už kitų kaltę. Bet tikiuosi, kad būsiu išgelbėtas, kad palaimingas gydytojas ateina ne per vėlai. O ir kas gali žinoti, ar būna kada nors per vėlu, ar tyrai ir kilniai moters širdžiai neduotas sugebėjimas prikelti mirusiuosius?

Galimas daiktas, jog vyro širdis pajėgesnė atgimti. Yra toks padavimas apie Jerichono rožę, kuri nors ir nudžiūvusi iki

pat šaknų, tačiau, suvilgyta bent lašelio lietaus, kaipmat atsigauna ir išleidžia naujus lapelius. Esu pastebėjęs, jog vyro prigimtis apskritai yra nepalyginamai atsparesnė negu moters. Ne vienas vyras tiesiog išsimurdo paleistuvystės liūne, o moteriai net pusė to purvo užkrečia sielą mirštamais raupsais; tuo tarpu Adomo sūnus ne tik moka įveikti šį antkrytį, ne tik lengvai atgauna moralinę sveikatą ir gaivumą, bet tiesiog atgimsta skaisčia širdimi. Taip pat būna ir jausmų srityje. Pažinau moterų su tokiom išsekusiom širdim, kad jos nebepajėgė ne tik nieko mylėti, bet net gerbti nieko nebeišgalėjo. Tokių vyrų nepasitaikė pažinti. Meilė mums be niekur nieko grąžina skaistybę.

Tokie apibrėžimai, plaukią iš po skeptiko plunksnos, gali atrodyti keisti, bet visų pirma aš ne ką daugiau tikiu savo abejonėmis kaip ir įvairaus pobūdžio teigimais, aksiomomis ir išvadomis, kurios daugeliui žmonių sudaro gyvenimo pagrindą. Kiekvienu metu galiu sutikti, jog mano abejonės lygiai toli nuo dalyko esmės kaip ir tos nepajudinamos išvados. Antra, tat rašau pagautas meilės Anelkai, kuri veikiausiai nė pati nenumano, kokį išmintingą kelią pasirinko, taip be atodairos manimi pasitikėdama, kaip tuo graudina man širdį ir pririša prie savęs. Pagaliau, ar kalbėčiau apie meilę, ar apie kitą kokį gyvenimo reiškinį, visuomet sakau ir rašau taip, kaip man šiandien atrodo. Kaip rytoj apie tai galvosiu — nežinau. Ak, jeigu žinočiau, kad kokia nors mano pažiūra, koks nors principas, kokia nors išvada atsilaikys prieš rytdienos ar porytdienos skepticizmo gūsį, įsikibčiau į jį abiem rankom, paverščiau jį savo kanonu — ir plaukčiau kaip Sniatinskis, iškėlęs bures, giedrumoje, užuot klaidžiojęs miglose ir tuštumoje.

Nebenoriu grįžti prie savo vidinės tragedijos. Žiūrėdamas į gyvenimą ir visus jo reiškinius skeptiko akimis, ir apie meilę galėčiau pasakyti Saliamono žodžiais — *vanitas vanitatum**, bet būčiau visiškai aklas, jeigu nematyčiau, jog meilė — tvirčiausias, visagalis gyvenimo reiškinys, ir kiek kartų apie ją mąstau, kiek kartų žvilgsniu aprėpiu amžiną visatos okeaną, kiekvieną sykį tiesiog apstulbstu, neatsistebėdamas jos visagalybe. O juk tai visų pripažinti ir visiems žinomi dalykai — kaip saulės patekėjimas, kaip vandenyno atoslūgiai ir potvyniai,— o vis tiek kiekvieną kartą jie kelia nusistebėjimą. Po Empedoklio[18], kuris

* Tuštybių tuštybė *(lot.)*.

atrado, jog Erosas sukūrė pasaulį iš chaoso, metafizika nežengė nė žingsnio į priekį. Tik mirtis yra tokia pat beatodairiška jėga, tačiau amžinose tų dviejų jėgų grumtynėse meilė stveria mirtį už gerklės, prispaudžia jai krūtinę keliu, plaka ją dieną ir naktį, plaka kiekvieną pavasarį, žengia jai įkandin, į kiekvieną jos išraustą duobę barstydama gyvybės sėklą. Žmonės, įnikę į kasdieninius reikalus, užmiršta arba nenori prisipažinti, kad jie tarnauja tik vienai meilei. Keista pagalvojus, jog kario, valstybės vadovo, žemdirbio, pirklio, bankininko pastangos, iš pažiūros neturinčios nieko bendra su meile, iš esmės tarnauja tik jai, vykdo tą gamtos įsakymą, pagal kurį vyro rankos tiesiasi į moterį. Koks neįmanomas paradoksas atrodytų Bismarkui, jeigu jam kas pasakytų, jog galutinis ir vienintelis jo pastangų tikslas — kad Hermano ir Dorotėjos[19] lūpos susilietų bučinyje! Man irgi šią valandėlę matos, jog parašiau paradoksalią mintį, o vis dėlto, vis dėlto Bismarkas darbuojasi, stiprindamas Vokietijos galybę, o ši galybė neįmanoma be Hermano ir Dorotėjos... Kas daugiau belieka Bismarkui, jei ne politika ir durtuvu siekti tokių gyvenimo sąlygų, kuriose Hermanas ir Dorotėja galėtų ramiai mylėtis ir laimingoj santuokoj auginti naująją kartą?

Dar universitete būdamas, skaičiau kažkokią arabų gazelę, kur meilės galia lyginama su pragaro žabangų jėga. Pamiršau poeto vardą, tačiau šie žodžiai įstrigo atminty. Iš tiesų, galva svaigsta, pagalvojus apie šią galią. Ką gi, visi gyvenimo reiškiniai tėra tik įvairios tos pačios esmės formos. Šią esmę išreiškė senovės graikai: „ἓ καὶ αγ" *. Iš tikrųjų ji viena tėra, ji viena visa valdo, viena amžina, telkianti, palaikanti, kurianti.

Kovo 10

Šiandien sudraskiau tris ar keturis laiškus, parašytus Anelkai. Po pietų nuėjau pas tėvą į jo darbo kambarį pasikalbėti apie tetos sumanymą. Jis žiūrinėjo pro padidinamąjį stiklą dar žemėtus šviestuvus, atsiųstus iš Peloponeso. Reikia pasakyti, kad jis atrodė labai iškilmingai tame į muziejų panašiame kambaryje, raibuliuojančiame nuo šviesos, krentančios pro paprastus ir spalvotus langų stiklus, pilname etruskų vazų, statulų

* Viskas viename *(gr.)*.

nuolaužų ir kitokių romėnų ir graikų senienų. Man pasirodė, kad jo veidas panašus į dieviškojo Platono ar kokio kito graikų išmintingiausio veidą. Man įėjus, jis metė darbą, atsidėjęs išklausė mane ir pasiteiravo:

— Ar tu abejoji?

— Neabejoju, bet svarstau, norėdamas sužinoti, kodėl jos noriu.

— Žinai, pasakysiu tau, kad ir aš lygiai taip pat mėgdavau kapstytis po savo vidų, nagrinėti gyvenimo reiškinius. Tačiau, pažinęs tavo motiną, kaipmat praradau šitą sugebėjimą. Težinojau vieną dalyką — noriu ją turėti, daugiau nieko nenorėjau girdėti.

— Ir kas iš to?

— Jeigu myli ją taip pat karštai, tai vesk. Ne taip sakau — jeigu myli ją taip pat karštai, tai vesi ją, nesiklausdamas patarimo ir neieškodamas paspirties, būsi toks pat laimingas, kaip ir aš, kol tavo motina buvo gyva.

Valandėlę patylėjome. Jeigu būčiau tėvo žodžius taikęs sau, nebūtų jie manęs paguodę. Be abejonės, myliu Anelką, tačiau mano jausmas dar ne toks, kad negalėčiau į jį pasižiūrėti iš šalies. Bet tai nėra blogas dalykas — mat mano karta tapo kiek sąmoningesnė. Savyje jaučiu du žmones — aktorių ir žiūrovą. Dažnai žiūrovas būna nepatenkintas aktoriumi, bet šį kartą jiedu sutaria.

Tėvas prabilo pirmas:

— Kaip ji atrodo?

Nupasakojimas — neparankiausias būdas atkurti žmogaus portretą, tad atnešiau tėvui didelę ir puikiai padarytą Anelkos fotografiją, kurią jis su didžiausiu smalsumu ėmė žiūrinėti.

Aš su tokiu pat smalsumu žiūrėjau į tėvą,— jame bematant pakirdo dailininkas ir rafinuotas moterų žinovas ir gerbėjas — buvęs *Léon l'Invincible*. Atrėmęs fotografiją į savo vargšės jau pusiau apmirusios kairės rankos rankovę, dešiniąja paėmė didinamąjį stiklą ir, čia pakeldamas, čia nuleisdamas jį, ėmė kalbėti:

— Jeigu ne šiokios tokios smulkmenos, veidas būtų visai kaip Ari Šeferio[20] tapytas... Puikiai ji atrodytų ašarotomis akimis... Kai kurie žmonės nemėgsta angeliško veido moterų, tačiau, mano supratimu, išmokyti angelą moteriškumo — didžiau-

šia pergalė... Labai daili, nebanalus grožis... *Enfin, tout ce qu'il y a de plus beau au monde — c'est la femme!**

Vėl kiek pavartaliojęs stiklą, pagaliau pridūrė:

— Sprendžiant iš veido, o ypač iš fotografijos, galima visuomet suklysti, bet aš turiu šiokio tokio patyrimo. Taigi, mano galva, ji turėtų būti labai atsidavusi būtybė. Šitaip man atrodo... Šitokio tipo moterys geba tyrai mylėti. Tegu dievas tave laimina, mano berniuk, nes man labai prie širdies tavo Anelka... Visuomet būgštavau, kad nevestum svetimtautės. Tegul jau bus Anelka!..

Priėjau prie jo, jis dešine ranka apkabino mano kaklą, prispaudė prie savęs ir pasakė:

— Kažin ką atiduočiau, kad dar galėčiau šitaip priglausti marčią!

Ėmiau jį įtikinėti, jog tikrai šitaip bus. Toliau kalbėjom apie mano sumanymą tetą, Anelką ir jos motiną pasikviesti į Romą. Per laišką paprašęs Anelkos rankos, galėčiau šito primygtinai pageidauti, o ponios tikrai sutiktų atvažiuoti vien dėl tėvo. Taigi jungtuvės būtų Romoje, ir labai greitai.

Tėvui be galo patiko šis sumanymas, mat seni ir ligoti žmonės mėgsta, kad aplink juos virtų gyvenimas.

Taip pat numaniau, kad ir Anelka būtų labai patenkinta, šitaip viskam susiklosčius, o ir aš pats tolydžio vis karščiau jos laukiau. Per savaitę būtų galima viską sutvarkyti. Jaučiau, kad tokia energija ir ryžtingumas ne visai atitinka mano prigimtį, bet man buvo itin smagu, jog aš sugebu būti ir šitoks. Be to, turėdamas lakią vaizduotę, jau mačiau save aprodinėjantį Anelkai Romą. Tik vietiniai gyventojai gali suprasti, koks malonumas rodyti kam nors šio miesto įžymybes, o juo labiau mylimai moteriai!

Mūsų pokalbis nutrūko atėjus Deiviams, kurie kasdien aplanko tėvą. Jis kilęs iš Anglijos žydų, ji — Italijos bajoraitė, ištekėjusi dėl pinigų. Pats Deivis yra paliegėlis, sėmęsis iš gyvenimo dvigubai daugiau, negu leido jo menkos iš prigimties jėgos. Dabar jis ligonis, jam gresia smegenų atrofija, jis viskam gyvenime abejingas, žodžiu, tipiškas hidropatikos gydyklų pacientas. Ji tikra Junona,— antakiai suaugę išvien, figūra lyg graikų statulos. Nemėgstu jos, nes panaši į Pizos bokštą: ištisai

* Šiaip ar taip, moteris — gražiausias kūrinys pasaulyje! *(Pranc.)*

pasvirusi, bet niekad neišgriûva. Prieš metus gretinausi prie jos, ji koketavo kaip reikiant, tačiau nieko neišėjo. Tėvui ji be galo patinka. Net buvau beįtariąs, kad jis įsimylėjęs ją. Šiaip ar taip, jis žavisi ja kaip menininkas ir mąstytojas, nes ji iš tiesų labai graži ir labai guvaus proto. Jiedu varo nepabaigiamas diskusijas, kurias tėvas vadina *Causeries Romaines**, jos jam teikia didelio malonumo veikiausiai dėl to, kad toks įvairių gyvenimo klausimų gvildenimas su dailia moterimi jam atrodo grynai itališkas, poetiškas paprotys, primenąs renesanso laikus. Aš retai deduosi į tuos pašnekesius, nes netikiu ponios Deivis nuoširdumu. Man atrodo, kad tas jos tikrai išimtinis proto guvumas plaukia iš smegenų, o ne iš širdies, kad iš teisybės jai niekas daugiau nerūpi, tik jos pačios grožis ir patogumai. Ne kartą čia esu sutikęs moterų, kurios dedasi giliamintės, o iš tiesų jos į religiją, filosofiją, meną, literatūrą žiūri kaip į tualeto reikmenis. Kartkartėmis jais pasidabina, galvodamos, jog tai joms tinka. Man matos, jog ir ponia Deivis šitaip dabinasi, čia įnikdama į gyvenimiškas problemas, čia nusikeldama į Graikiją ir senovės Romą, čia domėdamasi „Dieviškąja komedija", čia renesansu, bažnyčia, Borgezių[21] ar Kolonų galerijomis ir panašiai. Suprantu, jog tvirtos dvasinės struktūros žmogus gali vaizduotis išmanąs apie viską, bet moterys, kurioms terūpi tik niekniekiai, čia tėra tik juokingos ir pasigailėtinos egoistės.

Ne sykį klausiau save, iš kur tas ponios Deivis draugiškumas mano tėvui, ne, daugiau — žavėjimasis juo, ir tariuosi radęs atsakymą. Mat tėvas su savo puikia filosofo patricijaus galva ir aštuonioliktojo amžiaus manieromis jai yra savotiškas *objet d'art***, o svarbiausia — jis yra nuostabus išmintingas veidrodis, kuriame ponia Deivis gali iki valiai gėrėtis savo protu ir grožiu. Ji, be to, yra jam dėkinga, kad jis žiūri į ją palankiai, kad ją be galo mėgsta. Veikiausiai dėl to ir ji mažumėlę prisirišo prie jo, bent jis pasidarė jai reikalingas. Ir dar. Ponia Deivis, garsinti kaip koketė, kasdien lankydamasi pas tėvą, tarytum sako žmonėms: „Neteisybė, juk šisai senelis turi septyniasdešimt metų, niekas nė iš tolo negali manęs įtarti, kad norėčiau pavergti jo širdį, o vis dėlto aš jam esu meilesnė negu kam kitam." Ir dar vienas dalykas. Ji kilusi iš senos italų gimi-

* Romos pašnekesiai *(pranc.)*.

** Meno kūrinys *(pranc.)*.

nės, o ponas Deivis, nors ir valdo didžiulius turtus, tėra tik ponas Deivis, taigi draugystė su tėvu stiprina jų padėtį diduomenėje.

Vienu metu buvo kilusi mintis: ar tik ne dėl manęs, bent iš dalies, ji kasdien lankosi? Kas žino! Šiaip ar taip, ne mano privalumai traukia šią moterį, o juo mažiau — jausmas. Bet ji mano, kad aš į ją žiūriu skeptiškai, ir dėl to jai apmaudu. Veikiausiai ji manęs nekenčia, tačiau labai apsidžiaugtų, kad prieš ją suklupčiau. Aš tai pagaliau ir galėčiau padaryti, nes, šiaip ar taip, ji puikus žmonių padermės egzempliorius, padaryčiau bent dėl jos išvien suaugusių antakių ir Junonos vertų pečių, bet už tokią kainą, kokios ji niekad nesutiktų mokėti.

Atėjus Deiviams, tėvas tučtuojau ėmė dėstyti savo filosofinius samprotavimus, kurie, šokinėjant nuo vieno klausimo prie kito, pasibaigė žmogaus jausmų analize. Ponia Deivis įterpė keletą labai taiklių pastabų. Iš tėvo muziejaus perėjome į terasą priešais mūsų sodą. Dar tik kovo dešimtoji, o čia jau tikras pavasaris. Šiais metais viskas ankstyva. Dieną karšta, magnolijos apsipylusios žiedais lyg sniegu, naktys šiltos kaip liepos mėnesį. Čia viskas kitoniška negu Plošove, tarsi kitas pasaulis! Kvėpuoju visa krūtine. Ponia Deivis terasoje, apšviesta mėnulio pilnaties, buvo tokia graži, lyg atėjusi iš kokio graikų sapno. Mačiau, ir ją jaudino ši nuostabi Romos naktis. Jos balsas pasidarė melodingesnis ir tylesnis negu paprastai. Veikiausiai, kaip ir visada, ji tegalvojo apie save ir viską jautė tik savo širdimi, dabinosi mėnulio šviesa, tyluma, magnolijų kvapu lyg skrybėlaite, šaliu ir t. t. Tačiau šie papuošalai jai labai derėjo. Jeigu mano širdis nebūtų pavergta Anelkos, nebūčiau atsispyręs prieš ją. Be to, ji kalbėjo tokius dalykus, kurie ne kiekvienam vyrui ateitų į galvą.

Savo ruožtu, kiek kartų esu girdėjęs šiuos *Causeries Romaines,* visuomet man atrodydavo, jog tėvas, aš, ponia Deivis, pagaliau ir visi mes, šio luomo žmonės, labai nutolę nuo tikro, realaus gyvenimo. Už mūsų nugarų kažkas dedasi, kažkas kuriama, vyksta kova dėl būvio, dėl duonos kąsnio, vyksta realus gyvenimas, kupinas sunkaus darbo, gyvuliškų poreikių, apetitų, aistrų, kasdieninių pastangų, tas gyvenimas akivaizdžiai apčiuopiamas, pilnas bruzdesio, jis šniokščia ir siūbuoja lyg jūra, o mes va sėdime amžinai kokioje nors terasoje, postringaujame

apie meną, literatūrą, meilę, moteris, svetimi tam gyvenimui, tolimi jam, išbraukinėdami iš septynių savaitės dienų šešis šiokiadienius. Mes net nenumanome, kad mūsų pomėgiai, emocijos ir sielos tinka tik šventadieniui. Nugrimzdę į palaimingą diletantizmą tarsi į vasarošiltį vandenį, gyvename pusiau tikroviškame, pusiau sapnų gyvenime. Palengva eikvodami paveldėtus turtus ir paveldėtą raumenų bei nervų jėgą, iš lėto netenkame pagrindo po kojomis. Esame tarsi pūkai, vėjo gainiojami. Vos tik kur įkimbame, realus gyvenimas mus nubloškia, ir mes pasiduodame, nes jaučiamės neišgalį priešintis.

Apie tai mąstant, mane stulbina aibė prieštaravimų mumyse. Dedamės esą civilizacijos žiedas, paskutinė jos pakopa, o liovėmės tikėję savimi. Tik mūsų tarpe pasitaikantys papaikėliai dar tiki šitokios egzistencijos prasme. Gyvenime instinktyviai ieškome šviesių pusių, džiaugsmo ir laimės, o juk netikime laime. Mūsų pesimizmas, tiesą sakant, paviršutiniškas ir lengvas, kaip mūsų rūkomų Havanos cigarų dūmai, tačiau ir jis užgožia mums tolimesnius akiračius. Šiuose rūkuose, šiuose dūmuose esame atskiras pasaulis, atitrūkęs nuo pagrindinio, bendro gyvenimo, užsisklendęs, tuštokas ir blėsus.

Ir jeigu tokia būtų vadinamoji kilmingoji arba finansinė aristokratija, tuščia jos. Bet šiam atsiskyrėliškam pasauliui priklauso kone visi aukštos kultūros, iš dalies mokslo, literatūros ir meno žmonės. Kažkaip atsitiko, kad tas pasaulis atsidūręs ne pačiame gyvenimo verpete, o nuošaly, uždarame rate, todėl jis vysta lyg be oro ir nebegali sušvelninti žvėriškų instinktų, kuriais apipainioti milijonai žmonių, knibždančių po mumis.

Tatai kalbu, nesibraudamas į reformatorius, nes tokiam užmojui neturiu jėgų. Ir pagaliau kuriam galui man sukti dėl to galvą? Bus, kaip turi būti! Bet kartais mane persmelkia neaiški nuojauta, jog mūsų kultūrai gresia didžiulis pavojus. Banga, kuri mus nušluos nuo žemės paviršiaus, nusineš daugiau negu toji, kuri kitados nuplukdė pudruotų perukų ir žabo papuoštų krūtinių pasaulį. Beje, ir anų laikų žmonėms mirties akivaizdoje atrodė, jog drauge su jais žūsta ir visa civilizacija.

O vis dėlto kaip malonu kartais šiltą mėnesienos naktį pasėdėti terasoje ir pusbalsiu šnekučiuotis apie meną, literatūrą, meilę ir moteris, ir drauge žiūrėti į sidabrinės šviesos nužertą dievišką tokios moters kaip Deivis profilį.

Kalnai, uolos ir bokštai, nuo jų tolstant, apsitraukia žydru rūku. Pastebėjau, jog esama ir savotiško psichinio rūko, kuris lygiai taip aptraukia toli esančius žmones. Mirtis tėra ne kas kita kaip nutolimas, bet toks beribis, jog žmonės, atsidūrę šioje tolybėje, palengva netenka savo realaus pavidalo, paskęsta žydrumoje, ir iš jų belieka tik brangūs šešėliai. Šitai suprato geniali graikų išmintis, paleisdama į Eliziejaus laukus minias šešėlių. Nenorėčiau piktnaudžiauti šiais liūdnais palyginimais, nes ketinu rašyti apie Anelką. Esu kuo tikriausias, jog mano jausmai jai nesusilpnėjo, tačiau ji taip pat ėmė lyg tirpti žydrumoje, pasidarė ne tokia reali kaip Plošove. Ji man nebežadina aistros. Dabar ji man tėra daugiau mylima siela, o Plošove buvo daugiau geidžiama moteris. Ar tai geriau, ar blogiau? Vienu požiūriu geriau, nes geisti galiu net ponios Deivis, antra vertus — kas žino, ar tik ne dėl to iki šiol neparašiau Anelkai laiško. Neabejoju, jog Deivis profilis, nedingstąs man iš akių, tėra nepatvarus ir nereikšmingas įspūdis. Apskritai, kai imu lyginti šias dvi moteris, anoji mergaitė sužadina švelnių jausmų antplūdį, o vis dėlto aš ją palikau skendinčią abejonėse, graužiamą lūkesčio. Šiandien tėvas parašė laišką tetai, ramindamas ją dėl savo sveikatos, o aš tepridėjau keletą žodžių, kuriais įstengiau tik pasveikinti Anelką ir jos motiną. Šiame prieraše negalėjau daug ko pasakyti, tačiau reikėjo bent pranešti, jog netrukus parašysiu atskirą ir išsamų laišką. Toks pažadas būtų lyg balzamas Anelkai ir senosioms ponioms. Nepadariau šito, nes esu prastai nusiteikęs. Šiandien man vėl atoslūgio diena. Noras gyventi ir pasitikėjimas ateitimi nublokšti taip toli, kad jų nebematyti — priešais tik sausas ir smėlėtas dugnas. Negaliu perveikti minties, jog vesti Anelką galėsiu tik tada, jeigu iš visos širdies tikėsiu, kad mudviejų vedybos padarys mus abu laimingus. Tik šitai turiu žadėti Anelkai, bet, taip elgdamasis, meluosiu, apgaudinėsiu ją dar nesurišus mudviejų rankų, nes aš pats tuo netikiu, aš apskritai abejoju viskuo ir bodžiuosi gyvenimu.

Jai sunku laukti, nieko tikro nežinant, bet man blogiau, ir tuo blogiau, kuo labiau ją myliu.

Kovo 11

Kai poniai Deivis aną mėnesėtos *Causerie* naktį pasakiau apie meilės visagalybę maždaug tai, ką anksčiau esu rašęs šiame dienorašty, ji pavadino mane Anakreontu[22], patardama pasipuošti laukinių vynuogių girliandomis, o paskui rimtai paklausė:

— Jeigu iš tiesų šitaip, tai kodėl tamsta dediesi esąs pesimistas? Tikėdamas tokia dievybe, žmogus turėtų būti laimingas.

Iš tiesų, kodėl?

Neatsakiau jai, bet pats žinau kodėl. Meilė nugali net mirtį, bet išsaugoja nuo jos tik padermę. Kas man iš to, kad padermė išliks, jeigu aš, žmogus, patiriąs meilę, esu pasmerktas nepermaldaujamai ir neišvengiamai pražūčiai? Ar ne per žiaurus tas dėsnis, nulemiąs, kad jausmas, kurį tegali patirti individas, praverčia išimtinai tik padermei? Jausti nemirtingos jėgos virpulį ir žinoti, jog mirsi,— ar gali būti kas siaubingiau? Iš tikrųjų egzistuoja tik individai, padermė tėra bendriausia sąvoka, ir atskiram asmeniui ji reiškia tą patį kaip ir nirvana. Man suprantama žmogaus meilė sūnui, vaikaičiui, provaikaičiui, vadinasi, atskiriems žmonėms, pasmerktiems mirti, tačiau patriotizmas savo padermės atžvilgiu — netikras jausmas arba labai paika doktrina. Suprantu dabar, kodėl po Empedoklio, praslinkus amžiams, atsirado pasaulyje Šopenhaueris[23] ir Hartmanas[24].

Mano smegenys taip įsisopėjusios, kaip neįmanomai sunkius nešulius niūkiančio darbininko nugara. Tačiau darbininkas triūsdamas bent pelno duoną ir ramybę.

Tolydžio prisimenu Sniatinskio žodžius: „Tik befilosofuodamas nepražiopsok jos, kaip pražiopsojai gabumus ir trisdešimt penkerius savo gyvenimo metus." Aš žinau, kad tai nieko gera neduoda, kad tai kenkia, tačiau negaliu nemąstyti.

Kovo 13

Mano tėvas mirė šiandien rytą. Pasikankino vos keliolika valandų...

Nors žinome, jog mirtis yra tokia bedugnė, į kurią teks visiems nužengti, tačiau kada tik kas nors iš mūsų artimų ir mylimų žmonių atsiduria joje, mums, likusiems ant jos krašto, širdis plyšta iš skausmo, gailesčio ir nevilties. Visi logiški svarstymai baigiasi prie šios bedugnės, tesinori šauktis pagalbos, kuri iš niekur negali ateiti. Vienintelis išsigelbėjimas, vienintelė paguoda galėtų būti tikėjimas, bet kam užpūstas ir šisai žiburys, gali tiesiog iš proto išeiti, galvodamas apie laukiančią amžiną naktį. Dešimt kartų per dieną kalu sau, kad šito negali būti, kad neįmanoma, kad būtų pernelyg siaubinga, jeigu viskas baigtųsi su mirtimi — ir dešimt kartų per dieną pajuntu, jog tik šitaip tėra.

Kovo 23

Atvažiavęs iš Plošovo, tėvą radau taip gerai besijaučiantį, jog nė nedingtelėjo, kad taip arti galas. Kokių keistų vingių esama žmogaus prigimtyjel Tegu dievas paliudija — radęs tėvą apysveikį, tikrai ir nuoširdžiai apsidžiaugiau, bet kadangi kelionėje buvau įsikalęs į galvą, jog veikiausiai rasiu jį mirusį, ir jau įsivaizdavau jį gulintį tarp žvakių, o save klūpantį prie jo karsto, pajutau savotišką apmaudą, tarsi būčiau gailėjęsis, kad tuščiai sielvartavau. Tasai prisiminimas dabar mane kankina lyg koks neramios sąžinės priekaištas.

Koks baisiai nelaimingas žmogus, kurio širdis ir siela netekusios paprastumo! Daug didesnis sielvartas, daug didesni sąžinės priekaištai graužia mane, kai prisimenu tėvo agoniją — tada manyje tūnojo du žmonės: sūnus, nuoširdžiai kenčiąs ir kandžiojąs pirštus, kad nepratrūktų raudoti, ir galvočius, tiriąs mirties psichologiją. Esu neapsakomai nelaimingas, turėdamas tokį nelemtą charakterį.

Tėvas mirė turėdamas sąmonę. Šeštadienio vakarą pasijuto kiek blogiau. Pakviečiau daktarą, kad dėl visa ko būtų pašonėje. Jis prirašė vaistų, dėl kurių tėvas sukruto spyriotis, įrodinėdamas, jog jie tik pagreitinsią priepuolį. Gydytojas nuramino mane — girdi, negalima būti tikram, kad ligonio, turėjusio paralyžiaus priepuolį, neištiks antras priepuolis, tačiau jis nema-

tąs staigaus pavojaus ir galvojąs, kad tėvas gali išgyventi net keliolika metų. Tuos keliolika metų jis priminė ir tėvui, kuris tik numojo ranka, ištardamas: „Pamatysime!" Kadangi visą gyvenimą jis buvo pratęs priešgyniauti gydytojams ir įrodinėti medicinos bejėgiškumą, jo žodžiai man nesukėlė nerimo. Tuo tarpu apie dešimtą valandą, geriant arbatą, jis staigiai atsistojo ir sušuko:

— Leonai, eikšė!

Po penkiolikos minučių jau gulėjo lovoje, o po valandos prasidėjo agonija.

Kovo 24

Įsitikinau, jog žmogus iki paskutiniosios gyvenimo valandėlės išlaiko visus savo būdo bruožus ir net keistenybes. Va kad ir tėvas — net toje sukauptoje, iškilmingoje artėjančios mirties rimtyje tarsi būtų buvęs patenkintas savimi, kad suklydo gydytojas, o ne jis, kad jo nepasitikėjimas medicina pagrįstas. Girdėjau, ką jis kalbėjo paskutinėmis gyvenimo valandomis, o be to, skaičiau mintis iš jo veido. Mačiau, kad jis giliai suvokia šios valandos rimtybę ir su smalsumu mąsto apie kitą gyvenimą, nė per aguonos grūdą neabejodamas juo; tik gal mažumėlę nerimauja, kaip ten bus priimtas, drauge būdamas neaiškiai, sakyčiau, naiviai įsitikinęs, kad ten jį pasitiks ne kaip visus. Mano mirtis nebus tokia, nes mano gyvenimas neturi tokių pamatų, kurie mane palaikytų bent mirties valandą. Tėvas skyrėsi su gyvenimu tvirtai tikėdamas ir atgailaudamas, kaip tikras krikščionis. Tą valandėlę, kai priėmė švenčiausiąjį sakramentą, buvo kupinas tokio giedro nusižeminimo ir tikro šventumo, jog jo paveikslas amžiais liks mano atmintyje.

Koks menkas ir pasigailėtinas atrodo mano skepticizmas, palyginti su šia didžiule tikėjimo galia, kuri dar valdingiau negu meilė geba triumfuoti mirties akivaizdoje, tokią akimirką, kai mirtis užgesina gyvybę. Priėmęs komuniją ir gavęs paskutinį patepimą, tėvas susigraudino. Pačiupęs man už rankos, įsitvėrė į ją kone konvulsingai, tarytum dar norėdamas įsikibti į gyvenimą. Šitaip elgėsi ne iš baimės ar nevilties: jis ničnieko nebijojo; po valandėlės pamačiau, kad jo akys, įbestos į mane, pastėro ir apsiblausė, o kakta aprasojo; veidas tolydžio ėjo blyš-

kyn, keletą sykių pravėrė burną lyg gaudydamas kvapą ir, paskutinį kartą giliai atsidusęs, užgeso.

Nemačiau, kaip balzamavo jo kūną, nebūčiau galėjęs ištverti, bet po balzamavimo nepasitraukiau nuo velionio nė valandėlės, nes nenorėjau, kad, ruošiant jį guldyti į karstą, su juo būtų elgiamasi kaip su daiktu. Kokios kraupios šermenų apeigos — katafalkas, žvakės, vienuoliai su nuleistais ant veidų gobtuvais, giesmės. Iki šiol tebeskamba ausyse *„Anima eius"* ir *„Requiem aeternam"**. Visa tai dvelkia mirties rūsčiu ir siaubu! Velionį išlydėjome iš Santa Marija Madžiorės bažnyčios, ir čia paskutinį kartą pažvelgiau į brangų ir taurų veidą. Kampo Santo kapinės jau panašios į sužaliavusią salą. Pavasaris šiais metais nuostabiai ankstyvas. Medžiai žydi, o balti marmuriniai antkapiai nutvieksti saulės. Koks kraupus derinys: bundanti gyvybė, žaluma, saulė, paukščių čiulbesys — ir laidotuvės. Žmonių minios lydėjo tėvą net į kapines, nes jis Romoje taip plačiai buvo pagarsėjęs savo labdaringumu, kaip teta Varšuvoje. Man buvo kiek apmaudu dėl šio antplūdžio — tų žmonių veidai buvo pavasariškai pagyvėję ir giedri. Minia, ypač Italijoje, visur nori matyti reginį, ir šiuo atveju ją čia subūrė ne tiek užuojauta, kiek smalsumas — juk tokios prašmatnios laidotuvės. Žmonių egoizmas beribis, ir esu tikras — net aukštos moralės ir išlavinto intelekto žmonės laidotuvių eisenoje jaučia savotišką pasitenkinimą, jog lydi ką kitą, jog ne juos laidoja.

Atvažiavo teta, nes jai pasiunčiau telegramą. Bet ji, būdama labai tikinti, į mirtį žiūri kaip į patį laimingiausią pasikeitimą žmogaus būtyje, tad šį smūgį sutiko daug ramiau negu aš. Tiesa, tatai nekliudė jai prie brolio karsto lieti nuoširdžias ašaras, tačiau ji neprarado dvasios giedrumo. Po laidotuvių ji su manim labai nuoširdžiai ir atvirai kalbėjosi, bet aš ir šiandien gailiuosi, kad jos nuoširdumą išsiaiškinau priešingai. Nė žodeliu neužsiminė apie Anelką, tik kalbėjo apie manęs laukiančią vienatvę ir primygtinai kvietė į Plošovą, tikindama, jog ten lengviau pakelsiu našlaičio dalią, nes jausiu mylinčias širdis, o visų pirma jos seną širdį, kuri tik mane vieną pasaulyje temyli. Man jos žodžiai reiškė tolesnį piršliavimą, ir, mano supratimu, sakyti juos, ką tik mirus tėvui, nederėjo; tat mane smarkiai užgavo. Ar gali man rūpėti gyvenimas, piršlybos, jungtuvės, jeigu dar

* „Jo siela", „Amžiną atilsį" *(lot.)*.

tebejaučiu mirties šešėlį! Susigraudinęs griežtai, net kiek per šiurkščiai atmečiau jos pasiūlymą. Pasakiau tetai iškeliaująs, greičiausiai į Korfu, iš kur grįšiu po kelių savaičių į Romą sutvarkyti paveldėjimo reikalų ir tik tada atvažiuosiu į Plošovą.

Teta nesispyrė. Atjausdama mano sielvartą, ji man buvo kaip niekad meili. Praėjus trims dienoms po laidotuvių, ji išvažiavo. Aš į Korfu neišvykau — Deiviai mane pakvietė į savo vilą Peljyje, ir šit jau keletas dienų, kai esu čia. Ar ponia Deivis man nuoširdi, ar ne, nežinau ir net nenoriu dėl to kvaršinti galvos; žinau tik viena: tikra sesuo neparodytų man daugiau užuojautos ir nebūtų tokia rūpestinga. Užsikrėtęs skepticizmu, esu linkęs visus įtarinėti, tačiau jeigu net išaiškėtų, jog šį kartą esu suklydęs, jausčiausi didžiai nusikaltęs prieš šią moterį, nes jos gerumas man beribis.

Kovo 26

Pro mano langus žėri nuostabi Viduržemio jūros žydruma, akiratyje apjuosta tamsaus safyro ruožu. Prie pat vilos ribančios bangelės žaižaruoja nelyginant liepsnoti žvynai, tolėliau jūra lygi, rami, tarsi užliūliuota savo žydrumos. Šen bei ten boluoja lotyniškos žvejų valčių burės; kartą per dieną praplaukia iš Marselio į Genują garlaivis, vilkdamas iš paskos papurusią dūmų sruogą, kuri juoduoja virš jūros lyg debesis, kol ištirpsta ore. Puiku čia ilsėtis. Mintys išsisklaido kaip tie dūmai tarp dangaus ir jūros žydrynių, ir žmogus pasijunti palaimingas, tarsi būtum pavirtęs kokiu augalu. Vakar buvau labai išvargęs, bet šiandien visa krūtine traukiu gaivų jūros dvelksmą, ant mano lūpų paliekantį drėgnas druskos kruopelytes. Kaip sau norite, Rivjera yra dieviškas kampelis. Įsivaizduoju, kokios dabar darganos Plošove, kokia prieblanda ir, kaip įprasta kovo mėnesį, tai šalta, tai atšyla, tai iš plaukiančių debesų drimba šlapias sniegas, tai blyksteli saulė. O šičia dangus skaistus, giedras; vėsus jūros dvelksmas, atrodo, švelniai glosto kaktą. Svaigus rezetų, heliotropų ir rožių kvapas iš gėlyno tvoskia pro atvirą langą, lyg kas švaistytų smilkytuvą. Stebuklingas kraštas, „kur noksta citrinos", o ir rūmai stebuklingi, nes čia rasi viską,

kas tik buvo prieinama Deivio milijonams ir ponios išrankiam skoniui. Aplink meno šedevrai: paveikslai, statulos, puikiausi keramikos darbai, Benvenuto kūriniai[25] iš aukso. Atsigrožėjusios gamta, akys gėrisi menu, nebežinodamos, į kurį dalyką žiūrėti, kol pagaliau žvilgsnis apsistoja prie nuostabiausios stabmeldės, šių lobių valdovės, išpažįstančios vienintelę religiją — grožį.

Tačiau nederėtų man ją vadinti stabmelde, juk jinai, kartoju, nuoširdžiai ar ne, atjaučia mano sielvartą ir stengiasi jį palengvinti. Kiauras valandas šnekučiuojamės apie tėvą, ir dažnai matau jos akyse ašaras. Pastebėjusi, kad muzika ramina mano pakrikusius nervus, ji skambina iki vėlyvos nakties. Dažnai sėdžiu patamsyje savo kambary, nieko negalvodamas žiūriu pro atlapą langą į sidabru raibuliuojančią jūrą ir klausausi šitų melodijų, susiliejančių su bangų mūša, klausausi iki svaigulio, kol ima lenkti miegas, ir tada užmirštu tikrovę ir jos negandas.

Kovo 29

Nebesinori net ir rašyti kasdien. Drauge skaitom „Dieviškąją komediją", tikriau paskutiniąją jos dalį. Kitados labiau mane traukdavo kupina kraupaus rūsčio „Pragaro" plastika; dabar su malonumu brendu per šviesų Dantės „Dangaus" rūką, pilną dar šviesesnių dvasių. Kartais regisi spindulių nužerti pažįstami, brangūs bruožai, ir mano sielvartas pavirsta kone maloniu jausmu. Tik dabar suvokiau visą „Dangaus" žavesį. Šiaip ar taip, žmogaus dvasia niekur nebuvo taip plačiai išskleidusi sparnų, aprėpusi tokių platumų, pasisėmusi šitiek iš begalybės, kaip šitoje nemirtingoje ir didingoje poemoje. Užvakar, vakar ir šiandien skaitėme valtyje. Nuplaukiame paprastai labai toli; jeigu jūra rami, nuleidžiu burę, ir skaitome, bangų siūbuojami — tiksliau, skaito ji, o aš klausausi. Vakar, saulei nusileidus, visą dangų nutvieskė raudoni gaisai; ji sėdėjo priešais mane ir skaitė, tarsi pagauta įkvėpimo, kartkarčiais pakeldama akis, kuriose spindėjo saulėlydžio žara. Šių atšvaitų apsiaustas, toli nuo kranto, valtyje, matydamas priešais nuostabaus gražumo moterį ir klausydamasis Dantės, tariausi esąs nebe šiame pasaulyje.

Šielvartas, kartais lyg nurimstąs, iš naujo užgula man krūtinę. Tada ima noras bėgti iš čia.

Kovo 31, „Lauros" vila

Šiandien daug galvojau apie Anelką. Keistas jausmas — sakytum tarp mudviejų įsiterpė ištisi vandenynai ir žemynai. Tarsi Plošovas būtų kažkur pačiame pasaulio krašte. Tai viena iš tokių iliuzijų, kada savo paties įspūdžiai laikomi tikrenybe. Iš tiesų ne Anelka kažkur toli, tik aš vis labiau tolstu nuo ano Plošovskio, kurio mintyse ir širdyje tebuvo tik ji. Nepasakyčiau, kad mano jausmai jai būtų visai atvėsę. Analizuodamas juos, matau, jog jie nebetekę veiksmingumo. Prieš keletą savaičių, mylėdamas ją, kažko siekiau; šiandien mylėdamas nieko nebesiekiu. Po tėvo mirties mano jausmai tarsi išsklido. Šitaip būtų, pavyzdžiui, jeigu rašyčiau kokį literatūros kūrinį ir kokie nors išoriniai nelemti įvykiai atitrauktų mane nuo jo. Ir čia dar ne viskas! Visos mano dvasios galios neseniai buvo įtemptos lyg lanko timpa, o dabar nuo liūdesio, didžiulio nuovargio, to malonaus klimato, nuo jūros žydrumos, kuri liūliuoja mane tarsi migdydama, jos ima atsipalaiduoti. Gyvenu, kaip esu sakęs, tarsi būčiau pavirtęs augalu: ilsiuosi lyg žmogus, neįmanomai nuvarytas, ir mane lenkia snaudulys, lyg gulėčiau šiltoje vonioje. Niekad nebuvau toks bejėgis, bet kokia mintis apie darbą man atkari. Jeigu reiktų susigalvoti gyvenimo šūkį, pasirinkčiau žodžius: „Nežadinkite manęs!"

Kas atsitiks, kai nubusiu — nežinau. Dabar man liūdna, bet gera, taigi ir nenoriu nubusti, ir nereikia šito. Iš tiesų, net man pačiam sunku įsivaizduoti, kaip esu tolimas anam Plošovskiui, kuris jautėsi susijęs su Anelka. Susijęs? Kuo? Kodėl? Kas tarp mudviejų įvyko? Vieną kartą netyčia vos paliečiau lūpomis jos kaktą, bet galima pasakyti, kad į tai pastūmėjo artimos giminystės jausmas... Staičiai juokingi skrupulai. Juk daug tvirtesnius saitus esu nutraukęs be jokių sąžinės priekaištų. Jeigu nebūčiau jos giminaitis — tada kas kita. Ji, be abejo, kitaip viską suprato, ir aš prisipažįstu, nes niekad nemeluoju sau, jog irgi su-

pratau tat kitaip, tačiau... Na, tiek to, tegu lieka mano sąžinėje rakštis. Argi mažai pasaulyje kas valandą padaroma nusikaltimų, prieš juos ši mano apgaulė tik vaikiškas pokštas. Sąžinė dėl tokios kaltės priekaištauja tik tada, kai iš neturėjimo ką veikti gali užsiimti tokiais niekais. Tokio pobūdžio eibės tiek tepanašios į tikruosius nusikaltimus, kaip mūsų tuščios kalbos terasose į sunkią ir niūrią gyvenimo tikrovę.

Šiaip ar taip, nespėlioju, kas bus toliau, o dabar tenoriu tik ramybės ir nieko negalvoti. „Nežadinkite manęs!" Šiandien per pietus buvo kalbama, jog balandžio viduryje, kai prasidės karščiai, iš Peljo važiuosime į Šveicariją. Net ir šitas pajudėjimas mane gąsdina. Atrodo, jog vargšą Deivį žmona turės įkurdinti kokioje nors gydykloje. Jam prasideda pamišimas. Kiauras dienas jis tyli, įbedęs akis į žemę, tik retkarčiais žvilgteli į savo nagus, nes tolydžio būgštauja, kad jie gali nusilupti. Tai siautulingo gyvenimo ir morfijaus pasekmės.

Baigiu rašyti, nes artėja metas plaukti į jūrą.

Balandžio 2

Vakar buvo kilusi audra. Pietys vėjas atginė debesis kaip arklių kaimenę. Kone valandą juos draskė ir purtė, blaškydamas padangėmis, paskui sugriebęs sviedė iš visų jėgų į jūrą, kuri akimirksniu pajuodo lyg įtūžusio žmogaus veidas ir atsimokėdama ėmė į viršų taškyti putotas keteras. Tos dvi įnirtusios galybės grumdamosi svaidė žaibus ir griaudėjo. Bet šios grumtynės neilgai truko. Tačiau mes nebeplaukėme į jūrą — bangos buvo pernelyg įsisiūbavusios. Užtat gėrėjomės audra pro balkono langus, kartais pasižiūrėdami vienas į kitą. Ilgiau nebeįmanoma apsigaudinėti! Tarp mudviejų kažkas ima atsirasti, kažkas jau dedasi. Nė vienas mudviejų nėra ištaręs žodžio, peržengiančio įprastos draugystės ribas, nė vienas nėra išsakęs intymesnio jausmo, tačiau šnekėdamiesi jaučiame, jog žodžiais tik dangstome kažką kita. Taip pat būna plaukiojant jūroje, drauge skaitant, klausantis jos skambinimo. Visa, ką tik mes veikiame, atrodo, lyg būtų daroma dėl akių, lyg būtų nenuoširdžiai slepiama kažkokia paslaptinga esmė, nebyli ir neatidengianti savo veido, bet visada egzistuojanti, slenkanti mums iš

paskos kaip šešėlis. Nė vienas mudviejų nenorime ištarti jos vardo, bet jaučiame ją be atvangos. Ir šitaip, atrodo, būna visada, kai vyras ir moteris pradeda vienas kitą traukti. Kada tai prasidėjo mudviem, negaliu tiksliai pasakyti, tik prisipažįstu, kad nebuvom užklupti netikėtai.

Pasinaudojau Deivių svetingumu, nes Laura buvo tėvo bičiulė ir po jo mirties niekas Romoje manęs labiau kaip ji neužjautė. Tačiau aš taip save pažįstu ir taip moku į save įsiskverbti, jog, tiktai čia atvykęs, su dar tebegeliančia širdimi, pajutau, kad mano ir šios moters santykiuose įvyks kažkokia permaina. Piktinausi savimi, kad kone rytojaus dieną po tėvo mirties man kyla tokios mintys, bet, deja, šitaip buvo. Šiandien tos mano nuojautos pasitvirtina. Rašiau, jog mudviejų santykiuose atsiradusią permainą slepiame nuo savęs pačių, nes nežinau, kada ir kaip įvyks lūžis, tačiau aiškiai numanau, koks jis bus, ir tat mane jaudina. Būčiau naivus, tardamas, kad ji menkiau tat numananti. Veikiausiai jai viskas aiškiau. Veikiausiai ji skina kelią šioms permainoms, ir viskas, kas tarp mūsų dedasi, diktuojama jos valios ir šalto proto. Medžiotoja Diana spendžia spąstus žvėriui! O ar man tai pakenks? Ką aš prarandu? Kaip ir beveik kiekvienas vyras, esu iš tų pavojingų žvėrių, kurie leidžiasi medžiojami tik todėl, kad, nutaikę valandėlę, patys galėtų pulti medžiotoją. Tokiais atvejais mums visiems energijos būna per akis. Taip jau gamtos sutvarkyta, kad šiose rungtynėse laimime mes. Puikiai žinau, kad ponia Deivis manęs nemyli, bet ir aš jos nemyliu. Mudu traukiam vienas antrą gal tik kaip dvi stabmeldiškos prigimtys, be galo meniškos ir aistringos. Ją dar skatina ir savimeilė, bet tat jai ne į gerą, nes tokiame žaidime galima prarasti galvą ir pasukti ten, kur veda tikra meilė.

Aš nežengsiu per toli. Nejaučiu jai nei prieraišumo, nei švelnumo, tesižaviu ja kaip grožio šedevru, sukeliančiu geismą, visiškai natūralų vyrui, kai tas šedevras — gyva moteris. Tėvas sakydavo, kad didžiausia pergalė mums — angelą paversti moterimi, o aš manau, kad ne mažiau triumfuoja vyras, pajutęs aplink savo kaklą apsivijusias šiltas Florencijos Veneros rankas.

O ši moteris ir įkūnija tai, ko gali geisti rafinuočiausia ir lakiausia vaizduotė. Tai tikra Frinė[26]. Tiesiog protas aptemsta, kai pamatau ją apsivilkusią amazonės kostiumu, kuris visas jos kūno formas išryškina taip, lyg tai būtų statula. Valtyje skalty-

dama Dantę, ji panaši į Sibilę[27], ir tada imi suprasti šventvagišką Nerono aistrą! Ji tada būna tokia graži, jog nuo to grožio beveik siaubas ima. Tik suaugę juodi antakiai rodo ją esant šių laikų moterį, bet šitai jaudrina dar labiau. Taisydamasi plaukus, ji paprastai abu delnus laiko už pakaušio; tada jos rankos pakyla, visa figūra išsilenkia, krūtinė išsišauna į priekį, ir tada reikia tramdytis, kad nepastvertum jos ir nenusineštum ant rankų kuo toliau nuo žmonių akių.

Kiekviename iš mūsų glūdi satyras. Be to, aš, kaip sakiau, esu labai jautrus žmogus, todėl pagalvojus, jog tarp manęs ir šios gyvos Junonos statulos kažkas jau dedasi, jog kažkokia jėga nepermaldaujamai mus vieną prie antro stumia, man ima svaigti galva, ir klausiu save: ar galima ką nors nuostabesnio gyvenime patirti?

Balandžio 3

Kiek tik moteris geba parodyti užuojautos ir rūpestingumo bičiuliui, ištiktam skaudžios nelaimės, tiek ji man ir rodo. Tačiau, keistas daiktas, tas jos gerumas nelyginant mėnulio šviesa — spindi, bet nešildo, jis apgaubiamas rafinuočiausiomis formomis, bet jam stinga širdies, jį nulemia jos proto pastangos, bet ne vidinis balsas. Mano lūpomis vėl byloja skeptikas, bet aš niekad niekuo taip nesižaviu, kad per tą žavėjimąsi praraščiau pastabumą. Jeigu ši dievaitė būtų gera, ji būtų gera visiems. Tuo tarpu, pavyzdžiui, jos elgesys su vyru rodo, jog dėl jos širdies gerumo negalima turėti jokių iliuzijų. Tiesa, vargšo Deivio kraujas taip atvėsęs, kad jam šalta net saulės atokaitoje, tačiau jam lygiai taip pat šalta ir šalia jos! Nepastebėjau, kad ji bent lašelį užuojautos būtų parodžiusi šitam nelaimingam žmogui. Jinai tiesiog jo nemato ir nieko nenori apie jį girdėti. Šis milijonierius slankioja prabangoje toks varganas, kad net gailestis ima. Jis tarsi viskam abejingas, bet žmogus, kol dar jo galutinai neapleidusi sąmonė, junta gerumą. Aiškiausiai tat matyti iš to, jog Deivis man būna dėkingas vien už tai, kad aš kartais pasikalbu su juo apie jo sveikatą.

O gal čia prabyla tas nesąmoningas instinktas, verčiąs silpnesnę ir bejėgę būtybę šlietis prie stipresniosios. Man iš tiesų nuoširdžiai būna jo gaila, kai matau išbalusį lyg kreida veidą, ne ką didesnį už mano kumštį, į plonas lazdeles panašias kojas,

jo smulkutį, sumenkusį kūną, net karštomis dienomis apsiaustą šiltu pledu. Tačiau nenoriu net sau rodytis geresnis negu esu. Ši užuojauta manęs nuo nieko nesulaikys. Pasak Šekspyro, aukšlės tam ir gyvena, kad lydeka turėtų kuo misti. Ne kartą stebėjausi, jog vyrai, kai tarp jų pasipina moteris, būna labai negailestingi vienas kitam. Tai žvėries instinkto liekanos skatina mus žūtbūtinai kovoti dėl patelės. Nors toji kova žmonių tarpe įgavusi kitokias formas, tačiau silpnesnis ir čia nesulaukia jokio pasigailėjimo! Net savigarba nepažaboja stipresniojo. Šią kovą be jokių išlygų smerkia tik religija.

Balandžio 12

Nieko neberašiau kone dešimt dienų. Persilaužimas įvyko prieš savaitę. Iš anksto buvau numatęs, kad tai atsitiks jūroje. Tokios moterys kaip Laura net užsimiršimo valandėlėmis geba susikurti deramą foną. Jeigu jos net gerus darbus daro tik todėl, kad joms gražu, tai juo labiau joms grožis reikalingas nuopuolio akimirkomis. Čia turi reikšmės ir jų polinkis į nepaprastus dalykus — šį polinkį žadina ne poezija, glūdinti jų sielose, o noras puoštis, kuo tik įmanoma. Aš dar nesu galutinai praradęs galvos, tad negaliu pakeisti savo nuomonės apie Laurą, bet kartais kyla mintis: o gal ji tikrai turi teisę būti tokia, kokia yra, gal net saulė ir žvaigždės privalo puošti tik ją? Absoliutaus grožio tikroji esmė — neįmanomas egoizmas, jis viską glemžiasi tik sau. Laura yra tokio grožio įsikūnijimas, ir iš jos daugiau negalima nieko reikalauti,— jai svarbu, kad ji visur ir visada būtų graži. Aš irgi iš jos nereikalauju nieko daugiau...

Neatsidžiaugiu, kad esu geras irkluotojas, dėl to plaukiodami galime būti vieni. Prieš savaitę, per patį dienos karštį, Laura pasakė norinti plaukti į jūrą. Ji kaip Hekatė[28] be galo mėgsta saulės kaitrą. Lengvas vėjelis, greit nuvaręs mus tolokai nuo kranto, staigiai nurimo. Mūsų burė nukaro palei stiebą. Nuo saulės spindulių, atsimušančių į lygų kaip veidrodis jūros paviršių, kaitra dar padidėjo, nors jau buvo popietė. Laura išsitiesė ant indiško patiesalo valties dugne ir, padėjusi galvą ant pagalvių, gulėjo nejudėdama, apšviesta rausvų spindulių, prasiskverbusių pro uždangalą, pakabintą virš valties. Mane sueme keistas tingulys, ir drauge, žiūrėdamas į šią moterį, kurios grai-

kiškos formos buvo aiškiai matyti pro ploną drabužį, ėmiau virpėti iš susijaudinimo. Ir ji buvo kažkokia sugurusi — akys apsiblaususios, burna pravira, visas kūnas išglebęs ir bejėgis. Nuo mano žvilgsnio primerkdavo akis, tarsi norėdama pasakyti: „Štai esu silpna moteris..."

Ir netrukus valtį paleidau suptis ant bangų.

Labai vėlai grįžome į vilą, ir tas grįžimas ilgai man neišdils iš atminties. Nusileidus saulei, kai dangus ir jūra pavirto vientisu ir beribiu spindesiu, stojo nuostabi naktis — tokios niekad nesu matęs Rivjeroj. Iš vandens iškilo didžiulis rausvas mėnulis, tamsą nužerdamas malonia šviesa ir drauge ištiesdamas jūroje žaižaruojantį platų vieškelį, kuriuo mes plaukėme į krantą. Jūra, kaip įprasta naktį, ošė, lengvai banguodama, jos ošimas buvo panašus į gilius atodūsius. Iš mažo uosto aidėjo Ligurijos žvejų daina. Vėl pakilo vėjelis, bet jis pūkšeno nuo kranto, skleisdamas apelsinmedžių žiedų kvapą. Nors ir nesugebu visiškai pasiduoti kokiam nors įspūdžiui, bet buvau užburtas to neapsakomo žavesio, plazdenančio viršum žemės ir jūros, tarytum rasa krintančio ant daiktų ir širdžių. Kartkartėmis žiūrėjau į gražią lyg Trojos Elena moterį, baltuojančią priešais mane mėnulio šviesoje, ir įsivaizdavau, jog gyvename senovės Graikijos laikais ir plaukiame į šventuosius alyvmedžių sodus, kur atsivers Eleusino paslaptys[29]. Man atrodė, kad mūsų ekstazė — ne tik aistrų šėlsmas, bet savotiškas kultas, saistąs mus mistiškais ryšiais su ta naktimi, su pavasariu, su visa gamta.

Balandžio 15

Atėjo metas išvažiuoti, bet neišvažiavau. Mano Hekatė nebijo saulės; Deivį ji gydo, o man Šveicarijoje bus lygiai taip pat kaip čia. Mane vis persekioja keista mintis, net krūpteliu, apie tai pagalvojęs, bet išsakysiu ją atvirai: kartais man matos, kad krikščionio siela, nors tikėjimas joje būtų visai išblėsęs, negali tenkintis vien grožio forma. Man tai liūdna naujiena, nes jeigu ji pasitvirtintų, man iš po kojų išslystų pamatas, ant kurio dabar stoviu. Tačiau ši mintis tolydžio grįžta. Mes esame kitokios kultūros žmonės negu senovės graikai. Mūsų sielose apstu gotiškų, į viršų šaunančių smailių ir staigiai lūžtančių kreivių,

kurios niekad neišnyks ir kurių neturėjo graikai. Mūsų siela stiebiasi aukštyn, o graikų švelniai ir ramiai driekėsi pažemiu. Tie žmonės, kuriuose Heladės dvasia gajesnė, geidžia iš gyvenimo grožio ir uoliai jo ieško, tačiau ir jie nesąmoningai reikalauja, kad Aspazijos[30] akys būtų kaip Dantės Beatričės. Tokie norai glūdi ir manyje. Kai pagalvoju, jog tas nuostabus žmogiškas žvėriukas — Laura — priklauso man ir priklausys, kol aš norėsiu, mane užplūsta begalinis džiaugsmas, kurį tegali patirti vyras ir grožio vertintojas. Tačiau man kažko stinga, kažkodėl tvanku. Ant mano graikiškos šventovės altoriaus stovi marmurinė dievaitė, bet mano gotiškasis vidus tuščias. Žinau, kad sutikau beveik tobulybę, tik negaliu nusikratyti minties, jog tai tobulybei iš paskos slenka šešėlis. Kitados galvojau, kad Getės žodžiai „Būkite panašūs į dievus ir žvėris"— aprėpia gyvenimą ir yra jo išminties viršūnė, bet dabar, kai tą priesaką vykdau, jaučiu, kad stinga žodžio „angelas".

Balandžio 17

Deivis šiandien mane užtiko sėdintį prie Lauros kojų, galvą atrėmusį į jos kelius. Iš jo bekraujo veido ir blėsių akių nė valandėlei neišnyko slogus abejingumas. Apsiavęs minkštomis šlepetėmis su išsiuvinėtais indiškais drambliukais, jis praslinko tyliai kaip šešėlis ir įėjo į gretimą kambarį — biblioteką. Laura buvo žavinga, kai jos vyzdžiai suliepsnojo netramdomu įniršiu. Aš atsikėlęs laukiau, kas bus toliau. Man dingtelėjo, kad Deivis iš bibliotekos gali išeiti su revolveriu rankoje. Tokiu atveju ketinau jį išmesti pro langą drauge su pledu, revolveriu ir indiškom šlepetėm. Tačiau jis neišėjo. Laukiau ilgai ir bergždžiai. Nežinau, ką jis ten veikė: ar mąstė apie savo nedalią, ar verkė, ar ir toliau buvo visiškai abejingas. Visi trys susitikome tik per vakarienę, sėdėjome lyg niekur nieko. Veikiausiai man tik atrodė, kad Laura svaido į jį piktus žvilgsnius, o jo apatija sielvartingesnė negu paprastai. Prisipažįstu, man buvo nemalonu, kad viskas baigėsi būtent šitaip, o ne kitaip. Šis veidas neišdilo man iš akių visą kitą dieną, ir dabar jį matau kaip nebylų priekaištą. Aš ne vaidininkas, bet visada esu pasirengęs atsakyti už tai, ką darau. Pagaliau esu bajoras ir norėčiau, kad tasai žmogus nebūtų toks menkas, ligotas, bejėgis, žodžiu, toks nelaimin-

gas paliegėlis. Slegia bjaurus jausmas, tarsi būčiau skėlęs antausį paralyžiuotam žmogui,— retai kada esu taip dygėjęsis savimi.

Vis dėlto, kaip paprastai, išplaukėme į jūrą; nenorėjau, kad Laura pagalvotų, jog, pabūgęs Deivio, nebedrįsiu šitaip elgtis. Bet jūroje pirmą kartą tarp mudviejų įvyko nesusipratimas. Prisipažinau jai, jog mane graužia sąžinė, o kai ji ėmė šaipytis, pasakiau tiesiai:

— Tau nepritinka juoktis, ir atsimink — gali daryti viską, išskyrus tai, kas tau nepritinka.

Ji suraukė savo išvien suaugusius antakius ir sielvartingai atsakė:

— Po to, kas tarp mudviejų įvyko, gali mane nesikrimsdamas įžeidinėti dar skaudžiau negu Deivį.

Po šitokio priekaišto man beliko ją tik atsiprašyti, netrukus mes vėl buvom geruoju, ir Laura ėmė pasakoti apie save. Ir čia dar kartą įsitikinau jos proto guvumu. Apskritai, kiek esu pažinęs moterų, visos panašiomis aplinkybėmis neištverdavo nepasipasakojusios apie savo praeitį. Čia nematau nieko bloga, tik įsitikinau, kad joms trūks plyš būtina pasiteisinti ir prieš save, ir prieš mus; šito būtinumo mes, vyrai, visiškai nejaučiame. Savo ruožtu nesu sutikęs moters, kuri būtų buvusi tokia protinga, kad pasakodamasi būtų jautusi bent estetinį saiką, ir tokia sąžininga, kad, save teisindama, nebūtų melavusi. Tai gali paliudyti visi vyrai, jie prireikus gali pasakyti, jog visos šitos nuopuolio istorijos nepaprastai panašios viena į kitą ir drauge neapsakomai nuobodžios. Laura pradėjo apie save pasakoti su tam tikru pasitenkinimu, bet čia ir pasibaigė jos panašumas į kitus nupuolusius angelus. Pasakodama ji galbūt labiau pabrėžė savo originalumą, bet nė iš tolo nevaidino aukos. Žinodama, kad aš esu skeptikas, ji nenorėjo sulaukti nepatikliai atlaidžios šypsenos. Jos nuoširdumas nesiskyrė nuo akiplėšiškumo, nebūtų gal skyręsis ir nuo cinizmo, jeigu tai nebūtų buvusi savotiška sistema, kurioje estetika visiškai atstojo etiką. Ji troško, kad jos gyvenimas būtų gražus kaip Apolonas, o ne kuprotas kaip Polišinelis[31] — štai jos filosofija! Už Deivio ji ištekėjusi ne dėl jo milijonų, o todėl, kad, jais naudodamasi, galėtų, kiek įmanoma žmogui, savo gyvenimą išdailinti, ir ne tiesiogine šio žodžio prasme, o pagal pačius rimčiausius — meno kriterijus. Ir pagaliau ji nesijaučia turinti savo vyrui kokių nors pareigų, nes dėl

visko jį iš anksto perspėjusi; lygiai tiek pat jo ir gaili, ir bjaurisi juo, mat jis visiškai viskam abejingas, tad nematanti reikalo jo paisyti — jis jai tarytum miręs. Dar pridūrė, kad ji apskritai atmeta visa, kas nėra gyvenimo grožis ir puošmena. Visuomenės nuomonė jai menkai terūpinti, ir aš klysčiau, manydamas kitaip. Su mano tėvu ji bičiuliavusis ne dėl jo ryšių, o dėl to, jog tai buvęs tobulas gamtos kūrinys. Mane mylinti jau seniai. Suprantanti, jog labiau ją brangindavau, jeigu man būtų tekę padėti daugiau pastangų, bet ji nenorėjusi derėtis su savo laime.

Keistą įspūdį man darė šie principai, skelbiami nuostabių lūpų, švelniu, maloniu, kupinu metalinio virpesio balsu. Kalbėdama apsuko suknelę aplink kojas, tarsi padarydama man vietos šalia savęs. Kartais palydėdavo akimis praskrendančias žuvėdras ir vėl įsižiūrėdavo į mano veidą, tarsi stengdamasi atspėti mano mintis. Aš patenkintas klausiausi jos žodžių. mat iš jų buvo aišku, jog tą moterį permaniau. Tačiau jie man atskleidė ir kai ką visai nauja. Nors jos protą labai vertinau, bet buvau įsitikinęs, kad ji vadovaujasi daugiau instinktais, prigimtimi; man nė į galvą neateidavo, kad ji pajėgtų susikurti išbaigtą sistemą savo prigimties potraukiams pateisinti ir pagrįsti. Tas dalykas ją mano akyse iškėlė, mat paaiškėjo, kad ten, kur ją įtariau vadovaujantis negudriais išskaičiavimais, ji elgėsi pagal savo principus, gal netikusius ir net šiurpius, tačiau vis dėlto tai buvo principai. Pavyzdžiui, man atrodė, kad ji puoselėja slaptą mintį po Deivio mirties ištekėti už manęs. Dabar ji įrodė, jog klydau, šitaip galvodamas. Pati apie tai prašneko. Prisipažino, kad jeigu pasipirščiau jai, neįstengtų atsisakyti, nes myli mane labiau, negu man atrodo (šią valandėlę, prisiekiu, jos veidas ir kaklas nukaito); tačiau žinanti, jog šito niekad nebus; esanti tikra, jog anksčiau ar vėliau paliksiu ją lengva širdimi. Na ir kas? Va ji pamerkia rankas vandeny ir jaučia malonią vėsą: negi šio malonumo ji turinti atsižadėti, žinodama, kad po valandėlės saulė sugers tą vėsią drėgmę nuo jos rankų?

Sulig šiais žodžiais ji pasilenkė per valties kraštą, atstatydama savo dailutėlę krūtinę, ir pamurdė rankas į vandenį, po to ištiesė jas į mane, šlapias, paraudusias, žibančias saulėje.

Aš pastvėriau tuos drėgnus delnus, o ji, tarsi atliepdama mano susijaudinimui, sukuždėjo švelniu, maloniu balsu:

— Eikš!..

Vakar Lauros nemačiau visą dieną, nes ji nesveikavo. Persišaldė, iki vėlumos sėdėdama balkone, ir po to jai ėmė gelti dantis. Kaip man be jos nuobodu! Laimė, kad užvakar pas Deivį atvažiavo gydytojas, kuris visą laiką bus prie jo; kitaip neturėčiau su kuo nė žodeliu persitarti. Šis gydytojas — jaunas italas, panašus į anglies luitą — mažas, juodas, didžiule galva ir žvitriomis akimis. Atrodo, kad tai sumataus proto žmogus. Matyt, kad jau patį pirmąjį vakarą susigaudė, kas dedasi šiuose namuose, iškart perprato mūsų santykius, pasižiūrėjo į juos kaip į savaime suprantamą dalyką ir be niekur nieko mane pripažino šeimininku. Neištvėriau nenusijuokęs, kai šįryt, atėjęs pas mane, jis pasiteiravo, ar galįs aplankyti „ponią grafienę" ir jai pirašyti vaistų. Šiame krašte vyrauja savotiški papročiai. Kur nors kitur, kai ištekėjusi moteris įtariama neištikimybe, visi kaip vienas sukyla, persekiodami ją dažnai su beprasmiškiausiu nuožmumu. Čia visai kas kita: su tokia pagarba žiūrima į meilę, jog visi beregint šoka jos ginti ir kaip įmanydami stengiasi pagelbėti įsimylėjėliams. Pasakiau italui, jog pasiteirausiu ponią grafienę, ar norinti jį matyti. Ir va šiandien po pusryčių įsiveržiau į Lauros buduarą. Ji įsileido mane nenoromis, nes jos veidas buvo papurtęs, ji nenorėjo, kad aš ją tokią pamatyčiau. Iš tikrųjų, ją išvydęs, prisiminiau savo piešimo pamokas. Jau tada pastebėjau, kad, piešdamas savo amžininkų portretus, gali daug ką netiksliai padaryti, net šį tą pakeisti, ir vis tiek veidas išeis panašus, svarbu, kad liktų išraiška, idėja. Kas kita kopijuojant antikos kūrinius — viena netiksli linija, menkas nukrypimas, ir veido harmonija sutrinka, jis pasidaro kitoks. Šitą mano patirtį akivaizdžiai patvirtino Laura. Jos veidas buvo vos vos pabrinkęs, beveik žymės nesimatė, nes ji atkakliai gręžė į mane sveikąjį skruostą, tačiau kiek paraudusios akys ir patinę vokai ją visiškai pakeitė, suardė tobulą veido linijų harmoniją, įprastas jos grožis buvo dingęs. Aišku, neišsidaviau tat matąs, bet ji į mano meilinimąsi žiūrėjo su šiokiu tokiu nerimu, tarytum ją būtų graužusi sąžinė. Matyt, pagal jos principus fliusas buvo mirtina nuodėmė.

Šiaip ar taip, savotiški principai! Aš taip pat, be abejonės, turiu senovės graiko sielą, tačiau manyje esama ir šio to daugiau, ne tik stabmeldiškumo. Laura veikiausiai su savo filosofija

kartais būna labai nelaiminga. Dar suprantu, kad apskritai iš grožio galima susikurti religiją, bet savo paties grožį paversdamas religija, tik nelaimę užsitrauki. Ko verta religija, susvyruojanti nuo fliuso ir griūvanti iš pamatų dėl spuogelio ant nosies!

Balandžio 25

Vis dėlto reikia važiuoti į Šveicariją, nes karščių jau nebeįmanoma ištverti. Be to, tarsi karštas pačios Afrikos alsavimas, kartais plūsteli sirokas. Nors jūra kiek atvėsina šį dykumos dvelksmą, tačiau jis vis tiek labai nemalonus.

Deiviui sirokas tiesiog pražūtingas. Gydytojas dabar sergsti, kad Deivis nevartotų morfijaus, todėl jis kartais būna tai neįmanomai nervingas, tai sukaustytas apatijos. Tačiau aš pastebėjau, kad, net ištiktas nervinio priepuolio, jis bijo ir Lauros, ir manęs. Kažin ar šio puskvailio smegenyse nesimezga persekiojimo manija, ar jo negraužia įtarinėjimai, jog kėsinamės jį užmušti arba nuskandinti? Apskritai santykiai su juo — viena tamsiausių mano vaidmens pusių. Sakau — viena, nes puikiai suvokiu, kad esama jų ir daugiau. Nebūčiau aš, jeigu nepastebėčiau, jog, šiaip ar taip, ne tik virstu ištižėliu, bet ir be atodairos rituos į ištvirkimą šios moters glėbyje. Negaliu net apsakyti, kaip iš pradžių šlykštėjausi savimi, sielvartavau ir priekaištavau sau, jog panirau į šį kūniškų malonumų liūną tučtuojau po tėvo mirties. Piktinosi tuo ir mano sąžinė, ir jautrumas, kurio, be jokios abejonės, man nestinga. Aš taip šituo dygėjausi, jog neįstengiau apie tai rašyti. Šiandien esu atbukęs. Kartais priekaištauju sau, pagalvoju apie tai, bet iš teisybės jokio sąžinės graužimo nejaučiu.

Anelką stengiuosi užmiršti, nes galvoti apie ją man kančia, tikriau pasakius, negaliu susigaudyti savyje, prisiminęs savo gyvenimo Plošove epizodą. Kartais man atrodo, kad esu jos nevertas, kitą kartą — kad buvau asilas ir tevaidinau juokdario rolę šalia tos merginos, taip panašios į daugelį kitų. Tai užgauna mano savimeilę, ir dėl to juntu tarsi apmaudą Anelkai. Būna valandų, kai nemaloniai slegia kaltės našta, o kai kada ta kaltė man atrodo paika ir vaikiška. Apskritai negaliu pritarti sau to-

kiam, koks buvau Plošove, bet negaliu taikstytis ir su dabartiniu savo gyvenimu. Aš menkai besuvokiu skirtumą tarp blogo ir gero elgesio, o svarbiausia, kad šiam skirtumui tapau abejingas. Tat atsitiko dėl kažkokio dvasios išgverimo, o antra vertus, šis išgverimas mane ir gelbsti, nes kai vidinės kančios mane pribaigia, jis pašnabžda: „Sakykim, kad esi blogesnis negu kad buvai — na ir kas? Kam dėl kažkokių niekų kankintis?"

Be to, matau savyje dar vieną permainą. Pamažu apsipratau net ir su tuo, kas iš pradžių žeidė mano savigarbą, ir dabar jau kone abejingai skaldau antausius bejėgiui seniui. Jau kelios dienos tolydžio susizgrimbu daręs aibę dalykų, kuriems nieku gyvu nepasiryžčiau, jeigu Deivis būtų ne fizinis ir psichinis ligonis, o tvirtas, išgalįs ginti savo garbę ir nuosavybę žmogus. Mudu su Laura jau nebesivarginame ir nebeplaukiame į jūrą... Tiesiog neįsivaizdavau, kad ir šiuo požiūriu galėčiau taip atbukti. Lengva sau būtų pasakyti — kas man darbo tasai paliegęs ateivis iš Rytų? — bet, dievaži, negaliu nusikratyti minties, jog mano juodaplaukės deivės su Junonos antakiais vardas visiškai ne Junona, o Kirkė[32], kurios prisilietimas paverčia žmones — kaip čia mitologiškiau pasakius? — Eumajo[33] auklėtiniais.

O kai paklausiu save — iš kur visa tai? — atsakymas rodo, jog visos mano ankstesnės pažiūros sužlugusios. Va kad ir mūsų meilė — tai kūno, o ne sielos meilė. Manęs nepalieka mintis, jog dabartinis žmogus tuo negali pasitenkinti. Mudu su Laura buvom panašūs tik į dievus ir žvėris, bet ne į žmones. Iš esmės net mūsų jausmų nebūtų galima pavadinti meile, nes mudu vienas antram tesam tik geidžiamos, bet toli gražu ne brangios būtybės. Jeigu Laura būtų kitokia ir aš kitoks, būtume šimtą kartų laimingesni, ir man dabar neatrodytų, jog žengiu į Eumajo kūtę. Suprantu, jog iš meilės, tetrokštančios būti tik dvasiška, lieka vien šešėlis, bet netekusi dvasinio prado, ji virsta nuopuoliu. Beje, esama žmonių, kurie, paliesti Kirkės rimbo, gali mėgautis ir nuopuoliu.

Kaip keista ir liūdna man, heladiškos dvasios žmogui, rašyti tokius dalykus! Tačiau imu skeptiškai žiūrėti į savo Heladę, imu abejoti, ar įmanoma gyventi seniai mirusio gyvenimo formomis, bet kadangi visuomet esu nuoširdus, tai rašau, ką galvoju.

Vakar netikėtai gavau tetos laišką. Jis man buvo persiųstas iš Romos. Rašytas prieš dvi savaites, tad nesuprantu, kodėl taip ilgai išgulėjo Kaza Ozorijoj. Teta įsitikinusi, jog aš buvau Korfu, tačiau, manydama, kad jau būsiu grįžęs, štai ką rašo:

„Laukiame iš tavęs žinios, neapsakomai ilgėdamiesi ir nerimaudami. Aš esu sena, tvirtai įaugusi į žemę, joksai vėjas manęs neparblokš, bet į Anelką gaila žiūrėti. Ji, matyt, tikėjosi laiško iš Vienos ar Romos, bet nesulaukusi ėmė nerimauti. Paskui, kaip žinia, mirė tavo tėvas. Tyčia šnekėjau, Anelkai girdint, jog dabar tu negali nieko daugiau galvoti, kaip apie savo nelaimę, bet po kelių savaičių atsigausi ir grįši į gyvenimą. Mudvi su Anelka lyg ir nesikalbam atvirai, bet puikiai viena kitą suprantame. Pamačiau, kad ji nusiramino. Bet kai, praslinkus mėnesiui, tu neparašei nė žodelio, ji vėl ėmė krimstis — daugiausia dėl tavo sveikatos, bet veikiausiai ir dėl to, jog mus pamiršai. Man taip pat buvo neramu, kelis laiškus nusiunčiau į Korfu *poste restante**, kaip buvom sutarę. Negavusi atsakymo, mėginu rašyti tau į Romą, į namus, nes mums drumsčia gyvenimą mintis, jog tu gali būti susirgęs. Parašyk nors keletą žodžių, o pirmiausia, mano brangusis Leonai, nusikratyk apatijos ir pradėk gyventi. Būsiu tau atvira. Anelką į sielvartą pastūmėjo dar ir tai, jog kažkas jos motinai prišnekėjo, tarytum tu esąs pagarsėjęs suvedžiotojas. Įsivaizduok, kaip aš pasipiktinau! Nusiminusi Celina visa tai persakė dukteriai, ir dabar vieną be paliovos kankina migrena, o kita, vargšelė, išblyško, sunyko ir taip pasikeitė, jog net gaila žiūrėti. O juk ji tokia meili ir gera kaip angelas! Dedasi smagi, kad motinos neliūdintų, tačiau aš puikiai matau, kas jai yra, ir man širdis plyšta. Mano brangusis berniuk, aš apie tai Romoje su tavimi nekalbėjau, gerbdama tavo skausmą, tačiau tokia jau dievo valia, jai reikia nusilenkti ir nenusiminti. Ar negalėtum mums parašyti kokio nors raminančio žodelio? Pasigailėk mergaitės. Neslepiu nuo tavęs, jog iš visos širdies trokštu, kad, praėjus gedulo laikui, judu susituoktumėt, nors po metų ar dvejų, nes, mano galva, Anelka — tikras lobis. Bet jeigu tu ir kitaip gal-

* Iki pareikalavimo *(pranc.)*.

voji, vis tiek būtų geriau, kad tinkamu būdu mums apie tai praneštum. Tu žinai, kad aš niekad neperdedu, tat rašau todėl, kad rimtai būgštauju dėl Anelkos sveikatos. Be to, žinok, jog tai nulems jos ateitį. Kromickis vis dažniau jas lanko, aiškus daiktas, kad jis turi užsibrėžęs kokį nors tikslą. Buvau ketinanti jį be niekur nieko, kaip esu įpratusi, išgrūsti, juo labiau kad įtariu, jog kalbas apie tavo palaidumą paskleidė jis, bet Celina primaldavo šito nedaryti. Ji taip apimta nevilties, jog nė iš tolo netiki tavo palankumu Anelkai. Kas man beliko? Gal iš tiesų motinos nuojauta teisinga? Parašyk, mano Leonai, nedelsdamas, o tuo tarpu spaudžia tave prie krūtinės ir laimina sena moteris, kuriai tu esi vienintelis pasaulyje. Anelka norėjo tau pareikšti užuojautą, bet Celina neleido, ir dėl to mudvi susibarėm. Celina puiki moteris, bet dažnai mane supykina. Visi tave širdingiausiai sveikina ir linki ko geriausios kloties. Jaunasis Chvastovskis atidaro pas mus alaus bravorą. Turėjo šiek tiek savų pinigų, o daugiau paskolinau aš."

Iš pradžių šis laiškas tarytum nepadarė man jokio įspūdžio. Bet, kiek palūkėjęs, ėmiau vaikščioti po kambarį ir pajutau, jog kažkas ne taip. Nerimas tolydžio didėjo, kol pagaliau pasidarė nebepakeliamas. Po valandos apstulbęs pasakiau sau: „Po velnių, juk aš nieko kito daugiau galvoti negaliu." Tiesiog stebėtis reikia — įvairiausi jausmai plūste plūdo vienas per kitą, lyg vėjo gainiojami debesys padangėse. Koks esu nervingas! Iš pradžių man pagailo Anelkos. Visa, ką neseniai jaučiau jai ir kas lig šiol glūdėjo sielos užkaboriuose, ūmai išsiveržė lyg garas į paviršių. Važiuoti, nuraminti, priglausti, padaryti ją laimingą — tai buvo pirmoji reakcija, pirmasis širdies polėkis, toli gražu nepavirtęs aiškiai suformuluotu sprendimu, tačiau be galo stiprus. O įsivaizdavęs jos ašarotas akis, jos rankas savosiose, ėmiau jos geisti taip pat karštai kaip ir pirma. Paskui mintyse palyginau ją su Laura, ir toji tiesiog nublanko. Dabartinis mano gyvenimas pasidarė koktus. Pajutau, kad man reikia gaivesnio oro negu čia, ramybės, dvasios giedrumo, o svarbiausia — tikro jausmo. Drauge mane ėmė džiaugsmas, kad aš dar nieko nesu praradęs, kad viskas bus gerai, tik reikia man panorėti. Ūmai pagalvojau apie Kromickį ir Anelkos motiną, kuri, netikėdama manimi, matyt, palaikė jo pusę. Mane pagavo įniršis, kuris, tolydžio didėdamas, nuslopino visus kitus jausmus. Juo įsakmiau protas tvir-

tino, kad ponia Celina turi teisę manimi abejoti, juo didesnį apmaudą jaučiau — kaip ji drįso nepasitikėti? Pagaliau be jokios atodairos ėmiau tūžti ant savęs ir ant visų. Viską, ką galvojau ir jaučiau, išliejau keliais žodžiais: „Gerai, tegu būna ir taip!"

Laišką gavau vakar; šiandien, analizuodamas jį ramiau, net suglumau — apmaudas taip giliai įsiėdė į širdį, jog šią valandėlę jis veikiausiai net didesnis. Šiandien šis jausmas visai mane apėmęs. Įtikinėjau save, kaip tik gali blaiviai mąstantis žmogus, tačiau neįstengiau dėl to Kromickio atleisti ne tik motinai, bet ir Anelkai. Ji vienu žodžiu galėtų tam žmogui užtverti kelią į Plošovą, o jeigu šitaip nepasielgia — nuolaidžiauja savo motinai arba mane paaukoja dėl jos migrenos. Pagaliau tasai Kromickis žemina mano akyse Anelką, sumenkina ją, paverčia paprasčiautia, tipinga nuotaka. Negaliu apie tai rašyti ramiai!

Veikiausiai mąstau ir jaučiu kaip pernelyg sudirgintas žmogus, veikiausiai mano savimeilė yra itin iškerojusi; prisipažįstu, matau, moku žiūrėti į save lyg pašalinis žmogus, bet šisai susidvejinimas nepagelbsti. Kremtuosi ir irztu tolydžio smarkiau. Vien rašymas apie tai slegia mane, tad metu rašęs.

Gegužės 1

Naktį galvojau: „Gal rytoj apsiraminsiu." Kur tau! Tiesiog nirštu ant Anelkos motinos, Anelkos, tetos ir savęs. Reikia išmanyti apie žmogaus kailį; maniškis velniškai jautrus, ir teta šito nenumatė. Argi man negera čia, Peljyje? Laura kaip vientisas marmuro luitas. Būdamas su ja, aš bent nesikankinu, nes, išskyrus grožį, daugiau ji nieko neturi. Tačiau man jau per akis tų rafinuotų jautriasielių būtybių. Tegu Kromickis jas guodžia.

Gegužės 2

Šiandien pats nunešiau laišką į paštą. Jame parašiau, jog linkiu ponui Kromickiui laimės su panele Anelka, o panelei Anelkai — su ponu Kromickiu. Teta reikalavo tiesaus atsakymo, štai jį ir gavo.

Man dingtelėjo, ar tik epizodėlis tetos laiške apie Kromickį nebus padiktuotas moteriškos diplomatijos? Gal tuo norima mane pabauginti? Tokiu atveju belieka pasveikinti tetą dėl jos išradingumo ir žmonių pažinimo...

Gegužės 10

Praėjo savaitė. Nieko nerašiau, nes buvau lyg apkvaitęs. Taip pat mane be atvangos graužia sielvartas ir apmaudas. Nebuvau ir nesu Anelkai abejingas. Prisimenu Hamleto žodžius: „Aš ją mylėjau, ir manosios meilės trisdešimt tūkstančių švelniausių brolių prilygti neįstengtų." Pakeisčiau šį sakinį tik taip: „Mylėjau Anelką labiau negu trisdešimt tūkstančių Laurų!" Ir atsitik, jog kaip tik aš užtraukiau jai nelaimę. Kartais netvirtai guodžiuosi, jog, susituokusi su tokiu žmogumi kaip aš tikrai ji būtų nelaiminga — bet šitai netiesa! Jeigu ją turėčiau, būčiau jai geras. Tik mane slegia įtarimas, jog jai gera būtų ir su Kromickiu. Šitai pagalvojus, vėl manyje viskas susidrumsčia, ir įmanyčiau pasiųsti antrą tokį laišką.

Įvyko! Tai vienintelė paguoda tokiems žmonėms kaip aš, nes tada jie gali sudėti rankas ir kiurksoti kaip kiurksoję. Gal tai rodo mano išimtinį silpnumą, bet tasai žodis „įvyko" teikia ir šiokio tokio palengvėjimo.

Dabar jau įstengiu galvoti ramiau.

Barbenu sau į kaktą ir klausiu, kaip galėjo atsitikti, kad žmogus, kuris ne tik giriasi ištobulintu autoanalizės menu, bet iš tiesų geba analizuoti savo poelgius, keletą dienų gyveno vairuojamas refleksų. Kuriam galui tada sąmonė, jeigu, mažumą sutrikus nervams, neriama į smegenų užkaborius ir liekama pasyviu instinktyvių veiksmų stebėtoju? Vadinasi, ji praverčia tik gvildenti viską *post factum*? Nežinau, ar ką laimėsiu, bet kadangi nebelieka nieko kita, tebūnie bent tokia nauda iš jos. Taigi, kodėl aš taip pasielgiau? Veikiausiai todėl, kad esu inteligentiškas žmogus, gal net labai inteligentiškas (tegu mane perkūnas trenkia, jeigu tatai sakau girdamasis ar sau įtaikaudamas), bet ne protingas. Ypač stinga ramaus vyriško proto. Negaliu suvaldyti savo nervų, esu pernelyg opus. Mane, poeto žodžiais, gali-

ma sužeisti net sulenktu rožės lapeliu. Mano inteligentiškumas beveik moteriškas. Veikiausiai šiuo požiūriu nesu išimtis, daug žmonių, nešiojančių kelnes, ypač mūsų krašte, priklauso šiam tipui. Menkai mane tat guodžia. Toks protas gali daug ką suvokti, bet gyvenime juo vadovautis sunku: šitoks žmogus neramiai blaškosi, svyruoja, ilgai svarsto prieš ryždamasis kam, pagaliau pasimeta kryžkelėje. Dėl to sumažėja veiklumas, charakteris susilpnėja — šie bruožai mums įgimti ir labai paplitę. O dabar duodu sau kitą klausimą: jeigu teta savo laiške nebūtų užsiminusi apie Kromickį, ar atomazga būtų kitokia? Dievaži, nedrįstu atsakyti „taip". Sprendimas ateitų ne taip greit, tat aišku, bet kas žino, ar jis būtų laimingesnis. Silpniems charakteriams reikia aibės lengvatų, tik stiprios dvasios žmones kliūtys skatina veikti. Laura, kai kuriais atvejais be galo įžvalgi, veikiausiai tat perprato ir gal dėl to buvo tokia.. meili.

Pagaliau kas iš to? Ar aš esu koks išvėpėlis? Toli gražu! Žmogus, nepabūgstąs rūsčios teisybės, nepabūgtų ir šito prisipažinti, bet toli gražu nesu šitoks. Jaučiu, kad, daug nesvarstydamas, galėčiau keliauti į ašigalį arba tapti misionieriumi ir traukti į Afrikos gilumą. Esu smarkus, turiu įgimto narsumo ir galėčiau ryžtis bet kokiam drąsiam sumanymui, rizikingam užmojui. Mano temperamentas gyvas, judrumo man užtenka nors nesu toks, kaip, pavyzdžiui, Sniatinskis.

Tik kai tenka spręsti kokį gyvenimo klausimą, skepticizmas atima man jėgas, protą aptemdo baugštūs spėliojimai ir išvedžiojimai, valia neturi kur atsispirti, ir mano poelgiai tada iš dalies priklauso nuo pašalinių, atsitiktinių aplinkybių.

Gegužės 12

Lauros niekad nemylėjau, nors buvau ir tebesu jos fizinio žavesio pavergtas. Gal iš pirmo žvilgsnio tai ir atrodo keista, bet iš esmės šis reiškinys gana įprastas. Galima jausti aistrą, bet nemylėti. Kiek kartų teko matyti skausmingą, kankinančią, žudančią aistrą, nes ji buvo sukurstyta ne meilės. Jau, atrodo, esu sakęs, jog Sniatinskiai ne tiktai mylisi, bet ir kupini viens kitam švelnios pagarbos, todėl jiems taip gera... Verčiau apie tai nekalbėti!.. Kai dėl Lauros, žinoma, daug kas beprotiškai žavėjosi jos juodais plaukais, jos skulptūriška išvaizda, jos antakiais,

balsu, žvilgsniu, galvos laikysena ir t. t., bet esu tikras, kad jos niekad niekas nemylėjo. Ši ypatinga moteris traukia visus kone neatsispiriamai, bet drauge ir atstumia. Esu sakęs, kad, išskyrus grožį, ji nieko daugiau neturi, nes ir jos nepaprasta inteligencija tėra vergė, klūpanti prieš jos grožį ir jam tarnaujanti. Prieš kokią savaitę mačiau, kaip Laura davė išmaldos žvejo vaikui, kurio tėvas neseniai nuskendo, ir pagalvojau: ji ko ramiausiai ir su malonumu išdurtų šiam vaikui akis, jeigu būtų įsitikinusi, kad tai teikia jai grožio. Tokie dalykai jaučiami, ir todėl galima dėl šios moters eiti iš galvos, bet jos pamilti neįmanoma. O Laura viską supranta, išskyrus tai.

Bet užtat kokia ji gražì! Kai prieš keletą dienų leidosi vilos laiptais į sodą, sūpuodama savo nuostabias šlaunis, „maniau, kad mirsiu", kaip sako Slovackis! Aišku, esu veikiamas dviejų jėgų — viena jų traukia, kita atstumia. Noriu važiuoti į Šveicariją ir drauge noriu grįžti į Romą. Kuo tai baigsis, nežinau. Teisybę sako Ribo[34], kad „noriu"— tik sąmonės būsena, bet ne valios aktas; juo labiau ne valios aktas yra dvigubas „noriu". Gavau iš savo notaro laišką, kviečiantį mane į Romą tvarkyti paveldėjimo reikalų. Tai kažkokie formalumai, kuriuos būtų galima atlikti ir be manęs, jeigu tikrai nenorėčiau važiuoti. Bet juk reikia dingsties... Jau kuris metas Lauros nebemyliu kaip seniau. Ji pati čia niekuo dėta, nes yra visuomet vienoda, tik aš nepasitenkinimą savimi nugręžiau į ją. Šėlstant manyje prieštaravimams, puoliau prie jos, ieškodamas ne tik ramybės, bet drauge tarsi tyčiomis norėjau būti ir pažemintas; dabar už tai nirštu ant jos. O ji apie mano vidines audras net nenumano. Negi jai gali rūpėti tai, kas nepraverčia jos grožiui? Ji tik pastebėjo, jog esu dirglesnis, staigesnis negu paprastai, pasiteiravo, kas yra, tačiau primygtiniau nesispyrė sužinoti.

Galimas daiktas, kad aistra jai nugalės ir aš neišvažiuosiu, bet, šiaip ar taip, pasakysiu jai rytoj arba dar ir šiandien, jog turiu išvažiuoti. Įdomu, kaip ji sutiks šitą žinią, juo labiau kad net įsivaizduoti šito gerai nepajėgiu. Įtariu, jog, nepaisant jos jausmų man, kurie, beje, panašūs į manuosius, ji taip pat manęs nemyli,— žinoma, jeigu ji apskritai gali užsikrauti tokį vargą — mylėti ką arba nemylėti. Nors mūsų sielos daug kuo panašios, bet jas skiria ir aibė priešingumų.

Esu baisiai nuvargęs. Neišeina iš galvos, kokį įspūdį mano laiškas padarė Plošove. Galvoju apie tai be atvangos, net ir bū-

damas su Laura; be atvangos matau Anelką ir tetą. Kokia ta Laura laiminga, turėdama nesudrumsčiamą ramybę! O man taip sunku kęsti save...

Džiaugiuosi, kad teks pakeisti vietą. Nors Peljis — pajūrio kurortas, bet dabar čia tuščia. Neapsakomi karščiai. Jūra apsnūdusi, net nesuriba palei krantą, tarsi nuo kaitros kvapo nebeatgautų. Kartais pakyla vėjas — tvankus, nešantis debesis dulkių, kurios storu sluoksniu nugula palmių, bukų, figmedžių, mirtų lapus ir skverbiasi pro nuleistas žaliuzijas į namus. Man gelia akis, nes visos sienos taip nutviekstos saulės spindulių, jog neįmanoma į jas žiūrėti.

Kad tik greičiau išvažiavus iš čia — arba į Šveicariją, arba į Romą. Atrodo, jog man visur bus geriau negu čia. Apskritai visi taisomės į kelionę. Deivio nemačiau jau kokias keturias ar penkias dienas. Manau, kad jis kurią nors dieną gali išprotėti. Gydytojas man sakė, kad vargšelis tolydžio jį kviečiąs pasigalynėti. Tatai be galo negeras ženklas.

Roma, Kaza Ozorija, gegužės 18

Matyt, man reikėjo vienatvės. Dabar mano savijauta tokia, kaip ką tik atvykus į Peljį,— ir liūdna, ir drauge gera. Čia man net geriau negu Peljyje, nes dingo nerimas, kurį jausdavau būdamas su Laura. Slankioju po tuščią, tamsų namą, randu daugybę smulkmenų, primenančių man tėvą, ir jo paveikslas vėl atgyja mano širdyje. Jis jau buvo kiek išblankęs, o dabar kas žingsnis susiduriu su jo buvusiu realiu gyvenimu. Jo darbo kambary ant stalo guli didinamieji stiklai, pro kuriuos jis tyrinėdavo įvairias senienas, žalvariniai kalteliai, kuriais krapštydavo nuo iškastų ąsočių priskretusias žemes, dažai, teptukai, pradėti rankraščiai, rinkinių aprašymai, žodžiu, aibė smulkmenų. Kartais atrodo, kad jis tik trumpam kur išėjęs ir grįš prie savo įprasto darbo, o kai ši iliuzija išsisklaido, mane apima nuoširdus, skaudus gailestis, ir jaučiu, kad myliu jį ne tik kaip brangų prisiminimą, bet taip pat ir jį patį, miegantį amžinu miegu Kampo Santo kapinėse.

Man liūdna, bet šis jausmas daug tyresnis už visus tuos jausmus, kurie blaškė mane pastaruoju metu. Malonu liūdėti, nes

jaučiuosi esąs geresnis, bent ne taip nupuolęs, kaip man atrodė... Taip pat pastebėjau, jog net desperatiškiausias nusiteikimas nepajėgia nustelbti paguodos, kurią žmogui teikia mintis, kad jo širdyje esama gero daigų. Iš kur tas nesutramdomas žmogaus veržimasis į gėrį? Kartais, pradėjęs tą kamuolį narplioti, mintyse nužengiu labai toli. Jeigu mūsų protas atspindi logiškus būties dėsningumus, tai gal ir mūsų gėrio supratimas yra kažkokio absoliutaus gėrio atspindys? Jeigu šitaip, žmogus galėtų kaipmat padaryti galą savo abejonėms ir sušukti ne tik „eurekal", bet ir „aleliuja!". Tik būgštauju, kad šitoji mano schema nesubyrėtų kaip daugelis kitų, todėl ir nesiryžtu jos iki galo konstruoti. Be to, šie samprotavimai greičiau paremti jausmais, o ne logika, tačiau prie jų grįšiu, be jokios abejonės, nes jie įstrigę kaip rakštis, ir ne į koją, o į pačią širdį. Dabar esu pernelyg nuvargęs, pernelyg man liūdna, o drauge pernelyg ramu ir gera.

Man atrodo, kad iš visų būtybių pasaulyje tiktai žmogus gali elgtis prieš savo valią. Pasirodo, kad aš jau seniai norėjau išvažiuoti iš Peljo, tuo tarpu dienos slinko, o aš vis ten tūnojau. Net išvažiavimo išvakarėse buvau kone tikras, jog liksiu; netikėtai man į pagalbą atėjo pati Laura.

Papasakojau jai apie notaro laišką ir apie savo ketinimą išvažiuoti tik norėdamas pamatyti, kokį jai įspūdį padarys ši žinia. Buvome vienu du. Tikėjausi, kad ji sušuks iš nustebimo, susijaudins, protestuos — bet anaiptol!

Išgirdusi naujieną, atsisuko į mane, švelniai sukišo pirštus man į plaukus, pritraukė mano veidą prie pat savojo ir paklausė:

— Bet sugrįši? Tiesa?

Dievaži, iki šiol negaliu atspėti, ką tai reiškia! Ar iš tikro ji galvojo, kad man būtinai reikia išvažiuoti, ar, pasitikėdama savo grožiu, nė valandėlės neabejojo, jog sugrįšiu, ar pagaliau griebėsi galimybės manimi nusikratyti, nes po šitokio klausimo man neliko nieko kita, kaip išvažiuoti. Švelni glamonė, lydėjusi šį klausimą, mažumą prieštarauja mano pastarajai prielaidai, kuri, beje, man atrodo labai įtikima. Kartais esu beveik tikras, jog ji norėjo man pasakyti: „Ne tu mane meti, o aš tavel" Pripažįstu, net jeigu ir šitaip būtų, tai Lauros sumanumas tiesiog stulbinantis; juo labiau reikia stebėtis, kad tai padaryta švelniai, maloniai, ir aš negalėjau suprasti, ar iš manęs pasityčiota, ar ne. Bet kuriam galui dabar svaičioti? Šitaip paklausdama, ji laimėjo

lošimą. Galimas dalykas, jog kitu atveju mano ambicija būtų užgauta, bet šį kartą man buvo vis vien.

Tačiau aną paskutinį vakarą į mus ne tik nepadvelkė šaltis, bet buvome vienas kitam dar švelnesni negu paprastai. Išsiskyrėme labai vėlai. Matau ją kaip dabar — pridengia ranka žvakę ir lydi mane, nuleidusi akis, iki pat durų. Buvo tokia graži, jog neatsigailėjau išvažiuojąs. Rytojaus dieną atsisveikino su manim stotyje. Arbatinių rožių puokštė dingo kažkur Genujoj. Nuostabi moteris! Juo toliau buvau nuo jos, juo didesnį jutau fizinį ilgesį, sumišusį su palengvėjimu. Važiavau be sustojimo iki pat Romos, ir dabar tebesijaučiu kaip paukštelis, ištrūkęs iš narvo.

Gegužės 22

Pažįstamų čia beveik neradau. Kaitra suvijo juos į vilas arba į kalnus. Dieną mažai žmonių vaikšto gatvėmis, gali sutikti tik svetimtaučių, daugiausia anglų kamštiniais šalmais, apvyniotais muslinu, su raudonu Bedekerio žinynu rankose ir be paliovos šūkčiojančių: *„Very interesting!"** Vidudienį mūsų Babuine taip tuščia, kad retų praeivių žingsniai aidėte aidi. Užtat vakare gatvėse žmonių tiesiog knibžda. Man tomis valandomis visada būna šiek tiek tvanku ir užplūsta nerimas, tad einu pakvėpuoti gaiviu oru, slankioju, kol nuvargstu, ir tada pajuntu didžiulį palengvėjimą. Pasivaikščiojimą paprastai baigiu Pinče. Dažnai kokius tris ar keturis kartus pražingsniuoju šia puikia terasa. Tokiu metu ten vaikštinėja daugybė įsimylėjusių porų. Vieni vaikšto susikibę rankomis, suglaudę galvas, pakėlę akis į dangų, tarsi juos būtų apėmusi nežemiška palaima; kiti sėdi ant suolų po tamsiais medžiais. Mirguliuojančioje lempų šviesoje pasimato čia bersaljero profilis, pridengtas skrybėlės plunksnomis, čia šviesi merginos suknia, čia darbininko ar studento veidas. Tolydžio mano ausis pasiekia šnabždesys, priesaikos, pusbalsiu niūniuojamos dainos. Visa tai panašu į pavasario karnavalą, ir man nepaprastai malonu klaidžioti toje minioje, alsuoti jos linksmybe ir sveikata. Kaip atviraširdiškai laimingi tie žmonės! Šis atviraširdiškumas plūsta į mane ir ramina nervus geriau už chloralą. Vakarai šilti ir šviesūs, pūkšto gaivus vėjelis. Mė-

* Kaip įdomu! *(Angl.)*

nulis pakyla iš už Trinità dei Monti ir lyg sidabrinė valtis iriasi virš to žmonių skruzdėlyno, nutvieksdamas medžių viršūnes, stogus ir bokštus. Terasos papėdėje gaudžia ir žiburiuoja miestas, o ten, tolumoje, apgaubta sidabrinės miglos, dunkso švento Petro bazilika su spindinčiu lyg antras mėnulis kupolu. Seniai Roma man beatrodė tokia nuostabi! Kažkokio naujo žavesio randu joje. Kasdien grįžtu namo vėlai ir einu miegoti laimingas, nes žinau, kad rytoj vėl pabusiu Romoje. O kad miegul.. Nežinau, gal dėl nuovargio, bet miegu kaip akmuo, net rytą atsikėlęs nuo persimiegojimo jaučiu savotišką svaigulį.

Rytais einu pas notarą. Kartais inventorizuoju tėvo rinkinius, nes tikiuosi, kad man pačiam tatai pravers. Tėvas savo testamentu nepaliko jų miestui, taigi aš esu jų paveldėtojas, ir nuo šiol jie mano nuosavybė. Vykdydamas tėvo valią, galėčiau juos be niekur nieko padovanoti Romos miestui, tačiau būgštauju, ar tik tėvo nebus paveikusi teta, ir jis neužsiminė apie šiuos rinkinius savo testamente gal dėl to, kad jie kada nors būtų nugabenti į jo tėvynę. Kad tėvas pastaruoju metu galvojo apie ją, rodo daugelis pastabų jo testamente. Daug ką yra paskyręs tolimesniems giminaičiams, o viena pastaba sujaudino mane daugiau, negu kad galiu šitai išreikšti. Ji skamba šitaip: „Sasoferato[35] madonos galvą užrašau savo būsimajai marčiai."

Gegužės 25

Skulptorius Lukomskis jau mėnuo, kai kuria tėvo skulptūrinį portretą, aukštumo sulig visu jo ūgiu, pagal jo paties prieš keletą metų padarytą biustą. Dažnai popiečiais einu pasižiūrėti, kaip vyksta darbas. Jo ateljė mane tarsi nukelia į kitą pasaulį. Tai panaši į daržinę patalpa su vienu didžiuliu langu paluby į šiaurės pusę, todėl šviesa čia šalta, nepersmelkiama saulės spindulių. Kai čia sėdžiu, atrodo, tarsi būčiau ne Romoje. Šį įspūdį padidina pats Lukomskis, žmogus su šiaurietiška galva, šviesia barzda, žydromis, miglotomis mistiko akimis. Du jo padėjėjai — lenkai; du šunys sode vadinami lenkiškais vardais — Krukas ir Kurta*. Žodžiu, tai lyg kokia hiperborėjų sala pietų jūroje. Mėgstu čia užsukti dėl originalios atmosferos; taip pat mėgstu

* „Kruk" *(lenk.)* — varnas. „Kurta" — striukauodegis šuo; kiškis.

žiūrėti į besidarbuojantį Lukomskį. Tada iš jo trykšta jėga ir natūralumas. Ypač įdomus jis būna, kai pasitraukia nuo skulptūros, norėdamas geriau ją apžiūrėti, o paskui vėl šoka prie jos tarsi atakuodamas. Jis labai talentingas skulptorius. Tėvo figūra augte auga jo rankose ir stebina panašumu į velionį. Tai bus ne tiktai portretas, bet ir meno kūrinys.

Lukomskis — žmogus, įsimylėjęs grožį. Man atrodo, kad jis net mąsto ne sąvokomis, bet grožio formomis, be to, klasikinėmis — graikiškomis nosimis, liemenimis, pečiais, galvomis. Romoje jis gyvena jau penkiolika metų, o muziejus ir galerijas lanko taip uoliai, tarsi būtų tik vakar čia atvažiavęs. Pasirodo, kad tokia meilė gali visiškai atstoti žmogaus gyvenimą ir tapti jo religija, gal tik reikia, kad jis pats būtų jos žyniu. Lukomskis į gražiai sudėtus žmones žiūri su tokia pat pagarba, kaip tikintysis į šventojo atvaizdą. Sykį paklausiau, kokia, jo supratimu, gražiausia moteris Romoje. Atsakė nesvyruodamas: „Ponia Deivis"— ir tučtuojau ėmė abiejų rankų smiliais braižyti ore jos figūros kontūrus. Jo gestai buvo laisvi ir išraiškingi, kaip tikro menininko. Lukomskis, užsidaręs žmogus ir melancholikas, tą valandėlę taip atgijo, kad net iš jo akių dingo įprasta mistiška išraiška.

— Va kaip, žiūrėkite,— kartojo jis, brėždamas vis naujas linijas,— arba va! Ji gražiausia moteris ne tik Romoje, bet ir visame pasaulyje!

Ypač jis žavisi Lauros kaklu. Sako, jog kai Laura pakelia galvą, jos veidas nė kiek ne siauresnis už kaklą, o tat be galo retas dalykas; tokių kaklų galima retkarčiais išvysti tik Transtevere paprastų moterų tarpe, bet tokio formos tobulumo niekur nepamatysi. Iš tiesų, kas norėtų surasti kokį Lauros fizinį trūkumą, tik veltui gaištų laiką. Lukomskis net pareiškė, jog tokioms moterims dar gyvoms reiktų statyti paminklus forume. Aš, žinoma, neprieštaravau.

Gegužės 29

Visa ši italų paveldėjimo procedūra ima man įgristi. Kaip jie, būdami iš prigimties judrūs, viską lėtai dirba ir neapsakomai daug šneka! Tiesiog esu užtvindytas kalbų srauto. Gavau keletą naujausių prancūziškų romanų ir skaitau juos kiauras dienas. Jų autoriai, mano supratimu, įgudę portretistai. Kaip

greitai ir sumaniai jie nubrėžia kiekvieno charakterio kontūrus, kiek jėgos ir išraiškingumo juose! Jų rašymo technika nepranokstama. Užtat apie vaizduojamus žmones turiu pakartoti tai, ką esu jau sakęs,— jie myli tik vienas kito išvaizdą, daugiau nieko. Tai veikiausiai išimtini atvejai. Kad visoje Prancūzijoje niekas nemoka mylėti kitaip — galima sakyti bet kam, tiktai ne man. Aš tą šalį pernelyg gerai pažįstu ir žinau, kad šioje srityje viskas klojasi geriau, negu literatūroje rašoma. Kada primygtinai romane siekiama konkretumo, realumo, nukrypstama į falšą. Žmogus myli individą, o individą sudaro ne tik veidas, žvilgsnis, balsas, figūra, bet dar ir protas, ir charakteris, ir mąstysena, žodžiu, daugybė intelektualinių ir moralinių bruožų. Mano santykiai su Laura puikiausiai įrodo, kad jausmų, pagrįstų tik išviršiniu susižavėjimu, net neverta vadinti meile. Be to, Laura — išimtis.

Gegužės 31

Vakar pusryčiavau su Lukomskiu; vakare, kaip paprastai, slankiojau po Pinčą. Mano fantazija kartais gerokai suklaidina mane. Įsivaizdavau už parankės vedąs Anelką. Tarytum vaikščiojom šnekėdamiesi kaip du nepaprastai įsimylėję žmonės. Man buvo taip gera, kaip niekada nėra buvę su Laura, bet kai vaizduotė nurimo, pasijutau labai vienišas! Nesinorėjo grįžti namo. Naktį negalėjau užmigti. Mano gyvenimas vis dėlto baisiai beprasmiškas. Tas nepaliaujamas kapstymasis po savo vidų stačiai nualina. O jaučiu, kad gali būti kitaip. Net stebiuosi, kad taip gyvai prisimenu Anelką. Kodėl, pavyzdžiui, niekad neįsivaizduoju vaikštąs už parankės su Laura, o dabar, prisiminęs jos vardą, tyliai sau priduriu: „Tegu ji eina skradžiai!" Dažnai pagalvoju, jog laimę buvau sugriebęs už abiejų sparnų, bet leidau jai nuskristi.

Birželio 2

Jau seniai Lukomskis mane buvo taip apstulbinęs kaip šiandien. Nuėjome drauge į Kapitolijų. Jau prie Veneros statulos jis mane nustebino: sukiodamas į visas puses jos stovą, jis pareiškė, kad jam artimesnė Praksitelio[36] Psichė, nes ji labiau sudva-

sinta. Neįprasti žodžiai tokio dailininko lūpose! Dar didesnė staigmena manęs laukė prie mirštančio gladiatoriaus (Galo). Lukomskis kokį pusvalandį žiūrėjo į jį tylėdamas, pagaliau pro sukąstus dantis, kaip paprastai jis kalba susijaudinęs, ištarė:

— Jau šimtus kartų sakyta, kad jo veidas slaviškas, bet juk iš tiesų čia kažkas nepaprasta! Mano brolis nuomoja Kozluvko dvarą netoli Serpco. Ten buvo arklininkas Michna... Pereitais metais jis nuskendo, maudydamas arklius. Žinai, tamsta, jų veidai panašūs kaip du vandens lašai. Aš čia dažnai ir valandą išstoviu, nes negaliu atsitraukti...

Nenorėjau tikėti savo ausimis, stebėjausi, kaip Kapitolijaus lubos nenugarma žemyn. Serpcas, Kozluvkas, Michna-čia, antikinių ir klasikinių formų pasaulyje, girdėti tokius žodžius, ir dar iš Lukomskio lūpų! Ir iš karto skulptorius pavirto gyvu žmogumi. Toks iš tavęs, broleli, dailininkas, pamaniau sau, toks graikų ir romėnų meno gerbėjas! Tai tu ateini pasižiūrėti į gladiatorių ne dėl jo formų, bet todėl, kad jis tau primena Michną iš Kozluvko? Dabar man aišku, kodėl tu toks nekalbus, toks melancholikas!

Lukomskis, matyt, atspėjo mano mintis, nes nudelbė savo mistiškas akis į žemę ir ėmė kalbėti trūksmingu, veržliu balsu, tarsi aiškindamas anksčiau pasakytus žodžius:

— Čia, Romoj, galima gyventi, bet mirti — ne!.. Man sekasi... Skųstis negaliu... Lindžiu čia, nes taip reikia. Bet žinai, tamsta, nostalgija smaugte smaugia. Kai naktį šunys ima loti sode, tai įmanyčiau sienomis lipti, nes atrodo, kad tai mūsų kaimas... Iš proto išsikraustyčiau, jeigu bent kartą per metus ten nenuvažiuočiau. Ir dabar netrukus važiuoju, nes jau man gana...

Po tų žodžių persibraukė kelis kartus per gerklę ir, tarsi ketindamas švilpti, suspaudė virpančias lūpas. Šis jausmų prasiveržimas buvo juo labiau stebinantis, nes iš tokio žmogaus kaip Lukomskis šito mažiausiai tikėtumeisi. Ūmai ir aš susijaudinau, išvydęs didžiulį skirtumą tarp savęs ir tokių žmonių kaip Lukomskis ir Sniatinskis. Šią valandėlę apie tai mąstau kiek būgštaudamas. Šitokie akiračiai man nepasiekiami. Kokie galingi šių žmonių jausmai! Kažin ar jiems tat išeina į bloga, ar į gera, bet jų gyvenimas daug turtingesnis už mano. Jiems negresia sielos išsekimas, bergždumas! Gyvybinių jėgų, susikaupusių juose, užtektų dešimčiai žmonių. Aš irgi jaučiuosi šiek tiek susijęs su savo krašto žmonėmis, bet šis jausmas nėra visai tyras, jis ne-

liepsnoja kaip žiburys, netapo mano esybės dalimi. Aš galiu gyventi be Kozluvko, be Michnos, be Plošovo; ten, kur Lukomskiui arba Sniatinskiui alma versmės, iš kurių jie semiasi gyvenimo prasmės, aš tematau išgairintus smėlynus. O jeigu šiedu žmonės neturėtų šitos paspirties, jiems dar liktų: vienam — skulptūra, kitam — literatūra. Beveik neįmanoma patikėti, kad toks žmogus kaip aš, turėdamas šitiek palankių sąlygų laimei pasiekti, ne tik nesu laimingas, bet tiesiog nežinau, kuriam tikslui gyvenu. Be abejonės, kaltos sąlygos, mane auklėjusios,— Roma, Mecas, Paryžius, vėl Roma. Buvau panašus į medį, išrautą iš gimtosios žemės ir netinkamai pasodintą kitur,— bet kaltas ir aš pats, nes abejojau ir filosofavau ten, kur kiti tik myli. Ir galop filosofavimas nieko nedavė, o tik išgaišino širdį.

Birželio 8

Čia surašau visa, kas įvyko per savaitę. Tarp laiškų, kuriuos gavau, vienas buvo iš Sniatinskio. Šitas gerasis žmogus taip susikrimtęs dėl pašlijusių mano ir Anelkos santykių, jog net nebepriekaištauja man. Jis tik praneša, kad jo žmona ant manęs amžinai supykusi, nieko nenorinti apie mane girdėti, kad aš, jos supratimu, esąs pabaisa, kuriai didžiausias malonumas — tyčiotis iš savo aukų. O aš šį kartą, kaip tikras krikščionis, ne tik kad neįsižeidžiau, bet dar labiau ėmiau gerbti ponią Sniatinską. Kokia karšta ir tauri širdis! Sniatinskis, matyt, laiko, kad viskas nuėjo vėjais, tiksliau, kad viskas galutinai išspręsta, todėl susilaiko nuo bet kokių patarimų ir tik užjaučia mane. „Duok dieve, kad susirastum kitą, panašią į ją",— rašo jis. Keistas dalykas, man atrodo, kad nenoriu nei panašios į ją, nei geresnės už ją, o tik jos pačios. Sakau —„man atrodo", nes tai dar nepastovus ir neaiškiai apibrėžtas jausmas. Tarytum manyje būtų įstrigęs neįmanomai surizgęs šilkų kamuolys, kurio gijų niekaip nesugebu išnarplioti. Nors tariuosi gerai save pažįstąs, tačiau nežinau, iš kur tas sielvartas — ar dėl to, jog myliu Anelką labiau negu pats galvoju, ar dėl to, jog jaučiu galįs ją karštai mylėti. Sniatinskis tarsi atsako į šį klausimą šitokiais žodžiais: „Girdėjau ar kažkur skaičiau, jog aukso luitai kartais būna apnešti kvarco sluoksniu, iš po kurio labai sunku išimti grynuolį. Manau, jog ir tavo širdis turi tokį sluoksnį; po juo — brangusis

metalas, bet šis nelemtasis apvaikalas nespėjo ištirpti, tau viešint Plošove. Tu čia buvai pernelyg trumpai ir tiesiog nepamilai tos merginos kaip reikiant. Tau veikiausiai pakanka energijos veikti, bet ryžtingumo neturi nė lašelio. Būtum, žinoma, pasiryžęs, jeigu tave jausmas būtų spyręs. Išvažiavai, ėmei, kaip esi įpratęs, knaisiotis po savo vidų, mąstyti, ir įvyko taip, kaip buvau numatęs; filosofuodamas pražiopsojai savo ir kito žmogaus laimę." Šie Sniatinskio žodžiai mane stebina, nes jie tarsi kartoja tai, ką kitados man yra sakęs tėvas. Tačiau Sniatinskis giliau įsiskverbė į mano širdį, nes štai ką jis priduria: „Seniai žinoma, jog žmogus, pernelyg gilinąsis į save, galop nesutaria su savimi, o kas nesutaria su savimi, tas nebegali niekam pasiryžti. Liguistas mūsų amžius, nes dabar tik asilai dar neišgaišino savo valios, o žmogus, turįs bent kruopelę proto, kaipmat ima viskuo abejoti ir save įtikinėti, jog iš tiesų nieko neverta trokšti." Panašią mintį esu radęs vienoje prancūziškoje knygoje ir pagalvojau: dievaži, autorius sako tikrą teisybę!

Kartais noriu, kad Sniatinskis mane verčiau būtų tiesiog išplūdęs, užuot prikaišiojęs laiške tokių sakinių: „Nors ir turėdamas tiek privalumų, tu gali tapti nuolatiniu sielvarto ir rūpesčių šaltiniu savo artimiausiems ir mylimiausiems žmonėms." Man tat itin nemalonu, nes čia teisybė. Pridariau rūpesčių Anelkai, tetai, Anelkos motinai, pagaliau ir sau pačiam. Užtat mane suėmė juokas, perskaičius toliau: „Pagal gyvenimo dėsnius žmogus turi ką nors savyje išauginti, taigi saugokis, kad tavyje neišaugtų koks nelabasis, kuris pirmiausia tave priveiks." Nel.. Šitokio pavojaus nėra. Išaugo manyje, tiesa, pelėsių, pasėtų Lauros ranka, bet jie išaugo ant to kvarco apvalkalo, apie kurį buvo užsiminęs Sniatinskis. Jie nepajėgė suleisti šaknų giliau, ir nei manęs, nei Lauros jie nepriveikė. Šitokių pelėsių nereikia net rauti, juos galima nušluostyti kaip dulkes. Sniatinskis teisesnis būna tada, kai, kalbėdamas savo žodžiais ir gindamas savo dogmą, puoselėjamą širdyje, sako: „Jeigu save laikai pranašesnio tipo žmogumi, net jeigu toksai esi, pasakysiu tau, jog tokių pranašumų suma visuomeniniu požiūriu lygi minusui."

Kur aš, po galais, laikysiu save pranašesniu žmogumi, nebent toks esu palyginus su Kromickiu, bet Sniatinskis čia sako teisybę. Tokie žmonės kaip aš nėra lygūs minusui tik tada, jeigu nepriklauso genijų be portfelių kategorijai, vadinasi, jeigu jie yra dideli mokslininkai arba dideli menininkai. Jie dažnai

net būna reformatoriai. Aš galėčiau būti reformatorius tik savo paties atžvilgiu. Ši mintis neatstojo kiaurą dieną, mat iš teisybės negirdėtas daiktas, kad žmogus, taip puikiai matąs savo ydas, nesistengtų jų nusikratyti. Pagaliau jeigu dabar būčiau pusę dienos svyravęs, eiti man pasivaikščioti ar ne, galėčiau pastverti save už apikaklės ir nuvesti į apačią. Esu skeptikas — gerai! Bet ar negalėčiau prisiversti elgtis taip, tarytum nebūčiau toks? Kam gali rūpėti, ar mano veiksmai paremti didesniu, ar mažesniu įsitikinimu? Ko galiu, pavyzdžiui, imtis dabar? Susikrauti daiktus ir važiuoti į Plošovą? Puikiai galėčiau šitaip pasielgti. Kas iš to išeitų, paaiškėtų vėliau, o šiuo tarpu tai būtų veiksmas. Sniatinskis rašo šitaip: „Toji beždžionė dabar kasdien riogso Plošove ir baigia užengti ponias, kurios ir taip jau išrodo kaip šešėliai." O juk gali būti ir per vėlu? Sniatinskis nerašo, kada buvo Plošove, manyčiau, kad prieš savaitę arba dvi, taigi per šį laiką viskas galėjo gerokai pasislinkti į priekį. Taip, bet aš to nežinau. Pagaliau, kas gali atsitikti blogiau, negu kad šiandien yra. Jaučiu, kad šiek tiek ryžtingesnis žmogus nedelsdamas važiuotų; jaučiu, kad imsiu save daugiau gerbti, jeigu šitaip pasielgsiu, juo labiau kad net Sniatinskis nebeįkalbinėja manęs važiuoti, o jis juk labai sumanus žmogus. Apie tai pagalvojus, net akyse šviesiau pasidaro, be to, šioje šviesoje spindi toks mielas veidas, ir jis šią valandėlę man yra mieliausias pasaulyje. *Per Baccho**, greičiausiai padarysiu taip, kaip ketinu!

Birželio 9

*La nuit porte conseil!*** Nevažiuoju dabar į Plošovą, tai būtų skubotas žygis, bet parašiau tetai ilgą laišką, visiškai kitokį, negu kad pasiunčiau iš Peljo. Po aštuonių, daugiausia po dešimties dienų turiu gauti atsakymą, ir nuo jo pareis, važiuosiu ar ne; apskritai nežinau, ką darysiu. Galėčiau tvirtai tikėtis teigiamo atsakymo, jeigu, pavyzdžiui, būčiau parašęs: „Brangioji tetule, maldauju jus, grūskite Kromickį, tegu jis mauna neatsigręždamas; tegu Anelka man atleidžia, myliu ją ir prašau jos rankos." Nebent jau būtų po sutuoktuvių, tada mano prašymas perniek, bet aš nemanau, kad ten reikalai būtų taip smarkiai pa-

* Velniai griebtų *(It.)*.

** Rytą galva šviesesnė *(Pranc.)*

sivarę į priekį. Tačiau tetai toli gražu šitaip nerašiau. Mano laiškas buvo lyg žvalgų būrys, einąs kariuomenės prieky ir žvalgąs apylinkę. Laišką rašiau taip, kad teta, atsakydama į jį, praneštų man ne tik kas dedasi Plošove, bet ir Anelkos širdyje. Pasakysiu atvirai — primygtinų žodžių vengiau todėl, kad patirtis mane yra išmokiusi nepasitikėti savimi. Ak, jeigu Anelka, nors ir pagrįstai giežianti apmaudą ant manęs, atstumtų Kromickį, kaip jai už tai būčiau dėkingas, kaip ji būtų mano akyse nepanaši į tą nepakenčiamą tekinamąją merginą, kurios vienintelis tikslas, vienintelis uždavinys — gauti vyrą! Gaila, kad sužinojau apie Kromickio piršlybas. Pakilęs kaip paukštis nuo Lauros kojų, o tat anksčiau ar vėliau turėjo įvykti, be abejo, būčiau nusileidęs prie Anelkos kojų. Tačiau geroji tetulė man padarė meškos paslaugą, pranešdama apie Kromickio kėslus ir Celinos palankumą jam. Šiais nervingais laikais ne tik moterys jautrios kaip mimozos, bet ir vyrai. Nuo vieno šiurkštesnio prisilietimo širdis susitraukia ir dažniausiai užsisklendžia amžiams. Žinau, jog tai paika ir blogai, bet, deja, šitaip yra. Norėdamas pasikeisti, turėčiau prašyti kokį nors anatomą naujų nervų, o savuosius tektų tausoti ypatingiems atvejams. Niekas, net ponia Sniatinska, laikanti mane šiuo metu pabaisa, nežiūri į mane kritiškiau negu aš pats. Bet argi tasai Kromickis geresnis už mane? Ar jo niekinga pinigų kalėjo neurozė vertesnė už manąją? Nesigirdamas galiu pasakyti, jog mano jausmai dešimt kartų subtilesni, siekimai tauresni, širdis geresnė, esu jautresnis, ir, aišku, net tikra Kromickio motina turėtų pripažinti, jog jis kvailesnis už mane. Kas be ko, gyvenime niekad neužpelnysiu milijardo, net dešimtosios jo dalies, bet Kromickis taip pat dar neužpelnė nė šimtosios dalies. Užtat galvą guldau, jog gyvenimas mano žmonai bus ir šviesesnis, ir šiltesnis, ji gyvens ir plačiau, ir tauriau negu Kromickio žmona.

Nebe pirmą kartą lyginu save mintyse su Kromickiu, net apmaudu, kad save laikau kur kas aukštesne būtybe. Mes esam dviejų skirtingų planetų gyventojai, o sugretinus mudviejų sielas, paaiškėtų, jog, norint patekti į manąją, reikia kopti aukštyn, be to, prisipažįstu, galima būtų net sprandą nusisukti, o braudamasi į jo sielą, tokia, pavyzdžiui, Anelka turėtų leistis tik žemyn.

O ar jai sunku tas būtų? Šlykštus klausimas! Bet esu prisižiūrėjęs tokių dalykų, ypač mūsų krašte, kur moterys visur

daug pranašesnės už vyrus, jog privalau jį kelti. Dievaži, esu prisižiūrėjęs merginų su tokiais polėkiais, degančių tauriais siekimais, jautrių grožiui ir nepaprastiems dalykams, bet jos ne tik ištekėdavo už paskutinių pusgalvių, bet antrą dieną po vestuvių persiimdavo jų gyvenimo dvasia, jų bukumu, egoizmu, lėkštumu, ribotumu, menkyste. Ir svarbiausia — kai kurios tuo net girdavosi, tarytum senieji idealai po sutuoktuvių būtų tikę tik išmesti pro langą, kaip ir jų mirtų vainikėlis. Ir jos neabejodavo, kad šitaip tampančios geromis žmonomis, nesuvokdamos, kad širdies potroškių atsižada dėl beždžioniškų polinkių. Teisybė, būdavo ir taip, kad anksčiau ar vėliau daugelis jų susiprotėdavo, bet apskritai Šekspyro Titanija[37] labai paplitęs mūsuose tipas, su kuriuo veikiausiai gyvenime kiekvienas yra susidūręs.

Aš esu visiškas skeptikas, bet mano skepticizmo versmė — širdies skausmas, nes iš tiesų man baisiai skaudu, pagalvojus, jog ir Anelka gali būti tokia pat. Gal ir ji tik pagūžčios pečiais, prisiminusi savo mergiškas svajas, mat bus įsitikinusi, jog prekių tiekimas Turkestanui — tiek pat svarbus, kiek ir realus dalykas, vienintelis, turįs gyvenime nenykstamą vertę. Pagalvojus apie tai, mane suima pašėlęs pyktis, nes jeigu šitaip atsitiks, dėl to iš dalies ir aš būsiu kaltas.

Tačiau, antra vertus, aš svarstau ir svyruoju ne tik dėl ryžtingumo stokos, kaip rašo Sniatinskis, bet ir dėl kitokių priežasčių. Su tokia pagarba žiūriu į vedybinį gyvenimą ir keliu jam tokius reikalavimus, jog man pristinga drąsos. Žinau, jog dažnai vyro ir žmonos charakteriai sutampa ne labiau kaip dvi susimėčiusios lentos, o vis tiek jie šiaip taip gyvena. Tačiau man šito per mažai. Ir būtent dėl to, jog laime apskritai netikiu, sakau sau: tegu bent vedybos man nusiseka! O ar iš viso jos gali nusisekti? Keistas daiktas! Aš svyruoju ir esu toks neryžtingas ne dėl tų nepavykusių vedybų, kurių prisižiūrėjau gyvenime, bet dėl tų kelių laimingų šeimų. Apie jas galvodamas, tad ir sakau: „Gali nusisekti! Ne vien tik knygose apie jas rašoma. Reikia tik mokėti ieškoti."

Birželio 11

Pastarosiomis dienomis labai susidraugavau su Lukomskiu. Jis jau nebe toks tylus ir nebe toks užsidaręs, koks buvo anksčiau. Vakar užsuko pas mane pavakary, ir mudu vaikštinėdami

nusigavome net iki Karakalos termų; paskui pasikviečiau jį pas save, ir išsėdėjome kone iki vidurnakčio. Pokalbį su juo užrašau, nes jis man padarė nemenką įspūdį. Lukomskis šiek tiek gėdijosi savo atvirumo prie mirštančio gladiatoriaus, bet aš tyčia ėmiau kalbėti apie tėvynę, iškvočiau iš jo viską, kas jam gulėjo ant širdies, ir galop, kai mudviejų pokalbyje atsirado daugiau šilumos, pasakiau:

— Atleisk, ponas Juzefai, už tokį klausimą, bet iš teisybės nesuprantu vieno dalyko: jeigu tamstai taip reikia artimų žmonių, kodėl nepasiieškai sau draugės tėvynėje? Tik ji sukurs šiltą tėviškės atmosferą, kurios negali atstoti nei tamstos dirbtuvė, nei padėjėjai, o juo labiau Krukas ir Kurta.

Lukomskis nusišypsojo ir, parodęs man žiedą, tarė:

— Netrukus vesiu. Tik laukiu, kol pasibaigs mano sužadėtinei gedulas po tėvo mirties. Po dviejų mėnesių važiuoju pas ją.

— Į Serpco apylinkes?

— Ne, ji gyvena netoli Ukmergės.

— Ką tamsta veikei Ukmergėje?

— Aš su ja susipažinau atsitiktinai Romoje, Korse.

— Tai buvo laimingas atsitiktinumas!

— Laimingiausias mano gyvenime.

— Gal per karnavalą?

— Oi ne! Vieną rytmetį ėjau Kondočio gatve ir matau — kažkokios dvi šviesiaplaukės damos, matyt, motina ir duktė, vos grabaliodamosi itališkai, klausinėja, kur Kapitolijus. Jos kartoja: „Kapitolio, Kapitole, Kapitol"— tačiau niekas jų negali suprasti, ir dėl paprasčiausios priežasties, nes, kaip tamsta žinai, sakoma „Kampidoljo". Supratau, jog čia lenkės, mat savus žmones mano akis iškart pažįsta. Jos be galo apsidžiaugė, kai jas prakalbinau lenkiškai; aš irgi apsidžiaugiau ir ne tik parodžiau joms kelią, bet ir nulydėjau iki pat vietos.

— Tamsta neįsivaizduoji, kaip man įdomu klausytis. Vadinasi, nuėjote drauge?

— Nuėjom drauge. Eidamas matau, jog mergina liekna kaip tuopa, dailaus sudėjimo ir graži, galva mažutė, ausytės — nors piešk, veidas išraiškingas, o blakstienos — grynas auksas. Tokių moterų tik mūsų tėvynėj gali sutikti, čia tokių nepamatysi, nebent Venecijoje, bet ir tai retai. Man patiko, kad ji labai rūpinasi motina, kuri buvo be galo susikrimtusi dėl vyro mirties,

Pagalvojau, kad ji tikrai geros širdies mergina. Savaitę buvau jų vadovu po miestą, o po savaitės pasipiršau.

— Kaip tai? Po savaitės?

— Taip, nes jos turėjo grįžti į Florenciją.

— Vadinasi, tamsta esi iš tų žmonių, kurie ilgai nesvarsto?

— Tėvynėje tat, be abejonės, būtų užsitęsę ilgiau, bet čia, žinai, tamsta, būčiau įmanęs bučiuoti jai rankas vien už tai, kad ji lenkė...

— Suprantama, bet vedybos juk toks lūžis gyvenime...

— Teisybė, bet ar per dvi tris savaites būčiau sugalvojęs ką gudresnio negu per tą vieną? Prisipažįstu, šiek tiek būgštavau dėl vieno dalyko. Man net kiek nemalonu apie tai kalbėti... Mūsų giminėje įsimetęs paveldimas kurtumas. Senelis senatvėje visiškai negirdėjo, tėvas apkurto keturiasdešimties metų... Gyventi, aišku, galima, bet, šiaip ar taip, luošumas sunkus, ypač jis slegia aplinkinius, nes kurtieji yra nekantrūs. Tad sukau galvą, neišmanydamas, ar turiu teisę brautis į tos merginos gyvenimą aš, kuriam aiškiai gresia toks luošumas, juk su manim jai gali būti sunku gyventi...

Tik dabar pastebėjau, kad ir Lukomskio akių išraiška, ir galvos judesiai, ir klausymasis, kai jam ką sakai, labai panašus į kurčių žmonių laikyseną. Kol kas jis girdi puikiai, tačiau, matyt, nuolat kontroliuoja, ar klausa jam nesilpsta.

Raminau jį kaip išgalėdamas, o jis man tarė:

— Aš irgi taip manau. Neverta tik dėl spėjamo pavojaus drumsti sau ir kitiems gyvenimą. Juk ir Italijoj kartais siautėja cholera, ir būtų nei šis, nei tas, jeigu italai nesituoktų, būgštaudami, jog gali numirti ir palikti žmoną ir vaikus be globos. Ir aš pasielgiau taip, kaip privalėjau. Pirmiausia pasakiau panelei Vandai, kad ją myliu, kad ji man brangesnė už gyvybę, bet esama tokių ir tokių kliūčių. Ir žinai, tamsta, ką ji man atsakė? Ji pasakė šitaip: „Kai negalėsiu pasakyti, kad jus myliu, tai parašysiu." Žinoma, neapsiėjo be ašarų, bet po valandos jau juokėmės iš mano nuogąstavimų, ir aš tyčia apsimetinėjau negirdįs, norėdamas, kad ji parašytų „myliu".

Šis pokalbis įstrigo man į atmintį. Sniatinskis klysta teigdamas, jog mūsuose tik asilai dar turi šiek tiek valios. Tasai skulptorius iš tiesų turėjo dėl ko pamąstyti, o vis tiek jam pakako savaitės pasiryžti tokiam rimtam žingsniui. Gal jo sąmonė ir nėra taip išsivysčiusi kaip manoji, tačiau jis protingas žmogus.

Kokia šauni moteris būsimoji skulptorienė! Kaip man patinka jos atsakymas!.. Drauge jaučiu, kad Anelka irgi į ją panaši. Jeigu, pavyzdžiui, apakčiau, Laurai tiek terūpėtų mano aklumas, kiek jai būtų įdomu padaryti iš manęs kokį fajakų Demodoką[38], dainuojantį dainas puotose. O Anelka nieku gyvu neapleistų manęs, nors dar ir nebūčiau jos vyras. Dėl to galvą dedu.

Prisipažįstu, kad, šitaip galvojant, nederėtų nė savaitės svyruoti, o aš va svyruoju jau penki mėnesiai, net paskutinysis mano laiškas tetai taip pat nepasižymi ryžtingumu.

Tačiau guodžiuosi, jog teta, protinga ir mane mylinti moteris, numanys, kas man rūpi, ir ras būdą man padėti. Taip pat mano širdyje plazdena viltis, kad ir Anelka bus tetos sąjungininkė; tik gailiuosi, kad laiške neišdėsčiau visko aiškiau. Knieti išsiųsti antrą laišką, bet vis delsiu. Reikia sulaukti atsakymo į pirmąjį. Laimingi tokie žmonės kaip Lukomskis, kurie iškart imasi veikti.

Birželio 15

Kad ir kaip pavadinčiau jausmą Anelkai — meile ar kitaip, visuomet matau didžiulį skirtumą tarp jo ir kitų jausmų, kurie iki šiol rasdavo vietos mano širdy. Galvoju apie jį nuo ryto iki vakaro, jis tapo svarbiausiu mano gyvenime dalyku, jaučiuosi už jį atsakingas pats prieš save. Anksčiau šitaip niekad nebūdavo. Anksčiau mano romanai užsimegzdavo, kiek patverdavo ir iširdavo, palikdami didesnį ar mažesnį liūdesį, kartais malonų atsiminimą, kartais koktumą, tačiau jie niekad šitaip nepasiglemždavo mano vidinės esybės. Tokiame tuščiame aukštuomenės gyvenime, kur mes nekeliame sau aukštesnių tikslų, netarnaujame jokiai idėjai ir drauge netriūsiame dėl duonos kąsnio, moteris nenueina nuo scenos — į ją sutelktas mūsų dėmesys, jai be atvangos meilinamasi, bet taip pat velnioniškai su ja apsiprantama, tad pagaliau nuotykiai su ja imami laikyti kasdiene gyvenimo nuodėme. Apvildami moterį, mes jaučiame tik menką sąžinės graužimą; mažiau gal graužiasi tik moteris, apvildama mus. Nors aš esu ir labai jautrios prigimties, bet mano sąžinė šiuo atžvilgiu taip pat atbukusi. Būdavo atvejų, kai sakydavau sau: „Va, dabar būtų puiki proga patetiškai sau papriekaištau-

ti!"— bet visuomet numodavau į tai ranka ir imdavau galvoti apie malonesnius dalykus. Dabar jau kitaip. Kartais protas būna užimtas visai kuo kitu; ūmai pajuntu, jog man kažko trūksta; mane užplūsta kažkoks nerimas, baimė, tarytum kažką be galo svarbaus būčiau pražiopsojęs, kažką ne taip padaręs, ir tada susigriebiu, jog tai mintys apie Anelką skverbiasi pro visas užtvaras, mane visą pavergdamos. Jos krebžda manyje dieną ir naktį, lyg tas Mickevičiaus poemos krebždukas rašomajame stale[39]. Kai, gūžtelėjęs pečiais, mėginu nustelbti tą jausmą arba net pasityčioti iš jo, mano skepticizmas ir ironija nebegelbsti arba gelbsti tik trumpam, nes tučtuojau vėl atsiduriu užburtame rate. Nepasakyčiau, kad tai būtų sielvartas ar sąžinės graužatis, tai greičiau skausmingas minties susikaupimas prie vienos temos ir drauge karštligiškas ir nerimastingas smalsumas — kas bus toliau, tarsi nuo šito t o l i a u priklausytų mano gyvenimas.

Jeigu ne taip atsidėjęs analizuočiau save, galėčiau pasakyti — tai didelis ir nepaprastas jausmas, bet aš pastebiu, jog mąstau ir nerimauju dar dėl ko kito, o ne vien dėl to, ar Anelka bus mano. Be abejonės, ji man padarė gilų ir stiprų įspūdį; Sniatinskis tačiau teisybę rašė, kad jeigu būčiau ją taip karštai pamilęs, kaip jis savo žmoną, tai visų pirma stengčiausi ją turėti. O aš, be jokios abejonės, ne tiek trokštu ją turėti, kiek bijau, kad galiu jos netekti. Daug kas veikiausiai nepastebės, jog tarp tų dviejų dalykų yra didžiulis ir įdomus skirtumas. Tačiau aš esu tvirtai įsitikinęs: jeigu ne Kromickis, jeigu nebūgštaučiau galįs Anelką prarasti, nejausčiau nei tos baimės, nei nerimo. Šis suvokimas šiek tiek atraizgo susipainiojusias mano jausmų gijas, palyginti aiškiai parodo, jog aš ne tiek myliu Anelką, kiek jaučiu, kad galėčiau ją pamilti. Ir man neapsakomai skaudu pagalvojus, jog gali išsisklaidyti tie laimės miražai, galiu prarasti vienintelę galimybę padaryti savo gyvenimą laimingą, o dar labiau baiminuosi tos tuštumos, kuri prieš mane atsivertų, jeigu Anelka pasitrauktų nuo mano kelio.

Esu pastebėjęs, kad didžiausi pesimistai, kai likimas ar žmonės į juos pasikėsina, ginasi rankomis ir kojomis, šaukia visa gerkle kaip didžiausi optimistai. Ir aš dabar panašiai elgiuosi. Tiesa, nešaukiu balsu, bet mane suima siaubas pagalvojus, jog po kelių dienų gal nežinosiu, ko man įsitverti pasaulyje.

Birželio 16

Mano notaras, tvarkąs drauge ir Deivio reikalus, šį tą papasakojo apie Laurą. Deivis jau pamišėlių namuose. Ji gyvena Interlakene, Jungfrau papėdėje. Tikriausia ketina nusigauti į viršūnę. Įsivaizduoju, kaip ji prie savo grožio derina Alpes, jų sniegą, rūką, saulėtekius, kaip plaukioja ežeruose, stovi ties bedugnėmis. Pasakiau notarui užjaučiąs Deivį, o drauge ir ponią, kuri tokia jauna liko viena ir be globos. Senasis teisininkas nuramino mane, pranešdamas, kad lygiai prieš savaitę į Šveicariją išvažiavo grafas Maleskis, neapolietis, ponios Deivis giminaitis. Pažįstu, pažįstu jį! Dailus italiukas kaip Antinojas[40], bet kortuotojas ir, sako, paskutinis bailys. Atrodo, kad būsiu suklydęs, kadaise Laurą pavadindamas Pizos bokštu.

Pirmą kartą atsitinka gyvenime, kad su tokiu apmaudu prisiminčiau moterį, kurios iš tiesų nemylėjau, bet kurią apgaudinėjau, dėdamasis mylįs. Laurai esu nedėkingas ir elgiuosi toli gražu ne kilniai. Net gėdijuosi pats savęs! Iš tiesų, kodėl apmaudauju prieš ją ir ko negaliu jai atleisti? Kaip jau minėjau, nuo pat mūsų santykių pradžios, tiesa, ne dėl jos kaltės, bet pačiu suartėjimu su ja esu pridaręs aibę niekšybių, šitaip gyvenime niekad nesu elgęsis. Nepagerbiau savo gedulo, nepagerbiau Deivio silpnumo ir luošumo, ištižau, ištvirkau, išsiunčiau tą nelemtąjį laišką... Tai mano kaltė! Tačiau jeigu aklasis pargriūva, užkliuvęs už akmens, visuomet keikia akmenį, nors iš tiesų pargriuvo dėl savo aklumo.

Birželio 17

Nunešiau šiandien pinigus Lukomskiui, palikau įgaliojimą notarui, mano daiktai sukrauti, esu pasiruošęs bet kada iškeliauti. Roma man nebepakenčiama.

Birželio 18

Pagal mano apskaičiavimus tetos atsakymą jau turėčiau gauti. Kratydamasis blogiausių variantų, stengiuosi atspėti, ką ji

man praneš. Jau kelintą kartą gailiuosi, kad neišdėsčiau jai visko aiškiau. Vis dėlto parašiau, kad gal ir atvažiuočiau į Plošovą, jeigu būčiau tikras, jog tuo nepadaryčiau nemalonumo jos viešnioms; drauge prašiau nuoširdžiai pasveikinti jas. Dar pridūriau, jog Peljyje paskutinėmis dienomis sirguliavau ir buvau taip sudirgęs, jog nesuvokiau, ką daraš. Kai rašiau šį laišką, jis man atrodė labai protingas, o dabar jį laikau kvailumo viršūne. Tiesiog ambicija neleido man ko griežčiausiai atšaukti tai, ką esu rašęs iš Peljo. Tikėjausi, jog teta iš paskutiniųjų stengsis viską sutvarkyti ir aš atvažiuosiu į Plošovą kaip kilniaširdis kunigaikštis. Žmogaus prigimtis kupina menkybės. Man nieko daugiau nebelieka, kaip įsikibti į viltį, jog teta galiausiai susiprotės, ko aš noriu.

Dabar, kai mane drasko kas valandėlę didėjantis nerimas, jaučiu, kad ne tik galėčiau labai mylėti Anelką, bet kad apskritai galėčiau būti nepalyginamai geresnis negu esu dabar. Iš tikrųjų, kodėl elgiuosi taip, tarsi manyje nebūtų nieko daugiau, tik egoizmas ir sudirgę nervai? O jeigu daugiau nieko nėra, kodėl, save analizuodamas, šito sau nepasakiau? Man pakanka drąsos padaryti galutines išvadas, ir neslepiu nuo savęs tiesos, tačiau šitą išvadą tolydžio atmetu. Kodėl? Mat aš nepalaužiamai įsitikinęs, jog esu geresnis negu mano elgesys. O taip elgiuosi todėl, kad gyvenime esu nevykėlis; iš dalies tai nulėmė rasė, iš dalies laiko liga, mat esu savo amžiaus vaikas, taip pat besaikė autoanalizė, niekad neleidžianti paklusti pirmajam, natūraliam žmogaus prigimties polėkiui, bet kritikuojanti viską be atodairos, kol galutinai išsenka siela. Vaikas būdamas, mėgdavau dėlioti monetas vieną ant kitos, kol stulpelis, nuo sunkumo pasviręs, išgriūdavo, pavirsdamas pabira krūvele. Dabar lygiai taip žaidžiu su savo mintimis ir ketinimais, kol jie chaotiškai susipainioja. Todėl man daug lengviau pasiryžti kokiam nors neigiamam veiksmui negu teigiamam, lengviau naikinti negu kurti. Man atrodo, kad daug inteligentiškų žmonių serga šia liga. Bekritikuodami viską ir save, mes išgaišinome teigiamąsias galias. Mes nebeturime principų, nebeturime į ką atsispirti, nebetikime gyvenimu. Štai kodėl aš ne tiek geidžiu turėti Anelką, kiek būgštauju, kad galiu jos netekti.

Kalbėdamas apie mūsų amžiaus ligą, nenoriu apsiriboti tik savimi. Jeigu, kilus epidemijai, kas atgula — savaime suprantamas dalykas, o šiandien neigimo epidemija siaučia visame pasaulyje. Išvada aiški: visų pavidalų stogai, po kuriais žmonės gyvena, griūva jiems ant galvų. Religija, kurios pats pavadinimas reiškia sąryšį, krinka. Net dar tebetikinčių žmonių tikėjimas pasidarė nepatvarus. Pro stogą, vadinamą tėvyne, ima smelktis socialinės srovės. Beliko vienas idealas, prieš kurį net patys įžūliausi skeptikai lenkiasi,— tai liaudis. Bet ir ant šios statulos cokolio visokio plauko nenaudėliai ima rašinėti gana ciniškus sąmojus, ir keisčiausia, kad pirmąsias abejonių miglas skleidžia tos galvos, kurios prieš tą statulą turėtų lenktis kuo žemiausiai. Atsiras galop koks genialus skeptikas, antrasis Heinė, ir apspjaudys tą dievybę, apskaldys jai ausis, kaip kitados yra padaręs Aristofanas[41], bet ne kokių senų idealų skatinamas, o minties laisvės, abejojimo laisvės vardu. Ir kas tada dėsis, nebeišmanau. Veikiausiai šitame didžiuliame tuščiame lape nelabasis rašys sonetus savo meilužei.

Tad kur išsigelbėjimas? Pirmiausia turiu pasakyti: kas man darbo? Ko nors siekti — ne mano dalykas. Esu pernelyg gerai išauklėtas savo amžiaus vaikas, kad man tat rūpėtų. Tačiau jeigu visos mintys, darbai ir kūriniai privalo didinti žmogaus laimę, tai aš drįstu pareikšti vieną pastabą, beje, su išlyga, kad omeny turiu ne materialinę būklę, bet vidinę ramybę, kurios man stinga kaip ir daugeliui: mano senelis buvo laimingesnis už mano tėvą, mano tėvas — už mane, o mano sūnus, jeigu jį turėsiu, bus stačiai pasigailėjimo vertas žmogelis.

Florencija, birželio 20

Mano kortų namelis subyrėjo. Gavau laišką iš tetos. Anelka teka už Kromickio, vestuvės bus po kelių savaičių. Anelka pati nori, kad jos greičiau įvyktų. Gavęs šią žinią, sėdau į traukinį ir buvau bevažiuojąs į Plošovą, kartu suvokdamas, jog tai būtų nutrūktgalviškiausia paikystė, iš kurios nieko gera neišeis. Štai dėl ko atsidūriau Florencijoj. Jausmų antplūdis buvo pradėjęs mane nešti, bet, sutelkęs šalto proto likučius, sustojau čia.

Florencija, birželio 22

Tuo pačiu metu, kaip ir tetos laišką, gavau *faire part**, adresuotą moteriška rašysena. Šito negalėjo padaryti nei Anelka, nei jos motina. Greičiausiai čia bus ponios Sniatinskos pikta išdaiga. Pagaliau man vis viena. Gavau lazda per galvą, tad esu apkvaitęs. Bet matau, kad esu labiau sukrėstas negu įskaudintas. Nežinau, kas dėsis vėliau, juk kulkos, sakoma, žmogus iš karto irgi nejaučia. Tačiau nenusišoviau, neišėjau iš proto. Žiūriu sau į Liungą, Arną, net dėliočiau pasiansą, jei mokėčiau, žodžiu, jaučiuosi visai gerai... Žinia, gyvenime niekuo neverta pasikliauti... Teta iš savo krikščioniško uolumo pranešė Anelkai viską, ką buvau jai parašęs iš Peljo.

Florencija, birželio 23

Rytą atsibudęs, o tiksliau — tik pramerkęs akis, kartoju sau, jog tai ne sapnas, Anelka tikrai teka už Kromickio, ta pati geroji, mylinti Anelka, kuri kitados nėjo miegoti, norėdama pasveikinti mane, grįžtantį iš Varšuvos į Plošovą, kuri žiūrėjo man į akis, klausėsi, ką jai kalbėjau, ir kiekvienu žvilgsniu bylojo esanti mano. Ir ji bus ne tik ponia Kromicka, bet už savaitės po vestuvių stebėsis neatsistebėdama, kaip galėjo abejoti, ar tekėti už Plošovskio, ar tokio Jupiterio kaip Kromickis. Pasaulyje dedasi keisti, žiaurūs ir nepermaldaujami dalykai, jog nebetenki net to dar užsilikusio menkučio noro gyventi. Ponia Celina ir ponia Sniatinska dabar laiko Kromickį *al pari*** ir liaupsina jį kaip beįmanydamos, mano nenaudai. Geriau jos Anelkai būtų davusios ramybę! Ir teta pritaria viskam! Bala nematė manęs, bet juk teta žino ir mato, kad Anelka su juo nebus laiminga. Pati man sako, jog Anelka už jo teka iš nusivylimo.

Va šisai ilgas nelemtas laiškas:

„Dėkoju tau už parašymą, juoba kad pirmasis laiškas iš Peljo buvo ne tik kategoriškas, bet ir žiaurus. Sunku man buvo patikėti, jog tu ne tik nejauti tai merginai nė mažiausio prieraišumo, bet esi jai nedraugiškas ir negailestingas. Juk aš nesispy-

* Pranešimas apie vestuves *(pranc.)*.

** Sau lygiu (it).

riau ir neįkalbinėjau tavęs, kad tučtuojau pasipirštum Anelkai, tik prašiau parašyti keletą širdingesnių žodžių, nors ir ne tiesiog jai, bent per mane. Ir patikėk, šito būtų užtekę, nes ji tave mylėjo iš visos širdies. Suprask mano padėtį: ką turėjau daryti, gavusi tavo laišką, ar sąžininga būtų buvę palaikyti Anelkos viltį ir drauge kurstyti jos nerimą, kuris graužte graužė jai sveikatą? Chvastovskis visada siunčia į Varšuvą pasiuntinį pargabenti laiškų ir juos pats atneša rytą, mums geriant arbatą. Anelka žinojo, kad yra laiškas nuo tavęs, nes ji, vargšelė, visada tykodavo Chvastovskio ir pati paimdavo iš jo laiškus, tarytum norėdama juos padėti ant mano servetėlės, o iš teisybės jai magėjo sužinoti, ar tu rašai. Ir šit ji pastebėjo, kad yra laiškas. Jau arbatą mums pilstė taip, kad šaukšteliai žvangėjo puodukuose. Mane pervėrė kažkokia nelemta nuojauta. Aš jau buvau beapsisprendžianti jį skaityti savo kambary, tačiau neištvėriau, nes man buvo neramu, ar tu nesergi. Dieve mano, kaip man reikėjo tvardytis, juo labiau kad jaučiau Anelkos akis, įbestas į mane. Bet vargais negalais perveikiau save, net pasakiau: „Leonas vis dar tebesikremta, bet, ačiū dievui, sveikas ir visiems siunčia linkėjimus." Anelka tarsi niekur nieko pasiteiravo: „Ar dar ilgai užtruks Italijoj?" Mačiau, kas tame klausime glūdi, ir neišdrįsau pasakyti teisybės, juo labiau kad čia pat buvo Chvastovskis ir tarnai. Taigi pasakiau: „Neilgai. Manau, kad netrukus išsiruoš pas mus." Kad būtum matęs, kaip ji užsiplieskė, kaip apsidžiaugė, kaip tvardėsi, kad nepravirktų. Vargšelė! Verkti norisi, tat atsiminus. Neįsivaizduoji, kaip aš kentėjau, sugrįžusi į savo kambarį. Betgi tu aiškiai parašei: „Linkiu jai laimės su Kromickiu",— tad turėjau, sąžinė liepė atverti jai akis. Kviesti jos nereikėjo — pati atėjo. Tada jai pasakiau: „Anelka, žinau, kad esi narsi ir geros širdies mergina, visada moki nusilenkti dievo valiai. Turime pasikalbėti atvirai. Žinau, mano vaikeli, kad tarp tavęs ir Leono buvo atsiradę kažkas panašu į simpatiją, ir pasakysiu, jog aš pati šito be galo troškau. Bet, matyt, ne tokia buvo dievo valia. Jeigu turėjai kokių vilčių, atsižadėk jų!" Apkabinusi ėmiau ją glostyti, nes išbalo kaip drobė, maniau, kad nualps, bet, laimė, šitaip neatsitiko. Tik suklupo prie mano kelių ir ėmė kartoti: „Tetule, ką jis liepė man pasakyti? Ką jis man liepė pasakyti?" Išsisukinėjau, nenorėdama cituoti tavo žodžių, bet man dingtelėjo, jog geriau bus, jeigu ji sužinos tikrą teisybę, ir pagaliau pasakiau, jog linki jai laimės su Kromickiu,

Ji kaipmat atsistojo ir po valandėlės visai kitokiu balsu ištarė: „Prašau jam padėkoti." Ir tučtuojau išėjo. Būgštauju, jog būsi nepatenkintas, kad taip tiksliai pakartojau tavo žodžius, nesušvelnindama jų. Bet kadangi tu taip be atodairos nusigręži nuo Anelkos, tai negalima jai buvo šito nepasakyti pakankamai aiškiai. Juo tvirčiau ji bus įsitikinusi, kad tu su ja nederamai pasielgei, juo greičiau tave užmirš. O jeigu tau šitai nemalonu girdėti, pagalvok, kiek patyrėme ne tik nemalonumų, bet ir kančių mes visos trys, o ypač Anelka. Aš nesitikėjau, kad ji šitaip gebėtų save suimti į rankas. Visą dieną jos akys buvo sausos, nė žodeliu nieko neprasitarė motinai, kurios sveikata ji be galo rūpinasi. Ji tik meiliau negu paprastai glaustėsi prie motinos ir manęs, aš taip dėl to susijaudinau, kad man net smakras virpėjo. Ponas Sniatinskis, atvažiavęs tą vakarą, nieko iš Anelkos elgesio nesuprato. Aš pati jam viską papasakojau, nes žinau, kad jis tavo draugas. Jis irgi labai susikrimto ir ėmė taip rūstauti ant tavęs, kad aš net supykau ant jo. Dieve mano, ko jis nepriešnekėjo, tu gi jį pažįsti. Nemylėdamas Anelkos, tu negali suprasti, koks būtum su ja laimingas. Tik negerai, mano Leonai, kad ji įsitikinusi, jog tu ją myli. Šitaip atrodė mums visiems, ne tik jai. Vienas dievas težino, kiek ji dėl to iškentėjo, o juk už Kromickio ji teka irgi dėl to. Puikiai suprantu, kad ji taip elgiasi iš nusivylimo. Veikiausiai ji su motina apie tai pasišnekėjo, o tada ėmė ir pasiryžo. Kromickis atvažiavo kitą dieną, kai gavau tavo laišką. Iš karto su juo ėmė elgtis kitaip negu paprastai; už savaitės jis pasipiršo ir gavo palankų atsakymą. Ponas Sniatinskis, tik prieš kelias dienas apie tai sužinojęs, plaukus rovėsi, o kas su manimi iš pradžių dėjosi, tau net nerašau.

Buvau ant tavęs perpykusi kaip niekad ir tik po tavo antrojo laiško kiek atsileidau, nors jis ir įtikino mane, kad mano svajonių pilis subyrėjo iki pamatų. Prisipažinsiu tau, jog po pirmojo laiško, kol dar Kromickis nebuvo pasipiršęs, man tolydžio dingtelėdavo: „Gal maloningasis dievas pasigailės mūsų ir pakeis jo širdį. Gal jis tik pykčio pagautas šitaip parašė!" Bet po to, kai tu, parašęs keletą širdingesnių žodžių Anelkai, neatšaukei pirmojo laiško, supratau, jog nebėra jokios vilties.

Anelkos vestuvės įvyks liepos 25-ąją. Paaiškinsiu tau, kodėl taip greitai. Mat Celina iš tikrųjų sunkiai serga, mano netrukus mirsianti ir nenori, kad dėl gedulo vestuvės būtų atidėtos. Ji nori prieš mirtį pamatyti savo dukrelę vyro globojamą. Kro-

mickis irgi skuba, nes Rytuose jo laukia tvarkytini reikalai, o Anelka geidžia kuo greičiau išgerti šią karčią taurę. Ak, mano Leonai, kodėl viskas taip pakrypo, ir kodėl ši mergaitė tokia nelaiminga?

Kaip gyva niekad nebūčiau sutikusi, kad ji tekėtų už Kromickio, bet ar aš galiu nors žodelį pasakyti, aš, taip nusikaltusi Anelkai? Pernelyg norėjau, kad tu vestum ją, ir nenumačiau, kuo tai pasibaigs Anelkai. Esu kalta, bet taip pat kenčiu ir dieną naktį meldžiuosi už tą mergaitę.

Jiedu po vestuvių išvažiuoja į Volynę. Celina apsigyvens su manimi Varšuvoje; sakė važiuosianti į Odesą, bet aš jos ten nieku gyvu neleisiu. Mano brangusis, tu žinai, kokia esu laiminga tave matydama, bet dabar nevažiuok į Plošovą, bent dėl Anelkos. Jeigu nori, aš galėsiu bematant pas tave atvažiuoti; Anelką dabar reikia tausoti."

Kuriam galui save apgaudinėti? Kada tik skaitau tą laišką, norisi galvą į sieną daužyti, ir ne iš pykčio, ne iš pavydo, bet iš sielvartol

Birželio 23

Ne, negaliu nuleisti rankų ir galvoti, kad jau viskas baigta. Tai būtų siaubinga santuoka. Šiandien, ketvirtadienį, išsiunčiau Sniatinskiui telegramą, kurioje meldžiau jį sekmadienį būti Krokuvoje. Aš važiuoju ten rytoj. Prašiau, kad apie šią telegramą niekam neprasitartų. Pasišnekėsiu su juo, tiksliau — maldausiu, kad jis pasikalbėtų mano vardu su Anelka. Tikiuosi, kad jo įtaka daug ką gali padaryti. Anelka jį gerbia ir labai myli. Nesikreipiau į tetą, nes mes, vyrai, geriau vienas kitą suprantame. Sniatinskis, būdamas geras psichologas, lengviau supras tą visą nelemtą psichinį procesą, kurį pastaruoju metu išgyvenau. Jam galiu papasakoti ir apie Laurą; jeigu prasitarčiau apie ją tetai, toji imtų žegnotis. Iš pradžių norėjau parašyti tiesiai Anelkai, bet mano laiškas atkreiptų visų dėmesį, sukeltų sumaištį. Pažįstu Anelką — ji tiesi, žinau, jog laišką tuojau parodytų motinai, o ši, neapkenčianti manęs, be jokios atžvilgos saviškai jį išaiškintų, čia jai ir Kromickis patalkininkautų. Reikia, kad Sniatinskis pasikalbėtų su Anelka akis į akį, juodu suvesti galėtų jo žmona. Viliuosi, kad jis imsis šios misijos, nors puikiai matau, koks tai opus dalykas. Jau kelios naktys, kai neuž-

miegu. Tik užmerkęs akis, išvystu Anelką — jos veidą, plaukus, akis, matau ją kalbančią, šypsančią — regiu kaip gyvą, tarsi ji stovėtų priešais mane... Nebegaliu šitaip gyventi!

Krokuva, birželio 26

Sniatinskis jau čia. Jis sutiko viską padaryti. Šaunus vyrukas — tegu jam dievas atlygina! Ketvirta valanda nakties, bet vis dar negaliu užmigti, tad sėdu rašyti, nesumanydamas, ko griebtis. Su Sniatinskiu šnekėjomės iki trečios, ginčijomės, tarėmės. Dabar jis verčiasi ant kito šono gretimame kambary. Ne iš karto man pavyko jį prikalbėti. Vis varė savo: „Mano brangusis, ar turiu teisę aš, svetimas žmogus, kištis į jūsų šeimos reikalus, ir dar tokius opius? Panelė Anelka gali man užčiaupti burną vienu klausimu: „Kas jums darbo?" Prisiekinėjau, kad Anelka šitaip nepasakys, įtikinėjau primygtiniausiai, tarsi būčiau turėjęs jos raštišką pasižadėjimą. Pripažinau, kad jo samprotavimai teisingi, tačiau įrodinėjau, jog kartais aplinkybės taip susiklosto, kad nedera nieko paisyti. Įtikino jį mano argumentas, kad čia svarbiausia ne mano, o Anelkos likimas, bet apskritai su ja pasikalbėti sutinkąs tik iš gailesčio man. Per tas kelias dienas sunykau; pats Sniatinskis apie tai užsiminė, mačiau, kad dėl to jis jaudinasi. Be to, jis nemėgsta Kromickio, mat jiedu visiškai skirtingi žmonės. Sniatinskis galvoja, kad verstis finansinėmis spekuliacijomis — lygiai tas pat, kaip semti pinigus iš svetimos kišenės ir žertis į savąją. Už daug ką smerkdamas Kromickį, jis atsiliepė apie jį kitaip: „Jeigu turėtų kokį aukštesnį, kilnesnį tikslą, vaikydamasis pelno,— būtų atleistina, bet jis juk glemžia pinigus dėl pačių pinigų." Anelkos vedybomis jis piktinasi beveik kaip aš ir galvoja, kad Anelka pati prisišauks nelaimę. Mano įprašytas, Sniatinskis išvažiuoja rytoj ankstyvuoju traukiniu.

Užporyt jiedu su žmona nuvyks į Plošovą ir, jeigu negalės laisvai pasikalbėti su Anelka, tai kelioms valandoms ją pasikvies pas save. Papasakos Anelkai apie mano kančias, pasakys, kad visas mano gyvenimas — jos rankose. Jis tai sugebės. Kal-

bėsis su ja rimtai, maloniai ir protingai; įtikins ją, jog moteris, nors ir labiausiai sužeista širdimi, neturi teisės tekėti už žmogaus, kurio nemyli; šitoks elgesys būtų nesąžiningas; taip pat nedora būtų atstumti mylimą žmogų ir griauti jam gyvenimą tik todėl, kad jis, pavydo pagautas, žengė žingsnį, kurio gailisi iš visos širdies.

Galop Sniatinskis man pasakė:

— Padarysiu tai su viena sąlyga: jeigu man duosi garbės žodį, kad, nepasisekus mano misijai, tu neatidumsi į Plošovą ir nesukelsi triukšmo, kuris galėtų atsiliepti tavo tetulės, ponios Celinos ir panelės Anelės sveikatai. Jeigu nori, gali panelei Anelei parašyti, bet pats neatvažiuok, nebent gautum jos sutikimą.

Kuo jis mane laiko? Prižadėjau, nors mane jo žodžiai labai sutrikdė. Tačiau pasikliaunu Anelkos širdimi ir Sniatinskio iškalba. Ak, kaip jis moka kalbėti! Lyg ir nesuteikė man daug vilčių, bet puikiai mačiau, kad tikisi sėkmės. Jis pažadėjo bent prikalbėti Anelką, kad ji vestuves atidėtų nors pusei metų. Čia jau būtų pergalė, nes Kromickis tokiu atveju pats veikiausiai pasitrauktų. Šią dieną ilgai atsiminsiu! Sniatinskis, matydamas tikrą sielvartą, yra švelnus lyg moteris ir stengiasi neužgauti mano savimeilės. Šiaip ar taip, sunku pasmerkti savo kvailystes, savo kaltes, silpnybes ir patikėti likimą svetimam žmogui, užuot pačiam grūmusis. Tačiau visa tai niekis, svarbu, kad neprarasčiau Anelkos.

Birželio 27

Sniatinskis išvažiavo anksti. Lydėdamas jį į stotį, smulkiai nurodinėjau, ką jis turi daryti, tartum jis būtų paskutinis idiotas. Jis, tyčiodamasis iš manęs, sakė, jog, misijai pasisekus, aš vėl imsiąs filosofuoti. Būčiau įmanęs jį už tai apkulti. Jis išvažiavo kuo giedriausiai nusiteikęs; neabejoju, kad yra tikras, jog viskas pasiseks. Jam išvažiavus, nuėjau į mergelės Marijos bažnyčią, kur aš — skeptikas, filosofas, tvirtinąs „nežinau, nežinau, nežinau"— užpirkau mišias už Leoną ir Anelką. Ne tik išklausiau mišių, bet va dabar atsisėdęs rašau: „Tegu skradžiai prasmenga skepticizmas, filosofija ir drauge manasis „nežinau"!"

Pirma valanda dienos. Šiuo metu Sniatinskiai tikriausiai važiuoja į Plošovą. Anelka gal sutiks bent atidėti vestuves. Ji neturi teisės to nepadaryti. Kiaurą dieną įvairios mintys be paliovos lenda į galvą. Kromickis godus pinigams — čia nėra nė menkiausios abejonės,— tad kodėl neieško turtingesnės nuotakos? Anelkos dvaras didelis, bet praskolintas ir Kromickiui gali būti reikalingas tik tam, kad jis nebūtų laikomas atėjūnu su tuščiom kišenėm, kad greičiau galėtų gauti pilietybę. Tačiau Kromickis, pagarsėjęs turtuolis, šitai pasiektų ir be Anelkos dvaro, ir dar gautų kraičio. Matyt, ji jam patinka, ir seniai. Nėra ko stebėtis, kad Anelka patinka!

Tik pamanyk, ji laukė kaip laimės, kaip išganymo tik vieno žodžio iš mano lūpų! Juk tetulė rašo, kad „vargšelė tykodavo Chvastovskio, norėdama paimti iš jo laiškus". Mane siaubas nusmelkia pagalvojus, kad nelemta bus patirti šitą laimę ir kad man, kaip ir visiems į mane panašiems žmonėms, gresia pražūtis.

10-ta valanda vakaro

Dieną padūkusiai gėlė galvą, dabar jau liovėsi, bet nuo to skausmo, nemigos ir nerimo esu tarytum užhipnotizuotas. Mano protas, pasinešęs viena kryptimi, susitelkęs į vieną mintį, regi taip aiškiai, kas bus, kaip niekad gyvenime. Tarytum esu Plošove, klausausi, ką Anelka sako Sniatinskiui, ir stebiuosi, kaip galėjau turėti vilties. Ji nepasigaili manęs. Ir tai ne spėliojimai, bet aiškiausia teisybė... Iš tiesų, su manim dedasi kažkas neprasta. Taip rimtai į viską žiūriu, kad net siaubas ima, tarytum lig šiol būčiau buvęs vaikas. Manau susirgsiąs. Iš Sniatinskio gavau pažadą, kad jis apie viską tučtuojau praneš telegrafu. Ligi šiol telegramos nėra, nors ji, beje, man nieko nauja nepasakys.

Birželio 29

Iš Sniatinskio atėjo telegrama, ir šit ką joje perskaičiau: „Viskas perniek, susitvardyk ir keliauk į pasaulį." Taip ir padarysiu, mano Anelkal

Neberašiau dienoraščio daugiau kaip dešimtį mėnesių, nors buvau taip įpratęs į tą darbą, kad jo tolydžio pasigesdavau, bet tikindavau save: kuriam galui? Aš skausmingai suvokiau: nors mano mintys dienoraštyje prilygtų Paskalio[42] išminčiai, nors jos būtų gilesnės už vandenyno gelmes, iškilesnės už Alpių viršūnes, jos vis tiek nepakeistų fakto, kad ji išteka. Aš nuleidau rankas. Kartais visas gyvenimas paskiriamas vienam tikslui pasiekti, iš esmės gana menkam, bet kai to tikslo nebelieka, paprasčiausi žmogaus veiksmai nebetenka prasmės. Net keista ir juokinga pagalvojus, jog ilgą laiką — rengdamasis, eidamas į miestą, į teatrą ar į klubą — negalėdavau atsiginti minties: kuriam galui? Prireikdavo kartais gerokai laiko, kol susiprotėdavau, jog ir valgydavau pietus, ir barzdą skusdavausi, ir kitką darydavau dar jos nepažinęs. Pirmaisiais mėnesiais daug keliavau: net į Islandiją buvau nuklydęs. Ir žiūrėdamas į Švedijos ežerus, Norvegijos fiordus, Islandijos geizerius, nepatyriau jokio savo įspūdžio, tik stengiausi įsivaizduoti, ką jaustų ir ką sakytų Anelka, išvydusi tokį vaizdą, žodžiu, viską mačiau jos akimis, galvojau jos mintimis, jaučiau jos širdimi. O kai vėliau prisimindavau, jog ji jau ponia Kromicka, kuo greičiausiai sėsdavau į traukinį ar laivą ir leisdavausi toliau, nes tai, ką matydavau, man būdavo visiškai nebeįdomu. Negi man svarbu, jog čia tik viena paprasčiausių dramų, iš kurių net pasišaipoma ir kurias patyrė tūkstančiai mulkių prieš mane! Mirties taip pat niekas neišvengia, o kiekvienam mirštančiam atrodo, kad su juo drauge griūva visas pasaulis. Ir iš tiesų griūva!

Nežinau ir nesigilinu, ar iš tiesų pirmaisiais mėnesiais aš buvau priveiktas begalinio sielvarto. Visa tai reliatyvu. Težinau, jog tada gyvenau vien tik ta moterimi ir pirmą kartą patyriau tuštumą, kuri atsiveria po mylimo žmogaus mirties.

Tačiau palengva gyvenimo įpročiai — ne pagundos — vėl atsigavo. Man atrodo, jog tai visuotinis reiškinys. Pažinau žmonių, kurie, slapčia be galo kentėdami ir širdyje neturėdami nė kruopelytės linksmumo, dėdavosi smagūs vien dėl to, jog kitados buvo linksmi ir įprato šitaip elgtis. Turėjo galiausiai ateiti ir man metas, kada, pavyzdžiui, dantų skausmo nebejausčiau vien todėl, kad Anelkai tas būtų nemalonu. Žodžiu, esu atbukęs, o pagaliau vaistu man tapo nuodai. Kadaise Farinio[43] kelionių

aprašymuose skaičiau, jog kafrai, įgėlus skorpionui, gydosi leisdami jam įgelti į tą pačią vietą antrą kartą. Toks skorpionas, toks priešnuodis man buvo, kaip, beje, ir daugumai žmonių, žodis „įvyko".

„Įvyko", tad kenčiu, įvyko, tad liaujuosi kentėjęs. Suvokdamas, jog jau nieko nebeįmanoma išgelbėti, iš dalies nusiraminu. Visuomet pagalvoju apie tą indėną, kuris, pagautas Niagaros srovės, pradžioje, nevilties apimtas, grūmėsi iš paskutiniųjų, o vėliau, pamatęs, kad jau nebeišsigelbės, paleido irklus, atsigulė valties dugne ir ėmė dainuoti. Aš dabar irgi įmanyčiau dainuoti. Niagaros srovė tuo pranaši, jog pastvertą žmogų sumala į šipulius, tačiau esama srovių, kurios žmogų išmeta į smėlėtą, tuščią, išdegintą ir nykų krantą. Kaip tik tai ištiko mane.

Piktoji mano gyvenimo lemtis nenumatė tik vieno dalyko. Mat žmogus, be galo gyvenimo prislėgtas ir be galo nelaimingas, daug mažiau save vertina negu laimingas žmogus. Todėl ir pavydusis likimas čia daug kur turi nuleisti rankas. Buvau ir tebesu taip nusiteikęs, kad jeigu, pavyzdžiui, piktoji fortūna ateitų ir ištartų: „Kad tu kur skradžiai prasmegtum!"— aš atsakyčiau: „Gerai, tegu sau prasmengu!" Ir šitaip pasakyčiau ne dėl beviltiško liūdesio, kurį sukėlė Anelka, o todėl, kad esu abejingas viskam, kas dedasi manyje ir aplink mane.

Tai savotiškas ir be galo tvirtas skydas, kuris ne tik apsaugo žmogų, bet ir daro jį pavojingą. Mat aiškus dalykas, jog kas negaili savęs, negailės ir kitų. Net dievo įsakymai neliepia artimo mylėti labiau už save.

Tai, žinoma, nereiškia, jog aš dabar ketinčiau kam nors perrėžti gerklę. Šie mano žodžiai iš esmės tėra teoriniai samprotavimai, ir gyvenime jie niekam žalos nepadarys. Jeigu šitoks abejingumas ir blėsina altruizmą, tai savo ruožtu jis blėsina ir egoizmą. Jeigu man tektų su kuo nors gulėti po vienu apklotu, aš jo viso neatiduočiau jam, bet taip pat viso neužsitraukčiau ir ant savęs. Pavojingas, gal net labai pavojingas toks žmogus būna tik tada, kai žmonės drumsčia šią jo ramybę, plaukiančią iš savojo aš apribojimo, ir verčia jį imtis kokio nors įtempto darbo. Tada jis veikia pasitikėdamas ir su beatodairišku negailestingumu, kaip mašina.

Šį mechanišką pasitikėjimą esu jau įgijęs. Pastebėjau, kad jau kuris metas savo įsitikinimus ir savo valią įteigiu žmonėms daug tvirčiau negu pirma, nors visiškai nededu pastangų. Neiš-

semiama svyravimų ir silpnybių versmė yra savimeilė, tuštybė ir noras patikti kitiems. Žmogus beveik nesąmoningai geidžia patikti, nusipelnyti kitų palankumo ir, šito siekdamas, tūkstančius kartų prasilenkia su savo principais. Šiuo metu tas noras patikti gal visai ir neišnyko, tačiau nepaprastai susilpnėjo, ir, pro pirštus žiūrėdamas į tai, ar aš kam nors patiksiu, ar ne, tarytum pakylu virš kitų — abejingas ir ramus. Tat pastebėjau kelionėse, o ypač tai akivaizdu dabar — Paryžiuje. Čia buvau sutikęs daug žmonių, pranašesnių už mane; dabar esu už juos pranašesnis todėl, kad man tai rūpi daug mažiau negu jiems.

Apskritai tariuosi esąs žmogus, kuris galėtų būti energingas, bet šito nenori, nes mano valia yra tolygi aistroms, kurios perdėm neigiamos. Kadangi iš seno esu įpratęs viską analizuoti, tad šį dalyką aiškinu šitaip: tam tikromis aplinkybėmis galima ko atkakliausiai šalintis gyvenimo, o kitais atvejais lygiai taip pat atkakliai kabintis į jį. Veikiausiai ir mano abejingumas taip pat beatodairiško šiaušimosi prieš gyvenimą pasekmė. Todėl taip menkai esu panašus į Deivį.

Be abejonės, pasidariau nepalyginamai negailestingesnis negu buvau pirma ir galėčiau pakartoti Hamleto žodžius, jog esu savotiškai pavojingas. Laimė, kad niekas man nestoja skersai kelio. Visi man be galo svetimi ir abejingi, kaip ir aš kitiems. Tik viena teta Varšuvoje mane tebemyli kaip seniau, bet manau, kad ir jos meilė nebeveiksminga, bent ta prasme, jog man ateityje nebegresia piršlybos.

Balandžio 3

Deja, mano abejingumas, kurį buvau palyginęs su tyru beskoniu ir bespalviu vandeniu, tik iš pažiūros bespalvis. Atidžiau pasižiūrėjęs, pamatai jame plūduriuojančias kažkokias dėmeles, drumsčiančias jo vaiskumą. Tai lyg kokie pasibjaurėjimą žadinantys dirgikliai. Tik šitai man ir beliko. Nieko nebemyliu ir niekam nebejaučiu aktyvios neapykantos, tik bjauriuosi daugeliu žmonių. Prie jų priklauso ir Kromickis. Ne todėl, kad jis atėmė iš manęs Anelką, o todėl, kad jo kojos neapsakomai ilgos ir kelių sąnariai stambūs, kad pats ištįsęs kaip kartis ir jo balsas panašus į kavos malūnėlio burzgimą. Beje, jis visuomet mane purtyte nupurtydavo, ir jeigu dabar apie tai užsimenu — tik

todėl, kad tas dygėjimasis pasidaręs keistai patvarus. Tolydžio galvoju apie žmones, kurie man kelia pasibjaurėjimą. Jeigu tai liestų tik Kromickį ir ponią Celiną, dar būtų suprantama, galėčiau galvoti, jog tai pasibjaurėjimu užmaskuota neapykanta. Bet šalia jų mano atmintyje atkakliai stirkso daug kitokių asmenų, kitados žadinusių antipatiją ir pasidygėjimą. Negalėčiau sakyti, kad tai dėl pašlijusios sveikatos — esu sveikut sveikutėlis,— aš tat aiškinu šitaip: žmonės atėmė iš manęs meilę, laikas užgesino neapykantą, bet kadangi žmogus gyvendamas turi jausti, jaučiu kaip išgaliu, gyvenu tuo, kas dar man liko. Taip pat turiu pridurti, jog tam, kas šitaip jaučia ir gyvena, laimės nebus per daug...

Beveik atvėso mano jausmai žmonėms, kurie kitados man buvo malonūs. Sniatinskiui tiesiog jaučiu antipatiją, kurios jokie samprotavimai nepajėgia nuslopinti. Be jokių abejonių, Sniatinskis turi privalumų, bet jis pernelyg gėrisi savimi ir dėl to, kaip pasakytų dailininkai, pozuoja. Manau, be galo retai pasitaiko, jog žmogus, pastebėjęs savo poelgius, savo individualius bruožus, originalybes patinkant kitiems žmonėms, pats savęs neįsimylėtų ir neimtų aukštinti. Sniatinskis visada ir visur per daug stengiasi būti Sniatinskiu, todėl jo elgesys pasidaro dirbtinis, ir dėl tokio pozavimo jis praranda savo įgimtą subtilumą. Nebekalbu apie tą tiesmuką telegramą, kurią atsiuntė į Krokuvą po nesėkmingos misijos pas Anelką: „Keliauk į pasaulį!", tarytum be jo patarimo nebūčiau susipratęs keliauti. Tik ištekėjus Anelkai, gavau Christianijoj iš jo laišką, tarytum nuoširdų, bet iš esmės šiurkštų ir manieringą. Jo turinys maždaug toks: panelė Anelė jau ponia Kromicka, jau viskas, gaila man tavęs, nuoširdžiai apkabinu, negalvok, jog dėl to pasaulis sugrius, yra daug svarbesnių dalykų gyvenime, po velnių, veikiausiai Norvegija puiki, grįžk ir stverkis darbo, lik sveikas ir t. t. Neatpasakoju laiško pažodžiui, bet jo tonas man buvo nemalonus. Visų pirma aš neprašiau, kad Sniatinskis imtųsi matuoti mano nelaimės dydį; antras dalykas — laikiau jį išmintingesniu ir maniau, kad jis supras, jog tie jo „svarbesni dalykai" nėra tušti žodžiai tik tuo atveju, kai jie reiškia tikrai buvusį jausmą. Buvau beketinąs tuoj pat jam parašyti, kad paleistų mane iš savo dvasinės globos, tačiau neberašiau nieko, mat galvoju, jog tai pats parankiausias būdas nutraukti santykius.

Pažvelgęs į save giliau, matau, jog mano draugystė su Sniatinskiu nutrūko ne tik dėl jo telegramos ar laiško. Atvirai kal-

bant, negaliu jam dovanoti to, už ką turėčiau būti dėkingas, už jo tarpininkavimą. Pats jį šito maldavau, ir dėl to, kad maldavau, kad patikėjau jam savo likimo vairą, kad prisipažinau esąs bejėgis ir atsidaviau jo globai, kad pagaliau jis pirmasis sužinojo apie mano pažeminimą ir nelaimę, mano širdies gilumoje susikaupė apmaudas jam. Pykstu pats ant savęs ir drauge ant Sniatinskio už tai, kad jis buvo įtrauktas į šią istoriją. Žinau, jog taip negerai, bet ką aš galiu padaryti, kad mano bičiulystė ištirpo lyg žvakė.

Be to, niekad nebuvau pernelyg pasinešęs į draugystes. Su Sniatinskiu palaikiau artimus santykius veikiausiai tik dėl to, jog gyvenome vienas viename, kitas kitame Europos gale. Daugiau draugų neturėjau. Apskritai esu laikomas vienišium. Menu, jog apie tai ne kartą esu galvojęs su pasididžiavimu, laikydamas tai savo tvirtumo įrodymu. Iš tiesų, pavyzdžiui, žvėrių pasaulyje buriasi tik silpni padarai, o tie, kurie iš gamtos gavo galingas iltis ir nagus, slankioja vieni, nes jiems užtenka savo pačių jėgų. Tačiau žmonių gyvenime tokie atvejai tėra išimtys. Žmonių nesugebėjimas draugauti dažniausiai rodo ne jų jėgą, o širdies nejautrumą. Aš, be to, dar buvau nepaprastai nedrąsus ir dirglus. Mano širdis buvo panaši į mimozą, kuri susiskleidžia vos palytėta. Kitas dalykas, kad niekad neužmezgiau draugystės su jokia moterimi. Mėgindavau susidraugauti tik su tomis moterimis, iš kurių tikėdavausi ko nors daugiau, taigi ši draugystė negalėdavo būti tikra. Tačiau ne sykį esu dėjęsis draugu, kaip kad lapė dedasi negyva, norėdama pastverti nebudrią varną. Tatai nereiškia, jog netikiu, kad vyras su moterimi negalėtų nuoširdžiai draugauti. Visų pirma nesu toks paikas, kad į viską pasaulyje žiūrėčiau tik savo akimis, nei toks nenaudėlis, kuris visus įtarinėja, o antra vertus, gausybė mano pastebėtų faktų rodo, jog tokia draugystė įmanoma. Jeigu iš širdies gali mylėtis brolis su seserimi, tai kodėl gi dvi svetimos esybės negalėtų pasijusti broliu ir seserimi? Pasakysiu net daugiau — šitaip mylėti gali tik rinktinės širdys, iš prigimties linkusios į platoniškus jausmus, be to, poetai, artistai, filosofai ir apskritai žmonės, šiek tiek kitokie negu daugelis. Jeigu aš šitaip mylėti nesugebu, vadinasi, neturiu duomenų tapti nei poetu, nei menininku, nei įžymiu žmogumi. Aišku, kad neturiu, jeigu likau tik Leonas Plošovskis. Tiek to.

Kitados galvojau: jeigu Anelka už manęs ištekėtų, ji būtų ne tik žmona ar mylimoji, bet ir draugė. Bet geriau apie tai negalvoti. Ir taip perdaug dažnai mane lanko panašios praeities šmėklos, ir aš tol neatgausiu dvasios ramybės, kol jų galutinai nenusikratysiu.

Balandžio 4

Čia gana dažnai sutinku ponią Deivis, net apsilankau pas ją. Ir nieko! Apsčiai antipatijos ir šiek tiek paniekos, užklotos storu pelenų sluoksniu, o šiaip — paprasti draugiški santykiai. Ji tebėra pernelyg graži, tad jos negaliu priskirti prie tų pasidygėjimą žadinančių dirgiklių, bet mylėti jos negaliu, o neapykanta — būtų pernelyg varginantis dalykas. Ji tai suprato iš karto ir su tuo susitaikė. Savo ruožtu ją kiek erzina mano didesnis pasitikėjimas savimi, mano savarankiškumas, bet kaip tik dėl to ji daugiau skaitosi su manim. Tiesiog reikia stebėtis, kaip lengvai moterys grįžta nuo intymių santykių prie ankstesnės paprastos pažinties. Mudu su Laura ne tik kitų akivaizdoje elgiamės taip, lyg nieko tarp mūsų nebūtų buvę, bet ir tada, kai pasitaiko likti vieniems. Jai tat išeina lengvai, neatrodo, kad ji nors kiek turėtų prisiversti, esti mandagi, gana maloni; šitoks jos tonas ir mane paveikia taip, jog man, pavyzdžiui, nė į galvą neateina ją pavadinti vardu.

Jos giminaitis iš Neapolio, Maleskis, kuris iš pradžių, sutikęs mane, taip grėsmingai išversdavo akis, jog aš net pajutau turįs pasiteirauti, kam jis taip vargina jas, dabar nurimo, matydamas, jog mudviejų santykiai su Laura nepriekaištingi, ir mudu dabar net bičiuliaujamės. Jis dėl Lauros jau yra stojęs į dvikovą, ir nors Italijoje garsėjo kaip bailys, bet kovėsi šauniai. Vargšas Deivis jau keletas mėnesių, kai pasitraukė iš šio pasaulio, ir manau, jog, pasibaigus gedului, Laura ištekės už Maleskio. Tai bus dailiausia pasaulyje pora. Šio italo liemuo ir galva kaip Antinojo, oda — auksinio rusvumo, plaukai juodi kaip anglis, akys — Vidužemio jūros spalvos. Gal Laura jį ir myli, bet kartais dėl ne visiškai aiškių priežasčių elgiasi su juo lyg su pastumdėliu. Keletą kartų mano akyse buvo jam tokia nemandagi, jog net mane nustebino, nes aš neįsivaizdavau, kad tokia estetiškos prigimties moteris galėtų šitaip nesivaldyti. Matyt, greta Aspa-

zijos joje tūno ir Ksantipė[44]. Ne kartą esu pastebėjęs, kad vien graži moteris, neturinti kitokių dvasios vertybių ir žmonių laikoma žvaigžde, dažnai esti lyg ištisas žvaigždynas ar net du žvaigždynai: Grigo Ratai — aplinkiniams ir Kryžius — vyrui. Be abejonės, Laura Deiviui buvo kryžius, o Grigo Ratais dabar ją laiko Maleskis. Gal ir man ji dabar būtų Grigo Ratai, jeigu nesijaustų svetima Paryžiaus visuomenėje ir nenumanytų, jog daug parankiau čia jai turėti bendrininką, o ne priešą. Keistas dalykas, Paryžiuje Laura neturi tokio pasisekimo kaip Italijoje ir apskritai prie Viduržemio jūros. Ji pernelyg klasiška ir graži Paryžiui, kur žmonių skonis gerokai liguistas, tat jaučiama taip pat literatūroje ir mene, ir kur bjaurumas labiau dirgina atbukusius nervus negu tikras grožis. Kiekvienas gali pastebėti, jog moterys, kurios aukštuomenės mėgdžiotojų tarpe garsėja kaip ryškiausios bohemos žvaigždės, greičiau atstumiančios negu dailios. Yra dar viena priežastis, kodėl Laura neturi didesnio pasisekimo prie Senos. Jos intelektas, nors tikrai brandus, bet čionykštei visuomenei perdaug tiesmukas, nelankstus. Čia daugybė žmonių, mokančių plačiai ir rimtai mąstyti, tačiau viešumoje nuoširdžiai žavimasi tik tokiu protu, kuris sugeba įsikibti į bet kurią problemą — kaip beždžionė uodega įsikimba į medžio šaką — ir kūliavirsčiais suktis aplink ją. Ir juo šie kūliavirsčiai keistesni ir netikėtesni, juo pasisekimas tikresnis. Laura tat numano, bet drauge jaučia, kad jai tas lygiai neįmanoma, kaip ir vaikščioti virve. Šioj proto gimnastikoj ji mane laiko vikresniu, todėl aš jai ir reikalingas.

Norėdama išpopuliarinti savo saloną, Laura jį pavertė muzikos šventove. Pati dainuodama kaip sirena, ji iš tiesų privilioja daug žmonių. Čia dažnai galima sutikti pianistę Klarą Hilst, jauną ir guvią aukštaūgę vokietaitę, apie kurią vienas čionykštis tapytojas taip pasakė: *„C'est beau, mais c'est deux fois grandeur naturelle!"** Nors ji vokietė, bet pastaruoju metu turėjo čia didelį pasisekimą. Aš, matyti, priklausau senajai mokyklai, nes nepajėgiu suprasti dabartinio grojimo, paremto jėga, tarytum pianistas būtų užsimojęs išdaužyti fortepijonui klavišus. Klausydamasis paskutinį kartą Hilst grojimo pas Laurą, pagalvojau: jeigu fortepijonas būtų žmogus, suviliojęs jos seserį, ji negalėtų smarkiau jo kulti. Ji taip pat groja ir fisharmonija.

* Ji graži, bet dvigubai aukštesnė už normalų žmogų! *(Pranc.)*

Jos kūriniai čionykščiame muzikų pasaulyje labai mėgstami, jie laikomi giliaprasmiais veikiausiai dėl to, jog, klausydamasis jų dešimtąjį kartą, žmogus pagalvoja sau: „Gal vienuoliktąjį kartą suprasiu." Prisipažįstu, jog šie mano žodžiai piktoki ir net įžūlūs, nes aš nesu muzikos žinovas. Tačiau man kyla klausimas: ar muzika, kuriai suprasti reikia būti konservatorijos profesoriumi ir kurios nepermano ne tik profanai, bet ir kultūringi, gavę muzikinį išsilavinimą žmonės — yra tikras menas? Būgštauju, kad, eidami šiuo keliu, muzikai ilgainiui gali pavirsti savotiška Egipto žynių kasta, mokslo žinias ir grožį skiriančia tik sau.

Tai sakau todėl, jog esu pastebėjęs, kad nuo Vagnerio laikų muzika žengia priešingu keliu negu, sakysim, tapyba. Naujoji tapyba pati siaurina savo kompetencijos ribas, kratydamasi literatūrinių ir filosofinių idėjų, nesigriebia perpasakoti kalbų, pamokslavimų, istorinių įvykių, kuriuos tektų komentuoti, net alegorijų, kurių negalima būtų suvokti tik užmetus akį, žodžiu, sąmoningai apsiriboja formų ir spalvingų derinių atkūrimu. Muzika nuo Vagnerio laikų priešingai — stengiasi ne tik kurti tonų harmoniją, bet ir perteikti šios harmonijos filosofiją. Galimas daiktas, kad netrukus iškils koks didelis muzikos genijus, kuris pasakys, kaip kitados Hegelis: „Tik vienas žmogus mane permanė, bet ir tas manęs nesuprato."

Klara Hilst priklauso filosofuojančių muzikų kategorijai, tat juo keisčiau, nes jos širdis be galo tyra. Šios kariatidės akys giedros, naivios kaip vaiko, iš jos taip pat trykšta vaikiškas gerumas ir nuoširdumas.

Čia daug žmonių gretinasi prie Klaros, juos traukia ir jos grožis, ir aureolė, gaubianti kiekvieną moterį, kurios galvą palytėjo meno ranka, tačiau jos reputacijos niekada netemdė joks šešėlis. Net moterys apie ją atsiliepia palankiai, nes ji nuginkluoja jas savo gerumu, nuoširdumu ir linksmumu. Ji krykštauja lyg gatvės vaikas, ne kartą esu matęs ją kvatojant iki ašarų kaip gimnazistę. Šiaip žmonės tuo piktintųsi, bet Klarai, kaip menininkei, viskas atleidžiama. Nors, išskyrus muzikalumą, daugiau jokių talentų ji neturi, bet visus traukia jos, kaip moralios asmenybės, žavesys. Laura, kuri širdy jos nemėgsta, keletą kartų man davė suprasti, jog „kariatidė" mane įsimylėjusi. Manau, kad tai netiesa, bet galėtų šitaip būti, jeigu aš to panorėčiau. Teisybė tik tiek, kad Klara mane mėgsta ir nuo pirmo susitikimo pajuto man simpatiją. Aš jai atsilyginu tuo pačiu, bet ne-

ketinu kėsintis į ją. Išvydęs kokią nors moterį pirmą kartą, dairausi į ją senu papratimu kaip į būsimą grobį, bet tai greičiau minties refleksai. Po valandėlės jau galvoju apie ką kita. Apskritai į moteris žiūriu panašiai kaip savo amatą metęs juvelyras į brangakmenius. Pamatęs kokią brangenybę, pagalvoju: reiktų ją įsigyti, bet netrukus, prisiminęs, kad jau nebesiverčiu tuo darbu, traukiu sau toliau.

Tačiau pasakysiu visą teisybę. Į Klarą nesikėsinu ne tik dėl ką tik suminėtų priežasčių, bet ir dėl jos pernelyg aukšto ūgio. Ištįsusios moterys niekad manęs netraukė.

Vis dėlto kartą pusiau juokais ėmiau ją kalbinti, kad surengtų koncertą Varšuvoje. Pasižadėjau važiuoti drauge su ja kaip garbės impresarijus. Nepasakyčiau, kad tokia kelionė manęs nė kiek neviliotų.

Aš iš tiesų rengiuosi keliauti į tėvynę. Teta perleido man savo namus Varšuvoje ir kviečia sutvarkyti dokumentų. Ji visuomet atvažiuoja į Varšuvą per arklių lenktynes. Kas galėtų pamanyti, kad teta, tokia rimta moteris, atsidėjusi ūkiui, maldai, labdarybei, turi vieną silpnybę — be galo mėgsta arklių lenktynes! Tai jos aistra. Gal jos įgimti riteriški instinktai, kuriuos moterys paveldi kaip ir vyrai, tuo būdu atpalaiduojami? Mūsų žirgai jau dievaižin kiek metų lenktyniauja ir niekad nelaimi. Teta nepraleidžia nė vienų lenktynių, karščiuojasi jose. Mūsų arkliams lenktyniaujant, ji, pasirėmusi lazda, nusmaukusi ant šalies skrybėlę, stovi karietoj ant galinės sėdynės, užsidegusi stebi lenktynes, po to neapsakomai įniršta ir ištisus mėnesius drumsčia ponui Chvastovskiui gyvenimą. Dabar ji išsiauginusi kažkokį nepaprastą žirgą ir kviečia mane, kad parvažiuočiau pasižiūrėti juodos ir geltonos spalvos triumfo. Važiuosiu.

Važiuosiu ir dėl daugelio kitų priežasčių. Jau sakiau, kad dabar esu palyginti ramus, nieko netrokštu, nieko nesitikiu ir kaip įmanydamas žaboju savąjį „aš", žodžiu, susitaikiau su savotišku dvasios paralyžiumi ir laukiu, kada toks paralyžius ištiks kūną ir pasiglemš mane kaip ir tėvą. Bet niekaip negaliu suvokti, kodėl mane ištiko ne visiškas paralyžius. Toji vienintelė būtybė, kurią savo gyvenime mylėjau, dabar mano sieloje tarsi persiskyrė į dvi dalis. Viena jų — ponia Kromicka, kita — Anelka. Poniai Kromickai esu abejingas ir svetimas, bet Anelka

tolydžio aplanko mane, ir tada pajuntu savo kaltę, savo palkumą, dvasios bejėgiškumą, netekimo sielvartą ir nusivylimo apmaudą. Dosni ir kilniaširdė dvasia! Man iš teisybės gera būtų tik tada, jeigu kas išimtų tą smegenų raizgalynę, kur tūno atmintis. Beje, galima ir šitaip gyventi, bet toks gyvenimas neapsakomai bjaurus, nes tolydžio suvoki esąs vežimas be tekinių. Aš veju kuo toliau mintis apie tai, kas būtų, jeigu visa būtų susiklostę kitaip, tačiau ne visuomet man tas pavyksta. Mano dosnusis ir kilniaširdiškasis angelas sugrįžta ir vėl užverčia man virš galvos gausybės ragą. Ir kartais man matos, jog ponia Kromicka nužudys manyje Anelką, todėl ir noriu nuvažiuoti tenai, išvysti jos laimę, jos gyvenimą, pamatyti permainas, be abejonės įvykusias joje ir padariusias ją visiškai nepanašią į ankstesniąją Anelką. Gal ir pamatysiu ponią Kromicką Plošove. Juk neįmanoma, kad ji neaplankytų sergančios motinos, praėjus dešimčiai mėnesių po vestuvių.

Manyčiau, kad aš neklystu ir samprotauju blaiviai — *ceci tuera cela**. Labiausiai pasikliauiu savo nervais, kurie dėl kiekvieno menkniekio pakrinka. Atsimenu, kai pažinau Anelką ir kai jos žavesys ėmė mane traukte traukti, vien tik mintis, jog kažkoks Kromickis meilinasi jai, stumdavo mane nuo jos, ji tapdavo nebe tokia brangi man. Tad ką ir kalbėti dabar, kai ji jau Kromickio žmona, priklauso jam su kūnu ir siela. Galiu būti kone tikras, kad ji mane piktins, kiekviename žingsnyje ja dygėsiuos — *ceci tuera cela!*

O pagaliau jeigu ir nebus šitaip — ar man ne vis tiek? Kažko laimėti netrokštu, bet jeigu net aplinkybės susiklostytų taip, jog pasirodytų, kad ne aš vienas kaltas, kad ne aš vienas atsakingas už tai, kas atsitiko, ir kad šią kaltės naštą reikia padalyti pusiau — gal tada ir pajusčiau šiokį tokį pasitenkinimą. Sakau — gal, mat nesu tikras. Apie kerštą nė iš tolo negalvoju. Už apviltus jausmus žmonės keršija tik scenoje. Realiame gyvenime vienas nuo kito nusigręžia bodėdamiesi, ir baigta. Visų pirma, norėdamas įrodyti dabartinei poniai Kromickai, kad ji blogai pasielgė, atstumdama mano atgailą, turėčiau pats ja tvirtai tikėti, o juk pasitaiko valandėlių, kad aš, dievaži, niekuo netikiu.

---

* Tatai nuslopins viską *(pranc.)*.

Jau tikrai žinau, kad pamatysiu ponią Kromicką, mat iš tetos laiško sužinojau, kad jos vyras, pardavęs dvarą Volynėj, išvažiavo į Tolimuosius Rytus biznio reikalais, tad Anelkai nieko kito neliko, kaip grįžti pas motiną į Plošovą. Šią žinią iš pradžių sutikau gal ir ne visiškai abejingai, bet neprarasdamas vidinės pusiausvyros, tačiau jos padarytas įspūdis tolydžio stiprėja. Tokia jau mano dvasinė struktūra. Dabar jau nebegaliu apie ką kita galvoti. Juk tai nepaprastai reikšmingas įvykis šių moterų gyvenime. Po dešimties mėnesių parduoti pavaizdžiausiame krašte dvarą, kurį Anelkos protėviai valdė keturis šimtus metų! Norėdama jį išlaikyti savo rankose, ponia Celina plūkėsi visą gyvenimą. O tasai ponas Kromickis ėmė ir pardavė be niekur nieko, ir tik todėl, kad už jį gavo gerus pinigus, kuriais galės palaikyti savo biznį.

Sakykim, kad jis uždirbs milijonus, bet koks tai smūgis tiedviem moterims, ir ką jos dabar galvoja apie tą žmogų? Teta rašo sėdinti dabar prie sergančios Celinos, mat ją ši žinia paguldė į lovą. Esu tikras, kad Anelka, pasirašydama įgaliojimą savo vyrui parduoti dvarą, nenumanė, ką daranti. Tačiau gina jį prieš žmones. Teta laiške cituoja jos žodžius: „Atsitiko nelaimė, tačiau ji buvo neišvengiama, ir Karolio dėl to kaltinti negalima." Gink jį, gink, ištikima, atsidavusi žmona! Tačiau neuždrausi man galvoti, kad jis tave be galo įskaudino ir kad širdyje tu jį niekini. Jo glamonės ir mylavimai tau iš atminties neištrins vieno žodžio —„pardavė!". O kaip jaučiasi ponia Celina, jo užtarėja, kuri galvojo, kad po vedybų jis pirmiausia savo milijonais išpirks Anelkos dvarą?!. Aš, mano brangiosios — žmogus, nesišvaistąs skambiomis frazėmis — nebūčiau jo pardavęs pirmiausia todėl, kad man tai būtų atrodę neįmanoma, kad, būdamas prisirišęs prie jūsų, bijočiau suteikti jums sielvarto. Tačiau bizniui reikia grynų pinigų. Nenoriu perdėti, bet kartais man atrodo, kad tie milijonai dar labai netikras dalykas. Gal Kromickis juos ir pelnys, gal už dvarą gauti pinigai pravers tam reikalui, tačiau jeigu jis juos būtų anksčiau turėjęs, nebūtų reikėję jo žmonai patirti tokį sielvartą, nebūtų reikėję iš jos atimti pastogę. Teta rašo, jog, pardavęs dvarą, jis tuojau išvyko į Baku, paskui į Turkestaną Anelka per jauna, viena gyventi negali, tad glausis prie motinos, kuri įsikūrusi Plošove,

nes dėl ligos niekur negali išvažiuoti, be to, ir teta jos neišleidžia, o ji nenori užgauti tetos. Perdaug gerai pažinau Anelką, tad negaliu jos įtarti turint kokių nors išskaičiavimų. Ji — tyrumo įsikūnijimas. Bet motina, kuri savo vienturtei įmanytų saulę prilenkti, tikisi, jog teta neužmirš jos savo testamente. Ir tikisi pagrįstai. Teta, niekad nepasikliovusi Kromickio milijonais, keletą kartų nerimastaudama ir nuolankiai man yra apie tai prasitarusi, mat ji galvoja, kad visi jos turtai priklauso Plošovskiams, tad būgštauja, ar aš nemanysiu, kad šitokiu poelgiu ji gali giminei padaryti skriaudą. Kaip ji manęs nepažįsta! Jeigu šiandien Anelka nebeturėtų batukų ir už juos reikėtų atiduoti Plošovą su visu mano turtu — atiduočiau nesvyruodamas. Gal tai padaryčiau norėdamas pasirodyti esąs tauresnis už Kromickį, bet vis tiek atiduočiau.

Tačiau dabar man tas nebesvarbu. Be atvangos galvoju, jog Anelka su motina jau Plošove ir ten bus tol, kol sugrįš Kromickis, vadinasi, dievaižin kiek ilgai. Kasdien matysiu ponią Kromicką... Apie tai galvoju su šiokiu tokiu nerimu, mat labai įdomu, kaip susiklostys mūsų santykiai. Įsivaizduoju visokiausius atsitikimus, kurie galėtų įvykti, jeigu mano jausmai Anelkai būtų kitokie. Aš pats savęs niekad neapgaudinėju, tolydžio teigiu sau, jog važiuoju gydytis, jog ponios Kromickos nemyliu ir nebemylėsiu, apskritai viliuosi, jog dabartinė Anelka išstums iš mano širdies senąją Anelką greičiau negu fiordai ir geizeriai. Tačiau aš nebūčiau pats savimi nebūčiau žmogus, ilgai gyvenęs ir daug mąstęs, jeigu nematyčiau pavojų, kurie galėtų atsirasti panašioje padėtyje, aplinkybėms susiklosčius kitaip.

Jeigu norėčiau keršyti ir jeigu taip nesidygėčiau ta pavarde — Kromicka, kas mane galėtų sulaikyti, kas man sukliudytų? Juk tame tyliame, atšakiame Plošove mes būsime tik dviese su tom dviem senom poniom, nepriekaištingai dorom ir naiviom lyg vaikai. Gerai pažįstu šiuo atžvilgiu tetą ir ponią Celiną. Aukštosiose mūsų visuomenės sferose dažnai pasitaiko puolusių moterų, bet esama ir tokių, ypač vyresniosios kartos, kurios gyvena, kalbant paprastai, kaip angelai, net mintyse niekad nenusidėdamos. Tiek teta, tiek ponia Celina net nepagalvos, jog Anelkai galėtų grėsti koks pavojus, juo labiau kad ji jau ištekėjusi. Pati Anelka taip pat yra iš tokių moterų. Ji nebūtų atsiūmusi mano paskutiniojo prašymo, jeigu nebūtų prieš tai pasižadėjusi Kromickiui. Tokio tipo lenkės geriau palauš savo

širdį, bet tesės duotą žodį. Tik pagalvojus apie tai, mane suima įniršis. Tramdau būdingą kiekvienam žmogui troškimą įrodyti savo teisybę; nieko nenoriu įrodinėti poniai Kromickai, bet jeigu atsirastų žmogus, kuris įtikintų tokios natūros moterį, kad gamtos dėsnių, širdies polinkių neįmanoma paminti, kad tie dėsniai galingesni už prasimanytas etines doktrinas, kad už jų nepaisymą susilaukiama kerštо,— būčiau labai laimingas. Teisybė, aš Anelkai sunkiai nusikaltau, bet nuoširdžiai norėjau šią kaltę išpirkti, ir ji tai žinojo, bet vis tiek mane atstūmė... Atstūmė veikiausiai dėl to, kad galėtų sau pasakyti: „Aš ne Leonas Plošovskis, daviau žodį ir jį tesėsiu." Tai ne dorybė, tai širdies sudiržimas; tai ne herojiškumas, o paikystė; tai ne sąžiningumas, o sąžinės nejautrumas. Negaliu, negaliu šito pamiršti!..

Beje, čia man pagelbės pati ponia Kromicka. Kai pamatysiu ją, patenkintą savo herojišku poelgiu, šaltą, vyro nuglamonėtą, įsimylėjusią arba apsimetančią, jog myli vyrą, smalsiai stebinčią, ar graužianti mane širdgėla pakankamai skaudi,— tada aš tąja dorovinga, laime ir savo taurumu besimėgaujančia žmona taip pasibjaurėsiu, jog tikriausiai vėl mausiu kur nors į šiaurę pas elnius. Bet tuomet Anelkos atvaizdas jau nebeskris man įkandin lyg žuvėdra paskui laivą.

Galimas daiktas, jog ponia Kromicka dėsis mano auka ir visas jos elgesys bylos maždaug šitaip: „Tu kaltas!" Gerai! Esu matęs pasaulyje ir tokių dalykų Kaip dirbtinės gėlės kad nekvepia, taip ir dirbtini erškėčių vainikai neduria, juos dedamasi ant galvos lyg skrybėles, puošiančias veidą. Kiek sykių esu matęs tokią auką, kuri ištekėjo neva iš nusivylimo, tiek kartų norėjau pasakyti: „Meluoji! Gal ir buvai auka arba bent nuoširdžiai tuo tikėjai, bet tiktai tol, kol tavo išrinktasis pirmą kartą pas tave atėjo su šlepetėmis. Nuo tos valandėlės tau išgaravo visa patetika, likai tik juokinga ir nuobodi, ir esi tuo juokingesnė ir nuobodesnė, kuo labiau dediesi auka."

Balandžio 6

Koks gražus ir protingas graikiškas žodis *ananke**. Buvo kažkur nulemta, jog per tą moterį neturėsiu ramybės net tada,

* Nulėmimas *(gr.)*.

kai dėl jos nebekvaršinsiu sau galvos. Tačiau mane smarkiai sujaudino žinia, jog parduotas dvaras ir Anelka atvažiavusi į Plošovą. Pereitą naktį blogai miegojau. Visokie klausimai lindo į galvą, ieškojau į juos atsakymo. Stengiausi išspręsti mįslę, ar turiu teisę vesti ponią Kromicką iš pareigos kelio, ar ne? Nenoriu ir šitaip nedarysiu, nes manęs ponia Kromicka nebežavi, bet ar turiu teisę? Va tokiais *to be or not to be* ir gyvenu dienomis ir naktimis, nes daugiau kuo gyventi neturiu. Tokie svarstymai iš tiesų neteikia didelio malonumo, nes jie dažniausiai primena šunį, besivaikantį savo uodegą: nieko nesugaunu, nieko neįrodau, tik mirtinai nusikamuoju. Guodžiuosi, jog praslinko dar viena diena ar dar viena naktis. Drauge pastebėjau, kad, nors ir būdamas skeptikas, jaučiu sąžinės priekaištus, tetinkančius kaimo vikarui. Dabartinio žmogaus sieloje susipynę tiek daug gijų, kad žmogus, norėdamas jas atraizgyti, tik dar labiau susipainioja. Bergždžiai šiąnakt įteiginėjau sau: nors tatai gryna teorija, bet viliioti ponią Kromicką aš turiu teisę. Kažkoks prietaringas balsas iš bažnyčios priedurio mane perspėdinėjo: „Ne! Ne! Ne!" Panašius priekaištus reikia slopinti, nes kitaip neatgausiu vidinės pusiausvyros. Šį vakarą mano nuotaika tam palanki. Šiandien popiet vieno pažįstamo dailininko namuose girdėjau, kaip ponia Deivis dviem prancūzų literatams įrodinėjo, jog moteris visą gyvenimą turinti būti nepasiekiama, bent *„pour la netteté du plumage"**. Maleskis jai pritarinėjo: *„Oui! Oui! du plumage."*** Aš tą akimirką įsivaizdavau, kaip visi Viduržemio jūros krabai apsivertė aukštielninki ir iškėlė savo žnyples, melsdami Jupiterį paleisti į darbą perkūną. Beje, šią frazę ponia Deivis pasiskolino iš manęs, o aš — iš Fejė[45]. Aš klausiausi šių žodžių labai rimtai, net nešyptelėjau, bet mane apėmė ciniškas linksmumas, kurį tebejaučiu lig šiol ir kuris yra geriausias ginklas prieš sąžinės priekaištus.

Taigi, kas toliau! Ar turėčiau teisę siekti, kad ponia Kromicka įsimylėtų mane, o tada — išklystų iš doros kelio? Į tai žiūriu pirmiausia pagal savo garbės supratimą, o tasai supratimas toks kaip ir visų žmonių, kurie patys save ir kuriuos kiti laiko džentelmenais. Taigi nerandu nė vieno paragrafo, draudžiančio man šitaip pasielgti. Iš pirmo žvilgsnio tai keisčiausias

* Kad liktų švarios plunksnos *(pranc.)*.

** Taip, taip, dėl plunksnų *(pranc.)*.

kodeksas, egzistavęs kada nors pasaulyje. Jeigu pavogčiau kam nors pinigus, tuomet, pagal žmonių garbės supratimą, būčiau niekinamas kaip vagis, o apvogtasis liktų niekuo dėtas. Bet jei kam nors pavogčiau žmoną, tada aš, vagis, lieku niekuo dėtas, o apvogtasis susilaukia paniekos. Kas čia yra? Ar tiesiog moralinis iškrypimas, ar piniginės ir žmonos pavogimas yra tokie skirtingi dalykai, kad jų net sugretinti neįmanoma? Ne sykį apie tai esu galvojęs ir priėjęs išvadą, jog tai ne tas pat. Žmogus negali būti tokia nuosavybė kaip daiktas. Svetimos žmonos suviliojimas yra abipusės valios aktas. Kodėl aš turiu pripažinti vyro teisę, jeigu šios teisės nepripažįsta pati žmona? Negi jis man rūpi? Matau būtybę, kuri nori priklausyti man, ir ją imu. Jos vyras man nerūpi, o jos priesaikos — ne mano dalykas. Kas gali mane sulaikyti, gal pagarba vedybų aktui? Jeigu mylėčiau, jeigu galėčiau pamilti ponią Kromicką, šaukčiau iš visos širdies: „Protestuoju prieš jos vedybas, protestuoju prieš jos pareigą Kromickiui! Aš esu tarsi šliužas, šios sutuoktinių poros traiškomas koja, šaukiu iš skausmo, o man, kuris, išleisdamas paskutinį kvapą, norėtų įkąsti į tą koją,— man liepiama tą porą gerbti! Už ką, kodėl? Negi man turi rūpėti tokia visuomenės tvarka, iščiulpianti iš manęs visą kraują, užslopinanti norą gyventi? Žinoma, taip jau gamtos sutvarkyta, kad žmonės minta žuvimis, bet liepkite gerbti tokią tvarką žuviai, kurią, prieš dedamą į puodą, skuta gyvą. Protestuoju ir kandžiojuosi! — štai mano atsakymas. Spenserio[46] teigiamas visapusiškai išsivysčiusio žmogaus idealas, kurio asmeniniai siekimai sutampa su visuomenės nustatyta tvarka, tėra tik postulatas. Žinau, žinau, jog Sniatinskis sugniuždytų mane vienintelių klausimu: „Vadinasi, esi už laisvąją meilę?" Ne, aš tik noriu būti pats savimi. *I am for myself!** Pagaliau nenoriu klausytis tavo teorijų. Jeigu tu pamilsi kitą moterį arba tavo žmona pamils kitą vyrą, pažiūrėsim, kaip tu vertinsi savo visuomenės moralines taisykles ir kaip gerbsi nusistovėjusią tvarką. Šiaip ar taip, esu nenuoseklus. Toks pat nenuoseklus buvau, kai aš, skeptikas, užpirkau mišias už Leoną ir Anelką ir kai meldžiausi lyg vaikas, rydamas ašaras tarsi koks paikšis. Ir ateityje prisiekiu būti nenuoseklus visada, jeigu dėl to man bus patogiau, lengviau gyventi, jeigu būsiu laimingesnis. Pasaulyje tėra viena logika — aistros logika,

* Esu už patį save! *(Angl.)*

Protas mus sergsti tik laikinai, o paskui, kai arkliai pasileidžia bėgti, jis sėdasi ant pasostės ir žiūri, kad nesubyrėtų vežimas. Žmogaus širdis negali apsiginti nuo meilės, nes meilė — tai gaivalas, tai jėga, lyg jūros potvyniai ir atoslūgiai. Jeigu moteris myli vyrą, jos nė pats velnias nuo jo neatplėš, nes priesaika, duota per jungtuves, tik suteikia meilei šventumo. Tačiau kai priesaika diktuojama tik pareigos, tuomet pirmasis didesnis potvynis moterį išmeta į krantą kaip nugaišusią žuvį. Negaliu įsipareigoti, kad man neaugs barzda arba kad aš nepasensiu. O jeigu aš tai padaryčiau, gyvenimo dėsniai sutremptų ir mane, ir mano įsipareigojimus.

Keistas dalykas — visa, ką čia parašiau, kaip jau esu sakęs, tėra gryna teorija. Aš neturiu jokių kėslų, dėl kurių turėčiau teisintis, tačiau panašūs svarstymai mane audrina. Ir dabar esu taip suaudrintas, jog turėjau mesti rašęs. Taip, mano ramybė velniškai netvirta, tariama... Daugiau kaip valandą vaikščiojau po kambarį, kol pagaliau supratau, kas mane taip sujaudino. Dabar jau labai vėlyvas metas. Pro mano langus matyti Invalidų bažnyčios kupolas, žėrintis mėnesienoje; taip kitados žėrėjo švento Petro bazilikos bokštas, kai, kupinas vilčių, vaikštinėdavau po Pinčą ir svajodavau apie Anelką. Nenoromis pasidaviau šiems prisiminimams. Tebūnie taip, kaip lemta, tačiau tikras dalykas, jog galėjau būti laimingesnis, ir ji taip pat galėjo būti dešimt, šimtą kartų laimingesnė. Jeigu net šiandien turėčiau kokių nors slaptų kėslų, jeigu ji man būtų kažin kaip viliojanti pagunda, aš ir dabar pasitraukčiau nuo jos iš baimės, kad tik jai netektų kentėti. Niekada to nenorėčiau, nei Vien tik pagalvojus apie tai, dingsta visas mano sumanumas ir ryžtas. Mano gyvenimas taip susiklostė, jog neigiamieji būdo bruožai iškerojo, o teigiamieji — užslopo, tačiau kas teisybė, tai teisybė — širdį turėjau neblogą. Ji buvo kupina švelnumo Anelkai.

Bet tai jau seni dalykai. Manyje tūnantis skeptikas kužda kitokį klausimą: ar dabar ji, prasidėjusi su tavim, iš tiesų nelaiminga būtų? Gyvenime ne sykį esu patyręs, jog moterys tik tol nelaimingos, kol grumiasi su savimi. Kai kova pasibaigia, nors ir kokie būtų jos rezultatai, prasideda ramybės, palaimos, džiaugsmo metas... Kitados Paryžiuje pažinojau moterį, kuri trejus metus kovojo su savim, nežmoniškai kentėdama, o paskui, kai širdis nugalėjo, visą gyvenimą priekaištavo sau, kad taip ilgai spyrėsi.

Tačiau kuriam galui aš keliu visus tuos klausimus ir suku dėl jų galvą? Žinau, jog kiekvieną teiginį galima įrodyti, o kiekvienu įrodymu — abejoti. Tie geri laikai, kai žmonės abejojo viskuo, tik ne proto sugebėjimu atskirti teisybę nuo melo, bloga nuo gero, praėjo. Dabar aplinkui neaiškuma, vien neaiškuma... Verčiau galvosiu apie artėjančią kelionę... Taip, Kromickis pardavė žmonos dvarą, ją giliai įskaudindamas... Rašau šitai pabrėždamas, nes kitaip pats nepatikėčiau tuo...

Balandžio 10

Vakare nuėjau atsisveikinti su ponia Deivis ir pataikiau į tikrą koncertą. Atrodo, kad Laura iš tiesų žavisi muzika. Klara Hilst grojo fisharmonija. Visuomet džiaugiuosi ją matydamas, tačiau labiausiai ji man patinka, kai atsisėda prie instrumento ir, skambindama pirmuosius akordus, akis nuleidžia į klaviatūrą. Ji tada tokia rimta, susikaupusi ir drauge be galo rami. Tuomet ji man panaši į šventąją Ceciliją, kuri simpatiškiausia iš visų šventųjų ir kurią būčiau pamilęs, gyvendamas jos laikais. Toks pat švelnus, taisyklingas profilis, tokie pat taurūs senųjų krikščionybės laikų veido bruožai. Gaila, kad Klara tokia augalota, bet kai žiūri į ją grojančią, užmiršti tatai. Kartkartėmis nuleistas blakstienas pakelia aukštyn, tarsi norėdama prisiminti kokią nors gaidą, išgirstą kažkur aukštybėse įkvėpimo valandą. Ir pati ji tada išrodo lyg įkvėpta. Kaip jai tinka vardas Klara, nes tyresnę sielą sunku sutikti. Sakiau, jog malonu į ją žiūrėti, bet jos muzikos, deja, nesuprantu, tik vargais negalais suvokiu jos prasmę. Nors apie ją ne sykį esu atsiliepęs piktai ir pašaipiai, bet manau, kad talentą ji turi didelį.

Baigus jai groti, priėjau ir pusiau juokais pasakiau, jog metas jau vykti į Varšuvą ir, primindamas mudviejų seną susitarimą, prašau ją būti pasiruošusią. Nustebęs pamačiau, kad ji mano žodžius priėmė rimtai. Atsakė, jog į Varšuvą seniai ketinanti važiuoti, o kai dėl ruošimosi — ji tik turinti pasiimti seną giminaitę, kuri ją lydinti visur, ir begarsę klaviatūrą, kuria groja gamas net vagone.

Šiek tiek pabūgau. Jeigu ji iš tiesų važiuos, turėsiu jai talkininkauti — padėti rengti koncertus, o aš norėčiau tuoj pat atsi-

durti Plošove. Blogiausiu atveju pavesiu ją globoti Sniatinskiui, kuris gali būti jai naudingesnis už mane. Beje, Klara yra turtingo pramonininko iš Frankfurto duktė, ir finansinė koncertų sėkmė jos nedomina. Tačiau mane nustebino, kad ji taip greitai sutiko važiuoti. Iš pradžių norėjau jai net pasakyti, jog dėl begarsės klaviatūros neturiu nieko prieš, tačiau seną giminaitę vargu ar reikia vežtis. Mes, vyrai, taip esame įpratę visada ir visur tykoti moters, jog į jauną ir dailią moterį nė vienas iš mūsų nežiūri be slaptų minčių. Kas teigia kitaip, nori tik pameluoti moteriai, kad ji dar greičiau įkliūtų į žabangas. Mano galva šiuo metu užimta kitais dalykais, tačiau man matės, kad ta senoji giminaitė gerokai trukdys juo labiau, kad dėl šito skuboto sprendimo važiuoti veikiausiai kaltas ir aš. Juk Paryžiuje muzikantui pasireikšti daug platesni horizontai negu Varšuvoje, ir jeigu Klarai pelnas nerūpi, tai kodėl ji nori važiuoti su manim? Laura, kaip esu rašęs, seniai man užsiminė, jog Klara man puoselėja ne tik bičiuliškus jausmus... Keista moteris Laura! Ji pavydi Klarai nekaltumo, tarsi tai būtų kokia reta brangenybė, spindinti diadema, puošnūs mezginiai... Jai terūpi tik pasipuošti, daugiau nieko! Veikiausiai dėl to ji ir džiaugtųsi, įstūmusi į mano glėbį šį didelį vaiką. Aš Laurai nerūpiu, esu jai tik papuošalas, kurį jau nešiojo ant kaklo.

Ši moteris nenoromis man yra padariusi tiek pikto, jog turėčiau jos nekęsti, tačiau negaliu. Pirmiausia, sąžinė man sako: jeigu ji ir nebūtų pasipainiojusi mano kelyje, būčiau atradęs kitokį, lygiai sėkmingą būdą pražudyti savo laimei; antra, kaip velnias kad yra nupuolęs angelas, taip ir neapykanta yra išsigimusi meilė, o aš Lauros niekad nemylėjau. Ją truputį niekinu, bet čia visai kas kita, juk ji man irgi tuo pačiu atsimoka. Manyčiau, kad ji man jaučia dar didesnį priešiškumą negu aš jai.

Kai dėl Klaros jausmų man, gal Laura ir teisybę sako. Šiandien man tat pasirodė akivaizdžiau negu šiaip kada. Jeigu tai tiesa, esu jai dėkingas. Pirmą kartą gyvenime noriu užmegzti draugystę su moterimi ir neapvilti jos pasitikėjimo. Mano neramiai sielai paguodos gali dabar suteikti tik tokia draugystė.

Šiandien su Klara įsišnekome kaip tikri bičiuliai. Jos akiratis ne per plačiausias, bet protas šviesus, sugebąs atskirti blogį ir bjaurestį nuo gėrio ir grožio. Dėl to jai svetimos abejonės, visada ji būna giedros nuotaikos. Ji pasižymi dvasios sveikata, taip būdinga vokiečiams. Šen bei ten su jais susidurdamas, pa-

stebėjau, jog tokių žmonių kaip aš jų tarpe labai nedaug. Vokiečiai, lygiai kaip ir anglai, žmonės pozityvūs, žiną, ko nori. Kartais ir jie panyra į bekraštę abejonių jūrą, bet tai daro metodiškai, kaip mokslininkai, o ne kaip jausmais besivadovaują žmonės ir ne kaip genijai be portfelio, todėl ir jų transcendentinė filosofija, jų dabartinis mokslinis pesimizmas, poetinis „veltšmercas" teturi teorinę prasmę. Iš tiesų jie puikiai prisitaiko prie gyvenimo sąlygų. Pagal Hartmaną, juo žmonija galingesnė ir sąmoningesnė, juo ji nelaimingesnė, tačiau pats Hartmanas ramių ramiausiai ragina vokietį — kulturtrėgerį intensyvinti Vokietijos gyvenimą poznaniečių sąskaita. Praėjus tylomis pro šį atvejį, beje, priklausantį prie žmonių menkystės apraiškų, reikia pasakyti, jog vokiečiai apskritai nepersiima teorijomis, todėl jie tokie ramūs ir veiklūs. Tokia ramybė būdinga ir Klarai. Be abejo, visa, kas gali sukrėsti žmogaus sielą, Klaros neaplenkė, bet kažkaip slydo pro šalį, neprasismelkė į kraują, todėl ji niekad neabejoja nei savo tiesa, nei savo muzika. Jeigu ji puoselėja man gilesnius negu draugystė jausmus, tai veikiausiai bus nesąmoningi ir nieko nereikalaują jausmai. Jeigu jie pasidarytų kitokie, nuo tos valandėlės prasidėtų Klaros drama, nes aš jai negalėčiau atsakyti tuo pačiu. Aš galėčiau tik pasinaudoti tais jausmais, prišaukdamas jai nelaimę. Nesu išpuikėlis, manąs, kad jam nė viena moteris pasaulyje negali atsispirti. Aš tiktai manau, jog nė viena moteris neatsispirs vyrui, kurį iš tikrųjų myli. Posakis „tvirtovė apgulta, vadinasi, tvirtovė paimta" priklauso prie nuvalkiotų ir neįmanomai banalių, bet jis iš esmės teisingas, ir šimtą kartų teisingesnis, kai kalbama apie moterį, kuri, apsišarvavusi dorybėmis, savo krūtinėje laiko tokį išdaviką, kaip širdis. Tačiau Klara gali būti rami. Važiuosime ramūs: ji, aš, sena giminaitė ir begarsė klaviatūra.

Balandžio 16

Jau trys dienos, kai esu Varšuvoje, bet negaliu vykti į Plošovą, mat, tik atvažiavus, užgėlė dantis ir sutino veidas. Tad nenoriu rodytis ponioms.

Jau mačiausi su Sniatinskiu, teta irgi aplankė mane, pasveikindama kaip sūnų palaidūną. Anelka į Plošovą sugrįžo prieš

savaitę. Jos motina taip pasiligojusi, jog gydytojai, iš pradžių ketinę ją siųsti į Visbadeną, dabar pripažino, kad ji nepakelsianti jokios kelionės. Taigi ji liks Plošove, kol pasveiks arba kol numirs. Anelka irgi gyvens su ja, mat Kromickis kol kas dar nesutvarkė savo reikalų ir neapsisprendė, kur galutinai įsikurs. Iš tetos žodžių supratau, jog kelionėje jis išbus keletą mėnesių. Stengiausi iš tetos išgauti kiek įmanoma daugiau apie Anelką, ir tai buvo nesunku, nes teta nesivaržė, su manim kalbėdama. Tetai net į galvą neateina, jog ištekėjusi moteris galėtų kelti ne giminiškus, o kitokius jausmus, be to, ji apskritai negalvoja apie tokius dalykus. Visiškai atvirai kalbėjo su manimi apie dvaro pardavimą, už tai negali Kromickiui atleisti. Pagaliau taip įsiširdijo, jog net nutraukė grandinėlę ant kaklo, ir laikrodėlis nukrito ant grindų.

— Į akis jam rėšiu,— sakė ji,— kad tai paskutinė niekšybė. Aš gi būčiau jam paskolinusi pinigų. Tik ar iš to būtų buvusi kokia nauda! Šitos jo spekuliacijos — tikra bedugnė! Nežinau, kas iš to bus, bet dabar viskas į ją sumarma. Tegu tik jis pasirodo, kaipmat pasakysiu: „Tamsta ir Anelką, ir Celiną pražudysi ir galop pats subankrutuosi. Kas iš tų milijonų, jeigu šiandien tos moterys kiekvieną skatiką ašaromis aplaistol" Niekšybė, daugiau nieko! Niekad nemėgau šio džiovinto grybo, pasirodo, teisingai dariau.

Paklausiau tetą, ar ji kalbėjosi apie tai su Anelka.

— Su Anelka? Gerai, kad atvažiavai, bent galiu išsišnekėti. Gal lengviau bus. Su Anelka nė iš tolo neįmanoma apie tai kalbėti. Kartą neištvėrusi prasitariau, tai kad šoks ant manęs, o paskui pratrūko verkti. „Turėjo, turėjo, turėjo parduotil"— ir tiek. Ji žodžio prieš jį neleidžia pasakyti, visas jo ydas įmanytų nuslėpti nuo žmonių. Tačiau manęs, senos moters, neapgaus: širdyje taip pat smerkia jį už tą pardavimą kaip ir aš.

— Vadinasi, teta, manai, kad ji nemyli jo?

Teta pažvelgė į mane nustebusi.

— Kaip? O ką kitą ji mylės? Dėl to ir kremtasi, kad myli. Galima mylėti ir matant ydas.

Aš į šį dalyką kitaip žiūriu, tačiau nutylėjau, o teta varė toliau:

— Labiausiai jį smerkiu už tai, kad jis melagis. Užtikrino Celiną ir Anelką, kad po metų, vėliausiai po dvejų, atpirks tą

dvarą. Pasakyk, ar tai įmanoma? Sakyk! Bet šios moterys įsitikinusios, kad jis taip padarys.

— Mano išmanymu, tai negalimas dalykas. Jis spekuliuos ir toliau.

— Ir jis tą numano geriau už mus, vadinasi, sąmoningai apgaudinėja šias moteris.

— Gal nenori, kad jos pernelyg sielvartautų.

Teta užsiplieskė dar didesniu pykčiu.

— Kaip jos nesielvartaus! Nesielvartautų, jeigu nebūtų pardavęs. Be reikalo jį gini! Už tai jį reikia tik smerkti. Chvastovskis iš apmaudo ko nepadūko. Jis, įsigilinęs į tuos reikalus, pareiškė, jog, net skatiko iš niekur negaudamas, būtų ėmęsis padengti skolas. O pinigų aš pirmoji būčiau davusi, ir tu būtum davęs. Būtum? Matai! O dabar viskas perniek!

Paskui ėmiau teirautis apie Anelkos sveikatą. Klausinėjau su slepiamu, keistu, neaiškiu nerimu, atrodo, bijojau išgirsti, kad viskas gerai, viskas normalu, o tai, pats nenumanau kodėl, smarkiai sudirgintų mane. Esu vargšas žmogus! Teta, laimei, puikiai nutuokė, kas mane domina, tat atrėžė, kaip ir pirma, piktai:

— Nieko gero nenumatoma!.. Dvarą parduoti sugebėjo, o daugiau nieko gero!

Iš karto pasukau kalbą kitur. Pasakiau tetai, jog tuo pačiu traukiniu atvažiavo didžiausia šių laikų pianistė. Ji labai turtinga moteris ir nieko daugiau nenori, tik surengti kelis koncertus neturtingųjų naudai. Šiaip ar taip, teta yra nuotaikos žmogus. Ji pirmiausia ėmė prikaišioti, kodėl Klara Hilst neatvažiavusi žiemą, kada pats koncertų sezonas. Tik kiek vėliau apsigalvojo jog dar ne vėlu, ir tuoj pat įsigeidė bėgti pas Klarą. Vargais negalais išaiškinau jai, kad geriau būtų iš anksto pranešus Klarai apie vizitą. Teta vadovauja kelioms labdaringoms draugijoms ir laiko garbės dalyku nugriebti joms kiek įmanoma daugiau lėšų. Tad dabar ir būgštauja, kad jai neužbėgtų už akių kitos draugijos.

Išeidama paklausė mane:

— Kada persikelsi į Plošovą?

Aš atsakiau, jog iš viso nesirengiu keltis. Kelionėje apgalvojau, kad geriausiai bus apsigyvenus Varšuvoje. Plošovas yra už mylios; tad važinėsiu ten kasryt ir liksiu iki vakaro. Man tai menkas vargas, o žmonėms nebus dingsties visokioms spėlionėms. Nenoriu, kad ir ponia Kromicka pagalvotų, jog man labai

maga gyventi su ja po vienu stogu. Kalbėdamasis su Sniatinskiu, lyg tarp kitko, lyg apie kokį nereikšmingą dalyką užsiminiau, jog Plošove apsigyventi neketinu. Mačiau, jog Sniatinskis tam mano planui pritaria ir net norėtų daugiau pasišnekėti apie Anelką. Nors Sniatinskis labai įžvalgus žmogus, tačiau nesupranta, jog skirtingos gyvenimo sąlygos suformuoja skirtingus požiūrius net tarp artimų draugų. Jis atėjo pas mane kaip pas aną Leoną Plošovskį, kuris Krokuvoje, virpėdamas lyg lapas, maldavo jo pagalbos. Jis buvo toks pat nuožmiai atviras ir iš karto panoro išnaršyti mano vidų, sukišęs ten ranką iki alkūnės. Bet aš jį kaipmat sutramdžiau, už tai jis net kiek supyko ir nustebo. Tik vėliau jis prisiderino prie manęs, ir ėmėme kalbėtis taip, tarytum paskutinio mūsų susitikimo nė nebūta. Bet mačiau, kad jam rūpi dabartinė mano nuotaika; negalėdamas iškvosti tiesiai, jis ėmė sukti užuolankomis, tačiau labai nesumaniai, kaip rašytojas menininkas, kuris būna gilus psichologas ir subtilus analitikas prie rašomojo stalo, o praktiškajame gyvenime virsta naiviu jaunuoliu.

Jeigu būčiau turėjęs po ranka fleitą, būčiau, kaip kitados Hamletas, padavęs jam ir pasakęs: „Malonėk pagroti... Jeigu sakai, kad nemoki, kodėl tikiesi, nesugebėdamas iš medžio išspausti garselio, groti mano širdimi kaip užsimanydamas?"

Pereitą naktį skaičiau „Hamletą", jau nebežinau kelintą kartą, taigi ir toks palyginimas atėjo į galvą. Tiesiog neįtikėtina, bet mūsų dienų žmogus, kad ir būdamas šiuolaikiškiausios, painiausios dvasinės struktūros, kad ir kokioj situacijoj atsidūręs, niekur neras tiek analogijų sau pačiam kaip šitoj dramoj, paremtoj šiurkščia ir kruvina Holinšedo legenda. Hamletas — žmogaus siela, buvusi, esanti ir būsianti. Mano išmanymu, Šekspyras tuo charakteriu peržengė net genialumo ribą. Mat Homeras arba Dantė man suprantami tik jų epochos fone. Suprantu, kad jie sukūrė, ką išgalėjo, bet kaip šisai anglas septynioliktajame amžiuje galėjo nujausti psichines būsenas, būdingas devynioliktajam amžiui? Nors ir kiek studijų esu perskaitęs apie Hamletą, tai man liks amžina mįslė.

Taigi, padavęs Sniatinskiui Hamleto fleitą ir pavedęs jo globai Klarą Hilst, netrukus pradėjau kalbą apie jo dogmas. Pasakiau jam, kad atvažiuoti čia mane paskatino tėvynės ilgesys ir pareigos jausmas. Šitai kalbėjau tokiu nerūpestingu tonu, jog Sniatinskis nenumanė, ar aš juokauju, ar išsakau savo tikruo-

sius jausmus. Ir vėl pasikartojo tai, apie ką jau esu rašęs Paryžiuje. Moralinio pranašumo jausmas, kurį Sniatinskis buvo įgavęs dėl mano elgesio, ėmė tirpte tirpti. Jis pats nebežinojo, ką galvoti; aišku jam buvo tik viena — senaisiais raktais mano širdies neatvers. Kai atsisveikindamas aš vėl paprašiau jį paglobоti Klarą, jis žvitriai pažvelgė į mane ir tarė:

— Argi tau labai tat svarbu?

— Labai, nes tai asmenybė, kuriai jaučiu nuoširdų draugiškumą ir dar didesnę pagarbą.

Tuo būdu jo dėmesio spindulius sutelkiau į Klarą Hilst. Veikiausiai jis galvojo, jog čia kokia nauja mano meilė. Išėjo suirzęs. Jis niekad nemokėdavo nieko nuslėpti. Duris užtrenkė kiek per smarkiai, ir kai, palydėjęs jį iki laiptų, grįžau atgal į prieškambarį, girdėjau jį šuoliuojant per keturias pakopas ir balsiai švilpaujant; jis šitaip elgiasi, kai būna nepatenkintas.

Beje, aš jam pasakiau tiesą — Klara Hilst man patinka. Šiandien parašiau Klarai, pasiaiškindamas, kodėl iki šiol jos neaplankiau, ir tučtuojau gavau atsakymą. Klara susižavėjusi Varšuva, o ypač žmonėmis. Visi įžymieji muzikai per šias tris dienas ją aplankę ir, rodydami kiek perdėtą mandagumą, siūlęsi padėti. Rašo, jog tokių malonių žmonių nesutikusi jokiame mieste. Man matos, kad jeigu ji panorėtų čia likti visam laikui, jie nebebūtų tokie malonūs, nors, tiesą pasakius, ji nuostabiai moka visur susirasti bičiulių. Jau truputį susipažinusi su miestu, ypač jai patikusios Lazenkos. Malonu, jog Klara taip viskuo žavisi, juo labiau kad, pervažiavus sieną, Lenkijos kraštovaizdis jai pasirodė slegiantis. Iš tiesų, tuose nykiuose ir lygiuose laukuose nėra kur paganyti akių, turbūt reikia čia gimti, kad nors kiek pajustum jų žavesį. Klara, žiūrėdama pro vagono langą, tolydžio kartojo: „Ak, dabar suprantu Šopeną!" Aišku, ji klydo, nes nei jį supranta, nei gali jį jausti, lygiai kaip nejautė šio krašto peizažo.

Aš, nors ir esu svetimų kraštų dvasia išauklėtas, kažkokio atavizmo dėka sugebu pajusti mūsų gamtą; kada tik pavasariais grįždavau į tėvynę, neatsistebėdavau, kodėl taip vis gėriuosi jos vaizdais. Iš tiesų, kas tai per vaizdai? Kartais tyčia įsivaizduodavau esąs svetimšalis dailininkas, nejaučiąs šiam kraštui jokių emocijų ir žiūrįs į jį objektyviai, kaip prašalaitis. Tada tie vaizdai sukeldavo man visai kitokį įspūdį, tarytum juos būtų

piešęs vaikas, temokąs išvedžioti tik brūkšnelius, arba laukinis žmogus. Tos žemos nuokalnės, pažliugusios pievos, keturkampės bakūžės, dvarų tuopos pačiame akiračio pakraštyje, laukų platybės, įsiremiančios į mišką, „dešimt mylių be nieko", kaip sako vokiečiai, visada man primindavo pirmykštį kraštovaizdį, skurdų ir vienodą. Tikriau, čia tėra tik fonas. Tačiau, liovęsis žiūrėjęs lyg prašalaitis, pajutęs tų vaizdų paprastumą, įsiliejęs į jų neaprėpiamas platumas, kuriose kiekvienas aštresnis kampas tirpsta lyg siela nirvanoje, išvystu ne tik meniško jų primityvumo žavesį, bet drauge patiriu, kaip raminamai jie mane veikia. Galiu, pavyzdžiui, stebėtis Apeninais, bet mano sielos jie nejaudina, ji lieka šalia jų, kratyte kratydamasi jų grožio. Todėl anksčiau ar vėliau tokiais vaizdais imi bodėtis. Žmogus iš tiesų pailsi tik susiliejęs su aplinka, o susilieti įmanoma tik tada, kai žmogaus ir gamtos sielos sandara vienoda. Nostalgija atsiranda tuomet, kai siela atsiriboja nuo aplinkos. Man atrodo, jog šią psichinės priklausomybės idėją galima taikyti dar plačiau. Gali atrodyti keista, kad aš, išauklėtas svetimame krašte ir persiėmęs to krašto kultūra, dėstau tokias pažiūras, bet pasakysiu dar daugiau: net svetimšalė moteris kad ir kokia graži ji būtų, man esti tik moteriškos giminės atstovė, joje nematau moters širdies.

Atsimenu, ką vienu metu esu rašęs apie lenkes. Bet šiedu požiūriai viens kitam nekliudo. Matau jų ydas, tačiau jos man artimesnės negu svetimšalės. Be to, didžiuma mano buvusių pažiūrų susidėvėjo lyg seni drabužiai.

Bet gana apie tai. Gėdydamasis ir stebėdamasis prisipažįstu, jog visa, ką rašiau, buvo tik savęs mulkinimas. Taip, taip! Postringauju apie peizažą, nostalgiją, o pačiam iš galvos neišeina Plošovas. Nenoriu šito prisipažinti, bet reikia! Mane kremta nerimas, panašus į širdies skausmą. Labai galimas daiktas, jog, atsidūrus Plošove, viskas susiklostys laimingiau, negu dabar, kankinamas laukimo, vaizduojuosi. Išvakarės visada kupinos nerimo. Būdamas jaunas, kartą koviausi dvikovoje, atsimenu, kad neramu buvo tik išvakarėse. Ir tuomet stengiausi galvoti apie ką kita, bet viskas, kaip ir dabar, buvo perniek. Mano mintys apie ponią Kromicką nei švelnios, nei draugiškos, jos tik kažkaip keistai visą laiką kirba; spiečiasi aplink mane lyg suerzintos bitės, ir niekaip negaliu nuo jų atsiginti.

Šiandien buvau ten. Viskas dėjosi visai kitaip, negu įsivaizdavau. Iš Varšuvos išvažiavau rytą septyniomis, tikėdamasis apie aštuonias atsirasti Plošove. Teta man buvo sakiusi, kad ponios keliasi anksti. Nemalonus maudulys po krūtine ir įkyriai knibždančios mintys nepaliko manęs nė valandėlei. Pasižadėjau pats sau nekurti planų, kaip pasisveikinsiu su Anelka ir kaip elgsiuos toliau. Tegu bus taip, kaip lemta būti ir kaip savaime susiklostys. Tik taip apsisprendžiau. Tačiau iš galvos neišėjo, kaip viskas dėsis, kaip ji atrodo, kaip su manimi pasisveikins, ar padarys kokių užuominų, kaip pakreips mūsų santykius. Mat aš pats, neturėdamas ir nenorėdamas turėti jokių ketinimų, nežinau kodėl, bet buvau įsitikinęs, kad jinai jų turi. Tat numatydamas, tolydžio pajusdavau jai čia nepalankumą, čia pagalvodavau, jog ir ji, šiaip ar taip, atsidurs keblioj ir nemalonioj padėty, ir imdavau jos gailėtis. Mano vaizduotė taip buvo persiėmusi Anelka, jog ją matydavau kaip gyvą. Iki smulkmenų įsivaizdavau jos virš kaktos kūpsančius kaštoninius plaukus, ilgas blakstienas, akis, smulkų ir švelnų veidą. Mėginau spėlioti, kaip ji bus apsirengusi. Tolydžio atsimindavau jos žodžius, judesius, veido išraišką. apsirengimą. O atkakliausiai atmintyje šmėžavo ta valandėlė, kada ji grįžo iš viršutinių kambarių į saloną pasipudravusi veidą, norėdama paslėpti savo susijaudinimą. Galiausiai tie atsiminimai pasidarė tokie ryškūs, jog virto kone vizija. Pagalvojau: „Vėl ji mane pakerėjo!"— ir, norėdamas šios vizijos nusikratyti, ėmiau kalbinti vežėją. Paklausiau, ar jis vedęs, jis atsakė: „Be moteriškos negyvensi." Paskui dar kažką kalbėjo, bet jau nebegirdėjau, nes tolumoj sušmėžavo Plošovo tuopos. Nė nepajutau, kaip mes atsidūrėme keliolika kilometrų už miesto.

Išvydus Plošovą, nerimas širdyje sustiprėjo, o mintys ėmė skrieti dar greičau. Stengiausi dėmesį sutelkti į aplinkinius daiktus, į pakitimus, įvykusius man čia nesant, į naujus namus pakelėse. Mechaniškai kartojau, kad oras labai gražus, o pavasaris itin ankstyvas. Diena iš tiesų buvo nuostabi, viskas aplinkui spindėte spindėjo, dvelkė ryto gaivumu, prie namų žydėjo obelys, aplink jas lyg sniego buvo pribirę žiedų. Visa tai priminė naujųjų laikų dailininkų paveikslus. Kur tik mečiau akį, visur

buvo tyras ir vaiskus *plein-air**, kurio permatomoj gelmėj krutėjo žmonės, triūsią aplink namus ir laukuose. Keistas dalykas — visa tai mačiau, stebėjau, bet į tuos įspūdžius negalėjau visiškai pasinerti. Jie manęs nejaudino, tarsi buvo susitelkę tik smegenų paviršiuje, neprasiskverbė giliau, kur glūdėjo kitos mintys. Su tokiu dvilypiu dėmesiu privažiavau Plošovą. Staiga į mane padvelkė vėsa — važiavau liepų alėja, už kurios tolumoj švytėjo rūmų langai. Iškrikusios mano mintys sujudo dar neramiau. Negaliu tiksliai pasakyti, kodėl, užuot važiavęs į kiemą, sustabdžiau vežėją palei vartus ir, jo padėkos žodžių lydimas, pėsčias patraukiau į priebutį.

Apskritai nepajėgiu paaiškinti, kodėl buvau toks neramus: veikiausiai todėl, kad šiame pažįstamame name manęs laukė kažkoks neaiškumas, taip tragiškai susijęs su mano praeitimi. Einant per kiemą, man taip suspaudė širdį, jog tarpais net kvapo neatgaudavau. „Kas per velnias! Kas per velnias!"— kartojau pats sau. Kadangi vežėją palikau prie vartų, niekas manęs nepasitiko. Prieangis buvo tuščias. Įėjau į valgomąjį ir nutariau čia palaukti, kol pasirodys ponios.

Jos turėjo ateiti netrukus, nes stalas buvo padengtas, puodukai sudėlioti, o virdulys šnypštė ir gurgėjo, leisdamas garų kamuolius į viršų. Pro mano akis neprasprūdo nė menkiausia smulkmena. Pastebėjau, jog kambary buvo šalta ir palyginti tamsu, mat langai buvo šiaurės pusėje. Kokią valandėlę atsidėjęs žiūrėjau į tris šviesos ruožus, krintančius ant išblizgintų tamsių grindų pro tris langus; paskui ėmiau apžiūrinėti, tarsi kokį naują daiktą, bufetą, man pažįstamą dar nuo vaikystės; prisiminiau, kaip šiame kambary kalbėjomės su Sniatinskiu, žvilgčiodami pro langus į jo žmoną ir Anelką, su kailiniais batais brendančias per sniegą į oranžeriją.

Pagaliau mane apėmė nykuma ir liūdesys. Atsisėdau prie lango, kur buvo šviesiau, ir ėmiau žiūrėti, kas dedasi sode. Bet visa tai nepadėjo nusikratyti vidinio dvilypumo, apie kurį jau rašiau, mat drauge galvojau, kad netrukus, gal už poros minučių pamatysiu ją, kad reikės ją pasveikinti, prabilti į ją ir vėliau matytis su ja kasdien kelis mėnesius. Klausimai: „Kaip tat įvyks? Kas iš to išeis?"— skverbėsi vienas per kitą man į galvą. Esama žmonių, kurie iš baimės įvykdo beprotiškos narsos reikalaujan-

* Tuščias plotas, atvira erdvė *(pranc.)*.

čius žygius, o aš dažnai, pagautas nerimo, dvejonių, nežinodamas, kas manęs laukia — pratrūkstu pykčiu, imu nekantrauti. Taip atsitiko ir dabar. Skirtumas tarp buvusios Anelkos ir dabartinės ponios Kromickos man pasirodė, kaip niekad iki šiol, stačiai rėžiantis.

„Nors tau mėnulis žėrėtų ant galvos,— pamaniau,— nors tu būtum šimtą kartų gražesnė, šimtą kartų žavingesnė, tu man esi niekas, negana to, aš tavim dygiuosi." Ėmiau širsti dar labiau, nes įsivaizdavau, nežinau kodėl, jog ji ateis čia ir ateity matysis su manim tik norėdama įrodyti, kad aš klystu, kad jos geisiu amžiais ir niekad nepasieksiu. „Pamatysime",— atsakiau jai širdy, nujausdamas, jog manęs su šia moterimi laukia kažkokia keista ir neaiški dvikova, kažkokios grumtynės, kurias drauge laimėsiu ir pralaimėsiu, nes išdils prisiminimai, užtat atgausiu ramybę. Šią valandėlę man atrodė, kad turiu pakankamai jėgų ir ryžto atremti visas atakas.

Tuo tarpu tyliai prasivėrė durys, ir į valgomąjį įžengė Anelka.

Man galvoje ėmė ūžti ir atšalo pirštų galai. Moteris, kuri šią akimirką stovėjo prieš mane, iš tiesų buvo ponia Kromicka, bet iš švelnių, širdin įkritusių bruožų, iš neapsakomo žavesio atpažinau savo ankstesniąją Anelką. Chaose, kuris siautė mano galvoje, vienas balsas šaukė garsiau už kitus: „Anelka! Anelka! Anelka!" O ji iš pradžių manęs nepastebėjo arba palaikė kuo kitu, nes stovėjau nusigręžęs nuo šviesos. Tik kai prie jos priėjau, pakėlė akis, sustojo lyg įbesta, neišgaliu net aprašyti to baugštumo, sutrikimo, susijaudinimo ir nuolankumo, atsispindėjusių jos veide. Ji taip išblyško, jog išsigandau, kad nenualptų. Kai paspaudžiau jai ranką, man pasirodė, tarsi spausčiau ledo gabalėlį. Daug ko tikėjausi, bet tik ne šito. Prieš valandėlę būčiau galėjęs prisiekti, jog, sveikindamasi su manim, ji stengsis žūt būt parodyti esanti ponia Kromicka. Tačiau atsitiko kitaip Stovėjo prieš mane sutrikusi, baugšti — mano buvusi Anelka. Juk aš padariau ją nelaimingą, aš buvau kaltas, neatleistinai kaltas, o ji šią valandėlę žiūrėjo į mane, tarsi maldaudama atleidimo. Kadaise patirta meilė, atgaila ir gailestis plūste užplūdo mane, ir aš visiškai netekau galvos. Susitvardžiau tiek, kad nestvėriau jos, neprispaudžiau prie krūtinės ir neėmiau raminti tokiais žodžiais, kurie tariami mylimai būtybei. O tokie žodžiai veržte veržėsi iš širdies. Aš buvau taip suaudrintas, taip sutrik-

dytas to netikėto, neįsivaizduojamo atradimo, kad prieš mane stovi ne ponia Kromicka, o Anelka, jog tik suspaudžiau jai ranką, negalėdamas nė žodžio ištarti. Tačiau reikėjo ką nors pasakyti, tad, sukaupęs mintis, slopiu, tarsi nesavu balsu paklausiau:

— Ar teta nesakė tau, kad atvažiuosiu?

— Teta... sakė...— per jėgą iškošė Anelka.

Ir vėl abu nutilome. Jaučiau, jog reikia kalbėti toliau, teirautis apie jos motinos ir jos pačios sveikatą, tačiau neįstengiau. Nuoširdžiausiai troškau, kad kas nors įeitų ir mudu išgelbėtų. Laimei, įėjo teta su jaunu gydytoju Chvastovskiu, jaunesniuoju ūkvedžio sūnumi, kuris jau mėnuo prižiūri ponią Celiną. Anelka tučtuojau pasuko prie stalo pilstyti arbatos, o aš pasisveikinęs ėmiau šnekėtis su teta. Kai susėdome gerti arbatos, buvau jau atsitokėjęs.

Ėmiau teirautis apie ponios Celinos sveikatą. Teta atsakinėdama tolydžio kreipėsi į jaunąjį gydytoją, o šis man aiškino su vos pastebima atlaidžia panieka, kurią jaunas mokslininkas ir drauge žūt būt norįs parodyti savo pranašumą demokratas jaučia diletantui ir žmogui, laikomam aristokratu, nors jo paties niekas nė neketina žeminti. Jis man pasirodė per daug įtikėjęs savimi, bet mano tonas kalbantis buvo mandagesnis negu jo. Man tai buvo tikra pramoga ir padėjo sukaupti mintis, kurias tolydžio krikdė čia pat sėdinti Anelka. Žvilgčiojau į ją pro indus ir beveik desperatiškai kartojau pats sau: „Tie patys bruožai, tas pats smulkutis veidelis ir kakta, apjuosta plaukų vainiko; čia ta pati Anelka, beveik mergaitė. Ta pati mano meilė, mano laimė, amžiams prarasta!.." Tai man teikė ir didžiulio džiaugsmo, ir didžiulio sielvarto. Anelka jau buvo beveik užgniaužusi savo susijaudinimą, bet vis dar tebesėdėjo lyg ko būgštaudama. Pamėginau keletą sykių pasiteirauti ją apie motiną, norėdamas, kad mūsų santykiai įeitų į lygesnes vėžes ir būtų laisvesni. Iš dalies man tai pavyko. Ji net man pasakė: „Mama apsidžiaugs tave pamačiusi." Netikėjau tuo, bet jos balso klausiausi užsimerkęs, nes jis man buvo malonesnis už bet kokią muziką. Šnekėjomės kaskart laisviau. Teta buvo kuo giedriausios nuotaikos, pirmiausia — kad aš atvažiavau, antra — kad jau susitiko su Klara, kuri pasižadėjo jai surengti koncertą. Išvažiuodama iš Klaros, teta ant laiptų sutiko dvi ponias, kitų labdarybės draugijų globėjas. Jos pavėlavo atvykti, ir tat labai džiugino tetą. Teiravosi mane apie Klarą, kuri jai paliko kuo

geriausią įspūdį. Baigiantis pusryčiams, šeimininkių spiriamas, šį tą papasakojau apie savo keliones. Teta stebėjosi, kad buvau net Islandijoje, ir, išklausinėjusi, kaip ta šalis atrodo, pasakė:

— Tik iš desperacijos galima ten keliauti.

— Man iš teisybės buvo tada labai sunku,— atsakiau.

Anelka žvilgtelėjo į mane, ir vėl jos akyse išvydau išgąstį ir nuolankumą. Jeigu kas ranka būtų pastvėręs man už širdies, nebūtų jos sugniaužęs skaudžiau. Kadangi buvau tikras, kad ji mane sutiks šaltai triumfuodama, patenkinta dėl mano nelaimės, paniekinamai rodydama pranašumą, aš juo labiau buvau sujaudintas ir drauge priblokštas jos angeliško gailestingumo. Visi lūkesčiai ir nuojautos apgavo. Anksčiau galvojau, kad jinai, net ir nenorėdama su manim būti ponia Kromicka, neįstengtų šito padaryti, tomis pastangomis tik atstumtų mane, o iš tikrųjų ji net nepanaši į ištekėjusią moterį. Aš vis turėjau sau priminti, kad ji ištekėjusi, tačiau tai man kėlė ne pasibjaurėjimą, o neapsakomą sielvartą. Turiu įprotį moralinio susikrimtimo valandėlėmis draskyti savo žaizdas, ketinau šitaip pasielgti ir dabar — užkalbinti ją apie jos vyrą. Bet neišdrįsau, pajutęs, kad tai būtų žiauru ir niekinga. Todėl pareiškiau norįs pasveikinti ponią Celiną. Anelka išėjo pasiteirauti, ar ji galės mane priimti, po valandėlės grįžusi tarė:

— Mama prašo tučtuojau užeiti.

Pasukome drauge į kitą namo galą, teta irgi ėjo su mumis. Man knietėjo pasakyti Anelkai kokį gerą žodį, kuris ją nuramintų, tik varžiausi tetos; bet po valandėlės pagalvojau, jog bus geriau prie tetos pasakius tai, ką norėjau, todėl prieš ponios Celinos kambario duris sustojau ir ištariau:

— Duok man ranką, brangioji sesute...

Anelka padavė man savo plaštaką. Jaučiau, kad ji dėkinga už tą žodį „sesute", kad sunkus akmuo nusirito jai nuo krūtinės ir tuo širdingu rankos spustelėjimu ji nori man pasakyti: „Ak, būkime bičiuliai, atleiskime viens kitam viską!"

— Tikiuosi, kad sugyvensite gražiai,— tarstelėjo teta, žiūrėdama į mudu.

— Sugyvensime, sugyvensime! Jis toks geras! — atsakė Anelka.

Iš teisybės, šią valandėlę mano širdis buvo sklidina gerumo. Įėjęs į ponios Celinos kambarį, pasveikinau ją labai nuoširdžiai, ji man atsakė santūriai; buvo aišku — ji privengė tetos, kad

šioji neįsižeistų, kitaip būtų su manim pasisveikinusi visiškai šaltai. Tačiau jos nekaltinau, ji turėjo teisę apmaudauti. Veikiausiai ji buvo įsitikinusi, kad ir dėl jos gimtojo dvaro pardavimo iš dalies esu kaltas aš, nes jeigu kitados būčiau elgęsis kitaip, galėjo šitaip ir neatsitikti.

Ji buvo labai pasikeitusi. Jau kuris metas ji nebesikėlė iš fotelio, su kuriuo gražiomis dienomis būdavo išvežama į sodą. Jos veidas, visada buvęs švelnių bruožų, dabar taip sušvelnėjo, jog išrodė lyg iš vaško nulipdytas. Aišku, kitados ji buvo tikra gražuolė ir drauge visą gyvenimą labai nelaiminga.

Paklausinėjęs apie sveikatą, paguodžiau, jog gaivus pavasario oras sugrąžins jai jėgas. Ji klausėsi, liūdnai šypsodamasi ir linguodama galvą; pagaliau iš jos akių ištryško dvi didelės ašaros, kurios palengva nusirito per skruostus.

Po to, pasigręžusi į mane, paklausė:

— Ar žinai, kad Gluchovas parduotas?

Matyt, ši mintis nuo jos neatstodavo nė valandėlės, be atvangos ją graužė ir aitrino jos nelaimę.

Išgirdusi šį klausimą, Anelka ūmai plykstelėjo. Tai buvo nemalonus nukaitimas — iš apmaudo ir gėdos. Aš atsakiau:

— Žinau. Gal pavyks jį atpirkti, tokiu atveju kaip ir nieko nenustota, o jeigu nepavyks, reikės susitaikyti su dievo valia.

Anelka pažvelgė į mane dėkingumo kupinu žvilgsniu, o ponia Celina pasakė:

— Aš jau nebeturiu vilties.

Bet tai buvo netiesa,— ji dar vylėsi. Jos akys buvo įbestos į mano lūpas, tikėdamosi žodžio, kuris sustiprintų slepiamą viltį. Ir aš, norėdamas būti iki galo kilniaširdis, pasakiau:

— Būtinybei kiekvienas turi nusileisti, ir sunku ką už tai kaltinti, bet, antra vertus, manau, brangioji teta, jog nėra pasaulyje tokių kliūčių, kurių ištverme ir atitinkamomis priemonėmis neįmanoma būtų įveikti.

Aš ėmiau aiškinti girdėjęs, kad kartais pardavimo aktas netenka galios dėl formalumų pažeidimo, sudarant sutartį. Turiu pasakyti, jog tai nebuvo tiesa, bet mačiau, kad, šitaip kalbėdamas, lieju balzamą į ponios Celinos širdį. Šitaip aš netiesiogiai gyniau Kromickį, neminėdamas jo pavardės, kurios, beje, niekas nė sykio neištarė.

Tačiau reikia pasakyti teisybę. Kilniaširdiškumas tik iš dalies diktavo mano žodžius, taip kalbėjau svarbiausia dėl to, jog

jutau, kad jais palenkiu į savo pusę Anelką ir pasirodau jai apsuptas didžio gerumo ir taurumo aureolės.

Anelka iš tiesų buvo man dėkinga, nes, mudviem su teta išeinant, ji pribėgo ir, ištiesusi ranką, tarė:

— Dėkoju tau už mamą.

Aš tylėdamas pakėliau jos ranką prie lūpų.

Teta irgi buvo sujaudinta mano gerumo. Išsiskyręs su ja, nuėjau surūkyti cigaro į sodą, mat reikėjo apmąstyti įspūdžius ir susikaupti. Bet sode sutikau vaikščiojantį jaunąjį gydytoją Chvastovskį. Kadangi norėjau visus plošoviečius patraukti į savo pusę, priėjau prie jo ir ėmiau klausinėti apie ponios Celinos sveikatą, pabrėždamas savo pagarbą jo mokslui ir išmanymui. Mačiau, kad jam tas labai patinka; po valandėlės nebeliko jo demokratiško budrumo, nebesišiaušė dėl kiekvieno žodžio ir ėmė pasakoti apie Anelkos motinos ligą su tokiu uoliu įsijautimu, koks paprastai būdingas jauniems mokslo gerbėjams, dar nepaveiktiems abejonių tvaiko. Jis ištisai vartojo lotyniškus terminus, tarsi būtų kalbėjęsis su kitu gydytoju. Jo kresna, sveikata trykštanti figūra ir užtikrinta kalbėsena bei žvilgsnis man padarė teigiamą įspūdį, nes jame mačiau naujos, visiškai nepanašios į „genijus be portfelio" kaitos dvasią, apie kurią man tiek daug kitados kalbėjo Sniatinskis. Vaikščiodami ilgomis parko alėjomis, mes pagaliau pradėjom vadinamą inteligentišką pokalbį, kuris iš esmės buvo įvairių autorių aptarinėjimas. Ką Chvastovskis išmanė, išmanė daug geriau už mane, bet aš gyvenime esu daugiau perskaitęs ir tuo gerokai jį nustebinau. Kartais jis pažvelgdavo į mane kone priešiškai, tarsi žmogus, jo laikomas aristokratu ir išmanąs apie kai kurias knygas bei autorius, būtų pasiglemžęs kitų teises. Užtat jį patraukiau savo pažiūrų laisvumu. Tiesą sakant, mano liberalizmas pasireiškia tuo, kad pritariu viskam, nes viskuo abejoju, tačiau jau tas dalykas, kad toks turtingas ir užimąs aukštuomenėje žymią vietą žmogus netapo reakcionieriumi, galutinai palenkė į mano pusę jaunąjį radikalą. Į galą mes jau kalbėjomės kaip žmonės, viens kitą suprantą ir radę bendrą kalbą.

Manau, jog netrukus Chvastovskiui aš būsiu taisyklės išimtis. Jau seniai pastebėjau, kad šiame krašte, kur kiekvienas bajoras, nors ir neapkęsdamas visų žydų, yra išsirinkęs savo žydą, taip pat ir kiekvienas demokratas yra nusižiūrėjęs aristokratą, kuriam jaučia ypatingą simpatiją.

Skiriantis dar pasiteiravau Chvastovskį apie jo brolius. Sužinojau, kad vienas jų įsteigė Plošove bravorą (tai jau žinojau anksčiau iš tetos laiško), kitas turi Varšuvoje vadovėlių knygyną, trečias baigė komercinę mokyklą, ir jį Kromickis, kaip savo pagalbininką, pasiėmė į Rytus.

— Geriausiai sekasi aludariui,— pasakojo jaunasis gydytojas,— bet visi triūsiame iš peties ir, galimas daiktas, prasimušime į žmones. Laimė, kad tėvas prarado dvarą; kitaip būtume *glebae adscripti**, kiurksotume kiekvienas savo kaime ir, ko gero, būtume subankrutavę kaip ir tėvas.

Nors mano mintys buvo įnikusios į kitus dalykus, gydytojo klausiausi susidomėjęs. Štai, pagalvojau, žmonės, ir ne itin rafinuoti, ir neklaidžioja tamsoje Pasirodo, ir tėvynėje esama žmonių, galinčių šį tą nuveikti ir sudarančių pereinamąją grandį tarp persisotinimo kultūra ir barbariškumo. Veikiausiai toks visuomenės sluoksnis formuojasi tik didesniuose miestuose, ir prie jo tolydžio pritampa nusigyvenusių bajorų sūnūs, kurie priversti perimti miestišką darbo tradiciją, sutvirtindami ją savo raumenimis ir nervais. Norom nenorom prisiminiau, kaip sykį Sniatinskis šaukė man ant laiptų: „Iš jūsų jau nieko nebus, bet jūsų vaikai gali dar išeiti į žmones; tik pirmiau turite nusigyventi, kitaip ir jūsų vaikaičiai neišmoks dirbti!" O šit pono Chvastovskio sūnūs griebėsi darbo ir spraudžiasi į gyvenimą, pasikliaudami tik savo pečiais. Aš irgi, jeigu nebūčiau turtingas, turėčiau kaip nors suktis ir gal įgyčiau ryžtingumo, kurio man taip stigo gyvenime.

Netrukus gydytojas atsisveikino su manimi, mat jam reikėjo dar aplankyti vieną ligonį Plošove. Tasai ligonis buvo jaunas klierikas iš Varšuvos seminarijos, vieno Plošovo valstiečio sūnus. Jis buvo paskutinės stadijos džiovininkas. Teta jį įkurdino rūmų fligely ir lankydavo kasdien su Anelka. Tat sužinojęs, ir aš nuėjau jo aplankyti. Tikėjausi pamatysiąs mirštantį žmogų, o išvydau lieso, bet rausvo veido jaunuolį, žvalų ir linksmą. Tačiau gydytojas sakė, jog tai paskutinis blykstelėjimas. Jaunąjį klieriką slaugė motina, ji, iš dėkingumo tetai, mane apipylė tokiu laiminamųjų žodžių srautu, jog būčiau galėjęs jame nuskęsti.

* Pririšti prie žemės *(lot.)*.

Anelka tą dieną neatėjo; visą laiką sėdėjo prie motinos. Ją pamačiau tik per pietus, kur buvo ir ponia Celina, kasdien atvežama pietauti su foteliu. Nevertėjo nė abejoti, kad Anelka prieš tai visą laiką praleido su motina, tačiau aš vaizdavausi, kad ji vengia susitikti su manimi. Mūsų santykiai ilgainiui turėtų įeiti į normalias vėžes, tačiau dabar jie, savaime suprantama, tebėra keblūs ir sunkūs. Anelka tokios įžvalgios širdies, tokia jautri ir gera, kad negali nesijaudinti dėl dabartinės mudviejų padėties, be to, jai stinga aukštuomenės gyvenimo įgūdžių, kurių dėka žmogus gali elgtis laisvai bet kokiomis, net pačiomis sudėtingiausiomis aplinkybėmis. Tokie įgūdžiai atsiranda laikui bėgant, kai gyvieji jausmų šaltiniai pradeda sekti, o širdis prisitaiko prie aplinkos.

O aš daviau Anelkai suprasti, jog nejaučiu jai nei apmaudo, nei neapykantos, nes taip man liepia širdis. Pasižadėjau niekad jai nieko nesakyti apie praeitį ir todėl šiandien nenorėjau su ja kalbėtis akis į akį. Gerdami arbatą vakare, kalbėjomės bendriausiomis temomis, apie tai, kas dedasi tėvynėje ir užsienyje. Teta dar ėmė teirautis apie Klarą, kuria ji smarkiai susidomėjo; aš pasakojau, ką žinodamas, ir palengva įsišnekome apie menininkus apskritai. Tetos supratimu, menininkai — tai žmonės, kuriuos viešpats sutvėrė tam, kad būtų kam tarpukartėmis palinksminti vargšus. Aš sakiau, jog menininkas, jeigu jo širdis tyra ir kupina ne bjaurios savimeilės, o meilės menui, gali būti laimingiausias žmogus pasaulyje, nes nuolat susiduria su idealiai tobulu ir beribiu pasauliu. Bet kokį blogį gimdo gyvenimas, o menas teikia tik laimę. Tai mano nuoširdus įsitikinimas, paremtas stebėjimu. Anelka mane palaikė, ir aš tą pokalbį užrašau todėl, kad mane nustebino vienas jos sakinys, labai paprastas, bet man labai reikšmingas. Kai mes kalbėjomės apie meno teikiamą pasitenkinimą, ji pasakė. „Geriausia paguoda — muzika." Šiais žodžiais ji nejučiomis prisipažino nesanti laiminga ir tat suvokianti. Beje, tuo aš nė kiek neabejojau.

Net jos veidas byloja, kad ji nėra laiminga moteris. Ji beveik pagražėjusi, tarytum ir rami, net giedrai nusiteikusi, bet tai ne linksmumo šviesa, sklindanti iš vidaus; jos veide matyti kažkoks susirūpinimas, o šito anksčiau nebūdavo. Dieną pastebėjau, kad jos skruostai vos vos gelstelėję, sakytum, įgavę dramb-

lio kaulo spalvą. Žiūrėjau į ją be atlydos, nes man tai teikė neapsakomo malonumo; prisimindamas ją ankstesnę, su kažkokiu keistu, aitriu ir drauge švelniu jausmu regėjau, jog čia tas pats veidas, tos pačios ilgos blakstienos, tos pačios akys, ne juodos, bet išrodančios juodos tos pačios lūpos, virš kurių spindi švelnūs pūkeliai. Aš tiesiog negalėjau atsidžiaugti tais prisiminimais, dabar virtusiais realybe. Anelka neatsispiriamai mane traukia. Jeigu ją pamatyčiau pirmą kartą tarp tūkstančio kitų gražiausių moterų, jaučiu, kad prieičiau tiesiai prie jos ir pasakyčiau: „Štai mano išrinktoji!" Veikiausiai esama pasaulyje gražesnių moterų, bet nė viena jų neatitinka to savotiško moters prototipo, kurį kiekvienas vyras turi susikūręs vaizduotėje. Aišku, ji matė, jog aš ją stebiu ir gėriuosi.

Išvažiavau brėkštant. Dienos įspūdžiai smarkiai mane priveikė, o mano ankstesniosios spėlionės ir viltys buvo taip sugniuždytos, jog važiuodamas namo ir parvažiavęs negalėjau, kaip paprastai, analizuoti savęs. Tikėjausi rasti ponią Kromicką, o radau Anelką. Taip, antrą sykį šitai pabrėžiu. Dievaižin, kuo tatai mudviem pasibaigs. Apie tai galvodamas, drauge jaučiu ir didžią laimę, ir tarsi nusivylimą. Mat teoriškai aš turėjau pagrindo manyti, kad jos psichika pasikeis, kaip kiekvienai ištekėjusiai moteriai atsitinka, ir kad ji man bent duos suprasti, jog džiaugiasi išsirinkusi ne mane. Vargu ar atsirastų pasaulyje moteris, kuri nepanorėtų šitaip paglostyti savo ambiciją. Pažindamas save, savo jaudrumą ir nervus, galiu prisiekti, jog tokiu atveju būčiau grįžęs susikrimtęs, apmaudaudamas, įpykęs, bet išgydytas. Tuo tarpu viskas dėjosi kitaip, visiškai kitaip! Šios moters gerumas ir atviraširdiškumas tokie beribiai, jog visi manieji žmonių gerumo vertinimo mastai pasirodė esą per siauri. Nenoriu net galvoti apie tai, kas dabar bus, kas man atsitiks. Mano gyvenimas būtų galėjęs tekėti kaip rami ir skaidri upė į tą vandenyną, kur suteka viskas, o dabar jis garma lyg koks krioklys į bedugnę. Bet kas bus, tas! Daugių daugiausia aš būsiu baisiai nelaimingas. Dėl sielos tuštumo gyvenimas man nebuvo rožėmis klotas ir lig šiol. Nemenu kas, atrodo, tėvas man yra sakęs, kad iš žmogaus gyvenimo turi kas nors išaugti, nes toks gamtos dėsnis. Juk net dykumos gyvybė, glūdinti gelmėse, prasiveržia oazėse ir išaugina palmes,

Tariuosi gyvenąs Varšuvoje, tačiau keturias dienas iš eilės praleidau Plošove. Poniai Celinai jau geriau, užtat kunigas Latišas numirė užvakar. Gydytojas Chvastovskis jo ligą pavadino „pavyzdiniu plaučių džiovos procesu" ir vargiai benuslepia pasitenkinimą, jog šio proceso pabaigą nuspėjęs kone valandos tikslumu. Aplankėme velionį dvylika valandų prieš mirtį. Pokštavo su mumis ir atrodė labai žvalus, nes dėl nusilpimo buvo atslūgęs karštis. Vakar rytą, kai mudu su Anelka sėdėjome verandoje, atėjo vargšo kunigėlio motina ir ėmė pasakoti apie jo mirtį, kaip būdinga valstiečiams — sielvartaudama ir drauge nuolankiai pasidavusi likimo valiai. Mano užuojauta jai buvo sumišusi su smalsumu, mat lig šiol mažai tesusidurdavau su liaudies žmonėmis ir menkai tesidomėdavau jais. Kokia nuostabi tų žmonių kalba. Stengiausi jos žodžius įsiminti, kad vėliau galėčiau užsirašyti. Pasisveikindama senoji valstietė nusilenkė man ir Anelkai iki žemės, paskui, prisidengusi akis plaštaka, ėmė verkauti:

— O Jėzuli mano mieliausias, o švenčiausioji Marija! Mirė mano sūnelis, mirė! Iškeliavo pas viešpatį dievą, o motiną ir tėvą paliko. Niekais nuėjo ponių vargas. Tik vyną išeikvojo, ir vynas nepadėjo. O Jėzau švenčiausias, o Jėzau, Jėzau!

Jos balse skambėjo nuoširdžiausias motinos gailestis, bet mane labiausiai nustebino, kad šitoj raudoj ir dejonėse šmėsčiojo kažkokia buitiška gaida. Iki šiol nebuvau girdėjęs valstiečių moterų, raudančių savo artimųjų, bet galėčiau galvą dėti, kad jos visos rauda panašiai, tarsi pagal kokias kaimo taisykles.

Anelka su ašaromis akyse ir su tuo nenusakomu moteriškų gerumu ėmė klausinėti apie mirties aplinkybes, numanydama, jog moteriškei palengvės, kai ji išsipasakos. Ir senutė noriai puolėsi pasakoti:

— Kai išėjo klebonas, atnešęs švenčiausiąjį, aš jam ir sakau: „Jeigu dievas norės — mirsi, jeigu ne — nemirsi! Pasirengei mirčiai gražiai, o dabar miegok." Jis sako: „Gerai!" — ir užmūdo. Aš taip pat, nes, tegu viešpats dievas neužsirūstina, tris naktis lig šiol akių nesudėjau. Tik sulig pirmaisiais gaidžiais atėjo mano senis, pažadino, ir sėdime abu, o jis miega ir miega. Sakau seniui: „Kažin ar nenumirė?" O senis sako: „Gal ir numirė." Pajudino jį, jis taip pat pabudo ir sako: „Man geriau." Pa-

gulėjo ramiai kurį metą ir ėmė šypsotis, į lubas žiūrėdamas. Tai pamačiusi, pyktelėjau ir sakau: „Ak tu, rudžiuk, iš mano širdgėlos juokiesi?" O jis mirčiai šypsojosi, ne iš mano širdgėlos juokėsi, nes kaipmat vargšelis ėmė dusti ir, saulei tekant, užgeso.

Ir vėl pradėjo aimanuoti, paskui ėmė prašyti, kad mes aplankytume velionį, nes jis jau aprengtas ir „toks gražus, kaip iš paveikslėlio". Anelka buvo beeinanti, tačiau aš ją sulaikiau. Beje, senutė po valandėlės, pamiršusi savo kvietimą, vėl ėmė pasakoti apie savo nelaimę. Jos vyras kitados buvęs pasiturįs ūkininkas, tačiau visą turtą padėję, mokydami sūnų. Kaimynai sklypas po sklypo supirkę jų žemę, ir šiandien jiems belikusi tik gryčia. Tūkstantį du šimtus rublių paklojęs sūnui. Tikėjęsi senatvėje prisiglausti pas jį, o dabar dievas jį pasišaukė. Senutė su valstietišku nuolankumu pareiškė mums, jog su vyru sutarę po laidotuvių leistis į pasaulį duoneliautil Atrodė, kad šis sprendimas jos nė kiek nebaugino, ji apie tai kalbėjo net su savotišku pasitenkinimu, tik būgštavo, ar valsčius išduos laiku liudijimą, nors neaišku, kam jis jai reikalingas. Berte berdama konkrečiausias detales, ji tolydžio šaukėsi viešpaties Jėzaus, dievo motinos, liejo ašaras ir aimanavo.

Anelka nubėgo į vidų ir po valandėlės grįžo su pinigais, kuriuos norėjo įduoti senajai moteriškei, tačiau man dingtelėjo kita mintis. Pastvėriau Anelkos ranką ir, pasisukęs į moteriškę, paklausiau:

— Tai jūs sūnui mokyti išleidote tūkstantį du šimtus rublių?

— Taigi, šviesiausias pone. Manėme, kai gaus parapiją, prisiglausime jo klebonijoj, bet aukščiausias lėmė kitaip,— ne klebonijoj gyvensim, o stovėsim šventoriuj.

— Aš jums padovanosiu tūkstantį du šimtus rublių. Prasikursite vėl ir ramiai gyvensite savo gryčioj.

Būčiau tuojau taip padaręs, bet neturėjau pasiėmęs pinigų, tačiau apsisprendžiau pasiskolinti pinigų iš tetos ir liepiau moteriškei ateiti už valandos. Ji buvo taip apstulbinta, jog kurį metą žiūrėjo į mane išplėstomis akimis, neištardama nė žodžio, paskui kone šaukdama puolė man po kojų. Tačiau man pavyko greit jos atsikratyti, nes jai magėjo šią gerą naujieną kuo skubiausiai pasakyti vyrui. Likome dviese su Anelka, kuri taip pat buvo sujaudinta ir iš karto nerado tinkamų žodžių. Tik po valandėlės ištarė:

— Koks tu geras! Koks tu geras!

Tiktai gūžtelėjau pečiais ir, tarsi būtų kalbama apie paprasčiausią ir savaime suprantamą dalyką, pasakiau:

— Aš, brangioji Anelka, šitaip pasielgiau ne dėl savo gerumo ir ne gailėdamas šitų žmonių, kuriuos matau pirmą kartą. Tai padariau tik todėl, kad tu jais rūpiniesi, tik norėdamas suteikti tau malonumą. Šiaip būčiau davęs jiems tik įprastą išmaldą.

Pasakiau tikrą teisybę. Šie žmonės man rūpėjo tiek, kaip ir bet koks vargšas. Užtat būčiau davęs jiems dvigubai ar trigubai daugiau, kad tik padaryčiau malonumą Anelkai. Pasakiau tat sąmoningai, puikiai žinodamas, kad tokie žodžiai moteriai daro didžiulį įspūdį, jie tolygūs meilės išpažinimui. Jie reiškia tą pat, kaip ir pasakymas: dėl tavęs padaryčiau viską, nes tu man esi viskas. Ir nė viena moteris pasaulyje neatstums tokio prisipažinimo ir neįsižeis. O aš norėjau tą pasakyti Anelkai dar ir todėl, kad šitaip jaučiau. Savo žodžių tikrąją reikšmę pridengiau tik tuo, kad kalbėjau tarsi apie įprasčiausią, savaime suprantamą dalyką. Tačiau Anelka puikiai juos suprato, nes nuleido akis, nesumodama, ką atsakyti. Aiškiai sutrikusi, pagaliau tarstelėjo, jog turinti eiti pas motiną, ir paliko mane vieną.

Kuo puikiausiai supratau, jog, šitaip elgdamasis, Anelkos širdy sėju nerimą ir sukeliu jai nereikalingų minčių. Tačiau stebiuosi, matydamas, kad toks mano elgesys, iš vienos pusės, drumsčia mano sąžinę ir žadina slegiančią nuojautą, kad sutrikdysiu ramybę moteriai, dėl kurios negailėčiau gyvybės, tačiau, antra vertus, mane apima plėšrūniškas džiaugsmas, tarsi tenkinčiau įgimtą žmogui niokojimo instinktą. Esu tikras, jog nei numanymas, kad elgiuosi blogai, nei sąžinės priekaištai čia nieko nepadės. Esu pernelyg audringo temperamento, tad nemokėčiau ir neįstengčiau susitvardyti, juo labiau kad ši moteris mane traukia savo neapsakomu ir neperveikiamu žavesiu. Dabar iš tikrųjų esu kaip tasai indėnas, kuris, pastvertas krioklio srovės, paleido irklus, atsiduodamas srauto valiai. Net negalvojau apie savo kaltę, apie tai kad viskas galėjo susiklostyti kitaip, man tereikėjo tik ištiesti ranką į tą esybę, apie kurią dabar sakau: „Jeigu verta dėl ko gyventi, tai tik dėl jos, jeigu verta ką mylėti, tai tik ją." Tampu deterministu, ir dažnai man atrodo, kad kitaip negalėjo būti, kad šitas mano nevykėliškumas — paveldėtas iš kelių kartų, kurios jau seniai išgaišino gy-

venimo jėgų atsargas, kad buvau ir esu toks, koks turėjau ir turiu būti, ir man nebelieka nieko kita, kaip paleisti irklus.

Šįryt su teta ir Anelka buvome jaunojo klieriko laidotuvėse. Oras visą laiką geras; laidotuvės buvo rytą, ponios nenuvargo, nes ir bažnyčia, ir kapinės — netoliese. Savotiškos tos kaimo laidotuvės: procesijos prieky — kunigas ir vežimas su karstu, už jo — didžiulė kaimiečių — vyrų ir moterų — minia. Visi jie gieda neapsakomai niūrias giesmes, primenančias lyg chaldėjų muziką. Procesijos gale vyrai ir moterys šnekasi mieguistais balsais progiesmiu, visada užšnekindami kits kitą kreipiniu: „O, tamstele!" Šiuos žodžius girdėjau tolydžio. Taip pat keistą įspūdį daro per laidotuves ryškios mergaičių skarelės. Ėjome šermukšnių alėja į bažnyčią, ir kai procesija atsidurdavo medžių protarpiuose, skarelės saulėje sužėrėdavo geltonai, raudonai, žydrai, ir procesija išrodė lyg linksmas sambūris, ir jeigu ne kunigas, ne vežimas su karstu, ne kadagių kvapas, būtum pamanęs, kad čia vestuvės. Taip pat pastebėjau, jog kaimo žmonės į laidotuves eina patenkinti. Apskritai mirtis jiems nedaro jokio įspūdžio, veikiausiai jiems atrodo, kad prasideda amžinas poilsis ir šventė. Kai sustojom prie duobės, iš jų veidų mačiau, kad jie dėmesingai ir smalsiai stebi laidojimo ceremoniją ir nė iš tolo nepagalvoja, jog čia nepermaldaujama pabaiga, po kurios prasideda šiurpi nežinia. Pažiūrėjau į Anelką tą valandėlę, kai ji pasilenkė užberti saują smėlio ant karsto. Buvo mažumą pablyškusi, ir saulės nušviestame, lyg perregimame veide galėjai skaityti jos mintis kaip knygoje. Galėčiau prisiekti, jog šią valandėlę ji mąstė apie savo mirtį. Man ši mintis pasirodė siaubinga ir kraupi, juk tiesiog neįmanoma įsivaizduoti, kad šis veidas, toks jautrus, trykštąs gyvastinga jaunyste, apie kurią bylojo ir pūkeliai ant viršutinės lūpos, ir ilgos blakstienos, ir visas jo nepakartojamas žavesys, galėtų kada nors nublankti, sustingti, nugrimzti į amžiną tamsą.

Tačiau šią valandėlę tarsi koks šaltis sukaustė mano mintis. Man dingtelėjo, jog pirmosios apeigos, kuriose dalyvaujame drauge su Anelka Plošove, yra laidotuvės. Kaip mirtinai sergąs žmogus, praradęs pasitikėjimą medicinos mokslu, įmanytų pasikliauti burtininkų vaistais, taip ir mirtinai serganti, viskuo abejojanti siela įmanytų patikėti net prietarais. Veikiausiai niekas nėra stovėjęs taip arti misticizmo bedugnės, kaip beatodairiškas skeptikas. Visi, kas abejoja religiniais ir sociologiniais idealais,

kas nebetiki žmogaus proto galia, aibė labiausiai išprususių žmonių, neturinčių savo kelio, atsižadėjusių dogmų, besiblaškančių, be vilties, dabar grimzta vis gilyn į misticizmo ūkanas. Misticizmas su įprasta jam galia priešinasi dabartiniam gyvenimui, pagrįstam pozityviu žmogaus minties apribojimu, idealų slopinimu, įgeidžių tenkinimu, beširdžiu lupikavimu. Žmogaus dvasia ima griauti trobesį, kuriame lemta jai gyventi, nes šis trobesys pasidarė pernelyg panašus į prekyvietę. Baigiasi viena epocha, artėja kažkokios permainos visose srityse. Ne kartą stebėdamasis esu pagalvojęs, jog, pavyzdžiui, didžiausi šių laikų rašytojai net patys nenumano, koks mažas tarpelis juos skiria nuo misticizmo. Kai kurie jų supranta esą mistikai ir garsiai apie tai skelbiasi. Kurią tik knygą sklaidžiau pastaruoju metu, radau joje vaizduojant ne žmogaus sielą, ne jo valią ir aistras, bet fatališkas jėgas, veikiančias lyg kokios baisios būtybės, nepriklausomos nuo paskirų reiškinių ir gyvenančios tik savimi, kaip Getės motinos[47].

Aš, be abejonės, irgi esu ant bedugnės krašto. Tat matau ir nesibijau. Bedugnė traukia visus, o mane ypač, ir jeigu šiandien galėčiau, pulčiau į jos dugną, ir pulsiu, kai tik galėsiu.

Balandžio 28

Mėgaujuosi gyvenimu Plošove, kasdien matydamas Anelką, užmirštu, kad ji priklauso kitam. Tasai Kromickis, įstrigęs Baku ar dar toliau, man atrodo nekonkreti būtybė, neegzistuojanti realiai, jį įsivaizduoju lyg kokią nelemtį, kuri kada nors užklups mane, kaip, pavyzdžiui, žmogų užklumpa mirtis, apie kurią juk nuolat negalvojama. Bet vakar susidūriau lyg su kokiu *memento**. Iš pažiūros tai menkas ir paprasčiausias dalykas. Anelka rytą, geriant arbatą, gavo du laiškus. Tetai paklausus, ar ne iš vyro, ji atsakė: „Taip!" Tat išgirdęs, pasijutau kaip mirti pasmerktas žmogus, egzekucijos išvakarėse sapnavęs malonų sapną, bet dabar staigiai pažadintas žodžiais, jog jau metas kirptis plaukus ir eiti prie giljotinos peilio. Nepaprastai aiškiai išvydau visą savo nelaimės didumą. Kiaurą dieną mane persekiojo toji nelemta savijauta, juo labiau kad teta tarsi

* Atsimink [kad mirsi] *(lot.)*.

tyčia panoro mane kankinti. Anelka buvo beketinanti laiškus skaityti po arbatos, kai atsiras atspėjamo laiko, tačiau teta liepė skaityti tuojau pat, o netrukus ėmė klausinėti, kaip laikosi Kromickis.

— Ačiū, teta, gerai! — atsakė Anelka.

— Kaip jam ten sekasi?

— Ačiū dievui! Rašo, kad geriau, negu tikėtasi.

— Kada grįš?

— Sako, kai tik galėsiąs.

Ir aš, būdamas dabar toks pažeidžiamas, turėjau klausytis šio kamantinėjimo ir jos atsakymų. Jeigu teta su Anelka būtų pradėjusios kokią nors perdėm ciniška šneką, labiau nebūtų sudirginusios mane. Pirmą kartą, atvažiavęs į Plošovą, pajutau Anelkai įžeisto žmogaus priešiškumą.

„Turėk bent truputėlį gailesčio ir nekalbėk prie manęs apie tą žmogų, nedėkok už pasiteiravimą apie jo sveikatą ir nesakyk: „Ačiū dievui",— pamaniau. Tuo tarpu ji atplėšė kitą laišką ir, dirstelėjusi į datą, pasakė: „Šis anksčiau rašytas"— ir ėmėsi jį skaityti. Žvilgčiojau į palenktą jos galvą, į plaukų sklastymą, į kaktą, į nuleistas akis, ir man atrodė, kad skaitymas trunka neįmanomai ilgai. Iš karto supratau, kad tuos žmones, ją ir Kromickį, sieja aibė bendrų reikalų ir tikslų, kad jie susaistyti nenutraukiamais ryšiais, kad jie negali nejausti tų ryšių ir tarpusavio priklausomybės. Suvokiau, kad aš esu ir būsiu tik šalia jos gyvenimo, nors ji ir atsilieptų į mano jausmus. Nuo pirmo pasimatymo su Anelka iki šiol tejutau tik savo nelemties gelmę, kaip juntama bedugnės gelmė, skendinti rūkuose. Dabar rūkai išsisklaidė, ir aiškiai pamačiau šią bedugnę.

Tačiau aš paprastai imu atsipalaiduoti, kai pasijuntu be galo prislėgtas kokios negandos. Mano meilė lig šiol nedrįso ko nors geisti, bet tą valandėlę iš pavydo būčiau įmanęs sunaikinti ir sutrypti visus įstatymus, visus saitus, kurie juos daro priklausomus vienas nuo kito. Anelka skaitė vos porą minučių; per tą laiką patyriau galybę dvasios kančių, juo labiau, kad, kaip paprastai, mane kamavo ir kitokios mintys, analizuojančios ir kritikuojančios pagrindinį sopulį. Aš įteiginėjau sau, jog tasai mano įniršis ir širdgėla beveik juokingi ir panašūs į moterišką aikštijimąsi, jog su tokiais sudirgusiais nervais neįmanoma gyventi. Pagaliau pats sau iškėliau klausimą: jeigu toks paprastas dalykas, kaip kad žmona, skaitanti vyro laišką, tave išveda iš

kantrybės, tai kas dėsis, kai jis parvažiuos, kai tolydžio jį matysi ir įsitikinsi, kad jiedu vienas antram priklauso?

Atsakiau pats sau: „Nudėsiu jį!"— ir drauge pamačiau, koks juokingas ir paikas šis atsakymas.

Lengva suvokti, kad panašūs klausimai nenuramino manęs. Anelka, baigusi skaityti, kaipmat pastebėjo mano neįprastą būseną ir ėmė į mane nerimastingai dirsčioti. Šiai sielai, taip švelniai nusiteikusiai, būtina draugiška atmosfera, kitaip jai ir negera, ir baisu. Atsimenu, kai senasis Chvastovskis valgydavo ne pas aludarį sūnų, o rūmuose, ir teta per kiekvienus pietus kivirčydavosi su juo, Anelka, kol įsitikino, jog tai tušti barniai, bijodavo jų ir negalėdavo pakęsti. Dabar, matyt, ji sunerimo dėl mano susijaudinimo, nors nenumanė jo priežasčių. Keletą sykių užkalbino mane apie Klaros koncertą, tačiau jos žvilgsnis klausė: kas tau yra?

Tačiau aš tik šaltai žvelgiau į ją, negalėdamas jai atleisti nei už tuos laiškus, nei už pašnekesį su teta. Išgėręs arbatą, tučtuojau pakilau ir pasakiau, jog turiu važiuoti į Varšuvą.

Teta norėjo, kad likčiau pietų, po kurių, kaip buvo numatyta, turėjome drauge važiuoti į koncertą. Bet aš atsakiau privaląs sutvarkyti keletą reikalų Varšuvoje, be to, iš tiesų norėjau pabūti vienas. Liepiau pakinkyti arklius, tuo tarpu teta prašneko:

— Norėčiau padėkoti Klarai Hilst ir galvoju, ar jos nepakviesti vienai dienai į Plošovą?

Teta, matyt, šį pakvietimą laikė tokiu dideliu mostu, jog ėmė svyruoti, ar nebus Klarai suteikta per daug garbės.

Po valandėlės ji vėl prabilo:

— Jeigu tik būčiau tikra, kad ji bendrauja su padoriais žmonėmis...

— Klara yra Rumunijos karalienės bičiulė,— atsiliepiau nekantriai,— ir kasmet praleidžia pas ją po keletą savaičių. Dėl to tik mums gali būti garbė.

— Nagi, nagi! — sumurmėjo teta.

Prieš pat išvažiuodamas paklausiau Anelką:

— Ar tu ketini su teta važiuoti į koncertą?

— Turiu likti su mama, be to, reikia rašyti laiškus.

— Jeigu jau prabyla pasiilgusios žmonos jausmai, tai aš netrukdysiu.

Po šių ironiškų žodžių man palengvėjo. Tegu ji žino, jog esu pavydus, ir pagalvojau: ji, kaip teta ir jos motina, yra iš tų „angeliškos padermės" moterų, kurios neįsivaizduoja, kad pasaulyje esama blogų žmonių. Tegu žino, kad myliu ją, tegu tą mintį įsideda į galvą ir apsipranta su ja, tegu ji neduoda jai ramybės, tegu grumiasi su ja. Pasėti jos sieloje tokią jai svetimą, trikdančią sėklą — tai jau didelė pergalė. Pažiūrėsiu, kas bus toliau.

Man tai buvo laikinas, bet didelis palengvėjimas, panašus į pagiežingą džiaugsmą. Tačiau netrukus, dar tebevažiuodamas, ėmiau tūžti ant savęs, man pasidarė nemalonu. Mat jaučiau, jog tai, ką pasakiau ir pagalvojau, yra niekinga, padiktuota sudirgintų ir aikštingų nervų, šitaip elgtis gali isterikė moteris, o ne vyras.

Į Varšuvą važiavau kamuojamas sunkių minčių, sunkesnių negu kitados, kai, paskutinį kartą grįžęs iš užsienio, keliavau į Plošovą. Svarsčiau, gal tas nesugebėjimas gyventi, lyg kokia nelemtis, slegianti panašius į mane žmones, o mane ypač, atsiradęs dėl to, jog mūsų charakterių moteriškasis pradas nuslopina vyriškąjį? Nenoriu pasakyti, kad būtume išglebę fiziškai, bailiai, žmonės be energijos. Ne, čia visai kas kita; sumanumo ir ryžto turime jeigu ir ne daugiau, tai bent tiek, kiek visi; kiekvienas mūsų bet kada šoktų ant nepažaboto arklio ir jotų, kur tik reikia. Tačiau, turint omeny psichiką, apie kiekvieną mūsų galima būtų pasakyti j i, bet ne j i s. Mūsų dvasinei sandarai stinga ramios, sintetinės pusiausvyros, padedančios nekreipti dėmesio į smulkmenas. Kiekvienas menkniekis mus erzina, pykina ir gniuždo, dėl to kas žingsnis mes į be galo svarbius dalykus numojam ranka. Mano praeitis geriausiai tat įrodo. Juk aš numojau ranka į viso savo gyvenimo laimę, į savo ateitį, į mylimos moters ateitį, tik tetos laiške perskaitęs, jog Kromickis ketina pasipiršti Anelkai. Mano nervai neišlaikė, ir aš atsidūriau ten, kur visiškai nenorėjau. Čia nieko daugiau nebuvo, tik liguistas valios susilpnėjimas. Tačiau šitaip negaluoja tik j o s, o ne j i e. Tad nėra ko stebėtis, jog ir dabar elgiuosi kaip isterikė! Tai nelemtis, atlydėjusi mane į šį pasaulį, paveldėta iš ankstesnių kartų ir sustiprinta sąlygų, kuriose turime gyventi.

Tačiau šitas pasiteisinimas prieš save patį man nesuteikė nė menkiausios paguodos. Parvažiavęs į Varšuvą, ketinau aplanky-

ti Klarą, tačiau mane surėmė smarkus galvos skausmas, kuris liovėsi tik vakare, prieš pat atvažiuojant tetai.

Teta rado mane jau apsirengusį, ir mes netrukus išvažiavome į koncertą, kuris labai pavyko. Klaros šlovė sutraukė į koncertą visą inteligentiją ir muzikos pasaulį, o labdaros tikslai — aukštuomenę. Pamačiau daugybę pažįstamų, jų tarpe ir Sniatinskius. Salė buvo sausakimša. Bet aš buvau prastai nusiteikęs ir mano nervai buvo taip sudirgę, jog mane viskas erzino. Nežinau kodėl, tačiau pabūgau, kad Klarai koncertas gali nepasisekti. Išeidama į sceną, ji vilko paskui save afišą, kuri buvo užkibusi už jos suknios prieduro. Man matės, jog visi iš jos ims juoktis. Ji pati, apsirengusi baliniais drabužiais, tuščios scenos atskirta nuo juodos minios, man pasirodė greičiau kaip svetimšalė artistė negu artima pažįstama ir bičiulė. Nejučiomis pagalvojau, ar čia ta pati Klara, su kuria mane siejo beveik širdinga draugystė. Tuo tarpu sveikinamieji plojimai nutilo. Visų veiduose atsirado tarsi protingo susikaupimo ir rimties išraiška, kuri padeda nieko apie meną neišmanantiems žmonėms apsimesti žinovais ir vertintojais. Klara atsisėdo prie fortepijono, ir nors pykau ant jos, kaip ir ant viso pasaulio, turėjau pripažinti, kad jos galva labai daili, grakščiai palenkta, kad ji laikosi kaip tikra artistė, laisvai, be jokio pretenzingumo. Ji ėmė groti Mendelsono koncertą, kurį moku atmintinai; ar todėl, kad jautė publiką laukiant iš jos be galo daug, ar kad buvo sujaudinta nepaprastai širdingo sutikimo, groti pradėjo blogiau negu tikėjausi. Man pasidarė baisiai nemalonu; pažvelgiau į Klarą nustebęs, ir mūsų akys vieną mirksnį susitiko. Mano veido išraiška ją visai sutrikdė, ir vėl išgirdau keletą blankių akordų, be deramos jėgos ir neišraiškingų. Buvau tikras, kad koncertas sužlugs. Niekad fortepijonas man neatrodė toks menkas muzikos instrumentas kaip dabar, kada jo skambesį dar labiau krikdė atstumas ir kamšaties prislopinta salės akustika. Kartais atrodydavo, jog girdžiu trūksmingus arfos garsus. Po kiek laiko Klara atgavo pusiausvyrą, bet, mano išmanymu, visą koncertą grojo vidutiniškai. Aš tikrai apstulbau, kai po koncerto nuskardėjo tokie plojimai, kokių niekad nesu girdėjęs Paryžiuje, kur Klara būdavo sutinkama su ypatingu entuziazmu. Muzikos žinovai pakilo iš savo vietų ir ėmė gyvai šnekučiuotis su recenzentais; jų švytintys veidai rodė, kad jie patenkinti. Plojimai truko taip ilgai, kad Klara vėl turėjo išeiti į sceną. Ji išėjo nuleidusi akis, ir aš, permanydamas jos

veidą, aiškiai mačiau, ką ji galvoja: „Esate geri, dėkoju jums, bet grojau prastai, ir man norisi verkti!" Aš taip pat plojau, už tai susilaukiau iš jos trumpo, bet priekaištingo žvilgsnio. Klara taip mėgsta muziką, kad jai negali teikti džiaugsmo nepelnyti aplodismentai. Pajutau jai gailestį. Norėjau eiti prie jos ir pasakyti keletą paguodos žodžių, tačiau nesiliaujantys plojimai neleido jai palikti scenos. Ji vėl atsisėdo ir ėmė groti Bethoveno Sonatą cis-moll, kuri programoje nebuvo numatyta.

Mano supratimu, nėra pasaulyje kito tokio kūrinio, kuriame būtų taip ryškiai atskleista kančia, patiriama tragiško nerimo apimtos sielos. Čia aš turiu galvoje trečiąją sonatos dalį: *presto agitato*. Ši nuotaika veikiausiai atliepė Klaros susijaudinimui ir, aišku, atitiko mano būseną, todėl kaip gyvas nesu girdėjęs šitaip grojant Bethoveno ir niekad šitaip aiškiai nesu jo pajutęs. Aš ne muzikas, bet manyčiau, kad ir muzikai lig šiol nežinojo, kokia ši sonata turininga. Šios muzikos sukeltam įspūdžiui apibūdinti nerandu kitokio žodžio, kaip „kraupumas". Atrodė, kad dedasi kažkokie mistiški dalykai, regėjosi kažkokia ne šio pasaulio dykynė, beformė, stulbinamai nyki, vos vos apšviesta mėnesienos; joje šaukė, raudojo ir rovėsi plaukus beviltiškas sielvartas. Buvo ir baisu, ir neramu, nes tatai dėjosi tarytum anapus, ir drauge neatsispiriamai patrauklu, mat bent manęs muzika niekad nebuvo taip suartinusi su kažkuo absoliučiu. Nesu dirglesnis už kitus žmones, bet, klausydamasis šitos muzikos, ėmiau kone haliucinuoti. Regėjosi, jog šitoj dykynėj, šitoj beformėj kapinyno prieblandoj ieškau kažko brangesnio negu visas pasaulis, be ko aš nemoku, negaliu ir negalėsiu gyventi; ieškau, numanydamas, jog tai daryti turėsiu amžiais ir niekad nesurasiu. Mano širdis buvo taip suspausta, jog net kvapą gniaužė; nekreipiau dėmesio į patį grojimą, kuris turėjo būti toks tobulas, kad nebuvo prasmės apie tai net mąstyti. Visa salė, drauge su Klara, buvo paveikti tokio pat įspūdžio kaip ir aš.

Baigusi groti, Klara kurį metą sėdėjo galvą ir akis pakėlusi aukštyn, išblyškusi, pravira burna. Tai buvo ne scenos efektas, o tikrų tikriausias įkvėpimas ir susitelkimas. Salėje tvyrojo mirtina tyla, tarsi žmonės būtų dar kažko laukę, tarsi jie būtų pastėrę iš liūdesio arba stengęsi nugirsti to beviltiško sielvarto aidus, kuriuos jau plaikstė ano pasaulio viesulas. Vėliau prasidėjo tai, ko veikiausiai niekad nebuvo atsitikę nė viename koncerte. Salėje nuskardėjo tokie šauksmai, tarytum būtų grėsusi

katastrofa. Keletas reporterių ir muzikų priėjo prie scenos. Mačiau, kaip jų galvos palinko prie Klaros rankų. Ant jos blakstienų žibėjo ašaros, bet veidas buvo kupinas įkvėpimo, giedras ir ramus. Nuėjau ir aš paspausti jai rankos.

Nuo pat pirmosios mūsų pažinties valandėlės iki pat šiol Klara su manimi kalbėdavo tik prancūziškai. Tik šiandien, karštai spausdama man delną, ji pirmą kartą prabilo vokiškai:

— *Haben sie mich verstanden?**

— *Ja,*— atsakiau aš,— *und ich war sehr unglücklich.***

Iš teisybės šitaip ir buvo. Pratęsusi koncertą, Klara susilaukė didžiulio triumfo. Po koncerto Sniatinskiai pasikvietė ją pas save. Aš nepanorau drauge važiuoti. Sugrįžęs namo, pasijutau taip nuvargęs, kad apsirengęs kritau ant sofos ir išgulėjau kokią valandą nemiegodamas. Tik prieš sėsdamas rašyti, susizgribau tolydžio galvojąs apie klieriko laidotuves, apie Anelką ir apie jos mirtį. Netrukus liepiau atnešti žiburį ir ėmiausi plunksnos.

Balandžio 29

Kromickio laiškai mane taip prislėgė, kad ligi šiol negaliu atsigauti. Nepagrįstas mano apmaudas Anelkai iš tiesų blėsta; juo aiškiau jaučiu, kad be reikalo buvau jai toks šiurkštus, juo labiau šito gailiuosi ir drauge juo švelniau galvoju apie ją. Bet taip pat ko aiškiausiai suprantu, kad tuodu žmones siejo nepermaldaujama įvykusių faktų jėga. Nuo vakardienos neatsiginu šitos minties ir todėl šiandien nebevažiavau į Plošovą. Ten aš privalau tvardytis, būti ramus arba dėtis esąs ramus; šiuo metu neįstengčiau šito padaryti. Visa mano esybė — mintys, jausmai, pojūčiai — priešinasi tam, kas įvyko. Nežinau, ar gali susidaryti beviltiškesnė būsena už tą, kai nepritari kam, protestuoji kiekviena smegenų ir širdies ląstele ir drauge jauti, kad esi bejėgis pakeisti įvykusį faktą. Taip pat suprantu, jog tai tėra tik pradžia to, kas manęs laukia. Nieko neįmanoma padaryti, visiškai nieko! Ji ištekėjo, tapo ponia Kromicka, priklauso jam ir visuomet priklausys, o aš, negalįs su tuo susitaikyti, nes susitaikęs nežinočiau, kaip gyventi, turiu susitaikyti. Lygiai tiek pat

* Ar jūs supratote mane? *(Vok.)*

** Taip, ir aš buvau labai nelaimingas *(vok.)*.

naudos būtų, ar protestuočiau prieš žemės traukos jėgą, ar prieš tokią tvarką, pagal kurią ištekėjusi moteris priklauso vyrui. Taigi ką daryti? Pritarti tokiai tvarkai? Ar gali ką man padėti tuščias, bergždžias, beprasmis žodis „pritariu", jeigu mano esybės nė vienas atomas tam nepritaria? Kartais šauna į galvą mintis— išvažiuoti, tačiau puikiai numanau, jog be šios moters visas pasaulis man tereiškia nei daugiau, nei mažiau kaip mirtis, vadinasi, nebūtis; be to, iš anksto žinau, jog neišvažiuosiu, nes neįstengsiu pasiryžti. Ne sykį esu suvokęs, kad žmogų gali ištikti didesnė neganda, negu jis pajėgia įsivaizduoti; pasitaiko, kad mintys apie negandą išsenka, o ji pati tarytum jūra liejasi vis plačiau ir plačiau. Šiuo metu man atrodė, jog iriuosi per tokią jūrą.

Bet vis dėlto ne. Šis tas dar man lieka. Kitados Amjelio[48] dienoraštyje esu skaitęs, jog veiksmas tai materializuota mintis. Tačiau mintis gali būti ir abstrakti, o jausmas — ne. Teoriškai tuo buvau įsitikinęs ir anksčiau, tačiau tik dabar šį teiginį patikrinau savo kailiu. Nuo pat sugrįžimo į Plošovą iki šiol nesu pasakęs sau aiškiai ir tvirtai, jog trokštu Anelkos palankumo, bet šie žodžiai būtų bereikšmiai. Iš tiesų žinojau, kad jos noriu ir norėjau. Kiekvienu žvilgsniu, kiekvienu žodžiu, kiekvienu poelgiu siekiau tik šio tikslo. Jausmas, neparemtas geismu ir veiksmu, yra niekis. Taigi tebūnie tie žodžiai ištarti. Noriu! Noriu, kad Anelka manęs trokštų ir mylėtų mane taip pat karštai, kaip aš ją myliu; noriu laimėti jos palankumą, jos visas mintis, jos širdį ir nė nemanau slopinti savo troškimų, darysiu visa, ką man lieps širdis, ir imsiuos visokių žygių, kokius tik mano protas laikys esant sėkmingus, kad laimėčiau jos palankumą. Paimsiu iš Kromickio tiek Anelkos, kiek išgalėsiu, ir atimsiu ją visiškai, jeigu ji sutiks. Tokiu būdu turėsiu gyvenime tikslą, žinosiu, kodėl anksti keliuosi, kodėl dieną maitinuosi, kodėl kaupiu jėgas miegodamas. Tikrai laimei pasiekti reiktų ją ne tik visiškai atimti, bet ir atkeršyti tajam, kuriam ji priklausė. Tada turėčiau kuo gyventi, čia būtų mano išsigelbėjimas. Ir šitas pasiryžimas gimė ne šią valandėlę; dabar tik žodžiais išreiškiu manyje sukilusias galias, troškimus, kuriais gyvena meilė ir kurie yra dalis jos esmės.

Po galais visi sąžinės priekaištai! Būgštavimai, kad Anelka, mane pamilusi, bus nelaiminga, turi išblėsti nuo tos didžios tiesos, jog širdyje suliepsnojusi meilė užpildo gyvenimą, duoda

jam peno ir yra tūkstančius kartų didesnė vertybė negu bergždžiai ir nykiai stumiamos dienos.

Prieš tūkstančius metų pasaulyje buvo žinoma, jog gera ir moralu tik tai, kas teikia jėgų gyventi, o bergždžias ir nykus gyvenimas grindžia kelią į pikto karalystę. Valandėlė, kada ši numylėta galva pasvirs man ant krūtinės, kada brangios lūpos susilies su manosiomis lūpomis, bus gėrio ir teisybės aktas. Tarp abejonių, apraizgiusių mano smegenis, tik ta viena mintis švyti aiškiai, tik apie ją galiu pasakyti: tikiu, jog taip ir yra. Pagaliau suvokiau, kas gyvenime yra tikra. Puikiai žinau, kaip šis mano tikėjimas skiriasi nuo šabloniško, taisyklėmis pagrįsto moralumo, daugumos žmonių taikomo kasdieniniame gyvenime. Žinau, kad ir Anelkai tai bus svetimas, bauginantis pasaulis, tačiau paimsiu ją už rankos ir nuvesiu į tą pasaulį, nes galėsiu jai pasakyti kuo nuoširdžiausiai: „Čia yra gėris ir teisybė!"

Iš tokių minčių semiuosi stiprybės. Tačiau didžiąją dienos dalį praleidau labai prastai nusiteikęs, nes jaučiuosi esąs bejėgis tose aplinkybėse, kuriose mudu su Anelka esam atsidūrę. Man net dingteli, kad ji gal myli Kromickį? Vien jau toks spėliojimas mane varo iš proto. Laimė, kad po pietų atvažiavęs daktaras Chvastovskis padarė galą visiems tiems spėliojimams. Atvažiavo jis iš Plošovo pasitarti su senesniu gydytoju, kuris kitados buvo kviečiamas pas ponią Celiną. Išvažiuodamas užėjo pas mane. Pasakė, jog ponia Celina jaučiasi kaip visada, bet poniai Kromickai iš ryto sopėjo galvą, ir ji neatėjo gerti arbatos.

Paskui ilgai kalbėjo apie Anelką, ir aš jo mielai klausiausi, tarytum jaučiau ją čia esant ir mačiau prieš akis. Nors jis jaunas, bet kalbėjo išmintingai. Pareiškė esąs linkęs žiūrėti į žmones su nepasitikėjimu, ir ne todėl, kad tik tokį požiūrį laikytų teisingu, bet kad šitai jam dabar pravartu. Jis manąs, kad ponia Kromicka visais atžvilgiais priskirtina prie aukštesnių asmenybių. Apskritai, apie ją jis kalbėjo taip pagyvėjęs, kad man šmėkštelėjo mintis, ar tik širdies gilumoje jis nepuoselėja jai ko nors daugiau negu susižavėjimas.

Šis įtarimas man nesukėlė nė menkiausio apmaudo, veikiausiai dėl didžiulio tarpo, skiriančio neseniai buvusį studentą nuo Anelkos. Iš teisybės aš buvau dėkingas, kad jis deramai įvertino Anelką, ir jį sulaikiau ilgiau, nes šnekučiavimasis su juo dar ir išblaškė pernelyg sunkias mano mintis. Toliau pa-

klausiau, ką jis ketinąs veikti ateityje. Jis atsakė, jog pirmiausia susitaupysiąs pinigų, kad galėtų išvažiuoti į užsienio kliniką, vėliau grįšiąs į tėvynę ir įsikursiąs Varšuvoje.

— Kaip tamsta įsivaizduoji gyvenimą Varšuvoje?

— Dirbsiu mokslo darbą kurioj nors ligoninėj ir veikiausiai versiuos praktika.

— Ir, žinoma, vesi?

— Ateis laikas ir tam, bet ne tuoj.

— Kol gims meilės jausmas ir palauš valią. Tamsta, būdamas gydytojas, žinai, kad meilė — fiziologinis poreikis.

Jaunasis Chvastovskis, matyt, norėjo pasirodyti esąs blaivaus ir kieto proto, pranokstančio žmogiškąsias silpnybes, tad gūžtelėjo savo pečiais, paglostė trumpai nukirptą galvą ir pasakė:

— Pripažįstu, kad tai poreikis, tačiau nenoriu skirti jam daugiau vietos negu dera. Kiekvieną poreikį galima valdyti.

Ir jis išdidžiai šyptelėjo, bet aš labai rimtai atsakiau:

— Pagalvojus kiek rimčiau apie jausmus, kažin ar verta dėl ko kito gyventi?

Chvastovskis valandėlę pamąstė.

— Ne! Esama daugybės kitokių dalykų — kad ir mokslas, visuomeninės pareigos. Nieko neturiu prieš santuoką: žmogus privalo vesti ir dėl savęs paties, ir dėl to, kad turėtų vaikų, nes tai irgi visuomeninė pareiga. Tačiau vedybos — vienas dalykas, o nuolatiniai romanai — visai kas kita.

— Kaip tamsta šitai supranti?

— Noriu pasakyti, kad mes, gerbiamasis, esame skruzdės, lipdančios skruzdėlyną. Mes, darbštūs žmonės, tiesiog neturime laiko, kad galėtume savo gyvenimą paskirti vien moterims ir meilei. Tai įmanoma tik tiems, kurie gali nieko neveikti arba kurie nenori nieko kito veikti.

Sulig tais žodžiais, pasakytais itin svariai, jis pažvelgė į mane taip, tarsi būtų kalbėjęs įtakingiausių ir išmintingiausių visame krašte žmonių vardu. Patenkintas žiūrėjau į šitą sveiką žmonių giminės atstovą ir turiu pripažinti: nors jo laikysenoje esama šiokio tokio jaunatviško, beveik studentiško pasipūtimo, tai, ką jis kalbėjo, nebuvo paikystė. Teisybė, kad moteris ir meilė jai neatlieka nė pusės savo didžiulio vaidmens veiklių žmonių gyvenime, tokią pat reikšmę ji teturi ir tiems žmonėms, kurie užsibrėžę rimtą uždavinį arba siekia rimto tikslo. Valstietis ve-

da, kad turėtų pačią ir įsikurtų ūkyje. Jo polinkis į gilius jausmus menkai teišsivystęs, nors poetai ir romanistai įtikinėja priešingai. Mokslininkas, valstybės veikėjas, vadas, politikas moteriai skiria tik mažą gyvenimo dalelę. Išimtis tėra menininkai. Mylėti — jų paskirtis, meno nebūtų, jei nebūtų meilės ir moters. Apskritai tik turtuolių tarpe, kur daugelis išvengia darbo, moteris viešpatauja absoliučiai ir kiaurai užpildo tokių žmonių gyvenimą. Ji pasiglemžia visas jų mintis, stimuliuoja visus poelgius, tampa vieninteliu jų pastangų tikslu. Ir kitaip negali būti. Šit kad ir aš. Visuomenės sluoksnis, kuriam priklausau, ne toks jau visko pertekęs kaip kiti sluoksniai, tačiau aš pats esu turtingas. Iš šito turtingumo tiek telaimėjau, jog galėjau nieko neveikti, todėl neturėjau ir neturiu jokio aiškaus tikslo gyvenime. Gal viskas būtų susiklostę kitaip, jeigu būčiau užgimęs anglu ar vokiečiu, bet mane dar slėgė fatališka gimtoji nuodėmė, vadinama *l'improductivité slave*. Nė vienas esmingesnis dabartinės civilizacijos faktorius manęs nepatraukė, nepalenkė mano širdies vien dėl to, jog ši civilizacija išglebusi ir perimta skepticizmo. Jeigu ji pati nujaučia savo galą ir abejoja savimi, sunku reikalauti, kad aš ją įtikėčiau ir paskirčiau jai savo gyvenimą. Apskritai ligi šiol tarsi plūduriavau ore, nes neįstengiau įsitverti žemės. Jeigu būčiau šaltos, tuščios sielos arba labai kvailas, arba gyvuliškai jautulingas žmogus, mano gyvenimas tebūtų paprastas vegetavimas arba gyvuliškų poreikių tenkinimas — ir šiaip taip stumčiausi, bet atsitiko visiškai priešingai. Atėjau į pasaulį apdovanotas gyva mąstysena, neramia prigimtimi ir ne šiaip kokiomis gyvybės galiomis. Šios galios ieškojo vietos, kur išsiskleisti, ir susitelkė į meilę moteriai. Nieko daugiau man nebeliko. Tat suvokiu ir pasiduodu, nes būtų tuščias darbas kovoti su šia galybe. Tai vienintelė mano gyvenimo tiesa, vienintelis pamatas. Visa mano nelaimė, kad aš, būdamas nesveikos civilizacijos vaikas, išaugau sukumpęs, ir šioji mano meilė sukumpusi.

Jeigu būčiau įstengęs blaiviai orientuotis tikrovėje, būčiau buvęs laimingas, tačiau kalbos apie tai — bergždžias dalykas. Kiekvienas kuprotas žmogus džiaugtųsi netekęs kupros, tačiau šito neįmanoma pasiekti, nes jis kuprą jau turėjo motinos įsčiose. Taigi ir mano kupros išaugo nenormaliose civilizacijos ir į pasaulį mane paleidusios epochos įsčiose. Tačiau ar esu sukumpęs, ar tiesus, turiu mylėti — ir noriu mylėti.

Mano protas visai pakluso jausmui ir tapo tartum vežėjas, kuriam tik svarbu, kad vežimas nesubyrėtų. Jau keletą dienų esu Plošove ir visa, ką sakau ir darau, tėra vien meilės taktika. Daktaras Chvastovskis žmogus su galva, kad liepė Anelkai kasdien vaikščioti po parką dėl sveikatos. Sutikau ją ten šįryt. Esti akimirkų, kada jausmas, paties žmogaus sąmoningai suvokiamas, bet slepiamas širdyje, ūmai plyksteli neregėtai stipriai, baugindamas savo jėga. Tokią akimirką išgyvenau šiandien, išvydęs Anelką alėjos posūkyje. Niekados neišrodė man gražesnė, karščiau geidžiama, besąlygiškai man priklausanti. Ji — vienintelė moteris pasaulyje, kuriai paslaptingomis, mokslo dar neištirtomis galiomis lemta mane traukti prie savęs, kaip magnetas traukia geležį, valdyti mane, pririšti prie savęs, tapti mano gyvenimo tikslu ir turiniu. Jos balsas, stotas, žvilgsnis svaigina mane. Šiandien, kai žengiau prie jos parke, man matės, kad joje susikaupęs ne tik jos pačios patrauklumas, bet ir šio rytmečio, pavasario, giedros, paukščių ir augalų džiugesys; dėl to ji man daugiau negu moteris, ji visos gamtos grožio, patrauklumo ir žavesio įsikūnijimas. Ir dingtelėjo mintis: jeigu gamta sukūrė šią moterį tokią, kad ji smarkiau veikia mane negu kitą vyrą, vadinasi, paskyrė ją man, ir jos vedybos su kitu sutrempė mano teises. Kažin, gal visos negandos gyvenime atsiranda, kad paminamos tokios teisės, gal čia ir glūdi pasaulio netobulumo priežastis...

Žmonės be reikalo įsivaizduoja meilę su užrištomis akimis. Priešingai, niekas, nė mažiausia smulkmena neprasprūsta pro jos žvilgsnį; ji viską pastebi, ji mato kiekvieną mylimo žmogaus bruoželį, bet viską sulydo savo liepsnoje į vieną didį ir paprastą žodį: „myliu". Eidamas prie Anelkos, pastebėjau, kad jos akys blizga tartum ką tik iš miegų, o ant veido ir šviesios medvilninės suknelės, prasiskverbę pro jaunus skroblo lapus, virpa žalsvi ir auksiniai saulės atšvaitai. Mačiau, jos plaukai surišti bet kaip, laisva palaidinukė žavingai pabrėžia liekną jos figūrą ir pečius, jos šukuosena ir rytmečio apdaras tartum nerūpestingi, o sykiu tokie jaunatviški, del to ji tūkstantį kartų patrauklesnė. Atkreipiau dėmesį ir į tai, jog jos figūrėlė didelių skroblų alėjoje išrodė smulkesnė negu visada ir tokia jauna, kad beveik

vaikiška, žodžiu — mano žvilgsnis viską aprėpė, ir visi įspūdžiai virto beprotiškai pamilusio žmogaus susižavėjimu.

Į mano „labą rytą" Anelka atsakė suglumusi. Jau kelios dienos ji bijo manęs, nes hipnotizuoju ją kiekvienu žodžiu, kiekvienu žvilgsniu. Jos ramybė jau sudrumsta — kerai pasiekė sielą. Turėjo pastebėti, kad ją myliu, tačiau aišku, kad nieku gyvu nenori prisipažinti net pati sau. Kartais man atrodo, jog laikau rankoje balandį ir jaučiu tarp pirštų jo išsigandusią, neramiai plakančią širdį.

Ėjome greta, nejaukiai tylėdami. Tyčia netrikdžiau tylos. Žinau, tokios valandėlės jai sunkios, tačiau tada ji tampa tarsi mano bendrininkė, o aš pažengiu arčiau tikslo. Tyloje girdėjome tik smėlį girgždant po kojų ir linksmai švilpaujant volunges, kurių aibė šiame parke.

Pagaliau prabilau. Kalbą pasukau taip, kaip pats norėjau. Mano protas nereagavo į jokius išorės veiksnius, nesusijusius su meile, užtat savo jausmo plotmėje tapau dvigubai nuovokesnis ir įžvalgesnis, kaip magnetizmo užmigdytas žmogus, matąs kai ką ryškiau negu normalioje būklėje. Greit peršokom į asmeniškas temas. Pasakojau Anelkai apie save patikliai ir atvirai, kaip pačiam artimiausiam žmogui, vieninteliam pasaulyje turinčiam teisę žinoti viską. Šitaip kūriau sutarimo ir bendrų interesų pasaulį, kuris priklausė tik mudviem. Toks ryšys, užmegztas per santuoką, turėjo ją jungti tik su vyru, taigi stūmiau ją prie dvasinės neištikimybės taip nežymiai, kad ji pati to nepastebėtų.

Jautrioji širdis vis dėlto suvokė, jog einame kažkokiu neįprastu keliu. Vedžiau ją tarytum už rankos vis tolyn ir tolyn, tačiau vesdamas jaučiau tam tikrą moralinį pasipriešinimą. Neabejojau, kad jei pavartočiau daugiau jėgos arba jei ji geriau įžvelgtų gresiančius pavojus, priešintųsi dar labiau. Vis dėlto buvau tikras, jog persvara mano pusėje ir pamažu nuvesiu ją, kur noriu.

Tuo tarpu tyčia kalbėjau apie praeitį.

— Atsimeni,— pasakiau,— senais gerais laikais mane kartą klausei, dėl ko aš negyvenąs savo krašte, dėl ko perniek einą gabumai, kuriuos žmonės taria mane turint. O aš atsimenu kiekvieną tavo žodį. Tai buvo tada, kai vėlai grįžau iš miesto, o tu manęs laukei... Sunku apsakyti, kokią didelę įtaką man turėjai. Iš pradžių negalėjau imtis jokio darbo todėl, kad reikėjo išvą-

žiuoti, paskui mirė tėvas... Tačiau tavo žodžiai įsmigo man į širdį, ir tarsiu atvirai: jeigu grįžau, jeigu ketinu pastoviai čia įsikurti ir griebtis kokio darbo, jeigu pavyks man ką pasiekti— tai tik tavo dėka, tai bus tavo nuopelnas.

Valandėlę abu tylėjome, tik buvo girdėti, kaip volungės švilpauja. Anelka, matyt, nesumetusi, ką atsakyti, pagaliau tarė:

— Neįmanoma patikėti, kad toks žmogus kaip tu neturėtų kitokių, svarbesnių priežasčių. Tu aiškiai žinai, kad čia tavo pareiga, o visa kita praėjo ir visiškai pasikeitė.

— Kas pasikeitė, o kas ir ne,— atsakiau.— Galbūt, ėmęsis kokio darbo, su laiku įsitraukčiau ir pamėgčiau jį. Tačiau toks žmogus kaip aš, niekad nejautęs pareigos kuo nors užsiimti, gali ryžtis iš pagrindų pakeisti gyvenimą tik turėdamas savų ypatingų priežasčių. Juo sunkiau jam gyventi, juo reikalingesnės tokios slaptos paskatos... Negi meluočiau tau? Toli gražu nesu laimingas. Visuomeninės pareigos — girtinas dalykas, tik aš, deja, nesu prie jų linkęs. Tu, būdama geresnė ir tauresnė už mane, galėjai man įdiegti tą polinkį... Atsitiko kitaip... Tačiau ir dabar, atsimindamas, jog tu kadaise pageidavai, kad aš dirbčiau, tik dėl tavęs galėčiau ko nors imtis.

Tarsi norėdama tučtuojau grįžti namo, Anelka paspartino žingsnį ir beveik pašnibždomis atsakė:

— Nekalbėk taip, Leonai, susimildamas, nekalbėk. Juk supranti, kad negaliu pritarti tavo žodžiams.

— Kodėl negali? Nesuprask manęs klaidingai. Esi ir visada būsi karštai mylima sesuo. Tiek tenorėjau tau pasakyti.

Anelka skubiai padavė man ranką, kurią iš lėto ir pagarbiai pakėliau prie lūpų.

— Taip, būsiu, visada būsiu,— greitai ištarė ji.

Mačiau, tartum akmuo nukrito jai nuo širdies, taip nuramino, paguodė ir sujaudino ją tas vienas žodis „sesuo". Aš irgi tada įstengiau susitvardyti, nes pirmą akimirką, palietus lūpomis brangiąją jos rankelę, aptemo akys, norėjau apkabinti ją, priglausti ir pasakyti visą teisybę.

Anelkos veidas tuo tarpu nušvito ir pralinksmėjo. Juo arčiau namų žengėme, juo ramesnė ji darėsi, o aš, matydamas, kad šis kelias patikimiausias, kalbėjau toliau ramiai ir paprastai:

— Matai, sesele, apie mane — baisi dykynė. Tėvas mirė, teta — šventa moteris, bet mudviem sunku susikalbėti, ji nesupranta nei naujų laikų, nei naujų žmonių. Mudviejų pažiūros

visiškai skiriasi. Niekada nevesiu, taigi pagalvok, koks aš vienišas! Nieko neturiu! Nė vieno žmogaus, kuriam galėčiau išsakyti savo mintis ar sumanymus, išlieti savo širdgėlą... Tuščia ir nyku... Pati pasakyk, argi nuostabu, kad ieškau užuojautos ten, kur tikiuosi ją rasti? Esu kaip luošas elgeta, stovįs prie vartų ir laukiąs, kad jam kas išneštų kelis skatikus. Dabar šis elgeta, išties labai vargingas, stovi po tavo langu ir meldžia trupinėlio palankumo, draugystės ir gailestingumo. Nieko kita nesitiki, tik išmaldos, o juk išmaldos jam nepagailėsi, teisybė?

— Teisybė, Leonai,— atsakė Anelka,— teisybė. Juo labiau kad tau taip sunku...

Ir jos lūpos ėmė virpėti. Vėl turėjau sukaupti visas jėgas, kad nepulčiau jai po kojų. Toks reginys taip mane sujaudino, kad gerklę tarsi verksmas sugniaužė.

— Anelka, Anelka,— tariau, nerasdamas kitų žodžių.

Tačiau, lyg gindamasi nuo manęs, ji ėmė mosuoti rankomis, pagaliau tarė pro ašaras:

— Pala, pala! Man praeis... Negaliu šitokia grįžti namo... Leisk man...

Ir skubiai nuėjo.

— Anelka, dovanok! — sušukau pavymui.

Jau norėjau bėgti iš paskos, bet pamaniau, kad reikia palikti ją vieną, todėl vijausi tik žvilgsniu. Skubiai grįžusi į tą pačią alėją, kur pirma vaikštinėjome, Anelka pasuko į šalį. Čia ją užstodavo medžiai, čia vėl šmėkštelėdavo, nutvieksta saulės, šviesi jos suknelė. Iš tolo mačiau, kaip ji čia išskleisdavo, čia vėl suglausdavo skėtį, bandydama tuo judesiu įveikti susijaudinimą. Aš tuo tarpu šaukiau ją sieloje švelniausiais žodžiais, kokius tik gali meilė padiktuoti. Niekaip neprisiverčiau nueiti, nepažvelgęs dar kartą į jos veidą; teko ilgokai laukti. Pagaliau grįžo, tačiau skubiai praėjo pro šalį, tartum būgštaudama, kad vėl neprarastų savitvardos. Prasilenkdama nusišypsojo man draugiškai ir meiliai kaip angelas ir tarė:

— Jau gerai! Gerai!

Ir iš tikrųjų jos įraudusiame nuo sparčių žingsnių veide ašarų nebebuvo matyti. Likau vienas. Mane apėmė neapsakomas, padūkęs džiaugsmas, viltis užtvindė man širdį, galvoje dunksėjo mintis: „Ji mane myli, ginasi, nepasiduoda, pati save apgaudinėja, tačiau myli." Nuo jausmų antplūdžio kartais galvočiausias žmogus pasijunta ant beprotybės slenksčio, tad ir

man nedaug trūko, norėjau bėgti tolyn į parką, vartytis po žolę ir visa gerkle šaukti, kad ji mane myli.

Dabar, jau ramiau galvodamas apie tą savo džiūgavimą, regiu, kad jis buvo daugialypis. Tarp kita ko, čia būta ir laimės, kuri užplūsta dailininką, pajutusį, kad kūrinys jam sekasi, būta gal ir voro pasitenkinimo, kai šis neabejoja, jog musė pateks į jo tinklą, bet būta ir jautrumo, gailesčio, ir švelnumo, ir viso to, kuo, anot poeto, džiaugiasi angelai danguje. Gaila buvo šios bejėgės būtybės, kuriai lemta pakliūti į mano rankas, bet sykiu gailestis stiprina meilę, taigi ir geismą laimėti Anelką; mane ir graužė sąžinė, kad ją apgaudinėju, ir kartu atrodė, jog kaip gyvas dar nesu kalbėjęs taip atvirai, iš pačios širdies.

Juk iš tikrųjų nemelavau, prašydamas ją užuojautos ir draugiškumo. Reikia man ir šito kaip sveikatos. Tik neišdėsčiau visų savo pageidavimų, dar ne metas; nepasakiau visos teisybės, kad neišgąsdinčiau šios brangios ir baikščios sielos. Siekiu gero jai ir sau, žengdamas pačiu tiesiausiu keliu.

Gegužės 10

Dangus giedras, mūsų santykiai — taip pat. Anelka rami ir laiminga. Šventai patikėjusi mano žodžiais, kad puoselėju tik brolišku jausmus,— o sąžinė leidžia jai mylėti mane seseriška meile,— ji davė valią širdžiai. Tuo tarpu aš vienintelis žinau, jog tai tėra priimtinas būdas apgaudinėti save ir vyrą, mat po seseriškos meilės priedanga glūdi ir tarpsta kitas jausmas; savaime aišku, neketinu jai trukdyti šitaip apsigaudinėti, kol šis jausmas galutinai įsiviešpataus. Pagaus ją netrukus kaip liepsna, jo neužgesins nei valia, nei pareiga, nei šios kalbos kaip gulbė moters drovumas. O dabar ir man gerai, taip gerai, jog, regis, nieko daugiau ir nebetrokštu, tiktai viena sąlyga, kad niekas kitas neturėtų į ją teisių. Vis galvoju, kad, mylėdamas ją labiau už kitus, turiu į ją daugiausia teisių. Ar gali būti logiškesnė ir teisingesnė išvada? Juk visų tautų ir visų tikėjimų etika sako, kad vyro ir moters priklausomybė grindžiama meile.

Tačiau šiandien esu toks ramus ir laimingas, kad nenoriu samprotauti, tik gyventi jausmais. Šiuo metu mūsų santykiai labai širdingi, nesuvaržyti, draugiški. Taip, mudu skirti vienas kitam. Kaip mudu traukia vienas prie kito, kaip tą mylimą vaikelį

gaivina ir džiugina apgaulinga broliškų jausmų šiluma! Grįžęs į savo kraštą, dar niekada nesu jos matęs tokios linksmos. Anksčiau, žiūrėdamas į ją, vis prisimindavau Šekspyro „vargšą Tomą"[49]. Tokios prigimties moterims meilės reikia kaip oro, o tas Kromickis, užsiėmęs bizniu, nepakankamai ją myli ir nesugeba mylėti. Ji tikrai galėtų skųstis ir kartoti Šekspyro žodžius: „Vargšui Tomui šalta." Mąstydamas apie tai, negaliu įveikti susijaudinimo ir širdyje pasižadu, kad nebus jai šalta, kol aš gyvas.

Jeigu mūsų meilė būtų nedora, negaubtų mūsų tokia ramybė. Niekis, kad Anelka nepavadino savo jausmo vardu,— vis vien tai meilė. Visa ši diena prabėgo mums kaip idilė. Iki šiol nemėgdavau sekmadienių; dabar matau, kad sekmadienis gali virsti ištisa poema, ypač kaime. Tuoj po arbatos nuėjome į bažnyčią rytmetinių mišių. Teta ėjo su mumis, net ponia Celina, naudodamasi nuostabiai giedru oru, pasiprašė nuvežama su krėslu. Žmonių buvo nedaug, jie suplūsta tik į sumą. Sėdėdamas suole greta Anelkos, palaimingai vaizdavausi, kad čia mano sužadėtinė. Žvilgčiojau į jos švelnų, mielą profilį, į rankas, padėtas ant suolo priešais save, ir nejučiomis jos veido ir laikysenos rimtis persidavė ir man. Mano aistra aprimo, mintys nuskaidrėjo, tą akimirką mylėjau ją idealia meile; kaip niekada jaučiau, jog ji nė iš tolo nepanaši į tas moteris, su kuriomis buvau susidūręs,— šimtąkart geresnė ir tyresnė.

Seniai nebuvau patyręs tokių įspūdžių kaip toje kaimo bažnytėlėje. Visa čia mane jaudino: ir Anelkos buvimas, ir bažnyčios ramybė, ir švelnus žvakių mirgėjimas altoriaus prieblandoje, ir spalvoti šviesos pluoštai, besiskverbią pro bažnyčios langus, ir žvirblių čirškesys palangėje, ir tylios mišios. Visur dar tvyrojo kažkoks rytmečio snaudulys ir neapsakomai ramino žmogų. Mano mintys plaukė taip ramiai ir lengvai kaip smilkalų dūmai prie altoriaus. Sieloje pabudo noras aukotis, o vidinis balsas kalbėjo: „Nedrumsk to skaidraus vandens, gerbk jo tyrumą."

Mišioms pasibaigus, išėjome iš bažnyčios. Didžiai nustebęs išvydau prie bažnyčios durų abudu senius Latišus, sėdinčius ant žemės su mediniais dubenėliais rankose ir prašančius išmaldos. Teta, žinodama, kaip juos esu sušelpęs, labai supyko ir ėmė juos plūsti, tačiau senoji Latišova, vis dar ištiesusi ranką su dubenėliu, ramiai pasakė:

— Ponų dosnumas savo keliu, dievo valia — savo keliu. Nereikia priešintis dievo valiai. Jeigu Jėzulis įsakė mums čia sėdėti, tai ir sėdėsim, per amžių amžius, amen.

Su tokia išmintim nepasiginčysi. Ypač tas „per amžių amžius, amen" taip man patiko, kad daviau išmaldą už originalumą. Iš esmės kaimiečiai tiki likimu, aklai jam pasiduoda, savaip susiedami jį su katalikų tikėjimu. Tokie Latišai, gavę iš manęs tūkstantį du šimtus rublių, dabar gyvena daug geriau negu pirma ir vis dėlto eina elgetauti prie bažnyčios durų, tikėdami, kad šitaip lėmė likimas, kurį senutė saviškai vadina: dievo valia.

Įėjome namo. Sugaudė varpai, kviesdami į sumą. Keliu vilnijo vyrų ir moterų būriai. Žmonės iš atokesnių palivarkų traukė vorele per laukus, per javų ežias, o javai šį ankstyvą pavasarį, nors dar žali, jau gerokai ūgtelėję. Kur žvelgei, vaiskiame ore kaip įvairiaspalvės aguonos tarp žalumynų margavo ryškios merginų skarelės. Beje, visoje Europoje nerasi tokių neaprėpiamų erdvių kaip pas mus. Man krito į akį ypatinga šventadienio nuotaika, juntama lygiai žmonėse, lygiai gamtoje. Oras buvo neregėto gražumo, tačiau atrodė, jog vėjas nepučia tik dėl to, kad sekmadienis, javai nebanguoja laukuose ir tuopų lapai nevirpa, kad sekmadienis. Visur — palaiminga ir džiugi ramybė, tyla, šventiniai apdarai, šviesos tviskesys.

Aiškinau Anelkai, kaip menas vertina peizažo grožį ir spalvų dėmes, harmoningai suderintas oro melsvumos. Tada ėmėme šnekėti apie kaimiečius. Prisipažįstu, man jie — tik daugmaž vaizdingų modelių kolekcija. Anelka žiūri visai kitaip. Pasakojo man apie juos galybę liūdnų ir linksmų smulkmenų. Ją taip atgaivino pokalbis ir pasivaikščiojimas, tokia buvo žavi, kad nejučiomis, žvelgdamas į ją, ėmiau kartoti tris paskutiniąsias eilutes poemos, kurią parašiau dar tebestudijuodamas, o dabar jau visiškai esu pamiršęs.

Stebiuosi, kad gėlės rasotos
Neskleidžia žiedų tau po kojų.
O mano šviesa, mano rojau...

Kalba vėl nukrypo į Latišus, veikiau — į senę Latišovą, kurios žodžiai prie bažnyčios mus prajuokino. Pabandžiau pritaikyti juos sau. Kadangi teta buvo pasilikusi prie ponios Celi-

nos,— jos vežimėlį stūmė tarnas per keliolika žingsnių nuo mūsų,— galėjau nevaržomas prisiminti paskutinį mudviejų pasivaikščiojimą po parką.

— Neseniai,— tariau,— esu prašęs išmaldos, tu man ją davei. Dabar matau, kad ji manęs nė kiek neįpareigoja, vėl galiu eiti elgetauti.

— Štai kaip! — atšovė Anelka.— Ir melsti gailestingas širdis vėl to paties. Teta ketina šiandien vykti ir pasikviesti vieną tokią širdelę rytdienai į Plošovą. Viskas aišku!

Papriešta ravau: panelė Hilst per stambi ir netilps į vieną širdį, reiktų bent trise ją mylėti, tačiau Anelka nesiliovė mane erzinusi ir, grūmodama pirštu, kartojo:

— O aš kažką įtariu, kažką įtariu!

— Visai be reikalo,— atsakiau.— Juk mano širdis — brolišku jausmų aruodas, ten viešpatauja tik ši kandi būtybė, kuri dabar šaiposi iš manęs.

Anelka daugiau nebegrasino ir nesišaipė, tik sulėtino žingsnį, ir netrukus mes atsidūrėme senųjų ponių draugijoje. Visa diena praėjo be menkiausio debesėlio, buvo taip linksma, kad tarpais jaučiausi vėl kaip studentas. Mano akys jai bylojo, kad myliu, bet geismai snaudė. Šiandien ji man buvo pernelyg brangi. Tuoj po pusryčių teta išvažiavo į Varšuvą, o likusią dienos dalį praleidau ponios Celinos kambaryje, skaitydamas jai Montalambero[50] laiškus; mano tėvas su juo kadaise susirašinėjo. Tie laiškai būtų varę man nuobodulį, jei greta nebūtų prisėdusi Anelka. Pakėlęs akis nuo knygos, susidurdavau su jos žvilgsniu, ir mane užliedavo džiaugsmas, mat, jei nuojauta manęs neapgauna, ji žiūrėjo į mane kaip nekalta ir skaisti moteris, nesuvokianti, jog myli visa širdimi. Kokia gera diena! Vakare grįžusi teta pranešė, kad ryt sulauksime svečių — atvyks Sniatinskiai ir Klara Hilst.

Jau vėloka, bet miego nenoriu, gaila skirtis su šios dienos įspūdžiais. Joks sapnas nebus gražesnis už juos. Be to, visą parką skardena lakštingalų suokimas, o manyje dar tūno senas romantikas! Naktis tokia pat giedra, kokia buvo diena, dangus sėte nusėtas žvaigždėmis. Mąstau apie Anelką, sakau jai: labanakt! Šimtą kartų tariu šį žodį. Matau, kad, be *l'improductivité slave*, man netrūksta tipiškai lenkiško sentimentalumo. Šiuo atžvilgiu pats savęs lig šiol nepažinau. Tiek to... Kaip aš ją myliu!

Klara su Šniatinskiais neatvažiavo. Šniatinskis pranešė, jog aplankysią mus rytoj, jei oras bus neblogas. Šiandien Plošove siautėjo baisi audra, seniai čia niekas tokios neprisimena. Apie dešimtą ryto pakilo įkaitęs vėjas ir užtemdė dangų dulkių kamuoliais. Nors jis šėlo tik tarpais, iki vidudienio gūsiai buvo tokie dažni ir stiprūs, kad lenkė medžius ligi žemės. Mūsų gražiame parke traškėjo laužomos šakos, tarp dulkių kamuolių skraidė debesys vėjo nudraskytų lapų. Prie dešiniojo rūmų sparno, ten, kur mirė kunigas Latišas, didžioji liepa perskilo pusiau. Buvo nepakenčiamai tvanku, plaučiams stigo oro. Atrodė, kad viesulas veržiasi iš kokios įkaitusios krosnies ir neša anglių smalkes. Man, pratusiam prie Italijos *sirocco*, nelabai tas kenkė, bet ponia Celina jautėsi labai prastai, Anelka taip pat, o teta išbarė senąjį Chvastovskį, kad parkas nukentėjo. Karštagalvis bajoras, kuriam tikriausiai ne kartą mokykloje buvo nusuktos ausys už Homerą, matyt, nebeužmiršo „Odisėjos" ir, žodžio užanty neieškojęs, atšovė tetai, kad jei jis būtų vėjų dievas Eolas, netarnautų pas ją ūkvedžiu, ir netektų jam kentėti nepelnytų priekaištų. Gal pirmiausia dėl naujų dangaus grėsmių, bet teta šiuokart nusileido. Nuo vidudienio ūmai stojo tyla, tačiau ėmė ristis didžiuliai debesų volai, juodi kaip gedulo skaros, arba vario spalvos, auksu apkraštuoti. Ponia Celina paprašė uždegti lempas, mat tarpais buvo tamsu kaip naktį, tarpais tvieskė nelemta rusva šviesa. Visa gamta tartum nustėro iš baimės. Ponas Chvastovskis nuskubėjo į palivarką, kad piemenys pargintų gyvulius iš lauko, bet piemenys juos buvo parginę be jokio įsakymo; netrukus išgirdome graudų karvių mykimą, kuris tyloje prieš audrą sklido iki pat dvaro pastatų. Teta, pasičiupusi Loreto varpelį[51], ėmė bėgioti aplink rūmus ir įnirtingai skambinti. Net nebandžiau jai aiškinti, kad stambinimas tokiame tvankiame ore greičiau pritrauks žaibus negu nutolins. Gerai žinodamas, kad šiuosyk nieko negaliu jai padėti, lydėjau ją per šias apeigas, nes buvo gėda palikti ją vieną pavojuje. Teta buvo neprilygstama, kai, iškėlusi galvą, grūmojo savo varpeliu, karingai žvelgdama į juodus ir varinius debesų kalnus. Ją lydėdamas, nesigailėjau, priešais save regėjau tarsi simbolišką vaizdą: tą akimirką, kai viskas dreba prieš artėjančią audrą, gūžiasi ir stingsta iš baimės,

vien tik tikėjimas nieko nebijo, meta iššūkį — ir skambina! Šiaip ar taip, čia nenusakomas žmogaus sielos galybės pradas.

Grįžome pirmiesiems griausmams nuaidėjus per dangų. Netrukus ėmė trankytis be paliovos. Atrodė, griausmas rieda debesų paklodais, o tie vis plyšta po juo ir su neapsakomu bildesiu griūva žemėn. Perkūnas spyrė į tvenkinį parko gale, antrą kartą trenkė dar arčiau, mūsų namų sienos sudrebėjo iš pat pamatų. Ponioms ėmus kalbėti litaniją, man pasidarė nesmagu, galvojau: jei imsiu melstis sykiu su jomis, būsiu veidmainis, jei ne — atrodysiu neišauklėtas gudreiva, nepaisąs kaimo papročių, o visų pirma — moterų baimės. Netrukus įsitikinau klydęs, manydamas, kad jos bijo; jų veidai buvo ramūs, net giedri. Matyt, senovinė litanija išrodė joms toks tvirtas skydas prieš visus pavojus, kad širdyse nebeliko vietos baimei. Tada man dingtelėjo kita mintis — kokia svetima mano dvasia toms trims lenkėms moterims; kiekviena iš jų dešimteriopai mažiau išmano už mane, o žmogiškuoju matu matuojant — dešimteriopai už mane vertingesnė. Tos moterys — tarytum knygos tik su keliais lapais, bet pilnos aiškių ir paprastų taisyklių, o visuose tuose tomuose, iš kurių susidedu aš, nėra nė vienos neabejotinos tiesos — aš pirmas pasišovęs bet kuria abejoti.

Tokios mintys tetruko akimirką, jas išblaškė vis smarkėjanti audra. Viesulas vėl pakilo su tokia jėga, kad parko medžiai linko nuo jo gūsių. Jam netikėtai nurimus, lietaus čiurkšlės plakė žemę. Nemačiau lašų, tik nenutrūkstamas vandens sroves nuo dangaus ligi žemės. Parkų alėjos virto kunkuliuojančiomis upėmis. Tarpais ūmus, baisus šuoras pagaudavo vandens uždangą, paversdamas ją dulkėmis,— tada susidarydavo toks tirštas miglų sluoksnis, kad per žingsnį nieko nebūdavo galima matyti. Kurtinanti griausmų kanonada dundėjo be perstojo. Oras buvo įelektrintas. Mano pulsas sunkiai tvinksėjo; net kambariuose galėjai jausti dirginantį audros kvapą, kuris pasklisdavo trenkus perkūnui. Galop gamtos gaivalai sujaudrino mano mintis ir geismus. Pamiršau audros siausmą, mačiau tik Anelką; nebepajėgdamas tvardytis, priėjau prie jos ir tariau:

— Ar nori pažiūrėti į audrą?

— Gerai,— atsakė ji.

— Eime į gretimą kambarį... Ten Venecijos langas.

Nuėję mudu sustojome prie lango. Ūmai viskas aptemo, tik kas akimirką tamsą skrodė žaibai, balti ir raudoni, atverdami

padangių gelmes, nutvieksdami mūsų veidus ir lietuje skendintį pasaulį. Anelka buvo rami, bet su kiekvienu žaibo blykstelėjimu aš jos geidžiau vis labiau.

— Ar nebijai? — paklausiau pašnibždom.

— Ne.

— Duok man ranką.

Ji pažvelgė į mane nustebusi. Dar valandėlė — būčiau nutvėręs ją į glėbį, lūpas prispaudęs prie lūpų — tada tegu skradžiai žemės visas Plošovas. Tačiau ji pabūgo — ne audros, tik mano veido išraiškos ir šnibždėjimo, nes greit nuėjo nuo lango į tą kambarį, kur sėdėjo senosios ponios.

Likau vienas, įpykęs ir pažemintas. Be abejonės, būčiau apvylęs Anelkos pasitikėjimą, ir vis dėlto man atrodė, kad nepasitikėdama ji įžeidė mane. Nutariau leisti jai tą suprasti. Sujaudintas šių įspūdžių, negreit atgavau pusiausvyrą. Dar kokią valandą stovėjau prie lango, beprasmiškai žiūrėdamas į akinamus žaibus. O už lango vis šviesėjo, pagaliau debesys plyšo ir properšoje nušvito saulė, tokia skaisti tartum išsimaudžiusi ir tartum nustebusi, kad tiek žalos padarė audra.

Jos eibės visur buvo ženklios; parko alėjomis tebeplaukė geltonas ir putotas vanduo, nešdamas šakų nuolaužas. Kur ne kur stirksojo išgriauti medžiai, o ant likusiųjų kamienų iš tolo buvo matyti nubrozdinimai kaip didžiulės žaizdos. Kiek žvilgsnis siekė, viskas nusiaubta ir suniokota, kaip mūšio lauke.

Kai vanduo mažumą atslūgo, nuėjau prie tvenkinių pažiūrėti, kiek nuostolių padaryta. Ūmai visą parką užplūdo žmonės, kurie linksmai, su neregėta energija ėmė rinkti nulūžusias šakas ir kirsti išgriuvusius medžius. Tai kaimo kampininkai, neturį savo miško, su kirviais įsibrovė į mūsų parką pro audros sugriautą tvorą, norėdami apsirūpinti malkomis. Iš teisybės man buvo vis vien, bet jie įsibrovė be leidimo ir elgėsi kaip laukiniai, be to, mano nuotaika buvo prasta, todėl ėmiau gainioti juos įpykęs, ir juo labiau jie priešinosi, juo augo mano pyktis. Jau pagrasinau jiems, kad skųsiuos vaitui, tik išgirdau už nugaros mieliausią pasaulyje balsą, tariantį prancūziškai:

— Ar iš tikrųjų jie blogai daro, Leonai, valydami parką?

Atsigręžiau ir išvydau Anelką su skarele, surišta pasmakrėj. Abiem rankom prilaikydama suknelę, ji buvo atidengusi ligi kulkšnių mažas savo kojytes su auliniais batukais ir, šiek tiek pasilenkusi, prašomai žiūrėjo į mane.

Mano pyktis kaipmat išgaravo, užmiršau ką tik patirtus nemalonius pergyvenimus, tik žiūrėjau į ją, negalėdamas akių pasotinti.

— Ar įsakysi? — paklausiau.

Atsisukęs į žmones, tariau:

— Padėkokite poniai ir pasiimkite medgalius.

Šiuokart jie mielai įvykdė mano paliepimą. Kai kurie, nežinodami dvaro santykių, dėkodami vadino ją „šviesiąja panele", ir tas man teikė didelį malonumą. Jeigu Plošovas būtų mano, vieno jos žodžio pakaktų, ir aš leisčiau iškirsti visą parką. Per pusvalandį nuolaužos buvo išvalytos, ir parkas iškart tapo linksmesnis. Vaikščiodami su Anelka po alėjas, radome daug kregždžių ir kitokių paukščių, negyvų arba leisgyvių, audros nublokštų ir lietaus permerktų. Rinkdamas paukščius ir duodamas Anelkai, liečiau jos rankas, žvelgiau į akis, ir vėl man buvo gera. Vėl pasikartojo vakarykštė idilė, o drauge ir mūsų nerūpestinga, linksma nuotaika. Mano širdis buvo kupina džiaugsmo, mat žinojau tai, ko nežinojo Anelka, kad tariamai broliškuose mūsų santykiuose gerokai daugiau švelnumo, nei gali ir privalo būti tarp labiausiai besimylinčių giminaičių. Buvau visai tikras, kad Anelka, pati to nesuvokdama, myli mane visai taip, kaip aš ją. Taigi didumą mano vilčių ir ketinimų buvo jau išsipildžiusi, tereikėjo, kad Anelka suvoktų mane mylinti ir nebekovotų su savo jausmu.

Apie tai mąstydamas, plakančia iš laimės širdimi prisimenu, ką jau kartą šiame dienoraštyje esu rašęs: jokia moteris pasaulyje neatsispirs tokiam vyrui, kuris brangus jos širdžiai.

Gegužės 15

Mūsų svečiai atvažiavo ne vakar, o šiandien, ir gerai padarė, nes tik dabar pakankamai pradžiūvo žemė, ir oras nuostabus. Gegužės penkioliktoji bus viena iš atmintiniausių dienų mano gyvenime. Dabar jau po vidurnakčio, nemiegu ir neketinu gulti: miegas paspruko už devynių kalnų, o aš taip įaudrintas, kad nejaučiu nė mažiausio nuovargio ir žadu rašyti iki ryto. Stengiuosi nepradėti nuo pabaigos ir viską iš eilės užrašyti. Čia padeda įprotis.

Teta labai anksti išsiuntė karietą parvežti ponų Sniatinskių ir Klaros, todėl jau priešpiet jie buvo Plošove. Ponios atvažiavo gaivios, linksmos ir čiauškančios kaip žvirbliai, taip jas džiugino giedra ir ši išvyka. Kokie tualetai! Kokios fantastiškos skrybėlės! Klara su šviesia, dryžuota suknele išrodė elegantiškai ir ne tokia aukšta kaip visada. Pastebėjau, kad Anelka nuo pirmos susitikimo akimirkos atidžiai ją sekė, kad ją tarytum stebino Klaros grožis, apie kurį beveik neužsimindavau, kalbėdamas apie ją, nors neturėjau jokio tikslo slėpti. Anelka taip užgožė mano protą, kad daugelio dalykų nepastebiu, daug ko nematau. Štai, pavyzdžiui, nors dukart lankiausi pas Sniatinskius, tik dabar, Plošove, pastebėjau, kad ponios Sniatinskos plaukai trumpai kirpti ir jai labai tinka. Su šviesiais kirpčiukais ant kaktos ji panaši į šaunų, rausvaskruostį berniuką. Mudu dabar dideli draugai. Kadaise ji taip buvo įširdusi ant manęs už Anelką, jog šaukšte vandens būtų prigirdžiusi. Matyt, vyras vėliau bus jai papasakojęs, kiek iškentėjau, o moterys apskritai jaučia simpatiją vyrams, kurie kenčia iš meilės, nes atleido man visas kaltes ir apdovanojo savo malone. Ši miela, gyva ir nuoširdi moteris labai padėjo pralaužti Anelkos ir Klaros pirmosios pažinties ledus,— mat pastebėjau, kad teta, jaučianti dėkingumą Klarai, priėmė ją labai širdingai, o Anelka, nors mandagi ir iš prigimties švelni, buvo santūroka ir nedrąsi. Tik per pusryčius, visiems linksmai šnekantis, abi moterys bent kiek suartėjo. Klarai padarė didelį įspūdį Anelkos grožis, o kadangi ji tiesi ir, kaip menininkė, įpratusi reikšti mintis laisvai, savo susižavėjimą išklojo Anelkai į akis taip dailiai ir su tokiu įkarščiu, kad Anelka negalėjo likti abejinga. Ponia Celina, pusryčiavusi kartu su visais, pūtėsi kaip ant mielių ir, nors pirmą kartą gyvenime susidūrė su moterimi iš menininkų pasaulio, ėmė žvilgčioti į Klarą kaskart maloniau.

Pagaliau ji pasakė Klarai, jog, nors ir būdama Anelkos motina, turinti pripažinti, kad jos duktė ir vaikystėje buvo gana nebjauri ir iš jos buvo galima dar daugiau tikėtis. Abu Sniatinskiai įsiterpė į pašnekesį. Jis tuoj pradėjo ginčą su Klara dėl įvairių moters grožio tipų, aptardamas Anelkos tipą ir jo estetinį tobulumą taip žaismingai ir objektyviai, tarytum Anelka būtų portretas, kabąs ant sienos, o ne gyva ir čia pat sėdinti moteris. Ji klausė išraudusi, kartkartėmis nuleisdama tankias blakstienas, visai kaip mažytė mergaitė, ir dėl to buvo dar gražesnė negu visada.

Tylėjau ir mintyse lyginau tuos tris moterų veidus, stengdamasis vertinti taip pat objektyviai, nepaisyti, kad Anelka yra mano mylima moteris ir todėl man pati įdomiausia ir patraukliausia. Tačiau netgi objektyvus lyginimas bylojo jos naudai. Ponios Sniatinskos labai žavi galvutė, ypač dabar, kai nusikirpo plaukus, tačiau tokių užtiksi kiekviename anglų *keepsake**; Klaros grožis — tai jos rami, giedra veido išraiška, ypač žydros akys ir lyg perregima veido oda, kaip dažniausiai esti vokietaičių; jeigu Klara nebūtų menininkė, į kurią žiūrėdamas mąstai ir apie muziką, jos veidas atrodytų tik dailus. Anelkos ne vien taisyklingi bruožai, ji ne tik nuostabiai tobulas meno kūrinys, bet jos grožis toks individualus, kad jo neįsprausi į jokį tipą. Gal šio individualumo esmė yra ta, kad ji, nebūdama nei juodbruvė, nei šviesiaplaukė, savo išore daro juodbruvės įspūdį, o savo dvasia — šviesiaplaukės; gal tokį įspūdį kelia jos nepaprastai vešlūs plaukai, gaubiantys smulkų veidą,— žodžiu, jos grožis nepakartojamas. Šiuo atžvilgiu ji pralenkia net ponią Deivis, kuri yra tobulo grožio, tačiau tai statulos grožis. Ponia Deivis žadino man nuostabą ir geismus, Anelka žadina manyje dar ir idealistą, kuris žavisi jos grožio poetiškumu, visiškai nauju, niekur lig šiol neregėtu.

Nenoriu net lyginti dviejų tokių skirtingų moterų. Mąsčiau apie tai tik dėl to, kad per pusryčius buvo apie jas kalbama ir kad Anelkos grožio analizė man visada teikia daug malonumo. Teta nutraukė šį ginčą, manydama, kad jai, kaip vaišingai šeimininkei, dera pakalbėti su Klara apie paskutinį jos koncertą. Kalbėjo daug ir gerai, net nesitikėjau, kad ji tiek išmano apie muziką. Savo komplimentus ji sakė su tokiu didelės damos lipšnumu, tokiais rinktiniais ir maloniais žodžiais, kaip moka tik vyresniosios kartos žmonės, bent kiek dar išlaikę aštuonioliktojo amžiaus dvasios. Taigi, nustebęs pamačiau, kad stačiokė mano teta, kai nori, geba prisiminti perukų ir dirbtinių apgamų amžių. Papirkta Klara atsilygino meiliais žodžiais.

— Varšuvoje visada gerai groju, publika mane supranta,— tarė ji,— tačiau geriausiai man sekasi mažame pažįstamų simpatingų žmonių rate. Jei tamstos leisite, šitai įrodysiu tuoj po pusryčių.

---

* Iliustruotas albumas *(angl.)*.

Tetai labai magėjo, kad ponia Celina su Anelka išgirstų, kaip groja Klara, bet ji nežinojo, ar dera viešnią sodinti prie fortepijono, todėl dabar buvo labai patenkinta. Ėmiau pasakoti apie Klaros koncertus Paryžiuje, apie jos triumfą Eraro salėje, Sniatinskis pasakojo apie jos gastrolių atgarsius Varšuvoje. Šitaip prabėgo pusryčiai.

Kai pakilome nuo stalo, Klara pati nusitvėrė ponios Celinos krėslo atramų, norėdama nugabenti ją į saloną, ir niekam neleido padėti, juokais atsikirsdama, kad ji, ko gero, tvirčiausia iš visų — jos rankos nebijančios nuovargio. Netrukus sėdėjo prie fortepijono, dabar, matyt, Mocartas labiausiai atitiko jos nuotaiką — išgirdome „Don Žuaną". Vos nuaidėjus pirmiesiems akordams, išvydome visai kitokią Klarą — nebe dailų ir linksmą vaiką, su kuriuo plepėjome per pusryčius, o tarytum įsikūnijusią šventąją Ceciliją. Jos išorė ir muzika sutapo: muzikos įkvėpta dvasinė rimtis ir harmonija iškėlė ją aukščiau už paprastą moterį. Pastebėjau dar vieną dalyką: įsimylėjusiojo širdis geba kurstyti savo jausmus net tuo, kas nebyloja mylimos moters labui. Pamanęs, kaip toli mano Anelkai iki anos Sibilės, išvydęs ją sėdinčią salono kertėje tykią, smulkutę, prigesusią, pajutau, kad dar labiau ją myliu, kad ji man dar brangesnė. Man taip pat šovė į galvą, kad moteris iš tikrųjų ne tokia, kokia ji aplinkiniams išrodo, bet tokia, kokią ją mato įsimylėjęs vyras, taigi absoliutus jos tobulumas yra tiesiog proporcingas meilės jėgai, kurią ji įstengė sužadinti. Neturėjau laiko ilgiau šią mintį nagrinėti, tačiau ji man patiko, nes piršo miglotą išvadą, kad moteris privalo priklausyti tam, kas ją labiausiai myli.

Klara grojo stebuklingai. Stebėjau klausytojų veidų išraišką, bet netrukus pamačiau, kad Anelka stebi mane. Ar čia smalsumas, ar nesąmoningas širdies nerimas, kai širdis nežino, ko bijo, o vis dėlto bijo? Tariau sau — jeigu mano spėjimas tikras, tai dar vienas įrodymas, kad ji mane myli. Pradžiugintas šios minties, nusprendžiau šiandien pat rasti atsakymą.

Nuo tos akimirkos nebepasitraukiau nuo Klaros. Buvau šnekesnis ir lipšnesnis jai negu anksčiau. Miške, į kurį visi kartu nuvažiavome, vaikštinėjau tik su ja, tarpais žvilgčiodamas į Anelką, netoliese einančią su Sniatinskiais. Klara žavėjosi mišku, iš teisybės gražiu: čia aibė lapuočių, ir po tamsiu pušų skliautu susidariusi dar viena, linksmesnė paskliautė.

Saulė dosniai siuntė savo spindulius, kurie skverbėsi pro lapiją, siuvinėdami paparčių paklotę mirgančiais aukso raštais. Kaip visada pavasarį, aplinkui kukavo gegutės, kur ne kur genys kaleno medį.

Priėjus Sniatinskiams ir Anelkai, paprašiau Klarą, kad toji, grįžusi namo, išverstų mums į muzikos kalbą šį mišką, saulę, medžių ošimą, visą tą pavasarį. Ji atsakė, kad jos sieloje jau skambanti kažkokia *Frühlingslied** ir kad ji bandysianti ją sugroti. Iš veido tikrai buvo matyti, kad jos siela kupina skambesio, nes ji ir yra kaip didelė arfa, viską išsakanti garsais.

Klaros veidas buvo nušvitęs ir užkaitęs. Anelka prie jos išrodė prigesusi, trūks plyš besistengianti susiimti ir prisitaikyti prie Sniatinskių, kurie išdykavo kaip kokie maži vaikai. Pagaliau abudu ėmė gainiotis po mišką. Klara taip pat prie jų prisidėjo, nors nevertėjo šito daryti, nes stambaus jos kūno judesiai negalėjo būti vikrūs, o plačių strėnų krypčiojimas bėgant išrodė tiesiog juokingai.

Kai jie gainiojo kits kitą, mudu su Anelka likome vieni. Laikydamasis numatytos taktikos, turėjau pasiekti, kad ji sąmoningai suvoktų savo nerimo priežastis, tad paklausiau:

— Kas tau šiandien, Anelka?

— Man? Ničnieko.

— Tarpais man regis, kad esi ko nepatenkinta. Gal tau Klara nepatinka?

— Ji man labai patinka, ir visai nesistebiu, kad žmonės taip ja žavisi.

Mūsų kalba nutrūko, nes priėjo Klara su Sniatinskiais. Jau buvo metas grįžti. Pakeliui Sniatinskis paklausė Klarą, ar iš tikrųjų ji patenkinta savo kelione į Varšuvą.

— Geriausias įrodymas — kad dar neketinu išvažiuoti,— linksmai atsakė ji.

— Pasistengsime, kad visada liktumėt su mumis,— įsiterpiau.

Klara paprastai iš visos širdies tiki tuo, kas jai sakoma, tačiau šį kartą pažvelgė į mane klausiamai, tada kiek suglumusi tarė:

— Visi čia tokie geri man!..

Žinojau, kad mano žodžiai bent kiek klastingi, galį Klarą suklaidinti, tačiau man visų pirma rūpėjo, kokį įspūdį padarys jie Anelkai. Deja, nieko nepamačiau, nes Anelka kaip tik šią

* Pavasario giesmė *(vok.)*.

akimirką ėmė segtis pirštinaitę ir taip žemai nuleido galvą, kad skrybėlė visai pridengė veidą. Vis dėlto staigus jos judesys man pasirodė geras ženklas.

Parėjome namo. Senosios ponios laukė mūsų, nes reikėjo sėsti pietų, kurie truko iki devintos vakaro. Paskui Klara improvizavo fortepijonu savo *Frühlingslied*. Ko gero, Plošovas per visą savo amžių nėra girdėjęs tokios muzikos, tačiau aš mažai jos tepaisiau, mano mintyse viešpatavo Anelka. Atsisėdau netoli jos. Sėdėjome prieblandoje — Klara neleido įnešti lempų į saloną. Sniatinskis mosavo ranka kaip dirigentas, jo žmonai, matyt, tas kliudė, nes kartkartėmis timpčiojo jį už rankovės, o Anelka sėdėjo nejudėdama. Galbūt ir ji, paskendusi savo mintyse, negirdėjo tos „Pavasario giesmės" kaip aš. Buvau beveik tikras, kad tuo metu ji mąstė apie mane su Klara ir ypač apie tai, ką reiškia žodžiai, kuriuos pasakiau Klarai. Nesunku buvo spėti, kad ji, jei net manęs nemylėtų, jei net nesuvoktų, jog mano jausmas jai daug stipresnis už brolišką prieraišumą, tai vis vien, įtardama, kad kita moteris gali mane iš jos atimti, jaučia sieloje nuoskaudą, vienišumą ir kartėlį. Moteris, neradusi laimės šeimoje, įsikimba į kiekvieną jausmą, kad ir į draugystę, tarytum gebenė į medį ir bijo netekti atramos. Nė kiek neabejoju — jeigu būčiau puolęs prieš ją ant kelių ir prisipažinęs mylįs ją vieną, ji, nors i· nustėrusi iš baimės dėl mano prisipažinimo, drauge būtų ir nudžiugusi kaip žmogus, susigrąžinęs kokį brangų daiktą. Jei šitaip,— pamaniau sau,— ar nereiktų paskubėti prisipažinti, bet tik taip, kad kuo mažiau ją išgąsdinčiau ir kuo daugiau pradžiuginčiau?

Tuoj ėmiau svarstyti, kaip man tą padaryti, nes prisipažinimas viską galėjo nulemti. Supratau, kad reikia ją užklupti ir neleisti atstumti manęs amžinai. Mąsčiau įtemptai, uždavinys nebuvo lengvas. Juo toliau, juo labiau jaudinausi, ir — kas keista — daugiau dėl Anelkos negu dėl savęs, mat suvokiau, kad čia bus lemiamas jos gyvenimo lūžis — ir dėl to būgštavau.

Tą akimirką salonas nušvito: mėnuliui patekėjus ties medžių viršūnėmis, pro langus nusidriekė ant grindų keturi šviesūs atšvaitai. „Pavasario giesmės" garsai vis dar pleveno salone. Pro atviras stiklines duris atitarė Klarai lakštingala iš medžių tankumyno. Tai buvo nepaprastas vakaras: šilta gegužės naktis, muzika ir meilė. Nejučiomis pamaniau sau: „Jei gyvenimas neteikia laimės, tai bent duoda tinkamus laimei rėmus."

Balzganoje prieblandoje ėmiau žvilgsniu ieškoti Anelkos akių, bet ji vis žiūrėjo į Klarą, kuri dabar išrodė kaip regėjimas. Mėnulio šviesa, vis giliau skverbdamasi į saloną, pagaliau apšvietė ją ir fortepijoną; apsivilkusi šviesia suknele, ji dabar buvo tarytum kokia sidabrinė muzikos dvasia.

Netrukus vizija išnyko. Klarai baigus savo „Pavasario giesmę", ponia Sniatinska davė ženklą pakilti — ji skubėjo namo. Vakaras buvo nuostabiai šiltas, todėl pasiūliau visiems paėjėti iki vieškelio, kokią pusę varsto nuo mūsų namų. Pasiūliau dėl to, kad galėtume grįžti namo vienu du su Anelka. Jai nederėjo atsisakyti lydėti svečius, o pats žinojau, kad teta neis su mumis, taigi mano lūkestis neturėjo apvilti.

Įsakiau, kad karieta lauktų prie kelio, o mes patys patraukėme liepų alėja nuo rūmų iki vieškelio. Vedžiausi už parankės Klarą, tačiau ėjome būriu, o mus lydėjo varlių kvarkimas iš Plošovo tvenkinių.

Klara stabtelėjusi ėmė klausytis to choro, kuris čia pritildavo, čia dar garsiau pratrūkdavo, pagaliau tarė:

— Mano „Pavasario giesmės" finalas.

— Kokia stebuklinga naktis,— atsiliepė Sniatinskis.

Ir tuoj ėmė deklamuoti nuostabią „Venecijos pirklio" ištrauką:

Žiūrėk, kokia žavinga mėnesiena!
Prisėskim čia: lai muzikos garsai
Mums glosto ausį; ramuma nakties
Be galo tinka maloniems akordams.

Daugiau nebeprisiminė, bet aš prisiminiau ir pabaigiau už jį:

...Pasižiūrėk padangėn:
Jinai nusėta aukso skrituliais.
Ir netgi tie, kur vos akis įžiūri,
Judėjimu savuoju giesmę gieda,
Pritardami skaistiesiems angelams.
Juk nemirtingų sielų privalumas —
Harmonija. Tik mes negirdim jos,
Kol žemės dulkių trumpalaikis kūnas
Užgožia ją savajam kevale.*

* Vertė V. Bložė.

Klara nesuprato lenkiškai, tad improvizuodamas pakartojau visą ištrauką, greitosiomis išvertęs į prancūzų kalbą. Klausydamasi ji nejučiomis pakėlė akis į dangų, pagaliau tarė, rodydama žvaigždes:

— Visada žinojau, kad visa tai skamba.

Pasirodo, kad ir ponia Sniatinska žinojo, net vyrui yra ne kartą sakiusi, bet jis kažkodėl šito neprisiminė. Kilo šeimyninis ginčas, prajuokinęs mudu su Klara. Tik Anelka visą laiką tylėjo. Man dingtelėjo mintis, ar tik nepyksta mano brangioji už tai, kad veduosi Klarą už parankės ir skiriu jai daugiausia dėmesio? Jau vien nuo šio įtarimo pasijutau nepaprastai laimingas. Vis dėlto stengiausi nepamesti galvos ir pats sau tariau: „Nesivilk, kad ji pavyduliauja dėl tavęs: gal tik kiek liūdnesnė, gal kiek įsižeidusi — štai ir viskas." Tą akimirką būčiau atidavęs visą pulką tokių menininkių kaip Klara, kad tik būčiau galėjęs Anelkai pasakyti, jog visas jai priklausau. Tuo tarpu Sniatinskis ėmė kažką kalbėti apie astronomiją, išsiblaškęs ne viską girdėjau, nors mane be galo domina šis mokslas, kuris nevaržo nei savęs, nei žmogaus proto siaurais dėsniais, nes jam priklauso begalybė.

Pagaliau priėjome vieškelį, ten Sniatinskiai ir Klara sėdo į karietą. Netrukus subildėjo ratai, išgirdome paskutinį „iki pasimatymo"— ir mudu su Anelka likome vieni.

Pasukome namų pusėn ir ilgai ėjome tylėdami. Varlės jau liovėsi kvaksėjusios, tik iš tolo, nuo palivarkų, buvo girdėti naktinių sargų švilpavimas ir šunų lojimas. Tyčia nekalbinau Anelkos, nes tokios tylos valandėlė savotiškai įrodo, jog tarp mudviejų esama slapto ryšio, ir leidžia tai pajusti Anelkai. Vis dėlto pusiaukelėje prabilau:

— Puikiai praleidome dieną, ar ne tiesa?

— Seniai nesu girdėjusi tokios muzikos,— atsakė Anelka.

— O vis dėlto buvai kažkokia nelinksma — čia jau neišsiginsi. Taip atidžiai stebiu, kad regiu mažiausią šešėlį tavo veide.

— Šiandien turėjai svečius užimti... Esi labai geras, bet klysti — nieko man nėra.

— Šiandien buvau užsiėmęs kaip visada tik tavimi, leisk man tai įrodyti ir pasakyti, apie ką mąstei visą dieną.

Nelaukdamas jos leidimo, kalbėjau toliau:

— Mąstei, kad esu bent kiek panašus į Latišus, mąstei, kad apgaudinėju tave, sakydamas, jog aplink mane — tuštuma; galop

mąstei, kad be reikalo maldavau tavo draugystės, nes esu tą draugystę anksčiau kitur radęs. Ar ne taip? Sakyk atvirai...

Anelka vargais negalais prisivertė atsakyti:

— Jeigu būtinai nori... Galbūt... Tačiau tai mane tik džiugina.

— Kas tave džiugina?

— Judviejų draugystė su Klara.

— Galimas daiktas, kad jaučiu jai daug palankumo, bet Klarai, kaip ir visoms kitoms moterims, esu visiškai abejingas. O žinai dėl ko?

Virpėdamas pajutau, jog atėjo tinkama akimirka; valandėlę lūkuriavau, kad Anelka pakartotų klausimą, tada pasistengiau kuo ramiausiai tarti:

— Negi nežinai ir nesupranti, kad aš visas tau priklausau, tave vieną mylėjau ir dabar beprotiškai tebemyliu!

Anelka sustojo kaip įbesta. Man veidą nusmelkė šaltis, pajutau, kad bąlu,— juk ne tik vargšei Anelkai tą akimirką žemė slydo iš po kojų, buvo sprendžiamas ir mano likimas. Žinodamas, kokią moterį matau prieš save, turėjau skubiai ją priblokšti, kol neatsitokėjo ir manęs neatstūmė. Todėl ėmiau greitosiomis kalbėti:

— Gali man neatsakyti, aš nieko nenoriu, nieko nereikalauju, nieko, girdi? Norėjau tik priminti, kad mano gyvenimas tau priklauso, kad jis tavo. Tą ir pati matai, todėl vis vien, ar tylėsiu, ar ne. Kartoju, nieko netrokštu, nieko nesitikiu. Negali manęs atstumti, nes pats laikausi atokiai... Prisipažįstu tau kaip draugei ar seseriai. Ateinu tau širdį atverti, nes neturiu kam; ateinu ir sakau: vargas man, myliu moterį, kuri priklauso kitam, myliu ją beprotiškai, Anelka, neapsakomai.

Jau buvome prie vartų, bet dar gožiami tamsaus medžių šešėlio. Valandėlę vyliausi, kad ji palinks prie manęs kaip nulaužta gėlė ir puls man į glėbį, tačiau suklydau. Atsitokėjusi Anelka ūmai ėmė kartoti su kažkokiu jai neįprastu nervingu įkarščiu:

— Nenoriu šito klausytis, Leonai! Nenoriu, nenoriu, nenoriu!

Ir puolė į mėnulio nušviestą kiemą. Paprasčiausiai pabėgo nuo manęs, nuo mano žodžių ir prisipažinimų. Netrukus dingo pricangy, likau vienas, sunerimęs, išsigandęs, kupinas gailesčio jai, o drauge ir triumfuojantis — jau pasakyti tie žodžiai, nuo kurių prasidės naujas mudviejų gyvenimas.

Iš teisybės kol kas nieko kito ir negalėjau tikėtis, o grūdas, turėsiąs išdygti, buvo pasėtas.

Parėjęs namo, neberadau Anelkos. Sutikau tik tetą. Ji, vaikštinėdama po kambarį, murmėjo rožančių, protarpiais balsiai kalbėdama pati su savimi. Palinkėjau jai labos nakties, norėdamas kuo greičiausiai atsidurti savo kambaryje. Maniau, kad, rašydamas šios dienos įspūdžius, aprimsiu ir mano surizgusios mintys susirikiuos. O pavargau dar labiau ir nusprendžiau ryt (veikiau šiandien, mat jau diena prašvito) važiuoti į Varšuvą. Tegu Anelka galutinai įsitikina, jog nieko nereikalauju, o visų pirma tegu nurimsta ir apsipranta su tuo, ką jai esu pasakęs. Tačiau turiu prisipažinti, jog nusprendžiau išvažiuoti dar ir dėl to, kad bijau ryt su ja susitikti,— norėčiau mūsų susitikimą atidėti. Kartais imu galvoti, kad pasielgiau netinkamai, sudrumstęs iki šiol tyrą jos pasaulį savo nedorumu. Tik ar ne čia tikrasis blogis, kad ji ištekėjo už žmogaus, kurio nemyli, kurio negali mylėti? Kas nedoriau: ar mano meilė, gimusi iš didžiojo gamtos įstatymo, ar Anelkos ir ano žmogaus santuoka, niekšingai pamynusi šį įstatymą? Net teisėčiausias vyro ir moters ryšys bus gėdingas, jei negrindžiamas meile. Nors aiškiai šitai suvokiu, bet esu toks silpnas, jog baimė mane pagauna vos prisilietus šios atgyvenusios moralės. Laimė, šis išgąstis ilgai netruks. Kad ir labiausiai abejodamas, ar esu teisus, nė kiek neabejojau, kad anoji pusė neteisi.

Pagaliau šias abejones išblaško vienas žodis — myliu!

Man širdį gelia pagalvojus, kad gal ji dabar nemiega, gal verkia, gal grumiasi pati su savimi,— tai dar vienas įrodymas, kad ją myliu. Jei taip, visa, kas nutiko ir kas dar nutiks, yra neišvengiama.

Gegužės 19

Atvykęs į Varšuvą, visą dieną miegojau kaip užmuštas. Plošove nemiegu — dieną man gaila kiekvienos akimirkos, kurią galiu praleisti su Anelka, o naktį rašau. Pagaliau mirtinai pavargau. Ir dabar dar esu nusivaręs, bet jau galiu mąstyti... Šiek tiek man gėda, kad pabėgau iš Plošovo, palikęs Anelką, priblokštą mano prisipažinimo. Tačiau santykiuose su mylima moterimi šiek tiek bailumo nekenkia. Vien dėl to, aišku, nebūčiau

pasprukęs,— šitaip elgiuosi mūsų meilės labui. Štai jau kelios dienos, kai Anelka, atsikėlusi iš ryto, kalbėdama maldas, vaikštinėdama po parką, slaugydama sergančią motiną, norom nenorom kartoja: jis mane myli,— ir taip iš lengvo apsipras su šia mintimi, ji kaskart mažiau ją baugins. Žmogaus prigimtis prie visko prisitaiko, moteris greit apsipranta su tuo, kad ji mylima, ypač kai pati myli. Jau pirmąją akimirką, suvokęs, kad ją myliu, paklausiau save, ar ji mane myli; nuo to laiko visaip narplioju šį rūpestį, stengdamasis būti bešališkas, tarsi ne mano likimas čia spręstųsi. Padariau išvadą savo naudai. Tekėdama už vyro, ji mylėjo mane, o ne Kromickį; tik iš sielvarto sutiko tapti jo žmona. Jei būtų ištekėjusi už neeilinio žmogaus, suviliojusio ją savo šlove ar idėjomis, arba jei jo charakteris būtų ypatingas,— gal ir būtų mane užmiršusi. Tačiau Kromickis negalėjo suvilioti jos savo liguistu pinigo geismu. Be to — paliko ją tuoj po sutuoktuvių, pardavęs Gluchovą, abiejų moterų gyvenimo tikslą. Nors ir objektyviai žiūrėtume į Kromickį, jis menkystė, jis nepasižymi niekuo, kas galėtų patraukti šią kupiną taurių jausmų ir polėkių moterį. Tuomet atvažiavau aš. Jos meilė man veikiausiai nebuvo užgesusi, o nuo pat pirmos dienos stengiausi paveikti jos širdį ir prisiminimais, ir kiekvienu žodžiu, ir kiekvienu žvilgsniu; stengiausi ją palenkti ne tik gyvenimo patirtimi, bet ir ta magnetine jėga, kurią gimdo tikroji meilė. Pridurkime, jog Anelka žinojo, kiek kentėjau,— mat siunčiau pas ją Sniatinskį, kai ji buvo nusprendusi ištekėti; ji, ko gero, gailėjo manęs, ir tas gailestis gal iki šiol gyvas...

Mąstydamas apie tai, sakau sau: šitame lošime statau gyvenimą ant kortos, bet lošimo sąlygos tokios, kad negaliu pralaimėti.

Esu teisus kaip kiekvienas, ginąs savo gyvybę. Sakau tai ne pagautas kokių jausmų, o ramiai samprotaudamas. Neturiu jokių įsitikinimų, jokių pažiūrų, jokių principų, jokio pagrindo po kojomis,— visus pagrindus pagraužė refleksija ir kritika. Turiu tik visiems įgimtas niekur nepanaudotas gyvybines jėgas, susitvenkusias meilėje šiai moteriai. Štai ir griebiuosi tos meilės kaip skęstantis šiaudo. Jei ir tą prarasiu, tuomet man galas. Protui paklausus, kodėl Anelkos nevedžiau, atsakau, ką jau kartą esu sakęs: nevedžiau, ir viskas mat nesu paprastas, o iškrypęs žmogus. Tokį išaugino mane dvi auklės: refleksija ir kritika. Dėl ko ši, o ne kita moteris tapo man išsigelbėjimu — nežinau.

Matyt, kaip tik todėl, jog ta, o ne kita. Tatai nuo manęs nepriklausė.

Jeigu ji šiandien liktų laisva, neabejodamas ją pasigrobčiau, bet jei iš viso nebūtų ištekėjusi — kažin... gėda prisipažinti, bet vis dėlto gal mažiau jos geisčiau.

Visai ne dėl romantikos ir ne dėl to, kad santuoką laikyčiau gyvenimo proza. Man juokingos tokios pasenusios pažiūros. Tačiau, remdamasis savo praeities faktais, manau, kad imčiau analizuoti be jokio galo save ir Anelką, kol man ją kas nors paveržtų.

Verčiau apie tai negalvosiu,— ima noras plūstis.

Gegužės 20

Šiandien svarsčiau, kas bus, kai Anelka mane pamils, veikiau, kai prisipažins mylinti? Regiu laimę ateityje, tačiau nematau, kaip ją pasiekti. Man matos, ištarus Plošove moterų akivaizdoje žodį „skyrybos", namai kiaurai prasmegtų. Toks dalykas visai neįmanomas, nes teta su ponia Celina dėl savo pažiūrų nepakeltų šio smūgio. Neturiu iliuzijų ir dėl Anelkos. Jos pasaulėjauta nesiskiria nuo vyresniųjų ponių. Tačiau tą akimirką, kai ji prisipažins mylinti, ištarsiu šį žodį, ir ji turės apsiprasti su mintimi, kad teks skirtis. Kitos išeities nėra, ir šios vienintelės teks palūkėti iki pat tetos ir ponios Celinos mirties. Daugiau nieko nebeliko nuveikti. Kromickis arba sutiks geruoju, arba nesutiks. Jeigu ne, pasiimsiu Anelką ir išsivešiu, kad ir į Indiją; skyrybų arba sutuoktuvių anuliavimo bylą vesiu be jo sutikimo. Laimė, lėšų man nestinga. Esu viskam pasiruošęs, ir šis tvirtas vidinis apsisprendimas visiškai mane pateisina mano paties akyse. Šiuokart tai ne eilinis romanas, o meilė; joje visa mano esybė. Nuoširdus ir stiprus jausmas — rimtas pateisinimas ir mano elgesiui su Anelka. Žinau, kad apgaudinėju ją, tikindamas, jog man rūpi tik seseriški jos jausmai; apgaudinėju, sakydamas, kad nieko nereikalauju — tačiau visa tai būtų pikta apgaulė tik tada, jei pati meilė būtų tariama. Kadangi meilė tikra, čia tik taktika, tik jausmo diplomatija. Iš teisybės net sužadėtiniai griebiasi saviškų klastų, norėdami išgauti meilės prisipažinimus. Aš pats net fantazuodamas esu nuoširdus.

Gegužės 21

Pasakiau Anelkai, kad noriu imtis kokio darbo — ir iš tikrųjų noriu, jau vien dėl to, kad jai pažadėjau. Visų pirma nusprendžiau parsigabenti tėvo rinkinius į Varšuvą — steigsiu čia Plošovskių muziejų. Tai bus Anelkos nuopelnas ir pirmas naudingas darbas, paakintas mūsų meilės. Manau, kad italų vyriausybė trukdys, ten esama kažkokio įstatymo, draudžiančio išvežti senienas ir vertingus meno kūrinius. Tegu tuo rūpinasi mano advokatas. Ak! Prisiminiau, kad ir Sasoferato madona, kurią tėvas buvo skyręs būsimajai marčiai, yra mano rinkiniuose. Įsakysiu tuoj pat ją išsiųsti — čia man pravers.

Gegužės 22

Kokie pikti žmonės! Man juokingas Kromickis, iš kailio besineriąs dėl milijonų kažkur tolimose stepėse, kai čia jo žmonai į ausį šnibždami meilės žodžiai. Esu patenkintas, kad ir Anelkai dingtelės ta pati mintis, o jei nedingtelėtų, tai jau mano dalykas iškloti ją be pagražinimų. Ar bereikia ryškesnio Kromickio portreto: pardavęs Gluchovą, jis palieka abi moteris be pastogės... Ko gero, tikėjosi, kad jos apsigyvens Odesoje ar Kijeve, o čia dėl ponios Celinos ligos Anelka atsidūrė Plošove.

Bet juk jis gerai žinojo, kokios silpnos sveikatos ponia Celina, galėjo numanyti, kad ji sunkiai susirgs, o Anelka tuomet liks viena su sielvarto ir rūpesčių našta. Kam vedė, jei biznis verčia jį nuolat būti Tolimuosiuose Rytuose?

Rytoj grįžtu į Plošovą. Pernelyg čia ilgiuosi, be to — noriu pažvelgti į Anelkos akis, nes kartais jaučiuosi tarsi pasprukęs nuo atsakomybės. Viską prisipažinęs, turėjau išvažiuoti, tačiau dabar turiu grįžti. Kas žino, gal mano laimė didesnė, negu įsivaizduoju? Gal ir ji manęs ilgisi...

Šiandien lankiausi pas Sniatinskius, pas Klarą, kurios neradau namie, ir pas garsią vietinę gražuolę, ponią Koricką. Istorinė pavardė jai — žokėjaus kepurė, o sąmojis — rimbas, kuriuo čaižo per veidus. Vis dėlto išėjau be randų,— šiaip ar taip, ji bent kiek koketavo su manim. Tada aplankiau keliolika pažįs-

tamų, palikdamas vizitines korteles. Tegu žmonės mano, kad pastoviai gyvenu Varšuvoje.

Pargabenti tėvo rinkinius — per maža,— tat priklauso nuo mano valios ir piniginės, o ne nuo mano darbo,— todėl svarstau, ką dar galėčiau padaryti. Mano luomo žmonės dažniausiai tik administruoja savo turtą, atvirai kalbant, beveik visi daro tą prastai, daug prasčiau už mane. Tik vienas kitas iš mūsų luomo atstovų šiek tiek sveria visuomenės gyvenime. Esu jau anksčiau minėjęs, kad žmonės čia dedasi aristokratai ir demokratai, esama mūsų tarpe ir tokių, kurie savo gyvenimo tikslu laiko kovą su demokratinėmis srovėmis ir gina visuomeninę hierarchiją. Mano išmanymu, čia sportas, toks pat kaip kiekvienas kitas, o kadangi nesu sportininkas, iškrintu iš žaidimo. Net jei čia ne žaidimas, jei čia esama kokios praktinės reikšmės, pernelyg skeptiškai žiūriu į abi stovyklas, tad nepritampu nė prie vienos. Demokratijos organiškai nepakenčiu — čia neturiu galvoje žemos kilmės žmonių, tik tuos, kurie laiko save patentuotais demokratais. Apie aristokratus galiu pasakyti: jeigu iš tikrųjų jų egzistavimas remiasi istoriniais protėvių nuopelnais, dauguma šių nuopelnų tokie, kad paveldėtojai turėtų užsivilkti ašutines ir pasibarstyti galvas pelenais. O iš teisybės abiejų stovyklų žmonės, be kelių bukagalvių, patys savimi netiki. Kiti asmeniniais sumetimais dedasi esą nuoširdūs, o kadangi aš ne veidmainis, su tokia partijų veikla man nepakeliui.

Esama dar sintetikų, kaip antai Sniatinskis; jie, iškilę virš abiejų stovyklų, užsimoję abi jas suvienyti. Šiaip jie gan galvoti žmonės, bet ir pripažinęs jų pažiūras, vis vien turėčiau kokio darbo imtis, juk emocijos — ne darbas, jas reikia sukonkretinti. Juk Sniatinskis kuria dramas... Kas be ko, iš arčiau stebėdamas faktus ir situacijas, pasijuntu esąs išstumtas iš visuomenės gyvenimo ir nežinau, kaip į jį sugrįžti. Vis dėlto keista, kad turtingas, išsilavinęs, gabus, valingas žmogus neturi ko griebtis. Vėl ima noras susikeikti,— aiškiai matau, čia kaltas pernelyg rafinuotas mano protas. Pasižiūrėjus į mane, lengva diagnozuoti mūsų amžiaus ir civilizacijos senėjimo ligą, mat esu tipiškas šios civilizacijos atstovas. Kas skeptiškai žiūri į tikėjimą, į mokslą, į atsilikimą ir pažangą, tam išties sunku nuveikti ką gyvenime.

Be to — mano siekiai daug didesni negu galimybės juos realizuoti. Gyvenimas visur grindžiamas darbu, žmonės dirba ir čia. Šito nenuneigsi. Vis dėlto tai darbinių arklių triūsas — jie sun-

kiai veža pėdus į klojimą. Aš ir norėdamas nesugebėčiau. Esu kaip žirgas — galėčiau traukti kokią karietą, tačiau paprastas kuinas smėlėtu keliu temps vežimą lygiau ir ramiau už mane. Prie statybų nieku gyvu nenešiočiau plytų; gal praverščiau prie apdailos; deja, paprastiems namams ir paprastam stogui tokių meistrų nereikia.

Jeigu jausčiau vidinį potraukį darbui, arba jei magėtų man ką veikti pagal Sniatinskio dogmas, galbūt pajėgčiau prisiversti dirbti. Tačiau iš teisybės man rūpi tik vaidinti dirbantį, kad palenkčiau mylimą moterį. Šituo atžvilgiu Anelka itin egzaltuota, tat ją, be abejonės, papirktų. Kaip tik dėl to savimeilė ir išskaičiavimas liepia man užimti reikšmingą postą, kad būčiau išaukštintas jos akyse. Matysiu, man dar reikia apsižvalgyti. O šiuo tarpu turiu pakratyti savo piniginę. Parsigabensiu tėvo rinkinius, remsiu visokias draugijas ir klosiu pinigus, kur tik reiks.

Keista įtaka tokios moters kaip Anelka! Štai susitinka su ja tikras g e n i j u s b e p o r t f e l i o, didelis nenaudėlis, kaip aš, ir, vos tik susidūręs su ja, negirdėjęs jokių pamokslų, pajunta turįs interesų ir pareigų, kurios anksčiau jam nė nesivaideno. Velniai griebtų, man niekad nešovė į galvą palenkti paryžietės ar vienietės širdį, gabenant savo rinkinius į Paryžių ar Vieną!

Grįžtu į Plošovą, skubu pas savo gerąją dvasią.

Gegužės 23

Buvau kiek laiko pasitraukęs iš Plošovo dar ir dėl to, kad Anelka turėtų kada apsispręsti. Varšuvoje ir grįždamas į Plošovą spėliojau, ką ji nuspręs. Žinojau, kad negali stačiai parašyti vyrui: „Atvažiuok ir pasiimk mane; Plošovskis persekioja su savo meile." Šito ji nepadarytų net nekęsdama manęs — ne toks jos būdas. Nekalbant apie tai, kad konfliktas tarp manęs ir Kromickio būtų neišvengiamas, Anelka turėtų palikti ligonę motiną, nes ponios Celinos sveikata neleidžia išvažiuoti iš Plošovo.

Anelkos padėtis išties kebli, tą buvau numatęs, prisipažindamas ją mylįs. Tačiau grįždamas pabūgau, ar tik nešaus jai į galvą užsidaryti motinos kambaryje ir visai vengti manęs. Netrukus aprimau. Kaime, po vienu stogu tat visai neįmanoma.

Be to, Anelkos elgesys pernelyg kristų į akį ir atkreiptų tetos ir ponios Celinos dėmesį, jos imtų įtarinėti, tatai galėtų pakenkti ponios Celinos sveikatai.

Iš teisybės be skrupulų naudojuosi padėtimi, o kas mylėdamas nesinaudoja? Spėjau, kad Anelka, net ir būdama kuo palankiausia man, daugiau nebenorės klausytis mano prisipažinimų, spirsis daug atkakliau, negu paprastai spiriasi ištekėjusios moterys, mat jai, tokiai principingai, tokiai kukliai, kiekviena mažiausia nuolaida rodysis negirdėta piktadarybė Tik kaip galėtų man uždrausti kalbėti apie savo meilę? Čia galimas vienas atvejis: turėčiau pats geruoju atsisakyti; įsivaizdavau, kad ji griežtai su manim kalbės, ir nesuklydau.

Atvykęs į Plošovą, radau ją sumenkusią, tačiau žvelgė į mane gana gyvai. Vargšas mylimas vaikelis, matyt, buvo apmąsčiusi savo argumentus ir tikėjo jų galia, vylėsi, jog kai juos pažers, man nieko kita nebeliks, tik suglaudus ausis nutilti visam laikui. Kokios nerealios iliuzijos, kad teisybė pasaulyje gali būti tik viena! Niekados nesileisk su manim, mieloji Anelka, į jokius samprotavimus, jei tikėčiau kokia tiesa ir kokiais argumentais, tai, ko gero, tik meilės tiesa ir meilės įstatymais; be to, esu ganėtinai klastingas ir kiekvieną tavo argumentą, išvertęs nelyginant pirštinę, galiu panaudoti kaip ginklą prieš tave. Tavęs neišgelbės nei samprotavimai, nei mano gailestis, juo tyresnė, tobulesnė būsi mano akyse, juo labiau jaudinsi, juo karščiau tave mylėsiu, o juo karščiau mylėsiu, juo daugiau geisiu. Gali mane pravirkdyti tik krokodilo ašaromis, kurias liedamas aš darausi vis plėšresnis. Klaidus meilės ratas.

Išvydęs Anelką, pasijutau tame rate. Man parvažiavus, ponia Celina popiet kietai užmigo verandoje, o Anelka davė ženklą eiti su ja į sodą. Iš jos neįprastai rimto veido numaniau, jog kaip tik dabar ji nori su manim pasikalbėti, ir nedelsdamas žengiau paskui ją. Mums tolstant nuo verandos, Anelkos narsumas ėmė blėsti. Pastebėjau — ji pabalo, matyt, išsigando savo ryžto, tačiau trauktis buvo per vėlu, todėl nedrąsiai prabilo:

— Kad žinotum, kokia nelaiminga buvau tas kelias dienas...

— Manai, kad man buvo lengva? — pasakiau.

— Ne, nemanau, ir dėl to turiu į tave didelį prašymą... Žinau, kad esi supratingas, taurios širdies ir geras, todėl padarysi, ko tave paprašysiu, esu tikra, tave pažįstu.

— Sakyk, ko pageidauji?

— Reikia, kad išvažiuotum užsienin, Leonai, ir negrįžtum, kol mama negalės palikti Plošovo.

Buvau iš anksto įsitikinęs, kad ji šito pareikalaus, bet valandėlę tylėjau, tarsi nežinodamas, ką atsakyti.

— Pasiduodu tavo valiai, bus, kaip norėsi,— tariau,— tačiau bent pasakyk, dėl ko baudi mane tremtimi?

— Nebaudžiu tavęs, juk tu žinai dėl ko...

— Žinau,— atsakiau su nuoširdžiu liūdesiu ir rezignacija,— dėl to, kad negailėčiau tau paskutinio kraujo lašo, dėl to, kad jei perkūnas šią akimirką trenktų, tave užstočiau, savo galvos negailėdamas; norėčiau, jog visa pikta, kas tau lemta, ant manęs kristų, myliu tave užvis labiau — tai išties sunkios nuodėmės...

— Ne,— sukaupusi jėgas, nutraukė mane Anelka,— tik dėl to, kad esu žmona žmogaus, kurį myliu ir gerbiu, ir — nenoriu tokių žodžių girdėti!

Įniršis ir pyktis ūmai sukrėtė mane kaip elektra. Žinojau, kad Anelka nesako teisybės, kad meile ir pagarba vyrui dangstosi visos ištekėjusios moterys, atsidūrusios gyvenimo kryžkelėj; galiu lažintis — visos, nė šešėlio tų jausmų širdy neturėdamos; vis dėlto Anelkos žodžiai taip sudirgino mano nervus, kad vos susitvardžiau nesurikęs: „Meluoji, nei myli jo, nei gerbi." Tuo pat metu dingtelėjo, kad jos įkarštis greit atslūgs, todėl beveik nuolankiai atsakiau:

— Nepyk ant manęs, Anelka, išvažiuosiu!

Mačiau, prieš mano nuolankumą ji negali spirtis, jai gaila manęs. Ūmai, nuplėšusi lapą nuo palinkusios šakos, ėmė susijaudinusi jį draskyti. Nors ašaros gniaužė jai gerklę, nežmoniškomis pastangomis tvardėsi, nenorėdama pravirkti.

Aš taip pat buvau sukrėstas iki sielos gelmių ir sunkiai betariau žodžius:

— Nesistebėk, kad delsiu atsakyti, jaučiuosi žiauriai nuskriaustas. Jau esu tau sakęs, jog nieko daugiau nereikalauju, kad tik galėčiau tuo pačiu oru kvėpuoti ir žiūrėti į tave. Dievas mato, čia ne tiek daug. Ir tai visas mano lobis... O tu man ir tą atimi! Tik pagalvok: kiekvienas gali čia atvažiuoti, kalbėti su tavim, žiūrėti į tave, tik ne aš — vien dėl to, kad esi man brangesnė negu jiems. Koks žiaurus likimas! Bent valandėlę pabūk mano vietoje. Tau sunku, nesi patyrusi tokio nykaus jausmo, tu myli vyrą arba viliesi mylinti — čia beveik tas pats,— tačiau

vaizduokis esanti mano vietoj, tada pamatysi, šitai blogiau negu mirties nuosprendis. Reikia bent kiek ir manęs gailėtis. Ar žinai, kad atstumtas netenku progos ne tik tave matyti, prarandu ir vienintelį gyvenimo pagrindą. Esu tau sakęs, kad grįžau į savo šalį, nusprendęs dirbti jos labui. Gal čia būčiau užsimiršęs ir radęs ramybę, gal šitaip atpirkčiau ankstesnes savo kaltes; štai ką tik buvau užsimojęs parsigabenti tėvo rinkinius, dabar įsakai man visko išsižadėti, viską mesti ir važiuoti, kur akys veda, ir vėl gyventi be jokio tikslo, be jokio saulės spindulio! Gerai, išvažiuosiu! Išvažiuosiu, jei po trijų dienų pakartosi savo įsakymą,— net šią akimirką dar tikiu, jog tu nežinojai, ką jis man reikš. Dabar jau žinai! Nieko daugiau neprašau — tik tų trijų dienų!

Anelka, užsidengusi rankom akis, ėmė kartoti:

— Ak! Dievel Dievel Dievel

Ši aimana skambėjo taip jaudinamai kaip bejėgio kūdikio skundas, net pagavo mane neapsakomas graudulys. Dar valandėlė, būčiau puolęs jai po kojų ir sutikęs su viskuo, ko ji reikalavo, tačiau jos skunde įžvelgiau artimos pergalės ženklą, užtat ir pagailo jos vaisių.

— Klausyk,— tariau,— iškart išvažiuočiau, dar šiandien! Mane atskirtų nuo tavęs jūros, jei žinočiau, kad įsakai man važiuoti ne tik dėl to, kad tavo ramybės nedrumstų nelaimingas žmogus, bet ir dėl savo pačios širdies ramybės. Sakau kaip bičiulis ir brolis: žinau iš tetos, kad mane mylėjai, ta meilė dar gyva — rytoj manęs čia nebus.

Tikras skausmas privertė mane tarti šiuos žodžius, jie buvo baisi pasala Anelkai, nes galėjo išplėšti iš jos lūpų prisipažinimą; o tada — nežinau, gal iš tikrųjų būčiau išvažiavęs, tačiau šią akimirką, kaip mane gyvą matot, būčiau griebęs ją į glėbį. Ji tik krūptelėjo, tarsi būčiau neatsargiai palietęs jos žaizdą, jos veidą bemat nuplieskė pykčio ir įtūžio raudonis.

— Ne! — sušuko sielvartingai,— neteisybė! Neteisybė! Važiuok sau ar lik, bet tai neteisybė! Neteisybė!

Iš jos susijaudinimo supratau, kad čia, ko gero, teisybė. Pagavo mane padūkęs noras grubiai rėžti jai tą tiesiog į akis, bet iš tolo pamačiau ateinančią prie mūsų tetą. Anelka jau nebeįstengė įveikti susijaudinimo, todėl teta, pažvelgusi į ją, iškart paklausė:

— Kas tau? Ką kalbėjote su Leonu?

— Anelka,— atsakiau,— pasakojo man, kaip pašlijo jos motinos sveikata, pardavus Gluchovą, tad nesistebiu, kad tai ją sujaudino...

Ar Anelkos jėgos buvo jau visiškai išsekusios, ar mano melas, prie kurio ji turėjo tylomis dėtis, perpildė ir šiaipjau pilną kartėlio taurę, tik šią akimirką ji prapliupo graudžiai verkti, raudojo, drebėdama visu kūnu; teta apkabino ją ir priglaudė kaip vaiką.

— Anelka mano,— tarė ji,— mieloji mano! Ką darysi. Dievo valia! Per paskutiniąją audrą penkis mano palivarkus kruša nusiaubė, o aš nė vieno pikto žodžio ponui Chvastovskiui nepasakiau!

Nežinau kodėl krušos ir penkių palivarkų paminėjimas išrodė man toks egoistiškas, toks menkas, palyginti su viena Anelkos ašara, kad užsiplieskiau pykčiu.

— Tuščia jų, tų palivarkų,— grubiai atrėžiau.— Jai rūpi motinos sveikata.

Ir nuėjau kentėdamas, nes jaučiau, kad kankinu moterį, kurią myliu užvis labiau. Lyg ir esu laimėjęs, o prislėgė mane didžiulis liūdesys, tartum grėstų kažkokia nežinoma ir baisi nelaimė.

Gegužės 25

Trys dienos prabėgo po paskutiniojo mūsų pasikalbėjimo. Anelka nepakartojo savo reikalavimo, vadinasi, lieku. Retai į mane tesikreipia, daugiau laiko praleidžia savo kambaryje, bet ne itin vengia manęs, bijo atkreipti vyresniųjų ponių dėmesį. Stengiuosi būti geras, rūpestingas, draugiškas, neįkyrus. Tegul jai atrodo, kad mano meilė pati išsiduoda, o aš darau visa, ką galiu, slėpdamas ją. Ji privalo matyti, kad mano jausmas stiprėja, ir iš teisybės su kiekviena akimirka jis eina stipryn. Tai turėtų ją paveikti. Šiaip ar taip mudu turime atskirą savo pasaulį, kuriame gyvename dviese; turime bendras savo paslaptis, kurių nežino teta su ponia Celina. Kai kalbamės kasdieninėmis temomis, kai stengiamės žmonių akivaizdoje dėtis, jog mudviejų santykiai nuo anų laikų nė kiek nepasikeitę, abu vie-

nodai jaučiame, kad mūsų sielų gelmėje slypi kas kita; pagaliau esti tik jai suprantamų žodžių ir žvilgsnių. Toks bendravimas susiklostė savaime, ir nors veikiau prieš Anelkos valią negu su jos pritarimu — vis vien mus jungia. Laikas, jos įpratimas, o mano kantrybė padarys savo. Apraizgysiu ją galybe savo meilės gijų, jos sujungs mudu kaskart tvirčiau. Jeigu ji mylėtų vyrą, šios pastangos būtų bergždžios. Tuomet sužadinčiau tik neapykantą sau. Tačiau praeitis mano sąjungininkė, o dabartis nepriklauso Kromickiui. Svarstau šiuos dalykus gan objektyviai, tarsi pašalinis žmogus, ir visada prieinu išvadą, kad ji negali jo mylėti. Anelkos pasipriešinimas — tai tyros sielos vidinė kova; ji vengia net minties apie neištikimybę. Tačiau niekas jos neremia šitoj kovoj. Aš taip pat neturiu iliuzijų: žinau, kad priešinimasis bus ilgas ir sunkiai palaužiamas. Privalau visada būti budrus, visa apgalvoti, neišleisti iš akių nė mažiausios smulkmenos; privalau regzti savo tinklą iš tokių plonyčių gijų, kad beveik nematomų. Jokio klavišo nevalia paspausti nei per anksti, nei per smarkiai — saugosiuos klaidų ir nenurimsiu tol, kol šios sielos nepakeisiu pagal savo norą. Galop, jei ir neišvengsiu klaidų, jos bus iš meilės ir, viliuosi, jau vien dėl to svers mano naudai.

Gegužės 26

Šiandien pranešiau Sniatinskiui, kad be jokios abejonės žadu parsigabenti tėvo rinkinius į Varšuvą. Tikiuosi, kad jo dėka ši žinia pateks į laikraščių redakcijas, o šios, nieko nelaukdamos, paskelbs mano ketinimą kaip reikšmingą pilietinį nuopelną. Norom nenorom Anelka lygins mane su Kromickiu, palyginimas kalbės mano naudai. Iš čia dar pasiunčiau telegramą, kad skyrium ir kuo skubiausiai išsiųstų man aną Sasoferato madonos galvutę.

Per pusryčius tyčia prie visų pasakiau Anelkai, kad tėvas užrašė jai paveikslą testamentu, ji suglumo, nes bemat sumojo, kad tėvas anuomet laikė ją būsimąja savo marčia. Iš teisybės jos pavardė testamente nebuvo net paminėta, tik pasakyta: „Madonos galvutę, numeris toks ir toks, skiriu būsimajai savo marčiai." Kaip tik dėl to norėjau atiduoti ją Anelkai. Užuomina

apie tėvo dovaną mudviem abiem sužadino ištisą prisiminimų virtinę. Tam ir užsiminiau, kad Anelkos mintys grįžtų į prabėgusias dienas, kada ji mane mylėjo ir ramiai galėjo mylėti. Žinau, iš ano meto liko jos širdyje ir daug kartėlio, ir daug gilios nuoskaudos. Kitaip nė negalėtų būti. Būčiau amžinai žuvęs jos akyse, jeigu ne tas prašymas, su kuriuo paskutinę akimirką kreipiausi į ją per Sniatinskį. Ši aplinkybė švelnina mano kaltes. Anelka, tai prisiminusi, turi pagalvoti, kad norėjau viską pataisyti, kad ją mylėjau, kentėjau, atgailavau ir dabar tebeatgailauju, o jei dabar abu esame nelaimingi, tai ir ji prie to prisidėjo. Tokios mintys turėtų paskatinti ją atleisti man nuodėmes, gailėtis praeities, svaigintis laimės vaizdiniais, kurie galėtų būti mūsų duona kasdieninė, jeigu ne mano kaltės, jeigu ne jos griežtumas.

Ir dabar mačiau iš jos veido, kad ji bijo tų svaiginančių vaizdinių ir mielai išblaškytų juos pašnekesiais apie pašalinius dalykus. Tetos galva dabar taip pramušta artėjančiomis lenktynėmis,— ji tikisi, jog mūsų Notibojus laimės lenktynes ir vyriausybės prizą,— kad apie nieką kitą mąstyti negali; Anelka tad užvedė kalbą apie lenktynes. Tačiau kalbėjo bet tik kalbėtų, didžiai išsiblaškiusi ir klausinėjo tokių dalykų, kad pasipiktinusi teta pagaliau jai tarė:

— Mielas vaikeli, matau, kad nė iš tolo nenusituoki apie lenktynes.

Tariau jai žvilgsniu: „Žinau, ką šią akimirką nori savyje prislopinti",— ir ji suprato mane taip gerai, tarsi būčiau balsu pasakęs. Iš teisybės esu beveik įsitikinęs, kad ji taip pat įklimpusi į mudviejų pergyvenimus kaip ir aš. Į jos sielą jau įdiegta mintis apie nelegalią meilę, slypi joje, nepalieka jos nė akimirką. Anelka turi su ja gyventi ir susigyventi. Šitaip likimui susikloščius, moters širdis, net mylinti savo vyrą, galėtų nusigręžti nuo jo. Lašas po lašo akmenį pratašo. Jei Anelka nors kiek mane myli, jei myli bent mūsų praeitį, ji turi būti mano. Negaliu ramiai svarstyti, man gerklę gniaužia laimės nuojauta.

Kur ne kur jūrų pakrantėse pasitaiko klampių smėlynų. Užtenka keliautojui žingsnį žengti, ir jis jau žuvęs. Kartais man atrodo, jog mano meilė panaši į tokius smėlynus. Aš klampinu į juos Anelką, bet ir pats klimpstu vis gilyn. Kad tik abu draugel

Teta dabar išbūna kasdien po kokias šešias, aštuonias valandas Bužanuose, viename iš savo palivarkų, per mylią nuo Plošovo, kur leidžia laiką žavėdamasi Notibojumi ir prižiūrėdama anglą Vebą, žirgų trenerį. Notibojus iš tikrųjų perspektyvus žirgas ir galbūt lenktynių metu nepasirodys pernelyg *naughty**. Kas man darbo! Visokie reikalai šaukia mane į miestą, tačiau man gaila palikti Plošovą. Ponia Celina jaučiasi silpniau negu prieš kelias dienas. Jaunesnysis Chvastas**, kaip jį teta vadina, mano, jog čia laikinas reiškinys, tik liepia, kad visada budėtų kas prie ligonės ir neleistų jai nuobodžiauti; kitaip vargšė moteris tuoj ima galvoti, kaip ji neteko savo numylėto Gluchovo, ir dar labiau išyra. Stengiuosi jai būti rūpestingas lyg tikras sūnus, šitaip laimiu Anelkos dėkingumą ir pratinu ją prie minties, kad esu vienas artimiausių žmonių. Nebenešioju širdyje buvusios nuoskaudos: ponia Celina dabar pernelyg nelaiminga, be to, pradedu mylėti visus iš Anelkos rato, tik ne aną vienintelį! Šiandien ir vakar keletą valandų praleidau prie ligonės su Anelka ir Chvastu. Skaitėme ir kalbėjomės. Ponia Celina nemiega naktimis, o kadangi daktaras neduoda jai chloralo, po kiekvieno ilgesnio pokalbio kietai įminga dieną, ir — keistas dalykas — pažadina ją tik tyla. Dėl to skaitome ir kalbamės nesivaržydami. Taip buvo ir šiandien. Jei ne daktaras, būčiau galėjęs visai atvirai pasikalbėti su Anelka.

Ką tik laikraščiai pranešė apie gražutės ponios Korickos skyrybų bylą ir jos baigmę. Visa Varšuva labai domisi šia byla, ypač teta, tolima Korickio giminaitė. Nusprendžiau pasinaudoti proga ir įteigti Anelkai keletą minčių, kurios iki šiol jai buvo svetimos.

— Teta neteisi, piktindamasi ponios Korickos elgesiu. Mano galva, ji elgiasi kaip protinga ir dora moteris. Žmogaus valia baigiasi ten, kur prasideda meilė; net ir teta turėtų su tuo sutikti. Jeigu ponia Koricka myli kitą, nieko jai nelieka, kaip skirtis su vyru. Žinau, ką dabar teta pasakytų ir ką tu veikiausiai turi galvoje; manai, kad liko jai pareiga — argi ne?

— Manau, kad ir tavo tokia nuomonė,— atsakė Anelka.

---

* Nepaklusnus, aikštingas *(angl.)*.

** „Chwast" — lenkiškai „piktžolė".

— Be abejonės. Klausimas tik, katroje pusėje ponios Korickos pareiga?

Gerai nesuprantu, kodėl jaunasis daktaras pirmą akimirką pareiškė, kad nepripažįstąs laisvos valios, o paskui ėmė atidžiai klausytis, nes jam patiko drąsios mano pažiūros. O aš, matydamas nustebusį Anelkos veidą, kalbėjau toliau:

— Reikalauti iš žmogaus, kad labiau mylimą būtybę paaukotų dėl mažiau mylimos — tai žiauru ir priešinga prigimčiai. Visokios tikybos, kad ir labai skirtingų pakraipų, laikosi vienodos etikos; pagal šią etiką santuoka privalo būti pagrįsta meile. Kas tat yra santuoka? Arba tvirta ir iš tikrųjų šventa, jeigu remiasi tokiu pagrindu, arba, priešingu atveju, tik sutartis, nesuderinama su morale ir religija, kuri, kaip nemorali, privalo būti nutraukta. Kitaip tariant, moters pareigos susietos su jausmu, o ne su mažiau ar daugiau iškilmingomis apeigomis, kurios pačios savaime yra tik formalumas. Sakau tat, nes esu žmogus, labiau vertinąs dalyko esmę negu formą. Žinau, kad žodis „neištikimybė" skamba labai atgrasiai. Tačiau neturėkite iliuzijų, kad moteris tampa neištikima tik tada, kai meta vyrą; ji neištikima — ir neatšaukiamai — nuo tos akimirkos, kai pasijunta, kad jo nebemyli. Kas po to dedasi — čia jau lemia jos gebėjimas logiškai elgtis, jos drąsa ir širdis, gebanti arba negebanti mylėti. Ponia Koricka mylėjo tą žmogų, dėl kurio šiandien skiriasi, dar prieš ištekėdama už dabartinio savo vyro, o savo rankos jam neatidavė tik dėl nesusipratimų, nes jo pavydą palaikė abejingumu. Čia buvo svarbiausia jos klaida, tačiau šiandien ji nori šią klaidą atitaisyti. mat suprato, kad negalima paaukoti mylimo asmens dėl nemylimo ir kad jos pareiga stoti jausmo pusėn, o ne tariamo padorumo, už ką tik apsimetėliai arba akli gali ją smerkti.

Mano žodžiai buvo ir veidmainiški, ir nuoširdūs. Puikiai žinojau, jog teta nieku gyvu nesutiktų su mintimi, kad valia baigiasi ten, kur prasideda meilė; tyčia taip pasakiau, kad pakiščiau Anelkai šią mintį kaip neabejotiną. Žinojau, kad ponia Koricka yra lengvabūdė, dėl kurios neverta principingai kovoti; pagaliau išgalvojau jos pirmosios meilės istoriją tam, kad analogija su mumis būtų akivaizdi. Tačiau nuoširdžiai kalbėjau apie teises ir pareigas, plaukiančias iš jausmo. Žinoma, gal nebūčiau piršęs šios teorijos taip nuoširdžiai, jei man nebūtų bu-

vusi patogi, tačiau žmogus visada subjektyvus, o ypač suabejojęs visomis objektyviomis tiesomis.

Stojau ginti savo reikalų, ir būčiau buvęs kvailas, stodamas prieš save. Tikėjausi, kad, diegdamas Anelkai tokias idėjas, paspartinu jos sieloje mano pageidaujamą evoliuciją,— jos gali padrąsinti ir išteisinti ją jos pačios akyse. Žinodamas, kad ji labai jautri, maniau, kad nors iš dalies ją paveiksiu. Ji puikiai mane suprato, ir nesunku buvo įžvelgti, kad kiekvienas mano žodis kliudo jos nervus kaip stygas. Man bekalbant, jos veidą pylė vis raudonesnės dėmės; keliskart priglaudė delnus prie įkaitusių skruostų, tarsi norėdama juos atvėsinti, pagaliau, man baigus, tarė:

— Viską galima įrodyti, tačiau apie nedorą elgesį sąžinė visada pasakys: blogai, blogai — ir nieku gyvu jos neįtikinsi.

Ko gero, jaunasis Chvastovskis tą akimirką pamanė, kad Anelka stokoja filosofinio išprusimo, o aš turiu prisipažinti, jog tuokart pasijutau kaip fechtuotojas, dūręs su špaga į sieną. Anelkos atsakymas, toks paprastas ir toks dogmatiškas, niekais pavertė visus mano išvedžiojimus. Nes jeigu galima suabejoti dėsniu, kad valia baigiasi ten, kur prasideda meilė, tai visiškai tikras dalykas, kad ten, kur prasideda dogma, baigiasi protavimas. Apskritai moterys, ypač lenkės, tol laikosi logikos, kol ji tampa joms grėsminga. Išvydusios pavojų, slepiasi į primityvaus tikėjimo ir katekizmo tvirtovę, kurią gali sugriauti vien tik jausmas, nes protas šiuo atveju bejėgis. Čia moterų silpnybė ir jėga, nes jos prasčiau protauja už vyrus, tačiau jų šventumas tam tikrais atvejais neįveikiamas. Velnias gali pastūmėti moterį į nuopuolį tik tada, kai ji myli; mėgindamas paveikti protą, nieko nepeš, net jei teisybė būtų jo pusėje.

Nuo tokių minčių prislėgė mane didelė apatija. Pamačiau, kad kiekvieną išmoningai ir kuo stropiausiai mano surėstą pastatą Anelka sugriaus vienu šūksniu: „Blogai! Sąžinė neleidžia!" Ir tada aš būsiu bejėgis. Privalau elgtis labai apdairiai, kad neišgąsdinčiau jos pernelyg drąsiomis mintimis, kurias jai stengiuosi įpiršti, ir neatstumčiau jos nuo savęs.

Tačiau negaliu atsisakyti ir šių pastangų. Vien jomis niekada neprisijaukinsiu jos sielos, tas teisybė! Tačiau jos gali talkininkauti ir paspartinti atomazgą. Nepravers tik tuo atveju, jei ji manęs nemyli. Tada būčiau baisiai apsirikęs, bet ir taip turėtų viskas išsispręsti.

Gegužės 29

Šiandien valgomajame užtikau Anelką, pasilipusią ant kėdės prie, matyt, kiek pagedusio didžiojo Gdansko laikrodžio. Pasistiebusi norėjo pasukti rodyklę, bet kėdė susiūbavo. Vos spėjau sušukti: „Krisi!"— ir, stvėręs ją ant rankų, nukėliau ant žemės. Vieną akimirką spaudžiau ją prie krūtinės; jos plaukai supleveno man prie veido, pajutau jos alsavimą. Galva man apsvaigo, pats įsitvėriau kėdės atlošo, kad nenugriūčiau — ir ji tai matė. Ji žino, kad myliu ją beprotiškai! Šiandien nebegaliu daugiau rašyti...

Gegužės 30

Šiandien bjauri diena, Anelka iš ryto gavo Kromickio laišką. Girdėjau, kaip sakė tetai, kad jis pats nežinąs, kada galėsiąs atvažiuoti; galbūt netrukus, o gal tik po dviejų mėnesių. Neįsivaizduoju, kaip ištversiu, regėdamas jį šalia Anelkos. Kartais man matos, kad neištversiu. Viliuosi, jog laimingas atsitiktinumas sulaikys jį. Chvastovskis įspėjo, kad ponia Celina, kai tik jos sveikata leis, turės vykti į Gašteiną. Šis kurortas taip toli nuo Baku, kad Kromickiui, ko gero, išrodys per toli. O aš, dievaži, važiuosiu! Kokia laimė šis Chvastovskio sumanymas — ir man, ir poniai Celinai, kuriai tenykštės maudyklės gali iš tikrųjų sveikatą grąžinti. Esu pavargęs, man reikia kalnų oro, o dar labiau reikia būti greta Anelkos. Rytoj vykstu į Varšuvą, iš ten telegrafuosiu maudyklių administracijai, kad išnuomotų ponioms butą. Jei paaiškės, jog visi butai jau užimti, esu pasišovęs pirkti atskirą vilą. Kai ponia Celina minėjo vargus ir rūpesčius, kurie per tą kelionę užgrius Anelką, aš pasakiau: „Pasikliaukite tamstos manimi",— tada, kreipdamasis į Anelką, tyliau pridūriau: „Visa sutvarkysiu kaip tikrai savo motinai." Mačiau, jog ponia Celina, kuri vis mažiau betiki Kromickio milijonais, būgštauja, kad mano nusamdytas butas pernelyg brangiai nekainuotų, bet aš jau buvau slapta nusprendęs parodyti fiktyvią sutartį, o didžiąją išlaidų dalį ketinau pats padengti. Aišku, iki šiol dar neprasitariau apie savo sumanymą traukti į Gašteiną. Manau taip viską sutvarkyti, kad teta pati man pasiūlytų keliauti, tikiuosi, jog taip ir bus, mat ji ničnieko nenujaučia. Esu beveik

tikras, kai tik pradėsiu svarstyti, kaip praleidus vasarą kalnuose, teta man pasakys: „Važiuok su poniomis, ir joms, ir tau bus smagiau."

Žinau, Anelka išsigąs, tačiau pačiame slapčiausiame sielos kampely gal ir apsidžiaugs. Gal dingtelės jai eilės iš „Kordiano"[52]: „Esi visur: ties manim, prie manęs ir manyje." Iš teisybės, mano meilė yra uždariusi ją į užburtą ratą; gaubia ją, įpareigoja, palenkia, paperka jos širdį, pasišaudama globoti ją ir motiną, siūlydama paslaugas, kurių Anelka negali atmesti, nes motinai atsivertų akys, ji išvystų, kas dedasi, ir jos sveikata pablogėtų; žadina dėkingumą man ir užuojautą didelei kančiai; persekioja tolydžio išplaukiančiais atsiminimais.

Nuo ryto ligi vakaro Anelka girdi, kaip esu giriamas; teta aklai mane myli, kaip visada; jaunasis Chvastovskis, norėdamas išrodyti nešališkas, kiek įmanoma jo stovyklos žmonėms, laiko mane „supuvusio luomo" išimtimi; net ponią Celiną palenkiau savo pusėn. Rodau jai tiek širdies, kad ji dabar mėgsta mane, sakyčiau, prieš savo valią, ir esu tikras, jog širdies gilumoje gailisi, kad Anelka neištekėjo už manęs. Aplink Anelką tvyro meilės sugestija; jai talkininkauja žmonės ir gamta.

O tu, mieloji, ar atsispirsi visoms šioms jėgoms? Kada ateisi prie manęs ir tarsi: nebetveriu ilgiau, imk mane, nes myliu tave!

Varšuva, gegužės 31

Ponia L., vienos čionykštės labdarių draugijos globėja, prašė Klarą surengti antrą koncertą šios draugijos naudai. Klara atsisakė, teisindamasi, kad yra įnikusi į stambų muzikos kūrinį ir turi jam visiškai atsidėti. Drauge su laišku, kuris buvo mandagaus atsisakymo pavyzdys, ji pasiuntė tokią pinigų sumą, kokią gavo už pirmąjį savo koncertą. Nesunku įsivaizduoti, kaip buvo įvertintas jos žingsnis Varšuvoje. Laikraščiai iki šiol teberašo, keldami į padanges menininkės dosnumą ir jos kilnų poelgį. Suprantama, jos tėvo, tikrai labai turtingo, ištekliai jų liaupsėse išaugo trigubai. Nežinau, kas paskleidė gandą, kad Klara išteka už manęs. Gal čia lėmė sena mūsų pažintis ir bičiulystė, gal perdėtos kalbos apie jos milijonus. Buvau bent kiek pyktelėjęs,

bet galop nusprendžiau nesiginti — šie gandai išsklaido visus įtarimus dėl mano jausmų Anelkai.

Šiandien, per vidudienio vaišes pas Klarą, pirmoji prie manęs priėjo ponia Koricka ir, nutaisiusi didžiai žaismingą miną, akivaizdoje keliolikos muzikinio pasaulio bei mūsų varšuviečių *high life'o** atstovų balsiai tarė.

— Pusbroli, kas iš mitologinių herojų neatsispyrė sirenos giesmei?

— Niekas neatsispyrė, meldžiamoji,— atsakiau,— tik vienas Odisėjas, ir tai tik dėl to, kad buvo pririštas prie stiebo.

— O pats nebuvai tiek įžvalgus?

Keletas svečių užkandę žadą laukė, ką atsakysiu, tad tariau:

— Kartais ir tas nepadeda. Pati geriausiai žinai, kad meilė sutrauko bet kokius saitus.

Nors kupina pasitikėjimo savimi, ponia Koricka sutriko, o aš laimėjau mažutę pergalę, vieną iš tų, garsinamų salonuose drauge su priežodžiu: „Pataikė dalgiu į akmenį."

Man nerūpi, ką žmonės šneka apie mano vedybas su Klara, o dėl jau minėtų priežasčių net geriau, kai šneka. Tik nesitikėjau, kad mano apsilankymas pas Klarą nekaip baigsis dėl jos pačios kaltės. Žmonėms išsiskirsčius ir likus tik mudviem su Sniatinskiu, Klara ėmė skambinti savo naujai parengtą koncertą, iš tiesų tokį nuostabų, kad nebežinojom, kaip ją girti; tada, pakartojusi, mūsų įprašyta, finalą, Klara ūmai tarė:

— Čia atsisveikinimui, nes viskas pasaulyje baigiasi atsisveikinimu.

— Juk neketinate mūsų palikti? — paklausė Sniatinskis.

— Vėliausiai po dešimties dienų privalau būti Frankfurte,— atsakė ji.

Čia Sniatinskis kreipėsi į mane:

— O ką pasakysi tu — regis, Plošove nešykštėjai mums vilčių, kad panelė visados liks su mumis?

— Ir dabar kartoju, kad jos atminimas visados liks su mumis.

— Aš taip ir supratau,— su naivia širdgėla pasakė Klara.

O aš įširdau ant savęs, ant Sniatinskio, ant Klaros. Nesu nei toks tuščias, nei toks kvailas, nei toks paviršutiniškas žmogus, ir mane džiugina toli gražu ne kiekvienas laimėjimas; mintis, jog Klara iš tikrųjų gali mane įsimylėti ir turėti nepagrįstų vilčių,

* Aukštosios visuomenės *(angl.)*.

buvo itin nemaloni. Žinojau ją puoselėjant mano atžvilgiu ne visai aiškius jausmus, kurie atitinkamomis aplinkybėmis galėtų smarkiai įsiplieksti, tačiau nesitikėjau, kad drįstų ko reikalauti ir viltis. Ūmai dingtelėjo, jog kelionės pažadas — vien bandymas patikrinti, kaip aš į šią žinią reaguosiu. Reagavau kuo atsainiausiai. Tokia meilė, kokią jaučiu Anelkai, privalėtų mokyti užuojautos; o Klaros liūdesys ir jos užuomina apie išvažiavimą anaiptol manęs nesujaudino; priešingai, man matės, kad tai įžūli ir įžeidžiama pretenzija.

Dėl ko? Juk ne kilmė čia kalta. Tokios pažiūros man svetimos. Tada šio keisto reiškinio negebėjau išsiaiškinti, o dabar man matos, kad čia nusvėrė mano atsidavimas Anelkai, toks beatodairiškas ir išimtinis, jog kiekviena moteris, reikalaujanti iš manęs bent vieno širdies dūžio, išrodo besikėsinanti į Anelkos nuosavybę. Tokio aiškinimo man užtenka.

Be abejo, labai širdingai atsisveikinsiu su Klara jau vagone, tačiau įspėjimas iš anksto apie išvykimą mane nuteikė nemaloniai. Ak! Rasi tik vienai Anelkai valia nebaudžiamai tampyti mano nervus. Niekados nebuvau žvelgęs į Klarą taip nepalankiai ir kritiškai kaip šįkart. Pirmą sykį pastebėjau, kad ji apkūni, o visas jos grožis — šviesus gymis, tamsūs plaukai, žydros, mažumėlę išsprogusios akys ir vyšnių spalvos lūpos, žodžiu, visas jos grožis primena neskoningus paveikslus su haremų hurijomis arba — dar blogiau — antraeilių viešbučių oleografines terliones. Išėjau iš jos kuo prasčiausiai nusiteikęs ir iškart pasukau į knygyną pasirinkti keleto knygų Anelkai.

Jau kokią savaitę mąstau, ką jai duoti paskaityti. Ketinau išmėginti ir šią priemonę; iš teisybės nelaikau jos svarbia, nes veikia labai lėtai. Be to, pastebėjau, kad mūsų moterys, pasižyminčios nepalyginti didesne fantazija negu temperamentu, knygą visados laiko kažkuo nerealiu. Atsidūrusi net pačios jautriausios būtybės rankose, knyga gali sukurti jos galvoje nebent tik abstraktų, bekūnį pasaulį, neturintį jokio ryšio su praktišku gyvenimu. Beveik jokiai mūsų moteriai nešauna į galvą, kad mintimis, perimtomis iš knygų, galima pasinaudoti gyvenime. Esu įsitikinęs, jei koks įžymus ir garsus autorius bandytų įrodinėti Anelkai, kad, pavyzdžiui, minties ir sielos tyrumas moteriai ne tik nereikalingas, bet moralės požiūriu stačiai peiktinas, dar daugiau, jei šitai jis stebuklingu būdu įrodytų, Anelka nuspręstų, kad toks dėsnis tinka visam pasauliui, tik ne jai pačiai.

Daugių daugiausia galiu tikėtis, kad, skaitydama parinktas knygas, Anelka mažumą apsipras su jausmų ir minčių liberalumu. Iš teisybės nieko daugiau sau nė nelinkėčiau. Mylėdamas visa siela, trokštu, kad ir ji tuo pačiu atsakytų, ieškau kelių, nepraleidžiu nė vienos progos, štai ir viskas. Niekados sau nemeluodamas, atvirai sakau: noriu paveikti Anelką, kad dėl manęs paaukotų vyrą, bet nenoriu jos pažeminti nei tvirkinti. Tegul niekas nedrįsta sakyti, kad tai nesuderinami dalykai, kad čia sofizmas; manyje ir šiaip slypi įkyrus skeptiškas velnias, be perstojo tikinąs: kuri sau naudingas teorijas; neištikimybė — kelias į ištvirkimą; jei būtų patogiau, tavo teorijos skelbtų priešingus dalykus. Ak, kokia kančia! Štai ką atsakau savo velniui: net priešingomis teorijomis galėčiau lygiai tiek pat abejoti; svarstau, ką galėčiau sugalvoti savo meilei apginti — tai mano įgimta teisė. Kita, dar didesnė įgimta teisė - - meilė. Esti lėkštų ir kasdieniškų jausmų, bet esti kilnių ir nepaprastų. Moteris, net ir ištekėjusi, galingo jausmo stumiama, nepraranda sielos taurumo. Tokią galingą, nekasdienišką meilę trokštu sužadinti Anelkos širdyje ir todėl galiu tvirtinti, jog nenoriu nei jos pražudyti, nei sutepti.

Šiaip ar taip, tokie svarstymai neturi prasmės. Jei net nė trupučio neabejočiau, jog elgiuosi blogai, jei negebėčiau pateikti nė vieno nesugriaunamo argumento savo įkyriam kipšiukui, nesiliaučiau dėl to mylėjęs ir visada paklusčiau aukštesniajai jėgai, vadinasi, pasielgčiau taip, kaip man įsakytų gyvas jausmas, o ne abstraktus protas.

Tačiau tikroji šiuolaikinių, nuolat save analizuojančių žmonių nelaimė yra ta, kad jie, netikėdami analizės vaisiais, jaučia neįveikiamą aistrą nagrinėti visa, kas juose dedasi. Panašiai nutiko ir man. Jau kiek laiko man neduoda ramybės klausimas, kaip aš, tokio meilės jausmo pagautas, moku būti toks budrus, svarstyti priemones, padedančias man tikslą pasiekti, vertinti jas, tartum vadovaučiausi šaltu protu arba tartum kas kitas veiktų mano vietoj.

Štai ką dėl to galėčiau pasakyti. Visų pirma šiuolaikinis žmogus visados pasilieka kokį sielos kampelį, iš kur galėtų stebėti visą sielą. Be to, visos jausmo pastangos, svarstymų, apskaičiavimų, net klastų kupina taktika, tariamai šalta, yra tiesiog proporcinga jausmo įtampai. Juo stipresnis jausmas, juo labiau verčia šaltą protą jam tarnauti. Dar kartą sakau, jog be reikalo

meilė vaizduojama su užrištomis akimis. Ji galutinai neužgožia proto, kaip nesustabdo širdies plakimo ar kvėpavimo, ji tik pavergia jį. Tada protas tampa pirmuoju jos patarėju ir pavergimo įrankiu, kitaip tariant, virsta imperatoriaus Augusto Agripu[53]. Rikiuoja visas jėgas, veda kariuomenę, laimi mūšius, sodina savo valdovą į triumfo vežimą, jis pagaliau stato — ne Panteoną, kaip istorinis Agripas — o Monoteoną, kur klūpsčias tarnauja vieninteliei dievybei — imperatoriui. Mikrokosmose, vadinamame žmogumi, proto vaidmuo svarbesnis už karvedžio vaidmenį, juk protas — tai atspindys begalybės kitų savimonių, taip pat ir savosios, tartum tam tikra tvarka sustatytų veidrodžių rinkinys iki begalybės atspindėtų kokį daiktą.

Birželio 1

Vakar gavau žinią iš Gašteino. Butas poniai Celinai su Anelka jau išnuomotas. Tuoj pat išsiunčiau joms šią žinią drauge su Žorž Sand ir Balzako romanais. Šiandien sekmadienis, pirmoji žirgų lenktynių diena. Teta, atvažiavusi iš Plošovo, apsistojo pas mane. Aišku, jau matė lenktynes, vien jomis gyvena. Tačiau mūsų žirgai, Notibojus ir Aurora, jau prieš dvi dienas kartu su Vebu ir žokėjumi Džeku Gūzu atgabenti į mano arklides, dalyvaus lenktynėse tik kitą ketvirtadienį, tad pirmoji diena tetai terūpėjo platoniškai. Sunku apsakyti, kas pas mus dedasi. Mūsų arklidės virto tvirtove. Tetai išrodo, kad kitų arklių laikytojų žokėjai dreba vien pamanę apie Notibojų ir pasišovę griebtis bet kokių priemonių, kad tik jis negalėtų bėgti, dėl to kiekvieną apelsinų pardavėją ar gatvės muzikantą su ryla ji laiko persirengusiu priešu, niekingais tikslais sėlinančiu į mūsų kiemą. Durininkui ir sargui griežčiausiai įsakyta stebėti kiekvieną įeinantį. Arklidėje sargyba dar budresnė. Treneris Vebas, kaip tikras anglas, nepraranda šalto kraujo, o nelaimingasis Džekas Gūzas, kilęs iš Bužanų, kurio pavardė išversta iš lenkiškos Jokūbo Žąsino pavardės, visai pametęs galvą,— teta jį ir dar du tarnus, atkeliavusius taip pat iš Bužanų žirgų saugoti, be paliovos plūsta. Ji vis smakso prie Notibojaus, mažai ją mačiau, tik išvažiuodama pasakė man smagią naujieną: ponia Celina, vėl geriau pasijutusi, nusprendė, kad Anelka privalanti dalyvauti ketvirtadienio lenktynėse. Mano manymu, ponia Celina sumetė,

jog tetai bus malonu; pagaliau, vieną dieną tarnaitės ir daktaras ją pačią gražiausiai gali pagloboti. Anelkai iš teisybės reikia kokios pramogos — ji sėdi Plošove kaip prirakinta. Labai džiaugiuosi. Vien mintis, kad ji atsidurs po mano stogu, man neapsakomai maloni. Šiuose namuose ją įsimylėjau, gal ir jos širdis man taip pat čia smarkiau suplakė po to vakaro, kurį teta buvo surengusi dėl jos. Viskas čia primins jai anas akimirkas.

Birželio 2

Gerai, kad dar nebuvau įsakęs pertvarkyti sales į muziejų. Man šovė į galvą po lenktynių pasikviesti pietų keletą svečių, mielų Anelkos širdžiai. Šitaip savo pastogėje užlaikysiu ją pora valandų ilgiau, be to, ji supras, kad šie pietūs skirti jos garbei.

Birželio 3

Pripirkau kalnus gėlių, įsakiau jomis išpuošti visus laiptus ir dvi sales. Anelkos kambarys liko visai toks pat kaip anuomet, kai ji čia gyveno. Tikiuosi, kad ponios atvažiuos iš ryto ir Anelka norės čia persirengti lenktynėms, todėl liepiau pastatyti didelį veidrodį ir įrengti buduarą.

Anelka visur matys mano rūpestingumo, galvojimo apie ją ir meilės įrodymus. Dabar, rašydamas, pastebiu, kad daug geriau jaučiuosi kuo užsiėmęs, kai išorės rūpesčiai vaduoja mane iš klaidaus refleksijų rato ir autoanalizės. Manau, kad kalti vinis į sieną, kur kabės būsimojo muziejaus paveikslai, daug svarbiau negu narplioti sieloje minčių gijas. Kodėl negaliu būti paprastas žmogus! Jei būčiau anuomet gebėjęs juo būti, dabar būčiau vienas iš laimingiausių žmonių pasaulyje.

Birželio 4

Šiandien nuėjau pas Sniatinskius ir dar kelis žmones pakviesti pietų. Sniatinskis, su mano pritarimu, paskleidė žinią į visas keturias pasaulio šalis, kad gabenu tėvo rinkinius į Var-

šuvą ir rengiu viešą muziejų. Esu dienos didvyris. Visi laikraščiai apie tai rašo, čia jiems proga pamokyti turtuolius, švaistančius užsieny laiką ir pinigus. Taip gerai pažįstu jų stilių ir rašymo būdą, kad iš anksto numanau, ką parašys, pradedant turiniu, o baigiant tokiomis frazėmis kaip *noblesse oblige** ir t. t. Tačiau visa tai man naudinga. Parinkau pluoštą laikraščių, parodysiu tetai su Anelka.

Birželio 5

Lenktynės bus diena anksčiau, rytoj šventė. Šįryt atvažiavo Anelka su teta ir jas lydinčia kambarine bei stirta dėžių su lenktynių tualetais. Vos išvydęs Anelką, susijaudinau ir išsigandau. Man matės, kad ji labai sunykusi; skruostai pabalę, netekę buvusio šilto atspalvio, sulaibėjusi, tarsi iš miglų plaukusi, primenanti Piuvi de Šavano[54] paveikslus. Teta ir motina, nuolatos su ja būdamos, šito nemato, tačiau man, kelias dienas nebuvusiam Plošove, skirtumas ryškus. Mane suėmė gailestis ir nuoširdi užuojauta. Be abejonės, taip yra dėl to, kad Anelka sutrikusi, kad širdyje kovoja su savimi. O, kad ji panorėtų baigti šią kovą, paklustų širdies balsui — o ta širdis mano, šimtąkart mano, ji šauklasi manęs — baigtųsi jos nerimas, prasidėtų laimė.

Vis labiau smengu į klampiuosius savo smėlynus. Juk man atrodo, kad žinau kiekvieną smulkmeną, menkiausią Anelkos veido bruoželį ir vaizduojuos ją, nematydamas, tartum gyvą, ir vis dėlto kiekvieną sykį, išvydęs ją po kelių nesimatymo dienų, randu joje kažkokio naujo žavesio ir dar labiau ją myliu. Nesugebu net išreikšti, kaip labai ji man tinka estetiniu požiūriu, kaip tvirtai jaučiu, kad čia mano tipas, mano grožio idealas, mano moteris. Šis pojūtis gimdo pusiau mistišką, pusiau artimą mokslinei hipotezei tikėjimą, kad pati gamta yra paskyrusi ją man. Ir dabar, kai, išgirdęs karietos dardėjimą kieme, nubėgau į apačią pasveikinti ponių, vėl pasijutau jos žavesio belaisvis; vėl tikrovė man pasimatė tobulesnė už vaizdą, saugotą sieloje.

Anelka buvo užsivilkusi lengvą kelionės apsiaustėlį iš natūralus šilko; jos skrybėlaitę supo ilgas, pilkas vualis, surištas pasmakrėje *à l'anglaise***, o iš tų pilkų rėmų šypsojosi nuostabus,

---

* Aukšta padėtis įpareigoja *(pranc.)*.

** Pagal anglų madą *(pranc.)*.

brangus veidas, visada panašesnis į mergaitės veidą negu į ištekėjusios moters. Pasisveikino su manim nepaprastai linksmai ir širdingai: matyt, rytmetinis pasivažinėjimas ir pramogų viltis smagiai ją nuteikė; aš dėl to neapsakomai nudžiugau, dingtelėjo mintis, jog, šiaip ar taip, ji patenkinta mane išvydusi, o Plošovas be manęs išrodo jai tuštesnis ir nuobodesnis. Kaip vaišingas šeimininkas, iš vienos pusės paėmęs už parankės tetą, iš kitos Anelką, užtektinai plačiais laiptais nusivedžiau į viršų. Išvydusios puošniai gėlėmis aptaisytus laiptus, jos didžiai nustebo, o aš tariau:

— Čia mano staigmena...

Spustelėjau Anelkos ranką, bet taip nežymiai, jog galėjo išrodyti, kad netyčia ir nejučiomis, tada kreipiausi į tetą:

— Keliu pietus Plošovskių šeimos pergalei pagerbti.

Mano ketinimas tetą labai sujaudino. Ak, kad ji būtų žinojusi, kiek mažai man tą akimirką rūpėjo Notibojus ir visos pergalės, kurias galėjo pasiekti Plošovskių šeimos žirgai visos Europos hipodromuose! Anelka, matyt, įspėjo, ko verti mano ketinimai, tačiau jos nuotaika buvo tokia pakili, kad, probėgomis žvilgtelėjusi į mane, nusišypsojo ir prikando lūpą.

Aš beveik apkvaišau. Man matės, kad Anelkos elgesyje atsiradę kažkokio lig šiol nebuvusio linksmo koketiškumo. Neįmanoma, sakiau sau, kad ji neturėtų nė kiek savimeilės, kad jai nė kiek nepatiktų mintis, jog visa, ką darau — darau jai.

Tuo tarpu teta, nusivilkusi dulkių apsiaustą, nuėjo apžiūrėti Notibojaus ir Auroros, o aš, padavęs Anelkai kviestinių asmenų sąrašą, tariau:

— Stengiausi parinkti vien tik malonius tau žmones, bet jei norėsi dar ką pakviesti, kaipmat išsiųsiu kvietimą arba pats nuvažiuosiu.

— Tetai parodyk,— atsakė Anelka,— tegul jinai pasirenka.

— Ne. Teta sėdės garbingiausioje vietoje, mes eisime jos sveikinti arba pareikšti užuojautos, o šeimininkės vaidmenį šiuos namuos tau skyriau.

Anelka mažumą nuraudo ir, norėdama pakreipti kalbą kitur, tarė:

— Leonai, ar bent laimės tas Notibojus, teta tiek vilčių deda ir taip jai rūpi?

— Aš jau esu laimėjęs, nes turiu tokią viešnią kaip ši būtybė, kuri štai sėdi priešais mane.

— Tu juokauji, o aš iš tikrųjų bijau.

— Matai,— tariau rimčiau,— jei tetai čia ir nepasisektų, vienas dalykas ją tikrai paguos. Mano rinkiniai jau po kelių savaičių atsidurs Varšuvoje, o tatai jos daugelio metų svajonė. Dar mano tėvą ji įsakmiai ragino perkelti juos į savo šalį. Jau visi laikraščiai apie tai rašo, o kiek pagyrimo žodžių man kliuvo — sunku apsakyti.

Brangus jos veidelis kaipmat nušvito.

— Parodyk, paskaityk! — tarė.

Už šią džiaugsmo akimirką mane pagavo noras išbučiuoti jos rankas. Man tai buvo dar vienas įrodymas. Jei visiškai jai nerūpėčiau, negi džiaugtųsi man skirtais pagyrimais?

— Ne,— atsakiau,— perskaitysiu, kai teta grįš, veikiau ją paprašysiu, tegul pati skaito, o aš tuo metu pasislėpsiu už tavęs, nenoriu, kad jūs, o ypač tu, matytumėt kvailą mano miną.

— Dėl ko tavo mina bus kvaila?

— Dėl to, kad čia ne mano, o tavo nuopelnas. Tau priklauso pagyrimai. Ak, kaip man magėtų pasakyti ponams žurnalistams: jei laikote, kad tai svarbus dalykas, važiuokite visi kaip vienas į Plošovą ir ten klaupkitės prie kojyčių vienos...

— Leonai! Leonai! — nutraukė Anelka.

— Nurimk, mažoji nenaudėle, ir aš taip padarysiu ir nepakilsiu tol, kol nesutiksi, kad čia tavo įtaka.

Anelka nebežinojo, ką atsakyti. Nors iš teisybės kalbėjau kaip žmogus, beprotiškai įsimylėjęs, tačiau lengvas, žaismingas ir linksmas tonas kūrė tokią nuotaiką, kad buvo neįmanoma tragiškai priimti mano žodžius.

Radęs tokį naują pasikalbėjimo būdą, buvau patenkintas,— mačiau, kad šitaip daug ką galiu pasakyti ir prisipažinti. Nenorėdamas pernelyg juo naudotis nei piktnaudžiauti, tuoj pat ėmiau rimčiau kalbėti apie būsimas savo namų permainas.

— Visą aukštą skirsiu rinkiniams,— tariau,— be to vieninteliо kambario, kur tu užpernai žiemą gyvenai. Jis liks kaip buvęs. Šiandien leidau sau bent kiek papuošti jį tavo sutikimui.

Šitaip sakydamas, nuvedžiau ją prie durų. Anelka, stovėdama prie slenksčio, nesusitvardžiusi sušuko:

— Ak! Kokios gėlės!

Tyliai tariau:

— Tu pati gražiausia gėlė pasaulyje...

Tada rimtai pridūriau:

— Juk tiki, Anelka, mano žodžiais, kad čia kada nors norėčiau mirti.

Ak! Kaip nuoširdžiai aš tai pasakiau! Anelkos veidą tarsi migla aptraukė; jos džiaugsmas užgeso. Mačiau, kaip sujaudino ją mano kalba, mat kiekvienas tikras širdies šauksmas jaudina. Akimirką ji visa suvirpėjo, tarsi kokia jėga, stovinti už jos, būtų ją staiga stumtelėjusi prie manęs. Tačiau šį kartą ji dar atsispyrė. Valandėlę stovėjo priešais mane, nuleidusi akis, pagaliau tarė liūdnai ir rimtai:

— Leisk man laisvai jaustis su tavim. Neskaudink manęs.

— Gerai, Anelka,— atsakiau,— sutarta, štai mano ranka!

Ir padaviau jai ranką. Anelka taip stipriai ją paspaudė, tarsi būtų norėjusi pasakyti visa, ką buvo uždraudusi lūpoms. Šimteriopai atlygino man už visus žodžius ir taip apsvaigino, kad vos ant kojų išsilaikiau. Pirmą kartą nuo to laiko, kai esu grįžęs, aiškiai pajutau, jog ši būtybė mano — kūnu ir siela. Pasijutau be galo laimingas, kad net baimė pagavo mane. Atsivėrė naujas, nežinomas pasaulis. Nuo šiol esu įsitikinęs, kad jos pasipriešinimą netrukus įveiks laikas ir mano drąsa.

Džiaugsmingai nusiteikusi, iš arklidžių grįžo teta; į neįveikiamo Notibojaus sveikatą niekas nebuvo pasikėsinęs. Treneris Vebas į visus tetos klausimus atsakinėjo vienodai: *all rigth**. Džekas Gūzas išrodė narsiai. Priėjome prie langų, norėdami pasižiūrėti, kaip iš arklidžių bus vedamas būsimasis nugalėtojas,— artėjo metas jam traukti į Mokotovo laukus ir ten, laukiant savo eilės, trypčioti vietoje. Netrukus išvydome du arklininkus išvedant jį į kiemą, tačiau negalėjome akių paganyti į jo grožį — buvo visas apvalkstytas. Tik pro skyles, iškirptas užvalkale, buvo matyti jo didelės, švelnios akys, o apačioje kyšojo tarsi iš plieno kaltos lanksčios kojos. Iš paskos žengė Vebas, galop mūsų vietinis mažasis anglas, Džekas Gūzas, apsivilkęs virš striukės naują surdutą, su žokėjaus batais. Pro atvirą langą jam sušukau:

— Kuba, nepasiduok!

Nusiėmęs kepurę ir rodydamas ja Notibojų, linksmai atsakė, tačiau ne Londono, o Bužanų tarme:

— Nebijokite, šviesusis grafe, jie matys tik jo pasturgalį!

* Viskas gerai *(angl.)*.

Paskubomis sėdome pusryčių, tačiau teta rado laiko prie juodos kavos paskaityti laikraščiuose apie tėvo rinkinių pargabenimą į Varšuvą. Net keista, kaip jautriai reaguoja moterys į kiekvieną viešą pagyrimą, skirtą jų artimiesiems. Teta iš džiaugsmo net pražydo — buvo stačiai nuostabi, kai, vis stabtelėdama, per akinių viršų susižavėjusi žvilgčiojo į mane ir reikšmingai į Anelką, tarpukartėmis įsakmiai pabrėždama:

— Nė kiek nepersistengė! Jis visada toks buvo!

Dėkojau dievui, kad su mumis nebuvo kokio skeptiko vyro; tuokart iš tikrųjų mano mina būtų buvusi kvailoka.

Atėjo laikas ponioms rengtis. Išeidama teta, nutaisiusi kuo abejingiausią veidą, tarė:

— Turime paskubėti, į lenktynes žadėjau pasiimti jaunąją Zavilovską; ketino važiuoti su tėvu, tačiau prieš porą dienų jį ištiko podagros priepuolis.

Po šių žodžių išėjo; mudu su Anelka susižvalgėme; jai gudriai šyptelėjus, tariau:

— Vėl piršlybos!

Ji pridėjo pirštą prie lūpų, tarsi įspėdama, kad per garsiai kalbu, ir dingo savo kambaryje, tačiau netrukus daili jos galvutė vėl pasirodė tarpdury.

— Prisiminiau, kad nepakvietei panelės Hilst,— tarė ji.

— Nepakviečiau.

— Dėl ko?

— Myliu ją slapčia,— juokais atsakiau.

— O vis dėlto — kodėl nepakvietei?

— Jei nori, pakviesiu.

— Tavo valia,— atsakė ir vėl pasitraukė.

Mano valia — nekviesti panelės Hilst.

Po valandos patraukėme į Belvederio alėjas. Anelka buvo apsivilkusi puošta mezginiais šviesiai gelsva suknele. Taip buvau išmokęs viską pasakyti žvilgsniu, kad mano akyse ji aiškiai išvydo susižavėjimą; tai supratau iš jos veido, ir nušvitusio, ir suglumusio. Pakeliui sustojome prie ponų Zavilovskių vilos; vos spėjau paskambinti, durys atsivėrė, ir panelė Helena, apsirengusi sidabriškai pilkšva suknele, pasirodė, veikiau prabėgo pro mane labai išdidžiai, vos linktelėjusi. Panelė Helena greičiau negraži negu daili šviesiaplaukė, šaltų šviesiai melsvų akių, nesišypsančio veido, ypač iškilnios laikysenos. Ji laikoma pavyzdingų manierų moterimi. Pritarčiau tam, jei pavyzdingos manieros reikš-

tų pasipūtimą. Jos elgesys su manim toks pat šaltas kaip akys; net pernelyg šaltas, tad negali būti nuoširdus. Šitaip stengiamasi mano savimeilę erzinti; tokios kvailos pastangos mane ne erzina, o varo nuobodulį, todėl domiuosi panele Zavilovska tik tiek, kiek mandagumas reikalauja.

Šiandien jai skyriau truputį daugiau dėmesio, mat ji turėjo atlikti apsauginį vaidmenį — traukti smalsuolių akį ir išsklaidyti įtarimus, galėjusius kilti matant mudu su Anelka vienoje karietoje. Netrukus pajudėjome, tačiau palengva, nes diena buvo giedra ir gausybė žmonių važiavo į lenktynes, net karietų virtinės galo nebuvo matyti. Priekyje ir iš paskos vilnijo skėčių jūra, tai buvo itin gražu,— ryškios jų spalvos mirgėte mirgėjo saulėje, mesdamos spalvotus šešėlius ant moteriškų galvučių su švelniais, tobulais bruožais. Palyginti daug gražių veidų, tačiau be temperamento, jo stigo net finansinių sluoksnių ponioms, kurios, įpratusios apsimetinėti, veikiau vaidino negu iš tikrųjų buvo temperamentingos. Tačiau atviros karietos, vienur kitur šmėsčioją įmantrūs pakinktai, daugiausia šviesūs drabužiai, raibuliuoją žaliame medžių fone, pagaliau prašmatnių žmonių ir žirgų susibūrimas kėlė didžiai civilizuotų ir spalvingų eitynių įspūdį. Man buvo smagu, kad Anelką šis šurmulys ir spūstis aiškiai džiugino ir teikė jai malonumo. Atsakinėdama į mano pastabas, žvilgčiojo į mane su dėkingumu, tartum aš būčiau šią pramogą surengęs. Sėdėdamas priešais, galėjau netrukdomas į ją žiūrėti, tačiau vis dėlto dažniau kreipdavausi į panelę Zavilovską, nuo kurios lyg nuo atšaldytos ropinės su vandeniu ištisai dvelkė šalčiu ir kuri ėmė man kelti juoką, nes išrodė, kad ji atsakinėja į mano klausimus ir sutinka būti šalia manęs tik dėl to, kad yra gerai išauklėta ir nenori nusižengti mandagumo taisyklėms. Neslėpdamas geros nuotaikos, ėmiau dar įkyriau kalbinti, ir tat pagaliau ėmė ją erzinti. Šitaip pasiekėme Mokotovo laukus. Tetos karietai buvo palikta įprasta vieta prie tribūnos, ir visokie mano pažįstami su bilietais ant skrybėlių tuojau atėjo pasisveikinti ir pagirti šaunios ir daug žadančios Notibojaus laikysenos. Vienas iš įžymiausiųjų žirgų laikytojų pasakė tetai, kad Notibojus esąs nuostabus, tik gal nepakankamai treniruotas, bet naktį lijo, ir bėgimo takas minkštas, todėl toks tvirtas žirgas turįs visas galimybes laimėti. Man matės, kad jis kalba ironiškai, ir bent kiek pabūgau,— Notibojaus pralaimėjimas būtų sugadinęs tetai visą dieną, o drauge ir man — dėl jos blogos nuo-

taikos mūsų pramogoms būtų galas. Tada, pakeliui apžvelgdamas lenktynių lauką ir ieškodamas pažįstamų, patraukiau pro karietų virtinę. Žmonių aibės, tribūnos išrodė lyg tiršta, tamsi masė, kurioje mirgėjo ryškios moterų suknelės. Visą areną supo glaudus žiūrovų ratas. Miesto pylimas taip pat buvo apstotas smalsuolių. Abipus tribūnos lyg du sparnai driekėsi ilgiausios karietų virtinės, o kiekviena karieta išrodė kaip gėlių prikrauta pintinė.

Per kokį šimtą žingsnių nuo tribūnos karietoje išvydau valiūkišką Sniatinskos nosytę ir rausvą veidelį. Man priėjus pasisveikinti, ji pasakė, kad jos vyras ieškąs panelės Hilst, tada viena papliūpa pažėrė klausimus: kaip laikosi teta su ponia Celina? Ar Anelka atvyko į lenktynes? Kaip keliaus ponios į Gašteiną, jei ponia Celina negali atsikelti? Ar Notibojus laimės? O kas bus, jei praloš? Kiek svečių susirinks per pietus? Tuokart, stovėdamas prie karietos, pastebėjau, kad jos nepaprastai švelnus žvilgsnis ir nuostabiai grakšti kojytė; būčiau galėjęs atsakyti į jos klausimus tokiu tempu, kokiu jie buvo išberti, jei būčiau turėjęs Gargantiua burną, kaip sako Šekspyro Rozalina[55]. Šį tą surezgęs ir paprašęs, kad tuoj po lenktynių jiedu su vyru atvažiuotų, patraukiau Sniatinskio pėdomis ieškoti Klaros, man matės, jog derėtų pasirodyti prie jos karietos. Karietą radau netoli tetos. Klara išrodė kaip viršukalnė tarp heliotropų. Ją buvo apspitę artistai ir melomanai, su kuriais ji linksmai šnekučiavo. Mane išvydusi, Klara kiek paniuro ir laikėsi atsainiai, tačiau buvo matyti, jog beregint ledai ištirptų, išgirdus šiltesnį, draugiškesnį mano žodį. Likęs vis vien šaltas, po valandėlės mandagaus ir neįpareigojančio pokalbio patraukiau tolyn ir, pakeliui taręs keletą žodžių kitiems pažįstamiems, grįžau prie mūsų karietos; tuo metu pirmosios lenktynės jau buvo pasibaigusios, artėjo Notibojaus eilė.

Pažvelgiau į tetą: jos išvaizda buvo iškilminga, bet jautei, kad stengiasi laikytis šaltakraujiškai. O Anelkos veide aiškiai atsispindėjo nerimas. Gana ilgai lūkuriavome žirgų, pernelyg gaišo su jais prie svarstyklių. Tada atbėgo Sniatinskis, iš tolo mosuodamas savo ilgomis rankomis ir rodydamas totalizatoriuje nusipirktus bilietus.

— Pastačiau milijonus už Notibojų! — sušuko.— Jei mane apvils, atsakys Plošovo dvaro kasa.

— Tikiuosi,— iškilmingai prabilo teta,— kad tamsta...

Ji nebaigė; tą akimirką virš tamsios žmonių minios, susispietusios apie tribūnas, pražydo įvairiaspalvės žokėjų striukės. Žokėjai išvedė arklius į lenktynių taką. Vieni iš jų, pasijutę laisvi, bemat leidosi risčia į starto vietą, kiti žengė lėtai, ramiai. Davus ženklą startui, raiteliai visu būriu, ne itin skubėdami, prašuoliavo pro mus; jų laukė dvigubas lenktynių ratas, reikėjo taupyti arklių jėgas. Tačiau jau antrame posūkyje būrys ištįso virtine. Išrodė, tartum vėjas būtų pabėręs ant tako žiedlapius. Priekyje jojo baltai apsitaisęs žokėjus, jam pavymui — melsvas su raudona kepure ir raudonomis rankovėmis, tada du — vienas greta kito, vienas visas raudonas, kitas — raudonas su geltonu; oranžinis mūsų Kuba buvo priešpaskutinis, jam ant kulnų mynė raitelis su baltos ir melsvos spalvos drabužiu. Netrukus ši rikiuotė pabiro. Kai lenktyninninkai atsidūrė kitapus rato, karietų žiūrovai sukruto; smalsiosios ponios užlipo ant pasosčių, nenorėdamos praleisti nė vieno lenktynių epizodo; nebegalėdama išsėdėti, jų pavyzdžiu pasekė ir teta.

Anelka savo vietą užleido panelei Zavilovskai; šioji, bent kiek pasispyriojusi, atsistojo prie tetos, o aš Anelką užkėliau ant priekinės pasostės, bet čia ji neturėjo kur atsiremti, todėl, atsistojęs greta, prilaikiau ją už rankos. Prisipažįstu, tuomet ne ką mąsčiau apie lenktynes, tik apie tai, kad laikau švelnią, mielą rankelę, kad ji nesikrato manęs. Tetos pečiai šiek tiek užstojo man vaizdą, tačiau pasistiebęs žvilgsniu aprėpiau visą lenktynių lauką ir žokėjus, artėjančius prie posūkio kitapus lauko. Iš tolo jie buvo panašūs į kažkokius šviesių spalvų vabalus, skriejančius oru. Iš tokio atstumo bėgis atrodė lėtas, o priekinės ir užpakalinės žirgų kojos kilnojosi lyg mechaniškai. Visa ši išsirangiusi virtinė, kad ir atrodė lėta, sparčiai varėsi į priekį. Raitelių rikiuotė vėl pakito. Priekyje vis dar tebešuoliavo baltasis žokėjus, paskui jį — raudonasis, o mūsų Kuba buvo trečias. Kiti pasiliko atokiau, atstumas iki pirmaujančiųjų vis didėjo. Matyt, Notibojus nebuvo prastas žirgas. Akimirką jie dingo man iš akių, priartėję prie mūsų vėl išniro. Raudonasis raitelis jau lipo ant kulnų baltajam, tačiau Kuba vijosi abudu. Dabar mačiau, kad baltasis turi pasiduoti,— jo žirgo šonai buvo šlapi ir blizgėjo tarsi vandeniu aplieti. Raudonasis buvo labai pavojingas, bet pamaniau sau, kad blogiausiu atveju Notibojus gaus antrą prizą ir nebus galutinai pralaimėjęs. Mane ramino ir tai, kad jis bėgo taip nesikarščiuodamas, kojas kilnojo taip ramiai ir

vienodai, tartum kokį kasdieninį darbą dirbdamas. Žiūrovų įtampa vis augo.

— Ar Notibojus pralaimėjo? — tyliai paklausė mane Anelka, pamačiusi, kokia tvarka pro tribūną bėga žirgai.

— Ne, mieloji. Tik jiems dar liko vienas ratas,— tariau, švelniai spustelėjęs jos ranką.

Ji vėl rankos neatitraukė. Kas be ko, ji visa buvo įjaudrinta lenktynių. Kai žirgai pasirodė už tos tako atkarpos, kurią mums buvo užstojusi tribūna, Kuba jau buvo antras; baltojo žokėjaus žirgas aiškiai buvo nusivaręs, trys iš paskos jojęs raiteliai jį pasivijo. Buvo matyti, kad galutinė kova vyks tik tarp raudonojo žokėjaus ir to, kuris vilkėjo oranžinės ir juodos spalvos drabužiu. Kuba dar labiau priartėjo prie raudonojo — per penkis, šešis arklius, ir šitaip abu skriejo geroką tarpą. Tribūnos sušnarėjo — ženklas, kad dedasi netikėti dalykai. Pažvelgiau: Kuba, be abejonės, baigė pasivyti savo varžovą. Tribūnų šnarėjimas virto klegesiu. Anelką pagavo azartas, ji nerviškai gniaužė mano ranką, tolydžio klausinėdama: kas ten? kas ten? Raiteliai atsidūrė kairiojoje aikštės pusėje. Raudonasis, keliskart perliejęs žirgą rimbu, pasivarė į priekį, tačiau Notibojus beveik siekė jį šnervėmis. Padūkusiai šuoliuodami, abu įpuolė į tribūnos taką, kur akimirką vėl dingo mums iš akių. Kelios sekundės turėjo nulemti kovos baigtį. Tribūnose trumpam stojo tyla, tada prapliupo šauksmai. Galybė žmonių bėgo prie virvių, skiriančių taką, tik ūmai išvydome žaibu praskrendant raudonas šnerves, žirgo galvą, įtemptą kaip styga kaklą, o ties juo — oranžinę ir juodą spalvas. Tribūnoje suskambėjo skambutis — pergalė buvo mūsų pusėje.

Raudonasis žokėjus atsiliko per keliolika arklių.

Turiu pripažinti — teta išlaikė šaltą kraują, tik jos kakta aprasojo, dėl to ėmė vėsintis skepetaite. Anelka buvo sujaudinta, nepaprastai pakilios nuotaikos, laiminga. Abu puolėme sveikinti tetą, net panelė Zavilovska ištarė keletą prancūziškų frazių, tartum iš ponios Bokel pašnekesių vadovėlio. Netrukus pažįstami apspito mūsų karietą, ir tetos triumfas buvo pilnutinis.

Aš taip pat buvau apsvaigęs — Anelka spaudė man ranką. Veltui tikinau save, kad galbūt ji tai darė nesąmoningai, man vis dingsėjo mintis, kad jei moters pasipriešinimui lemta susvyruoti, tat paprastai įvyksta susijaudinimo ir užsimiršimo akimirką: ar per kokią pramogą, ar gėrintis nuostabiu reginiu, ar ko-

kiomis kitomis išskirtinėmis aplinkybėmis. Tuomet nervai atslpalaiduoja, nesunku suprasti, kad netenkama ir įprastos pusiausvyros. Manydamas, kad Anelka dabar pergyvena panašią būklę, priėjau išvadą, kad ji jau liaujasi kovojusi su ją apėmusiu jausmu, todėl nusprendžiau būti atkaklus.

Manau, kad Plošove man pakaks progų. Rytoj grįžtame. Šios dienos pietūs, pokalbiai ir pramogos atliko papildomų narkotikų vaidmenį. Ji net neįsivaizduoja, kokie mudu būsime laimingi — tegul tik atiduoda man savo širdį visiškai, be išlygų ir apribojimų.

Nors teta ponią Celiną įspėjo, jog galbūt su Anelka pasiliksianti Varšuvoje ligi rytdienos, grįžti ketinome dar šiandien, po mano kviestinių pietų; tuomet mus sulaikė vienas įvykis. Pietūs ir arbata užtruko iki dešimtos, o kai paskutinieji svečiai išvažiavo, paaiškėjo, kad Notibojus susirgo. Kilo sąmyšis. Kol buvo pasiųstas žmogus atvežti veterinaro, kol šis buvo surastas, atėjo vidurnaktis. Teta nė girdėti nenorėjo apie išvažiavimą.

Anelka norėjo išvažiuoti, tačiau, supratusi, jog aš griebsiuos kiekvienos dingsties ją lydėti į Plošovą, pabūgo. Teta pasakė, kad, taip vėl grįžusi, pažadins visus namus ir motiną, pagaliau pridūrė:

— Visados maniau, kad čia mano namai, ir Leonas už tai nepyksta. Vadinasi, tu vieši pas mane. Tarkim, aš jam atiduočiau Plošovą, o pati ir toliau ten gyvenčiau ir jūsų neišleisčiau, kol Cesė pasveiks,— visai panašus atvejis.

Šitaip galutinai įtikino Anelką pasilikti.

Dabar trečia valanda nakties. Jau brėkšta, tačiau kieme ir prie arklidžių švysčioja žibintuvėliai, žmonės šokinėja apie Notibojų. Kai skirstėmės, teta sakėsi ketinanti visą dieną likti Varšuvoje. Aš pareiškiau pamiršęs svarbius dokumentus Plošove, važiuosiu jų, o kartu nugabensiu Anelką. Liksime vienu du, ir aš nebesvyruosiu. Kraujas plūsteli man į širdį pamanius, kad galbūt lydėsiu mylimąją, prisiglaudusią man prie krūtinės, ir išgirsiu jos prisipažinimą, kad tiek pat mane myli, kiek aš ją. Rytas apniukęs ir lietingas, tačiau pradeda švisti. Tik keletas valandų skiria mane nuo akimirkos, kada pradėsiu naują gyvenimą. Aišku, nemiegu ir niekaip negalėčiau užmigti. Akys šviesios, nejaučiu jokio nuovargio. Rašau ir svajoju. Delne jaučiu jos rankos šilumą, pirštų virpesį — jie nevengia manųjų. Aš suformavau šią sielą, ją išugdžiau, išlavinau ir paruošiau meilei, esu

tarytum vadas, viską numatęs, apmąstęs, apskaičiavęs, bet turintis budėti, nes ateina diena, kuri nulems jo likimą.

Užtat Anelka miega ten, kitame namų sparne; tikiu, kad net miegas veikia mano naudai; galbūt ji regi mane sapne ir tiesia į mane rankas. Nuo tos minties visas suvirpu.

Šioje blogio, kvailysčių, netikrumo ir abejonių jūroje,— o tokia mūsų būtis,— tik vienas dalykas vertas gyvenimo, neabejotinas, galingas kaip mirtis — meilė.

Be jos, nieko daugiau nėra...

Birželio 6

Šiandien nuvežiau Anelką, o dabar klausiu save: ar dar neišsikrausčiau iš proto? Ne! Nenuvežiau jos glėbyje, negirdėjau jos prisipažinimų! Buvau atstumtas be jokių svyravimų, su tokia kruvina gėda ir pasipiktinimu, jog likau paverstas į nieką. Kas čia dabar? Ar aš beprotis, ar ji be širdies? Su kuo kovoju? Į ką atsitrenkiau? Kodėl ji stumia mane nuo savęs? Galvoje toks chaosas, kad negaliu mąstyti, rašyti, protauti, tik vis kartoju klausimą: į ką atsitrenkiau?

Birželio 7

Padariau kažkokią didžiulę klaidą, kažko toje moteryje neįžvelgiau ir neapskaičiavau. Dvi dienas stengiausi suprasti, kas mane ištiko, tačiau chaosas galvoje neleido mąstyti. Dabar, norėdamas suvokti savo būklę, kaupiu šaltą kraują ir proto pastangas. Būtų viskas aišku, jei Anelką nuo manęs gintų jos meilė vyrui; tuomet suprasčiau jos įsižeidimą, gėdą ir pasipiktinimą, su kuriuo ši būtybė, tokia švelni ir maloni, atstūmė mane. Tačiau šitokia prielaida absurdiška. Dar nesu pametęs proto, žinau, kad visa perdėm juodinti taip pat kvaila kaip ir gražinti. Iš kur atsiras jos meilė Kromickiui? Pasvarstykim dar kartą. Ištekėjo už jo be meilės, laikas, kurį jiedu praleido drauge, turėjo pakirsti jos pasitikėjimą. Pardavęs gimtąjį jos kampą, susargdino jos motiną. Vaikų jiedu neturi. Pagaliau kūdikis moters neišmoko labiau mylėti vyrą, o tik daugiau skaitytis su juo, jaustis saugesnę, kitaip tariant, sutvirtina rankų, o ne širdžių ryšį. Anelka ne iš tų moterų, kurių meilė tvyksteli kaip liepsna po sutuok-

tuvių; tokios moterys arba labiau ilgisi vyro, arba lengviau susiranda sau meilužį. Kalbu taip grubiai, skaudindamas pats save, bet kam turėčiau save tausoti? Esu įsitikinęs, kad Anelka nejaučia Kromickiui nieko, kas būtų panašu į meilę, dar daugiau — nejaučia ir pagarbos; neleidžia sau tik niekinti jo — štai kokia jos dvasios būsena. Čia neabejotina teisybė, nebent būčiau aklas.

Jei tada, kai grįžau, jos širdis buvo *tabula rasa**, vis dėlto šioje lentoje turėjau ką ne ką įrašyti. Juk kitais atvejais gebėjau tą padaryti, o šįkart man tai rūpėjo labiau nei kitais atvejais. Buvau sužadinęs jos draugiškumą, užuojautą, atsiminimus, nieko nepraleisdamas, viską apskaičiuodamas; man padėjo širdyje glūdinti tikra meilė. Susiėmęs abiem rankom galvą, pats sau kartoju: „Žmogau, juk nesi parapijos liūtas, įsitikinęs, jog kiekviena moteris privalo tau būti palanki. Ar čia ne tuščios viltys, kad ji tave myli, kad jos širdis tau priklauso?"

Kas liudija, kad aš apsirikau? Iš pirmo žvilgsnio — jos priešinimasis.

Niekad nė nedrįsau tikėtis, jog ji nesipriešins. Įsivaizduoju sau bet kokią ištekėjusią moterį, beprotiškai pamilusią svetimą vyrą; klausiu save: ar galima manyti, kad net tokia moteris visai nesipriešintų, nekovotų su savimi ir su mylimu žmogumi, iki išseks paskutinės jėgos?

Pasipriešinimas neplaukia iš meilės, bet jei tos dvi jėgos išsitenka kaip du paukščiai lizde, vadinasi, jos suderinamos. Ne tik dėl to šiuos atsiminimus rašau, kad jie — mano įprotis ir mano aistra, ne tik dėl to, kad tai vienintelis būdas išlieti širdį, rašau juos ir dėl to, kad noriu viską įsisąmoninti, iš naujo mintim aprėpti visą įvykių tėkmę ir padaryti išvadas. Skaitau dabar tuos puslapius, kur užrašiau savo ir Anelkos istoriją nuo to laiko, kai grįžau į Plošovą; čia užrašytas beveik kiekvienas jos žvilgsnis, kiekviena ašara, kiekvienas pastebėtas sielos virpesys. Ak, nel Ši analizė teisinga, aš nesuklydau. Šie žodžiai, ašaros, žvilgsniai ir šypsenos buvo gal nelaimingos moters, tačiau ne abejingos.

Mano elgsena turėjo ją paveikti. Mano akys be valkčio: kasdien širdis man plyšta matant, kaip ji nyksta, liesėja, kaip vis labiau smulkėja jos veidas, vis labiau permatomos darosi rankos,— mane ima siaubas, kad ši kova jos sveikatos sąskaita.

* Švari lenta *(lot.)*.

Tačiau visa tai — nenuginčijami įrodymai. Jos širdis ir mintys priklauso man. Dėl to ji tokia nelaiminga kaip aš — gal dar nelaimingesnė.

Skaitau ką tik parašytus žodžius, kad net nedrįsau viltis, jog ji nesipriešins. Iš teisybės taip maniau ką tik parvažiavęs į Plošovą, tačiau paskutinį kartą, grįždamas iš Varšuvos, tikėjausi, jog jau nebesipriešins, ir apsirikau. Jokių nuolaidų man nepadarė, neparodė jokio pasigailėjimo, nenorėjo klausyti mano žodžių, tarsi jie būtų kokie nepadorūs. Jos akyse mačiau pykčio ir nuoskaudos kibirkštis, traukdama rankas, kurias apipyliau bučiniais, be perstojo kartojo: „Tu mane įžeidinėji." Mane įveikė jos energija — nesitikėjau tokio protrūkio. Ak! Anelka tiek įpyko, jog man pagrasino išlipsianti iš karietos ir pėsčia eisianti per lietų į Plošovą. Žodis skyrybos nutvilkė ją tarsi įkaitinta geležis. Nieko, ničnieko nepešiau nei jausmų įkarščiu, nei drąsa, nei prašymais, nei meile; viskas ją pykdė ir žeidė, viską atmetė ir sutrypė. Šiandien, kai ją regiu vaikštančią po kambarius vėl švelnią, malonią, man atrodo, kad ten būta kitos moters. Prieš save man nėra ko veidmainiauti. Pralaimėjau taip beviltiškai, kad jei man pakaktų jėgų, jei turėčiau kokį kitą gyvenimo pagrindą, tuojau pat gaučiau išvažiuoti.

Tarkim, kad ji mane myli. Kas iš to, jei šis jausmas niekad nenutrauks varžtų, neišeis aikštėn, nebus nei žodžiu, nei veiksmu išreikštas? Lygiai taip pat galiu įsivaizduoti, kad mane myli graikų Elena, Kleopatra, Beatričė ar Marija Stiuart! Koks čia jausmas, jei nieko netrokšta, nieko neįsako. Gal toji širdis ir priklauso man, tačiau tai baili, neveikli širdis. Gal ji pati savo akyse dedasi esanti taurios sielos, aukojanti jausmą pareigai — tai, jos manymu, puošia moterį. Juk dėl tokio pasitenkinimo verta šį tą nuveiktil Gerai! Paaukok mane, bet jeigu manai, kad daug aukoji, išsižadėdama savo meilės, ir kad ja pasotinsi pareigos jausmą — klystil

Negaliu, negaliu daugiau nei ramiai mąstyti, nei rašytil

Birželio 8

Koketė yra kaip palūkininkas: mažai duoda, o reikalauja didžiulių procentų. Šiandien, jau šiek tiek nusiraminęs ir šviesesnės galvos, gavau pripažinti, kad bent šiuo atžvilgiu negaliu

Anelkai reikšti jokių priekaištų. Ji nieko man nežadėjo ir nereikalavo. Tai, ką laikiau Varšuvoje jos koketavimu, buvo tik geros nuotaikos ir linksmumo akimirka. Aš pats esu visų įvykių priežastis, padaręs aibę klaidų, pats dėl visko kaltas.

Ką nors žinoti ir visada į tai atsižvelgti — du visiškai skirtingi dalykai. Galime puikiai suvokti, kad kitas žmogus vairuojamas labai mums tolimų paskatų, tačiau, bendraudami su juo, atsižvelgiame dažniausiai tik į save. Taip nutiko ir man. Žinojau ar bent nutuokiau, kad mudu su Anelka esame skirtingos, tarsi iš dviejų planetų kilusios būtybės, tačiau neįstengiau visada turėti tai galvoje; nejučia tikėjausi, kad ji tam tikru atveju pasielgs taip, kaip aš elgčiausi.

Nors ir suvokiu, jog mudu — dvi nepanašiausios būtybės pasaulyje, du ašigaliai, rašau tai tarsi su nuostaba, dar sunku man su šia mintimi apsiprasti. O vis dėlto tai tikra tiesa. Tūkstantį kartų esu panašesnis į Laurą Deivis negu į Anelką.

Dabar suprantu, į kokią sieną esu atsitrenkęs.

Tai dogminis jos sielos paprastumas. Seniai esu šią savybę praradęs; šis praradimas atpalaidavo mano mintis ir davė joms laisvę, tačiau drauge užkrėtė mane mirtina liga ir tapo mano tragedija.

Dabar aiškiai tą suprantu, tik gal dar ne viską aprėpiu, mat esu toks sudėtingas, kad prarandu gebėjimą suvokti paprastus dalykus... „Girdžiu tavo balsą, o neregiu tavęs..." Mano dvasinė rega serga daltonizmu ir neskiria kai kurių spalvų.

Mano galva, į kiekvieną tiesą, nors ir kažin kaip nuo amžių įteisintą, būtina pažvelgti dvejopai, skaidyti į dalis, dalelytes, atomus, žodžiu, tol, kol subyrės į dulkes ir bus nebeįmanoma vėl ją atstatyti.

Anelkai galvoje netelpa, kaip į religijos ir visuomenės pripažintą tiesą, laikomą gera, galima žiūrėti kitaip negu į privalomą įstatymą.

Man vis vien, ar čia jos sąmoningas įsitikinimas, ar ne, ar ji savo protu šitaip nusprendė, ar perėmė tai iš kitur — gana, kad tuo įsitikinimu ji besąlygiškai vadovaujasi.

Mane jau iš anksto galėjo įspėti jos žodžiai, pasakyti ponios Korickos skyrybų proga: „Viską galima įrodyti, tačiau apie nedorą elgesį sąžinė visada pasakys: blogai, blogai — ir nieku gyvu jos neįtikinsi." Anuomet šie žodžiai neįrodė man reikšmingi, ir be reikalo. Anelkos nekamuoja jokie svyravimai nei

dvejonės. Jos siela pelus nuo grūdų taip tiksliai skiria, kad jokios painiavos čia negali būti. Ji nesistengia susikurti savų normų, skolinasi jas iš religijos ir bendrųjų moralės dėsnių ir taip jomis persiima, kad jos įauga jai į kraują, tampa savastimi.

Kuo paprastesnis blogio ir gėrio suvokimas, tuo jis tvirtesnis, tuo sunkiau jį palaužti. Išlygų šiame etiniame kodekse nėra. Pagal jį ištekėjusi moteris priklauso vyrui, vadinasi, ta, kuri susideda su kitu, daro blogai. Nėra jokių svarstymų, nuolaidų, apmąstymų — teisieji dešinėje, nusidėjėliai kairėje, juos globia viešpaties gailestingumas, o tarp jų — nieko, jokio vidurio. Tai „dorojo Baltramiejaus ir dorovingosios Magdės" kodeksas, toks primityvus, kad tokie žmonės kaip aš jo nesuvokia. Mums matos, kad gyvenimas, žmonių sielos pernelyg sudėtingi dalykai, jie neišsitenka tokiame kodekse. Iš teisybės gal ir neįmanoma jame išsitekti. Nelaimei, nieko nauja neišradę, kaip paklydę paukščiai vasnojame tuštumoje.

Tačiau dauguma moterų, ypač mūsiškės, laikosi šio kodekso. Net tos, kurios begyvendamos nusižengia jo taisyklėms, neleidžia sau nė valandėlės abejoti jo teisingumu ir šventumu. Kur jis prasideda, baigiasi visi proto išvedžiojimai.

Poetai klaidingai vaizduojasi moterį lyg mįslę, gyvą sfinksą. Šimtąkart didesnė mįslė, šimtąkart didesnis sfinksas yra vyras. Sveika moteris, ne isterikė, gali būti pikta ar gera, tvirta ar silpna, tačiau dvasios požiūriu ji paprastesnė už vyrą. Amžiais, per visus laikus jai užtenka dešimties dievo įsakymų, nesvarbu, ar ji laikysis jų, ar juos laužys dėl netobulos savo prigimties.

Moterys širdyje tokios dogmatikės, kad pažinojau ne vieną moterį, kurių net ateizmas nė kiek nesiskyrė nuo religijos. Keista, jog „dorosios Magdės kodeksas" išsitenka moters galvoje greta jos įžvalgumo, nuovokos, šviesaus proto bei polėkių.

Moters širdis panaši į kolibrį, gebantį laisvai nardyti po tankius krūmus, nekliudant nė vienos šakelės, neliečiant nė vieno lapelio.

Visų pirma tas tinka Anelkai. Sudėtingiausi jos jausmai ir mintys puikiai sutinka su didžiausiu moralinių principų paprastumu. Jos dešimt dievo įsakymų yra tokie pat kaip Magdės, tik Magdės siuvinėti nebalintoje drobėje, o Anelkos plonyčiame lyg mezginiai audinyje.

Kam aš apie tai kalbu? Čia man ne koks abstraktus klausimas, o beveik gyvybiška problema; kalbu apie tai, nes man

skaudu, nes čia mano nelaimė; jaučiu, kad savo painia ir sudėtinga meilės filosofija neįveiksiu tų dešimties įsakymų. Kaipgi įveiksiu, jei pats be išlygų netikiu ta filosofija, dažnai net abejoju ja, o Anelka ramiai ir tvirtai tiki savo įsakymais.

Tik lūpas, gėrusias iš abejonių šaltinio, gali įtikinti, kad uždraustas pabučiavimas ne nuodėmė. Tikinčią moterį meilė gali užklupti kaip viesulas medį, tačiau pati moteris niekada jos nepripažins.

Ar aš kada įstengsiu Anelką palenkti? Gal ta gili sielvartinga depresija, į kurią dabar esu puolęs, yra laikina, gal rytoj su didesne viltimi žiūrėsiu į ateitį, o šiandien man matos, kad tai negalimas dalykas.

Pats šiuose atsiminimuose esu rašęs, kad kai kuriose mūsų šeimose auklėjimas skiepija moterims kuklumą kaip tymus. Reikia dar ir tai turėti galvoje, kad įsakymas, kuris byloja, jog „žmona turi priklausyti vyrui", ir kuriuo Anelka šventai tiki, yra lydimas tokio tikro drovumo, taip ją perėmusio, įaugusio jai į kraują, kad man šimtąkart lengviau vaizduotis Anelką ant katafalko negu apnuoginančią prie manęs krūtinę. Ar galiu dar viltis, ar galiu ko iš tokios moters tikėtis? Tai būtų visiškai kvaila!

O kas man lieka? Išvažiuoti? Neišvažiuosiu! Nenoriu ir negaliu! Liksiu, o kadangi mano jausmas neprotingas, aš ir elgiuos neprotingai. Užteks sistemų, apskaičiavimų, prielaidų. Tebūnie, kas bus ir kaip bus. Anas kelias niekur neveda.

Birželio 9

Ji nesijaučia laimingesnė už mane. Tai, ką šiandien mačiau, įtikino mane, kad ir jos širdyje vyksta sunki kova, o jėgų gali semtis tik pati iš savęs. Mano mintys taip surizgusios, kad negaliu nurimti.

Kai, išvažiavus ponui Zavilovskiui, kuris šiandien viešėjo Plošove su dukterim, teta, turėdama savo aiškų tikslą, pradėjo girti panelės Helenos dorybes, mane ūmai pagavo įtūžis, buvau pavargęs, neišsimiegojęs, iširusiais nervais, todėl susierzinęs sušukau:

— Gerai! Jei jums labiau rūpi mano vedybos negu laimė, ryt

galiu paprašyti panelės Zavilovskos rankos, pagaliau ir man jau vis vien!

Nors buvo aišku, kad šitaip prasitariau sudirgintas, ne iš įsitikinimo, kad niekada to, ką sakiau, nepadaryčiau, Anelka ūmai išbalo kaip popierius. Nei iš šio, nei iš to pakilusi nuo krėslo, ėmė raišioti užuolaidų virvutes, jos rankos drebėjo kaip drugio krečiamos. Laimė, jog ir teta buvo suglumusi kaip niekada gyvenime, todėl nieko nepastebėjo. Kažką man atsakė, bet nežinau ką, tą akimirką man niekas neegzistavo, tik Anelka. Protaudamas buvau padaręs išvadą, kad jos širdyje šį tą reiškiu, bet protauti ir pamatyti pačiam — du skirtingi dalykai.

Iki paskutinės gyvenimo akimirkos neužmiršiu jos išbalimo ir drebančių rankų! Dabar turiu neabejotiną įrodymą: nors dalį įspūdžio galiu skirti netikėtam atsakymui, bet ir šiaip dar ganėtinai lieka! Jei užklumpa staigi žinia ne tik apie vedybas, bet ir apie nerūpimo žmogaus mirtį, netgi tuomet taip neišbąlama.

Prieš kelias dienas maniau: „Nors ji mane myli, kas man iš to, jei tas jausmas amžinai bus užslėptas?" Tačiau dabar, kai akivaizdžiai įsitikinau, kad taip yra, visos mano viltys iškart atgijo, visos abejonės dingo; vėl iš naujo regėjau pergalę, buvau tikras, jog ateis laikas, kai meilė bus stipresnė už ją, tada ją apglėbęs pasiimsiu.

Deja, tučtuojau įsitikinau, kad čia tik iliuzija. Teta, dar kažką pasakiusi, išėjo, galbūt kur kertėje norėdama nubraukti širdgėlos ašarą dėl manęs, o aš, skubiai priėjęs prie Anelkos, tariau:

— Aneliuk, už jokius turtus nevesčiau panelės Zavilovskos, tačiau suprask mane: ar maža man sielvarto, ir dar iš šios pusės nėra ramybės. Tu geriausiai žinai, kad šitaip niekados nebus.

— Džiaugčiausi, jei taip atsitiktų,— sunkiai ištarė ji.

— Netiesa! Mačiau, kaip išbalai, mačiau!

— Leisk man išeiti...

— Anelka, mieloji mano, tu myli mane! Neapgaudinėk savęs ir manęs: tu myli mane.

Jos lūpos vėl išbalo.

— Ne,— skubiai atsakė,— tik bijau, kad imsiu tavęs nekęsti.

Ir išėjo pas motiną. Žinau, kad moteriai, kovojančiai su savim, gali taip pasirodyti, kad karti ir draudžiama meilė privalo turėti tokių spalvų, tačiau Anelkos žodžiai kaip žvakę užgesino mano džiaugsmą. Esama pasaulyje tokių visai natūralių dalykų, kurių nei žmogaus nervai, nei jo jėgos nepakelia Dabar išryš-

kėjo viena mano ir kitų nepaisoma tiesa,— meilė svetimai žmonai, jei ji tariama, yra didelė niekšybė, o jei tikra — didelė nelaimė, juo moteris vertingesnė — juo didesnė. Mane kamuoja aitrus smalsumas, kas būtų, jei Anelkai šitaip tarčiau: arba, mane apkabinusi, prisipažinsi mylinti, arba tavo akyse nusišausiu! Žinau, tai žema, niekados neleisčiau sau griebtis tokios prievartos ir smurto, ne! Šiaip ar taip, tokiam žingsniui aš per doras... Tačiau, neįstengdamas susitvardyti, klausiu: kas tuokart būtų? Esu beveik tikras — Anelka nepakeltų tokio sielvarto, o gal ir paniekos, tačiau nenusileistų. Taip mąstydamas, prakeikiu ją ir dar labiau garbinu, nekenčiu ir dar labiau myliu. Reikia atvirai sau pasakyti: mane ištiko didelė nelaimė. Blogiausia, kad nežinau, kaip gelbėtis, visai neturiu jėgų ištrūkti iš aklavietės. Negana aistros siautulio, kurį toji moteris man visada žadina, dar atsirado kažkoks šuniškas prieraišumas. Apglėbiu ją mintimis, žvilgsniu, žiūriu ir negaliu atsižiūrėti į jos akis, plaukus, lūpas, rankas, jausdamas, kad čia ne tik pati geidžiamiausia, bet ir brangiausia būtybė pasaulyje. Jokia moteris nebuvo šitaip be atodairos, dvejopai manęs pavergusi. Kartais jos įtaka man nesuprantama, kartais aiškinuosi ją ir — kaip paprastai — savo nenaudai.

Gyvenau skubėdamas ir jau peržengiau savo zenitą. Dabar kelias veda apačion, iš ten dvelkia šaltis ir tamsa. Jaučiu, kad tik ši vienintelė būtybė galėtų sugrąžinti man jaunystę ir atgają, norą gyventi. Ją praradęs, neteksiu ir gyvenimo, liks tik neregėtai niūri vegetacija, slenkstis į mirtį. Užtat myliu Anelką ne tik jausmais, ne tik siela, bet ir visa savisaugos instinkto jėga — bijodamas nebūties.

Anelka šito nežino. Viliuosi, kad ji manęs labai gailisi, mat aš, negailestingai ją kamuodamas, parduočiau sielą, kad jai būtų lengviau. Ir kaip man nesakyti, kad meilė svetimai žmonai — nelaimė, jei ji pasmerkia žmogų kankinti būtybę, dėl kurios ramybės paaukotum save patį! Kiekviename žingsnyje tūkstantis tokių užburtų ratų! Mes abu esame didžiai nelaimingi. Tačiau tu, Anelka, turi kuo remtis gyvenime, turi savo dogmas, o aš iš teisybės esu kaip valtis be vairo ir irklų.

Jaučiuosi nelabai sveikas. Prastai miegu, tiesą sakant, visai nemiegu, kitaip ir būti negali. Tikrai norėčiau susirgti, bet smarkiai; tysoti kokį mėnesį be sąmonės, be nuovokos, už visus laikus pailsėti. Tai būtų man atostogos. Chvastovskis, vakar

apžiūrėjęs mane, pasamprotavo, kad mano nervų sistema tokia, kaip jau atgyvenusios rasės, tačiau esu paveldėjęs dideles raumenų jėgos atsargas. Manau, kad jo teisybė, kitaip nesuvaldyčiau savo nervų. Kas žino, ar tik ne dėl to man teko ypatinga lemtis — juk toji jėga turėjo kaip nors pasireikšti, o kad nepasireiškė nei žiniomis, nei veikla — tai nuplaukė viena vaga it srautas: meile moteriai.

Tiktai per nervus: drumsta, sūkuriuota ir kreiva vaga. Visų pirma — kreiva!

Kiek įspūdžių kasdien kliūva mano daliai! Pavakare pas mane atėjusi mieloji tetulė ėmė atsiprašinėti, kad gyrusi panelę Zavilovską. Pabučiavau jai abi rankas, pats pradėjau atsiprašinėti už savo irzlumą, o ji tarė:

— Pažadu apie ją niekados neužsiminti. Teisybė, visa širdimi trokštu, kad tu vestum, esi paskutinis iš giminės, bet dievas mato, kad man visų pirma rūpi tavo laimė, mano tu brangus ir mielas Leonai.

Raminau ją kaip įmanydamas, pagaliau tariau:

— Jūs žinote, tetulyte, esu mažumą boba, nerviška boba.

Teta pasipiktino.

— Tu — boba? Kiekvienas gali suklysti, bet jei visi būtų tokio proto ir tokio būdo, kitaip atrodytų pasaulis!

Kaip čia žmogus griausi tokias iliuzijas! Kartais sielvartaudamas sakau sau: kas man veikti tokiuose namuose ir tarp tokių moterų, kurios iš angelų susiskolino dorybes. Man jau per vėlu pereiti į jų tikėjimą, o kiek galiu suteikti joms širdgėlos, nusivylimo ir nelaimių!

Birželio 10

Šiandien gavau du laiškus: vieną nuo savo notaro Romoje, kitą nuo Sniatinskio. Iš Romos praneša, kad kliūtys, kurias paprastai daro italų valdžia išvežant iš krašto senienas ir vertingus meno kūrinius, gali būti pašalintos, veikiau — įmanomos apeiti. Tėvo rinkiniai buvo visiškai privataus pobūdžio, valstybės nekontroliuojami, todėl bus išsiųsti kaip baldai.

Dabar man reikės deramai įrengti namus Varšuvoje, imsiuos to darbo nenoriai, nes sumanymas pargabenti rinkinius į savo šalį manęs jau nebetraukia. Kas man darbo, kokia iš to nauda! Neatsisakysiu šio sumanymo tik dėl to, kad pats daug apie tai

šnekėjau ir daug laikraščiuose skelbta. Pasikartojo ta pati dvasios būsena, kuri mane kamavo po kelionės, po Anelkos vestuvių. Dabar vėl veikiu, žiūriu ir suvokiu tik viską siedamas su Anelka, todėl esu nebejautrus tiesioginiams įspūdžiams. Mintys, kuriose jos neužtinku, man išrodo visiškai tuščios ir bereikšmės. Tai akivaizdus įrodymas, kaip gali žmogus niekais nueiti. Širyt skaičiau Bungės[56] straipsnį „Vitalizmas ir mechanizmo teorija", skaičiau su dideliu smalsumu; mat jis moksliškai įrodo tai, kas nuo seno tūnojo mano galvoje, tačiau tai buvo veikiau miglotos nuojautos negu konkretūs įsitikinimai. Mokslas prisipažįsta, kad skeptiškai žiūri į save, ir dar konstatuoja ne tik savo bejėgiškumą, bet ir tai, jog egzistuoja kažkoks pasaulis, kuris yra ne tik materija ir judėjimas, bet kažkas daugiau, ir kurio nei fiziškai, nei chemiškai negalima išaiškinti. O man vis viena, ar toks pasaulis valdo materiją, ar pats yra jai pavaldus. Čia tik gryniausias žodžių žaismas! Nesu moksliininkas, nebūtinai mano išvados turi būti atsargios, tad galvotrūkčiais puolu pro šias atviras duris — tegul sau šimtą kartų tvirtina mokslas, kad ten tamsu — jaučiu, kad man bus ten šviesiau negu čia. Skaičiau straipsnį godžiai, karštligiškai ir su dideliu palengvėjimu. Tik bukagalviai nenutuokia, kaip mus engia ir pjautinai įkyri materializmas, kaip slapta būgštauja žmonių protai, kad tik šis mokslas nevirstų teisybe, kaip laukia naujos mokslo evoliucijos ir kaip džiaugiasi tartum belaisviai, atsivėrus kokiam langeliui, pro kurį galima ištrūkti į gryną orą. Mat žmonių dvasia taip prislėgta, kad nedrįsta nei kvėpuoti, nei savo laime tikėti. Tačiau aš drįsau ir pasijutau tarsi išsigavęs iš tvankaus rūsio. Gal čia laikinas įspūdis — suprantu, kad neovitalizmas nesukurla naujos epochos moksle; gal ryt savo noru grįšiu į kalėjimą. Nežinau. Kol kas man buvo gera. Be perstojo sau kartojau: „Jei net skeptikas susigraibsto neabejotinų įsitikinimų apie šalia jutiminio egzistuojantį kitokį pasaulį, „besišaipantį iš mechanistinių teorijų", gyvuojantį už „fizikos ir chemijos aiškinimų" ribos,— vadinasi, viskas įmanoma: bet koks tikėjimas, bet kokios dogmos, bet koks misticizmas. Vadinasi, galima manyti, kad taip, kaip egzistuoja neribota erdvė, egzistuoja ir neribotas protas, neribotas gėris. Galima tikėtis, kad yra kažkokia didžiulė, gaubianti visatą skraistė, kur galima rasti priebėgą; yra kokia globa, numaldanti kančią. Jeigu šitaip — gerai! Bent žinau, dėl ko gyvenu, dėl ko kenčiu! Kokia didžiulė atgaival

Dar sykį kartoju, kad nebūtinai turiu remtis atsargiomis ir nedrąsiomis išvadomis, o pirma esu parašęs, kad niekas nėra toks artimas misticizmui kaip skeptikas. Štai patyriau pats, ėmęs siausti kaip paukštis, kuris, ilgai kalintas narve ir patekęs į laisvę, vasnoja, džiaugiasi ir nardo erdvėje. Regėjau naujas sferas, kur gimsta kitoks gyvenimas. Nežinau, gal ten buvo kokia kita planeta, gal kažkokia neaprėpiama tarpplanetinė erdvė, gan, kad ir gyvenimas, ir sferos smarkiai skyrėsi nuo mūsų. Šviesa ten buvo ryški ir švelni, ore gaivi vėsuma, o svarbiausia — ryšys tarp žmogaus sielos ir visuotinės sielos daug glaudesnis, toks glaudus, kad neįmanoma atskirti, kur baigiasi individas ir prasideda bendruomenė. Jaučiau, kad toji neaiški riba — ano gyvenimo laimė. Žmogus ten neiškrinta iš savo aplinkos, nestoja prieš ją, o harmoningai sutaria, taigi gyvena visomis pajėgomis.

Nesakyčiau, kad čia regėjimai. Čia tik peržengta riba, už kurios baigiasi tikslus protavimas, prasideda nuojautos, vis dėlto savo išvadomis susietos su ankstesnėmis prielaidomis, tik pažengusios taip toli, kad beveik neapčiuopiamos, kaip aukso siūlelis, ištemptas iki begalybės. Pagaliau aš dar nemokėjau galutinai įsijungti į tą naują sferų gyvenimą, nei susilieti, nei savęs nejausti. Iki tam tikro laipsnio išlaikiau savo individualumą; kažko man trūko, tariausi lyg ko ieškąs apie save. Ūmai pajutau, kad ieškau Anelkos. Žinoma, jos, visada tik jos! Ar gali man rūpėti koks kitas gyvenimas, be jos? Pagaliau radau ją, mudu abu ėmėme klajoti kaip Paolo ir Francheskos da Rimini[57] šešėliai...

Rašau visa tai dėl to, jog čia beveik bauginantis įrodymas, kaip esu pagautas jausmo šiai moteriai. Po velnių! Koks gali būti ryšys tarp Bungės, jo neovitalizmo ir Anelkos? Tačiau aš, net apie tokius dalykus mąstydamas, negaliu nuo jos nutolti. Mokslą, meną, gamtą, gyvenimą matuoju tuo vieninteliu matu. Čia ašis, apie kurią sukasi mano pasaulis.

Tatai viską nulemia, nes nė kiek nepanašu, jog kada nors paklausyčiau prislopinto proto balso, kartkartėmis tykiai man kuždančio: „Išvažiuok, bėk!"

Žinau, geruoju nesibaigs, negali geruoju baigtis, tačiau kur rasiu jėgų, valios, energijos, jei visa iš manęs atimta? Bekojui taip pat galėčiau įsakyti: „Kelkis ir eik!" Kuo? Dar daugiau — kur? Kam? Čia mano gyvenimas!

Kartais man maga duoti Anelkai pasiskaityti šį dienoraštį, tačiau šito nedarysiu... Paskui ji gal dar labiau manęs gailėtų, bet veikiausiai mažiau mylėtų. Jei Anelka taptų mana, ieškotų manyje atspirties, ramybės ir nepalaužiamo tikėjimo mudviem abiem, kad mudu pasielgėme, kaip privalėjome pasielgti, kad šitaip gerai,— bet ir čia rastų abejones. Pagaliau manau, kad, net supratusi protu, kas mano širdyje dėjosi ir dedasi, daugelio dalykų negebėtų pajusti. Tokie mudu skirtingi! Štai, pavyzdžiui, aš, net tada, kai, įklimpęs į misticizmą, tariu, jog viskas įmanoma — mąstau apie pomirtinį gyvenimą ne įprastinėmis kategorijomis, vadinasi, jei įprastas kategorijas laikysime normaliomis, nenormaliai. Dėl ko? Jei viskas yra įmanoma, tai ir pragaras, skaistykla, dangus taip pat galimi, kaip mano vaiskios ir šviesios sferos. O juk Dantės vizijos galingesnės ir nuostabesnės negu mano. Tai dėl ko? Dėl dviejų priežasčių. Visų pirma, mano skepticizmas, apnuodytas savo paties abejonėmis kaip skorpionas savo nuodais, vis dėlto pajėgia išskirti iš aibės visokiausių hipotezių paprastas, visiems bendras tiesas, o antra? Antra, tuose Dantės ratuose neįstengiu įsivaizduoti mudviejų su Anelka drauge. Šitokio gyvenimo nenoriu...

Visa, ką rašau ir mąstau, tik dalis manęs — mąstančios būtybės, visa kita skirta Anelkai Šią akimirką matau šviesą, tvieskiančią iš jos kambario ant raugerškio krūmų palangėje. Vargšelė, ir jai teuka kęsti bemieges naktis! Mačiau, kaip šiandien buvo užsnūdusi prie rankdarbio. Dideliame krėsle išrodė mažutė, giliai alsavo iš nuovargio. Mane apėmė toks jausmas, tarsi ji būtų mano vaikas.

Birželio 11

Pagaliau man atsiuntė Sasoferato madonos galvutę. Įteikiau ją Anelkai prie tetos ir ponios Celinos, kaip jai priklausantį ir skirtą daiktą. Nieku gyvu negalėjo atsisakyti. Tada pats pakabinau paveikslą jos buduare. Gražiai jis ten atrodė. Nesu ypatingas Sasoferato madonų mėgėjas, tačiau šitoji — tokia paprasta ir giedra, tokių šviesių tonų! Malonu pamanyti, kad Anelka, kaskart į ją žvilgtelėdama, vis prisimins, jog šį šventą paveikslą aš padovanojau dėl to, kad myliu. Šitaip meilė, kurią ji laiko

nuodėminga, turės jos mintyse sietis su šventumu. Vaikiška paguoda, bet kas jokios neturi, tam ir šitokia gera.

Šiandien man kliuvo viena geresnė akimirka. Kai paveikslas buvo pakabintas, Anelka priėjo prie manęs padėkoti. Ponia Celina sėdėjo atokiau savo krėsle, todėl, kai Anelka ketino atitraukti savo ranką, sulaikęs ją trumpam, pusbalsiu paklausiau:

— Ar iš tikrųjų nekenti manęs, Anelka?

O ji papurtė galvutę, tarsi ko nuliūdusi:

— Oi ne! — trumpai atsakė.

Koks prasmingas šis trumpas atsakymas!

Sakoma, jei mylimos moters jausmas niekada viešumon neiškiltų, tai vis vien, ar ji myli ar ne. Ne! Ne vis vien! Telieka man nors tiek, už jokius pasaulio turtus šito neatiduočiau. Tada ištiesneturėčiau kuo gyventi!

Birželio 12

Varšuvon atvykau, jau senokai gavęs Sniatinskio laišką, raginusį mane dalyvauti Klaros išleistuvėse. Pietų nenuvažiavau, jie buvo surengti vakar, tačiau šiandien atsisveikinau su ja stotyje. Dabar grįžtu iš ten. Geraširdė bičiulė keliavo neabejotinai mano įskaudinta ir nuvilta, tačiau, vos tik mane išvydusi, tuoj viską atleido, ir mudu atsisveikinome kuo širdingiausiai. Mačiau, jos man stigs, jausiu dar didesnę nykumą. Nebebus atsisveikinimų mano mistinėse sferose. Šitas buvo ištiesliūdnas, o ir vakaras pasitaikė lietingas, niūrus; dargana truks gal keletą dienų. Tačiau vis tiek galybė žmonių lydėjo Klarą. Jos miegamoji kupė kaip antkapis buvo griozte užgriozta vainikais ir gėlėmis. Jei neišmes — uždus. Išvažiuodama Klara nebepaisė, ką žmonės sakys, ir — kiek įmanoma tokiu atveju — bendravo vien su manim. Įžengiau į jos kupė, ir šnekėjomės kaip du bičiuliai, nepaisydami senos ir nekalbios Klaros gimin.aitės nei kitų lydėtojų, kurie diskretiškai pasitraukė į koridorių.

Laikiau Klarą už rankų, o ji, žiūrėdama į mane savo geromis, žydromis akimis, tarė susijaudinusi:

— Tamstai vienam atvirai prisipažinsiu — niekad taip nesigailėjau išvažiuojanti kaip dabar. Šitam atsisveikinimo šurmulyje nėra laiko net ką pasakyti, bet kaip man gaila! Frankfurte daug su kuo bendrauju — ir su mokslo žmonėmis, ir su meninin-

kais, tik... kažkaip... pati nežinau... esama skirtumo, jūs lyg švelnesni muzikos instrumentai. Ką jau kalbėti apie tamstą!

— Ar leisite rašyti jums?

— Aš ir pati rašysiu, ir jus ketinau prašyti. Tartum turiu savo muziką, bet dabar ne visada jos pakanka. Manau, kad ir tamstai tas ne pro šalį, turi daug draugų, bet tokios tikros ir širdingos bičiulės, ko gero, ne. Aš tokia netikusi, greit jaudinuosi, o čia jau reikia važiuoti.

— Abu nuolat sukiojamės po pasaulį, jūs kaip menininkė, aš kaip klajūnas, vadinasi, nesiskiriame, tik sakome: iki pasimatymo!

— Iki pasimatymo! Iki kuo greičiausio pasimatymo! Tamsta taip pat menininkas! Galima negroti, nerašyti, netapyti, o turėti menininko sielą. Nuo pirmos mūsų pažinties įžvelgiau — esi tartum laimingas, o iš teisybės labai liūdnas. Prašau atsiminti, yra tokia vokietė, kuri tamstai lyg sesuo.

Pakėliau jos ranką prie lūpų, o ji, manydama, kad ketinu išeiti, skubiai tarė:

— Dar ne laikas, dar tik antras skambutis.

O aš tikrai ketinau atsisveikinti. Ak, kokie mano nervai pairę! Klaros giminaitė buvo užsivilkusi gumuotos taftos lietpaltį, bjauriai čežantį sulig kiekvienu judesiu,— tas čežėjimas, veikiau švilpesys mane iš proto varė. Pagaliau ir šiaip pora minučių tebuvo likę. Pasitraukiau, įbėgus poniai Sniatinskai.

— Adresuokite: Hilst, Frankfurtas,— sušuko man pavymui Klara.— Kur būčiau, iš namų man persiųs.

Netrukus atsidūriau perone, vagono palangėje, čia klegėjo žmonės, atsisveikinantys su Klara, šnypštė garas, smarkiai pūkštė garvežys, šūkavo geležinkeliečiai.

Kupė langas nusileido, ir dar kartą išvydau dorą, bičiulišką veidą.

— Kur vasarą praleisite? — paklausė Klara.

— Nežinau, parašysiu,— atsakiau.

Tuo tarpu garvežys ėmė dažniau šniokštuoti, paskutinį kartą sušvilpė, traukinys pajudėjo. Šūktelėjom Klarai atsisveikindami, ji, pasiuntusi mums bučinius rankomis, pagaliau dingo tolumoje ir sutemose.

— Ar labai ilgėsitės? — staiga paklausė mane ponia Sniatinska.

— Labai! — atsakiau ir nusilenkęs patraukiau namo.

Iš tiesų, man dingojos, išvažiavo žmogus, šiuokart galėjęs man padėti. Buvau neapsakomai sudirgęs. Gal paveikė niūrus, lietingas vakaras ir tokia tiršta migla, kad žibintai iš tolo matės kaip vaivorykštės juostos. Užgeso paskutinė vilties kibirkštėlė. Ne tik mano širdis buvo kupina liūdesio — atrodė, kad jis gaubia pasaulį kaip atmosfera, slegia daiktus, žmones, persmelkia visa, kas gyva ir negyva.

Ėjau namo prislėgtas, be galo neramus, jaučiau baimę, tarytum tykotų koks nežinomas, neapčiuopiamas pavojus. Akimirką užplūdo mane padūkęs saulės ir giedros ilgesys, ilgesys tų kraštų, kur nėra tokių lietų, tamsos ir miglų. Man matės, jei pabėgsiu ten, kur šviesiau, tai jau vien šviesa neleis kažkam atsitikti, nuo kažko mane apgins. Visa mano mąstymo galia susikaupė viename žodyje, kurį kartojau kaip aidą: „Išvažiuoti! Išvažiuoti!" Ūmai paėmė mane baimė prisiminus, kad išvažiavęs paliksiu Anelką vieną ir ją užgrius tie migloti pavojai, nuo kurių aš noriu pasprukti. Žinau, čia svaičiojimai, mano išvykimas būtų jai tik naudingas, tačiau negaliu atsikratyti minties, kad tada pasielgčiau kaip bailys ir savotiškas nedorėlis. Šis balsas stipresnis už visokius samprotavimus... Pagaliau: išvažiuoti — tuščias žodis. Galiu jį kartoti, galiu suvokti, bet jei reikėtų paversti veiksmu, pasirodytų, jog šis veiksmas mažiausiai įmanomas iš visų. Mano meilė kainavo tiek sukrėtimų, tiek gyvenimo, kad lengviau duočiausi suplėšomas į gabalus negu jos atsižadėčiau.

Gebu kontroliuoti savo mintis; mano sąmonė nė kiek neaptemusi, todėl, man regis, visai nepanašu, jog galėčiau išeiti iš proto. Nepajėgiu to net įsivaizduoti, tačiau tarpais jaučiu, kad mano nervai įtempti iki kraštutinumo.

Gaila, kad išvažiavo Klara. Paskutiniu metu retai matydavomės, tačiau gera buvo manyti, kad ji netoli,— dabar Anelka galutinai mane užvaldys, nes paskirsiu jai ir tas sielos galias, kurios geba ramiai mylėti, jausti bičiulystę.

Grįžęs namo, radau jaunąjį Chvastovskį, vakar atvažiavusį pasitarti su broliu, knygininku. Jiedu rengia kažkokį elementorių pardavimo vajų. Jie amžinai kažką daro, kažkuo užsiėmę, jų gyvenimas dėl to didžiai prasmingas. Kai tokia savijauta, nudžiugau jį pamatęs, visai kaip vaikas, kuris, bijodamas baubų, patenkintas, jei kas įeina į kambarį. Jo tvirta dvasia stiprina

mane. Šakė, kad ponia Celina vis geriau jaučiasi ir po kokios savaitės galės važiuoti į Gašteiną. Taip, taip! Reikia keisti vietą. Dėsiu visas pastangas šią mintį įgyvendinti. Prikalbinsiu tetą važiuoti drauge. Ji tai padarys dėl manęs, tuomet niekas nesistebės, kad ir aš važiuoju. Pagaliau kažko noriu, labai noriu! Kiek ten bus progų globoti Anelką! Atsidursime dar arčiau vienas kito negu Plošove. Man bent kiek palengvėjo, nes šiandien buvo bjauri diena, o dargana mane slegia neapsakomai. Girdžiu, lietus barbena į vamzdžius, tačiau prodebesiuos kur ne kur jau pasirodė žvaigždės.

Birželio 12

Šiandien atvažiavo Kromickis...

Gašteinas, birželio 23

Jau savaitė esame Gašteine su visu dvaru, vadinasi: Anelka, teta, ponia Celina, aš ir Kromickis. Kurį laiką nerašiau ne dėl to, kad būčiau atsisakęs įpročio ar nematęs reikalo, bet dėl to, kad žodžiais niekaip nenusakysi, kas su manim dėjosi. Kol žmogus atitoksti, besigalynedamas su prislėgusia neganda, tol niekam kitam neturi nei galvos, nei laiko. Jaučiausi kaip tas pasmerktasis iš Sansonų memuarų[58], kuriam rėžė diržus iš nugaros, pylė tirpytą šviną į žaizdas kuris, nervams pakrikus, šaukė: *encore! encore!** — kol galų gale apalpo. Aš jau esu apalpęs, išsekau ir visai pasidaviau.

Mane slegia kažkokia didžiulė ranka, nelyginant tie kalnai, kur esame įsikūrę.

O ką man daryti? Tegul mane triuškina, juk neišsižadėsiu jos. Nežinojau, jog, suvokęs savo bejėgiškumą ir menkystę, žmogus gali jei ne šiek tiek pasiguosti, tai bent apsiraminti.

Nenoriu vėl atitokti, tegu tveria ši būklė kuo ilgiausiai! Užrašinėčiau visa, kas man nutinka, tarsi būčiau kuo kitu. Tačiau iš patirties žinau, kad viena diena nepanaši į kitą, ir bijau to, ką atneš rytojus.

* Dar, dar! *(Pranc.)*

Birželio 24

Prieš išvažiuodamas iš Varšuvos, esu parašęs tokį sakinį: „Meilė svetimai žmonai, jei ji tariama, yra didelė niekšybė, o jei tikra — viena didžiausių nelaimių, kokios gali ištikti žmogų." Kadangi tatai parašiau prieš Kromickio atvykimą, nesuvokiau, kokia sudėtinga ši nelaimė. Laikiau ją tauresne, negu vertėjo laikyti. Dabar matau, kad, šalia didelių širdgėlų, čia esama ir smulkių skaudulių, ir savo paties menkumo, juokingumo pajautimo, ir priverstinio melo, ir galybės neišvengiamų niekingų poelgių, ir galybės neišvengiamų, žeidžiančių žmogaus orumą slapukavimų — štai kokia puokštė! Nuo tokių gėlių kvapo gali uždusti.

Dievaži, su malonumu griebčiau Kromickį už gerklės, prispausčiau prie sienos ir riktelėčiau jam į pačias spanges: „Myliu tavo žmoną!" Užuot šitaip padaręs, turiu stengtis, kad jam net į galvą neateitų, jog ji man patinka. Koks puikus vaidmuo Anelkos akyse! Ką ji gali apie mane pamanyti? Štai tik vienas žiedelis iš minėtos puokštės.

Birželio 25

Kol gyvas būsiu, nepamiršiu tos dienos, kada atvažiavo Kromickis. Iš Varšuvos stoties atsikraustė stačiai pas mane. Vėlų vakarą parėjęs namo, prieškambary išvydau kažkokius ryšulius. Nesuprantu, kodėl iškart nešovė man į galvą, kad čia Kromickio skrynelės. Tik ūmai jis pats dirstelėjo iš gretimo kambario, mane pamatęs, tuoj paleido monoklį iš akies, puolė, išskėtęs rankas, sveikinti naują giminaitį. Lyg sapne mačiau jo blyškią kaktą, žibančias akutes ir juodus plaukus. Netrukus apkabino mane medinio manekeno rankos. Nesunku buvo numanyti Kromickį atvažiuosiant, tačiau jaučiausi tarsi mirtį išvydęs. Man atrodė, kad sapnuoju baisų sapną ir kad žodžiai: „Kaip gyvuoji, Leonai!"— labiausiai neįtikėtini žodžiai, kokius galėčiau išgirsti. Ūmai pagavo mane toks įdūkis, pasišlykštėjimas ir baimė, kad turėjau sukaupti visas valios pastangas, kitaip būčiau puolęs jį, pargriovęs ant grindų ir suknežinęs galvą.

Ne kartą būdavau įtūžęs ir pasišlykštėjęs, tačiau baimės priemaiša man buvo naujas ir nesuvokiamas dalykas — bijojau

ne gyvo žmogaus, o tartum lavono. Ilgai negalėjau išlementi nė vieno žodžio. Laimė, jis galėjo tarti, kad nepažinau jo arba kad esu nustebęs, jog mažai pažįstamas žmogus laiko mane giminaičiu ir kreipiasi „tu"... Po šiai dienai mane tas „tu" baisiausiai erzina.

Stengiausi atsitokėti, tuomet jis vėl įsispraudė monoklį ir, purtydamas mano ranką, kalbėjo:

— Kaip laikaisi? Kaip Anelka? Kaip motina? Vis serga, ką? O teta, ką?

Ir vėl užplūdo mane nuostaba ir nežmoniškas pyktis, kad artimiausias ir brangiausias man moteris jis mini taip, tarsi jos būtų ir jam artimos. Pasaulio matęs žmogus, toks kaip aš, viską pakels, viską nuslėps, to jis mokomas iš mažens,— tačiau jutau, kad neištversiu. Norėdamas žūt būt išsivaduoti iš apstulbimo ir nukreipti mintis kitur, ėmiau įsakinėti tarnams, kad atneštų arbatos. Kromickis vis dėlto sunerimo, kodėl neatsiliepiu, ir, vėl paleidęs monoklį iš akies, gyvai paklausė:

— Ar kas atsitiko? Kodėl nieko nešneki?

— Visi sveiki,— atsakiau.

Ūmai dingtelėjo mintis, kad dėl mano susijaudinimo šis nekenčiamas žmogus ima viršų, ir iškart susitvardžiau.

Nuvedęs jį į valgomąjį, pasodinau už stalo ir paklausiau:

— Kas gero girdėti? Ar ilgam parvažiavai?

— Nežinau,— atsakė.— Ilgėjausi Anelkos, manau, kad ir ji manęs. Mes tik porą mėnesių drauge praleidome. Jaunavedžiams bent kiek mažoka, ką?

Nusijuokęs mediniu juoku, tarė:

— Pagaliau ir čia turiu reikalų. Reikalai! Reikalai! Visados reikalai!

Ėmė plačiai pasakoti apie savo biznius, tačiau neklausiau ir nesupratau nė žodžio. Be atvangos vis girdėjau žodį k a p i t a l a s, o akyse žybčiojo monoklis. Keista, kaip, ištikus didelei nelaimei, erzina smulkmenos. Nežinau, ar visiems šitaip, ar tik man, tačiau tas žodis k a p i t a l a s ir tas monoklis buvo nepakenčiamai atkarūs. Pirmą pasisveikinimo akimirką buvau netekęs nuovokos ir vis dėlto galėjau suskaičiuoti visus jo pratimus su monokliu. Taip esti visada — ir dabar, kai tik kalbuosi su juo.

Po arbatos palydėjau Kromickį į jam skirtą miegamąjį. Ten, nesiliaudamas pasakoti, ėmė, tarno padedamas, kraustyti savo daiktus. Kartais pasakojimą pertraukdavo, rodydamas man kokį

iš Tolimųjų Rytų parsivežtą ypatingą daiktą. Atsagstęs kelioninius dirželius ir išėmęs pledą bei du mažus rytietiškus kilimėlius, paaiškino:

— Juos pirkau Batumyje. Gražūs, ar ne? Bus mudviem prie lovų.

Tarnui išėjus, jis atsisėdo pavargęs kriesle ir toliau varė apie savo prekybą Rytuose ir savo lūkesčius, tačiau aš svarsčiau ką kita. Negalėdamas apsiginti nuo didelės nelaimės, šitaip rasi gelbstisi žmogus: ginasi nuo kurių ne kurių jos elementų. Man dabar vienа terūpi: važiuos ar nevažiuos Kromickis į Gašteiną; todėl, kiek palūkėjęs, tariau:

— Mažai tave iki šiol tepažinojau, bet dabar tikiu, kad pralobsi. Nė iš tolo nesi lengvabūdis, tad dėl sentimentų nepaaukosi svarbių dalykų.

Kromickis karštai paspaudė man ranką.

— Neįsivaizduoji,— pasakė jis,— kaip man svarbu, kad visada manim pasitikėtum.

Pirmą akimirką nesuvokiau šių žodžių prasmės. Man nedavė ramybės mintis, kad jau sumelavau Kromickiui ir niekšiškai su juo pasielgiau. Sumelavau, netikėdamas jo gabumais bizniui, o niekšiškai pasielgiau jam pataikaudamas — jam, kurį mielai būčiau prigirdęs vandens šaukšte. Tačiau dabar labiausiai man rūpėjo atkalbėti jį nuo kelionės į Gašteiną, tad bridau vis gilyn.

— Matau, kad tau ponių kelionė nelabai paranki? — tariau.

Atsakydamas Kromickis ėmė skųstis ponios Celinos sveikata kaip tikras egoistas, kuris tiek jaučia, kiek pačiam sopa.

— Suprantama,— sakė jis,— kad ši kelionė man neparanki. Tarp mūsų kalbant, galima be jos apsieiti. Visa turi būti su saiku, net dukters prieraišumas motinai. Ištekėjusi moteris privalo suprasti, kad visų pirma turi pareigų vyrui. Be to, motina, visada tūnanti už sienos, gretimame kambaryje, varžo mūsų laisvę, kliudo susigyventi ir besąlygiškai vienas kitam atsiduoti. Nesiginčysiu, vaikų prieraišumas tėvams — girtinas dalykas, tačiau besaikis prisirišimas gyvenime tampa kliūtimi.

Pasigavęs šios temos, įsileido į šnekas ir paskelbė galybę tokių tiesų, lėkštų ir nuvalkiotų, kurios mane erzino dar ir dėl to, kad jose buvo teisybės. Pagaliau tarė:

— Nieko nepaveiksi. Esu pirklys: žinojau, kokį sandėrį darau, ir esu pasiryžęs įvykdyti visus savo įsipareigojimus.

— Tai važiuosi į Gašteiną?

— Visų pirma — čia mano paties labui. Man rūpi arčiau susipažinti su tavim ir teta, kad iš tikrųjų imtumėt manim pasitikėti. Ateis laikas, apie tai pakalbėsime. Turiu mėnesį ar pusantro laisvo laiko. Rytuose palikau Liucianą Chvastovskį, kuris rūpinasi mano bizniu ir yra, anot anglų, *a solid man**. Be to, pats supranti, turėdamas tokią žmoną kaip Anelka, noriu su ja pagyventi bent kiek po vienu stogu — supranti, ar ne?

Sulig tais žodžiais prašiepęs geltonus iškirmijusius dantis, nusijuokė ir ėmė tapšnoti man per kelį. Man nutirpo smegenys ir pakaušis. Aiškiai jaučiau, kad bąlu. Pašokau, greit nusisukau nuo šviesos, kad nematytų pasikeitusio mano veido, ir, sukaupęs visą drąsą, prisiverčiau paklausti:

— Kada važiuoji į Plošovą?

— Ryt, ryt!

— Labanakt!

— Labanakt! — atsakė, paleisdamas monoklį iš akies.

Ir, ištiesęs abi rankas, pridūrė:

— Neapsakomai džiaugiuosi, kad galėsime suartėti. Visada man kažkodėl patikai... Esu tikras, kad puikiai sutarsime.

Mudu su juo sutarsime? Koks jis beviltiškai kvailas! Tačiau juo kvailesnis, juo baisiau darosi pamanius, kad Anelka jo nuosavybė, stačiai — jo daiktas. Tą naktį nė nebandžiau nusnūsti. Aiškiai kaip niekad pamačiau, kad galima atsidurti tokioje būklėje, kai baigiasi žodžiai, baigiasi gebėjimas suvokti ir pajusti savo nelaimę, o nelaimė nesibaigia. Mums duotas nuostabus gyvenimas! Pakaks, jei pasakysiu, jog prabėgęs laiko tarpas, kada Anelka mindė mano jausmus ir kada maniau pasiekęs nevilties viršūnę, dabar atrodo pasakiškos laimės metas. Jei anuomet ar dabar pasirodytų velnias ir duotų pasirašyti sutartį, kad visa liks kaip buvę, kad Anelka amžinai niekins mano meilę, bet užtat Kromickis niekad neatvažiuos, atiduočiau mainais savo sielą ir pasirašyčiau sutartį neabejodamas. Vyras, kurį moteris atstumia, nenorom vaizduojasi ją stovint kažkokio gotiško bokšto viršūnėje, nepasiekiamoje aukštumoje, kur nevalia žvilgsnio pakelti. Taip aš nejučiomis vaizdavausi Anelką. O čia atvažiuoja toks ponas Kromickis su dviem kilimėliais iš Batumio, tempia ją nesivaržydamas iš tos aukštumos ant tų kilimėlių — ją, nepalenkiamą, nepermaldaujamą, vaidilutę! Kaip baisu, kad

* Patikimas žmogus *(angl.)*.

žmogus gali viską mąstyti ir vaizduotis, drauge būdamas šlykščiai menkas ir juokingas! Kiek sukau galvą, kiek prikūriau teorijų, kiek džiovinau smegenis, norėdamas sau įrodyti, kad meilė galingesnė už vedybinius sandėrius, kad turiu teisę mylėti Anelką, o ji — mane, vis tiek aš gyvensiu su savo teorijomis, o Kromickis su Anelka.

Kadangi pagal Jurgį ir kepurė, žmogus, pamaniau sau, gali pakelti tik tam tikrą naštą, jei kas užkraus jam didesnę — jis parkris. Būdamas neapsakomai nelaimingas, kvailas, pažemintas, juokingas, jaučiau, kad su Kromickio atvažiavimu ėmiau niekinti Anelką. Dėl ko? Jokiais žmoniškais argumentais nemokėčiau šito pateisinti. Žmona turi priklausyti vyrui. Šią tiesą moku atmintinai kaip ir visi kvailiai, tačiau mano įsimylėjusi širdis sako — čia Anelkos nuopuolis! Kas man darbo visi tie svarstymai! Žinau, kad niekinu ją, ir toji panieka pranoksta mano jėgas. Jaučiu, kad mano egzistavimas tokiomis sąlygomis — visiškai neįtikimas, kad neišvengiamai, be jokios abejonės, turi įvykti lemiamos permainos.

O kokios permainos? Gerai būtų, jei panieka pasmaugtų mano meilę kaip vilkas avį. Tačiau iškart pajutau, kad viskas klosis kitaip. Jei Anelkos nemylėčiau, tai neniekinčiau jos, vadinasi, panieka — tik nauja manc antkaklio grandis. Supratau, kad, be ponios Kromickos, be pono Kromickio ir jų santykių, niekas ničniekas pasaulyje man nerūpi — nei šviesa, nei tamsa, nei karas, nei taika — joks žemiškas dalykas. Ji, Anelka, o dabar veikiau jiedu, į kurių gyvenimą esu įsiterpęs — vienintelis mano egzistencijos pagrindas. O jei be to pagrindo negaliu egzistuoti, kas tada? Ūmai lyg ir nustebau, kad vienintelis, paprasčiausias dalykas man neatėjo į galvą — mirtis. Kokia galinga jėga žmogaus rankose, ji gali nutraukti gyvenimo giją. Dabar laukiu tavęs, piktoji mano dvasia, ir tariu štai ką: „Tol krausi man naštą ant sprando, kol aš pats norėsiu. Kai bus man per sunku, nuspirsiu tave drauge su tavo našta"... O tada... *E poi eterna silenza...** nirvana, Ciolnerio[59] ketvirtasis dydis, pats nežinau kas! Pamanius, jog, šiaip ar taip, viskas nuo manęs priklauso, didžiai palengvėjo. Kokią valandą gulėjau ant sofos, svarstydamas, kaip ir kada tai įvykdysiu. Jau vien dėl to, kad atitrūkau nuo Kromickio, jo atvažiavimo, savo pavydo, tarsi pailsėjau. Savižudy-

* Ir paskui amžina tyla *(it.)*.

bei reikia tam tikro praktiško pasiruošimo, vadinasi, būsiu priverstas nebegalvoti apie savo nelaimę. Prisiminiau, kad mano kelioninis revolveris per mažo kalibro. Atsikėlęs apžiūrėjau jį ir nusprendžiau nusipirkti kitą.

Ėmiau sukti galvą, kaip čia padarius, kad savižudybė išrodytų lyg nelaimingas atsitikimas. Visa tai buvo tik abstraktūs svarstymai. Apčiuopiamas ketinimas dar nė iš tolo nebuvo išsikristalizavęs. Veikiau tarčiau, jog išryškėjo tik savižudybės galimybė, o ne sprendimas. Iš teisybės buvau net įsitikinęs, kad tas greit neįvyks. Jei žinau, kur vartai ir kad visada galiu išeiti — liksiu, norėdamas pamatyti, kiek blogis gali nuveikti? Kokia dar kančia man skirta? Mane kamavo skausmingas smalsumas, kas dar atsitiks, kaip tiedu žmonės sugyvens, kaip Anelka žiūrės man į akis?. Pagaliau nuovargis mane įveikė — užmigau nenusirengęs, sapnavau sunkius sapnus, kuriuose ištisai regėjau Kromickio monoklius, revolverius ir visokią žmonių ir daiktų maišalynę. Vis dėlto nubudau vėlai. Tarnas pranešė, kad Kromickis jau išvykęs į Plošovą. Pirmoji mintis buvo — važiuoti pridurmu, išvysti juos drauge. Tačiau, jau sėdėdamas karietoje, pajutau, kad šito nepakelsiu — pernelyg man sunku ir atkaru; supratau, jog tai paspartintų mano pasitraukimą pro atvirus vartus į aną nežinomą pasaulį, ir įsakiau važiuoti kitur.

Žmogus, kad ir didžiausias pesimistas, nesąmoningai vengia pikto ir ginasi nuo jo kiek išgalėdamas. Griebiasi kiekvienos vilties, iš kiekvienos permainos tikisi ko geresnio. Man kilo noras kuo greičiausiai važiuoti į Gašteiną, tarsi ten manęs lauktų išganymas. Norėjau važiuoti. Kad tik išjudinčiau juos iš Plošovo! Ši mintis nedavė man ramybės ir taip pagavo mane, kad visą dieną paaukojau jai įvykdyti.

Tat nebuvo sunku. Ponios buvo beveik pasirengusios. Kromickis nieko nebuvo rašęs apie savo atvykimą, matyt, norėdamas padaryti žmonai staigmeną, todėl ir šiaip ketinome už poros dienų keliauti. Dabar, ko gero, derėtų leisti jam pailsėti Plošove ir paklausti, kada galės su mumis važiuoti, tačiau nusprendžiau tyčia jo nepaisyti, tarsi jo nė nebūtų.

Nuvažiavęs į stotį, užsakiau miegamąjį vagoną rytdienai, tada išsiunčiau tarną į Plošovą su laišku tetai, pranešdamas, kad bilietus jau nupirkau, nes kitoms savaitės dienoms vagonai visi užsakyti, todėl keliauti turime rytoj.

Grįžtu prie paskutiniųjų akimirkų Varšuvoje. Šie pergyvenimai giliai įsmigo man į atmintį, negaliu jų nutylėti. Kitą dieną po Kromickio atvykimo keistai pasijutau. Man atrodė, kad nebemyliu Anelkos, tačiau be jos negaliu gyventi. Pirmą kartą patyriau tokią savijautą, kurią vadinčiau psichiniu susidvejinimu. Seniau, kai mano jausmai dar nebuvo sutrikdyti, sakydavau: „Myliu ją, vadinasi, jos geidžiu",— su tokia pat logika, kaip Dekartas sakė: „Mąstau, vadinasi, esu." Dabar virto kitaip: „Nemyliu, tačiau geidžiu",— ir abu šie teiginiai gyveno manyje, tarsi iškalti atskiruose akmens luituose. Abu neapsakomai slėgė. Negreit suvokiau, kad n e m y l i u yra tik iliuzija. Myliu ją kaip pirma, tik toks esu įskaudintas, apkartęs ir apnuodytas, kad ši meilė nieko bendra su laime nebeturi. Kartais dingteli, kad jeigu dabar Anelka net prisipažintų mane mylinti, jei ją išskirčiau su vyru, jei liktų našlė ir taptų mano, nebūčiau laimingas. Apmokėčiau tokią valandą gyvybės kaina, bet iš teisybės nebežinau, ar gebėčiau būti tikrai laimingas. Gal apmirė manyje tie nervai, kuriais jaučiama laimė? Tai galėjo atsitikti. Kam tad gyventi?

Kelionės išvakarėse nuėjau į ginklų sankrovą. Koks įdomus žmogus man pardavė revolverį! Jei nebūtų ginklininkas, galėtų tapti psichologijos profesoriumi. Įžengęs į parduotuvę, iš anksto pasakiau, kad man vis vien, ar revolveris bus Kolto sistemos, ar Smito, kad tik būtų geras ir stambaus kalibro. Senis gangreit išrinko ginklą pagal mano pageidavimą ir paklausė:

— Tamstai turbūt ir šovinių reikės?

— Ką tik norėjau prašyti.

Ginklininkas žvelgė į mane atidžiai.

— Ar reikia revolveriui įmautės?

— Žinoma. Prašom duoti ir įmautę.

— Gerai,— atsakė jis.— Tuomet tamsta gausi ir šovinius to paties numerio kaip revolveris.

Dabar aš pažvelgiau į jį nustebęs, o jis kalbėjo toliau:

— Aš, meldžiamasis, jau keturiasdešimt metų dirbu savo darbą ir šio to esu išmokęs. Dažnai pirkdavo iš manęs ginklą žmonės, kurie paskui šaudavo sau į kaktą. Ir ką tamsta pasakysi? Nepasitaikė, kad toks žmogus būtų nusipirkęs įmautę. Visada taip būna. Ateina ir pareiškia: „Prašom duoti revolve-

rį."—„Ar su įmaute?"—„Ne, kam jos reikia." Keista, juk žmogus, norįs pilti sau į kaktą, neprivalo taupyti rublio. Tačiau tokia žmogaus prigimtis... Kiekvienas, matyt, sako sau: „Kuriems velniams man įmautė!" Kaip tik dėl to iškart žinau, ar pirkėjas nori šauti sau į kaktą, ar ne.

— Labai įdomius dalykus tamsta pasakoji,— tariau.

Man išrodė tai nepaprastai charakteringa detalė.

O ginklininkas kalbėjo toliau:

— Priėjęs tokią išvadą, sugalvojau štai ką: kas perka revolverį be įmautės, aš neva apsirinku, ir duodu jam šovinius vienu numeriu didesnius. Ne toks jau paprastas dalykas šauti sau į kaktą. Reikia padūkusiai susiimti ir sukaupti drąsą. Manau, kad ne vieną šaltas prakaitas išmuša... Pagaliau žmogus apsisprendžia ir čiupt už revolverio... O čia kulkos nelenda... Nors galvą į sieną duok, tenka rytdienai atidėti... O ką jūs manot — lengva antrąkart pasiryžti? Ne vienas, kuris karštosiomis būtų sau į kaktą pylęs — mirčiai pažvelgęs į akis, kitą dieną šito nebedarys. Pasitaikydavo tokių, kurie rytojaus dieną įmautę pirkdavo... O man tik juokas. „Še tau įmautę, ir gyvenk sveikas!"

Užrašiau šį pasikalbėjimą, man dabar rūpi visa, kas sukasi apie savižudybę, o seno ginklininko žodžiai man išrodo įdomus žmogiškas dokumentas.

Birželio 27

Kartais pagalvoju, jog Anelka mylėjo mane, galėjau ją vesti ir turėti neapsakomai šviesų, laimingą gyvenimą, kad viskas priklausė nuo manęs ir viską paverčiau niekais vien dėl to, kad esu nevykėlis. Tada klausiu pats save: ar nepradedu kraustytis iš galvos? Ar iš tikrųjų galėjau laimėti Anelką visam gyvenimui? Juk puikiai menu visą įvykių eigą nuo pirmosios mūsų pažinties iki šiandien. Ši moteris galėjo būti mano ir tokia man ištikima kaip anam, ir šimtąkart ištikimesnė, juk mane būtų mylėjusi iš visos širdies! Apsigimęs nevykėlis — štai kas! Tegul tat ir pateisintų mane mano paties akyse, kas iš to, jei nė kiek nepaguodžia? Gal kiek lengviau pamanius, jog atgyvenusiųjų pa-

dermių palikuonys, kaip ir tie aktyvieji, atguls į tą pačią žemę... Tada skirtumas tarp manęs ir vadinamųjų aktyviųjų žmonių šiek tiek sumažėja... Aš ir į mane panašūs žmonės esame nelaimingi,— mes skiriamės nuo kitų. Nieko neišmano apie atgyvenusias padermes ne tik romanų rašytojai, bet ir psichologai specialistai, net fiziologai. Jie visada vaizduojasi, kad dvasinis nevykėlis turi būti fiziškai neišsivystęs, žemo ūgio, glebnų raumenų, silpnos galvos ir riboto intelekto. Gal tas ir pasitaiko, tačiau apibendrinti — reiškia klysti ir visą laiką kartoti tą klaidą. Atgyvenusių padermių palikuonys pasižymi ne gyvybinių jėgų stoka, bet jų iširimu. Aš pats esu tvirtas žmogus ir niekad nebuvau kvailys, o pažinojau savo sferos žmonių, dailių kaip graikų skulptūros, gabių, žvalaus proto, kurie vis dėlto nemokėjo gyventi ir sulaukė liūdno galo, nes perdaug galingoms jų vitalinėms jėgoms trūko pusiausvyros. Šios jėgos mumyse — tarsi prastai sutvarkyta visuomenė: nežinia, kur čia prasideda vienų teisės, kur baigiasi kitų. Netvarka laikomės, o žinia, kad netvarka laikytis negalima. Kiekviena jėga traukia mus į savo pusę, kartais patraukia su savim visas kitas, taip atsiranda tragiškos išimtys. Aš dabar sergu tokia liga — be Anelkos, niekas man nerūpi, niekas nedomina, niekur negaliu pritapti. Žmonės nesupranta, kad šitokia harmonijos stoka, gyvybinių jėgų anarchija yra sunkesnė liga negu fizinė ir moralinė anemija. Štai ir įminta mįslė. Seniau gyvenimas ir visuomeniniai santykiai gelbėdavo mus, nes reikalaudavo iš mūsų veiklos, tam tikra prasme versdavo mus veikti. Šiandien, kai esame nutolę nuo gyvenimo, kai mus nuodija filosofavimas ir abejonės, mūsų liga tomis nesveikomis sąlygomis dar paaštrėja. Pagaliau taip nusistekenome, kad nebetinkame veiklai, tik dvasiniams ekscesams, dėl to mes, gabieji ir labiausiai likimo apdovanotieji paprastai nusiritam iki beprotybės. Iš to, ką duoda gyvenimas, liko mums tik moteris. Ir mes — viena iš dviejų — arba išbarstome smulkiomis monetomis gyvenimo kapitalą paleistuvaudami, arba, įsikibę kokios meilės kaip šakos, nusvirusios ties bedugne, kabame ore, pasmerkti nusisukti sprandą dar ir dėl to, kad dažniausiai renkamės neteisėtą meilę, kurioje glūdi tragedijos pradmenys. Žinau, jog mano meilė Anelkai turės blogai baigtis, žinodamas net nesiginu nuo jos, gynimasis taip pat būtų prapultis.

Maudyklės, o ypač gaivus čionykštis oras gerai veikia ponios Celinos sveikatą. Kasdien žvalesnė. Kadangi rūpinuosi ja kaip savo motina, ji man rodo dėkingumą ir kaskart didesnį palankumą. Anelka, tai pastebėdama, taip pat negali nejausti man dėkingumo, tačiau esu tikras, kad šis jausmas sumišęs su vis didėjančiu sielvartu, nes dabar dar aiškiau matyti, kokie laimingi visi pasijustume, jei būtų įvykę tai, kas turėjo įvykti. Dabar esu visiškai tikras, kad ji nemyli Kromickio. Yra ir liks jam ištikima, tačiau, matydamas juodu drauge, regiu jos veide tarsi prievartą, tarsi pažeminto žmogaus gėdą. Matau — kai Kromickis, gal išties įsimylėjęs, o gal dar labiau trokštąs, kad jiedu išrodytų įsimylėjusi pora, glamonėja jos rankas, glosto plaukus, bučiuoja kaktą,— esu tikras, kad tokiais atvejais jai labiau magėtų skradžiai žemės prasmegti negu kęsti jo glamones mano ir kitų akivaizdoje. Tačiau kenčia, turi šypsotis, ir aš kenčiu šį reginį ir taip pat šypsausi, tik pramogai vaizduojuosi, jog savo rankomis draskau sau krūtinę. Kartais man šauna į galvą, kad ši Dianos vestalė, likusi su vyru dviese, veikiausiai jaučiasi laisvesnė, ne taip santūriai rodo savo jausmus. Tačiau vengiu tokio pasismaginimo, tokių minčių, nes jaučiu, kad dar lašas, ir aš neteksiu pusiausvyros, nebesusitvardysiu. Mano elgesys su Anelka siaubingas ir jai, ir man. Mano meilė tampa panašesnė į neapykantą, panieką, ironiją. Tai kamuoja Anelką ir gąsdina. Kartais ji žvelgia į mane, tarsi norėdama paklausti. „Kuo aš nusikaltau?" Aš pats dažnai kartoju: „Kuo ji kalta?"— tačiau negaliu, dievaži negaliu jai būti kitoks. Juo labiau matau ją suglumusią, priblokštą, juo didesnis įtūžis pagauna mane ant jos, ant Kromickio, ant savęs ir ant viso pasaulio. Ir ne dėl to, kad nesigailėčiau jos, tokios pat nelaimingos kaip ir aš. Tačiau panašiai kaip nuo vandens dar labiau įsisiautėja smarkus gaisras, taip ir mano sielvartą aitrina visi jausmai. Rodydamas tai vienintelei ir brangiausiai moteriai panieką, pyktį, pasityčiojimą, skriaudžiu save tiek pat kiek ir ją, save gal dar labiau, nes ji geba man atleisti, o aš sau — niekados!

Tas žmogus pastebėjo, kad mudu su jo žmona kažko pykstame vienas ant kito, ir savaip tat išsiaiškino. Jo galva, aš nekenčiu jos del to, kam pasirinko jį, o ne mane. Temato tik neapykantą, kilusią iš mano įžeistos savimeilės — ir ničnieko daugiau. Toks aklas gali būti tik vyras. Anelkai stengiasi atsilyginti už tai pabrėžtu meilumu, o su manim elgiasi atlaidžiai kaip kilniaširdis nugalėtojas. Tik savimeilė gali šitaip sukvailinti žmogų. Koks keistas žmogus! Kasdien eina į Štraubingerio viešbutį, stebi poras, išėjusias pasivaikščioti prie Vandelbano, ir su džiaugsmu skleidžia apie jas bjauriausias paskalas; rodydamas iškirmijusius dantis, tyčiojasi iš, jo manymu, apgaudinėjamų vyrų, ir kiekvienas naujas atradimas taip pakelia jam nuotaiką, kad dešimt kartų per valandą paleidžia monoklį iš akies ir vėl jį įsispraudžia. Ir tas žmogus, kuriam vedusiųjų neištikimybė — tik dingstis pigiems sąmojams laidyti, laikytų ją didžiausia ir tragiškiausia piktadarybe, jeigu tas nutiktų jam pačiam. Kai kitiems nutinka — farsas, jei nutiktų jam — šauktųsi dangaus keršto. Dėl ko, kvaily, tu toks esi? Nuėjęs prie veidrodžio, įsižiūrėk: pamatysi savo mongoliškas akis, plaukus tarsi juodą šlikę, savo monoklį, graibščius pirštus. Žvilgtelėk į savo vidų, suvok, koks skystas tavo protelis, koks banalus tavo charakteris, ir pasakyk, ar tokia moteris kaip Anelka nors valandą privalo būti tau ištikima? Kaip ją laimėjai, tu fizinis ir dvasinis prasčioke? Ar ne siaubinga, ar suderinama su gamtos dėsniais, kad tu esi jos vyras? Už paskutinio Florencijos chamo tekėdama, Dantės Beatričė būtų daugiau pešusi!

Lioviausi rašęs — vėl karščiuojuosi, vėl netenku pusiausvyros, o toks jau buvau abejingas! Kromickio džiaugsmui galiu pasakyti: nesijaučiu geresnis už jį. Net jei ir tarčiausi iš geresnio molio krėstas — menka paguoda, elgiuosi net prasčiau už jį. Jam nereikia apsimetinėti mano akivaizdoje — aš privalau prie jo vaidinti, skaitytis su juo, slapstytis, taikytis, apgaudinėti, veidmainiauti. Užuot čiupęs už gerklės, koneveikiu jį šiame dienoraštyje,— ar gali būti šlykščiau? Čia vergo pasitenkinimas — ir jis už akių gali plūsti savo poną. Kromickis, ko gero, niekados nėra laikęs savęs tokiu niekšu, kokiu laikiau save aš, darydamas aibes smulkių nedorybių, griebdamasis visokių žemų klastų, kad tik įkurdinčiau jį toliau nuo Anelkos savo išnuomotoje viloje.

Šiaip ar taip, man nepasisekė. Vienu paprastu, atviru sakiniu: „Noriu būti šalia žmonos"— sugriovė visus mano planus. Ir gyvena šalia žmonos... Pikčiausia, kad Anelka supranta kiekvieną mano žygį, kiaurai permato kiekvieną mano žodį ir slaptą ketinimą. Manau, kad jai dažnai gėda dėl manęs...

Visa tai — mano duona kasdieninė. Nemanau, kad ilgai ištversiu, nes vis dėlto nesu taip puolęs, kitaip tariant, nesu toks niekšas, kokiu verčia būti mano gyvenimo sąlygos.

Birželio 30

Būdamas verandoje, šiandien išgirdau, kaip baigė savo pokalbį gan pakeltais balsais Kromickis su Anelka.

— Aš pats su juo pakalbėsiu,— sakė Kromickis,— tik tetai paaiškink, koks čia dalykas.

— Nieku gyvu! — atsakė Anelka.

— Labai tave prašau! — pabrėžė Kromickis.

Nenorėdamas būti tolesnio pasikalbėjimo neprašytas liudininkas, įėjau į kambarį. Iš Anelkos veido supratau, kad ją ištiko didelis nemalonumas, kurį stengiasi nuo manęs nuslėpti. Kromickis iš pykčio buvo perbalęs, tačiau šypsodamasis padavė man ranką. Akimirką mane pagavo nerimas ir baimė, kad Anelka jam kažką prisipažino. Ne Kromickio bijojau, o tik to, kad jis Anelkos neišvežtų, neatplėštų manęs nuo širdgėlos, pažeminimo, kančios. Tik tuo gyvenu, kitaip iš bado mirčiau. Tegul taip būna, kad tik gaučiau matyti Anelką. Visą laiką sukau galvą: apie ką jiedu galėjo kalbėtis? Kartais atrodė panašu į teisybę, kad Anelka bus jam ką prisipažinusi, tačiau tuomet jo elgesys su manim turėtų pasikeisti, o dabar jis beveik dar malonesnis. Apskritai, jei ne ta mano neapykanta, negalėčiau juo skųstis. Man jis mandagus, draugiškas, nuoširdus, kiekviename žingsnyje kaip nervingai moteriai nusileidžia. Stengiasi laimėti mano pasitikėjimą. Neatstumia jo ir tai, kad kartais šiurkščiai ar ironiškai jam ką atrėžiu, kad dažnai be jokios atžvilgos keliu aikštėn jo išsilavinimo ir dvasios subtilumo stoką. Nepraleidžiu jokios progos, norėdamas Anelkai įrodyti, kad jis menkesnio proto ir širdies. Tačiau jis kantrus. Galimas daiktas, kad tik su manim. Šiandien mačiau jį pirmą kartą supykusį ant Anelkos, jo veidas pažalia-

vo, kaip žmogaus, gebančio pykti šaltai ir labai atkakliai. Anelka, ko gero, jo bijojo, bet ji visų bijo — o dabar net manęs. Kartais sunku suprasti, iš kur ši kaip balandis švelni moteris semiasi ypatingais atvejais nepaprastos energijos. Kadaise maniau, kad ji pasyvi, jei norėsiu ją laimėti, ji nesigins. Koks nusivylimas! Netikėtas jos pasipriešinimas išrodo dar didesnis. Nežinau, ką jiedu šnekėjosi su Kromickiu, tačiau esu tikras, kad, įspėjusi, jog nepadarys to, ko jis reikalauja, drebės iš baimės, bet nepadarys. Jei ji būtų mano, mylėčiau ją kaip šuo savo šeimininką. Nešiočiau ją ant rankų, dulkes nupūsčiau nuo jos kelio, mylėčiau mirtinai.

Liepos 1

Mano pavydas atrodytų žemas, jei nebūtų atmieštas gėla, kurią jaučia tikintysis, kai jo dievybė profanuojama. Jei galėčiau užkelti ją ant kokio neužeinamo kalno, kur niekam nevalia būtų prisiartinti, išsižadėčiau net progos paliesti jos ranką.

Liepos 2

Vyliausi esąs atbukęs. Maniau, kad tai nuolatinė sielos būsena, o čia būta tik nervų sukrėtimo. Iš teisybės ir tada nujaučiau, jog tai neilgai tvers.

Liepos 3

Kažkas tarp jų nutiko. Abu slepia, kad vienas ant kito širsta, bet aš matau. Jau kelios dienos jis neima jos už rankų ir nekelia, kaip buvo pratęs, vienos ir kitos prie lūpų, neglosto plaukų, nebučiuoja kaktos. Man tai buvo tikro džiaugsmo tarpsnis, bet Anelka pati viską užnuodijo. Pastebėjau, kad ji tartum stengiasi permaldauti jį, praskaidrinti nuotaiką ir susigrąžinti ankstesnius santykius. Tat matydamas, įtūžau, ėmiau atšiauriai elgtis su Anelka. Buvau kaip niekad negailestingas jai, vadinasi, ir sau.

Grįždamas iš Vandelbano, šiandien sutikau ją ant tilto, priešais kaskadas. Ūmai stabtelėjusi, kažką ėmė sakyti, bet krioklio ūžesys nuslopino žodžius. Tai mane suerzino, nes dabar viskas mane erzina; tad, pasivedėjęs nuo tilto mūsų vilos pusėn, nekantriai tariau:

— Neišgirdau, ką sakei.

— Norėjau paklausti,— prabilo susijaudinusi,— kodėl man toks esi? Kodėl nė kiek nesigaili manęs?

Sulig tais žodžiais kraujas plūstelėjo į širdį.

— Ar nematai,— skubiai tariau,— kad myliu tave beprotiškai? Kaip galima niekinti tokį jausmą! Klausyk, aš jau nieko iš tavęs nebenoriu. Pasakyk tik, kad myli mane, atiduok man savo širdį, aš viską pakelsiu, viską ištversiu, ir paaukosiu tau visą savo gyvenimą, ir tarnausiu tau iki paskutinio atodūsio. Anelka, tu mane myli, pasakyk! Juk teisybė? Išgelbėsi mane tuo vieninteliu žodžiu — ištark jį!

Anelka nubalo kaip krioklio puta. Atrodė, kad ją perpūtė žvarbus šaltas vėjas ir sustingdė kraują gyslose. Valandėlę netekusi žado, pagaliau sunkiai ištarė:

— Maldauju, nekalbėk šitaip!

— Niekados man šito nepasakysi?

— Niekados,— atsakė.

— Žinok, kad tai ne aš, o tu manęs...

Ir nutilau. Ūmai šovė man mintis: jei Kromickis reikalautų iš jos šio žodžio, ji jam pasakytų,— iš sielvarto ir įtūžio ėmė spengti ausyse, aptemo akys. Visai netekau galvos. Žinau tik, kad sviedžiau jai į akis tokius baisius ir ciniškus žodžius, kokių joks kitas vyras nedrįstų sakyti silpnai moteriškei. Nedrįstu užrašyti jų šiame dienoraštyje. Tartum per sapną atsimenu, kad valandėlę žvelgė į mane apstulbusi ir išsigandusi, paskui, čiupusi mane už rankovės ir purtydama mano ranką, ėmė karštai klausinėti:

— Leonai! Kas tau? Kas tau?

O aš krausčiausi iš galvos. Išplėšęs ranką, nuėjau į kitą pusę. Netrukus grįžau, bet jos nebebuvo. Tada supratau: atėjo metas baigti. Nuo tos minties tarsi šviesi properša blykstelėjo tamsumoje, apgaubusioje mano galvą. Tai buvo keista dalinio suvokimo būklė. Gerai nepermaniau, kas atsitiko. Beveik visai nebę-

jaučiau, kad egzistuojame aš ir Anelka; o apie mirtį ėmiau mąstyti ne tik kaip protingas, bet ir kaip ramus žmogus. Pavyzdžiui, puikiai žinojau, jei pulsiu nuo uolų į bedugnę, tai galės išrodyti nelaimingas atsitikimas. tačiau jei nusišausiu savo kambaryje, tokio smūgio mano teta neišlaikys. Dar keisčiau, kad, šitaip galvodamas, nesijaučiau galįs rinktis, tartum ryšys tarp mano protavimo ir valios bei jos diktuojamų veiksmų jau būtų nutrūkęs. Visiškai įsitikinęs, kad verčiau pulti nuo uolų negu nusišauti, vis dėlto patraukiau į vilą revolverio. Dėl ko? Nežinau. Tik žinau, kad skubėjau vis labiau ir, šuoliais užbėgęs laiptais į viršų, ėmiau ieškoti rakto nuo skrynios, kurioje laikiau užrakintą revolverį. Ūmai apnikusias mane mintis apie savižudybę nutraukė spartūs žingsniai ant laiptų. Dingtelėjo, gal Anelka, įspėjusi mano ketinimus, skuba užbėgti jiems už akių. Durys staigiai atsivėrė, ir išvydau tetą, kuri uždususi sušuko:

— Leonai! Bėk daktaro! Anelkai bloga!

Tat išgirdęs, užmiršau viską; išbėgau iš namų be skrybėlės ir po ketvirčio valandos parvedžiau daktarą iš Štraubingerio viešbučio. Mums atvykus, jau viskas buvo praėję. Daktaras nuskubėjo pas Anelką, aš likau su teta verandoje ir ėmiau klausinėti, kas atsitiko.

— Prieš pusvalandį,— sakė teta,— Anelka grįžo tokia išraudusi, kad abi su Celina pradėjome teirautis, kas yra. Atsakinėjo: „Niekis, niekis"— kažkaip nekantriai, bet matėme, kad netiesa. Celina ėmė kamantinėti. Tada Anelka įsikarščiavusi — pirmąkart ją tokią mačiau — sušuko: „Kodėl visi čia mane kamuoja?" Tada ją ištiko kažkokie spazmai ar nerviškas juokas. Baisiai išsigandome, ir aš nulėkiau pas tave. Ačiū dievui, jau praėjo. Tik verkė, vargdienėlė, ir mudvi atsiprašinėjo, kad pasikarščiavo.

Tylėjau, bet širdis man plyšo. Teta ėmė vaikštinėti dideliais žingsniais po verandą, pagaliau, sustojusi priešais mane ir įsisprendusi, prabilo:

— Žinai, kas man matos, mano mielas? Tai va — visi mes tą Kromickį ne per daug mėgstame, ir Celina nelabai jį pakenčia. Keistas dalykas, jis labai stengiasi mums įsiteikti, o vis jaučiasi esąs įsibrovėlis. Negražu iš mūsų pusės. Anelka tatai mato ir kenčia...

— Nejaugi tamsta manai, tetule, kad ji taip labai jį myli?

— Kam čia tuoj: labai, labai! Myli, nes jis jos vyras, ir aišku, kad jai nemalonu, kai mes netinkamai su juo elgiamės.

— O kas netinkamai elgiasi su juo? Mano manymu, ji stačiai su juo nelaiminga, štai ir viskas.

— Sergėk dieve! — pasakė tetulė.— Žinia, galėjo geriau ištekėti, bet ką jau ypatinga gali jam prikišti? Matyt, labai prie jos prisirišęs. Tiesą pasakius, Celina negali jam atleisti, kam pardavė Gluchovą, ir aš šito niekados neužmiršiu, tačiau pati girdėjau, kaip karštai Anelka jį gynė.

— Gal nenuoširdžiai?

— Galbūt, bet tai dar labiau įrodo, kad ji myli jį. Kai dėl jo biznio reikalų, deja, niekas gerai nežino, kaip jam iš tikrųjų sekasi, ir todėl Celina be paliovos būgštauja. Bet, teisybę sakant, negi turtas teikia laimę? Jau esu tau minėjusi, kad Anelka neliks nuskriausta, o tu leisi. Ką? Ar leisi? Mudu abu, Leonai, turim jos atžvilgiu pareigų, o be to, juk ši miela būtybė yra nusipelniusi mūsų globos.

— Iš visos širdies, tetule. Kadangi neturiu sesers, kol aš gyvas, Anelkos niekados neslėgs materialiniai rūpesčiai.

— Pasikliauju tavimi, dėl to ir mirti man bus lengviau,— pasakė teta.

Ir ėmė manė glėbesčiuoti, tačiau tolesnį mūsų pasikalbėjimą nutraukė daktaras. Keliais žodžiais mus visai nuramino. „Mažas nervų priepuolis, kuris, pradejus maudytis voniose, dažnai ištinka žmones. Prašom nutraukti maudynes keletą dienų, daug vaikščioti gryname ore,— štai ko reikia! Organizmas sveikas, jėgų daug, viskas baigsis kuo puikiausiai."

Už tuos žodžius prikimšau jo kišenes taip, kad skrybėlę užsidėjo tik už vilos vartų. Paaukočiau keletą savo gyvenimo metų, kad, nuėjęs pas Anelką, galėčiau išbučiuoti jos kojas, atsiprašyti už visa pikta, ką esu jai padaręs. Prisiekiau sau, kad būsiu kitoks, kantriai kęsiu Kromickį, nemaištausiu, net nemurmėsiu. Atgaila, karšta, nuoširdi atgaila — štai kokia dabar mano sielos būsena. Vis dėlto myliu ją neapsakomai. Prieš pat vidudienį grįžo iš tolimo pasivaikščiojimo po Kaizervegą Kromickis. Tuoj pat pabandžiau būti ir jam malonesnis. Jis tarėsi, kad užjaučiu jį, ir buvo man išties dėkingas. Su ponia Celina visą dieną prasėdėjo prie Anelkos. Popiet ji ketino keltis ir išeiti, tačiau jai neleido. Prisiverčiau ir dėl to nemaištauti. Neatsimenu, kada gyvenime būčiau šitaip save įveikęs. Tariau sau: „Tai dėl tavęs,

mylimoji!" Keistai buvau nusiteikęs visą likusią dienos dalį. Man kaip mažam vaikui vis norėjosi verkti. Ir dabar mane smaugia ašaros. Prikrėčiau išdaigų, bet ir atgailauju skaudžiai.

Liepos 5

Po vakarykštės įtampos, kaip tyla po audros — visiškas atokvėpis. Debesys išeikvojo visą savo elektrą. Ir dvasiškai, ir fiziškai jaučiuosi nusilpęs. Anelka išrodo geriau. Rytą atsidūrėme verandoje vienu du. Pasodinęs Anelką supamajame krėsle ir apsiautęs šilta skraiste,— mat rytai čia šalti,— tariau:

— Brangioji mano, atsiprašau tave kuo širdingiausiai už vakarykščius žodžius. Atleisk ir užmiršk, nes aš sau niekados neatleisiu.

Užuot ką atsakiusi, tučtuojau ištiesė ranką, kurią pripuolęs bučiavau. Visomis išgalėmis tvardžiausi, kad balsu neimčiau aimanuoti, tokia bedugnė atsivėrė tarp mano meilės ir nedalios. Tai suprasdama, Anelka negreit ranką atitraukė. Ji taip pat stengėsi apmaldyti susijaudinimą, o gal ir jausmą, stumiantį ją prie manęs. Nuo slopinamos raudos virpčiojo jos kaklas ir krūtinė. Jautė, kad myliu ją užvis labiausiai, kad tokia meilė ne kasdien pasitaiko, kad jos galėtų lyg lobio pakakti visam gyvenimui.

Tačiau netrukus susitvardė, jos veidas nušvito. Jame galėjai įžiūrėti tik susitaikymą su likimu ir begalinį gerumą.

— Vadinasi, taika, ar ne? — paklausė ji.

— Taip! — atsakiau.

— Visiems laikams?

— Ką galiu tau atsakyti, angele mano? Pati geriausiai žinai, kas mano sieloje...

Jos žvilgsnis apsiniaukė, tačiau ji vėl susitvardė.

— Nereikia,— tarė.— Tu toks geras...

— Aš? — sušukau, nuoširdžiai pasipiktinęs.— Ar žinai, jei vakar nebūtum staiga susirgusi galėjau ranką prieš save...

Užkandau žadą, suvokęs, kad nedora būtų veikti ją baime ir grasinimais. Ne, toks kelias man nepriimtinas. Juo labiau susigėdau, kai Anelka sunerimo ir, atidžiai į mane pažvelgusi, paklausė:

— Ką tu norėjai pasakyti?

— Norėjau pasakyti žodžius, nevertus savęs, pagaliau dabar tai nebeturi reikšmės.

— Leonai, susimildamas, aš privalau žinoti, kitaip neturėsiu nė akimirkos ramybės.

Vėjas sutaršė jos plaukus ant kaktos, todėl priėjęs pataisiau plaukų sruogą taip švelniai ir rūpestingai kaip motina.

— Anelka, mieloji, neliepk man sakyti tai, ko nedera. O kai dėl tavo ramybės, duodu žodį, kad ateityje neteks tau būgštauti.

Ji pažvelgė į mane.

— Duodi žodį?

— Tikriausią ir rimčiausią. Kas ten vaidenas mielojoj tavo galvelėj?

Mūsų kalba nutrūko, nes laiškanešys atnešė visą glėbį laiškų. Kromickiui iš Rytų, Anelkai nuo Sniatinskių (pažinau jo braižą ant voko), o man nuo Klaros. Geraširdė Klara nedaug terašė apie save, tačiau smulkmeniškai teiravosi apie mane. Anelkai pasisakiau gavęs nuo jos laišką, o ši, matyt, norėdama, kad mūsų nuotaika visai pragiedrėtų, ėmė mane erzinti. Atsimokėjau jai tuo pačiu, sakydamas, kad Sniatinskis pastaruoju metu visai be galvos. Valandėlę abu juokėmės ir šaipėmės. Žmogaus širdis kaip bitė, ieško saldybės net karčiose gėlėse. Pats nelaimingiausias stengiasi net iš savo kančios išsunkti kruopelytę laimės, dėl to griebiasi kiekvieno šešėlio, kiekvienos iliuzijos. Tarpais imu galvoti, jog šis nenumaldomas laimės troškulys — įrodymas, kad po mirties ji mums skirta. Esu įsitikinęs, jog ir pesimizmas kilo iš to troškulio; filosofiškai apibendrinęs negandas, žmogus pasijuto šiek tiek paguostas. Taip buvo patenkintas pažinimo ir teisybės poreikis, o juk laimė ir yra siekių patenkinimas. O gal meilė toks galingas laimės šaltinis, kad — net pati beviltiškiausia — vis vien spinduliuoja; toks spindulėlis sutvisko mudviem abiem. O aš jau buvau praradęs viltį. Taip pat nesitikėjau, kad žmogus, kurio troškimai beribiai, kuris geidžia visko, įkliuvęs į tikrą bėdą, galėtų pasitenkinti mažmožiais. Tačiau geriausias pavyzdys — aš pats.

Baigę skaityti laiškus, tarpduryy išvydome ponią Celiną, kuri jau vaikšto; ji atnešė mažą kėdutę Anelkai po kojų.

— Ak mama,— pasipiktino Anelka.— Ar šitaip galima!

— O tu mažai apie mane tūpčiojai, kai buvau susirgusi? — atsakė ponia Celina.

Paėmęs iš jos kėdutę ir atsiklaupęs priešais Anelką, laukiau, kol padės savo kojytes; akimirką klūpojęs, likau laimingas visą dieną. Taip! Didžiai neturtingas žmogus minta trupiniais ir, lasiodamas juos, šypsosi dėkingas — pro ašaras.

Liepos 6

Mano širdis paliegusi, bet geba mylėti. Tik dabar perpratau Sniatinskį. Jei nebūčiau žmogus iširęs, praradęs dvasios pusiausvyrą, užnuodytas skepticizmo, savikritikos ir jos pačios kritikos, jeigu mano meilė būtų pripažinta ir teisėta, Anelka būtų man tapusi gyvenimo dogma, o su šia dogma atsirastų ir kitų. Kas žino... gal nemokėčiau kitaip mylėti, tik nelegaliai, gal esu toks nevykėlis, kad tai, kas turėtų būti mano sveikata ir išsigelbėjimas, virto mirtina liga ir prapultimi. Keistas dalykas, kieksyk buvau žmonių įspėtas. Tarsi jie būtų nujautę, kas manęs laukia. Vis prisimenu, ką parašė Sniatinskis, man gyvenant pas Deivius Peljyje: „Žmogaus gyvenimas turi ką nors išauginti, žiūrėk, kad tavo gyvenimas neišaugintų to, kas atneštų nelaimę tau ir tavo artimiesiems." Tada šaipiausi iš jo žodžių, o juk vargu ar buvo galima tiksliau viską numatyti! Mano tėvas irgi ne kartą yra kalbėjęs taip, tarsi jo žvilgsnis būtų prasiskverbęs į ateitį. Šiandien per vėlu tatai minėti. Žinau, kad nuo šių minčių niekas nepasikeis, tačiau negaliu jų atsikratyti, man gaila ne tiek savęs, kiek Anelkos. Su manim ji būtų buvusi šimtąkart laimingesnė negu su Kromickiu Net jei iš pradžių būčiau ją kritikavęs, radęs gausybę ydų, vis vien būčiau mylėjęs visa širdimi. Ji būtų buvusi mano, taigi būtų atsidūrusi mano egoizmo rate. Į jos ydas būčiau žiūrėjęs kaip į savo silpnybes, o žmogus sau atlaidus,— kad ir smarkiausiai pats save kritikuotų, vis vien nesiliauja rūpinęsis savo labu, brangina save. Taip ir Anelka man būtų buvusi brangi, o kadangi jinai šimtąkart tobulesnė už mane, ilgainiui būtų tapusi mano pasididžiavimu, mano geriausia, tauriausia sielos dalimi; tada mano kritika būtų visai ne vietoj — ir būčiau perėjęs į jos tikėjimą, ir būčiau išgelbėtas.

Dabar viskas žuvo, viskas prarasta, virto jai tragedija, o man — blogiu ir tragedija.

Skaitau tai, ką vakar parašiau; įstrigo paskutinė mintis,— rašiau, jei mano meilė būtų teisėta, galėtų mane išganyti, o dabar tapo blogio šaltiniu. Su šia mintim man sunku apsiprasti. Kaip gali iš meilės tokiai nekaltai būtybei kaip Anelka kilti blogis? Tačiau vienas žodis viską paaiškina: mano meilė neteisėta. Šį faktą pagaliau reikia pripažinti. Jei kas prieš dvejus metus man, civilizuotam žmogui, estetui, gyvenančiam santarvėje su baudžiamuoju kodeksu jau vien dėl to, kad moralės dėsniai neleidžia kitaip gyventi, būtų pasakęs — jei, kartoju, man kas būtų pasakęs, kad per kiauras dienas ir naktis svarstysiu, kaip pašalinti, o gal ir nužudyti žmogų, kuris man kliudo — tokį pranašą būčiau laikęs bepročiu.

Deja — štai kur nusiritau! Kromickis temdo man pasaulį, atima žemę, vandenį ir orą. Negaliu gyventi, kai jis gyvas, dėl to be paliovos mąstau apie jo mirtį. Jeigu jis mirtų, kaip paprastai išsispręstų painiavos, baigtųsi visos nelaimės! Ne kartą man dingtelėjo, kad hipnotizuotojas pasako mediumui: „Miegok!"— ir tas užmiega; kodėl ta pati jėga, tik kur kas didesnės įtampos, negalėtų ko nors amžinai užmigdyti? Neseniai užsisakęs visokių knygų apie hipnozę, dabar nejučiomis kiekvienu žvilgsniu teigiu Kromickiui: „Mirk!" Jei tokios įtaigos pakaktų, jis seniai nebegyventų šiame pasaulyje. O rezultatas tik toks, kad jis gerai jaučiasi ir tebėra kaip buvęs Anelkos vyras; esu įsitikinęs, kad mano kėslai nedori, kvaili, juokingi, nederantys veikliam žmogui — užtat niekinu save kaskart labiau.

Tatai man nekliudo hipnotizuoti Kromickį kaip ir pirma. Kai daktarai nebepajėgia išgydyti sunkios ligos, tai kartais inteligentiškas žmogus kreipiasi į žiniuonį. Noriu nužudyti varžovą hipnoze — dėl to, juo aiškiau matau savo menkystę, juo blogiau man. Turiu prisipažinti: likęs vienas, susizgrimbu bemąstąs apie nekenčiamo varžovo pašalinimą bet kokiomis žmogui prieinamomis priemonėmis. Ilgai puoselėjau mintį nušauti jį dvikovoje. Niekai! Anelka netekėtų už savo vyro žudiko. Kaip tikras nusikaltėlis tada ėmiau svarstyti kitus būdus. Keista, šovė į galvą galybė tokių, kurių neišaiškintų joks žmogiškasis teisingumas.

Kvailystė! Niekai! Gryna fantazija! Kromickis gyvens sau sveikas, juk šių ketinimų aš niekados neįvykdysiu. Nors terei-

kėtų tiek teatsakyti, kiek sumindžiojus vorą, nors atsidurtumė negyvenamoje saloje, jo nenužudyčiau; tačiau jei būtų galima perpjauti žmogaus kiaušą kaip obuolį ir rankioti slaptas mintis, paaiškėtų, kad žmogžudystės kirminas graužia mano smegenis. Dar daugiau — puikiai jaučiu, kad nenužudyčiau Kromickio ne dėl taurių moralinių akstinų, glūdinčių įsakyme „nežudyk!". Šį įsakymą jau esu savo sieloje pamynęs. Nenužudyčiau tik dėl to, kad mane gal sulaikytų kokie riteriškumo tradicijų likučiai, kad rafinuoti mano nervai nepakeltų brutalaus žygio, kad per daug esu nutolęs nuo pirmykščio laukinio žmogaus; trumpai drūtai — nemokėčiau pavartoti jegos. Tačiau mintimis žudau jį kasdien ir dėl to klausiu save: ar neatsakysiu prieš kokį aukštesnį teismą nei žmonių teismas, ar neatsakysiu už šį nusikaltimą kaip už įvykdytą?

Šiaip ar taip, jei būtų galima skaldyti kiaušus, galbūt doriausio žmogaus smegenyse rastume minčių, dėl kurių pasišiauštų plaukai. Menu vaikystėje pergyventą tokį pamaldumo laikotarpį, kai melsdavausi kuo nuoširdžiausiai nuo ryto lig vakaro, o didžiausio religinio įkvėpimo akimirkomis apnikdavo mane piktos mintys, tarsi vėjas būtų jas pasėjęs ar pikta dvasia pakuždėjusi. Pasitaikydavo piktžodžiauti žmonėms, kuriuos labiausiai mylėjau ir dėl kurių neabejodamas būčiau paaukojęs gyvybę. Prisimenu, jog tai buvo mano vaikiška tragedija ir skaudžiai dėl jos kentėjau. Tiek to. Už tat, man regis, už tokias šventvagiškas ir piktadariškas mintis žmogus neatsako, jas daigina aplinkos blogis, o ne įskiepyta mums moralė. Štai kodėl žmogui matos, kad velnias iš šalies šnabžda jas į ausį.

Žmogus klausosi ir, nekęsdamas blogio, gena jas nuo savęs — čia gal net jo nuopelnas.

Su manimi — kitokia byla. Mintis nusikratyti Kromickio neateina iš šalies, ji tarpsta ir tūno manyje. Morališkai esu subrendęs nužudyti Kromickį, o jei taip nepasielgsiu ir niekada negalėčiau to padaryti, tai, kaip esu minėjęs, tik dėl savo nervų. Čia velnio vaidmuo neperdaug didelis: jis tik šaiposi iš manęs, šnabžda į ausį, jog Kromickio nužudymas įrodytų tik mano energiją ir anaiptol nebūtų piktadarybė.

Štai klystkeliai, kuriuose atsidūriau ir kuriuose niekad nesitikėjau atsidurti, todėl nustebęs žvelgiu į savo vidų. Nežinau, ar neapsakomos mano kančios bent iš dalies atperka mano nuopuolį, tik žinau, kad tas, kieno gyvenimas nesutelpa į paprastą

kodeksą, kurio laikosi Anelka ir kitos panašios į ją būtybės, kieno siela veržiasi iš tokių gniaužtų, tas bus parblokštas į dulkes ir purvą.

Liepos 9

Šiandien skaitykloje Kromickis parodė man vieną anglą, su kuriuo buvo reta gražuolė, ir papasakojo jų istoriją. Ši rumunų kilmės gražuolė buvo ištekėjusi už kažkokio subankrutavusio bajoro, iš kurio anglas nusipirko ją Ostendėje. Tokių pasakojimų esu girdėjęs bent dešimtį. Kromickis net sakė, kiek pinigų sumokėta už gražuolę. Pasakojimas padarė man keistą įspūdį. Pamaniau: „Ir šitaip pasitaikol" Žinoma, gėda tiek parduodančiam, tiek ir perkančiam, tačiau viskas labai paprasta. Apie tokį sandėrį moteris gali nieko nežinoti, o patį sandėrį galima kuo padoriau apiforminti. Nejučiomis šį pavyzdį ėmiau taikyti mudviem. „O kas būtų, jeigu..." Visa problema išrodė man dvilypė: Anelkos atžvilgiu — šlykšti profanacija, Kromickio — ne tik visiškai leistina, bet ir tenkinanti mano neapykantą ir panieką jam. Jei šis sutiktų, paaiškėtų, koks jis niekšas ir kaip siaubingai nusikalsta, išleidus už jo Anelką. Tada mano kėslai atimti iš jo žmoną būtų pateisinti. Tačiau ar jis sutiktų? Pats sau tariau: „Jo nekenti, todėl priskiri jam pačius blogiausius bruožus." Antra vertus, stengdamasis vertinti jį kuo palankiausiai, negaliu užmiršti, kad šis žmogus, klasta gavęs Anelkos įgaliojimą, pardavė Gluchovą, kad apgavo ją ir ponią Celiną; pagaliau turto godulys — didžiausia jo aistra. Ne aš vienas laikau jį žmogumi, apsėstu aukso karštligės. Taip pat galvoja Sniatinskis, teta ir ponia Celina. Šitokia moralinė liga visada pranašauja žmogaus nuopuolį. Šiaip ar taip, suprantu, kad visa priklausys nuo to, kaip klostysis šio žmogaus reikalai. Niekas tikrai nežino, kaip jam sekasi. Teta mano, kad nekaip; mano galva, jis visą savo turtą įdėjęs į kažkokį biznį, tikėdamasis, kad iš tų šiaudų bus daug grūdų. Tik ar bus? Jis pats veikiausiai netikras, dėl to perdėm neramus, siunčia aibes laiškų jaunajam Chvastovskiui, savo įgaliotiniui Rytuose. Staiga man į galvą šovė, kad per tą patį Chvastovskį būtų galima sužinoti, kaip jam einasi. Tačiau tam reikia laiko. Ko gero, nuvažiavęs vienai dienai į Vieną, susitiksiu su klinikose dirbančiu daktaru Chvastovskiu — per jį ką

sužinosiu, juk broliai tikriausiai susirašinėja. Per tą laiką išklausinėsiu Kromickį, tik labai atsargiai, kad jis neišsigąstų ir ko nors neįtartų. Visų pirma ryt pasiklausiu, ką jis mano apie rumunų bajorą, pardavusį savo žmoną anglui? Vargu ar jis bus man atviras, bet pasistengsiu mažumą truktelėti jį už liežuvio, mažumą pats susiprotėsiu. Nuo tų minčių ir ketinimų šiek tiek atkutau. Nieko nėra baisiau, kaip kentėti pasyviai,— man visa į naudą, kas mane išjudina. Pats sau kartoju: „Štai ryt poryt tu ko nors imsies, mėginsi ką nors daryti savo meilės labui",— ir tatai mane stiprina. Čia ničnieko neveikiu, čia puolu į karštligišką veiklą. Mano mąstymas, mano jausmai iširę. Daviau Anelkai garbės žodį, kad nesikėsinsiu į savo gyvybę, taigi nebeliko ir šios išeities. O taip gyventi, kaip iki šiol, neįmanoma. Jei kelias, kuriuo ketinu eiti, niekšingas, juo niekšingesnis jis bus Kromickiui. Privalau juos išskirti ne tik savo, visų pirma jos labui.

Ko gero, turiu karščio. Vonios čia visiems eina į sveikatą, tik ne man.

Liepos 10

Karštų dienų pasitaiko net čia, Gašteine. Kokia kaitra! Anelka vilki baltos flanelės suknelę; tokias anglės dėvi žaisdamos lauko tenisą. Rytais lauke geriame kavą. Išsimaudžiusi ji ateina skaisti kaip sniegas auštant. Švelni suknutė dar labiau paryškina jos liemens lieknumą. Rytmečio saulė ją taip nutvieskia, jog matau kiekvieną jos antakių, blakstienų plaukelį ir švelnių skruostų pūkelius. Jos plaukai išrodo tartum drėgni, tik saulėje jie kur kas šviesesni negu visada, o akys — dar vaiskesnės. Kokia ji jaunutė, kokia žavinga! Ji — mano gyvenimas, visa, ko geidžiu. Nepasitrauksiu, nepajėgsiu!

Žiūrėdamas į ją, netenku galvos iš susižavėjimo ir kartu iš skausmo, kad štai sėdi prie jos — vyras. Negali taip tverti — tebūnie niekieno, tik ne jo! Ji bent kiek suvokia mano kančias, tačiau ne visiškai. Vyro nemyli, bet gyvena su juo teisėtoje moterystėje, o aš vien nuo tos minties griežiu dantimis, juk aišku, kad, pripažindama vyro teises, pati save žemina. O šito neatleidžiu net jai! Verčiau tegul miršta. Tada ji bus mano, nes šis teisėtas vyras liks čia, o aš ne! Tuomet būsiu teisesnis už

jį. Keisti dalykai man dedasi. Kai labai pavargstu, nusialinu, kai mano protas, įsitempus mintims viena linkme, regi kažkokius neaprėpiamus tolius, kurių paprastai neįmanoma įžvelgti, pasitaiko akimirkų, kada atrodo, jog Anelka man priklauso, kad jau yra arba bus mano, ir atsitokėjęs nustembu, jog esama Kromickio. Galbūt tokiomis akimirkomis peržengiu ribą, kurios paprastai gyvendamas žmogus neperžengia; regiu tobulus vaizdinius, kurie galėtų būti tikrovėje, o egzistuoja tik kaip idealas? Kodėl tiedu pasauliai nesuderinami ir kaip juos būtų galima suderinti — nežinau. Vis bandau įspėti ir pasimetu, nesuvokiu šio neatitikimo, tik jaučiu, kad čia netobulumo ir blogio šaknys. Tatai mane pastiprina — vadinasi, Anelkos priklausymas Kromickiui yra blogio apraiška.

Liepos 11

Vėl nusivylimas, vėl griuvo mano planai, nors liko vilties kibirkštėlė, kad negalutinai. Šiandien kalbėjau su Kromickiu apie bajorą, pardavusį savo žmoną; norėdamas sužadinti Kromickio atvirumą, sugalvojau visą istoriją.

Mudu susitikome anglą su pirktąja žmona prie kaskadų. Ėmęs žavėtis neregėtu jos grožiu, pagaliau tariau:

— Vietinis daktaras man pasakojo, kaip ji buvo pirkta ir parduota. Tu pernelyg griežtai smerki aną bajorą.

— Visų pirma jis man juokingas,— atsakė Kromickis.

— Yra lengvinančių aplinkybių. Rumunas buvo ne tik bajoras, bet ir stambių odos gamyklų, įsigytų už skolintus pinigus, savininkas. Netikėtai kilus epidemijai, gretimos valstybės odų iš Rumunijos nebeėmė. Bajoras žinojo — jei per karantiną neišsilaikys, ne tik pats subankrutuos, bet įvarys į skurdą daugelį šeimų, kurios patikėjo jam pinigus. Mano mielas, arba esi garbingas pirklys, arba ne. Galbūt pirklio moralė kitokia negu visų, bet jei nusprendei jos laikytis...

— Tai turi teisę net žmoną parduoti? — paklausė Kromickis.— O ne! Dėl vienų pareigų negalima sutrypti kitų, gal net šventesnių...

Atsikirtęs kaip doras žmogus, Kromickis mane labai nuvylė ir suerzino. Tačiau iš pat pirmo karto nepraradau vilties. Žinau,

kad kiekvienas menkiausias žmogelis turi gražiai skambančių frazių atsargą, todėl kalbėjau:

— Turėk galvoje, jog šis žmogus ne tik pats būtų įkritęs į skurdą, bet nugramzdinęs ir tą moterį. Atimti paskutinį kąsnį iš artimųjų — pripažink, jog tai keistas pareigų artimiesiems supratimas.

— Nežinojau, kad tu taip velniškai blaiviai samprotauji.

O aš pamaniau: „Kvaily, nesupranti, kad čia ne mano pažiūros, o tos, kurias noriu tau įpiršti."

Balsiai pasakiau:

— Mėginu įlįsti į to pramonininko kailį. Ar pačiam nedingtelėjo į galvą toks dalykas: gal toji moteris jo nemylėjo, gal mylėjo dabartinį savo vyrą, o anas tai žinojo?

— Tada jie viens kito verti.

— Ne tas svarbu. Reikia žvelgti giliau. Jei anoji, mylėdama anglą, vis dėlto liko ištikima vyrui, tai gal ji vertingesnė moteris, nei manome. O tavo bajoras galbūt ir niekšas, tačiau kaip tąsyk turi elgtis pirklys, pas kurį atėjęs žmogus sako: „Tamsta esi dvigubai nusigyvenęs — turi skolų, kurių negali išmokėti, ir žmoną, kuri tamstos nemyli; išsiskirk su ja pirma — aš parūpinsiu jai pasiturimą ir, kiek įmanoma, laimingą gyvenimą, antra, išmokėsiu tamstos skolas." Mat taip tik sakoma: pardavė, pardavė! O koks čia pardavimas? Prisimink, kad pirklys, padaręs tokį sandėrį, vienu užmoju vadavoja iš nelaimės moterį (didelis klausimas, ar ne šitaip teisingiausiai suprantamos pareigos artimiesiems) ir iš skurdo visus tuos, kurie patikėjo jam savo pinigus...

Kromickis, valandėlę pamąstęs, paleido monoklį ir tarė:

— Mano mielas, turiu viltį, kad apie biznį daugiau išmanau negu tu, tačiau ginčytis su tavim negaliu, nes suvarysi mane į ožio ragą. Jei nebūtum paveldėjęs milijonų, o taptumei advokatu, vis tiek būtum milijonierius. Tu taip persakei visą istoriją, kad aš, dievaži, nebežinau, ką manyti apie tą skystablauzdį rumuną; tiek žinau, kad ten būta sandėrio dėl žmonos, o čia jau, kaip sau nori, išrodo kiaulystė. Antra pats būdamas iš dalies pirklys, pridursiu: subankrutavęs žmogus visada turi dvi išeitis. Arba vėl prasigyvenus išmokėti senąsias skolas, arba šauti sau į kaktą. Šitaip skolos apmokamos krauju, o žmona, jeigu ji yra, atgauna laisvę ir gali susikurti naują gyvenimą.

Mane pagavo toks įsiūtis, kad daug ką būčiau davęs, jei būčiau galėjęs šūktelėti jam į ausį: „Tu dabar esi subankrutavęs, jau vien dėl to, kad žmona nemyli tavęs! Ar matai kriokliį? Šok į jį žemyn galva, duok jai laisvę, leisk pradėti naują gyvenimą, tada ji bus šimtąkart laimingesnė!"

Tylėjau, sunkiai apsiprasdamas su nauja karčia mintimi, kad Kromickis, būdamas pilkas žmogelis, kuris gali, pavyzdžiui, parduoti Gluchovą ir panaudoti piktam žmonos pasitikėjimą, vis dėlto nėra toks niekšas, kokį tariau jį esant. Čia man teko nusivilti, ir drauge griuvo tie planai, su kuriais pastaruoju metu siejau savo būtį. Vėl pasijutau bejėgis, priešais save regėjau tuštumą, vėl tarytum pakibau ore. Tik nenorėjau paleisti iš rankų paskutinio siūlo,— suvokiau, kad šiaip taip įstengsiu gyventi tik ko nusitvėręs. Antraip galiu išsikraustyti iš proto. „Bent dirvą paruošiu ateičiai,— tariau sau,— tegul apsipranta Kromickis su mintimi, kad reikės skirtis su Anelka." Nežinojau, kartoju, kokia jo materialinė būklė, tačiau tikėjausi, kad tas, kas griebiasi spekuliacijos, turi vienodą galimybę ir prarasti, ir pelnyti, todėl tariau:

— Nežinau, ar tavo žodžiai atitinka pirklio moralę, bet turiu pripažinti, kad jie verti doro žmogaus. Jei gerai supratau, tvirtini, kad vyras, kuriam gresia bankrotas, neturi teisės gramzdinti savo žmonos į skurdo bedugnę?

— Sakiau tik, kad parduoti žmoną — visada niekšybė. Šiaip ar taip, ji privalo dalytis lemtimi su savo vyru. Ačiū už tokią žmoną, kuri sutinka nutraukti santuoką vien dėl to, kad jos vyras prarado turtą.

— Tardamas, jog ji nesutiks, vyras gali skirtis prieš jos valią. Kiekvienas tokiu atveju privalo atsiminti savo pareigą. Be to, žmona, matydama, jog skyrybos gali išgelbėti vyrą, turi iš pareigos sutikti skirtis.

— Nemalonu net kalbėti apie tokius dalykus.

— Kodėl? Gal jau imi gailėtis rumuno?

— Ne! Dievaži, visada laikysiu jį niekšu.

— Mat negebi žiūrėti objektyviai. Nenuostabu: tas, kam viskas sekasi kaip sviestu patepta, niekada nesuvoks subankrutavusio žmogaus psichologijos, nebent pats būtų filosofas, o filosofu sunku likti, vaikantis milijonų...

Nenorėjau toliau šnekėtis, pats bodėjausi tokia savo veidmainyste. Tariausi pasėjęs sėklą, gal per prastą ir per menką,

todėl vargu ar išdygsiančią, tačiau vėl nusitvėriau lyg kokio siūlo galo. Vienas dalykas mane paguodė. Ėmęs tikinti Kromickį, kad, jo galva, subankrutavęs vyras turįs duoti laisvę žmonai, išvydau jo veide tarsi nerimą ir suglumimą. Taip pat pastebėjau, kad, užsiminus apie milijonus, jis tyliai atsiduso. Daryti iš to išvadas, kad jam gresia bankrotas, būtų per anksti, tačiau galėjau spėti, kad jo piniginiai reikalai ne itin geri, gali pasvirti vienon ar kiton pusėn.

Nusprendžiau patikrinti. O tuo metu jaučiau savyje lyg ir du žmones. Vienas mintyse sakė Kromickiui: „Jei tau koja paslydės, aš padėsiu tau pargriūti. Net jei netekčiau viso turto, vienu smūgiu partrenksiu tave, o tada jau prieš mane bus palūžęs žmogus, ir matysim, gal tam tikriems sandėriams ir sąlygoms rasi tinkamesnį žodį negu niekšybė."

Tuo pat metu supratau, kad čia ne mano būdai, o kažkokie svetimi, pasisavinti iš knygų ar nuogirdų, ir jei ne mano beviltiška būklė, niekada jų nesigriebčiau, nes jie man šlykštūs ir priešingi mano prigimčiai. Pinigai niekada nevaidino mano gyvenime vaidmens nei kaip priemonė, nei kaip tikslas, nemoku naudotis tokiu ginklu. Supratau, kaip mane ir Anelką pažemintų tokie dalykai, suteršdami mūsų santykius. Ėmęs šlykštėtis savimi, tariau sau: „Nejaugi ir tokio moralinio nuopuolio neišvengsi? Ar išgersi ir šitą taurę? Žiūrėk, kaip smunki kaskart žemiau: pirma tau nebūtų šovusios į galvą tokios mintys, kurios galbūt tau nieko nepades, tik liks didi panieka pačiam sau."

Iš teisybės anksčiau, kai teta kartais užsimindavo apie piniginius Kromickio reikalus ir suabejodavo jų sėkme, man būdavo nemalonu. Numanydamas, kad jis gali kada nors kreiptis į mane pagalbos ar kviesti savo piniginių operacijų dalininku, svarsčiau, kaip tada pasielgčiau — ir visada ketinau griežtai neteikti pagalbos ir nedalyvauti,— taip labai nenorėjau, kad į mudviejų santykius su Anelka įsimaišytų pinigai. Man matės, kad šitai liudija mano prigimties subtilumą ir jausmų taurumą. Šiandien griebiuosi panašaus ginklo, tarsi būčiau bankininkas, visą gyvenimą vien pinigus žarstęs.

Aiškiai matau, kad mano elgesys ir mintys blogesni už mane — ir dažnai nesuvokiu, kaip čia atsitiko. Gal dėl to, kad negaliu išbristi iš klystkelių. Myliu turią moterį, myliu neapsakomai, ir vis dėlto pakliuvau į keblią padėtį ir klampynę, kur žūsta mano charakteris ir sielos taurumas. Kai anksčiau, nuo-

puolio akimirkomis, pamindavau moralę, vis dar likdavo man kažkoks estetinis pojūtis, padėdavęs man atskirti blogį. Dabar to pojūčio nebeturiu, tiksliau — jis nebeveiksmingas. Kad bent būčiau praradęs pasidygėjimo jausmą! Kur tau! Išliko kaip buvęs. Jis jau nebe stabdys, tik didina mano kankynę. Aš visas kupinas meilės Anelkai, niekam kitam nebeliko vietos, tik sąmonė dar gyva. Ji ženkli ir meilėje, ir neapykantoje, ir sopėje, kaip vėžys, apėmęs sergantį organizmą.

Kam nėra tekę atsidurti mano padėtyje, tas negali šito suprasti. Kas be ko, žinojau, kad meilės painiavos teikia kančių, tačiau nepakankamai tuo tikėjau. Nemaniau, kad tos kančios tokios realios ir nepakeliamos. Tik dabar suprantu skirtumą tarp „žinoti" ir „tikėti"; dabar suprantu, kodėl prancūzų mąstytojas yra pasakęs: „Žinome, kad turime mirti, tačiau tuo netikime."

Liepos 12

Šiandien mano pulsas nelygus, galva ūžia, nes atsitiko toks įvykis, kurį prisiminus virpa kiekvienas mano nervas tartum nuo karštligės.

Diena buvo graži, o vakaras dar gražesnis — pilnatis. Nusprendėme surengti iškylą į Holgašteiną; viena tik ponia Celina panūdo likti namie. Teta, aš ir Kromickis nuėjome prie vilos sodo vartų; iš ten Kromickis pasuko pas Štraubingerį karietos, o mudu su teta lūkuriavome Anelkos, užgaišusios namie. Jai ilgokai užtrukus, nubėgau jos pasitikti ir sutikau ją ant įvijų vidaus laiptų, kuriais nusileidžiama iš antrojo vilos aukšto į sodą.

Kadangi mėnuo buvo apšvietęs kitą vilos pusę, o ši skendėjo tamsoje, Anelka lipo labai pamažu. Laiptai buvo beveik statmeni. Vieną akimirką mano galva atsidūrė prie jos kojų, tat išvydęs, su didžiausia pagarba suspaudžiau jas delnais ir ėmiau godžiai bučiuoti. Suvokiau, kad man už šią laimės valandėlę reikės atkentėti, bet vis viena negebėjau ir neįstengiau jos išsižadėti. Dievas mato, kaip pagarbiai mano lūpos lietė jos kojas, nuo kurių negalėjau atsiplėšti, ir kiek kančių man kainavo ši akimirka. Jei Anelka būtų nesipriešinusi, jos kojų būčiau užsidėjęs sau ant galvos, nelyginant ženklą, kad visiems laikams esu

jos tarnas ir vergas. Tačiau ji, kaipmat atsitraukusi, žengtelėjo į viršų, o aš puoliau žemyn ir sušukau taip, kad teta prie vartų išgirstų:

— Anelka jau eina, eina!

Nieko kita jai neliko, tik nulipti žemyn, baimintis nebuvo ko, nes aš žengiau į priekį. Tada privažiavo karietoje Kromickis. Tačiau Anelka, priėjusi prie mūsų, tarė:

— Prašom atleisti man, teta, aš apsigalvojau, mamos nenoriu palikti vienos. Važiuokite tamstos, aš palauksiu, arbatą gersime drauge.

— Juk Celina puikiausiai jaučiasi,— šiek tiek nepatenkinta prieštaravo teta,— pati ir pasiūlė iškylą, visų pirma tavo malonumui.

— Taip, tačiau...— bandė pertraukti Anelka.

Tuo tarpu priėjo Kromickis ir, sužinojęs, apie ką šnekama, tarė sausai:

— Prašom netrukdyti mūsų išvykos...

Anelka, žodžio netarusi, sėdo su teta į karietą.

Nors buvau susijaudinęs, pastebėjau ir Kromickio toną, ir tykų Anelkos paklusnumą, ypač dėl to, kad jau iš ryto buvau atkreipęs dėmesį, jog visą dieną jis elgėsi su ja dar santūriau nei pirma. Matyt, nesusipratimai, kurių priežasties nežinojau, jau kartą atvėsinę jų santykius, vėl pasikartojo, tik dar smarkiau. Tačiau neturėjau laiko svarstyti — tebegyvenau įspūdžiu, kurį patyriau bučiuodamas Anelkos kojas. Jaučiau malonumą, džiaugsmą ir baimę. Beje, malonumą jausdavau kiekvieną kartą, vos prisilietęs jos rankos. O dėl ko džiaugsmas? Ogi dėl to, kad spėjau, jog nepalenkiamoji ir nepalytėtoji Anelka nepajėgė vis dėlto galutinai manęs išvengti ir šiuokart veikiausiai pati sau priekaištauja: „Ir man teko susvyruoti, ir aš negaliu žmonėms tiesiai žiūrėti į akis; štai prieš valandėlę prie mano kojų buvo mane mylįs žmogus, o aš iš dalies esu jo sąjunginink ė,— neinu pas vyrą ir nesakau: jį nubausk, o mane išvežk."

Be to, suvokiau, kad ji negali šitaip elgtis, nes pairtų šeimyniniai santykiai; o jei ir galėtų, nepasakytų, nes žino, kad jos skundas sukels konfliktą tarp manęs ir Kromickio. Kažkoks vidinis balsas įspėjo: „Kažin katram ji užvis labiausiai nenorėtų pakenkti?"

Jos situacija ypač buvo kebli, o aš ramia sąžine sąmoningai tuo naudojausi, kaip kariuomenės vadas kare naudojasi nepa-

lankia priešo padėtimi. Tik vienas klausimas man knietėjo: „Ar lygiai taip elgtumeisi, jei žinotum, jog Kromickis pareikalaus už tai atsakyti?" Kadangi dorai galėjau tarti „taip", maniau, jog visa kita nesvarbu.

Taip! Kromickis mane gąsdina vien tuo, kad gali pasiimti Anelką ir išvežti ją dievaižin kur. Vien nuo šios minties mane pagauna siaubas.

Šią akimirką, karietoje, bijojau tik Anelkos Kas bus rytoj? Kaip ji reaguos? Ar mano elgesį palaikys akiplėšiškumu, ar pagarbos ir susižavėjimo protrūkiu? Jaučiausi kaip šuo, kuris, pridaręs eibių, bijosi gauti į kailį. Sėdėdamas priešais Anelką, stengiausi tais momentais, kai mėnulis nušviesdavo jos veidą, įžvelgti jame, kas manęs laukia. Žiūrėjau į ją taip nuolankiai, buvau toks nelaimingas, kad pats gailėjausi savęs, ir man matės, kad ji privalo manęs gailėtis. Tačiau jinai nežiūrėjo į mane, tik atidžiai klausėsi, o gal dėjosi besiklausanti, ką šneka tetai Kromickis, kuris plačiai dėstė, ką jis veiktų ir kokius didelius pelnus gautų, jei Gašteinas jam priklausytų. Teta linksėjo galvą, o šis išvien kartojo: „Ar ne mano teisybė, ką?" Matyt, norėjo ją įtikinti, koks jis galvotas žmogus ir kaip iš kiekvieno skatiko geba išspausti dešimtį.

Kelias į Hofgašteiną, iškirstas uolose, lažnai vingiuoja ties bedugne. Mėnulio šviesa, kaitaliodamasi pagal kelio vingius, užliedavo čia mūsų, čia ponių veidus. Anelka išrodė romi ir nuliūdusi; mane drąsino tai, kad ne rūstī. Nepažvelgė į mane nė karto, tačiau raminausi, kad, būdama šešėlyje, ji galbūt žvelgia į mane, mėnulio apšviestą, ir gal taria sau: „Vis dėlto niekas pasaulyje nemyli manęs kaip jis, ir niekas tiek nekenčia..." Juk tai šventa teisybė.

Abu tylėjome. Be paliovos kalbėjo tik Kromickis; jo žodžiai pynėsi su giliai bedugnėje srovenančios upės šniokštimu ir su nemaloniu stabdžio girgždėjimu: vežikas jį nesiliovė kaišiojęs į ratus. Girgždėjimas erzino mano nervus, užtat ramino šilta ir šviesi naktis. Jau minėjau, kad buvo pilnatis, mėnulis pakilo ties kalnais ir plaukė erdve, nušviesdamas Bokšteinkoglio viršukalnes, Tišlkaro ledynus, stačius Grankoglio šlaitus. Viršūnių sniegas tviskėjo šviesiai žaliais, metaliniais atšvaitais; kadangi apatiniai šlaitai skendėjo nakties tamsoje lyg vientisa pilka dėmė, šviesios snieguotos viršūnės ore plūduriavo lengvos, nežemiš-

kos. Aplink viešpatavo įstabi ramybė, gėlą maldė miegantys kalnai; nejučiomis prisiminiau poeto žodžius:

Ak, tokią valandą dvi širdys verkia,
Jei turi ką atleist — atleidžia ir nesmerkia,
Jei turi ką pamiršt — pamiršta...*

Ką turėtų man Anelka atleisti, nebent tai, kad bučiavau jos kojas; net būdama šventosios statula ir stovėdama bažnyčioje, neturėtų teisės pykti ir įsižeisti už tokį pagarbos ženklą. Pats mąsčiau — kai teks aiškintis, taip jai ir pasakysiu; tokie žodžiai turėtų ją įtikinti.

Dažnai tariuosi esąs didžiai nuskriaustas,— juk ji, gal ir nejučiomis, nevadindama daiktų tikraisiais vardais, laiko mano meilę vien žemišku jausmu, paprasčiausia aistra. Neginčiju, mano meilė supinta iš daugelio gijų, tačiau Anelka, man regis, nesupranta, kad esama čia ir neapsakomai dvasingų, tarsi iš poezijos plaukiančių. Tarpais aistra atlėgsta, myliu ją tik dvasiškai — taip mums išrodo pirmoji jaunystės meilė. Tarpais tas antrasis „aš", tūnantis manyje, viską svarsto, tikrina, o tarpais tyčiodamasis sako: „Nežinojau, kad esi įsimylėjęs kaip studentas ir kaip romantikas!" Kaip tik taip! Gal ir juokinga, bet šitaip esu įsimylėjęs, ir jaučiu, kad tai nėra nenuoširdu, kad ši meilė tikra, podraug juo liūdnesnė, juo vienašališkiau Anelkos vertinama ir mažiau pripažįstama.

Dabar kaip tik mano aistra aprimo, todėl tariau sieloje Anelkai: „Ar manai, kad mano meileje nėra jokio dvasingumo? Kaip tik šią akimirką ji tokia, kad galėtum ir turėtum su ja susitaikyti, užtat gaila, jei perniek nueitų, nes tu nieko neprarastum, o mane išgelbėtumei. Tada tarčiau: štai mano pasaulis, štai ribos, kur valia man gyventi,— ir turėčiau bent į ką atsiremti, ir stengčiausi pakeisti savo būdą, visiems laikams pereiti į tavo tikėjimą."

Man regis, ji galėtų ir privalėtų neatsisakyti tokio sandėrio, juk tuomet įsiviešpatautų santaika ir ramybė. Visa tai ketinau iškloti jai, o kai abu nuspręsime, kad mūsų sielos amžinai priklauso viena kitai, galėsime net išsiskirti, išvažiuoti. Manyje

* J. Slovacklo eilės. Vertė I. Rudoklenė.

pabudo nenumaldoma viltis, kad Anelka, supratusi, jog kitaip mudviejų gyvenimas taps neįmanomas, pritars tokiam sandėriui.

Kai pasiekėme Hofgašteiną, buvo jau devynios. Kaime tylu, prie viešbučio nė vienos karietos, namuose tamsu. Švietė tik užeigų langai, o pas Megerį keletas visai neprastų vyriškų balsų traukė tiroliečių dainas. Sustojus karietai, išlipau, norėdamas pasiūlyti dainininkams parodyti savo meną prie viešbučio, tačiau paaiškėjo, kad čia būta ne kaimiečių, o kažkokių alpinistų iš Vienos,— jiems nederėjo siūlyti atlyginimo. Nupirkau dvi puokštes edelveisų ir kitokių Alpių gėlių. Grįžęs į karietą, vieną padaviau Anelkai, o kitą tartum netyčia atrišau, ir gėlės pabiro jai po kojų.

— Tegul ten lieka,— tariau, matydamas, jog Anelka nori jas pakelti. Nuėjau trečios atnešti tetai. Žengdamas prie karietos, išgirdau Kromickio žodžius:

— Ir čia, Hofgašteine, įsteigus antrą gydyklą, galima būtų gauti šimtą procentų pelno.

— Tu vis apie tą patį? — ramiai paklausiau jį.

Šitaip sąmoningai paklausiau, čia buvo tas pats, lyg būčiau taręs Anelkai: „Žiūrėk, kai aš visas tik tavimi gyvenu, jis, būdamas greta tavęs, rūpinasi tik pinigais,— palygink mūsų jausmus, palygink mudu abu!"

Beveik tikras esu, kad ji mane suprato.

Grįžtant keliskart bandžiau užmegzti kalbą,— Anelkos prakalbinti nepasisekė. Sustojus prie mūsų vilos vartų, Kromickis nulydėjo ponias į viršų, o aš sumokėjau vežikui. Parėjęs namo, Anelkos prie arbatos stalo neberadau. Teta pasakė, jog Anelka mažumėlę pavargusi ir nuėjusi gulti. Iškart labai susirūpinau, ėmiau sau priekaištauti, kad aš ją kamuoju. Jei tikrai myli, kas gali labiau slėgti negu įsitikinimas, kad darai bloga ir kenki mylimam asmeniui. Arbatą gėrėme tylėdami, mat teta buvo apsnūdusi, Kromickis taip pat kažkoks neramus, o aš kamavausi vis labiau ir labiau. „Tikriausiai,— sakiau sau,— ji labai paėmė į širdį mano elgesį. Ji visur mato blogąją pusę." Jaučiau, kad ryt ji vengs manęs, laikydama, jog taikos sutartį, kurią mudu sudarėme, aš esu nutraukęs. Šios mintys mane baugina, todėl nutariau ryt važiuoti, veikiau bėgti į Vieną, visų pirma dėl to, kad bijau Anelkos; antra, noriu pasimatyti su Chvastovskiu;

trečia, manau — dievaži, su kokiu kartėliu — kad vis dėlto geriau bus, leidus Anelkai bent dvi dienas pailsėti ir nematyti manęs.

Liepos 15

Aibė įvykių ir nutikimų! Nežinau, nuo ko pradėti, nes paskutinieji įspūdžiai — stipriausi. Kaip gyvas nesu turėjęs aiškesnio įrodymo, jog Anelka man neabejinga. Sunku pasakoti iš eilės. Esu beveik tikras, kad Anelka priims sąlygas, kurias pasiūlysiu. Tarpais man svaigsta galva. Prisiversdamas laikytis šiokios tokios tvarkos, rašau nuo pradžios.

Buvau Vienoje. Grįžau šįvakar. Parsivežiau šiek tiek naujienų, kurias aptarsime su teta.

Mačiau Chvastovskį, kalbėjausi su juo. Koks šaunus vaikinas! Dirba klinikoje kaip jautis; rašo liaudžiai apie higieną, jo brolis knygininkas ketina tuos patarimus išleisti pigiomis, skatikinėmis brošiūromis; jis priklauso visokioms medicinos ir ne medicinos draugijoms ir visų jų veiklus narys, be to — randa laiko įvairioms linksmoms, gal pernelyg linksmoms pramogoms Kertnerštrasėje. Iš teisybės nežinau, kada tas žmogus miega. Tačiau išrodo žaliūkas kaip mugės Heraklis. Koks gaivališkas gyvastingumas: virte verda!

Nieko neslėpdamas, jam papasakojau, ko atvykau į Vieną.

— Nežinau, ar tamsta informuotas,— tariau jam,— kad mudu su teta esame gana stambaus kapitalo savininkai; spekuliuoti mums nėra gyvo reikalo, tačiau, paleidę pinigus apyvarton su geru pelnu, duotume naudos savo kraštui. Galimas daiktas, kad ir ponui Kromickiui pasitarnautume, vadinasi, nauda būtų abipusė. Atvirai kalbant, jis pats mažai mus domina, tik dėl giminystės mielai padėtume jam prasigyventi, aišku, su sąlyga, kad patys nenukentėsime.

— Tamstos norėtumėte žinoti, kaip klostosi jo komerciniai reikalai?

— Žinoma. Aišku, jis kupinas geriausių vilčių, neabejoju, kad pats jomis tiki. Tačiau klausimas, ar neklysta. Dėl to, jei brolis tamstai ką rašė apie tai, nereikalaudamas išlaikyti paslapties, prašyčiau man išdėstyti. Antra — paprašykite, kad jis smulkiai ir kuo tiksliausiai šiuo klausimu man parašytų. Teta

pasikliauna jo nuoširdumu ir gerais santykiais su mūsų šeima; jie senesni už pažintį su Kromickiu.

— Gerai, pranešiu broliui,— tarė daktaras.— Jis jau yra rašęs apie tai, bet kai man mažai rūpėjo, nedaug teprisimenu.

Tat pasakęs, ėmė raustis tarp daugelio kitų laiškų ant rašomojo stalo; nesunkiai radęs, skaitė:

— „Gali sprogti. Moterų čia kaip ir nėra, o gražesnių nė su žiburiu nerasi..."

Nusijuokęs tarė:

— Ne, čia ne tas. Ne pro šalį jam būtų pasirodyti Vienoje...

Atvertęs kitą lapą, davė man skaityti, kur radau tik kelias man rūpimas eilutes:

„Su nafta Kromickis sužlugo. Prieš Rotšildus kariauti neįmanoma, o jis stojo prieš juos. Pasitraukėme su didžiais nuostoliais. Didžiulius pinigus įdėjo į tiekimą, monopolį laimėjome. Čia galima daug pelnytis, bet ir atsakomybė didelė. Viskas priklauso nuo geros valios. Mes stengiamės dirbti kuo sąžiningiau, tad turime vilčių. Tačiau reikia pinigų ir dar kartą pinigų, nes mums moka griežtai nustatytais terminais, o tie, iš kurių prekes imame, reikalauja nedelsiant pinigų; be to, dažnai tiekja prastas prekes. Viskas dabar ant mano galvos..." ir t. t.

— Mes duosime pinigų,— tariau perskaitęs.

Grįždamas į Gašteiną, ilgai svarsčiau šį dalyką; atsiliepė mano geresnieji instinktai. „Kas bus, tebūnie,— mąsčiau,— o tuo tarpu, užuot sužlugdęs Kromickį, verčiau jam padėsiu, ar nebus paprasčiau ir doriau? Anelka sugebės įvertinti tokį mano mostą, ją palenks mano nesavanaudiškumas, o kas bus ateityje — dievo valia."

Vis dėlto giliau pažvelgęs į save, išvydau, kad ir tuose geruose mano ketinimuose esama egoizmo. Man matės, kad Kromickis, gavęs pinigų, tučtuojau išvažiuos iš Gašteino ir išvaduos mane nuo kančių, kurias pergyvenu, matydamas jį su Anelka. Anelka liks viena, apsupta mano meilės, dėkinga už pagalbą, nepatenkinta, o gal ir pasipiktinusi, kam Kromickis mano pagalbą priėmė. Tai turėtų atverti man naujas perspektyvas. Visų pirma — žūt būt norėjau atsikratyti Kromickio.

Važiuodamas taip buvau susimąstęs apie savo santykius su Anelka, kad nepastebėjau, kaip pasiekėme Lend-Gašteiną. Lende išvydau daug sužeistų ir žuvusių žmonių po traukinio avarijos atšakoje į Celį; tačiau, vos sėdus į karietą, iškart dingo žaizdų

ir kraujo vaizdai, grįžo įprastos mintys. Jaučiau, kad mudviem su Anelka reikės kažką keisti, reikia ką nors daryti, nes tiek man, tiek jai nekaip baigsis. Tačiau ko griebtis? Aišku buvo tik viena: ji kankina ir žudo mane, o aš ją, nes kai aš geidžiu visko, ji su niekuo nesutinka, tarp mūsų atsiranda tokia nesantarvė, tokia drama, kad verčiau ji šoktų į Acho krioklį, o man geriau būtų nusiritus su visa karieta ir arkliais į bedugnę. Be to, padariau išvadą, kad net tokia moteris, kuri visada lieka ištikima vyrui, turi pergyventi gilų vidinį sukrėtimą, kai ją pamilsta kitas. Šit Anelka niekada nepadarė man nė mažiausių nuolaidų, o aš kartkartėmis bučiuoju jos rankas ir kojas, ji priversta klausytis mano prisipažinimų — ir slėpti viską nuo motinos ir vyro; turi saugotis, budėti, sekti save ir mane, nes nežinia, ko iš manęs galima laukti. Šitaip gyventi mums abiem neįmanoma. Reikia baigti.

Pagaliau man pasimatė, jog suradau išeitį. Tegu Anelka susitaiko su mano meile ir jos neatmeta, tegu pasako: „Esu tavo! Mano širdis ir siela tau priklausc ir amžinai tau priklausys. Tuo privalai pasitenkinti. Jeigu sutinki, nuo šiol galioja dvasinė mūsų santuoka."

Žinoma, ketinau sutikti. Vaizdavausi, kad duodu jai ranką ir sakau: „Imu tave ir prižadu, kad nieko daugiau iš tavęs nereikalausiu, kad mūsų ryšiai liks tik dvasiški, tačiau mūsų įsipareigojimus laikau santuoka, o tave — savo žmona."

Ar toks sandėris įmanomas, ar baigsis mūsų kančia? Man jis be galo apribotų troškimus ir viltis, tačiau padėtų susikurti atskirą pasaulį, kuriame Anelka vien man tepriklausytų. Be to, mano meilė būtų įteisinta, o tat man taip rūpi, jog viską atiduočiau, kad tik Anelka ją pripažintų. Argi čia ne įrodymas, kaip myliu šią moterį, kaip visomis sielos išgalėmis trokštu, kad vienaip ar kitaip man priklausytų?

Tikrai! Esu taip pasikeitęs, pergyvenęs tokį lūžį, kad už šią kainą galėjau ryžtis bet kokiems varžtams.

Įsitempęs svarsčiau, ar Anelka sutiks. Regėjos, turėtų.

Iš anksto girdėjau save sakant jai griežtu tonu: „Jei tikrai mane myli, ar ne vis vien, ištarsi šį žodį ar ne? Ar gali būti tauresnis ir šventesnis jausmas už tokią meilę, kurios iš tavęs meldžiu? Ir šiaip esu tau gyvenimą paaukojęs, nes kitaip negaliu — paklausk savo sąžinę, ar tai ne teisybė. Būsi man kaip Beatričė Dantei. Net angelams galima šitaip mylėtis. Būsi man artima,

kaip viena siela gali būti artima kitai, ir drauge tokia tolima, lyg gyventum aukščiausioje šių kalnų viršūnėje. Jei tai nežemiška meilė, kurios paprastai mirtingieji negali patirti, juo labiau neatmesk jos, nes, susitaikiusi su ja, liksi balta kaip sniegas, išgelbėsi mane, turėsi dvasios ramybę ir tiek laimės, kiek jos įmanoma žemėje patirti."

Ir nuoširdžiai jaučiau, kad sugebėsiu šitaip, beveik mistiškai mylėti, tikėdamas, jog iš žemiškojo ir laikino vikšro išriedės kažkokia amžina plaštakė, kuri, atitrūkusi nuo žemiškos būties, skrajos nuo planetos į planetą, kol susijungs su visatos siela. Pirmąkart man dingtelėjo mintis, kad mudu su Anelka, kaip žemiškos būtybės, išnyksime, o mūsų meilė tvers ilgiau už mus, joje išliks mūsų nemirtingumas. „Kas žino,— maniau sau,— ar tai ne vienintelė nemirtingumo forma"— nes aiškiai jaučiau, kad mano meilėje yra kažko amžino, nepavaldaus kintamumo dėsniams. Norint patirti tokius jausmus ir vaizdinius, reikia labai mylėti, be to, būti nelaimingam, o gal net atsidurti ant beprotybės slenksčio.

Lyg ir nesu atsidūręs ant beprotybės slenksčio, tačiau kaskart dažniau nugrimztu į misticizmą ir tik tada jaučiuosi laimingas, kai tiek pasimetu ir išyru, kad nebegaliu surasti savojo „aš". Suprantu, dėl ko taip yra. Mano vidinis susidvejinimas ir nepaliaujama kritika visada griovė gyvenimo pagrindus ir kartu kenkė tai sąlygiškai laimei, kurią šie pagrindai gali duoti. Toje šalyje, kur vietoj silogizmų viešpatauja vaizdiniai ir fantazija, mano kritika niekam nebetinka, tad ilsiuos, jausdamas begalinį palengvėjimą.

Taip ilsėjausi iki pat Gašteino. Regėjau save ir Anelką ramius, dvasiškai susituokusius. Pasijutau išdidus, kad vis dėlto sugebėjau ištrūkti iš klaidaus rato ir suradau kelią į laimę. Buvau įsitikinęs, kad Anelka su džiaugsmu paduos man mielą savo ranką bendrai mūsų kelionei.

Ūmai pakirdau tarsi iš miego, išvydęs, kad visa mano ranka kruvina. Paaiškėjo, kad po traukinio avarijos šia karieta buvo vežiojami sužeistieji. Vežėjas nepastebėjo, kad sėdynių pakraščiuose ir įlinkiuose daug kraujo, ir nenušluostė jo. Mano misticizmas taip toli nesiekia — aš netikiu, jog antgamtinės jėgos kišasi į žmogaus gyvenimą, duoda ženklą, įspėja jį, pranašauja ateitį. Tačiau, kad ir nesu prietaringas, gebu mąstyti kaip prietaringas žmogus, vadinasi, galiu pastebėti ir įžvelgti, kas jam

atrodytų keista. Šiuokart keista buvo visų pirma tai, kad toje pačioje karietoje, kurioje ėmiau svajoti apie naują gyvenimą, veikiausiai ką tik buvo užgesusi kažkieno gyvybė; antra — apie santarvę ir ramybę mąsčiau kruvinomis rankomis. Toks sugretinimas kiekvienam nervingam žmogui gali sužadinti jei ne liūdnų nuojautų, tai bent niūriai prislėgti visą jo minčių tėkmę. Jei nebūtume priartėję prie Vildbado, ir man, be abejonės, būtų taip atsitikę. Pamažu kildamas į kalną, staiga išvydau karietą, neįprastu greičiu riedančią žemyn. „Vėl galėtų ištikti nelaimė,— pamaniau sau,— juo labiau kad tokiame stačiame kelyje reikia prasilenkti itin atsargiai." Tą pat akimirką vežėjas sustabdė arklius taip staigiai, kad jie ėmė eiti beveik žingine... Didžiai nustebęs, išvydau karietoje tetą su Anelka, o šios, mane pamačiusios, ėmė šaukti:

— Jis! Jis! Leonai! Leonai!

Puoliau prie jų. Teta apsikabino mano kaklą abiem rankom, vis kartodama:

— Ačiū dievui! — ir gaudė orą taip sunkiai, tarsi būtų bėgusi nuo paties Vildbado.

Anelka, stvėrusi mane už rankos, nebepaleido. Tik staiga baisus išgąstis pasimatė jos veide, ji sušuko:

— Tu sužeistas!

Supratau, dėl ko ji išsigando, ir tuoj atsakiau:

— Nė kiek! Nebuvau ten avarijos metu. Išsitepiau karietoje, kuri vežė sužeistuosius.

— Ar tikrai? Ar tikrai? — klausinėjo teta.

— Tikrų tikriausiai.

— Koks traukinys sudaužytas?

— Važiavęs į Celį.

— Viešpatie! Viešpatie! O telegramoje pranešė, kad Vienos! Vos nenumiriau. Viešpatie, kokia laimė! Ačiū dievui! Ačiū dievui!

Teta šluostėsi prakaitą nuo kaktos, Anelka buvo išbalusi kaip drobė. Paleidusi mano ranką, nusigręžė, kad nematyčiau, kaip virpa jos lūpos, o akys pilnos ašarų.

— Namie buvome vienos,— sakė teta,— Kromickis išėjo su belgais į Nasfeldą. Čia atėjo šeimininkas ir pranešė — geležinkelio nelaimė. Žinojau, kad šiandien grįžti, įsivaizduok, kiek pergyvenau! Tuoj išsiunčiau šeimininką karietos; geroji Anelka nenorėjo manęs vienos leisti... Kiek per tas akimirkas iškentė-

jome. Dievo malonė, kad viskas baigėsi tik išgąsčiu... Ar matei sužeistuosius?

Pabučiavęs Anelkos ir tetos rankas, ėmiau pasakoti, ką matęs Lend-Gašteine. Pasirodo, kad telegramoje, atsiųstoje į kurhauzą, buvo parašyta: „Lend-Gašteine daug sužeistų ir užmuštų." Visi nusprendė, kad traukinys nuvirto Vienos—Zalcburgo ruože. Pasakojau painiodamasis, man toptelėjo tik viena džiaugsminga mintis: Anelka nenorėjo laukti namie, kol grįš teta, išvažiavo drauge su ja pasitikti manęs. Ar tik dėl tetos šis žygis? Buvau tikras, kad ne. Mačiau, kokia ji nerami ir suglumusi, kaip persigando, išvydusi kruvinas mano rankas, mačiau jos nušvitusį, džiaugsmingą veidą, kai paaiškėjo, kad net nebuvau šio įvykio liudininkas; mačiau, kad ji ir dabar susijaudinusi ir nori verkti iš laimės. Jei būčiau paėmęs ją už rankų ir prisipažinęs, kad myliu, be abejonės būtų pravirkusi ir, ko gero, neatitraukusi rankų. Kai visa tai galutinai paaiškėjo, pradėjau tikėti, jog baigėsi mano kančia, štai įvyks mano gyvenimo lūžis, imsiu gyventi iš naujo. Sunku apsakyti, ką jaučiau ir koks džiaugsmas užplūdo man krūtinę. Kartkartėmis žvilgčiojau į Anelką, akimis stengdamasis išreikšti didžiulę savo meilę, o ji šypsojosi man. Pastebėjau, kad ji be apsiausto ir pirštinių. Matyt, išsigandusi ir beskubėdama pamiršo pasiimti. Kadangi oras atvėso, apsiaučiau ją savo paltu. Mažumėlę prieštaravo, bet teta liepė apsisiausti.

Kai grįžome į vilą, ponia Celina sutiko mane taip meiliai ir širdingai, tarsi po mano galvos Anelka nebūtų vienintelė Plošovskių turto paveldėtoja. Nė su žiburiu niekur nerasi tokių taurių ir dorų moterų. O kai dėl Kromickio — negaliu tvirtinti, ar, grįžęs iš Nasfeldo ir sužinojęs, kas atsitiko, tyliai neatsiduso, pagalvojęs, jog pasaulis nesugriūtų, netekęs Plošovskių.

Jis grįžo pavargęs ir surūgęs. Belgai, su kuriais susipažinęs patraukė į Nasfeldą, buvo kapitalistai iš Antverpeno. Keliskart pavadino juos idiotais, kam tenkinąsi iš savo kapitalo trimis procentais pelno. Eidamas miegoti prasitarė, jog ryt turėsiąs pasikalbėti su manimi vienu svarbiu klausimu. Seniau būčiau buvęs neramus, dabar spėju, kad čia bus kokie finansiniai reikalai. Galėjau tuoj pat su juo pasikalbėti, tačiau norėjau likti vienas su savo mintimis, su savo laime, su savo Anelka širdyje ir sieloje... Linkėdamas labos nakties, paspaudžiau jai ranką kaip įsimylėjęs žmogus, o ji man tuo pačiu atsakė. Nejaugi iš teisybės tu jau mano?

Rytą, vos spėjau apsirengti, teta įžengė į mano kambarį ir pasisveikinusi be jokių įžangų pradėjo:

— Žinai, tau išvažiavus, Kromickis man pasiūlė tapti jo dalininke.

— O ką tamsta į tai?

— Griežtai atsisakiau. Tariau šitaip: mano mielas, man, ačiū dievui, pakanka to, ką turiu, o po mano galvos Leonas bus vienas turtingiausiųjų žmonių mūsų krašte. Kam gundyti apvaizdą ir leistis į avantiūras? Jei tu su savo bizniais sukalsi milijoną, pasilaikyk jį sau; jeigu žlugsi — kam man drauge su tavim žlugti? Neišmanau apie finansinius dalykus, o nesu pratusi kištis ten, kur nieko nesuprantu. Ar gerai pasakiau?

— Visiškai gerai.

— Norėjau su tavimi pasitarti ir džiaugiuosi, kad mūsų nuomonės sutampa. Jis mat kiek įsižeidė, kai jo biznius pavadinau avantiūromis, ir ėmė kloti ateities perspektyvas ir plačiai aiškinti tiekimų istoriją. Jei visa tai teisybė, jis, ko gero, pelnys milijonus — šito jam ir linkiu... Tačiau tuoj pat paklausiau: jei taip gerai tau sekasi, kam tau dalininkai? O jis atsakė: juo daugiau pinigų įdedama, juo didesnis pelnas — ten viską lemiąs kapitalas, ir kad jam geriau pelnu dalytis su savaisiais negu su svetimais. Padėkojau jam už šeimyniškus jausmus, tačiau pati atsisakiau prisidėti. Mačiau, kad jam labai nemalonu. Apgailestavo, kad niekas pas mus neišmano apie biznį, visi minta iš palikimo. Nesivaržydamas rėžė, jog čia nusikaltimas visuomenei, tada jau aš supykau. „Mano mielas,— sakau,— aš šeimininkavau bobiškai, tačiau skatikas pro šalį nenuėjo, ir dar bent kiek pralobau, o apie nuodėmes visuomenei tik jau ne tau, pardavusiam Gluchovą, dera kalbėti. Norėjai išgirsti teisybę, žinokis! Jei nebūtum pardavęs Gluchovo, labiau tavim pasitikėčiau. Apie tavo biznius ne tik aš nieko nežinau, bet ir kitiems jie neaiškūs; jei, kaip sakai, taip gerai jie klostytųsi, neieškotum dalininkų ir neužduotų tau širdies mano atsisakymas. Ieškai dalininkų, nes tau jų prireikė, bet man iš dabar nebuvai visai atviras, o aš to nemėgstu."

— O ką jis?

— Jis atsakė visų pirma nesuprantąs, kodėl ant jo krintanti atsakomybė už Gluchovo pardavimą. Gluchovą paleidęs iš ran-

kų ne jis, o tie, kurie neprotingai jį valdę, žioplai, lengvabūdiškai ir išlaidžiai, užtat ir reikėję jį parduoti. Anelka, tekėdama už jo, turėjusi tik skolas. Jis išgelbėjęs tiek, kiek niekas kitas nebūtų įstengęs, ir vietoj dėkingumo girdįs priekaištus ir... pala... kaip čia sakė... patetinę deklamaciją.

— Neteisybė,— tariau.— Gluchovą buvo galima išgelbėti.

— Ir aš taip sakiau, ir dar pridūriau, kad Gluchovui gelbėti būčiau paskolinusi pinigų. Galėjai, sakau, prieš parduodamas parašyti Anelkai, kad ji su manim pasitartų, ir, dievaži, nė akimirkos nebūčiau suabejojusi. Tačiau tavo tokia sistema, kad niekas nieko nežinotų. Visi tikėjome tavo milijonais, dėl to nesiūliau Anelkai savo pagalbos. Jis ėmė ironiškai juoktis. „Anelka,— sako,— per didelė ponia ir perdaug ideali būtybė, negi ji taip žemai pultų — rūpintųsi piniginiais reikalais arba užtartų vyrą. Dukart esu ją prašęs pasikalbėti su tamsta dėl dalyvavimo bendrovėje; dukart ji griežtai atsisakė. Bepigu dabar kalbėti apie Gluchovo gelbėjimą, kai pagalba jau nereikalinga. Spręsdamas iš to, kad jūs atsisakote man padėti, turiu teisę manyti, jog ir su Gluchovo gelbėjimu panašiai būtų nutikę."

Ėmiau atidžiai klausytis, nes dabar man paaiškėjo Kromickio ir Anelkos nesusipratimai, o teta kalbėjo toliau:

— Tatai išgirdusi, pasakiau: „Matai, mano mielas, koks tu neatviras: pirma sakei, kad siūlai man dėtis į bendrovę — verčiau tegul pelnosi šeima negu svetimi žmonės, o dabar matyti, kad tau pačiam reikia paramos." O jis — gudruolis — atsakė, kad tokiais atvejais nauda turinti būti abipusė, o jam rūpį sukaupti stambų kapitalą, nes biznis turįs savo dėsnius: juo stambesniu kapitalu remiamas, juo rezultatas tikresnis. Pagaliau, imdamas Anelką be kraičio, šeimos paramos tikėjęsis bent tuomet, kai ta parama šeimai būsianti naudinga. Smarkiai buvo įpykęs, ypač kai pasakiau, kad Anelkos nepaėmė be nieko, nes aš testamente užrašysiu jai rentą iki gyvos galvos.

— Ir šitaip jam pasakėte?

— Taip. Pasakiau visa, kas ant širdies gulėjo. „Anelką myliu kaip tikrą savo dukterį ir, norėdama ją apdrausti, užrašau ne kapitalą, o rentą. Kapitalas tavo bizniuose galėtų žūti, juk nežinia, kur jie pakryps, o renta garantuos Anelkai bent pasiturimą gyvenimą. Jei — sakau — susilauktumėt vaikų, vaikai paveldės ir kapitalą, bet tik Anelkai mirus. Tokia svarbiausia ma-

no pagalba, o be to, esu visados linkusi padėti jums kiekviena proga.

— Šitaip ir baigėsi judviejų pašnekesys?

— Beveik. Mačiau, kad suirzęs baisiausiai. Manau, širdyje pyko už tai, kad Anelkai užrašau rentą, o ne kapitalą,— iš to galėjo spėti, kiek nedaug tepasikliauju jo bizniais. Išeidamas sakė ieškosiąs dalininkų tarp svetimųjų, gal tie būsią palankesni ir tikriausiai kur kas daugiau nutuoksią apie finansinius reikalus. Kantriai ištvėriau jo priekaištus. Vakar jis iškylavo su belgais, tačiau grįžo nepatenkintas. Man regis, norėjo juos įtraukti į bendrovę, bet taip pat nesėkmingai. Žinai, Leonai, ką aš manau? Prasti jo popieriai, jei taip staigiai ieško bendrų! Man neduoda ramybės viena mintis — jei taip yra, paprastas atsargumas įspėja nesidėti prie jo, tačiau dar paprastesnė šeimos pareiga įsako padėti jam bent Anelkos labui. Štai dėl ko norėjau su tavimi pasitarti.

— Jo popieriai ne tokie prasti, kaip tetos manyta,— tariau jai.

Ir ėmiau pasakoti, ką sužinojau iš daktaro Chvastovskio:

— Aš seniai buvau spėjęs iš Kromickio elgesio, kad jam reikia pinigų, iš dalies dėl to ir važiavau į Vieną.

Tetai taip patiko mano įžvalgumas ir taktika, kad, vaikščiodama po kambarį, murmėjo pati sau viena: „Visada genialus!" Pagaliau pareiškė visą šį klausimą paliekanti man spręsti ir padarysianti taip, kaip sakysiu.

Sulig šiais žodžiais nulipo žemyn, o aš permečiau akimis vakarykštį savo įrašą dienorašyje ir po pusvalandžio taip pat nusileidau į apačią. Visus radau geriančius arbatą, bet, vos žvilgtelėjęs, iš jų veidų supratau, jog kažkas nutikę — Anelka buvo išsigandusi, ponios Celinos mina sopulinga, o doras tetos veidas iš pykčio paraudęs. Tik Kromickis neva ramus skaitė laikraštį, tačiau buvo surūgęs ir išrodė toks nupiepęs kaip po ligos.

— Ar žinai,— tarė teta, rodydama į Anelką,— ką ši nenaudėlė pasakė man vietoj labo ryto?

— Nežinau,— atsakiau, sėsdamas prie stalo.

— Nei daugiau, nei mažiau, tik tiek, kad po dviejų savaičių, jei Celinos sveikata leis, išvažiuos sau jiedvi kažkur į Odesą ar dar toliau.

Mane tarytum perkūnas trenkė, toks buvau apstulbęs ir išsigandęs. Pirmą akimirką net širdis apmirė.

Pažvelgiau į Anelką, ji paraudo, tarsi pagauta ką nedora darant, ir ėmiau klausinėti.

— Kaip? Kur? Kam?

— Kad žinotum, jos „vargina mane Plošove",— aiškino teta, mėgdžiodama Anelką,—„nenori apsunkinti manęs"— kokios gailestingos! Matyt, jos įsivaizduoja, kad man reikia vienatvės, ir jei tau tektų kur važiuoti, o aš likčiau viena tarp keturių sienų Plošove, tai man būsią sveikiau ir linksmiau. Užuot miegojusios, kiaurą naktį tarėsi.

Čia teta dar labiau supyko ir kreipėsi į Kromickį:

— O tu buvai šeimos tarybos pirmininkas?

— Anaiptol,— atsakė Kromickis.— Manęs net nepakvietė, tačiau tikiuosi, kad mano ponia žmona nusprendė dar ir dėl to išvažiuoti, kad galėtų gyventi arčiau manęs, vadinasi, turiu būti jai dėkingas už šį sprendimą.

— Čia tik projektas...— prabilo Anelka.

Užmiršęs bet kokį atsargumą, be atvangos žiūrėjau į ją, o ji nedrįso akių pakelti, taip mane galutinai įtikindama, jog ketina išvažiuoti dėl manęs. Sunku apsakyti, ką jaučiau tą akimirką ir kokia kartėlio banga užplūdo man širdį. Anelka gerai žinojo, kad gyvenu tik dėl jos, tik ja, kad visos mano mintys skirtos tik jai, visi darbai sukasi apie ją, kad mano gyvenimas ir mirtis jos rankose,— ir vis tiek ramiai nusprendė išvažiuoti: ar aš žūsiu, ar trenksiu galvą į sieną — kas jai darbo. Tokie dalykai jai nė motais. Bus ramesnė, niekas nesikamuos jos akyse kaip persmeigtas vabalas, niekas nebučiuos jai kojų, nedrums dorovingos jos sąžinės,— štai ir viskas, ko jai reikia. Ar verta abejoti, kai tokią nuostabią ramybę galima nusipirkti už menką kainą — perpjovus žmogui gerklę!

Galybė tokių minčių šmėkščiojo mano galvoje, tulžingi žodžiai veržėsi iš burnos. „Esi dora ir liksi tokia,— sakiau mintyse Anelkai,— dėl to, kad neturi širdies. Jei šuo būtų prie tavęs taip prisirišęs kaip aš, jaustum jam kokių pareigų. Nepadarei man niekados nė mažiausios nuolaidos, neparodei nė kibirkštėlės užuojautos, niekados neparėmei manęs, o atėmei visa, ką tik galėjai atimti. Jei galėtum, neleistum man net žiūrėti į save, nors tikrai žinotum, kad, tavęs nematydamos, mano akys užges amžinai. Pagaliau perpratau tave ir žinau: taip didžiai nepalenkiama esi dėl to, kad tavo širdis skurdi. Esi bejausmė ir šalta,

o tavo dorybė — tik aukščiausio laipsnio egoizmas. Visų pirma tu nori likti rami ir dėl savo ramybės pasišovusi viską paaukoti."

Per pusryčius netariau nė žodžio. Užlipęs į savo kambarį, bandydamas suvokti, kas atsitiko, susiėmiau rankomis sopančią ir pavargusią galvą. Manyje kaupėsi kartėlis. Skurdžios širdies moterys lieka nepalenkiamos, nes jų dora šiek tiek miesčioniška. Jos tarsi koks krautuvininkas nori išsaugoti tvarkingas sąskaitų knygas. Kaip buržua bijo gatvės riaušių, karo, egzaltuotose galvose gimusių skambių žodžių, drąsių minčių, drąsių užmojų ir polėkių, šitaip jos bijo meilės. Svarbiausia — ramybė, nes tik tada, kai ramu, gali sėkmingai tvarkytis ir klestėti. Visa, kas peržengia įprastas, saikingas ir sykiu šabloniškas gyvenimo normas, tokiems žmonėms kelia pasipiktinimą ir panieką. Dorybė turi savo viršūnes ir prarajas, turi ir savo lėkštas lygumas. Dabar mane kamuoja didžiai opus klausimas: ar Anelka nėra iš tų lėkštai dorovingų moterų, kurios nori besąlygiškai išlaikyti pirklišką tvarką ir dėl to atmeta meilę, nes ji netelpa jų širdyse ir galvose... Mintimi peržvelgiau visą praeitį, ieškodamas ten įrodymų. Kažin,— maniau sau,— ar tas jos paprastas kodeksas, kuris mane slegia ir alina, nesiremia kaip tik tokiu galvojimu? Dažnai man matės, kad Anelka — ypatingos prigimties, besiskirianti nuo kitų moterų, neprieinamą kaip snieguota Alpių viršūnė, stati ir kylanti tiesiog į dangų. Ir va tai iškiliai viršūnei normalu, kad vyro šlepetės trypia jos sniegą. Kaip čia dabar? Tokių minčių apniktas, jaučiuosi atsidūręs arti beprotybės, pagautas įdūkio; jei galėčiau, vienu smūgiu sugniaužčiau, o paskui sutrypčiau ir apspjaudyčiau, nugramzdinčiau į chaosą visą pasaulį ir nušluočiau nuo jo visa, kas gyva. Grįždamas iš Vienos, stačiau savo vaizduotėje nežemišką pilį, kur būčiau mylėjęs Anelką kaip Dantė Beatričę; stačiau iš kančių, kuriose mano meilė tapo tyra, tartum perėjusi per ugnį, visko išsižadėjau, viską paaukojau, kad tik kaip nors, tegu ir nežemiškais, dvasios saitais susisietume vienas su kitu. Dabar šovė man į galvą, kad gal net neverta jai šito sakyti,— ji nesupras, neverta vesti jos į viršukalnes, ji ten pristigs kvapo. Galbūt sieloje sutiktų, kad mylėčiau ją ir kentėčiau — tat visada glosto savimeilę, tačiau jokiam sandėriui, jokiam suartėjimui, net vien dvasiškam, jokiai priklausomybei, nors tai būtų Dantės priklausomybė, ji nepritars, nes manęs nesupras; ji suvokia vienintelę priklausomy-

bę ir vieninteles teises — vyro su chalatu, jos siela nepajėgia pakilti virš lėkštos ir menkos sutuoktinių buhalterijos.

Mane pagavo širdingas ir aitrus gailestis, kodėl nepakliuvau į aną traukinį, kur nuvirto nuo geležinkelio sankasos: buvau be galo įskaudintas Anelkos žiaurumo, dvasiškai ir fiziškai nugaluotas. Mirties troškau kaip tas, kuris keliolika bemiegių naktų yra praleidęs prie artimo ligonio. Dar dingtelėjo: jei mane sužeistą būtų atgabenę iš Gašteino, gal šitos moters širdis būtų suvirpėjusi. Šią akimirką man tat labiausiai rūpėjo. Šitaip mąstydamas, ūmai prisiminiau vakarykštę Anelką, puolusią su teta manęs pasitikti; prisiminiau jos išgąstį, paskui džiaugsmą, ašarotas akis, išsiplaikščiusius plaukus, ir meilė, šimtąkart galingesnė ir įtikinamesnė už visus samprotavimus ir svarstymus, užtvindė mane visą. Tai buvo staigus jausmo protrūkis, jį kaipmat sudrumstė nuodingos abejonės. Visa, kas vakar dėjosi karietoje, galima aiškintis ir kitaip. Kažin, ar Anelka labiau jaudinosi dėl manęs, ar dėl tetos? Jautrios moterys turi dideles užuojautos atsargas ne tik saviems, bet ir svetimiems, ypač jeigu juos netikėtai užklumpa kokia nelaimė. Kodėl gi Anelka negalėjo išsigąsti, sužinojusi apie mano mirtį, ir nudžiugti, išvydusi mane gyvą? Jeigu tuo metu prie tetos būtų buvusi ponia Sniatinska, ko gero, ir ji būtų išsigandusi, o paskui nudžiugusi, ir būčiau išvydęs ją taip pat be pirštinių, su išsitaršiusia šukuosena ir vienplaukę. Man matės, šiuosyk nereikia turėti iliuzijų. Anelka gerai žinojo, kad jos išvažiavimas man bus didesnė ir pavojingesnė katastrofa nei sutrenkta galva traukinyje ar rankos, kojos netekimas — ir vis dėlto nesuabejojo nė akimirkos. Buvau visai tikras, kad čia jos sumanymas. Norėjo būti arčiau vyro, o kas man nutiks — jai nė motais.

Vėl pasijutau baląs iš pykčio, pavydo, įtūžio, dar vienas žingsnis — ir manęs laukia beprotybė. „Pala, palal — ramdžiau save, delnais suspaudęs smilkinius.— Gal ji važiuoja, nes myli tave ir jaučia, kad prieš tave daugiau nebeatsilaikys?" Taip, ir tokios mintys šmėkščiojo galvoje, tačiau kaip sėklos žūsta, kritusios į akmenuotą dirvą, taip ir jos nyko, sužadinusios tik sielvartingą ironiją. Aš tiesiog nesitvėriau savyje. „Taip,— tariau pats sau,— šitokia meilė panaši į rūpestingą ranką, kuri ištraukia pagalvę iš po mirštančiojo galvos, kad tas ramiau krioktų ir trumpiau kamuotųsi. Aš trumpiau kamuosiuos, užtat Kromickiui

bus patogiau važinėti pas pačią ir guosti tą jautrią būtybę taip, kaip ji pratusi."

Tą akimirką nekenčiau Anelkos. Pirmąkart gyvenime panorau, kad ji iš tiesų mylėtų Kromickį — būtų man mažiau šlykštil Pyktis su apmaudu drumstė sąmonę, aiškiai mačiau tik viena: jei tuoj pat ko nesigriebsiu, jei nesugriausiu jų planų, jei neatkeršysiu, man atsitiks kažkas siaubinga. Ši mintis nusvilino mane tarsi įkaitinta geležis, pašokęs griebiau skrybėlę, puoliau ieškoti Kromickio.

Neradau jo nei namie, nei sode. Nuėjau prie Vandelbauno, dirstelėjau į skaityklą, ir ten jo nebuvo. Valandėlę stabtelėjau ant tiltelio prie krioklių, svarstydamas, kur galėčiau jį rasti. Vėjas pūtė nuo kaskadų pusės, žerdamas man į veidą vandens dulksną. Iškart pasidarė lengva ir gera. Nusiėmęs skrybėlę, atsigręžiau veidu prieš vėją, netrukus mano plaukai sušlapo. Vėsa teikė man kažkokį gyvulišką malonumą. Atsipeikėjau. Liko tik aiškus ir griežtas ketinimas sugriauti Anelkos planus. „Žinok, kad neišvažiuosi, o paskui elgsiuos kaip žmogus, kuris tave nusipirko",— sakiau jai mintyse. Aiškiai mačiau kelią, kuriuo žengsiu prie tikslo, ir nebūgštavau, jog, kalbėdamas su Kromickiu, leptelėsiu kokią kvailystę. Šiuo atžvilgiu visai susitvardžiau. Kromickį radau prie Štraubingerio viešbučio su laikraščiu rankoje. Mane išvydęs, paleido monoklį iš akies ir tarė:

— Kaip tik ketinau eiti pas tave.

— Eime į Kaizervegą.

Nuėjome.

Nelaukdamas, kol Kromickis ims kalbėti, pradėjau pirmas.

— Teta pasakojo apie vakarykštį judviejų pokalbį.

— Gailiuosi dėl to pokalbio,— atsakė Kromickis.

— Užtat kad abu nekalbėjote taip ramiai, kaip dera kalbėti apie finansinius reikalus. Mano mielas, jei leisi, būsiu tau visiškai atviras. Tetą reikia pažinti. Ji doriausia moteris pasaulyje, tačiau turi vieną visai suprantamą silpnybę. Būdama blaivaus proto, mėgsta tai pabrėžti ir dėl to visa, kas jai sakoma, priima su bent kiek perdėtu nepasitikėjimu. Dažniausiai iš pradžių atsako neigiamai į bet kokius pasiūlymus. Senis Chvastovskis galėtų kai ką apie tai papasakoti. Reikia duoti jai laiko pagalvoti, o visų pirma neerzinti — tada gali užsispirti; tu šito nesugebėjai išvengti.

— Kuo ją galėjau suerzinti? Aš juk moku kalbėti apie reikalus.

— Nereikėjo sakyti, kad Anelką paėmei be kraičio. Teta pyksta už tai ligi šiol.

— Pasakiau tada, kai ji ėmė priekaištauti dėl Gluchovo pardavimo. Kas be ko, pasakiau teisybę. Gluchovas buvo taip paskendęs skolose, kad Anelkai nieko iš jo nepriklausė.

— Iš teisybės, kam tu pardavei tą nelemtą Gluchovą?

— Kad palenkčiau vieną žmogų, nuo kurio priklauso mano ateities ištekliai, vadinasi, ir likimas. Kai negali pasirinkti, darai, ką esi priverstas daryti, ar ne? Be to, man gerai atlygino.

— Tiek to, žinokis. Tavo žodžiai įžeidė tetą, nes ji rūpinasi Anelka.

— Ketina užrašyti jai rentą.

— Pasakysiu tau paslaptį — anaiptol. Ją supykdei, užtat vakar tau apie tai pasakė. Norėjo pabrėžti, kad netiki komerciniais tavo sugebėjimais. Tačiau jos ketinimai kitokie. Ne kartą su manim apie tai kalbėjo, kas geriau gali žinoti, jei ne aš, būsimasis jos paveldėtojas?

Kromickis žvitriai dirstelėjo į mane.

— Tuomet tu netenki dalies palikimo.

— Taip,— tariau,— tačiau aš neišleidžiu net savo paties pajamų, todėl šiuo klausimu galiu visai ramiai kalbėti. Tave, biznio žmogų, gal tas stebina. Gali tarti, kad esu originalas. Ką gi, pasitaiko ir tokių. Štai ką tau pasakysiu: pirma — neketinu varžyti tetos dosnumo, antra — tikrai žinau, kad teta ketina užrašyti Anelkai ne rentą, o grynus pinigus. Aišku, mano įtaka tetai vaidina čia svarbų vaidmenį, bet, nori tikėk, nori netikėk, nežadu tau kenkti, panaudosiu ją tavo labui.

Kromickis tvirtai paspaudė man ranką. Jo pečiai krustelėjo visai kaip medinio manekeno. Koks jis man šlykštus! Manau, kad jis žiūrėjo į mane daugiau kaip į kvailį negu kaip į keistuolį, tačiau tikėjo manimi, o man to ir reikėjo. Beje, tikėjo pagrįstai: šią akimirką tikrai nusprendžiau, kad Anelka gaus grynus pinigus, o ne rentą.

Supratau, kad Kromickiui knieti mane paklausti: kiek? kada? Vis dėlto, suvokdamas, jog tai būtų netaktiška, tylėjo tarsi didžiai sukrėstas. Aš kalbėjau toliau:

— Atsimink, jog su teta reikia mokėti elgtis. Kad ji ketina aprūpinti Anelką, galiu laiduoti, bet kol nepaklojo pinigų ant

stalo, o tu jų nesusižėrei sau į kišenę, viskas priklauso nuo gėros jos valios, net nuo laikinos užgaidos. O judu ką darote? Vakar tu ją supykdei, o šiandien Anelka, ir net gana smarkiai. Kaip būsimasis paveldėtojas, turėčiau tuo džiaugtis, ir vis dėlto matai, kad noriu judu įspėti. Teta labai nepatenkinta Anelkos ketinimu išvažiuoti; kreipėsi į tave tartum griežtai, tačiau vildamasi, jog stosi jos pusėn; o tu lyg ir remi abiejų ponių sumanymus...

— Ak, mano mielas,— tarė Kromickis, vėl spustelėjęs man ranką.— Atvirai pasakysiu. Jei ir remčiau, tai bent kiek iš pykčio tetai. Iš teisybės Anelkos sumanymas neprotingas. Neapkenčiu egzaltacijos, o abi ponios baisiausiai egzaltuotos. Vis joms matos, kad nedera pernelyg naudotis jūsų vaišingumu, kad negali amžiais tūnoti Plošove, *et caetera**. Įkyrėjo man pjautinai. O tuo tarpu — štai kokie dalykai. Į Turkestaną jų vežtis negaliu, o kadangi turiu būti ten, man vis vien, ar Anelka gyvens Odesoje, ar Varšuvoje. Kai baigsiu savo komercinius reikalus tolimuos kraštuos,— tikiuosi, su nemažu pelnu,— tada atitinkamai įsikursiu. Tai būtų ne vėliau kaip po metų... Jau vien už biznio perleidimą turėčiau nemažai įsidėti į kišenę... Žinoma, jei nebūtų Plošovo, savo ponias gaučiau kur laikinai įkurdinti, bet jeigu teta siūlo joms vaišingą pastogę ir net pati nori, kad jos drauge gyventų, būtų kvailystė ieškoti vietos kitur. Vos kelios savaitės, kai uošvė pakilo iš patalo. Nežinia, kaip ji toliau jausis, o jei prastai, visa atsakomybė krinta ant Anelkos pečių, o ji tokia jauna ir nepatyrusi. Dabar aš nieku gyvu negaliu likti su jomis. Ir taip jaučiuos kaip ant adatų; jei jau kalbamės nuoširdžiai, tai žinok, kad tik viltis įtraukti tave arba tetą į bendrovę laikė mane čia taip ilgai. Pasakiau visa, kas man gulėjo ant širdies, dabar tu tark žodį, ar galiu aš tikėtis, kad jūs mane remsite?

Atsikvėpiau.

Anelkos sumanymas žlugo.

Pagavo mane džiaugsmas, nes padariau pagal savo norą. Be to, nors mano meilė Anelkai šįsyk buvo panaši į didžiausią neapykantą — dabar vien neapykanta laikiausi — šią, kaip ir meilę, reikia kurstyti. Tai bus įmanoma, jei Anelka gyvens čia. Pagaliau iš Kromickio žodžių supratau, kad vienu užmoju pasiek-

* Ir taip toliau *(lot.)*.

siu to, ko karščiausiai troškau — beveik neribotam laikui jo atsikratysiu.

Nerodžiau jam savo susijaudinimo, tardamas, jog geriau bus, jei Kromickiui su mumis ne taip lengvai klosis, jei reikės mus prašyti. Todėl pasakiau:

— Iš anksto nieko negaliu tau žadėti. Visų pirma tiksliai nušviesk man savo finansinių reikalų būklę.

Kromickis mielai ėmė kalbėti, net skubomis, matyt, kad tai mėgstama jo tema. Kartkartėmis stabtelėdavo, sukiodavo mano sagą arba prispausdavo mane prie stačios uolos. Pasakęs ką, jo galva, ypač įtikinamai, nuostabiai greit įsprausdavo monoklį į akį ir žiūrėdavo į mane, lyg tyrinėdamas, kokį įspūdį man padarė. Visa tai, o ir jo medinis, gergždžiantis balsas bei tolydžio kartojami klausimai — ką? ką? — buvo nepakenčiama, tačiau, reikia pripažinti, jis nemelavo. Sakė beveik tą patį, ką buvau skaitęs jaunojo Chvastovskio laiške. Štai kaip išrodė jo reikalai: stambus kapitalas jau įdėtas į tiekimą, galima laukti didelio pelno, juo labiau kad pagal kontraktą Kromickis turėjo teisę pats vienas verstis tiekimu. Tačiau, iš vienos pusės, biznis buvo pavojingas: pinigus reikėjo kloti tuoj pat, o grįžti jie turėjo po ilgai trunkančių kanceliarinių procedūrų; antra, Kromickis viską gaudavo pirkti iš pavienių vertelgų, kurie stengdavosi įbrukti ko prasčiausias prekes, o visa atsakomybė krito jam. Šiuo atveju jis priklausė nuo intendantūros, kuri visai teisėtai reikalavo tik gerų prekių. Dėl to Kromickiui grėsė nemaži pavojai.

Išklausęs jo pasakojimą, kuris truko apie valandą, tariau:

— Mano mielas, jei šitaip yra, kaip tu išklojai, nei aš, nei teta negalime tapti tavo dalininkais.

Kromickio veidas beregint pagelto.

— O kodėl?

— O todėl, kad tu, nepaisant viso atsargumo, gali būti patrauktas į teismą, o mes nenorime ten pakliūti.

— Šitaip samprotaujant, neįmanoma pradėti jokio biznio.

— Mudviem ir nėra jokio gyvo reikalo jį pradėti. Norėjai, kad mudu taptume tavo dalininkais. Pasakyk — su kokiu kapitalu?

— Ką čia kalbėti!.. Tačiau jei galėtumėt įdėti nors septyniasdešimt penkis tūkstančius rublių...

— Ne, neįdėsime ir nejaučiame pareigos tai daryti. Tik dėl to, kad esi mūsų giminaitis, veikiau — dabar juo tapai, noriu

tau padėti. Trumpai drūtai, paskolinsiu tau septyniasdešimt penkis tūkstančius pagal paprastą pirklišką vekselį.

Kromickis stabtelėjo ir ėmė žiūrėti į mane mirksėdamas, kaip žmogus, ką tik pabudęs iš miego. Tas truko tik kelias akimirkas. Matyt, jis pagalvojo, kad bus negudru rodyti pernelyg didelį džiaugsmą. Pirklio apdairumas — šiuo atveju ir juokingas, ir nereikalingas,— paėmė viršų; paspaudęs ranką, tarė:

— Ačiū. Kokių nuošimčių norėsi?

— Apie tai namie pasikalbėsime. Dabar turiu grįžti. Noriu pasitarti su teta.

Ir palikau jį. Grįždamas svarsčiau, ar nepasirodys Kromickiui mano elgesys pernelyg keistas, ar jis ko neįtars. Be reikalo būgštavau. Vyrus dažniausiai apakina ne meilė žmonai, o savimeilė. Be to, Kromickis, žvelgdamas į mudu su teta iš savo pirkliškos veiklos taško, laiko mudu svaičiotojais, neturinčiais nė krislo praktiško proto, besilaikančiais persenusių principų, prie kurių galima priskirti ir šeimos solidarumo sampratą. Daugeliu atžvilgių jis skiriasi nuo mūsų, dėl to norom nenorom laikome jį įsibrovėliu.

Parėjęs į vilą, sutikau sode Anelką, perkančią žemuoges iš čionykštės kaimietės. Praeidamas grubiai sviedžiau:

— Neišvažiuosi, nes aš to nenoriu.

Ir pasukau į savo kambarį.

Per pietus vėl kilo kalba apie ponių kelionę. Šį kartą prabilo Kromickis ir, gūžčiodamas pečiais, pavadino šį projektą vaikišku, iš kurio sveiko proto žmogus gali pasijuokti. Visa tai rėžė gana netaktiškai ir savo žmonos, ir ponios Celinos atžvilgiu, nes jis apskritai nepasižymi taktu. Aš visai nesikišau, lyg būčiau pašalinis žmogus. Pastebėjau, jog Anelka vis dėlto puikiausiai nutuokia, kad Kromickis šoka pagal mano dūdelę. Mačiau, kad jai gėda dėl vyro, kad jaučiasi pažeminta. Man tat buvo malonu — tiek buvau jos įžeistas.

Vis dėlto Anelka mane įskaudino neapsakomai. Iki šiol negaliu aprimti, jai atleisti. Nebūčiau jutęs tokio skaudaus nusivylimo, jei, grįždamas iš Vienos, nebūčiau sumanęs mūsų susitarimo, nepaaukojęs tiek savo troškimų, aistros, geismo, nebūčiau palaužęs savo būdo. Taip žiauriai viskas nutiko: tada, kai iš meilės jai norėjau visiškai pasikeisti, kai buvau pasiekęs tokias viršūnes, kokios iki šiol man nebuvo prieinamos, kad tik gaučiau būti greta jos — ji be atžvalgos ir pasigailėjimo nori nu-

stumti mane į sielvarto bedugnę, nesvarstydama, kas manęs laukia... Šios mintys aptemdo visą džiaugsmą, kad Kromickis išvažiuoja, o ji lieka. Ateitis pasiūlys atomazgą, tačiau esu taip pavargęs, kad net nespėlioju kokią. Paprasčiausia būtų išeiti iš proto. Gal kada taip ir bus, nes aš kamuojuosi kiauras dienas, o naktimis rašau, negalėdamas užmigti. Rūkau galybę cigarų, kol apkvaištu, ir beveik kiekvieną naktį sulaukiu brėkštančio ryto.

Liepos 30

Dvi savaites nerašiau. Buvau nuvažiavęs su Kromickiu į Vieną tvarkyti reikalų; grįžome abu, jis pasiliko Gašteine dar tris dienas. Tuo metu man taip įskaudo galvą, kad negalėjau rašyti. Prieš savaitę baigėsi ponios Celinos gydymo kursas; viešime Gašteine tik dėl to, kad visur lygumose didelė kaitra. Kromickiui išvažiavus, aš atsigavau, atsigavo ponia Celina (jis taip ją erzina, kad jinai jo nepakęstų, jeigu nebūtų žentas), teta, o gal ir Anelka. Anelka negali jam atleisti, kad jis įtraukė mane į savo piniginius reikalus. Jam net nešovė į galvą mintis, kad tarp mudviejų su jo žmona gali būti ne tik paprasti, draugiški santykiai, todėl neslėpė pasiskolinęs iš manęs pinigų; ji tam iš visos širdies priešinosi. Anelka nieko jam neprasitarė, gal bijodama prarasti paskutines iliuzijas, jei jis ir tuomet paliktų ją prie tetos. Kartais man atrodo, kad ir ji, ir ponia Celina, viena kitai neišsiduodamos, nėmaž juo nepasitiki nuo to laiko, kai pardavė Gluchovą, ir įsivaizduoja, kad jis daug blogesnis negu iš teisybės yra. Mano galva — tai dvasios primityvas su šalta, medine siela, nesugebąs nei švelniai jausti, nei subtiliai mąstyti. Neįžvelgiu jame nei didžiadvasiškumo, nei taurumo, nei jautrumo, nei gilių jausmų, tačiau įprasta šio žodžio prasme, pagal įstatymų kodeksą, tai doras žmogus. Jam padeda įgimtas pedantiškumas, keistai sumišęs su „pinigine neuroze", o tai ne kas kita kaip išsigimusi fantazija, besivaikanti pinigų.

Apskritai jis man taip neapsakomai nepakenčiamas ir šlykštus su tuo savo monokliu, įkypomis akimis, ilgomis kojomis, pageltusiu, bebarzdžiu veidu, kad pats stebiuosi galįs objektyviai apie jį kalbėti. Vis dėlto manau — jeigu jis visko nepraras, tai ir mano pinigai nedings. Tačiau rašau visai atvirai: verčiau

tegul jis praranda pinigus, protą, gyvybę — ir eina skradžiai žemės.

Sergu. Pastaruoju metu retai matau Anelką. Iš dalies dėl galvos skausmų pasilikdavau viršuje, iš dalies pats vengiau Anelkos, duodamas suprasti, kad pykstu ir esu įsižeidęs. Nepigiai man tas atsiėjo,— mano akys trokšta jos kaip šviesos. Jau rašiau, kad Anelka, nors tvirto būdo, šiek tiek baikšti. Ji nepakenčia, jei kas ant jos pyksta, bijo piktumo, stengiasi jį apmaldyti. Tada ji tyki, švelni, žiūri į akis kaip vaikas, išsigandęs bausmės. Mane tat visada be galo jaudino ir drauge teikė malonumo, nes vyliausi, kad pakaktų ištiesti rankas, ir ji pultų man į glėbį, galvą priglaustų prie krūtinės, kad tik nepykčiau. Tokių iliuzijų neįstengiu atsisakyti, net žinodamas, kad ateitis jas sugriaus; netgi dabar gyva mano širdyje viltis, kad, mudviem susitaikius, kažkas atsitiks, Anelka nusileis, bus man artimesnė. Antra vertus, jau pačioje mūsų nesantarvėje, manding, slypi tarsi koks Anelkos pripažinimas, sutikimas, kad galiu ją mylėti, nes jeigu jinai pripažįsta įsižeidimą iš meilės, turi pripažinti ir pačią meilę. Visa tai išvados, lakios kaip sapnas, be kūno ir kraujo, bet jos mane gelbsti iš apatijos ir leidžia gyventi.

Rugpjūčio 2

Vėl gavau laišką nuo Klaros. Matyt, ji kai ką numano, nes tiek užuojautos jos žodžiuose, tarytum žinotų, kaip man bloga. Nežinau ir nenoriu žinoti, ar ji mane myli kaip sesuo, ar kitaip, bet jaučiu, kad labai myli. Atrašiau jai taip širdingai, kaip įstengia rašyti nelaimingas žmogus, kreipdamasis į vienintelį palankų ir užjaučiantį draugą. Klara rengiasi važiuoti į Berlyną, o žiemos pradžioje — į Varšuvą. Kalbina mane nors porai dienų atvykti į Berlyną. Nevažiuosiu, neatitrūksiu nuo savo sielvarto, tačiau mielai pasimatysiu su Klara Varšuvoje.

Su Anelka kalbamės tik apie pašalinius dalykus, kad senosios ponios nepastebėtų mūsų nesantarvės. Likę vieni, tylime. Keletą kartų pastebėjau, kad ji nori ką pasakyti, tačiau varžosi, o aš galiu jai pasakyti vienintelį žodį —„myliu", kuris, palyginti su tuo, ką jaučiu, yra toks nevykęs, beveik nieko nesakantis. Dabar mano meilė sumišusi su nuoskauda. Mane vis graužia

mintis, jog viešpats davė jai skurdžią širdį,— dėl to ji tokia užsispyrusi. Šiandien, mąstydamas apie tai ramiau, vėl esu įsitikinęs, kad Anelka galbūt ir jaučia man dėkingumą, pagailą, jai brangūs prisiminimai, tačiau šis jausmas neturi aktyvios jėgos, niekam neįstengia ryžtis, net prisipažinti, kad jis gyvas. Ji laiko savo meilę negarbinga, nuodėminga, gėdijasi ir išsižada jos, prie mano meilės ji kaip garstyčios grūdelis šalia mus supančių Alpių kalnų. Iš Anelkos gali tikėtis, kad ji viską padarys, norėdama sutramdyti jausmus, o ne juos pakurstyti. Tat žinodamas, nieko iš jos nesitikiu, nieko nelaukiu, ir man taip sunku!

Rugpjūčio 4

Kiek laiko puoselėjau viltį, kad Anelka, pasipiktinusi vyru, vieną gražią dieną ateis pas mane ir tars: „Kad užmokėjai už mane, pasiimk mane." Dar viena iliuzija! Gal šitaip pasielgtų daugelis egzaltuotų moterų, mitusių prancūziškais romanais; šitaip pasielgtų kiekviena, slaptai geidžianti pulti meilužiui į glėbį ir tykojanti geros progos. Ne! Anelka šito nepadarys; jei man šovė tokia mintis, tai vien dėl to, kad ir aš esu prisiskaitęs panašių pseudodramų, kurias pergyvena moterys, iš teisybės geidžiančios tik duoti valią savo aistrai. Anelką galėtų pastūmėti į mano glėbį tik širdis, o ne pseudodrama, ne frazės, ne melagingas patosas. Šis pavojus jai negresia.

Didelė nelaimė nuoširdžiai ir karštai pamilti svetimą žmoną, nors jos vyras būtų visiškai pilkas ir niekam tikęs, juo didesnė nelaimė pamilti dorą moterį. Mano meilė Anelkai turi kažkokį išskirtinį bruožą, apie kurį nesu girdėjęs, ko nepasitaikė skaityti,— čia neįmanoma įžvelgti nei išeities, nei atomazgos. Kad ir kokia būtų atomazga — ar troškimų žūtis, ar jų pergalė,— visad ji yra tam tikra išeitis, o čia kankynė užburtame rate. Jei Anelka liks tokia kaip dabar, o aš nesiliausiu jos mylėjęs, manęs laukia vien tik kančia ir nieko daugiau. Sielvartingai esu įsitikinęs, kad ji nepasikeis, aš — taip pat.

Jei jos širdis iš tikrųjų šalta, tat jai nedaug atsieina. Man ne kartą magėjo nusimesti šį jungą, tačiau negaliu. Dažnai tvirtinu sau, kad reikia, kovoju su savimi, įtempiu visas jėgas kaip skęstantis žmogus, norėdamas išsigelbėti; kartais man atrodo, kad

jau susiėmiau, tačiau pakanka išvysti ją pro langą, apglėbti žvilgsniu, ir mano širdis krūpteli, ūmai užplūsta mane beribė meilė, lygiai kaip naktį per audrą, žaibams nutvieskus, atsiveria debesų gelmės. O, kokia kančia susidurti su šalta kaip įstatymo raidė, nepalenkiama dorybe.

Jei Anelka ir visai širdies neturėtų, vis vien mylėčiau ją kaip vienatinį, luošą kūdikį. Tokioje meilėje tik daugiau pagailos ir kančios.

Rugpjūčio 5

Koks prastas ir nepatikimas matas yra mūsų protas, kai tenka juo sverti reikšmingus, genialius arba grėsmingus dalykus. Protas, ištikimai mums tarnaująs kasdieniniame gyvenime, tuomet tampa senu juokdariu, kaip Šekspyro Polonijus. Man regis, kad ir miesčioniškąja etika negalima matuoti didžių aistrų. Jei toks išimtinis, toks gilus jausmas kaip mano yra tik nusikaltimas vienokiems ar kitokiems paragrafams, šitiek tematyti — vadinasi, nieko nematyti, nesuvokti, kad čia gaivališka, aukštesnioji jėga, pranokstanti bet kokius menkus nuostatus, dieviškoji, kūrybinė, neišmatuojama jėga, kuria remiasi mūsų egzistencija,— tai jau aklumas ir menkystė. Deja, Anelka tik šitaip geba žiūrėti į mano meilę! Ko gero, jai atrodo, kad privalau ją gerbti už tai, o aš, dievaži, ne savo labui taip sakau, bet iš teisybės dažnai man tenka grumtis su panieka ir mintyse kartoti: „Matuok ir tu kitokiu matu, šis nevertas tavęs." Šimtąkart labiau ją gerbčiau ir vertinčiau, jei gebėtų kitaip pažvelgti nors ir ne į mūsų santykius, tai bent apskritai į meilę.

Rugpjūčio 6

Gašteinas tikrai teikia žmonėms sveikatos. Šiandien pastebėjau, kad Anelka įdegė kalnų ore ir sveikai išrodo; tas keista, turint galvoje jos rūpesčius ir sielvartus. Kremta ją nesusipratimai su vyru, jos išdidumas kenčia, kam jis skolinosi iš manęs pinigų; mano meilė taip pat kelia sąmyšį jos sieloje, drumsčia ramybę. Ir vis dėlto švelnus jos veidas išrodo sveikai. Skruostai rausvesni nei prieš atvažiuojant į čia. Atmenu, kaip ji nyko aky-

se vasaros pradžioje; plaukai šiaušėsi pagalvojus, kad jos sveikata, gal ir gyvybė pavojuje. Šiandien bent jau dėl to nebereikia būgštauti. Jei žinočiau, jog Anelka ateityje dar mažiau manęs gailėsis, dar mažiau paisys manęs ir mano jausmų, užtat bus sveika, sakyčiau: „Tegu nepaiso, tegu nesigaili, kad tik būtų sveika!" Tikroji meilė tai ne tik laimės troškimas, bet jautrumas, rūpestingumas ir didelis prieraišumas.

Vakar Anelka apsivilko mergautinę savo suknelę ar panašią į ją. Iškart pastebėjau, ir visa praeitis kaip gyva stojo prieš akis. Dieve mano, kas man darėsi!

Rugpjūčio 7

Teta seniai nebepyksta ant Anelkos. Ji taip myli ją, kad jeigu aš mirčiau, turėtų ko įsitverti, jei tik Anelka liktų prie jos. Šiandien geraširdė mano tetulė aimanavo, kad Anelkai nuobodu, kad ji vis tūno namie ir, be kelio iš Vildbado į Hofgašteiną, nieko čia daugiau nepamatė.

— Jei ne mano netikusios kojos,— pasakė ji,— visur eičiau su tavimi; kas jau kas, o tavo vyras turėjo tau parodyti bent artimąsias apylinkes, o jis lakstė nuo ryto lig vakaro.

Anelka ėmė tikinti, kad jai gera namie ir nėra jokio reikalo daugiau judėti. Tat išgirdęs, abejingu balsu atsiliepiau:

— Man nėra kas veikti, o vaikščioju daug, galėčiau ir Anelką lydėti ir parodyti visa, kas čia įdomu bent netoliese.

Netrukus pridūriau dar abejingiau:

— Nematau čia nieko, kas prieštarautų etiketui. Kurortuose net paprasti pažįstami eina drauge pasivaikščioti, o ką jau kalbėti apie gimines.

Anelka nepasakė nė žodžio, o abi senosios ponios pritarė mano sumanymui, pagaliau, sakiau tikrą teisybę.

Rytoj mudu su Anelka trauksime į Šrekbriukę.

Rugpjūčio 8

Sudarėme sandėrį, nuo šiol prasidės abiem naujas gyvenimas. Sandėris kitoks, negu buvau vaizdavęsis, tačiau mano atei-

tis turės pagal jį klostytis. Nuo šiol bus viskas aišku, savo vietoj. Nieko nauja nenutiks, nieko negaliu tikėtis, tačiau nebebūsiu benamis žmogus...

Rugpjūčio 9

Vakar pavakare lankėmės Šrekbriuke.

Senosios ponios iš pradžių lydėjo mus, tačiau tuoj pat už krioklių susėdo ant pirmojo suolo, o mudu traukėme toliau. Atrodo, abu supratome, kad gausime pasikalbėti apie svarbius dalykus. Pirma ketinau rodyti Anelkai įvairias vietoves, suminėti jų pavadinimus, tačiau, vos parodęs Šareką, nutilau; man matės, keista būtų buvę slėpti tai, kas abiem gulėjo ant širdies,— mudviejų nuotaika juk buvo visai kitokia. Galėjome kalbėti tik apie save arba tylėti. Ilgokai taip ir ėjome tylomis, bet man to ir reikėjo. Per tą laiką, kiek įstengiau, susitvardžiau, įveikiau nervinį nerimą, užgriūvantį žmogų prieš svarbias gyvenimo akimirkas, stengiausi atgauti šaltą protą. Atsikvošėjau tiek, kad nusprendžiau kalbėti apie savo meilę ramiai, paprastai, kaip apie žinomą ir pripažintą dalyką. Esu patyręs, jog, bendraujant su moterimis, galima sukurti norimą nuotaiką. Niekas taip moters neveikia kaip kalbos tonas: jei vyras prisipažįsta mylįs susijaudinęs, išsigandęs, tarsi nuo jo žodžių pasaulis turėtų griūti, įsitikinęs, kad žengia nepaprastą žingsnį,— tai išgąstis ir jausmas, kad čia nepaprastas dalykas, pagauna ir moterį. Priešingu atveju viskas klojasi kitaip: prisipažinimas netenka iškilmingumo, tačiau būna sklandesnis ir susilaukia mažesnio pasipriešinimo.

Kas be ko, aš jau buvau prisipažinęs; dabar man rūpėjo, kad, išgirdusi pirmą žodį apie meilę, Anelka nestotų piestu. Pagaliau, jei taip būtų visada, jokia kalba būtų neįmanoma, o juk mudu turėjome pasikalbėti ir suderinti savo santykius. Visa tai turėdamas galvoje, tariau kiek galėdamas ramiau:

— Tu net neįsivaizduoji, Anelka, kaip įskaudinai mane, pasišovusi išvažiuoti. Žinau, kad kelionės priežastys, kurias minėjai, tariamos, o iš teisybės — aš tikroji priežastis. Tik vieną dalyką užmiršai — kas bus su manim be tavęs. Tai neatėjo tau į galvą. Ar žinai, kad ne tiek tavo išvažiavimas mane sukrėtė, kiek mintis, kad tu manęs visai nepaisai. Gal sakysi, kad čia

mano labui, kad norėjai mane išgydyti... Ne! Nevark, negydyk manęs, nes tokie vaistai gali man labiau pakenkti, negu manai.

Anelkos skruostai bemat užraudo. Turbūt mano žodžiai smarkiai ją įskaudino. Nežinau, ką būtų man tuokart atsakiusi, jei pašalinis įvykis nebūtų nutraukęs jos minčių. Iš pakelės ūmai šoktelėjo toks kretinas, kokių gausu Gašteino apylinkėse: su didžiule galva, išsišovusiu gūžiu, gyvulio žvilgsniu — ir pirštų kalba ėmė prašyti išmaldos. Jis išniro iš aukštos žolės taip netikėtai, kad Anelka iš baimės net šūktelėjo. Kol atsitokėjusi sukrapštė pinigų, kurių nebuvau pasiėmęs, prabėgo kelios akimirkos. Per tą laiką mano žodžių įspūdis mažumą nublanko, ir kai mes vėl žengėme į priekį, Anelka patylėjusi prabilo liūdnai, tačiau švelniai:

— Dažnai būdavai neteisus mano atžvilgiu, bet šiandien — užvis labiausiai. Manai, kad man lengva, kad esu beširdė, o man nėmaž ne geriau negu tau...

Čia ji užkando žadą, o mano pulsas ėmė dunksėti kaip kūjis. Atrodė, dar šiek tiek pasistengsiu, ir ji prisipažins mane mylinti.

— Dėl viso, kas tau brangu, paaiškink, ką norėjai pasakyti? — tariau jai.

— Norėjau pasakyti, jei esu nelaiminga, leisk man likti dorai. Meldžiu tave, mielasai, pagailėk manęs! Tu nežinai, kokia aš nelaiminga! Viską galiu tau paaukoti, tik ne dorą. Nereikalauk, kad atsisakyčiau to paskutinio šiaudelio, už kurio esu įsitvėrusi,— to negalima, nevalia paaukoti! Ak Leonai, mano Leonai!

Sudėjusi rankas, virpėdama kaip lapas, ji žiūrėjo į mane maldaujančiomis ir pilnomis ašarų akimis. Jei tuokart būčiau priglaudęs ją prie savęs, gal paskui būtų mirusi iš gėdos ir sielvarto, bet veikiausiai nebūtų turėjusi jėgų atsispirti...

Tačiau pasielgiau kaip žmogus, kuriam meilė virš visko,— užmiršau save, mačiau tik ją. Tą akimirką sviedžiau jai po kojų savo geismus, savo aistrą, savo egoizmą. Ką visa tai reiškė, palyginus su ja? Jei mylima moteris ginasi ašaromis, ne veidmainiškomis, o plaukiančiomis iš tikro skausmo — ji nenugalima. Iš pagarbos ir susijaudinimo pabučiavęs jos rankas, tariau:

— Bus taip, kaip nori, savo meile prisiekiu!

Abu kurį laiką netekome žado. Iš teisybės jaučiausi tą akimirką ir geresnis, ir tauresnis nei anksčiau. Buvau panašus į

žmogų, kuris, pergyvenęs sunkios ligos krizę, jaučia dar didelį silpnumą, bet ir džiaugiasi, kad vėl galės gyventi. Netrukus ėmiau kalbėti ramiai ir švelniai, ne tik kaip įsimylėjęs vyras, bet ir kaip artimiausias bičiulis, kuriam visų pirma rūpi brangaus asmens laimė.

— Bijai klystkelių,— tariau,— aš ir nebandysiu vesti tavęs iš pasirinktojo kelio. Tu padarei iš manęs kitą žmogų, o per tas visas mano patirtas kančias pasikeičiau ir aš pats. Tavo dėka supratau, kad geismas ir meilė — skirtingi dalykai. Neprižadu, kad liausiuos tave mylėjęs,— negaliu, jei žadėčiau, meluočiau tau ir sau. Tu — mano gyvenimas. Sakau ne iš susijaudinimo, bet kaip žmogus, mokąs į save pažvelgti ir gebąs skirti iliuziją nuo tiesos. Tačiau mylėsiu tave taip, tarsi būtum mirusi, tarsi tavo sielą mylėčiau. Ar sutiksi, Anelka? Tai be galo liūdna, angeliška meilė. Tokią gali priimti, tokia gali man atsakyti. Prisiekiu tave šitaip mylėti, ir ši priesaika man lygiai šventa, kaip ištarta prie altoriaus. Niekada nevesiu kitos moters, gyvensiu tik tau, ir mano siela tau priklausys. Tu taip pat mylėk mane tartum mirusį. Nieko kita tavęs nemaldauju, bet šito man neatsakyk, nes čia ne nuodėmė. Jei abejoji, pasiklausk per išpažintį. Juk skaitei Dantę? Prisimink, jis buvo vedęs, tačiau mylėjo Beatričę tokia meile, kokios aš iš tavęs trokštu; viešai skelbė savo jausmus, o vis dėlto bažnyčia jo poemą laikė beveik šventa. Jeigu jauti savo sieloje tokį jausmą man, duok ranką, ir tegu nuo šiol viešpatauja tarp mūsų amžina taika ir santarvė.

Kiek patylėjusi, Anelka padavė ranką.

— Tokią draugystę visada tau jaučiu,— tarė ji,— ir iš visos širdies tau ją prižadu.

Tiesą sakant, mane įskaudino žodis d r a u g y s t ė. Man jis buvo per menkas, ir tokiai akimirkai man atrodė taip pat per menkas. Tačiau nutylėjau. Ją — pamaniau sau — dar baugina žodis m e i l ė, ji turi apsiprasti su juo; jeigu abu tą pačią sąvoką turime galvoje, ar verta vien dėl pavadinimo drumsti santaiką ir laimę, prie kurios pagaliau prisikasėme per nesusipratimų, kartėlio, sielvartų ir kančių klodus? Abu esame taip pavargę ir taip ištroškę poilsio, kad jam verta kai ką paaukoti.

Šešėlis šmėstelėjo ir išnyko, sušvitus minčiai, kad mylimoji vis dėlto man priklauso, ji ištikima mano sielos žmona. Dievaižin ką atiduočiau, jei į tiesų klausimą: „Ar esi mano?"— galė-

čiau išgirsti teigiamą atsakymą. Šimtąkart per dieną klausinėčiau, ir vis negana man būtų jos atsakymo, bet dabar bijojau, kad jos neatbaidyčiau. Negi aš, viską įstengiąs suprasti, dabar nebesuvokčiau, kad esama žodžių, kuriuos sunku moteriai ištarti, ypač tokiai kaip Anelka, nors tie žodžiai atspindi esamą ir žinomą tikrovę. Argi visa, ką sakė Anelka, nebuvo meilės prisipažinimas, argi ji nesutiko, kad mūsų sielos priklausytų viena kitai? Ko dar galėčiau trokšti?

Pasiekę Šrekbriukę, pasukome atgal. Grįždami bandėme apsiprasti su nauja situacija, kaip žmonės, kurie dairosi ir bando priprasti naujuose namuose. Tam reikėjo pastangų, dėl to jautėmės mažumą suvaržyti. Mane net tas džiugino — įsivaizdavau, jog šitaip jaučiasi jaunavedžiai tuoj po sutuoktuvių, žinodami, kad jau amžinai sujungti, tik dar vienas su kitu neapsipratę. Daug kalbėjau Anelkai apie mudu. Aiškinau, kokie taurūs ir šventi bus mūsų santykiai. Stengiausi įkvėpti jai pasitikėjimą ir ramybę. Ji klausėsi giedru ir nušvitusiu veidu, vis žvelgdama į manę nuostabiomis savo akimis. Giedras oras atitiko mudviejų sielų giedrą. Saulė jau buvo nusileidusi. Alpės buvo nutviekstos vakaro žarų, kurių atšvaitai nurausvino Anelkos veidą. Paėmiau ją už parankės, ji nesipriešino, ėjome drauge.

Tik pajutau, kad ji lėtina žingsnį, eidama taip, tarsi ko bijotų, be to, išbalo kaip drobė. Tas truko tik akimirką, tačiau buvo taip pastebima, kad išsigandau dėl jos ir ėmiau klausinėti, kas atsitiko.

Iš pradžių nieko nenorėjo sakyti, tačiau, mano primygtinai prašoma, prisipažino, kad ji prisiminė tą nelaimingą kretiną; jai atrodė, jog vėl netikėtai jis išnirs.

— Pati nežinau dėl ko,— tarė,— jis man padarė baisų įspūdį, man gėda prisipažinti, kad mano nervai tokie iširę. Negaliu jo užmiršti ir nieku gyvu nenorėčiau vėl jį matyti.

Nuraminau ją, sakydamas, kad su manim joks pavojus negresia. Valandėlę ji nejučiomis dairėsi į pakeles, bet netrukus mudu vėl įsišnekome, ir ji pamiršo nemalonųjį reginį. Kai pasiekėme krioklius, jau temo, bet vakaras buvo neapsakomai šiltas. Aikštėje prie Štraubingerio viešbučio galybė žmonių klausėsi kažkokių klajojančių arfisčių koncerto. Nežinau kodėl, bet šis nuošalus kalnų tarpeklis šįvakar man priminė Italiją. Kadaise, vaikščiodamas vakarais Pinče Romoje, mąstydavau, koks

būčiau laimingas, jei Anelka būtų su manim. Dabar jaučiau jos ranką savojoj, o dar labiau — jos sielą greta manosios.

Susitaikę, aprimę ir laimingi patraukėme namo.

Rugpjūčio 10

Šiandien visą dieną mąsčiau apie tai, ką man pasakė Anelka prie Šrekbriukės. Ypač sukrėtė mane vienas jos šūksnis: „Tu nežinai, kokia aš nelaiminga!" Kiek gilaus skausmo ir nusiskundimo buvo šiuose žodžiuose; ji nejučiomis prisipažino, kad nemyli savo vyro, pagaliau kad jos širdis, nepaisant valios pastangų, priklauso man. Vadinasi, ji buvo tokia pat nelaiminga kaip ir aš. Sakau b u v o, nes dabar virto kitaip. Dabar ji gali pasakyti: „Liksiu ištikima vyrui, visada būsiu dora", o visa kita bus taip, kaip dievas duos.

Rugpjūčio 11

Šovė į galvą mintis, jog neturėjau teisės reikalauti ir tikėtis iš jos, kad viską man paaukotų. Neteisybė, kad meilei viskas aukojama. Jei aš, pavyzdžiui, turėčiau kokį konfliktą su Kromickiu ir ji, dėl mūsų meilės, lieptų man atsiklaupti prieš jį ant kelių ir prašyti atleidimo, aš to nepadaryčiau. Toji prielaida neprotinga ir nereali, tačiau vien nuo tos minties kraujas muša man į galvą. Taip, Anelka, tavo teisybė, esama dalykų, kurių neįmanoma ir nevalia aukoti dėl meilės.

Rugpjūčio 12

Šįryt keliavome į Vindišgreco viršukalnę. Pėsčiam reikia žygiuoti tris ketvirčius valandos, todėl parūpinau Anelkai arklį. Vedžiau jį už apynasrio, o kitą ranką laikiau ant sprando, liesdamas Anelkos suknelę. Sėsdama ant arklio, ji akimirką atsirėmė į mane, ir iškart atsiliepė manyje buvęs žmogus. Norėdamas jį savyje užgniaužti, gaučiau sunaikinti savo kūną ir tapti tik dvasia. Esu pasižadėjęs tramdyti savo aistras ir geismus — taip

ir darau, tačiau nežadėjau jų neturėti, nes juk negaliu žadėti nekvėpuoti. Jei Anelkos rankos prisilietimas mane tiek jaudintų, kiek prisilietimas prie medžio pliauskos — būtų ženklas, kad jos nemyliu; tuomet jokie pažadai nebebūtų reikalingi. Sakydamas Anelkai, kad jos paveiktas virtau kitu žmogumi, nenorėjau meluoti, tačiau tiksliai neapibrėžiau, kas man nutiko. Iš teisybės aš tik įveikiau save. Išsižadėjau pilnos laimės, pasitenkindamas jos dalimi. Verčiau šitaip bendrauti su Anelka negu visai jos netekti; manau, kad tas, kuris žino, kas yra mylėti moterį, lengvai mane supras. Poetai lygina aistras su šunimis; aš juos prairaišiojęs marinu badu, tačiau ne mano valioj užginti jiems staugti ir plėšytis nuo pasaitų.

Ką esu pažadėjęs, puikiai suprantu ir ištesėsiu, nes privalau, kitos išeities nėra. Anelka tokia nepalenkiama, kad mano gera ar bloga valia nevaidina jokio vaidmens. Baimė netekti to, kas man leista,— geriausias apynasris. Dabar esu pernelyg atsargus, nenorėdamas išbaidyti paukščio, kurį pats vadinu „dvasine meile", o ji —„draugyste". Atsimenu šį jos žodį, jis buvo man tarytum adatos dūris, kuris, pirma nežymus, paskui ima sėtryti. Tada žodis išrodė per menkas, dabar perdaug nuosaikus ir atsargus. Kokia keista moters prigimties savybė — bijoti vadinti daiktus tikraisiais vardais! Juk aiškiai išklojau Anelkai, ko meldžiu, ji taip pat aiškiai suprato, o vis dėlto šį jausmą pavadino draugyste, tarsi norėdama apsidrausti nuo manęs, nuo savęs, nuo dievo.

Antra vertus, tokius nuo žemės atitrūkusius jausmus galima kaip nori vadinti. Ši mintis žadina kartėlį ir liūdesį. Toks apdairumas, būdingas labai doroms moterims, plaukia iš didelio drovumo, tačiau neleidžia būti joms didžiadvasėms. Štai galėčiau priėjęs tarti Anelkai: „Dėl tavęs išsižadėjau pusės savo „aš", o tu žodžius sveri; ar taip dera daryti?" Mintimis jai tą sakau su aitria nuoskauda. Sunku suprasti meilę be didžiadvasiškumo, be pasiaukojimo.

Šiandien Vindišgrece mudu su Anelka kalbėjomės kaip artimos, draugiškos, viena kitą mylinčios būtybės, tačiau šitaip galėtų kalbėtis brolis su seserim. Jei šitaip būtume keliavę prieš sutartį Šrekbriukėje, būčiau bandęs bučiuoti jos rankas, kojas, apglėbti nors akimirką, o šiandien ėjau ramiai, žvelgdamas jai į akis, kaip žmogus, bijąs menkiausio antakių krustelėjimo. Dar daugiau, neužsiminiau nė apie mūsų dvasinę meilę. Iš da-

lies sąmoningai tylėjau, norėdamas laimėti jos pasitikėjimą ir malonę. Tuo troškau pasakyti: „Nenusivilsi manimi; veikiau pasitenkinsiu mažmožiais negu sulaužysiu mūsų susitarimą."

Tačiau bent kiek apmaudu, kai tavo auka priimama taip pat mielai ir skubotai, kaip tu ją dovanoji. Nejučiomis sieloje tari mylimajai: „Dabar atsakyk man tuo pačiu."

Meldžiau ir aš — tačiau veltui.

Kas iš to? Ogi šioks toks nusivylimas. Maniau, kad po mūsų susitarimo su Anelka būsiu laisvas kaip paukštis, kad kartosiu žodį „myliu" nuo ryto ligi vakaro ir nuo vakaro ligi ryto pats jį girdėsiu, kad atsigriebsiu už visas kančias, už visą ilgą kentėjimų metą, kad būsiu karalius šitoje savo karalystėje; tuo tarpu kitaip klojasi, mano perspektyvos siaurėja, o sieloje gimsta abejonės ir kyla klausimas: ką laimėjai?

Stengiuosi tokias mintis nuvyti. Vis dėlto ką ne ką laimėjau. Laimėjau jos laimingą nušvitusį veidą, jos šypseną, laimėjau tai, kad jos vaiskių akių žvilgsnis drąsiai susitinka su manuoju. Jei man šiuose naujuose namuose iki šiol ankšta ir nejauku, tai dėl to, kad dar nemoku čia gyventi. Pagaliau — pirma buvau benamis, ir jei aiškiai nesuvokiau, ką laimėjau, tai puikiai žinau, kad neturiu ko prarasti. Šitai visada atsiminsiu.

Rugpjūčio 14

Teta bando užsiminti apie grįžimą namo. Vis labiau ilgisi Plošovo. Klausiau Anelką, ar norėtų grįžti. Pasakė — taip, tai ir aš panūdau važiuoti. Pirma vietos pakeitimą siedavau su kažkokiomis keistomis ir nepaaiškinamomis viltimis. Dabar nieko nebesitikiu, tačiau su Plošovu susiję tiek gerų atsiminimų, kad mielai jį vėl pamatysiu.

Rugpjūčio 16

Dienos visiškai supanašėjo. Mąstau ir ilsiuosi. Mano mintys dažnai liūdnos; kartais joms nestinga kartėlio, tačiau mano siela buvo taip išvargusi, kad mėgaujuosi poilsiu. Jo dėka jaučiu, kad man dabar geriau negu pirma. Daug laiko praleidžiame kar-

tu su Anelka; skaitome ir aptarinėjame, ką skaitę. Visos mano kalbos sukasi apie mudviejų meilę, įtvirtina ją, viskas su ja susiję, tačiau, keistas dalykas, matau, kad niekad nešneku apie ją tiesiai, tarsi moteriška baimė vadinti daiktus tikraisiais vardais būtų paveikusi ir mane. Nežinau dėl ko, bet taip yra. Tai mane skaudina, kartais net labai, ir džiugina, nes Anelka patenkinta, dar daugiau — jaučiu, kad mane už tai myli. Norėdamas, kad mūsų dvasiniai ryšiai būtų kuo tvirtesni, ėmiau pasakoti apie save, maniau, kad po mudviejų susitarimo neturiu ko nuo jos slėpti. Nutylėjau tik tokius dalykus, kurie galėtų įžeisti švelnius jos jausmus ir tyras mintis, tačiau bandžiau atskleisti vidinę savo dramą, kylančią iš skepticizmo ir neturėjimo atramos gyvenime. Atvirai pasakiau, kad, be jos širdies, nieko pasaulyje neturiu. Papasakojau, kas darėsi su manim po jos jungtuvių, kokias permainas ir sukrėtimus reikėjo man išgyventi, grįžus į Plošovą, pasakojau mielai, nes, dėdamasis atveriąs širdį, iš teisybės tvirtinau: „Mylėjau tave ir visada mylėsiu užvis labiau." Anelka, suviliota mano prisipažinimų, klausėsi jų taip, tarsi ne apie ją būtų kalbama — susijaudinusi, kupina užuojautos, o gal ir nesąmoningo pasitenkinimo. Mačiau, kaip jos akys tolydžio pasrūdavo ašaromis, krūtinė sunkiai kilnojosi, jos siela veržėsi prie manęs tiesdama rankas, tarsi norėdama pasakyti: „Eikš, esi nusipelnęs šiek tiek laimės!" Tai matydamas, tarlau jai žvilgsniu: „Aš pats jau nieko nebemaldausiu, tebūnie tavo malonė."

Atvirai viską pasakojau dar ir dėl to, kad priprastume prie atvirumo, kad Anelka manytų, jog taip ir reikia. Norėjau ją priversti tuo pačiu man atsimokėti ir papasakoti, ką ji visą tą laiką mąstė ir jautė. Tačiau tai man nepasisekė. Bandžiau klausinėti, bet ji taip nenoromis ir sunkiai prabildavo, kad lioviausi kamantinėjęs. Norėdama būti visai atvira, Anelka turėtų pasisakyti, ką jautė man ir kaip žiūrėjo į savo vyrą. Šitai norėjau išgauti, tačiau ją varžė drovumas ir, antra, lojalumas Kromickiui.

Visa tai puikiai suprantu, tačiau nemalonus jausmas persekioja mane, o pesimizmas šnibžda: „Tu vienas apmoki už meilę; tu duodi jai viską, o pats beveik nieko negauni; viliesi, kad jos siela tau priklauso, o tuo tarpu net siela tau neprieinama, tad ką esi laimėjęs?" Suprantu, jog čia tikra teisybė, todėl visas viltis dedu į ateitį.

Ne sykį prisimenu Mickevičiaus žodžius: „Deja, likau tik pusiau išganytas." Jei tame „pusiau išganyme" nebūtų tiek spragų, kurias matau, vis vien neturėčiau tikros ramybės. Tatai būtų įmanoma tik tuomet, jei nieko daugiau negeisčiau, vadinasi, jei liaučiausi mylėjęs. Vis dažniau mane pagauna neviltis, tada tariuosi esąs naujame užburtame rate. Teisybė, kančia, kurios nebegalėjau pakelti, palengvėjo. Tačiau skausmą apmaldyti — dar nereiškia iš jo išsivaduoti. Kai ištroškęs dykumoje arabas vietoj vandens grūdasi į burną akmenėlius, šitaip troškulio nenumalšina, tik jį apgauna. Kažin ar aš savęs neapgaudinėju? Manyje vėl slypi du žmonės: žiūrovas ir aktorius; pirmasis ima kritikuoti antrąjį, o dažnai ir šaipytis iš jo. Plošovskis — skeptikas, Plošovskis, neperdaug tvirtai tikįs sielos buvimu, o įsimylėjęs tik moters sielą, man išrodo juokingas. Koks tas mudviejų susitarimas? Kartais imu galvoti, kad čia tik mano liguistos egzaltacijos vaisius. Dabar iš tikrųjų esu kaip paukštis, velkąs vieną sparną žeme. Pusė mano „aš" paralyžiuota, gyvenu tik pusiau ir verčiu save mylėti tik puse meilės. Veltui verčiul Skirti geismą nuo meilės toks pat absurdas, kaip atskirti sąmonę nuo būties. Mąstyti galiu tik kaip žmogus ir mylėti galiu tik kaip žmogus. Net pačius dvasingiausius, religinius jausmus žmogus reiškia žodžiais, klūpojimu, šventenybių bučiavimu; o aš norėjau, kad mano meilė moteriai būtų nekūniška, neturėtų ryšio su žeme ir egzistuotų pasaulyje kaip ne šio pasaulio reiškinys.

Kas yra mylėti? Geisti ir siekti. Ką norėjau iš savo meilės atimti? Geismą ir siekimą. Priėjęs prie Anelkos, lygiai taip pat galėčiau pasakyti: „Kadangi myliu tave labiau už viską, prižadu tavęs nemylėti."

Čia slypi kažkokia didelė klaida. Buvau tarytum pasiklydęs dykumoje, nenuostabu, kad išvydau fatamorganą.

Rugpjūčio 18

Vakar mane išvargino ir prislėgė visokios mintys. Negalėdamas užmigti ir nenorėdamas labiau suirzti, stengiausi atsikratyti pesimizmo, ėmiau mąstyti apie Anelką, vaizduotis jos pa-

veikslą. Nuo to visada man palengveja. Įtempęs vaizduotę, kaip gyvą regiu Anelką, net norėčiau į ją prabilti. Prisiminiau tą pobūvį, kai pirmąkart ją pamačiau jau suaugusią panelę. Viską prisiminiau taip aiškiai, tarsi būtų buvę vakar. Menu papuoštą žibuoklėmis baltą suknelę, nuogas rankas, kiek smulkoką, bet giedrą kaip rytas veidą, kuriam originalumo teikė ryškiai nubrėžti antakiai, nepaprastai ilgos blakstienos ir skruostų pūkeliai! Man regis, girdžiu jos balsą: „Ar nepažįsti manęs, Leonai?" Kadaise esu parašęs, kad jos veidas kėlė žmogaus bruožais išreikštos muzikos įspūdį. Jame susilieję merginos grožio ir moters žavesys. Jokia kita moteris nėra traukusi manęs stipriau, ir tik nuotolis bei šeimos nelaimė, tik tokia Kirkė kaip Laura kalti dėl to, kad netekau savo pasirinktosios, beveik sužadėtinės.

Aš kaip niekas kitas gerai žinau, jog žodžiai: „Tu mane užbūrei" gali būti ne tik poetinė metafora, bet ir žiauri tikrovė. Ji mane užbūrė. Ne tik myliu ją, ne tik jos trokštu — man ji nepaprastai brangi; absoliučiai atitinka mano skonį, įsivaizduojamą moters grožį, žavesį, ji traukia mane su tokia nenusakoma jėga kaip magnetas geležį. Kitaip nė būti negali — juk tai ta pati, nė kiek nepasikeitusi Anelka. Tas pats mergaitės veidas, kupinas moters žavesio, tas pats žvilgsnis, tos pačios blakstienos, antakiai, lūpos, rankos, ta pati liekna figūra. Dabar prie jos grožio prisidėjo dar vienas bruožas: prarasto rojaus žavesys.

Tačiau kokia gili bedugnė skiria senuosius mudviejų santykius nuo dabartinių!

Prisiminus buvusią Anelką, laukiančią kaip išganymo, kada jai pasakysiu: „Būk mano"— beveik nesinori tikėti, kad toks laikas yra buvęs. Mąstydamas apie tai, jaučiuosi kaip nusigyvenęs didžponis, kuris klestėjimo metais švaistė pinigus į visas šalis, stebindamas pasaulį, o dabar priverstas gyventi iš kitų malonės ir išmaldos.

Šiąnakt, mąstydamas apie Anelką ir žvelgdamas į ją sielos akimis, prisiminiau, kad nėra nė vieno jos portreto, ir ūmai pagavo mane nenumaldomas noras turėti jos paveikslą. Karštai griebęsis šios minties, taip nudžiugau, kad visi miegai išlakstė. „Turėsiu tave,— sakiau,— galėsiu prieiti, bučiuoti tavo rankas, akis, lūpas, ir tu neatstūmsi manęs." Ėmiau svarstyti, kaip tą padarius. Negalėjau, priėjęs prie Anelkos, išrėžti: „Užsakyk tapytojui savo portretą, aš sumokėsiu." Tačiau su teta visada sutardavome, mano įkalbėta, ji pareikš norą turėti Anelkos portretą.

Plošovas turi visą galeriją šeimos portretų, tai tetos pasididžiavimas, o man jie kelia siaubą, nes kai kurie nutapyti baisiai, bet teta užsispyrusi, kad galerijoje būtų visi artimieji. Turėdamas galvoje, jog teta širdingai prisirišusi prie Anelkos, buvau tikras, kad ją pradžiuginsiu, pakišęs mintį apie Anelkos portretą. Penkias minutes pasikalbėję, sutvarkytume šį dalyką; ėmiau svarstyti, kam užsakius portretą. Atsidusęs pamaniau, kad nieku gyvu neprikalbinsiu ponių keliauti į Paryžių, kur galėtume rinktis arba tikslų ir objektyvų Bona[60], arba drąsaus potėpio Karolį Diuraną[61], arba lyrišką Šapleną[62]. Prisimerkęs vaizdavausi, kaip nutapytų šie dailininkai Anelką, ir iš anksto mėgavausi. Tačiau tai buvo neįvykdomas noras. Mano galva, teta norės, kad Anelką tapytų lenkas. Prisiminiau, jog Varšuvos ir Krokuvos parodose esu matęs kelis portretus, nė kiek ne prastesnius negu garsių užsienio dailininkų, taigi neprieštaraučiau tetos norui. Mane baugino tik vilkinimas. Ko nors įsigeidęs, darausi panašus į moterį: ko šiandien užsimaniau, noriu, kad ryt įvyktų. Kadangi šiuo metu esame Vokietijoje, netoli Miuncheno ir Vienos, prisiminiau vokiečių dailininkus. Sustojau ties dviem: Lenbachu[63] ir Angeliu. Esu matęs puikių Lenbacho darbų, bet tai vyrų portretai; pagaliau mane erzina jo pasitikėjimas savimi ir paviršutiniškumas — įsimylėjęs prancūzų tapybą, tą leidžiu tik jiems. Angelio moterų veidai taip pat ne visiškai man prie širdies, tačiau reikia pripažinti, kad jo tapymo maniera subtili, kaip tik tokios reikia Anelkos veidui. Be to, pas Lenbachą reiktų sukti iš kelio, o Angelis arčiau — gėda šią aplinkybę minėti žmogui, nenorinčiam filisterio vardo! Tačiau šiuokart man rūpi laikas. „Numirėliai greit keliauja', — sako poetas, tačiau įsimylėjėliai — dar greičiau. Pagaliau ir šiaip būčiau pasirinkęs Angelį, dėl to galutinai nusprendžiau, kad jis tapys Anelką. Apskritai nemėgstu portretų, kur moterys nutapytos su balinėmis suknelėmis, tačiau noriu, kad Anelka pozuotų su balta suknele ir žibuoklėmis. Tada, žiūrėdamas į ją, vaizduosiuos, kad tai buvusioji mano Anelka. Nieko nenoriu, kas primintų, jog ji ponia Kromicka. Be to, baltoji suknelė man brangus prisiminimas.

Negalėjau sulaukti ryto, man knietėjo pasikalbėti su teta. Tačiau mano sumanymas pasikeitė. Pamaniau, kad teta, užsakydama portretą, primygtinai reikalaus lenko dailininko, todėl nusprendžiau pats dovanoti Anelkos portretą tetai vardinių proga

spalio pabaigoje. Šitaip Anelka bus priversta pozuoti. Zinoma, portreto kopiją užsisakysiu sau.

Beveik nesumerkiau akių, tačiau buvo gera naktis, mat praleidau ją mąstydamas apie portretą. Kokią penktą užsnūdau, bet aštuntą jau buvau ant kojų. Nuėjęs pas Štraubingerį, išsiunčiau telegramą į „Dailininkų namų" raštinę,— klausiau, ar Angelis šiuo metu Vienoje. Parėjęs namo arbatos, radau ponias prie stalo ir iškart ėjau prie reikalo.

— Anelka,— tariau,— turiu prisipažinti tau nusikaltęs: šiąnakt, užuot miegojęs, sprendžiau tavo likimą, o dabar meldžiu su mano nuosprendžiu sutikti.

Anelka pažvelgė į mane nusigandusi. Gal jai dingtelėjo, kad einu iš galvos arba ryžausi desperatiškam atvirumui senųjų ponių akivaizdoje; tačiau regėdama ramų, net abejingą mano veidą, paklausė:

— O ką nusprendei?

Tuokart kreipiausi į tetą:

— Pirma norėjau paruošti jums staigmeną, tačiau matau, kad nepasiseks, todėl verčiau atvirai tetai pasisakysiu, ką sugalvojau jūsų vardinėms.

Ir pasakiau, kas man rūpėjo. Tetai, kuriai savo portretą, ir net labai gerą, buvau dovanojęs prieš trejetą metų, ši dovana buvo labai miela, todėl širdingai man dėkojo. Atrodė, kad ir Anelka buvo patenkinta, tai man atlygino už viską. Tuoj ėmėme gyvai šnekėtis, kada ir kas portretą tapys, kaip derėtų Anelkai apsitaisyti, ir taip toliau. Tokiais dalykais moterys nepaprastai domisi. Į visus klausimus iš anksto turėjau parengęs atsakymus, be to, sumečiau, kad galiu portreto dingstimi dar kai ką laimėti.

— Daug nesugaišime,— sakiau.— Jau išsiunčiau telegramą, teiraudamasis Angelio; nemanau, kad dėl portreto suvėluotume išvykti į Plošovą. Anelka pozuos Angeliui kokius keturis ar penkis kartus, o mes ir šiaip ketinome keletą dienų Vienoje užtrukti dėl Notnaglio, vadinasi, neužgaišime. Suknelę Angelis gali vėliau nutapyti, be Anelkos, o veidą per penkis seansus užbaigs. Reikia tik tučtuojau išsiųsti Anelkos nuotrauką, tą, pavyzdžiui, kurią turi pasiėmusi ponia Celina, ir jos plaukų sruogą. Plaukus, Anelka, malonėk dabar nusikirpti. Kol nuvažiuosime, Angelis bus nuškicavęs bendrą vaizdą, o vėliau tik išbaigs.

Galbūt tai, ką kalbėjau, buvo panašu į teisybę, tačiau, prašydamas Anelką plaukų sruogos, pasiklioviau tuo, kad nė viena

dama neišmanė, kaip tapomi portretai; sruogą norėjau gauti sau, o ne Angeliui, kuri jam praverstų tik tuomet, jei tapytų iš nuotraukos, o tokio darbo Angelis nesiima. Reikalavau garbanos taip, tarsi nuo jos priklausytų portreto likimas. Dviem valandom praėjus po pusryčių, gavau atsakymą į savo telegramą: Angelis Vienoje, šiuo metu baigia kunigaikštienės N. portretą. Tučtuojau parašiau jam ir įdėjau Anelkos fotografiją, paėmęs ją iš ponios Celinos, paskui, matydamas Anelką išėjusią pasivaikščioti į vilos sodą, nulipau pas ją.

— O kur tavo plaukai? — tariau.— Noriu prieš antrą išsiųsti laišką.

Ji nubėgo į savo kambarį ir netrukus grįžo su plaukų sruoga. Man imant šiek tiek virpėjo ranka, tačiau žvelgiau stačiai jai į akis ir klausiau žvilgsniu: „Ar nenumanai, kad aš sau prašau tavo plaukų, kad bus jie man brangesni už visa, ką turiu?"

Anelka nepasakė nė žodžio, tačiau nuleido akis ir užraudo kaip mergaitė, pirmąkart gyvenime išgirdusi meilės prisipažinimą. Įspėjo! Pamaniau, kad negaila būtų gyvybės, jei galėčiau vienąkart lūpomis paliesti jos lūpas. Mano meilė jai kartais tokia didelė, kad virsta skausmu.

Dabar turiu fizinę dalelytę savo Anelkos. Laimėjau ją klasta. Aš — pasaulio klajūnas, skeptikas, kiekvieną akimirką stebįs save ir analizuojąs, savo klastomis, poelgiais ir jausmais darausi panašus į Getės Zybelį.

Tačiau sakau sau: blogiausiu atveju esu sentimentalus ir juokingas. Kažin ar ne šimtąkart kvailesnis, juokingesnis ir menkesnis mano antrininkas, nesentimentalus, viską protu suvokiantis ir nagrinėjantis žmogus? Šitaip analizuoti — tai nelyginant skabyti gėlę. Dažniausiai analizuodamas prarandi dalį gyvenimo grožio, vadinasi, ir laimę — tai, kas sudaro gyvenimo prasmę.

Rugpjūčio 22

Ponai Celinai baigus gydymo kursą, keletą savaičių dar laukėme, kol atlėgs kaitra lygumose, o sulaukėme baisios darganos. Dabar vėl laukiame giedresnės dienos, kad galėtume pajudėti į Vieną. Jau trys dienos čia viešpatauja Egipto tamsa. Debesys, prieš savaitę būrėsi ties viršukalnėmis ir ten pripampę sniego ir

lietaus, nušliaužė nuo tų padangės gūžtų ir gulte užgulė Gašteino slėnį. Gyvename tokioje migloje, kad vidudienį sunku rasti kelią nuo Štraubingerio iki mūsų vilos. Viskas užklota miglos: namai ir medžiai, kalnai ir kriokliai. Viskas ištirpo ir išnyko dulsvame, drėgname rūke, slegiančiame daiktus, o sykiu ir sielas. Nuo popiečio sėdime prie uždegtų lempų. Mano ponios baigia pakuotis. Dėl miglos būtume išvažiavę, tačiau vienoje vietoje, už Hofgašteino, kalnų upokšniai išardė kelią. Poniai Celinai pasikartojo migrena; teta gavo laišką nuo senio Chvastovskio apie javapjūtę, dėl to beveik ištisą dieną vaikštinėjo po valgomąjį dideliais žingsniais, ginčydamasi su Chvastovskiu ir bardama jį. Anelka šįryt prastai išrodė. Prisipažino, kad iš vakaro susapnavo kretiną, kurį buvome sutikę keliaudami į Šrekbriukę. Nubudusi nebegalėjo užmigti ligi ryto, visą naktį kamavo ją nerviška baimė. Keistas dalykas, kokį įspūdį padarė jai tas nelaimingasis. Stengiausi pataisyti jos nuotaiką linksmomis kalbomis, tai man iš dalies pasisekė — po mūsų susitarimo prie Šrekbriukės Anelka nepalyginti linksmesnė, ramesnė ir laimingesnė.

Dėl to nedrįstu skųstis, bet ne sykį šovė į galvą mintis: mūsų santykiai remiasi tuo, kad jų nėra. Sudarydamas sutartį, gerai žinojau, ko noriu ir kokiomis formomis reikšis mūsų meilė; o dabar formos išskydo, tampa vis labiau neapčiuopiamos, neapibrėžtos, tarsi dengtų jas tokia pat migla, kokia šiuo metu apgaubusi Gašteiną. Man vis matos, kad Anelka nepripažįsta mano teisių, o aš nedrįstu jų priminti. Nedrįstu gal dėl to, kad kiekviena kova alina, juo labiau kova su mylimu žmogumi, o aš kovoju jau pusę metų ir, nieko nepešęs, taip pavargau, kad dabar verčiau man bet kokia ramybė negu anos bergždžios pastangos.

Kas be ko, yra dar viena priežastis. Jei dabar man ir ne taip klojasi, kaip tikėjausi, vis dėlto pastebiu, jog Anelka linksta mano pusėn. Jai matos, kad dabar myliu ją tauriau, todėl ir ji vertina, nedrįstu sakyti: myli — mane už tai labiau. Nors ji šito neparodo, jaučiu, kad taip yra, tai teikia man jėgų. Tariu sau: jei šitaip jos meilė tvirtėja, ištverk, laikykis, o gal sulauksi, kada šis jausmas pranoks pasipriešinimą.

Žmonės, ypač moterys, mano, kad vadinamoji platoniška meilė yra kažkokia kita, itin reta ir itin tauri meilės rūšis. Čia supainiojamos sąvokos. Gali būti platoniški santykiai, tačiau

platoniška meilė yra tokia pat nesąmonė, kaip, pavyzdžiui nešviečianti saulė. Net mylėdami mirusius žmones, ilgimės ne tik jų sielos, bet ir žemiškojo pavidalo. O šitokia gyvųjų meilė — tai rezignacija. Nenorėjau meluoti Anelkai, sakydamas: „Mylėsiu tave taip, lyg būtum mirusi." Tačiau rezignacija neatmeta vilties. Nepaisant dažnų nusivylimų, nepaisant neišsipildžiusių lūkesčių, širdies gelmėje ruseno ir teberusena viltis, kad dabartiniai santykiai su Anelka — tik mūsų meilės kelio tarpsnis. Galiu šimtąsyk kartoti: „Tuščios iliuzijos! Tuščios iliuzijos!"— tačiau, kol nesu praradęs troškimų, nesugebu prarasti vilties. Tai neatskiriami dalykai. Buvau priverstas susitaikyti su „platoniška meile"— verčiau tokia, negu visai be jos, tačiau, nors sutartis iš mano pusės buvo nuoširdi, laikau ją savo žaidimu, diplomatija, kurios tikslas ne pusė laimės, o jos pilnatvė.

Tačiau štai kas mane stebina ir skaudina, ko negaliu suvokti,— aš ir čia esu pralošęs. Mano pergalės šmėkščioja kažkur ateities migloje, jos panašios į vaiduoklius, į miražą, o šiuo metu aš, su visu savo gudrumu, visu gyvenimo, jausmų ir jų diplomatijos pažinimu, esu nugalėtas nepalyginti naivesnės, mažiau išmanančios gyvenimo taktiką, nes tokios įžvalgios, nenumatančios kiekvieno savo žingsnio moters. Be jokios kalbos — esu nugalėtas. Kokie gi dabar mūsų santykiai? Iš teisybės — vienas kitą mylinčių giminaičių, vadinasi, tokie, kokių ji norėjo, o aš — ne. Pirma, be paliovos bangų daužomas, plaukiau per audrą, bet valtį pats vairavau. Dabar Anelka vairuoja abi valtis, plaukiu tykiau, ramiau, tačiau jaučiu, kad plaukiu ne ten, kur noriu. Dabar suprantu, kodėl, paminėjus Dantės meilę Beatričei, ji padavė man abi rankas. Ji nusprendė būti mano vadove! Nejaugi ji geriau ir giliau įžvelgia už mane?

Ne! Nepažįstu žmogaus, mažiau linkusio į išskaičiavimą, negaliu su tuo susitaikyti; tačiau negaliu ir atsiginti beveik mistinės minties, kad viskas klojasi taip, tarsi kas už ją būtų iš anksto apskaičiavęs.

Visa mano aplinka kažkokia keista. Keista, kad leidžiu save varžyti, kad pats sugalvojau mūsų santykių formą, tokią priešingą mano prigimčiai, mano pažiūroms, mano karščiausiems troškimams. Jei, prieš susipažįstant su Anelka, kas nors būtų pasakęs, kokie dalykai šaus man į galvą, tą būčiau laikęs beprotiu gerą mėnesį būčiau šaipęsis iš tokio pranašo ir pats iš savęs.

Aš — ir platoniška meilė! Dar ir šiandien noriu juoktis ir tyčiotis.

Dabar matau, kokia nedalia mane ištiko.

Rugpjūčio 23

Rytoj išvažiuojame. Dangus blaivosi, ir vėjas pučia iš vakarų, pranašauja giedrą. Migla palengva traukiasi, rangydamasi kalnų šlaitais, susimetusi į balzganus, ištįsusius gumulus, kurie atrodo tarytum didžiuliai leviatanai. Ėjome su Anelka pasivaikščioti į Kaizervegą. Nuo ryto man dingsėjo klausimas: kas būtų, jei santykiai, dėl kurių esame susitarę, nebepatenkintų pačios Anelkos? Aš neturiu teisės ir bijau peržengti ribą, o jei ir ji tą patį mano? Įgimtas drovumas, nedrąsa — ir šiaip jai neįveikiama kliūtis, o jei dar mano, kad sutartis lygiai įpareigoja ją ir mane — niekados nesusitarsime ir beprasmiškai kentėsime.

Nuodugniau pasvarstęs sumečiau, kad mano būgštavimai be pagrindo. Nejaugi ji, kuriai net platoniški santykiai išrodo per laisvi, kuri juos sąmoningai ar nesąmoningai siaurina, kuri šykšti net to, kas man teisėtai priklauso — nejaugi ji neverčiama, pirmoji galėtų suteikti man platesnių teisių? Ir vis dėlto žmogaus siela net pragare gyvena viltimi. Nors mano lūkesčiai nepagrįsti, nutariau dėl visa ko apsidrausti ir pasakyti Anelkai, kad mudviejų susitarimas tik mane įpareigoja, visa kita priklauso nuo jos malonės.

Norėjau pasakyti jai daug kitų dalykų, būtent — kad esu skriaudžiamas, kad mano širdis žūtbūt turi girdėti iš jos lūpų žodį „myliu", ir ne vieną kartą, o dažnai, kasdien; šitaip galėsiu gyventi ir nenuslysti žemyn. Tačiau Anelka šįryt buvo tokia linksma, tokia paprasta ir tokia maloni, kad pristigau drąsos drumsti tokią giedrą nuotaiką. Vakar negalėjau suvokti, kaip ši naivi būtybė valdo mane ir laimi net tose srityse, kur, normalaus žmogaus supratimu, turėčiau aš laimėti. Šiandien man bent paaiškėjo — ir susikūriau be galo liūdną hipotezę: aš ją labiau myliu, negu ji mane.

Pažinojau žmogų, kurio mėgstamas priežodis buvo: „Kur mano neprapuola." Nenuostabu, jei aš jį pradėčiau vartoti. Kartais taip norisi tėkšti žodį, kuris lyg žarija degina mano lūpas,

tačiau, matydamas, kad galiu išbaidyti jos linksmumą, jos šypseną, sudrumsti gerą nuotaiką — tyliu. Kiek sykių šitaip atsitikdavo!

Gal šimtąsyk yra smilktelėjusi mintis, kad aš ją labiau myliu, negu ji mane, tačiau apie mūsų santykius šiandien manau vienaip, ryt kitaip, klaidžioju, pasimetu, pats sau prieštarauju, kiekvieną dalyką kasdien kitaip matau. Kartais man rodos, kad nelabai ji mane myli ir apskritai nelinkusi karštai mylėti; kitąkart ne tik manau, bet ir jaučiu, kad tai viena iš karščiausiai ir tvirčiausiai mylinčių širdžių, kurias man teko gyvenime sutikti. Įrodymų turiu ir vienu, ir kitu atveju. Tariu sau: jei ji pamiltų mane tris, keturiskart, dešimtį kartų labiau, nejaugi pagaliau vieną dieną jos meilė netaptų galingesnė už norą priešintis? Taip! Vadinasi, jos jausmas man nepakankamai galingas. Nei Jei jis būtų menkas arba jo iš viso nebūtų, ji šitiek nekentėtų, o juk regiu, ji beveik tokia pat nelaiminga kaip aš. Į visus jos priekaištus turiu vienintelį atsakymą: regiu!

Šiandien jai išsprūdo įsimintini žodžiai, jie taip pat atsakymas į mano abejones. Nebūtų jų tarusi, jei atvirai būčiau kalbėjęs apie mus ir mūsų meilę. Bet aš kalbėjau abstrakčiai, kaip visada pastaruoju metu. Įrodinėjau, kad meilė iš esmės yra veikli, kad tai jėga, aktyvinanti žmogaus valią. Išklausiusi mane, Anelka tarė:

— Arba verčianti kentėti.

Žinoma, verčia kentėti. Tais keliais žodžiais ji man užčiaupė burną, o širdyje pajutau jai pagarbą. Tokiomis akimirkomis esu laimingas ir drauge nelaimingas,— vėl imu galvoti, kad myli ji mane taip, kaip aš ją, tačiau nori likti tyra prieš dievą, žmones ir save. Šitos šventyklos aš negriausiu.

Pagaliau, kad ir kiek nagrinėčiau jos širdį ir jausmus, nepadarau jokių tvirtų išvadų. Vis stoviu kryžkelėje. Be visų mano „nežinau"— religinių, filosofinių ir visuomeninių — prisidėjo dar vienas, asmeniškas, man pats svarbiausias, nes puikiai suprantu, kad per tokį „nežinau" galima sprandą nusisukti.

Pats kaliau grandinę, kuri prirakino mane prie Anelkos, ir visai neatrodo, jog ji kada nors nutrūks. Myliu ją beviltiškai, kažin ar ne liguistai? Jei būčiau jaunesnis, sveikos sielos ir kūno, ne toks iširęs, normalesnis, gal nutraukčiau grandinę, arba bent, nutuokdamas, kad niekada nieko nelaimėsiu, grubiai tariant, nieko nepešiu, kad Anelka nepuls man į glėbį, bandyčiau

išsivaduoti iš tų pančių. O dabar net nebandau. Myliu ją, kaip myli silpnų nervų žmogus, beveik maniakas, arba kaip myli seniai, iš visų jėgų įsikibę meilės. Čia jų gyvybės klausimas. Šitaip žmonės laikosi šakos, kabodami ties bedugne.

Meilė Anelkai — vienintelis žiedas, prasiskleidęs mano gyvenime, todėl toks nenatūraliai vešlus. Toks reiškinys visai suprantamas ir tuo dažniau kartosis, kuo daugiau bus pasaulyje žmonių, panašių į mane, kitaip tariant, linkusių į autoanalizę skeptikų ir drauge isterikų, su bergždžia siela ir pakrikusiais nervais. Tai naujas nueinančios epochos produktas, jis gali visai nemylėti arba sutapatinti meilę su paleistuvyste, bet jei visos jo gyvybinės jėgos susikaups kokiame jausme, jei įsimaišys čia jo neurozė, tai toks jausmas nugalės visus kitus ir taip jį apsės, kaip apsėda tik ligos. Šito galbūt psichologai šiandien dar nesupranta, kaip nesupranta ir romanų rašytojai, nagrinėją šiuolaikinio žmogaus sielą.

Viena, rugpjūčio 25

Šiandien atvažiavome į Vieną. Pakeliui išgirdau ponios Celinos pokalbį su Anelka, kurį užrašau, nes jis padarė ypatingą įspūdį Anelkai. Vagone važiavomę tik keturiese, aptarinėjome Anelkos portretą ir nusprendėme, kad ji gaus atsisakyti baltos suknelės,— ją pasiūti per ilgai užtruks. Ūmai ponia Celina, įsidėminti visokių įvykių datas ir dažnai jas primenanti, kreipdamasi į Anelką, tarė:

— Juk šiandien lygiai du mėnesiai, kai tavo vyras buvo atvažiavęs į Plošovą.

— Rodos,— atsakė Anelka ir tą pačią akimirką smarkiai nuraudo. Kad niekas to nepastebėtų, ji atsistojo ir bandė nuimti nuo vagono tinklelio kelioninį krepšelį. Kai atsigręžė, raudonis jos veide dar nebuvo išnykęs, išrodė patyrusi didelį nemalonumą. Senosios ponios šito nepastebėjo, nes ginčijosi, kurią dieną atvažiavo Kromickis, tačiau aš pastebėjau ir supratau. Man dingtelėjo mintis, kad tą dieną ji turėjo iškęsti vyro glamones ir pabučiavimus, ir mane apėmė įtūžis, o drauge ir gėda dėl jos paraudimo. Mano meilėje daug aštrių dyglių, tačiau pasitaiko smulkių ir šlykščių. Iki ponios Celinos pastabos jaučiausi beveik laimingas, galvojau — štai važiuojame mudu su Anelka kaip

sužadėtiniai. Dabar ši gera nuotaika tučtuojau dingo. Pasijutau Anelkos įskaudintas, ir mano elgesys su ja iškart pasikeitė. Ji kaipmat tą pastebėjo ir, likus mudviem akimirką dviese Vienos stoties salėje, paklausė:

— Ar tu ant manęs ko pyksti?

— Ne, tik myliu tave,— šiurkščiai jai atrėžiau.

Ji vėl nuliūdo. Gal pamanė, kad man įkyrėjo taikūs mūsų santykiai ir vėl tapsiu buvusiuoju Leonu. Aš pats buvau dvigubai įpykęs, nes sumečiau, kad nei mano susidvejinimas, nei mano protas nepraverčia man net tada, kai reikia susivaldyti, patyrus nemalonų įspūdį. Vienintelis vaistas — nauji įspūdžiai, jie dildo senus, o mano filosofija visai niekam tikusi.

Vos atvykęs, patraukiau pas Angelį, bet, kol pas jį nuvažiavau, išmušė šešias, ir dirbtuvę radau uždarytą. Anelka iki rytdienos pailsės, tada eisime drauge. Nebenoriu, kad ją tapytų su balta suknele. Nematysiu portrete jos kaklo ir nuogų pečių, bet ji liks tokia kaip kasdien, o tokią myliu labiausiai.

Vakare mus aplankė daktaras Chvastovskis. Jis sveikas ir drūtas kaip visada.

Rugpjūčio 26

Sapnavau šlykštų sapną. Nuo jo pradedu šios dienos aprašymą,— nors pats sapnas — niekai, bet esu įsitikinęs, kad sveiko proto žmogus negali šitaip sapnuoti. Nemiga seniai mane kamuoja, o vakar, vos akis sumerkęs, tarsi sąmonės netekau. Nežinau, kelintą valandą susapnavau šias kvailystes, ko gero, tik paryčiais, nes, kai nubudau, buvo jau prašvitę, o sapnas trumpai tetruko. Pamačiau, kaip iš visų plyšių tarp čiužinio ir lovos lenda devynios galybės vabalų, didumo sulig degtukų dėžute. Netrukus jie ėmė ropoti sienomis į viršų. Keista, kokie realūs esti sapnai; aiškiausiai girdėjau, kaip čeža sienų apmušalai nuo kibių kojų. Pakėlęs akis, išvydau kampe, ant lubų dar aibes vabalų, tik šiek tiek kitokių, didesnių, baltų, juodai taškuotų. Mačiau kai kurių papilves su dviem eilėm kojų, kurios išrodė kaip šonkauliai. Sapne viskas atrodė natūralu ir drauge atgrasu. Šlykštėjausi, bet nei bijojau, nei stebėjaus. Tik nubudęs ir prasiblaivęs pajutau nepakenčiamą šleikštulį, kuris virto keista baime — mirties baime. Pirmąkart patyriau tokį jausmą, žodžiais išreiškiamą maždaug šitaip: „Kas žino, kokie šlykštūs pa-

darai knibžda tamsybėse, anapus gyvenimo?" Vėliau prisiminiau, kad tokius didžiulius baltus, juodai taškuotus vabalus esu matęs kažkokiame muziejuje, tačiau tuokart jie išrodė man kaip nerealūs, šlykštūs pomirtinio gyvenimo vaizdiniai. Šokęs iš lovos, pakėliau užuolaidas, ir dienos šviesa visai mane nuramino. Gatvėje judėjimas jau buvo prasidėjęs: šunys traukė vežimėlius su daržovėmis, tarnaitės ėjo į turgų, darbininkai — į fabrikus. Įprastas žmonių gyvenimo vaizdas geriausiai gelbsti nuo tokių fantastinių reginių. Be galo trokštu šviesos ir gyvenimo. Visa tai rodo, kad nesu sveikas. Tragiška patirtis graužia mane kaip koks kirminas. Nenuostabu, kad barzdoje ir plaukuose randu žilų sruogų, tačiau veidas, ypač rytais, gelsvas kaip vaškas, o rankos mažne permatomos. Neblogstu, veikiau atvirkščiai, tačiau suvokiu, kad pradedu sirgti anemija, lygiai kaip suvokiu savo psichinę būklę — mano gyvybinės galios senka, visa geruoju nesibaigs.

Iš galvos neišsikraustysiu. Niekaip negaliu įsivaizduoti, kad ateis toks metas, kada nebegalėsiu savęs kontroliuoti. Vienas įžymus daktaras, o kas svarbiausia — išmintingas žmogus pasakė, kad tam tikro protinio lygio žmonėms beprotybė negresia. Man regis, jau esu apie tai rašęs. Tačiau ir neišėjus iš galvos, galima susirgti kokia sunkia nervų liga, o aš, šiek tiek žinodamas, kas tai yra, sakau atvirai — mieliau rinkčiausi bet kurią kitą ligą.

Apskritai netikiu daktarais, ypač tokiais, kurie tiki medicina, tačiau galbūt reikės pasitarti, mat ir teta pageidauja. Kas be ko, žinau patį tikrąjį vaistą: jei, Kromickiui mirus, vesčiau Anelką, būčiau sveikas; jei ji ateitų ir tartų man: „Priklausau tik tau"— taip pat būčiau sveikas. Kai ligos priežastis nervai, juos ir reikia gydyti.

Tačiau ji nenorės būti mano gydytoja, nors nuo to priklausytų mano gyvybė.

Buvau su ja ir teta pas Angelį. Šiandien pirmąkart Anelka jam pozavo. Ar ne mano teisybė, kad ji — viena gražiausių moterų, kokias gyvenime esu sutikęs, nes jos grožis nebanalus. Angelis stebėjo ją su tokiu pasigėrėjimu, tarsi žiūrėtų į didį ir taurų meno kūrinį. Jo nuotaika buvo puiki, piešė užsidegęs ir neslėpė savo pasitenkinimo priežasčių.

— Mano profesijoje,— tarė jis,— toks modelis — retenybė. Bepigu dirbti, kai turi tokį pavyzdį. Koks veidas! Kokia išraiška!

O išraiška buvo mažiau kerinti negu visada, nes drovi Anelka jautėsi nejaukiai; ji suglumo ir per jėgą stengėsi išlaikyti natūralią pozą ir veido išraišką. Tačiau Angelis tą suprato.

— Kitąkart bus geriau,— sakė,— su viskuo žmogui reikia apsiprasti.

Ir vis šūkčiojo:

— Tai bent bus portretas!

Su malonumu jis dirsčiojo ir į tetą, mat jos bruožai aristokratiški, bylojantys apie tvirtą charakterį, energiją ir plačius užmojus. Jos bendravimas su Angeliu išrodė nepakartojamas. Buvo matyti naivus įžymios damos nesivaržymas: ji neperžengia gero skonio ribų, tačiau visai nepaiso kitų nuomonės. Angelis, pripratęs prie garbintojų, bet labai nuovokus, permatė ją, ir mačiau, jog tat jį linksmina.

Nusprendėme, kad Anelka pozuos su juodo šilko, labai elegantiška suknele. Ji gražiai išryškina Anelkos figūrą: pabrėžia lieknumą ir drauge pilnumą. Ramiai negaliu apie tai nei galvoti, nei rašyti. Angelis kreipiasi į Anelką *mademoiselle**. Moters prigimtis keista, net jeigu ji būtų angeliška. Mačiau, kad tai teikia malonumo mano mylimajai, o dar labiau nušvito žavus jos veidelis, kai pataisiau Angelį, o jis atsakė:

— Aš nuolatos klysiu! Žiūrint į ponią, sunku neklysti...

O ir iš teisybės Anelka, skaisčiai nuraudusi, buvo tokia žavi, kad prisiminiau — net tiksliau negu pirma — eilėraštį, kurį kadaise buvau parašęs ir kurio kiekvienas posmas baigėsi šitaip:

Stebiuosi, kad gėlės rasotos
Neskleidžia žiedų tau po kojų,
Brangus aukso paukšti sparnuotas,
O mano šviesa, mano rojau...**

Kai, mums išeinant iš studijos, teta truputį atsiliko, sušnabždėjau Anelkai į ausį:

— Pati nežinai, net neįsivaizduoji, kokia tu gražil

Nieko neatsakė, tik, kaip visada tokiais atvejais, nuleido akis. Tačiau visą dieną jos elgesyje su manim jutau nesąmoningą, nežymų koketavimą. Angelio ir mano žodžiai šitaip ją nuteikė.

---

* Panelė *(pranc.)*.

** Vertė I. Rudokienė.

Jautė, kad visa siela žaviuosi ja, ir buvo dėkinga man už tai. O aš ne tik žavėjausi ja, bet sakiau, beveik šaukiau sieloje: „Velniop visokios sutartys! Myliu ją be jokių apribojimų ir išlygų!"

Vakare žiūrėjome Vagnerio operą „Skrajojantis olandas". Beveik nieko negirdėjau, kitaip sakant, suvokiau muziką tik jausmu, tik savo meile.

Sieloje klausinėjau Vagnerį: „Kokį įspūdį darai jai? Ar tavo muzika persmelkia ją, palenkia meilei, ar pakelia ją į tokius pasaulius, kur meilė — aukščiausias įstatymas?" Tik tas man rūpėjo.

Moterys, ko gero, nemoka aukoti visko meilei. Jos visada pasilieka sielos dalelytę sau, pasauliui ir visokiems įspūdžiams.

Rugpjūčio 27

Teta pranešė ketinanti išvažiuoti. Ji veržiasi į Plošovą ir sako, kad nėra ko jai kiurksoti Vienoje, net geriau būsią, kai išvažiuosianti, mums nereikėsią taikytis prie jos, ir galėsime likti čia tiek laiko, kiek reikės portretui baigti. Bandėme ją atkalbėti jau vien dėl to, kad jos amžiaus moteriai nedera vienai keliauti. Jaučiau pareigą — kad ir nelabai man malonią — pasisiūlyti lydėti tetą, jei būtinai nori važiuoti. Prisipažinsiu, kad slapta būgštaudamas laukiau jos atsakymo. Laimei, šaunioji tetulė smagiai atrėžė:

— Nė negalvok! Jei Celina nesveikuos ar jausis pavargusi, kas Anelką lydės į dirbtuvę? Pati juk neis.

Čia ėmė grūmoti Anelkai pirštu ir, šypsodamasi, bet grėsmingai susiraukusi, pridūrė:

— Juo labiau kad dailininkas dažniau į ją žvilgčioja, negu jo darbui reikia, o ji mato ir patenkinta. Na, na! Pažįstu ją!

— Juk jis nebejaunas.— įuokdamasi ir bučiuodama tetos rankas, atsakė Anelka.

Teta ėmė bambėti:

— Ak tu, meilikautoja! Nebejaunas, o komplimentus beria. Leonai, saugok jas abi.

Teta mane įtikino, ir su džiaugsmu atsisakiau kelionės į Plošovą. Ponia Celina siūlė pasiimti drauge bent kambarinę, kurią turėjome atsivežę į Gašteiną. Teta iš pradžių spyriojosi, pagaliau nusileido, Anelkai pasakius, kad viešbutyje jiedvi puikiausiai susitvarkys be tarnaitės.

Teta liepė tučtuojau krauti jos lagaminus. Ji nemėgsta nieko atidėlioti ir ketina važiuoti ryt rytą. Per pietus erzinau ją, kad jai labiau rūpi lenktynių žirgai negu mes, dėl to ir skuba pas juos. Ji vis kartojo: „Ak, koks kvaišа! Liaukis!"— tačiau netrukus užsimiršusi vėl ėmė balsiai pati su savim šnekėtis apie savo žirgus.

Šiandien seansas užtruko labai ilgai. Anelka pozavo geriau. Veidas jau apmestas.

Rugpjūčio 28

Teta rytiniu traukiniu išvažiavo iš Vienos. Pas dailininką buvome su ponia Celina, kuri, išvydusi ką tik apmestą Anelkos veidą, vos ištvėrė nesušukusi iš pasipiktinimo. Ji nieko neišmano apie tapybą ir portretisto darbą, todėl manė, kad toks veidas pasiliks — ir negražus, ir nepanašus. Gavau ją raminti; Angelis, supratęs, apie ką šnekama, juokdamasis tikino ją, kad dabar matom tik lėliukę, iš kurios išriedės drugys.

Pagaliau guosdamas tarė:

— Manau, kad čia bus vienas iš geriausių mano portretų, seniai nesu šitaip tapęs *con amore**.

O, kad jo žodžiai išsipildytų.

Po seanso pas Angelį nuėjau pirkti bilietų į operą. Grįžęs radau Anelką vieną — ir ūmai aistra pagavo mane kaip uraganas. Pamaniau — kokia gera proga būtų dabar, jei Anelka pultų man į glėbį, ir pajutau, kad bąlu, pulsas smarkiai tvinkčioja, visas kūnas virpa, trūksta oro. Kambaryje buvo prieblanda, užuolaidos pusiau nuleistos. Nežmoniškomis pastangomis tramdžiau pašėlusį potraukį prie Anelkos. Man atrodė, kad nuo jos sklinda karštis ir kad tokios pat mintys audrina jos sielą. Juk galėjau stverti ją į glėbį, priglausti prie krūtinės, bučiuoti akis, lūpas. Kažkoks balsas manyje atsiliepė: „O paskui nors ir mirtis!" Ji kaipmat pastebėjo, kad aš pasidariau lyg nesavas, akyse šmėkštelėjo baimė, tačiau greit susitvardžiusi pasakė:

— Teks tau globoti mane, kol grįš mama; pirma bijodavau tavęs, o dabar pasitikiu, ir taip man gera su tavim...

Ėmiau bučiuoti jos rankas ir kartoti prislopintu balsu:

— Kad žinotum, kad žinotum, kas su manim dedasi!..

O ji atsakė liūdnai, su užuojauta:

---

* Su meile *(it.)*

— Žinau... Juo geresnis, juo tauresnis esi.

Dar valandėlę kovojau su savimi, pagaliau pasijutau jos nugalėtas. Neišdrįsau. Užtat Anelka visą likusią dienos dalį stengėsi man atsilyginti. Niekad nebuvau matęs jos žvilgsnyje tiek prieraišumo, niekad nebuvo man tokia švelni. Gal čia pats geriausias kelias, kuriuo man verta žengti ir toliau? Gal šitaip meilė įsigalės Anelkos širdyje ir greičiau ją palenks? Nežinau. Netenku galvos.

Antra vertus, pasirinkęs šitokį kelią, kiekviename žingsnyje aukoju meilei pačią meilę.

Rugpjūčio 29

Šiandien nutiko keistas ir bauginantis dalykas. Anelka, ramiausiai pozuodama, ūmai krūptelėjo, veidą nuplieskė raudonis, paskui išbalo kaip drobė. Mudu su Angeliu baisiai išsigandome. Jis tuoj nutraukė darbą ir pasiūlė Anelkai pailsėti, aš daviau vandens. Netrukus Anelka atsigavo ir norėjo toliau pozuoti, tačiau buvo matyti, kad ji prisiverčia ir kažko nerimsta. Galbūt pavargo. Diena buvo labai tvanki, mūrai įkaitę. Palydėjau ją namo anksčiau negu vakar. Pakeliui nebeatgavo geros nuotaikos, o per pietus vėl ūmai nuraudo. Abu su ponia Celina ėmėme klausinėti, kas yra. Tikino mus, kad nieko. Kai paklausiau, ar nevertėtų pakviesti daktaro, staigiai ir net suirzusi atsakė, jog nėra nė mažiausio reikalo, ji esą jaučiasi puikiai. Tačiau visą dieną buvo išbalusi, be paliovos raukė savo juodus antakius, veidas išrodė kažkoks rūstus. Man buvo šaltesnė negu vakar, tarpais įtariau, kad vengia mano žvilgsnio. Nesuprantu, kas yra. Esu be galo neramus. Vėl nemiegosiu, o jei ir užmigsiu, jaučiu, kad sapnuosiu tokius sapnus kaip tas, kurį neseniai esu aprašęs.

Rugpjūčio 30

Aplinkui dedasi kažkokie nesuprantami dalykai. Vidudienį pasibeldžiau į ponių kambarius, ketindamas lydėti Anelką pas dailininką, tačiau jų neradau. Viešbučio tarnaitė pranešė, kad prieš dvi valandas jos, užsisakiusios karietą, išvažiavo į miestą. Kiek nustebęs, nutariau palaukti. Po pusvalandžio pasirodė, ta-

čiau Anelka praėjo pro šalį tylėdama, padavė tik man ranką ir pasitraukė į savo kambarį. Greitosiomis spėjau pamatyti, kad ji susijaudinusi. Maniau, jog eina persirengti, tačiau ponia Celina tarė:

— Mielas Leonai, malonėk užeiti pas Angelį ir atsiprašyti, kad Anelka šiandien nenueis. Ji susinervinusi, nieku gyvu negalės pozuoti.

— Kas jai yra? — paklausiau labai sunerimęs.

— Nežinau. Nuvežiau ją pas daktarą, bet neradome namie. Palikau jam kortelę, prašydama atvykti pas mus į viešbutį. Pagaliau... nežinau...

Nieko daugiau nepasisekė man iš jos išgauti. Pasisamdęs vežiką, nuvažiavau pas Angelį. Kai pasakiau, kad Anelka neatvažiuos, jis pažvelgė į mane kažkaip nepatikliai. Pagaliau tat suprantama — aš negalėjau nuslėpti savo nerimo. Tą akimirką šmėkštelėjo mintis: gal jis įtaria, kad apsigalvojome ir ketiname išsisukti nuo portreto? Jis mūsų nepažįsta, ko gero, jam atrodo, kad mano sumišimo priežastis — pinigų nepriteklius. Norėdamas išsklaidyti tokį įtarimą, nusprendžiau užmokėti jam už portretą iš anksto. Tat išgirdęs, Angelis karštai protestavo ir tvirtino, jog užmokestį imąs tik baigęs darbą, tačiau aš pareiškiau, kad pinigus man pavedusi perduoti teta, o kadangi veikiausiai teks man išvažiuoti, norėčiau nusikratyti šio rūpesčio. Po ilgo ginčo, kuris man įgriso, padariau pagal savo norą. Susitarėme, kad ponia Kromicka pozuos ryt, įprastu laiku; o jei sveikata neleis atvykti, pranešiu prieš dešimtą.

Parsigavęs į viešbutį, tuoj užėjau pas ponias. Anelka buvo savo kambaryje; ponia Celina pasakė, kad daktaras ką tik išvažiavęs, bet nieko rimta neradęs, Anelkai esą reikia tik ramybės. Nežinau dėl ko, bet vėl man matės, tartum ji ko abejotų. Gal čia būta tik nesunkiai suprantamo nerimo, nes ir aš jį jaučiu.

Grįžęs į savo kambarį, ėmiau sau skaudžiai priekaištauti, kad mudviejų santykiai, vidinė kova, kurią Anelka, be abejonės, pergyvena, numanymas, kad aš ją myliu ir kad kenčiu, turėjo atsiliepti jos sveikatai. Savo mintis šia tema galėčiau išreikšti tokiais žodžiais: „Verčiau man galas, negu kad ji sirgtų."

Su baime laukiau, ar nulips ji pietų, tarsi nuo to dievaižin kas priklausytų. Laimei, nulipo, tačiau elgėsi vis dar keistai. Išvydusi mane, sumišo, paskui dėjo pastangų būti tokia kaip visada, bet jai nesisekė. Išrodė kaip žmogus, kuris stengiasi nuslėpti savo

sielvartą. Ko gero, buvo labiau išbalusi negu visada, nes jos plaukai tik potamsiai, o dabar išrodė juodbruvė.

Laužau sau galvą: ar tik ponios nebus gavusios prastų naujienų iš Kromickio? O jeigu taip, tai kokios tos naujienos? Gal mano pinigams gresia pavojus? Velniop juos! Visas mano turtas nevertas penkių minučių Anelkos sielvarto.

Rytoj turėsiu visa išsiaiškinti. Esu beveik tikras, kad čia kalta Kromickis ir jos sielvarto priežastys moralinės. Ką nauja jis galėjo iškrėsti? Juk antro Gluchovo neparduos jau vien dėl to, kad jo nėra.

Berlynas, rugsėjo 6

Esu Berlyne, o atsidūriau čia todėl, kad, pabėgęs iš Vienos, turėjau kur nors važiuoti. Į Plošovą negalėjau — ji ten važiuoja.

Buvau tvirtai įsitikinęs, kad jokia žmogiška jėga neatplėš manęs nuo jos, pati mintis nutraukti su ja santykius atrodė neįtikima. Ir va, dabar aišku, kad nieko negalima numatyti, nes štai išvažiavau, ir viskas baigta. Esu Berlyne. Atrodo, kad mano galvoje sukasi kažkoks mašinos smagratis. Sukasi dideliu greičiu, net skauda, bet iš proto neišėjau. Viską žinau, viską atsimenu. Mano daktaro teisybė: iš proto išeina tik silpnos galvos. Man tatai negresia dar ir dėl to, kad tai galėtų būti pasakiška laimė.

Rugsėjo 6

Kartais vis dėlto manau, jog išsikraustysiu iš galvos. Jei padoris moteris, praleidusi su vyru kelis mėnesius, pasijunta nėščia — visiškai normalu, o man tat išrodo siaubinga, net galva plyšta. Juk negalime tuo pačiu metu suvokti, jog čia natūralus gamtos reiškinys, ir laikyti jį siaubingu reiškiniu. Jokia galva šito nepakeltų. Ką tai reiškia? Įtempęs visą protą, suvokiu, kad žmones triuškina nepaprastų įvykių jėga, o man yra kas kita. Mane traiško paprasta kasdienybė.

Juo paprasčiau, juo baisiau.

Vieni prieštaravimai. Ji čia niekuo dėta — šitai suprantu, juk neišsikrausčiau iš galvos! Ji liko dora moteris, tačiau aš veikiau atleisčiau jai kiekvieną piktadarybę. Ir negaliu, dievas

mato, negaliu tau atleisti kaip tik dėl to, kad taip tave mylėjau! Ar patikėsi, kad nėra žemėje moters, kurią labiau niekinčiau, nes turėjai mus du: mane platoniškai meilei, o Kromickį — santuokinei!

Dabar norisi daužyti galvą į sieną, bet dievaži, noriu ir juoktis...

Visai nesitikėjau, kad vis dėlto yra būdas atplėšti mane nuo tavęs! Yra — ir net sėkmingas!

Rugsėjo 8

Kai pagalvoju, kad visa baigta, nutraukta, kad nieko nebeliko, kad išvažiavau — visam laikui,— negaliu patikėti. Nebeturiu daugiau Anelkos! O ką turiu? Nieko!

Tat kam gyventi? Nežinau! Juk ne iš smalsumo, ko susilauks ponas Kromickis — sūnaus ar dukters!..

Be paliovos mąstau, kaip visa tai natūralu — ir mano galva plyšta!

Keistas dalykas — juk galėjau šito tikėtis, o niekad panaši mintis neatėjo man į galvą. Veikiau būčiau tikėjęsis, kad trenks mane perkūnas iš giedro dangaus.

O juk Kromickis stačiai iš Varšuvos nuvažiavo į Plošovą, praleido ten kelias dienas, paskui jiedu drauge keliavo, drauge gyveno Vienoje, drauge Gašteine.

O aš kūriau poniai Kromickai meilės nuotaiką. Jos nervai buvo sujaudinti, širdis — jausmų perpildyta. Dievaži, baisiai juokinga.

Esu neapsakomai kvailas. Jeigu taikiausi su bendru ponų Kromickių gyvenimu, turiu toleruoti ir to gyvenimo vaisius. Dieve mano, juk ne protas, o nervai maištauja prieš tuos vaisius. Esama žmonių, kur tos dvi galios darniau sutaria; manyje draskosi kaip šunys. Čia dar viena nelaimė.

Dėl ko nebuvau numatęs tokio atvejo? Turėjau susiprotėti, kad jei sutaps kokios baisios aplinkybės, jei ištiks koks nepaprastai skaudus smūgis, aš jų neišvengsiu.

Kartais atrodo — mane persekioja apvaizda, jai negana, kad nulemta faktų logika savaime kerštauja, ji dar ypatingai gilinasi į mano reikalus ir mane baudžia. Iš kur toks įniršis? Kiek vyrų įsimyli svetimas žmonas? O gal dėl to jie mažiau kenčia už

mane, kad jų meilė mažesnė, lengvabūdiškesnė, nedoresnė. Argi tai teisinga?

Nel Tokiuose dalykuose nėra rikiuojančio sąmoningo prado, viskas rieda savaime, kaip pakliuvo.

Rugsėjo 10

Vis neatsikratau minties, kad žmogaus tragedijos priežastis iki šiol būdavo ypatingi atsitikimai ir nelaimės, o mano tragedija susieta su natūralia įvykių eiga. Nebežinau, kas blogiau. Neįmanoma ištverti tokio „natūralumo".

Rugsėjo 11

Sako, kad perkūno trenktas žmogus sustingsta ir krinta ne iš karto. Aš taip pat laikiausi iki šiol, perkūno apstulbintas, bet manau, kad dabar griūsiu. Jaučiuosi prastai. Kai tik stoja prieblanda, man prasideda keisti dalykai: dūstu, bandau atsikvėpti, tada man atrodo, kad oras nepatenka į plaučius, kad kvėpuoju tik plaučių dalimi. Nors nežinau, ko bijau, dieną ir naktį mane tarpais sukausto nenusakoma baimė. Man matos, kad atsitiks kažkas baisaus, nepalyginti baisiau už mirtį.

Vakar klausiau pats save: kas būtų, jei šiame svetimame mieste staiga pamirščiau savo vardą, gyvenamąją vietą ir patraukčiau tamsoje kur akys veda, be tikslo, kaip beprotis?..

Čia liguisti paistalai. Kas be ko, tuomet mano kūnui atsitiktų tai, kas jau yra atsitikę sielai, juk moraline prasme nežinau, kur gyvenu, klaidžioju patamsy, be tikslo, kaip beprotis.

Bijau visko — tik ne mirties. Tikriau — mane kamuoja keistas jausmas, kad ne aš bijau, o manyje apsigyveno baimė, atskira būtybė, ir dreba.

Dabar visai nepakenčiu tamsos. Vakarais vaikštinėju elektros apšviestomis gatvėmis, iki visai pavargstu. Jei sutikčiau kokį pažįstamą, bėgčiau nuo jo į pasaulio kraštą; tačiau minia man reikalinga. Kai gatvės tuštėja, man baugu. Visada su siaubu mąstau apie naktį. O tos naktys — tokios baisiai ilgos.

Vis tebejaučiu geležies skonį burnoje. Pirmąkart jį pajutau, kai, palydėjęs Klarą į stotį ir grįžęs namo, radau Kromickį; antrąkart — dabar, Vienoje, kai ponia Celina man pranešė „didelę naujieną".

Kokia tai buvo diena! Antrąsyk daktarui apsilankius, užėjau pasiteirauti apie Anelkos sveikatą. Man nė nedingtelėjo joks įtarimas; nieko nesupratau net ir tada, kai ponia Celina pasakė:

— Daktaras tikina, kad čia vien nerviški reiškiniai, beveik neturį ryšio su jos padėtimi.

Matydama, kad aš nieko nenutuokiu, suglumusi prabilo:

— Turiu tau pasakyti didelę naujieną.

Ir pasakė didelę naujieną. Išgirdęs ją, pajutau geležies skonį burnoje ir kažkokį šaltį smegenyse — lygiai kaip tada, netikėtai išvydęs Kromickį.

Grįžau į savo kambarį. Puikiai prisimenu, kad, nors širdyje kunkuliavo įvairiausi jausmai, mane suėmė juokas. Tauri būtybė, kuriai net platoniška meilė atrodė neleistina, kuri vietoje meilės sakė draugystė!

Mane suėmė juokas, bet ir noras trankyti galva į sieną.

Vis dėlto dar turėjau kažkokios mechaniškos nuovokos... Sumetęs, kad viskas amžinai baigta, kad privalau išvažiuoti, negaliu čia pasilikti, automatiškai ėmiau ruoštis kelionei.

Buvau tiek nuovokus, kad net įstengiau laikytis viešo padorumo. Kam? Nežinau. Jis man nė kiek nerūpėjo. Veikiausiai tai buvo mechaniški smegenų refleksai, daugelio metų įprotis slėpti teisybę, laikytis viešo padorumo taisyklių. Pasakiau poniai Celinai, kad buvau pas daktarą, jis radęs širdies ligą ir liepęs nedelsiant važiuoti į Berlyną. Ji patikėjo.

O Anelka — nel Mačiau jos išplėstas iš baimės akis, mačiau išniekintos kankinės žvilgsnį, ir manyje prabilo du žmonės. Vienas sakė: kuo ji kalta? Antras norėjo spjauti jai į veidą.

Ak, dėl ko taip mylėjau šią moterį!

Rugsėjo 12

Jau beveik dvi savaitės, kai išvažiavau iš Vienos. Jos, ko gero, bus jau grįžusios į Plošovą. Bijodamas, kad, besirūpindama manim, teta čia neatvažiuotų, šiandien parašiau jai. Kartais keista žinoti, kad yra žmogus, kuris širdingai manim rūpinasi.

Esama vyrų, kurie suvilioja svetimas žmonas, apgauna jas, tada, sutrypę jų meilę, meta ir ramūs pasitraukia. Aš to nepadariau, o jei būčiau ją laimėjęs, dulkes šluostyčiau nuo jos kelio, ir jokia žmogiškoji jėga manęs nuo jos neatplėštų. Vadinasi, pasitaiko nuodėmingesnių meilių negu manoji, o ant manęs griuvo tokia kančių našta, kad nenorom žiūriu į ją kaip į ypatingą bausmę, ir, matuodamas kaltę bausmės sunkumu, negaliu atsiginti minties, kad mano meilė buvo baisus nusikaltimas.

Tai instinktyvi baimė, nuo kurios joks skepticizmas neišvaduoja.

O juk bet kokia moralė turėtų pripažinti, kad didesnė kaltė vilioti moterį, nemylint jos, šaltai apskaičiavus; aš tai dariau iš širdies.

Nejaugi už gilius ir gaivališkus jausmus atsakomybė turėtų būti didesnė negu už smulkius ir niekšiškus? Nel Dėl to ir mano meilė visų pirma — didelė nelaimė.

Žmogus be prietarų gali įsivaizduoti, kaip jaustųsi vienu ar kitu atveju, būdamas prietaringas; žmogus, kuris abejoja tikėjimo tiesomis, gali pajusti, kaip melstųsi, jei būtų tikintis. Aš ne tik jaučiu, bet mane toks skausmas suima, kad meldžiuosi beveik nuoširdžiai, sakydamas: „Viešpatie, jei esu nusikaltęs, mano atgaila buvo tokia sunki, kad nesistebėčiau, jei gaučiau patirti nors kiek malonės".

Tačiau negaliu įsivaizduoti, kaip ta malonė galėtų būti man suteikta. Tai visiškai neįmanoma.

Rugsėjo 14

Jos veikiausiai jau grįžo į Plošovą. Dažnai mąstau apie Anelką, nes nuo praeities galima pabėgti tik tada, jei turi ką ateityje, o aš neturiu nieko, ničnieko Jei būčiau tikintis, tapčiau kunigu, jei būčiau žmogus, griežtai neigiąs dievo buvimą, gal atsiverščiau. Tačiau tikėjimo galia nudžiūvo manyje taip, kaip nudžiūsta ranka. Žinau tik tiek, kad tikėjimas nemaldo mano kančios.

Anelkai ištekėjus už Kromickio, maniau, kad viskas tarp mudviejų baigta. Tačiau tuokart klydau. Tik šiuo metu esu tvirtai įsitikinęs, kad viskas baigta, nes mudu skiria ne tik mudvie-

jų valia, ne tik mano išvažiavimas, bet ir tai, kas nuo mūsų nepriklauso — natūrali įvykių eiga.

Mudviejų visai skirtingi keliai, jų niekas nesuartins, net abiejų geri norai. Anelkos kelyje bus kančių, bet atsivers ir nauji pasauliai, nauji jausmai, naujas gyvenimas, o prieš mane — beviltiška dykuma. Ji, be abejonės, tą taip pat gerai supranta kaip ir aš.

Įdomu, ar ji kartais sau prisipažįsta: „Pražudžiau žmogų, gal čia ne mano kaltė, bet pražudžiau."

Kas man iš to, o vis dėlto norėčiau, kad nors gailėtų manęs.

Gal ir gailės, kol kūdikio susilauks. Tada visi jos jausmai pasuks kita vaga, aš jai nebeegzistuosiu. Tai taip pat natūrali įvykių eiga, gamtos dėsnis.

Nuostabiai puikus dėsnis!

Rugsėjo 16

Šiandien afišoje išvydau stabiomis raidėmis išspausdintą Klaros Hilst pavardę. Buvau pamiršęs, kad ji man rašė dar į Gašteiną grosianti Berlyne. Štai ir groja — paskelbta keletas koncertų. Iš pradžių laikiausi abejingai. Dabar, kadangi mane pagavo įprastas nervinis nerimas, mano įspūdžiai dvejinasi. Iš vienos pusės mintis, kad pažįstama ir draugiška būtybė gyvena tame pačiame mieste, nežinau dėl ko, bet drąsina mane. Tačiau tos minties man ir pakanka. Tikinu save, kad reikia ją aplankyti, bet tat neteikia man malonumo — verčiau su ja nesusitikti. Klara smalsi, rūpestinga, nori viską žinoti ir išklausinėti. Ji linkusi į romantiškas fantazijas ir tiki, kad draugystė gali išgydyti visas žaizdas. O aš nieku gyvu neįstengčiau ką nors pasipasakoti. Dažnai neturiu jėgų net mąstyti apie tai, kas nutiko.

Rugsėjo 17

Kodėl aš rytais nubundu? Kam gyvenu? Kas man darbo pažįstami ir apskritai žmonės? Nenuėjau pas Klarą, nes visa, ką ji galėtų pasakyti, man taip pat nerūpi ir iš anksto varo nuobodulį. Į visą pasaulį žiūriu abejingai, kaip ir jis į mane.

Kaip gerai padariau, kad parašiau tetai! Antraip ji jau būtų pati čia atvažiavusi, nes štai ką rašo: „Tavo laišką gavau tą dieną, kai parvažiavo Celina su Anelka. Kaip laikais, mieliausias mano? Sakai, kad gerai, bet ar visai gerai? Ką tau pasakė Berlyno daktarai, ar ilgai ten būsi? Mušk man telegramą, ar rasiu tave Berlyne, tučtuojau ten važiuosiu. Celina sakė, kad jiedvi su Anelka baisiai išsigando, tau taip staigiai išvykus. Jei būtum man pranešęs, kad veikiausiai pirašys tau jūrų kelionę, gavusi tavo laišką, būčiau tuoj keliavusi pas tave. Juk kelionės tik keliolika valandų, o aš jaučiuosi sveika kaip niekad. Mano buvę negalavimai nepasikartojo. Būgštauju dėl tavo jūrų kelionės. Teisybė, esi pratęs, bet mane šiurpas krečia pagalvojus apie laivus ir audras.

Celina laikosi gerai, Anelka neblogai. Girdėjau, kad jau žinai naujieną. Prieš palikdamos Vieną, pasikvietė dar kartą specialistą, kuris pasakė, kad Anelka be jokios abejonės laukiasi. Celina nepaprastai laiminga, aš taip pat džiaugiuosi. Gal tas privers Kromicką liautis spekuliavus svetur ir apsigyventi savo krašte. Anelka, be abejonės, bus laimingesnė, turėdama tikslą gyvenime. Grįžusi išrodė pavargusi ir tarytum prislėgta, bet galbūt kelionė ją nuvargino. Sniatinskių vaikas sirgo krupu, bet jau pasveiko."

Skaitydamas tetos laišką, pajutau, kad man tarp jų vietos nebėra, ypač prie Anelkos. Netrukus net prisiminti mane jai bus nemalonu.

Rugsėjo 19

Nemoku įsivaizduoti savęs po metų, dvejų, trejų. Ką aš darysiu? Kai nėra jokio tikslo, nėra nė gyvenimo. Iš teisybės niekur nebėra man vietos.

Rugsėjo 20

Pas Klarą nebuvau užėjęs, bet sutikau ją Fridrichštrasėje. Mane išvydusi, iš džiaugsmo ir susijaudinimo pabalo, o sveikinosi taip širdingai, kad mane sujaudino ir drauge nemaloniai

nuteikė, nes mano nuoširdumas jai tik paviršutinis, net nesidžiaugiau ją sutikęs. Kiek atsitokėjusi, Klara pamatė, koks aš pasikeitęs, ir išsigando. Teisybė, neatrodau puikiai ir šiek tiek pražilau. Ėmė klausinėti mane apie sveikatą, o aš, nors ir jausdamas Klarai dėkingumą ir draugiškumą, supratau, kad neįstengsiu dažnai su ja susitikinėti. Norėdamas to išvengti, pasakiau, kad sergu ir netrukus teks man išvažiuoti į šiltus kraštus. Tada nusivedė mane pas save. Šnekėjomės apie tetą, Anelką, ponią Celiną. Išsisukinėjau bendromis frazėmis. Tariau sau, kad Klara galbūt vienintelė būtybė pasaulyje, kuri mane suprastų, ir drauge jaučiau, jog niekada neatverčiau jai širdies.

O vis dėlto žmonių gerumui nesu abejingas. Kartkartėmis, kai doros mėlynos Klaros akys žvelgė į mane su tokiu atsidavimu ir dėmesiu, tarsi norėdamos įsiskverbti į sielos gelmes, jaučiausi toks pažemintas, kad norėjau verkti. Nors ir stengiausi neišsiduoti, Klara pagaliau suvokė, jog esu visai kitoks žmogus, negu buvau pirma; moters instinktu atspėjo, kad gyvenu, kalbu ir mąstau beveik mechaniškai, o mano siela merdėja. Tai supratusi, liovėsi kamantinėti ir klausinėti, tik tapo dar švelnesnė.

Mačiau, kaip ji stengiasi nevarginti manęs. Ji bijojo, kad nelaikyčiau jos švelnumo noru įsiteikti man, ji tik troško, kad man su ja būtų gera.

Ir man buvo gera, tačiau nuovargio negalėjau įveikti. Dabar nebesugebu susikaupti. Mano protas nededa mažiausių pastangų net tada, kai reikia paprasčiausiai pasikalbėti su bičiule. Be to, kai nebeturiu didelio tikslo, viskas man atrodo neregėtai beprasmiška, ir be paliovos klausiu save: „Kam tas viskas? Kas iš to?"

Rugsėjo 21

Niekada iki šiol nesu turėjęs tokios baisios nakties. Baimės pagautas, tartum leidausi nesibaigiančiais laiptais vis gilyn į tamsą, kur dėjosi kažkas siaubinga ir nenusakoma. Nutariau išvažiuoti iš Berlyno, po švininiu dangum čia galima uždusti. Grįšiu į Romą, į savo namus Babuine, ten gyvensiu. Manau, kad savo sąskaitas galutinai suvedžiau ne tik su Anelka, bet ir su visu pasauliu, galiu ramiai vegetuoti Romoje, kol ateis mano laikas. O, kad ten rasčiau ramybę! Vakar apsilankęs pas Klarą įsitikinau, jog net norėdamas nebesugebu bendrauti su žmonėmis ir

neturiu kuo atsilyginti net už jų gerumą. Iš viešo gyvenimo esu išstumtas, likau nuošaly, ir, nors jaučiu neapsakomą tuštumą, nebeketinu grįžti atgal.

Mane džiugina mintis apie Romą, apie mano vienišą buveinę Babuine; teisybė, tasai džiaugsmas blankus ir liūdnas, bet verčiau gyventi ten negu kitur. Iš ten išskridau į pasaulį kaip paukštis iš lizdo, ten lemta man nusigauti sužeistais sparnais ir laukti galo.

Rašau dabar rytais, nes vakarais visada žengiu į savo požemius, kur gyvena baimė. Šiandien einu į Klaros koncertą, atsisveikinsiu su ja ir ryt išvažiuosiu. Pakeliui sustosiu Vienoje. Galbūt užeisiu pas Angelį, tačiau nesu tikras. Dabar niekada nebežinau, ką kitą dieną jausiu ir veiksiu.

Šiandien gavau Klaros laišką, kviečia užeiti pas ją po koncerto. Į koncertą eisiu, nes ten tokia galybė sveikų žmonių, kad jaučiuosi tarp jų saugesnis, o varginti jie manęs nevargina, nes nieko nepažįstu ir matau tik minią. Tačiau pas Klarą neužeisiu. Ji pernelyg gera. Sako, kad žmonės, mirštą badu, prieš pat mirtį jau nebegali maisto nuryti. Taip ir mano siela jau nebepakelia gerumo ir paguodos.

Nepakenčiu ir prisiminimų. Tai smulkmena, bet dabar suprantu, kad man ne tik dėl dvasinės būklės sunku lankytis pas Klarą. Mat ji vartoja tokius pat kvepalus, kokius parvežiau Anelkai iš Vienos į Gašteiną. Esu pastebėjęs, kad niekas taip apčiuopiamai neprimena moters, kaip jos vartojami kvepalai.

Rugsėjo 22

Labai sergu. Grįždamas iš koncerto, vakar peršalau — salėje buvo labai karšta ir tvanku, todėl, išėjęs į gryną orą, neužsivilkau palto, o į viešbutį grįžau visai sustiręs. Kiekvienąkart atsikvepiant taip skauda, tarsi išsiplėtusius plaučius badytų adatos, susmeigtos po mentėmis. Mane čia muša karštis, čia krečia šaltis. Kamuoja nenumalšinamas troškulys. Kartais taip silpna, jog jaučiu, kad nepajėgčiau nulipti laiptais. Nėr ko kalbėti apie kelionę, niekieno nepadedamas net į traukinį neįlipčiau. Rašau dabar ir girdžiu savo paties kvėpavimą — jis triskart greitesnis ir garsesnis negu paprastai. Esu tikras, jei mano nervai nebūtų iš-

irę, vakarykštis peršalimas man nebūtų pakenkęs, o dabar tapau visai nebeatsparus. Be abejonės, sergu plaučių uždegimu.

Kol galėsiu, laikysiuos ant kojų. Rytą, vos tik pasijutau susirgęs, tuoj parašiau tetai, kad jaučiuosi gerai ir po kelių dienų išvažiuoju. O po kelių dienų, jei nebūsiu praradęs sąmonės ir pakaks jėgų, vėl tą patį parašysiu. Prašiau tetą, kad mano vardu atėjusius laiškus ir telegramas lieptų persiųsti bankininkui B. į Berlyną. Pasistengsiu, kad niekas Plošove apie mano ligą nesužinotų. Kaip gerai, kad vakar atsisveikinau su Klara!

Rugsėjo 22

Šiandien man blogiau, bet dar neguliu. Turiu karščio ir pastebiu, kad kartais klejoju. Ypač kai užsimerkiu, beveik visai nebeskiriu, kas tikrovė ir kas vaidenasi nesveikai mano galvai. Tačiau didesnę dienos dalį esu blaivios sąmonės, tik būgštauju, kad karštis manęs nenugaluotų ir visai nenuleipčiau.

Galvoje dingsi mintis: štai aš, likimo apdovanotas daugiau už kitus, galįs turėti namų židinį, šeimą, būti apsuptas mylinčių žmonių, guliu dabar vienišas ir sergantis svetimame mieste, ir nėra nieko, kas man vandens stiklinę paduotų. Gal ir Anelka būtų buvusi su manimi. Daugiau nebeišgaliu...

Spalio 14

Imuosi plunksnos po trijų savaičių pertraukos. Klaros nėra prie manęs. Įsitikinusi, kad mano sveikatai nieko nebegresia, išvažiavo į Hanoverį, bet po dešimties dienų grįš. Ji slaugė mane per visą ligą. Kviesdavo daktarus, ir jei ne jos priežiūra, veikiausiai būčiau miręs. Dabar jau tiksliai nebeprisimenu, trečią ar ketvirtą ligos dieną ji atėjo pas mane. Turėjau sąmonę, bet buvau toks silpnas, kad žiūrėjau į ją visai abejingai, tarsi ne pas mane būtų atėjusi arba tarsi jos apsilankymas būtų paprasčiausias dalykas. Atsivedė daktarą, ir mane sudomino tik vienas dalykas — labai vešlūs, balti ir garbanoti jo plaukai. Mano būsena tikrai buvo keista. Apžiūrėjęs mane, daktaras ėmė klausinėti pirma vokiškai, paskui prancūziškai, o aš, puikiai suprasdamas, nė žodžio jam neatsakiau — nemačiau gyvo reikalo at-

sakinėti ir nepajėgiau prisiversti, tarytum mano valia būtų taip pat nusilpusi kaip kūnas.

Tą dieną man dėjo taures, o paskui, nuvargintas, gulėjau ramiai, nieko nejausdamas. Kartais šmėkštelėdavo mintis, kad mirsiu, tačiau tai manęs nejaudino, kaip ir visa, kas dėjosi aplinkui. Ko gero, ligonis, net turėdamas sąmonę, vargiai skiria svarbesnius įvykius nuo mažiau svarbių, ir nežinia dėl ko jo dėmesį traukia visokios smulkmenos. Man tą dieną, be daktaro šukuosenos, į akį krito viršutinio ir apatinio durų skląsčio stumdymas, mat gretimame viešbučio kambaryje nutarė apsigyventi Klara. Atsimenu, žvilgsnio nenuleidau nuo skląsčio, tarsi jis man būtų labai rūpėjęs.

Netrukus pasirodė felčeris, kuris, Klaros prižiūrimas, turėjo mane slaugyti. Tuoj ėmė man kažką sakyti, tačiau Klara liepė jam nutilti.

Šiandien daugiau neberašysiu — ilgas rašymas mane vargina.

Spalio 16

Per ligą mano nervai aprimo; nebekamuoja, kaip pirma, baimė; tik norėčiau, kad Klara greičiau sugrįžtų. Čia ne ilgesys, tik egoizmas sergančio žmogaus, kuris jaučia, kad niekas kitas taip jo neglobos, taip juo nesirūpins kaip Klara. Žinau, kad ji nebegyvens gretimame kambaryje, tačiau su ja jaučiuosi tvirtesnis. Silpnas ir bejėgis žmogus prisiriša prie globėjos kaip vaikas prie motinos. Esu įsitikinęs, kad jokia kita moteris nepadarytų man tiek gero, kiek Klara, kiekvienai labiau rūpėtų neperžengti padorumo negu gelbėti žmogų. Mąstau apie tai su kartėliu, o širdyje vienas vardas... Tačiau tokias mintis reikia vyti nuo savęs, kol nėra jėgų su jomis susidoroti. Klara miegodavo apsirengusi ant sofos gretimame kambaryje. Duris palikdavo atviras ir sulig kiekvienu mano krustelėjimu pripuldavo prie manęs. Matydavau ją naktį palinkusią prie mano lovos, nesusišukavusią, mirksinčią iš nuovargio ir nemigos. Pati paduodavo man vaistus, pati pakeldavo, taisydavo pagalves. Kai grįždavo man sąmonė ir norėdavau padėkoti, ji pridėdavo pirštą prie lūpų, duodama ženklą, kad daktaras draudžia man kalbėti. Nežinia, kiek naktų praleido be miego. Buvo taip išvargusi, kad dieną, sėdė-

dama prie manęs krėsle, vos įpusėjusi sakinį, kartais užmigdavo. Nubudusi man nusišypso ir vėl snaudžia. Naktimis, bijodama, kad neužmigtų, kartais ilgai vaikščiodavo po savo kambarį, bet taip tykiai, kad aš nė nebūčiau pajutęs, jei ne judantis ant sienos šešėlis, kurį matydavau pro atviras duris. Kartą, kai ji sėdėjo prie manęs, nežinodamas, kaip jai atsidėkoti, paėmiau ir prisidėjau jos ranką prie lūpų; tada ji, staiga pasilenkusi, pabučiavo mano ranką, nespėjus man jos atitraukti. Iš teisybės ne visada gebėjau parodyti jai dėkingumą. Ligonį daug kas erzina, mane erzino jos aukštas ūgis. Jaučiausi lyg ir įsižeidęs, kad ji ne tokia kaip Anelka. Mat per ilgą laiką įpratau pripažinti ir vertinti tik tokio tipo žavesį ir grožį, kokiu pasižymėjo anoji. Kartais, žiūrėdamas į Klarą, erzindavausi širdyje, kad jos grožis — nei gamtos, nei rasės dovana, o tik laimingas atsitiktinumas. Pagaliau, ne kartą graži moters galva yra sukėlusi man tokį įspūdį. Grožis turi tam tikrų atspalvių, kuriuos pastebi tik labai išlavinta ir jautri akis.

Tačiau pasitaikydavo akimirkų, ypač naktį, kada, stebėdamas sunykusį, sukritusį ir išbalusį nuo nemigos Klaros veidą, vaizdavausi matąs aną... Tai atsitikdavo ypač tada, kai ji sėdėdavo prieblandoje, atokiau nuo mano lovos... Šią viziją kurdavo karštis ir nesveikos smegenys — joms nėra negalimų dalykų. Kartkartėmis visai kliedėdavau ir — po perkūnais! — Klarą šaukdavau anos vardu, kalbėdavau su ja kaip su ana. Prisimenu lyg per sapną.

Spalio 17

Bankininkas B. man atsiuntė kelis tetos laiškus. Teta klausinėja apie mano gyvenimą, apie ateities planus. Rašo net, kiek prikūlę javų Plošove, tik nieko nerašo apie Plošovo žmones. Nežinau, ar gyvi, ar mirę. Koks keistas ir nepakenčiamas laiškų rašymo būdas! Daug man rūpi Plošovo kūlė ir visas ūkis! Tuoj atrašiau, neslėpdamas savo nepasitenkinimo.

Spalio 18

Šiandien man persiuntė Kromickio telegramą, adresuotą į Varšuvą. Teta, užuot telegrafu perdavusi jos turinį, įdėjo ją į voką ir išsiuntė paštu. Kromickis maldauja atsiųsti jam dar dvi-

dešimt penkis tūkstančius rublių, nes nuo to priklausą mano įdėti pinigai ir jo likimas. Perskaitęs gūžtelėjau pečiais. Kas man darbo ir Kromickis, ir mano pinigai! Tegu sau žūsta. Jeigu Kromickis žinotų, kas mane paskatino padėti jam pirmą kartą, dabar nieko nebeprašytų. Tegul pakelia savo nuostolius taip ramiai, kaip aš savo. Juk laukia jo didelė naujiena, kuri jį paguos. Džiaukitės lig soties, turėkite vaikų, kiek tik jums patinka, bet jei reikalaujate, kad aš rūpinčiausi jų likimu — iš tikrųjų per daug reikalaujate.

Jei bent dėl vadinamųjų savo moralinių principų nebūtų ji manęs aukojusi su tokiu beatodairišku egoizmu... Gana apie tai, man galvoje maišosi. Leiskite man bent ramiai sirgti...

Spalio 20

Ne! Rado mane ir čia. Jau dvi dienos, kai nebeturiu ramybės, abiem rankom laikau suspaudęs galvą, kad nesprogtų nuo smagračio, besisukančio smegenyse. Vėl mąstau apie Plošovą ir apie ją, ir apie manęs laukiančią tuštumą ateityje. Koks siaubingas dalykas ūmai netekti vienintelės ir išimtinės gyvenimo prasmės, dėl kurios lig šiol gyvenai! Nežinau, gal nuo ligos nusilpo mano protas, bet aš nebesuprantu daugelio dalykų, kuriuos savyje pastebiu. Štai man regis, kad pavydas mano sieloje pergyveno meilę.

Ir šis pavydas dvigubas — ne tik dėl faktų, bet ir dėl jausmų. Širdis man plyšta pagalvojus, kad kūdikis, kuris ateis į pasaulį, užvaldys Anelkos jausmus, dar daugiau — ir tat man svarbiausia — palenks ją į Kromickio pusę.

Jei ši moteris būtų laisva, dabar jos nebenorėčiau, tačiau negaliu pakelti minties, kad ji mylės savo vyrą. Visą likusį gyvenimą atiduočiau už tai, kad niekas jos ir ji nieko nebemylėtų. Tada dar pajėgčiau egzistuoti.

Spalio 21

Jei manęs neišgelbės vienas dalykas, kurį esu sumanęs, vėl susirgsiu arba išprotėsiu. Darau savo gyvenimo apyskaitą. Ko man tikėtis iš gyvenimo? Nieko. Kas manęs laukia? Niekas. Jei-

gu šitaip, tai kodėl man nepadovanojus savęs tam, ką tokia dovana galėtų padaryti laimingą? Už savo gyvenimą, protą, gabumus, už save visą neduočiau dabar sudilusio skatiko; kas be ko — Klaros nemyliu, bet jeigu ji mane myli, jeigu gyvenime nemato didesnės laimės, tai būtų žiauru neduoti jai to, ką aš pats taip mažai vertinu. Jausiu pareigą pasakyti jai, kas esu, kad žinotų, ką ima. Jei ir tat jos neatgrasins — juo blogiau jai. Pagaliau — čia jos dalykas.

Mane šis ketinimas vilioja tik tuo, kad atsiras dar didesnė bedugnė tarp manęs ir anos moters. Jeigu ji kasė bedugnę iš savo pusės, įrodysiu, kad ir aš sugebu iškasti. Tada jau tikrai ateis galas, nes šiandien dar mąstau apie ją. Regiu tai ir, pykčiu netverdamas, prisipažįstu.

Gal čia neapykanta, bet dar ne abejingumas.

Ponia Kromicka veikiausiai mano, kad pasitraukiau nuo jos, nes buvau priverstas, o aš įrodysiu, kad pasitraukiau, nes pats to noriu. Kuo storesnė siena iškils tarp mūsų, tuo labiau ją užstos, tuo greičiau ir galutinai ją užmiršiu.

O Klara — kartoju, nemyliu jos, bet žinau, kad ji myli mane. Be to, turiu jai dėkingumo skolą. Per mano ligą būdavo tokių akimirkų, kada jos slaugymą širdyje vadindavau vokišku sentimentalumu, bet, antra vertus, anoji nepasiryžtų tokiam sentimentalumui. Ji iš savo dorovės aukštybių veikiau leistų žmogui mirti be pagalbos negu drįstų pamatyti jį be kaklaraiščio, nes tokios privilegijos nusipelno tik teisėtas vyras

Klara nieko nepaisė, metė muziką, nepabūgo sunkaus darbo, nemigos, galbūt žmonių apkalbų, ir ištvėrė prie manęs.

Esu jai skolingas — ir apmoku skolą. Apmoku prastai ir su prasta intencija — aukojuosi dėl to, kad savęs nevertinu, kad į viską žiūriu abejingai, kad esu nebe žmogus, o žmogaus likutis. Bet jei tas likutis jai brangesnis už jos pačios gyvybę — tegu jai ir priklauso.

Tetai bus dar viena širdgėla — įskaudinsiu ją ir kaip patriotę, ir kaip garbingos giminės atstovę. Jei teta būtų galėjusi pamatyti, kas dėjosi mano širdyje pastaruoju metu, mieliau pritartų šioms vedyboms negu anai meilei. Nė kiek neabejoju.

Didelis daiktas, kad Klaros protėviai, atrodo, buvo audėjai! Neturiu jokių luominių principų, turiu tik nervus, o atsitiktinės mano pažiūros veikiau liberalios. Seniai esu tos nuomonės, kad liberalai dažnai ribotesni už konservatorius, tačiau liberalios pa-

žiūros savaime laisvesnės už konservatorių, artimesnės Kristaus mokslui, o pagaliau — tai man nerūpi.

Apie pažiūras net šnekėti neverta. Tik nelaimėje jauti visą jų niekybę.

Nejučiomis vis svarstau, kaip Anelka sutiks žinią apie mano vedybas. Taip esu pratęs žiūrėti į viską jos akimis, kad iki šiol nepranyko šis skausmingas polinkis.

Spalio 22

Šįryt išsiunčiau laišką Klarai. Atsakymą gausiu ryt, arba galbūt pati Klara atvažiuos dar šįvakar.

Po pietų gavau dar vieną Kromickio telegramą. Kiek tik įmanoma sutalpinti nevilties keliolikoje žodžių, tiek jos ten yra. Matyt, visa blogojon pusėn virto, net nesitikėjau, kad taip greit jis subankrutuos. Ko gero, užgriuvo kokios netikėtos aplinkybės, kurių nebuvo numatęs pats Kromickis.

Nuostoliai, tekę mano daliai, skaudžiai manęs nepalies, vis vien liksiu daugiau negu pasiturintis žmogus, bet Kromickis!..

Nereikia savęs apgaudinėti! Giliame širdies kampelyje slypi pasitenkinimas dėl šio bankroto. Tik pamanykit, juk ateityje šie žmonės galės gyventi tik remiami tetos, kuri vadina save Plošovskių nuosavybės administratore.

Tuo tarpu Kromickiui neketinu atrašyti. Jei vis dėlto nuspręsčiau, pasveikinčiau su įpėdiniu, ir tiek. Paskui — kas kita; paskui jiedu gaus iš manęs duonos ir prie duonos.

Spalio 23

Vakar Klara neparvažiavo, o ligi šiol — dabar vakaras — negavau atsakymo. Keistas dalykas, ji kasdien rašydavo ir teiraudavosi apie mano sveikatą. Juo keistesnis atrodo jos tylėjimas, kad apsispręsti, mano išmanymu, nereikia nė dešimties minučių.

Kantriai lauksiu, bet galėtų ir ji nedelsti. Žinau tik viena: jei nebūčiau išsiuntęs savo laiško, galbūt išsiųsčiau kitą panašaus turinio. Tačiau jei pirmąjį būtų galima susigrąžinti, veikiausiai jį susigrąžinčiau.

Štai ką man rašo Klara:

„Brangusis ponas Leonai! Gavusi tamstos laišką, buvau tartum apdujusi iš laimės ir norėjau tuoj pat grįžti į Berlyną. Bet kaip tik dėl to, kad tamstą karštai myliu, paklausiau vidinio balso, kuris man sakė, kad didžiausia meilė neprivalo būti didžiausiu egoizmu ir kad nevalia aukoti tamstos savo labui.

Tamsta nemyli manęs, ponas Leonai. Gyvybę atiduočiau už tai, jei būtų kitaip, tačiau tamsta manęs nemyli. Tamstos laiškas — tik dėkingumo ir kažkokio sielvarto protrūkis. Nuo pirmos mūsų susitikimo akimirkos Berlyne pastebėjau, kad nesi nei sveikas, nei laimingas — ir taip būgštavau dėl tamstos, kad, nors ketinai išvažiuoti ir atsisveikinai su manim, vis dėlto nusiunčiau į viešbutį pasiuntinį sužinoti, ar iš tikrųjų išvažiavai, ir siuntinėjau kasdien, kol sužinojau, kad sergi. Paskui, budėdama prie tamstos lovos, įsitikinau, kad ir kitas mano būgštavimas pasitvirtino — turi kokį slaptą didelį sielvartą arba patyrei tokį skausmingą nusivylimą, po kurio sunku susitaikyti su gyvenimu.

Dabar esu įsitikinusi — ir dievas mato, kaip man sunku — kad tamsta, norėdamas nuslopinti savo skausmą, nori sujungti savo likimą su manuoju, kažką užmiršti, kažkam kelią užkirsti. Šitaip galvodama, ar galiu priimti tokį pasiūlymą? Atmesdama tamstos ranką, blogiausiu atveju visą gyvenimą būsiu labai nelaiminga, tačiau niekad sau nepasakysiu: aš jam našta ir kliūtis po kojų. Aš pamilau tamstą nuo pat pirmos pažinties, jau seniai, pamilau labiau už viską, vadinasi, apsipratau su išsiskyrimo liūdesiu ir sielvartu, su neviltimi ir žinojimu, kad nesu mylima. Bloga man gyventi, bet savo skausmą galiu išlieti arba ašaromis, kaip kiekviena moteris, arba muzika, kaip artistė. Visada man lieka paguoda, kad tamsta, mane prisiminęs, tarsi: „Geroji mano sesuo." Tuo gyvenu. Tačiau, tapusi tamstos žmona ir išvydusi, kad gailiesi savo užgaidos, kad nesi laimingas, kad nekenti manęs — tikrų tikriausiai mirčiau.

Be to, klausiu save: ką tokio padariau, kuo nusipelniau, kad tapčiau be galo laiminga? Apie tokią laimę net pagalvoti baugu. Ar tamsta supranti, kad galima mylėti ne tik iš visos širdies, bet ir nuolankiai? Žinau, kad galima, nes pati taip myliu.

Jau tat man atrodo įžūlu, kad vis dėlto neturiu drąsos galutinai išsižadėti vilties. Nesmerk manęs už tai: viešpats toks gai-

lestingas, o žmogus taip geidžia laimės, kad neįmanoma visam laikui užtrenkti laimei duris. Jei po pusmečio ar po metų, ar kada nors gyvenime tamsta pakartosi, kad nori mane vesti, tada už viską bus man atlyginta: ir už tai, ką iškentėjau, ir už tas ašaras, kurių dabar negaliu sulaikyti.

Klara"

Dar manyje esama žmogaus, kuris geba pajusti ir įvertinti, kas čia parašyta. Kiekvienas šio laiško žodis prabyla į mane, ir tariu sau: jos širdis dora, paprasta ir mylinti, juo labiau verta grįžti prie savo pasiūlymo.

Tačiau tūno manyje ir kitas žmogus, pavargęs, netekęs jėgų gyventi, kuris užjaučia, bet nemyli, nes į aną meilę sudėjo visa, ką turėjo, ir kuris aiškiai mato, kad, kartą pasitraukęs, niekada nebegrįš.

Spalio 28

Esu visiškai tikras, kad Klara į Berlyną nebeatvažiuos, dar daugiau — kad ji į Hanoverį jau keliavo apsisprendusi nebegrįžti. Norėjo išvengti mano padėkų. Mąstau apie ją su grauduliu ir dėkingumu, o labiausiai man gaila, kad ji sutiko mane, o ne kitokio sukirpimo žmogų. Čia likimo ironija; jei aš Klarą bent šimtąją dalį tiek mylėčiau, kiek Anelką, būtų galima sukurti ištisą laimės pasaulį. Tačiau kam save apgaudinėti? Aš vis dar velku atsiminimų jungą. Prisimenu Anelką, kokia ji buvo Plošove, Varšuvoje, Gašteine, mano mintys neišsivaduoja iš praeities. Aš net nesistebiu — tiek jėgų ir gyvenimo ten įdėta. Ar gali būti kitaip? Žmogui sunkiausia — užmiršti.

Vis pasijuntu mąstąs apie Anelką ir, norėdamas šių minčių nusikratyti, prisimenu, kad ji dabar kitokia, kad jos jausmai pasuks ir, ko gero, jau pasuko visai kita kryptimi, kad aš jai nebeegzistuoju.

Pirma stengiausi apie tai negalvoti, man galva plyšdavo, dabar tyčia prisimenu, nes kitaip nemoku nuslopinti balsų, prabylančių mano viduje ir vis dažniau klausiančių: „Argi ji kalta, kad jai primetė vaiką? Iš kur žinai, kas jos širdyje? Ji moteris ir negali nepamilti kūdikio, kuris ateis į šį pasaulį, bet kas tau sakė, kad ji dabar nesijaučia esanti tokia pat nelaiminga kaip tu?"

Kartais pagalvoju, jog ji gal dar nelaimingesnė, tada norėčiau susirgti plaučių uždegimu. Gyventi su tokiu minčių chaosu neįmanoma.

Spalio 30

Juo sveikesnis jaučiuosi, juo dažniau grįžtu į ankstesnįjį užburtą ratą. Daktaras sako, kad po keleto dienų galėsiu išvažiuoti. Ką gi, važiuosiu, nes iš čia per arti Varšuva ir Plošovas. Gal čia mano keistybė, bet man atrodo, kad Romoje, Babuine rasiu ramybę. Negaliu sau žadėti, kad ten nemąstysiu apie praeitį, šiaip ar taip, mąstysiu apie ją nuo ryto lig vakaro, bet tai bus panašu į vienuolio mintis už vienuolyno vartų. Pagaliau iš kur aš galiu žinoti, kas bus? Man tik aišku, kad čia neištversiu. Pakeliui užsuksiu pas Angelį, į Romą turiu vežtis jos portretą.

Lapkričio 2

Palieku Berlyną, išsižadu Romos, grįžtu į Plošovą. Jau pirma esu parašęs savo dienorašty: „Ji ne tik mylimiausia moteris, ji brangiausias man žmogus pasaulyje." Taip, taip! Kaip kas vadintų — neuroze ar senatvišku pakvaišimu, ar dar kaip kitaip — man vis vien, šis jausmas persmelkė kraują ir sielą. Važiuosiu į Plošovą, tarnausiu jai, rūpinsiuos ja, globosiu, ir noriu tik vieno atlyginimo — žiūrėti į ją.

Stebiuosi, kaip aš tariausi galėsiąs gyventi jos nematydamas. Tetos laiškas atskleidė tai, ką slėpiau savo širdyje. Teta rašo:

„Nerašiau tau plačiai apie mus, nes nieko džiaugsminga negalėjau pranešti, o meluoti nemoku, todėl verčiau norėjau tylėti negu tave sujaudinti, juo labiau kad nesi sveikas. Esu didžiai susikrimtusi dėl Kromickio ir norėčiau pasitarti su tavimi. Senis Chvastovskis rodė man sūnaus laišką, ten parašyta, kad Kromickio popieriai visai prasti, jam gresia teismas. Visi jį ten apgavo. Ūmai iš jo buvo pareikalauta didžiulių tiekinių, laiko jis turėjo mažai, todėl nespėjo patikrinti prekių kokybės. Visos pasirodė netikusios, sugedusios, brokas, visos tapo atmestos. Kromickiui gresia byla už sukčiavimą. Duok dieve, kad to išvengtų, nes jis pats visai nekaltas. Bankrotas ne tiek svarbu, kad tik gė-

dos neužsitrauktų. Esu pasimetusi, nežinau, ką daryti, kaip jį gelbėti? Bijau rizikuoti tais pinigais, kuriuos esu paskyrusi Anelkai, o būtinai reiktų jį vaduoti bent nuo teismo. Patark, Leonai, su savo protu visada rasi kokią išeitį. Nei Celinai, nei Anelkai lig šiol nė žodžio neprasitariau, nes ypač dėl Anelkos man baisiai neramu. Neįsivaizduoji, kas dabar su ja dedasi! Celina — gera moteris, bet visada buvo pernelyg drovi ir šitaip išauklėjo Anelką. Neabejoju, kad Anelka bus geriausia motina, bet dabar kartais net pyktis mane ima,— jei išteki, reikia būti pasiruošusiai pasekmėms, o Anelka dabar taip sielvartauja, tarsi nėštumas būtų kokia gėda. Kasdien matau jos veide ašarų pėdsakus. Gaila žiūrėti į sunykusį jos veidą, mėlynes paakiuose. Akyse skausmas ir pažeminto žmogaus neviltis, regis, tuoj ims ir pravirks. Kaip gyva nesu mačiusi, kad moteris, laukdama kūdikio, taip kamuotųsi. Bandžiau įtikinėti ir barti — nieko nepadeda. Gal per daug ją myliu, gal energijos į senatvę nebepakanka. Be to, ji tokia puiki! Kad žinotum, ji kasdien klausinėja apie tave: ar nebuvo laiško? ar sveikas? kur ketini važiuoti? ar ilgai užtruksi Berlyne? Ji žino, kad man smagu kalbėti apie tave, todėl ir kalbina mane kiaurą dieną. Kad tik dievas būtų jai gailestingas ir suteiktų jėgų pakelti būsimas kančias. Iš teisybės aš taip būgštauju dėl jos sveikatos, kad nedrįstu nė vienu žodžiu užsiminti apie vyro nesėkmes. Tačiau anksčiau ar vėliau ji viską sužinos. Nieko nesakiau ir Celinai,— toji baisiai prislėgta Anelkos prastos nuotaikos ir negali suvokti, dėl ko Anelka taip tragiškai žiūri į savo būklę."

Dėl ko? Aš vienas suprantu visame pasaulyje, aš vienas galėčiau atsakyti į šį klausimą — ir todėl grįžtu į Plošovą.

Nei Ji ne į savo būklę žiūri tragiškai, o į mano pabėgimą, į mano neviltį, kurią nujaučia, į nutrūkusius mūsų santykius, kuriuos ėmė branginti nuo to laiko, kai po tiek jos pastangų ir kančių jie pasidarė taurūs. Dabar štai įsibroviau į jos sielą ir mąstau už ją. Jos tragedija prilygsta manajai. Nuo to laiko, kai grįžau į Plošovą, šitos nepaprastai taurios būtybės sieloje jausmas kovoja su pareiga. Norėjo likti tyra ir ištikima tam, kam prisiekė ištikimybę, nes dvasinė jos prigimtis nepakenčia melo ir niekšybės,— ir drauge negalėjo atsispirti jausmui, pirmajai meilei, juo labiau kad tas, kurį pamilo, buvo prie jos, mylėjo ją ir buvo nelaimingas.

Mėnesių mėnesius truko baisiausias jos sielos sąmyšis. Pagaliau, kai atėjo ramybės valandėlė, kai jai matės, kad meilė virto mistine sielų santarve, nepažeidžiančia nei minčių tyrumo, nei pasižadėtos ištikimybės vyrui — ūmai viskas nutrūko, ji likosi vieniša, su tokia tuštuma prieš akis kaip ir aš. Štai dabartinių jos negandų priežastis. Dabar žvelgiu į jos sielą kaip į atskleistą knygą — ir dėl to grįžtu.

Dabar suvokiu ir tai, jog, ko gero, nebūčiau jos palikęs, jei būčiau tvirtai tikėjęs, kad jos meilė man ištvers visus bandymus. Vien tiktai gyvuliškas pavydas, pripildąs širdį įdūkio, o vaizduotę šlykščių vaizdų, kaip ji priklauso kitam, nepajėgtų manęs atplėšti nuo moters, kuri — visas mano pasaulis. Tačiau man atrodė, kad kūdikis, dar neatėjęs į pasaulį, jau valdo visus jos jausmus, lenkia prie vyro, o mane amžinai išbraukia iš gyvųjų tarpo jos širdyje.

Neapgaudinėju savęs; žinau, kad nebebūsiu jai tuo, kuo buvau, o ypač kuo galėjau būti, jei ne tos nelemtos aplinkybės. Galėjau būti vieninteliu brangiu žmogum, siejančiu ją su gyvenimu ir teikiančiu laimę, dabar šito nebebus. Bet kol jos širdyje rusena nors kibirkštėlė meilės man, nepasitrauksiu, nes negaliu pasitraukti ir neturiu kur.

Vadinasi, grįšiu, įpūsiu kibirkštėlę ir imsiu šildytis prie jos. Antraip galutinai sušalčiau.

Skaitau dar kartą tetos žodžius: „Kad žinotum, ji kasdien klausinėja apie tave: ar nebuvo laiško? ar sveikas? ar ilgai užtruksi Berlyne?" — ir negaliu jais pasisotinti. Tarytum man, mirštančiam badu, netikėtai būtų kas duonos riekę atnešęs. Valgau — ir noriu verkti iš dėkingumo. O gal čia jau dievas parodė savo malonę?

Nes vis dėlto jaučiu, kad pastaruoju metu pasikeičiau ir mano ankstesnis „aš" mirė. Daugiau nebesišiaušiu prieš jos valią, viską pakelsiu, ją nuraminsiu, paguosiu, net jos vyrą išgelbėsiu...

Lapkričio 4

Nusprendžiau pasilikti Berlyne dar dvejetą dienų. Tai pasiaukojimas iš mano pusės, nes vos begaliu čia tverti, tačiau turėjau pirma pranešti laišku apie savo atvykimą. Telegrama galėjo

Anelką išgąsdinti, lygiai kaip netikėtas mano pasirodymas. Išsiunčiau linksmą laišką tetai, o pabaigoje įdėjau tokį širdingą sveikinimą Anelkai, tarsi tarp mudviejų nieko nebūtų įvykę. Tegul supranta, kad esu susitaikęs su savo likimu ir grįžtu toks, koks buvau pirma.

Teta, ko gero, slapta tikėjosi manęs sulauksianti.

Varšuva, lapkričio 6

Atvažiavau šįryt. Teta, laišku įspėta, laukė manęs Varšuvoje.

Plošove nieko bloga, Anelka ramesnė. Pastarosiomis dienomis Kromickis nedavė jokios žinios.

Vargšė tetulė, mane išvydusi, sušuko: „Leonai, kas tau atsitiko?" Ničnieko nežinojo, kad sirgau, o tokia ilga liga mane turėjo gerokai nualinti. Be to, mano smilkiniai taip pabalo, kad man tarpais dingteli, ar jų nepadažius. Nenoriu dabar nei senti, nei atrodyti pasenęs.

Tačiau ir teta pastaruoju metu smarkiai pasikeitė. Juk ne taip seniai išsiskyrėme, o regiu didžiulį skirtumą. Veide neliko buvusios griežtos išraiškos, nors bruožai jau kiek prigesę. Iškart pastebėjau, kad jos galva pradėjusi kiek tirtėti, tai ypač matyti, kada ji dėmesingai klausosi. Kai ėmiau susirūpinęs teirautis apie jos savijautą, atsakė, kaip visada, tiesiai:

— Grįžusi iš Gašteino, jaučiausi puikiai, dabar visa kitaip virto, manding artėja mano valanda.

Netrukus pridūrė:

— Visus Plošovskius pribaigia paralyžius — o man kairioji ranka rytais tirpsta. Dievo valia, nėr ko apie tai kalbėti.

Ir nesileido daugiau į kalbas. Daug tarėmės, kaip padėti Kromickiui, ir nusprendėme, kad ir kiek tas kainuotų, neleisti kelti bylos. Gelbėti jį nuo bankroto galėjome tik patys įklimpdami į skurdą, tačiau šitaip nuskriaustume Anelką. Mano planas buvo toks: išvengti bylos, parsigabenti Kromickį į tėviškę, ir tegu sau ūkininkauja. Dievaži, man buvo koktu galvoti, kad jiedu gyvens drauge su Anelka, bet, pasiryžęs aukotis iki galo, nusprendžiau išgerti ir šią nuodų taurę.

Teta ketina atiduoti jam vieną savo palivarką greta Plošovo, aš pridursiu reikiamą kapitalą, tai bus Anelkos kraitis. Kromickis tiktai gaus pasižadėti, kad visiems laikams atsisakys savo biznių.

O dabar siųsime jam į pagalbą vieną mūsiškį advokatą, aprūpintą viskuo, ko gali prireikti bylai nutraukti.

Mudviem baigus tartis, ėmiau klausinėti apie Anelką. Teta smulkiai pasakojo, nepamiršdama pridurti, kad Anelka smarkiai pasikeitusi ir suprastėjusi. Tat išgirdęs, dar labiau ėmiau jos gailėtis. Mano širdis jau visada bus su ja.

Brangiausias mano žmogus!

Norėjau šiandien tuoj po to pasikalbėjimo važiuoti į Plošovą, tačiau teta pareiškė esanti nuvargusi ir ketinanti nakvoti. Kadangi jai prisipažinau sirgęs plaučių uždegimu, įtariu, jog tyčia pasiliko mieste, kad tokiu oru man kelionė nepakenktų.

Iš pat ryto lyja.

Pagaliau šiandien nė negalėtume išvažiuoti, o ryt veikiausiai pajudėsime tik vakare. Kromickio byla verčia skubėti. Rytoj reikia susitarti su advokatu ir kuo skubiausiai jį išsiųsti.

Lapkričio 7

Į Plošovą atvažiavome septintą valandą vakare; dabar vidurnaktis, ir visi namai įmigę. Ačiū dievui, mudviejų susitikimas neperdaug sujaudino Anelką. Pasitiko mane suglumusi, tarytum prisiversdama, susigėdusi, akyse šmėkštelėjo baimė, tačiau iš anksto buvau sau davęs žodį, kad pasisveikinsiu su ja taip laisvai ir paprastai, lyg vakar tebūtume išsiskyrę. Pasistengiau, kad mudviejų susitikimo nesudrumstų jokia susitaikymo ir atleidimo gaidelė, kad nebūtų jokio iškilmingumo. Išvydęs ją, skubiai priėjau ir, ištiesęs rankas, beveik linksmai sušukau:

— Sveika gyva, Anelka mieloji! Taip jūsų pasiilgau, kad atidėjau savo jūrų kelionę vėlesniam laikui.

O ji kaipmat suvokė, kad toks pasisveikinimas rodo santaiką, atleidimą, grįžimą prie jos, kad aš aukojuosi dėl jos ramybės. Akimirką šmėkštelėjo jos veide toks didis susijaudinimas, kad net išsigandau,— man matės, ji nepajėgs susitvardyti. No-

rėjo kažką pasakyti ir negalėjo, tik stipriai spaudė mano ranką. Maniau — tuoj pravirks.

Kad to neatsitiktų, ėmiau skubiai kalbėti tuo pačiu nerūpestingu tonu:

— O kaip portretas? Kai važiavai namo, galva jau buvo nutapyta, teisybė? Angelis neskubės siųsti, pats man sakė, kad čia bus jo šedevras. Veikiausiai rodys jį Vienos, Miuncheno ir Paryžiaus parodose. Laimė, kad užsakiau kopiją, šiaip tektų laukti dar kokius metus. Be to, ir aš norėjau tavo portretą turėti.

Nors širdyje ir dievaižin kas dėjosi, Anelka turėjo taikytis prie mano tono, ypač kad į pašnekesį įsimaišė teta su ponia Celina. Taip prabėgo pirmosios akimirkos. Visa, ką tik sakiau, buvo mudviejų jausmų dangstymas. Tačiau ištisą vakarą vaidinau savo vaidmenį, nors jaučiau, kaip iš įtampos prakaituoja man kakta. Po ką tik persirgtos ligos buvau dar labai nusilpęs, be to, taip vaidindamas turėjau prisiversti. Mačiau, kaip per vakarienę išsigandusi ir susijaudinusi Anelka žvelgia į išbalusį mano veidą ir žilstančius smilkinius, mačiau, kad viską kiaurai regi, ką pergyvenau. Tačiau beveik linksmai pasakojau apie savo negalavimus Berlyne. Vengiau net žvilgtelėti į pasikeitusią jos figūrą, nenorėdamas išsiduoti, jog matau permainas, kurios mane sukrečia. Į vakaro pabaigą keliskart mane apėmė silpnumas, tačiau susitvardžiau, ir Anelka galėjo įžiūrėti mano akyse tik ramybę, nuoširdų prisirišimą ir visišką susitaikymą su esama padėtimi. Ji labai įžvalgi: viską žino, jaučia ir supranta, tačiau aš pranokau pats save — mano elgesys buvo toks natūralus ir nesuvaržytas, kad ji pagaliau galėjo patikėti, jog ryžausi susitaikyti su tuo, kas neišvengiama. Jei jos sieloje ir liko kokių abejonių, tai vienu atžvilgiu įtikinau ją galutinai, būtent, kad myliu ją kaip seniau, kad ji visada tebėra mano garbinamoji Anelka.

Mačiau, kad nuo šilumos ji atkuto. Galėjau didžiuotis savimi, nes atnešiau džiaugsmo spindulėlį į tuos namus, kurių nuotaika buvo niūri. Ir teta su ponia Celina sugebėjo tat įvertinti. Kai linkėjau joms labos nakties, ponia Celina man į akis pasakė:

— Ačiū dievui, kad atvažiavai. Mums iškart smagiau pasidarė.

O Anelka, širdingai spausdama ranką, paklausė:

— O dabar greit neišvažiuosi?

— Ne, Anelka,— atsakiau,— dabar jau niekur nebeišvažiuosiu.

Ir nuėjau, veikiau pabėgau į viršų, nes jaučiau, jog visai nebeturiu jėgų. Šį vakarą taip aiškiai pajutau savo nedalią, kad ašaros mane smaugia. Kartais mažutės aukos daugiau kainuoja už dideles.

Lapkričio 8

Aš todėl taip dažnai kartoju: „Ji — brangiausias man žmogus pasaulyje", nes iš teisybės reikia mylėti moterį daugiau negu gyvybę, ne tik kaip moterį, bet kaip brangiausią žmogų pasaulyje, kad tokiomis sąlygomis nuo jos nepabėgtum. Esu tikras, jog nuo kiekvienos kitos mane atgręstų fizinis pasišlykštėjimas, o kadangi prie jos lieku ir liksiu, vėl dingteli mintis, kad mano meilė — tai savotiška liga, kažkokia nervinė anomalija, nes, būdamas sveikas ir normalus žmogus, šitaip nemylėčiau. Šiuolaikinis žmogus, viską aiškinąs neuroze, tolydžio analizuojąs save, neturi net paguodos, kurią galėtų jam teikti ištikimybė. Nes kai taria sau: „Tavo ištikimybė ir ištvermė tai liga, o ne nuopelnas",— sieloje lieka tik kartėlis. Jei, tokius dalykus suvokdami, apkartinam sau gyvenimą — kam leidžiamės į autoanalizę?

Tik šiandien, dienos šviesoje, pamačiau, kaip smarkiai pasikeitęs net Anelkos veidas,— ir širdis man plyšta. Jos lūpos papurtusios, kakta, anksčiau tokia iškili, neteko savo tauraus švytėjimo. Tetos teisybė! Jos grožio beveik nebeliko. Liko tik buvusios Anelkos akys. Man ir to gana. Pasikeitęs jos veidas žadina man švelnumą ir graudulį — ji man dar mielesnė. Nors dešimt kartų būtų negražesnė — visada ją mylėsiu. Jei čia liga — tebūnie! Sergu ir nenoriu pasveikti, verčiau man mirti nuo šios ligos negu nuo bet kurios kitos.

Lapkričio 9

Ateis laikas, jos būklė pasikeis, grožis grįš. Mąstydamas šiandien apie tai, sykiu save klausiu: kokie ateityje bus mudviejų santykiai, ar jie pasikeis? Esu tikras, kad ne. Jau žinau, ko vertas gyvenimas be jos, ir nepadarysiu nieko, dėl ko ji galėtų ma-

ne atstumti — o ji liks, kokia buvusi. Dabar jau neabejoju, kad esu jai reikalingas, tačiau žinau ir tai, kad savo jausmų man ji net sieloje kitaip nepavadins, kaip didžia seseriška meile. Kad ir kokie tie jausmai iš esmės būtų, jai visada liks idealia sielų draugyste, kitaip sakant, leistinu dalyku, galimu net tarp giminaičių. Jei taip nebūtų, ji tuoj pat imtų kovoti su savimi.

Šiuo atžvilgiu neturiu iliuzijų. Jau sakiau, kad mudviejų santykius ji ėmė didžiai branginti nuo tada, kai pati patikėjo jų nekaltumu. Tegu jie tokie ir pasilieka, kad tik ji visada juos brangintų!

Lapkričio 10

Kaip neteisingai manoma, kad šiuolaikiniai žmonės ne tokie jausmingi. Kartais atrodo, jog yra priešingai. Jei žmogus nebeturi dviejų plaučių, juo smarkiau jis kvėpuoja vienu. O mums, dabarties žmonėms, atimta visa, kuo seniau žmogus gyveno, liko tik nervai, labiau sudirgę ir jautresni negu pirma. Jei raudonųjų kūnelių stoka mūsų kraujyje žadina nenormalius ir liguistus jausmus, juo didesnė žmogaus tragedija. Didesnė dėl to, kad seniau žmogus, nusivylęs meile, galėdavo tikėjime arba visuomeninėje veikloje rasti paguodos; dabartinio žmogaus tai nebeguodžia. Seniau audringus jausmus tramdė žmogaus charakteris. Dabar kaskart rečiau tvirtų charakterių, juos baigia išnaikinti visa gniuždantis skepticizmas. Jis kaip bacila nualino žmogaus sielą, kuri nusilpo ir nebeteko atsparumo fiziologiniams geismams, kurie ir šiaip liguisti. Šiuolaikinis žmogus viską suvokia, tačiau nesugeba sau padėti.

Lapkričio 11

Jau senokai nebegauname jokių žinių nuo Kromickio, net Anelkai neberašo. Išsiuntęs jam telegramą, kad advokatas išvažiavo, parašiau laišką, bet siunčiau šiaip sau, nes nežinojau, kur jį šiuo metu rasti. Kada laiškas ir telegrama jį pasieks — nežinia. Senis Chvastovskis parašė sūnui, gal jis greičiau gaus kokią žinią.

Su Anelka praleidžiu dabar daug valandų, niekas man netrukdo, nes pati ponia Celina, kuriai viską papasakojome, manę

prašė bent kiek paruošti Anelką žiniai, kurios kiekvienu metu galima iš paties Kromickio tikėtis. Aš jau išklojau Anelkai savo būgštavimus, kuo gali baigtis jos vyro bizniai, tačiau pabrėžiau, jog tai tik mano paties spėliojimai. Sakiau jai, kad net dėl visiško Kromickio bankroto ji neturėtų jaudintis, tam tikra prasme tai būtų geriausia išeitis — prasidėtų jai tikros ramybės metas. Apraminau ją ir dėl savo pinigų, paskolintų Kromickiui,— įtikinau, kad dingti jie negali; pagaliau užsiminiau apie tetos planus. Nors mažumėlę jaudindamasi, klausėsi manęs gana ramiai. Ją palaiko mintis, kad ji tarp mylinčių žmonių, o tokių juk jai nestinga. Myliu ją dabar neapsakomai, ji tai mato, įžvelgia mano sieloje. Pasisekus ją pralinksminti, jai nusišypsojus, ir mane pagauna toks džiaugsmas, kad širdy netelpa. Mano meilė dabar — tarytum aklas tarno prisirišimas prie dievinamos ponios. Kartais jaučiu neįveikiamą norą nusižeminti prieš ją, nuolat man regis, kad tikroji mano vieta — prie jos kojų. Ji nebegali mano akyse netekti grožio, pasikeisti, susenti — viską priimu, su viskuo sutinku, viską dievinu.

Lapkričio 12

Kromickio nebera gyvųjų tarpe! Katastrofa pritrenkė mus kaip griausmas. Tegu dievas saugo Anelkos sveikatą nuo kokios nelaimės! Šiandien gavome telegramą, kad Kromickiui, apkaltintam sukčiavimu, grėsė kalėjimas ir jis nusižudė. Šito nė iš tolo nesitikėjau... Kromickio nebėra gyvųjų tarpe! Anelka laisva! Bet kaip ji ištvers šią žinią? Kelias valandas vis skaitau telegramą, ir man atrodo, kad sapnuoju. Nedrįstu tikėti savo akimis, nors Chvastovskio parašas telegramoje garantuoja, kad čia teisybė. Žinojau, kad geruoju nesibaigs, tačiau nesitikėjau, kad galas bus toks staigus ir tragiškas. Ne, nieko panašaus man net nedingtelėjo! Dabar trenkė kaip kūju per galvą. Jei šįsyk iš proto neišeisiu, jau viską ištversiu. Mano sąžinė gryna — jau kartą esu padėjęs Kromickiui, dabar vėl nusiunčiau advokatą jam į pagalbą. Teisybė, kadaise linkėjau jam mirties visa širdimi, juo didesnis mano nuopelnas, kad dabar vis tiek jį gelbėjau. Ir štai mirtis užklupo ne dėl mano pastangų, o prieš mano pastangas,— Anelka laisva! Keista, žinau tai, bet ne visiškai tikiu. Esu tarytum apkvaitęs. Kromickis buvo man svetimas žmo-

gus ir drauge didžiausia kliūtis gyvenime. Kliūties nebėra, turėčiau be galo džiaugtis, tik negaliu, nedrįstu džiaugtis, gal dėl to, kad labai bijau dėl Anelkos. Paskaitęs visų pirma pamaniau: kas bus su Anelka, kaip ji šią žinią pakels? Tesaugo ją dievas! Nemylėjo ji to žmogaus, tačiau jos sveikatai sukrėtimas gali mirtinai pakenkti. Manau, kad reiktų ją iš čia išvežti.

— —

Kokia laimė, kad telegramą įteikė mano kambaryje, o ne valgomajame ar salone. Nežinau, ar būčiau įstengęs nuslėpti savo susijaudinimą. Kurį laiką negalėjau atsitokėti. Tada nulipau žemyn, pas tetą, tačiau ir jai ne iškart parodžiau telegramą, tik pasakiau:

— Gavau labai blogą žinią apie Kromickį.

— Kokią? Kas atsitiko?

— Neišsigąskit, teta...

— Jį jau teisia?.. Taip?..

— Ne... Blogiau... Tai yra — jį teisia, tik ne žmonės.

Teta ėmė mirksėti.

— Ką tu kalbi, Leonai?

Tada parodžiau telegramą. Paskaičiusi ji nepratarė nė žodžio, tik nuėjo prie klaupto, atsiklaupė ir, įkniaubusi veidą į delnus, pradėjo melstis.

Pagaliau atsistojusi pasakė:

— Anelkai tas gali kainuoti gyvybę. Ką daryti?

— Kol vaikas ateis į pasaulį, reikia, kad ji nieko nesužinotų.

— Kaip ją išsaugoti? Visi apie tai kalbės, ir laikraščiai... Kaip ją išsaugoti?

— Mieloji tetule,— tariau,— matau tik vieną išeitį. Reikia pasikviesti daktarą, tegu jis pataria Anelkai išvažiuoti, tariamai dėl sveikatos. Tada išvešiu ją su ponia Celina į Romą, ten juk turiu savo namus. Ten saugosiu ją nuo visokių žinių. Čia bus sunku, ypač kai tarnai sužinos.

— O ar sveikata jai leis išvažiuoti?

— Nežinau, tą pasakys daktaras. Dar šiandien jį parsivešiu.

Teta pritarė mano sumanymui. Iš teisybės nieko geresnio nė negalėjome sugalvoti. Nusprendėme atskleisti paslaptį poniai Celinai, kad ir ji remtų mūsų sumanymą. Tarnams griežčiausiai įsakiau nepranešinėti jaunajai poniai jokių naujienų. Laikraščius, telegramas ir visus laiškus, nors ir kam jie būtų adresuoti, liepiau nešti stačiai į mano kambarį.

Teta ilgai buvo tarytum pritrenkta. Jos galva, savižudybė yra vienas sunkiausių nusikaltimų, kuriuos žmogus gali padaryti, dėl to, gailėdamasi velionio, ji drauge jautė nuoskaudą, pasibaisėjimą ir pasipiktinimą. Kas akimirką vis kartoja: „Kaip jis galėjo šitaip pasielgti, žinodamas, kad taps tėvu." O man atrodo, kad jis nė nežinojo. Pastaruoju metu, ko gero, karštligiškai blaškėsi, važinėjo iš vienos vietos į kitą, nes jį gainiojo supainioti ir nepastovūs reikalai. Nedrįstu smerkti jo, ir, tiesą sakant, mano nuomonė apie jį pasikeitė į gerąją pusę. Esama žmonių, kurie, net pelnytai nuteisti dėl išeikvojimų ar suktybių, šaltojoj geria šampaną ir linksmai leidžia dienas. Jis taip žemai nesmuko — verčiau ryžosi mirtimi atpirkti neteisingus kaltinimus. Gal prisiminė, kas esąs. Mažiau jį užjausčiau, jei būtų nusižudęs vien dėl bankroto. Manau, kad ir šios priežasties būtų jam pakakę. Prisimenu, kokias pažiūras jis skelbė Gašteine. Jei mano meilė — neurozė, tai jo pinigų karštligė, be abejonės, taip pat. Pralaimėjęs neteko po kojom žemės, išvydo prieš save tokią pat bedugnę ir tuštumą, kokią jaučiau aš Berlyne. Kas tuomet galėjo jį suturėti? Mintis apie Anelką? Gerai žinojo, kad nepaliksime jos be globos, be to — kas žino? — gal nesijautė labai mylimas. Šiaip ar taip, laikiau jį menkesniu žmogumi, negu jis buvo; nesitikėjau iš jo tokio žygio — ir prisipažįstu — jo atžvilgiu buvau neteisus.

— —

Jau nebeketinau rašyti, bet vėl griebiuosi plunksnos, nėr ko nė svajoti apie miegą, be to, rašydamas jaučiuosi ramesnis, ne taip ūžia galvoje. Anelka laisva! Anelka laisva! Kartoju šiuos žodžius ir iki galo nesuvokiu jų reikšmės. Jaučiu, kad iš džiaugsmo galiu išprotėti, drauge mane ima nesuprantama baimė. Nejaugi iš teisybės prasidės man naujas gyvenimas? Kas čia? Ar likimo pasalos, ar pagaliau dievas manęs pasigailėjo, nes, taip mylėdamas, šitiek išsikamavau? O gal yra koks būties dėsnis, kokia mistinė jėga, skirianti moterį tokiam vyrui, kuris ją labiausiai myli, kad išsipildytų amžinasis gyvybės kūrimo įstatymas? Nežinau. Jaučiu tik, tarsi mane ir visus aplinkinius neštų neaprėpiama banga, skandinanti ir žmogaus valią, ir žmogaus pastangas...

Vėl lioviausi rašęs, nes grįžo karieta, kuri buvo išsiųsta daktaro pargabenti. Daktaras neatvyko. Šiandien jis operuoja, at-

važiuos ryt rytą. Turės apsigyventi pas mus Plošove iki mūsų išvažiavimo ir lydėti mus į Romą. Ten rasiu kitų daktarų.

Jau po vidurnakčio... Anelka miega, nenumanydama, kas jos laukia, kokia didžiulė likimo permaina... Tegu atneša jai laimę ir ramybę! Ji to nusipelnė. O gal čia jai dievas rodo savo malonę?

Mano nervai taip sujaudrinti, jog, vos išgirdus šunis lojant palivarke arba naktinio sargo tarškalą, man atrodo, kad vėl atėjusi kokia žinia veržiasi tiesiai pas Anelką.

Stengiuosi nusiraminti, įtikinėju save, jog keista, mane slegianti baimė plaukia iš susirūpinimo Anelka; jei ne jos būklė, nejausčiau tokio nerimo. Kartoju sau, kad būgštavimai praeis, kaip kad viskas praeina, ir tada prasidės naujas gyvenimas.

Man reikia apsiprasti su mintimi, kad Kromickis mirė... Ši katastrofa atneš man laimę, apie kokią nė svajoti nedrįsau, tačiau žmoguje esama kažkokio moralinio prado, kuris neleidžia džiaugtis net priešo mirtimi. Jau pats mirties faktas savotiškai grėsmingas. Žmonės prie mirusiojo visada kalba pašnibždomis. Štai dėl ko nedrįstu džiaugtis.

Lapkričio 13

Visi mano planai perniek. Daktaras atvažiavo iš ryto ir, apžiūrėjęs Anelką, pareiškė, kad apie kelionę negali būti nė kalbos, tai būtų pavojinga jos gyvybei. Jos būklėje atsiradę kažkokių komplikacijų. Kokia kančia klausytis specialiosios terminologijos, kur kiekvienas žodis tarytum grasina mirtimi mylimai būtybei! Atskleidžiau daktarui visą teisybę, o jis pasakė, kad iš dviejų pavojų rinktųsi mažesnį, ne tokį tikrą.

Labiausiai mane suerzino ir sukėlė nerimo jo patarimas, kad, atitinkamai nuteikus Anelką, reikia pranešti jai apie vyro mirtį. Deja, jo samprotavimai gana teisingi. Štai ką jis pasakė: „Jeigu tamstos esate visiškai tikri, kad sugebėsite apsaugoti ponią Kromicką dar keletą mėnesių nuo blogos žinios, tokiu atveju, be abejonės, verčiau nieko jai nesakyti. Bet jei nesate tikri, verčiau atsargiai paruoškite ją ir tada pasakykite, nes nuo netikėtos žinios gali įvykti antra katastrofa."

Ką daryti? Gal paskelbsiu griežtą karantiną aplink Plošovą; neleisiu nei žmogaus, nei laiško, nei laikraščio, tarnams įsakysiu, ką kalbėti, net kaip žiūrėti... Kokį įspūdį daro tokios žinios

net atitinkamai nuteiktam žmogui, parodė ponia Celina, kuriai turėjome pagaliau iškloti teisybę. Dukart alpo, prasidėjo spazmai. Vos iš proto neišėjau, man matės, kad visi namai girdi jos dejones. O juk ji nelabai mėgo žentą. Tačiau ją irgi daugiausia baugino mintis apie Anelką.

Spyriausi kiek galėdamas prieš daktaro patarimą, ir, man rodos, niekada su juo nesutiksiu. Negaliu jiems pasakyti, kad Anelka nemylėjo Kromickio ir todėl juo labiau sukrės ją vyro mirtis.

Čia svarbu ne tas gailesys, kurį jaučiame netekę brangaus žmogaus, čia svarbu sąžinės priekaištai, kurie Anelką kamuos,— jei būtų vyrą labiau mylėjusi, tai ir jam gyvybė būtų buvusi brangesnė. Tušti, beprasmiški, neteisingi priekaištai, nes tai, kas priklausė nuo jos valios, ji prisivertė padaryti — atsispyrė mano meilei, liko tyra ir ištikima. Tačiau, pažindamas šią sielą, tokią reiklią sau, suprantu, kaip ji krimsis, kaip įtarinės, ar nėra kokio ryšio tarp jo mirties ir jos slapto laisvės ilgesio bei tų troškimų, kurių pati drovėjosi? Man plaukai šiaušiasi, kai apie tai mąstau, nes juk iš teisybės ši mirtis atveria jai naują gyvenimą, vadinasi, tai bus du sukrėtimai, du perkūno trenksmai vargšei brangiai jos galvelei. Šito nesuvokia nei daktaras, nei teta, nei ponia Celina.

Ne! Anelka neprivalo nieko sužinoti iki pat pabaigos.

Kokia nelaimė, kad ji negali išvažiuoti!

Čia sunku, beveik neįmanoma jos nusaugoti. Čia ji iš veidų supras, kad kažkas atsitiko. Kiekvienas žodis, kiekvienas žvilgsnis gali atkreipti jos dėmesį ir sužadinti įtarimus. Šiandien, pavyzdžiui, ją nustebino staigus daktaro atvykimas; ponia Celina sakė, kad ji ėmusi klausinėti, dėl ko atvažiavo, ar jai kas gresia? Laimė, teta nepametė galvos ir paaiškino, jog tokiais atvejais kartas nuo karto reikia pasitarti su daktaru. Anelka tokia nepatyrusi, jog išsyk patikėjo. Kaip, pavyzdžiui, galėčiau paveikti tarnus, kad jie nenutaisytų paslaptingų minų? Kaip tik dėl mano įsakymų ir draudimų jie jau kažką spėlioja, aišku, sužinos apie patį įvykį. Tačiau negaliu visų tarnų išvaikyti.

Jau pats faktas, jog dažnai ateina telegramos, gali atkreipti dėmesį. Šiandien gavau antrą telegramą iš Baku nuo Chvastovskio, jis klausia, kas daryti su palaikais. Atsakiau, kad laikinai palaidotų ten, kur mirė. Prašiau senį Chvastovskį, kad nuva-

žiuotų į Varšuvą ir išsiųstų atsakymą, o drauge telegrafu ir pinigų išlaidoms. Tačiau net nežinau, ar galima siųsti iš Varšuvos į Baku piniginę perlaidą.

Lapkričio 13

Šiandien peržvelgiau vakarykščius laikraščius. Dviejuose buvo paskelbtos telegramos apie Kromickio mirtį. Jei jas atsiuntė jaunasis Chvastovskis, tai, ko gero, bus iš galvos išsikraustęs. Tarnai jau viską žino. Jų veidai tokie, kad keista, kaip Anelka jų nepastebi. Per pietus ji buvo linksma ir neįprastai pakilios nuotaikos. Man truputį ramiau, kai daktaras pas mus namie. Kromickio mirtis jam nė kiek nerūpi, jis kalbina Anelką, juokauja su ja ir moko žaisti šachmatais. O ponia Celina varo mane į nevilties. Juo Anelka linksmyn, juo motinos veidas liūdnyn — kaip per laidotuves. Dėl to šiandien teko jai išgirsti griežtų mano priekaištų.

Lapkričio 14

Visi atvažiavome į Varšuvą — daktaras šitaip patarė. Anelkai buvo pasakyta, kad Plošove bus vedami šildymo vamzdžiai, dėl to reikia kelioms savaitėms iš namų išsikelti. Kelionėje ji labai pavargo. Oras bjaurus. Tačiau esu patenkintas, kad atvažiavome,— savo tarnais labiau pasitikiu. Namuose šiokia tokia netvarka. Daug išpakuotų paveikslų. Anelka, nors pavargusi, norėjo pamatyti juos, todėl pasisiūliau būti jos vadovu. Pasakiau, kad širdingiausia mano svajonė — kada nors vedžioti ją po Romą, o ji su liūdesio gaida atsakė:

— Ir aš dažnai mąstau apie Romą, bet kartais man matos, kad niekados ten nepateksiu.

Man suspaudė širdį, nes dabar viskas mane baugina, net nuojautos, kiekviename žodyje įžiūriu pranašystę.

Tačiau linksmai atsakiau:

— Iškilmingai tau prižadu, kad ten nuvažiuosi, ir net ilgam.

Keista, kaip greit žmogus prisitaiko prie naujos padėties ir naujų savo teisių,— aš jau nejučiomis laikau Anelką sava ir saugoju ją kaip savo nuosavybę.

Daktaras neapsiriko. Gerai padarėme, persikėlę į Varšuvą. Visų pirma — čia arčiau pagalba; antra — čia galima išvengti

vizitų, o Plošove būtų neįmanoma grąžinti svečius nuo vartų. Be abejonės, mūsų pažįstami trauktų su užuojautomis. Pagaliau Plošove jau buvo įsivyravusi kažkokia paslaptinga ir niūri atmosfera, ten mano pastangos užvesti linksmesnes kalbas atrodė ne vietoje. Ko gero, neišvengsime šito ir Varšuvoje, tačiau čia Anelka turės gausybę miesto gyvenimo teikiamų smulkių įspūdžių ir pramogų, o Plošove jos dėmesį trauktų mažiausios permainos aplinkoje.

Čia niekada neišeis į miestą pati viena ir iš viso retai teišeis. Tiesą sakant, daktaras liepia jai judėti, bet aš jau sugalvojau, ką daryti. Už arklidžių turiu gana didelį sodą, jame nemaža medinė galerija prie sienos. Liepsiu galeriją įstiklinti, ten galės vaikščioti Anelka žiemą, o ypač darganotomis dienomis.

Didžiai kamuoja mus prislėgusi baimė.

Lapkričio 15

Kaip čia atsitiko? Kodėl jai šovė į galvą įtarimas? Negaliu suprasti. O vis dėlto atsitiko. Šiandien per pusryčius ji, staiga pakėlusi akis, peržvelgė visus mus atidžiai ir tarė:

— Nesuprantu, kodėl man matos, kad jūs visi nuo manęs kažką slepiate.

Pajutau, jog bąlu, ponia Celina visai ištižo, tik šaunioji mieloji tetulė, nepametusi galvos, tuoj pat ėmė bambėti:

— Kaipgi ne! Ligi šiol slėpėme, kad laikome tave nesusitupėjusia, o toliau nebeslėpsime. Leonas vakar sakė, kad niekad neišmoksi žaisti šachmatais, nes nemoki abstrakčiai mąstyti.

Atsitokėjęs tuoj nusitvėriau šios temos, ėmiau šaipytis ir juokauti. Anelka pasitraukė į savo kambarį tartum aprimusi, tačiau buvau įsitikinęs, kad nesugebėjome išblaškyti iki galo jos įtarimų ir kad mano linksmumas galėjo jai atrodyti dirbtinis. Ir teta su ponia Celina baisiai išsigando, o aš, išvydęs, kokios beprasmiškos mūsų pastangos kuo ilgiau viską slėpti, puoliau į nevilтį. Dabar Anelka, ko gero, įtaria, kad mes slepiame nuo jos kokias nepalankias žinias apie Kromickio finansus, o kas bus, kai per savaitę, dvi ar mėnesį nesulauks jokio laiško nuo vyro? Ką tada jai pasakysime? Kaip paaiškinsime jo tylėjimą?

Apie vidudienį pasirodė daktaras. Tuoj pranešėme jam, kas atsitiko, o jis ėmė kartoti ankstesnįjį savo patarimą — reikia pasakyti Anelkai teisybę.

— Ponia Kromicka,— tarė jis,— negaudama žinių iš vyro, nerimaus ir prisigalvos blogiausių dalykų.

Tačiau aš pamėginau dar nutolinti tą paskutinę išeitį, sakydamas, kad nerimas kaip tik paruoš ją skaudžiai žiniai.

— Taip,— pasakė daktaras,— tačiau ilgai trunkantis nerimas pakenks organizmui, ir jam bus sunku pakelti išbandymą, kuris jo laukia. Juo labiau kad gimdymas ir palankiomis sąlygomis nebūtų perdaug lengvas.

Gal jo teisybė, bet man širdis apmirusi iš baimės. Viskas turi ribas, žmogaus drąsa taip pat. Kažkas manyje tokiam sprendimui sielvartingai priešinasi ir jo kratosi, bijau vidinio balso, įsakmiai kuždančio „ne"! Tačiau abi senosios ponios jau beveik pasiryžusios rytoj pasakyti Anelkai visą teisybę. Nebenoriu kištis. Nežinojau, kad žmogus gali taip baisiai bijoti. Čia juk sprendžiamas Anelkos likimas.

Lapkričio 16

Iki vakaro viskas gerai klojosi, o vakare ūmai ištiko kraujoplūdis. Ar aš nesakiau... Trečia valanda nakties... Dabar ji užsnūdo. Daktaras prie jos. Privalau būti ramus — privalau! Čia jos labui, tegu nors vienas žmogus namuose nepameta galvos. Privalau!..

Lapkričio 17

Daktaras sako, kad čia normali pirmoji ligos stadija. Ką tai reiškia? Ar tai reiškia, kad ji mirs?

Karščio nedaug. Sako, jog taip esti per dvi pirmąsias dienas. Ji turi sąmonę, tik jos savijauta prasta, yra nusilpusi, tačiau skausmo beveik nejaučia. Daktaras įspėjo, kad temperatūra gali pašokti iki keturiasdešimties laipsnių — surems dideli skausmai, pykins, patins kojos... Štai ką jis žada.

Tuomet tegu visa skradžiai žemės!

Dieve. jei čia bausmė už mano nuodėmes, prisiekiu, išvažiuosiu, kaip gyvas jos nebematysiu, tik gelbėk ją!

Lapkričio 18

Iki šiol nesu jos aplankęs. Budžiu prie jos durų, bet neįeinu, bijodamas, kad, mane išvydusi, ji dar prasčiau nepasijustų, karštis nepakiltų.

Kartais man smilkteli baisi mintis, kad galiu išprotėti ir, aptemus protui, nužudyti Anelką. Dėl to prisiverčiu rašyti — ir rašysiu be paliovos, nes man atrodo, jog šitaip galiu laikytis ir sutramdyti savo jausmus.

Lapkričio 19

Už durų girdėjau jos balsą ir aimanas. Ši liga kelia baisius skausmus. Anot daktaro, čia įprastas reiškinys, o man — aklas žiaurumas! Teta sako, kad ji vis tiesia rankas, apkabina čia ją, čia motiną už kaklo ir prašo gelbėti. O padėti nieko negalima, kakta sienos nepramuši.

Ją vis pykina. Skausmai stiprėja. Kojos visai sutinusios.

Daktaras nieko nežada, tik sako, kad viskas gali virsti į blogąją arba į gerąją pusę. Tai žinau ir be jo! Keturiasdešimt laipsnių karščio. Visą laiką su sąmone.

Lapkričio 20

Dabar jau žinau. Niekas man nepasakė, bet tikrai žinau: ji mirs! Valdausi ir net esu ramus. Anelka mirs! Šiąnakt, sėdėdamas prie jos durų, taip aiškiai tat išvydau, kaip dabar matau saulę. Tam tikron būklėn patekęs žmogus mato dalykus, kurių nesapnuoja žmonės, nesugebą susikaupti. Paryčiu kažkas man nutiko, iškart paaiškėjo, jog tokia pabaiga neišvengiama, tarsi būtų kas raištį nuo akių ir smegenų nuėmęs. Niekas pasaulyje Anelkos neišgelbės. Žinau geriau už visus daktarus.

Ir todėl jau nebesikarščiuoju. Negi tas jai arba man padės. Nuosprendis mudviem paskelbtas. Nesu aklas, matau, kad kažkokia jėga, galinga kaip visas pasaulis, skiria mus. Kokia čia jėga ir kaip ją pavadinti — nežinau. Žinau tik tiek — jeigu atsiklaupęs duočiau galvą į grindis ir melsčiausi, tai savo maldomis gal kalnus pajudinčiau, o šios jėgos nepermaldaučiau.

Kadangi dabar iš manęs Anelką galėtų atimti tik mirtis — ji privalo mirti. Galbūt visa tai labai logiška, tiktai — skirtis aš nesutiksiu.

Lapkričio 21

Šiandien Anelka panūdo mane matyti. Teta visus išsiuntė iš kambario, manydama, kad ligonė prašys mane globoti motiną, taip iš teisybės ir buvo. Mačiau tą savo numylėtąją, tą savo gyvenimo sielą. Ji vis tebeturi sąmonę, akys blizga, dvasia pakili. Skausmai beveik aprimę. Nėštumo žymės išnykusios, veidas angeliško grožio. Nusišypsojo man, ir aš jai atsakiau šypsena. Nuo vakar dienos žinau, kas mūsų laukia, ir man atrodo, kad jau esu miręs, todėl valdausi. Paėmusi mane už rankų, Anelka ėmė kalbėti apie motiną, paskui ilgai žvelgė į mane, tarsi norėdama atsižiūrėti, kol žvilgsnis neužgeso, ir tarė:

— Nebijok, Leonai, aš daug geriau jaučiuosi, tik dėl visa ko noriu, kad tau liktų koks nors atsiminimas... Gal nedera prisipažinti tuoj po vyro mirties, bet kadangi ir aš galiu mirti, dėl to noriu tau pasakyti, kad labai labai tave mylėjau.

Atsakiau jai:

— Žinau, brangioji manoj

Laikiau ją už rankų, ir žiūrėjome vienas kitam į akis. Pirmąkart gyvenime ji šypsojosi man kaip sužadėtinė. Šią akimirką susituokiau su ja tvirčiau, negu sujungia visos žemiškosios sutuoktuvės. Nors aplink mus tvyrojo liūdesys, galingas kaip mirtis, mums buvo gera. Pasitraukiau nuo jos tik išgirdęs, kad atėjo kunigas. Anelka dar pirma mane prašė neišsigąsti kunigo atėjimo, nes kvietė jį ne dėl to, kad ruoštųsi mirti, o tik dėl sielos ramybės.

Kunigui išėjus, grįžau prie jos. Po tiek nemiegotų naktų buvo pavargusi ir užsnūdo. Dabar miega. Kai nubus, nebesitrauksiu nuo jos, nebent vėl užmigtų.

Lapkričio 22

Matyti žymus pagerėjimas. Ponia Celina nesitveria džiaugsmu. Aš vienas iš visos šeimos žinau, ką tai reiškia. Daktaras galėjo man ir nesakyti, kad prasidėjo žarnyno paralyžius.

Šįryt Anelka mirė.

Roma, gruodžio 5

Galėjau tapti tavo laime, tapau nelaime. Juk aš esu tavo mirties priežastis; jeigu būčiau buvęs kitoks žmogus, turėjęs bent kokius gyvenimo pagrindus, nebūtum patyrusi tokių sukrėtimų, kurie tave nužudė.

Supratau tat paskutiniosiomis tavo gyvenimo akimirkomis ir pasižadėjau eiti su tavimi. Prisiekiau prie tavo mirties patalo, ir dabar pirmoji mano pareiga — būti su tavimi. Tavo motinai palikau savo turtą, tetai — Kristų, kurio meilėje ji ras paguodą savo paskutiniosioms dienoms, o pats einu su tavimi, nes — privalau.

Gal manai, kad mirties nebijau? Bijau, nes nežinau, kas ten yra, o regiu tik begalinę tamsą ir iš baimės krūpčioju. Nežinau, ar ten nebūtis, ar kažkokia būtis be erdvės ir laiko, gal tarpplanetinis viesulas blaško žmogaus sielą klajoklę nuo žvaigždės į žvaigždę ir perkelia ją vis į naujas gyvybes. Nežinau, ar ten begalinis nerimas, ar tokia pat begalinė ir tobula ramybė, kokią tik beribė galybė ir beribis gerumas gali suteikti.

Jeigu tave pražudė mano „nežinau"— kaipgi aš galiu čia likti ir gyventi? Juo labiau bijau, juo mažiau žinau — juo labiau negaliu leisti ten tavęs vienos,— negaliu, Anelka mano, einu su tavimi.

Ten arba abu nugrimsime į Nebūtį, arba drauge keliausime savo keliu, o čia, kur tiek kentėjome, tegu lieka tyla.

APIE AUTORIŲ

Lenkų literatūros klasikas Henrikas Senkevičius gimė 1846 m. netoli Sedlcų (Varšuvos vaivadijoje), Volios Okšejskos dvarelyje. Vidurinį ir aukštąjį mokslą ėjo Varšuvoje, vėliau duoną pelnėsi žurnalisto darbu — pirma kaip reporteris ir feljetonistas, paskui kaip redaktorius. Dažnai keliaudavo po užsienį, porą metų praleido Pietų Amerikoje, lankėsi Graikijoje, Italijoje, Ispanijoje, Prancūzijoje, buvo net patraukęs su medžiotojais į Afriką. Varšuvos, Krokuvos, Lvovo periodinėje spaudoje išspausdintos jo apysakos, romanai ir novelės, leidiniai užsienio kalbomis patraukė visuomenės dėmesį,— po 25 literatūrinio darbo metų jis tapo populiariausiu Lenkijos rašytoju. Tarptautinis pripažinimas buvo Nobelio premija 1905 m. Pirmasis pasaulinis karas užklupo Senkevičių jo dvarelyje, iš ten jis pasitraukė į Šveicariją, kur ir mirė 1916 m., daug pasidarbavęs organizacijose karo aukoms remti.

Savo publicistikoje Senkevičius kovojo dėl svarbių visuomenei dalykų — pavyzdžiui, muziejaus Varšuvoje steigimo, Mickevičiaus paminklo sukūrimo Krokuvoje; vėliau jis vis dažniau ėmė gvildenti politinius klausimus, stodamas prieš prūsų valdžios priespaudą, reikalaudamas autonomijos Lenkijai ir t. t. Jo publicistinių darbų vaisius — dvi reportažų knygos: „Laiškai iš kelionės po Ameriką" ir „Laiškai iš Afrikos". Čia keliamos lenkų išeivių įsikūrimo svetimuose žemynuose problemos, pateikiama įžvalgi ano meto visuomenės gyvenimo analizė.

Beletristo kelią Senkevičius pradėjo ir patirtį įsigijo rašydamas noveles; šiam žanrui liko ištikimas ir didžiuosius istorinius romanus kurdamas. Rašė aktualia to meto tematika: apie kaimietį, priverstą tarnauti svetimoje kariuomenėje („Bartekas nugalėtojas"), apie vargstantį išeivijoje artoją („Dėl duonos"), apie talentą, žūstantį kaimo aplinkoje („Jankas muzikantas") ir kt. Savo didžiojoje Trilogijoje, kuri įtvirtino jo, kaip įžymaus rašytojo, šlovę, H. Senkevičius vaizduoja Jono Kazimiero valdymo laikotarpį Lietuvoje ir Lenkijoje (1648—1668). Trilogijos dalys — romanai „Ugnimi ir kalaviju", „Tvanas" ir „Ponas Volodijovskis". Trilogijos sėkmė buvo aiškinama patriotiniais lenkų nusiteikimais — XVII a. Lenkija patyrė daug negandų, o Senkevičius teigė lenkų sugebėjimą spirtis, atsilaikyti, nugalėti, rašė savo gentainių „širdims sutvirtinti". Įdomūs karo epizodai plačios istorinės epochos fone, spalvingi

personažai — herojiški, tragiški ir komiški, veiksmo įtampa, gyvas, plastiškas pasakojimas traukė ir tebetraukia skaitytoją, verčia jį užmiršti Senkevičiaus nutolimą nuo istorinės teisybės, praeities idealizavimą, nusigyvenusio bajorų luomo aukštinimą.

Po Trilogijos 1891 m. išėjo romanas „Be dogmos". Kritikuodamas aristokrato Leono Plošovskio beprasmio gyvenimo būdą, Senkevičius meistriška plunksna atskleidžia jo nesugebėjimą imtis naudingo darbo, moralinių kriterijų stoką, pragaištingą skepticizmą, iširusio „slaviško neproduktyvumo" pavyzdį. Tas nuveda herojų į pražūtį. Senkevičius žavi skaitytoją savo talento jėga, kuri dažnai priverčia mus ne tiek smerkti ir kritikuoti, kiek pasiduoti tragiško meilės romano įtaigai. Net Čechovas, šiaipjau neperdaug palankiai žiūrėjęs į Senkevičiaus kūrybą, vienąme savo laiške rašo: „Su dideliu pasitenkinimu perskaičiau „Be dogmos". Protingas ir įdomus dalykas, bet jame tiek samprotavimų, aforizmų, Hamleto ir Empedoklio užuominų, pakartojimų ir pabrėžimų, kad vietomis pavargsti, tarsi skaitytum eiliuotą poemą. Gausu koketiškumo, maža paprastumo. Bet vis dėlto gražu, jauku ir spalvinga; beskaitant norisi vesti Anelką ir pusryčiauti Plošove."

Panašus ir romanas „Polaneckių šeima", kur kritikos ir pritarimo teiginiai, neproporcingai akcentuojami, žadina prieštaringus įspūdžius. „Sūkuriai" (1910) — politinis romanas, nukreiptas prieš 1905 m. revoliucijos padarinius; rašytojas revoliucijos nesuprato ir šiame kūrinyje stojo jos neigėjų pusėn. Tačiau aktualios tematikos kūriniai — tai tik šalutinės atšakos nuo didžiojo istorinių romanų vieškelio. Didžiausios sėkmės susilaukė H. Senkevičiaus romanas apie pirmųjų krikščionių gyvenimą Nerono laikų Romoje „Quo vadis" (1896). Ypač gyvai, spalvingai, su gausiomis ano meto realijomis čia vaizduojamas pagoniškasis pasaulis. O rašytojo kūrybos viršūne bene reikėtų laikyti romaną „Kryžiuočiai", pasirodžiusį 1900 m. Tai plati ir vaizdinga Jogailos laikų istorinė panorama, apvainikuota Žalgirio mūšio pergale.

Savo keturiasdešimties metų kūrybinio darbo laikotarpį rašytojas baigė nuotykių romanu jaunimui „Dykumose ir girtose".

H. Senkevičius — neblėstančios šlovės rašytojas, mėgstamas ir gerbiamas savo tėvynėje ir visame pasaulyje.

Aldona Liobytė

PAAIŠKINIMAI

1. *Ceškovskis,* Augustas (Cieszkowski, 1814—1894), *Libeltas,* Karolis (Libelt, 1807—1875) — konservatyvūs XIX a. lenkų filosofai, kritikavę Hegelį, propagavę „veiksmą" kaip irracionalią moralinę kategoriją. „Veiksmui" turėjo atstovauti slavai, pirmiausia lenkai,— tokia esanti istorinė lenkų tautos misija.

2. *Hoenė-Vronskis,* Juzefas (Hoene-Wroński, 1776—1853) — lenkų filosofas ir matematikas, mesianistinės teorijos kūrėjas.

3. *Kolonai, Orsiniai* — italų didikų šeimos, XII—XVI a. vaidinusios didelį vaidmenį Italijos kultūriniame ir politiniame gyvenime, turėjusios didelius meno kūrinių rinkinius.

4. *Fiezolė* (Fra Giovanni da Fiesole, 1387—1455) — italų dailininkas, ankstyvojo renesanso atstovas.

5. *Džotas* (Giotto di Bondone, apie 1266—1337) — tapytojas ir architektas, vienas pirmųjų savo freskose pradėjęs vaizduoti trijų matavimų erdvę, erdvinę figūrų apimtį.

6. *Čimabujė,* Džovanis (Cimabue, apie 1290—1362) — italų dailininkas, savo kūryboje bandęs nesilaikyti bizantiškojo meno kanonų, atstovavęs tai pačiai viduramžių meno krypčiai kaip ir Džotas.

7. *Karačis (Carracci)* — greičiausiai turimas galvoje Anibalas Karačis (1560—1609), kilęs iš garsios italų dailininkų Karačių giminės, ypač išgarsėjęs freskomis, nutapytomis kardinolo Farnezės rūmuose Romoje.

8. *Karavadžas,* Mikelandželas (Caravaggio, 1573—1610) — italų dailininkas, vienas žymiausių ankstyvojo baroko atstovų.

9. *Ribera,* Chosė de Ribera, (1590—1652) — ispanų tapytojas ir grafikas, gyvenęs ir dirbęs Neapolyje.

10. *Karlas Dolčis* (Dolci, 1616—1686) — baroko epochos italų dailininkas.

11. *Don Karlas* (1788—1855) — Ispanijos karaliaus Ferdinando VII jaunesnysis brolis. Nepripažindamas jo dukters, karalienės Izabelės, pradėjo vidaus karą dėl sosto.

12. *Baklis,* Henris Tomas (Buckle, 1821—1862) — anglų kultūros istorikas ir sociologas, vienas žymiausių pozityvizmo atstovų.

13. *Džonas Lebokas* (Lubbock, 1834—1913) — anglų mokslininkas, etnografas, biologas ir ekonomistas.

14. *Litrė*, Emilis (Littré, 1801—1881) — prancūzų istorikas, filologas ir filosofas, pozityvizmo atstovas. Daug nusipelnęs prancūzų leksikografijai, parengė prancūzų kalbos žodyną.

15. *Sardu*, Viktorijenas (Sardou, 1831—1908) — prancūzų dramaturgas, sukūręs apie 40 scenos veikalų, XIX a. antrojoje pusėje turėjusių didžiulį pasisekimą. Jo dramą „Toska" Pučinis panaudojo savo operos libretui.

16 *Renanas*, Ernestas (Renan, 1823—1892) — prancūzų istorikas, filologas ir filosofas, humanistinio skepticizmo — vienos pozityvizmo krypties — atstovas.

17. *...po pergalės ties Lignica...* — Totorių mūšis su lenkais prie Lignicos (Legnicos, Žemutinė Silezija) įvyko 1241 m.

18. *Empedoklis* Akragantietis (Empedokles Akragantinos, apie 490—430 m pr. m. e.) — graikų filosofas, gydytojas, poetas ir politinis veikėjas. Filosofinėmis pažiūromis — materialistas evoliucionistas, gynęs keturių materijos pradų — žemės, vandens, oro ir ugnies — teoriją.

19. *Hermanas ir Dorotėja* — J. V. Getės to paties pavadinimo idilinio epo herojai.

20. *Ari Šefleris* (Ary Schaffer, 1795—1858) — olandų dailininkas, gyvenęs Prancūzijoje, tapęs paveikslus istorine tematika, vėliau sėmęsis temų iš Dantės, Getės, Šilerio, Bairono kūrybos, įžymus portretistas.

21. *Borgezės* — garsi Italijos didikų giminė. Borgezių viloje Romoje buvo sukaupta didelė antikinių skulptūrų kolekcija, 1892 m. čia pradėta kaupti ir paveikslus. 1902 m. galeriją perėmė valstybė.

22 *Anakreontas* (Anakreōn, VI a. pr. m. e.) — graikų poetas, šlovinęs jaunystę, meilę ir vyną.

23. *Šopenhaueris*, Arturas (Schopenhauer, 1788—1860) — vokiečių filosofas idealistas, neigęs dėsningumą gamtoje ir visuomenės gyvenime, mokslinio pažinimo galimybę, istorinę pažangą; pesimistinės pasaulėžiūros atstovas.

24. *Hartmanas*, Eduardas (Hartmann, 1842—1906) — vokiečių filosofas, idealistas voliuntaristas, teigęs, kad pasaulio esmė yra akla, neprotinga valia.

25. *...Benvenuto kūriniai...* — Čelinis, Benvenutas (Cellini, 1500—1571) — įžymus italų auksakalys ir skulptorius.

26. *Frinė* (Phryne, IV a. pr. m. e.) — garsėjusi grožiu graikų hetera.

27. *Sibilė* — autoriaus greičiausiai turėta galvoje Sabina Popėja (I a.), garsi senovės Romos gražuolė, pasižymėjusi klastingumu, sužadinusi nepaprastą imperatoriaus Nerono meilę.

28. *Hekatė* — senovės graikų deivė, burtininkė, dvasių ir vaiduoklių valdovė.

29. *Eleusino paslaptys.*— Eleusinas — garsus senovės Graikijos religinis centras, išgarsėjęs savo misterijomis — paslaptingomis apeigomis deivės Demetros ir jos dukters Persefonės garbei.

30. *Aspazija* (V a. pr. m. e.) — graikų valdovo Periklo antroji žmona, garsėjusi grožiu, protu, išsilavinimu.

31. *Polišinelis* — komiškas personažas prancūzų lėlių teatro vaidinimuose, kaip negirdėtą paslaptį skelbiąs visiems žinomus dalykus.

32. *Kirkė* — mitinės Ajajos salos valdovė, pikta burtininkė, pavertusi Odisėjo draugus kiaulėmis.

33. *Eumajas* — Homero „Odisėjos" veikėjas, Odisėjo kiaulių piemuo, nuoširdžiai atsidavęs savo ponui.

34. *Ribo,* Teodiulis (Ribot, 1839—1916) — prancūzų filosofas ir psichologas, domėjosi žmogaus valia ir asmenybe, pabrėžė emocinio prado vaidmenį žmogaus veikloje.

35. *Sasoferatas* (Sassoferrato, 1609—1685) — tikroji pavardė Salvis, Džovanas Batista, italų dailininkas, išgarsėjęs madonų portretais.

36. *Praksitelis* (Praksyteles, IV a. pr. m. e.) — įžymus graikų skulptorius.

37. *Šekspyro Titanija* — komedijos „Vasarvidžio nakties sapnas" veikėja, elfų karaliaus Oberono žmona. Kerų paveikta, ji pamilsta asilą, tačiau elfų šeimos nesusipratimai baigiasi laimingai.

38. *...fajakų Demodoką...* — Fajakai — Homero „Odisėjoje" minima laiminga jūrininkų tauta, gyvenanti pasakiškoje Scherijos saloje; Demodokas — aklas fajakų dainius.

39. *...lyg tas Mickevičiaus poemos krebždukas rašomajame stale.*— A. Mickevičiaus „Vėlinėse" (IV d.) minimas krebždukas — kinivarpa, kurioje, anot „Vėlinių" herojaus Gustavo, įsikūnijusi „kenčianti vėlelė".

40. *Antinojas* — Homero „Odisėjos" veikėjas, vienas iš pačių įžūliausių Penelopės jaunikių.

41. *Aristofanas* (Aristophanės, apie 445—385 m. pr. m. e.) — graikų komediografas, savo kūriniuose smerkęs karą, išjuokęs valdovų ydas, kėlęs socialines problemas.

42. *Paskalis,* Blezas (Pascal, 1623—1662) — prancūzų matematikas, fizikas, filosofas (svyravęs tarp racionalizmo ir skepticizmo). Svarbiausias jo filosofinis veikalas —„Mintys".

43. *Farinis,* Šarlis (Farine, 1818—1883) — prancūzų rašytojas, kurį laiką gyvenęs Alžyre, palikęs istorinių veikalų, kelionių aprašymų, knygų vaikams.

44. *Ksantipė* (V—IV a. pr. m. e.) — graikų filosofo Sokrato žmona, paprastai piešiama kaip vaidinga, priekabi moteris.

45. *Fejė,* Oktavas (Feullet, 1821—1890) — prancūzų rašytojas, dramaturgas, vaizdavęs miesčionijos gyvenimą, kėlęs moralines, psichologines problemas.

46. *Spenseris,* Herbertas (Spencer, 1820—1903) — anglų sociologas ir filosofas, vienas iš pozityvizmo pradininkų, liberaliosios buržuazijos ideologijos atstovas.

47. *...kaip Getės motinos.*— Motinos (J. V. Getės „Faustas", II d.) — tai efemeriškos būtybės, „migloti pavidalai", gyvenantys už regimojo pasaulio ribų — „buvusių gyvybių sferoje".

48. *Amjelis,* Anri (Amiel, 1821—1881) — šveicarų kilmės filosofas, hegelininkas, rašęs prancūziškai. Po mirties, kai buvo išleista dalis jo didelio „Intymaus dienoraščio", pagarsėjo kaip introspekcijos meistras.

49. *...prisimindavau Šekspyro „vargšą Tomą".*— Turimas galvoje tragedijos „Karalius Lyras" veikėjas, Glosterio sūnus Edgaras, kuris dedasi pamišėlis ir vadina save Tomu.

50. *Montalambertas,* Šarlis (Montalembert, 1810—1870) — prancūzų istorikas ir publicistas, katalikų veikėjas.

51. *Loreto varpelis* — varpelis, tariamai saugąs nuo perkūno; pavadinimas — iš Italijos miesto Loreto.

52. *„Kordianas"* — J. Slovackio (1809—1849) drama.

53. *Agripa,* Markas Vipsanijus (Agrippa, apie 63—12 m. pr. m. e.) — Romos karvedys ir valstybės veikėjas, imperatoriaus Augusto (Oktaviano) bičiulis, Romoje pastatydinęs Panteoną.

54. *Piuvi de Šavanas* (Puvis de Chavannes, 1824—1898) — prancūzų dailininkas monumentalistas, tapęs spalvingas žmonių figūras peizažo fone.

55. *Šekspyro Rozalina* — komedijos „Kaip jums patinka" veikėja, mokanti atkakliai grumtis dėl savo laimės.

56 *Bungė,* Gustavas fon (Bunge, 1844—1920) — vokiečių filosofas, vienas iš neovitalizmo teoretikų.

57. *Paolas ir Frančeska da Rimini.*— Paolas Malatesta — Riminio valdovo Džančosto Malatestos brolis; Frančeska da Rimini — Paolo mylimoji. Tragiška šių XIII a. italų meilės istorija paminėta Dantės „Dieviškojoje komedijoje" („Pragaras", V giesmė).

58 *Sansonų memuarai.*— Sansonai (Sanson) — teismo egzekutorių „dinastija". Memuaruose, kurie išėjo Paryžiuje 1862 m., pasakojama apie Prancūzijos teismo bausmes ir kankinimus 1688—1847 m. laikotarpiu. Dėl memuarų autorystės abejojama: spėjamas jų autorius — rašytojas romantikas Olbrezas (Olbreuse).

59. *Ciolneris,* Fridrichas (Zölner, 1834—1882) — vokiečių astronomas ir fizikas.

60 *Bonà,* Leonas (Bonnat, 1833—1922) — prancūzų dailininkas, tapęs akademiško stiliaus portretus.

61. *Karolis Diuranas* (Duran, 1837—1917) — prancūzų dailininkas portretistas.

62. *Šaplenas,* Žiulis (Chaplain, 1839—1909) — prancūzų dailininkas, skulptorius ir graveris.

63. *Lenbachas*, Francas fon (Lenbach, 1836—1904) — vokiečių dailininkas, senųjų meistrų kopijuotojas, savo kūriniuose mėgdžiojęs jų technikos kruopštumą ir koloristiką, nutapęs daug Vokietijos politinių ir kultūros veikėjų portretų.

Romano dalį nuo 1 iki 164 puslapio vertė Antanas Paraščiakas, nuo 165 puslapio — Aldona Liobytė.

ИБ № 1711 □ Генрик Сенкевич □ БЕЗ ДОГМАТА □ На литовском языке □ Перевели с польского Алдона Лёбите и Антанас Паращякас □ Издательство «Вага», 232600. Вильнюс, пр. Ленина 50 □ **Henrikas Senkevičius** □ **BE DOGMOS** □ Redaktorė A. Baliulienė. Viršelis dail. R. Tumasonio □ Techn. redaktorė A. Lembutienė □ Korektorė N. Žukauskienė □ Duota rinkti 1980.III.4. Pasirašyta spaudai 1980.IV.21. Leidinio Nr. 9730. Formatas 84×108¹/₃₂. Popierius spaudos Nr. 2. Sriftas 9 p. „Baltika". Iškili spauda 18,5 apsk. sp. l. 21,2 leid. l. Tiražas 40 000 egz. Užsak. Nr. 223. Kaina 1 rb 90 kp □ „Vagos" leidykla. 232600, Vilnius, Lenino pr. 50 □ Spaudė K. Požėlos spaustuvė, 233000, Kaunas, Gedimino 10